

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

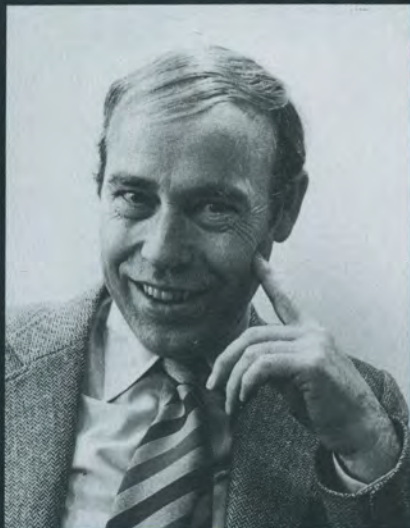
DE FØRSTE HUNDREDE ÅR

DANSKE

SLAGTERIER

1887-1987

Erik Helmer Pedersen f. 1932, cand. mag. i historie og dansk 1977. Dr. phil. 1978. Siden 1968 universitetslektor ved Københavns Universitet, Institut for økonomisk historie. Som lektor med speciale i landbrugets og udvandringens historie har Erik Helmer Pedersen navnlig interesseret sig for Danmarks og danskernes placering i en international sammenhæng. Har udgivet »Hedesagen under forvandling« (1971), »Landbrugsraadet som erhvervspolitisk toporgan 1919-1953« (1978), »Drømmen om Amerika« (1985), »Pionererne« (1986) m.m.
Foto: Ib Glaser.

Flemming Just f. 1957, cand. mag. i historie og dansk 1982. Samme år ansat ved andelsforskningen ved Sydjysk Universitetscenter. Har bl.a. udgivet »Kjære Broder. Brev fra husmand Terkel Kristensen 1860-1918« (1982), »Brugsforeningsbevægelsen 1866-1920 – med udgangspunkt i Ribe amt« (1984), »Samspillet mellem staten, landbrugsorganisationerne og landbrugskooperationen« (1984) og »Banen fri for fremtiden – eller kampen om andelsloven 1909-1917« (1986). Foto: Yrsa Jørgensen.

DE FØRSTE HUNDREDE ÅR

DANSKE

SLAGTERIER

1887-1987

DANSKE SLAGTERIER

Svinebestand i Danmark 1962-73, januar/juli, udvalgte grupper (1000 stk).

	1. gangs- drægtige søer	Andre drægtige søer	Søer ialt	Patte- grise hos søer	Fravæn- nede grise u. 35 kg	Svin, 35-60 kg	Svin, o. 60 kg	Samlet svine- bestand
1962	113/175	338/347	717/797	1690/1878	1856/1843	1739/1634	1052/1011	7072/7184
1963	102/152	374/387	752/811	1885/1908	1809/1829	1737/1710	1058/1074	7260/7353
1964	140/211	385/411	798/941	1947/2222	1843/1903	1723/1773	1114/1147	7444/8010
1965	129/185	449/430	908/970	2284/2438	1973/2050	1859/1896	1158/1209	8205/8590
1966	115/171	446/430	867/906	2101/2201	1986/1934	1983/1868	1198/1193	8159/8127
1967	159/ -	437/ -	897/ -	2138/ -	1933/ -	1882/ -	1206/ -	8081/ -
1968	113/155	441/414	866/890	2206/2286	1892/1847	1859/1787	1213/1126	8061/7963
1969	136/200	425/423	870/943	2187/2309	1777/1794	1777/1786	1132/1164	7769/8023
1970	213/202	438/458	989/999	2443/2341	1854/1887	1807/1891	1229/1211	8350/8361
1971	150/164	481/459	999/980	2597/2490	1869/1950	1972/1909	1264/1222	8733/8586
1972	164/175	454/436	994/1019	2607/2681	1939/1979	1910/1960	1242/1189	8726/8864
1973	141/ -	454/ -	970/ -	2489/ -	1963/ -	1940/ -	1300/ -	8699/ -

Kilde: Danske Slagteriers statistik 1962-73.

Eksporert af svin og svinekødsprodukter (- konserves og slagteraffald)
til hovedaftagerlandene 1962-84 (mio kr)

	Vest- tyskland	Frankrig	Italien	Storbri- tannien	Schweiz	Norge	Sverige
1962	98	4	10	1341	42	2	17
1963	81	108	27	1413	59	2	28
1964	82	67	21	1563	72	11	55
1965	111	51	23	1542	15	5	64
1966	126	62	33	1810	50	13	64
1967	81	47	37	1729	29	14	75
1968	97	32	68	1607	2	4	104
1969	126	23	69	1678	-	4	117
1970	111	8	96	1745	33	22	128
1971	90	11	111	1684	22	6	133
1972	105	16	85	1843	19	4	121
1973	290	102	375	2144	11	14	112
1974	277	85	295	2212	3	23	176
1975	367	106	302	2704	14	47	165
1976	434	160	367	2480	-	57	168
1977	535	221	336	2184	-	59	116
1978	612	281	338	2713	-	42	89
1979	798	430	502	3075	-	54	108
1980	1351	584	766	3593	-	50	85
1981	1254	662	765	3854	1	5	86
1982	2070	1066	1299	4455	-	3	48
1983	2157	1116	1046	3996	5	4	111
1984	1274	781	673	3882	18	4	87

Kilde: Landbrugseksporten, udgivet af Landbrugets Afsætningsudvalg 1966-84.

Svinebestand i Danmark 1973-85, juli, udvalgte grupper (1000 stk.)

	1. gangs drægtige søer	Andre drægtige søer	Smågrise u. 20 kg	Svin, 20-50 kg	Slagtesvin, 50-80 kg	Slagtesvin, 80-110 kg	Slagtesvin, 110 kg og derover	Samlet svine- bestand
1973	168	381	2821	2442	1651	309	6	8294
1974 ¹	168	404	2781	2374	1624	288	10	8198
1975 ¹	161	381	2615	2289	1626	329	9	7928
1976	164	377	2720	2235	1619	319	6	7984
1977	164	399	2767	2423	1732	339	7	8379
1978	161	445	2896	2697	1906	368	9	9039
1979	171	489	3200	2721	1979	367	4	9532
1980	163	517	3263	3055	2232	414	—	10234
1981	120	471	3057	3037	2157	460	—	9805
1982	137	488	3160	2847	2086	505	—	9722
1983	135	479	2998	2829	2096	477	—	9494
1984 ¹	145	476	2821	2663	2024	501	—	9080
1985 ¹	152	507	2980	2758	2136	550	—	9552

¹ august-tal.

Kilde: Danske Slagteriers statistik 1973-85.

Danmarks eksport af svinekødkonserver 1962-85 (tons)

	USA	UK	Andre	Ialt
1962	35.235	44.899	12.076	92.210
1963	37.858	44.208	18.303	100.369
1964	35.382	43.924	25.186	104.492
1965	49.345	46.523	30.441	126.309
1966	64.592	50.838	37.724	153.154
1967	52.152	50.833	44.299	147.284
1968	56.581	51.223	42.099	149.903
1969	57.508	56.729	42.252	156.489
1970	64.497	62.078	45.154	171.729
1971	69.359	68.629	52.233	190.221
1972	74.798	70.888	48.002	193.688
1973	70.611	62.019	42.537	175.167
1974	58.233	58.711	43.468	160.412
1975	44.270	57.770	28.636	130.676
1976	39.494	46.798	29.382	115.674
1977	41.501	47.465	37.245	126.211
1978	40.334	44.839	33.884	119.057
1979	33.277	49.933	41.427	124.637
1980	29.363	47.665	43.146	120.174
1981	33.671	49.004	44.306	126.981
1982	47.320	50.832	50.323	148.475
1983	56.757	47.401	48.795	152.953
1984	68.098	47.639	58.677	174.414
1985 ¹⁾	73.911	44.325	58.815	177.051

¹⁾ foreløbige tal

Kilde: Danske Slagteriers statistik 1962-85.

DE FØRSTE HUNDREDE ÅR
**DANSKE
SLAGTERIER**
1887-1987

Af
Erik Helmer Pedersen
Jacob Jensen
Flemming Just
Lars Scheving

UDGIVET AF ORGANISATIONEN
DANSKE SLAGTERIER 1987

**DE FØRSTE HUNDREDE ÅR
DANSKE SLAGTERIER 1887-1987**

er udgivet af:
Organisationen Danske Slagterier 1987

© Organisationen Danske Slagterier og forfatterne

Tilrettelæggelse: Helle Johnsen

Omslag: Helle Johnsen

Sats og tryk: A. Backhausens Bogtrykkeri v/Holger J. Sørensen Aps

Skrift: Paladium

Papir: Uno-matt 115 g

Indbinding: J P Møller Bogbinderi

ISBN 87-982522-1-6

I forbindelse med udvælgelsen af denne bogs illustrationer er der dannet en omfattende billedsamling, som slagterier, arkiver og privatpersoner i rigt mål har bidraget til. Samlingen, der hovedsagelig består af kopibilleder, er afleveret til Det kongelige Bibliotek.

FORORD

Danske Slagterier

Den 14. juli 1887 stiftede 500 bønder på Horsens-egnen det første andelsslagteri i Danmark. Man holdt stiftende generalforsamling, købte jord, startede byggeriet og den 22. december blev de første svin slagtet.

Dette initiativ vakte opmærksomhed og var indledningen til en ny epoke i dansk landbrug. Andels-tanken blev afprøvet i praksis og beviste sin berettigelse, når der skulle etableres fællesskab om afsætning af landmændenes produktion.

Derfor blev der de følgende år stiftet andelsselskaber i alle egne af landet. I slagterisektoren fortsatte denne udvikling indtil 1962, da der var opført 62 andelsslagteriselskaber i Danmark.

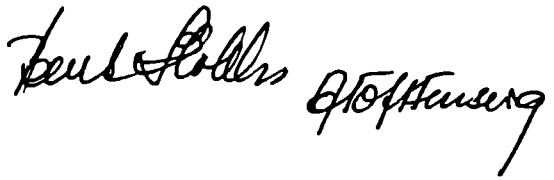
Den tekniske udvikling og ændringer i afsætningsmulighederne de sidste 25 år har medført en tilpasning af andelselskabernes struktur, og i jubilæumsåret er antallet af andelsslagteriselskaber reduceret til 8. På trods af de ændrede forudsætninger for og krav til nutidens slagterivirksomheder i forhold til forholdene for 100 år siden, er de grundlæggende principper i andelstanken imidlertid fastholdt. Andelselskabsformen er stadig den bedste løsning, når vi vil sikre, at landmændenes interesser varetages i forarbejdning og afsætning af produktionen.

Der er god grund til at markere 100-året og mindes de personer, der havde fremsyn og mod til at etablere industrivirksomheder på andelsbasis.

De indledte en udvikling, der har gjort den danske slagterisektor kendt i hele verden. Andelsformen giver baggrund for et samspil mellem producent, slagteri og afsætning. Vi kan derfor koordinere den indsats, der gøres for at skaffe andelshaverne det størst mulige udbytte, og der er muligheder for at påvirke kvaliteten, så vi kan efterkomme forbrugernes ønsker for såvel hjemmemarkedet som på eksportmarkederne.

Danske slagteriers 100-årige historie er spændende, og kendskab til fortiden kan hjælpe os med at løse fremtidens opgaver. Derfor udgiver DANSKE SLAGTERIER denne jubilæumsbog.

Redigering af bogen har været overdraget Universitetslektor ved Københavns Universitet, dr.phil. Erik Helmer Pedersen. Formålet har været at udgive en videnskabeligt velfunderet bog, som skal være tilgængelig for alle, der interesserer sig for de Danske Andelsslagteriers historie.

Redaktionen

Da forfatterkollegiet bag denne bog fik opgaven understykket, gik den i al korthed ud på at udvide og komplettere A. Axelsen Drejers behandling af slagterihistorien i de to jubilæumsværker fra 50-års jubilæet i 1937 og 75-års jubilæet i 1962. Da hans fremstilling har sit tyngdepunkt i perioden 1914-62, var det på forhånd givet, at vi måtte koncentrere vore anstrengelser om at skildre perioden før 1914 og efter 1962.

Forfatterne fordelte opgaven mellem sig på følgende måde:

Flemming Just har skildret oprettelsen af Horsens Andels-Svineslagteri i 1887 samt slagteriernes historie frem til 1914.

Jacob Jensen har skrevet om forholdet mellem Horsens Andels-Svineslagteri og Horsens by.

Erik Helmer Pedersen har behandlet tiden efter 1962.

Lars Scheving har indsamlet billedstoffet, skrevet billedteksterne og medvirket som redaktionssekretær.

Som medhjælper for Erik Helmer Pedersen har

cand.phil. *Anita Dethlefsen* udskrevet materiale i landbrugspressen, læst korrektur m.v.

Assistent *Runa Carlsen*, Danske Slagterier, har renskrivet det meste af manuskriptet og har desuden medvirket i redaktionsarbejdet. Både hun og Anita Dethlefsen takkes varmt for det store og særdeles dygtige arbejde, der her er præsteret ...

Af vore 1. håndslæsere har gårdejer *Arne Frederiksen* og direktør *Sven Dyrlov Madsen* bidraget med mange gode råd om fremstillingen, uden at de på noget tidspunkt har anfægtet forfatternes frie skøn. For denne kærkomne assistance takkes de hjerteligt.

Forfatterne står i stor gæld til en række personer inden for den danske slagteriverden for frugtbare samtaler. I et enkelt tilfælde - direktionsssekretær *H. C. Christensen*, Tulip - har det udviklet sig til et omfattende indsamlingsarbejde. Herfor en varm tak. Da det vil føre for vidt at nævne alle navne, beder vi Organisationen Danske Slagterier ved dens formand, gårdejer *Bent Sloth*, og dens administrerende direktør, lic.techn. *A. Toft Fensvig*, om at modtage vor bedste tak for denne assistance.

INDHOLDSFORTEGNELSE

DEL I

HORSENS ANDELS- SVINESLAGTERI 7

Afsnit 1

Det begyndte i Horsens 7

Forudsætninger 7

Svineproduktionen 10

Udførslen 12

Det første svineslagteri 13

Levende svin eller sengsvin 14

Slagterisvinenes sejr 16

Det første

Andelsslagteri 17

Horsens-egnen 17

Krav om ændret svineafsætning 18

Peter Bojsen 19

Horsens Andels-Svineslagteri oprettes 20

Modstand fra sundhedskommissionen 23

Slagteriets første år 24

Kamp- og

gennembrudsårene 27

Den økonomiske udvikling frem til århundredsskiftet 27

Slagteribevægelsen 1887-90 27

Den anden slagteribølge 1894-97 31

Svineproduktionen i 1890'erne 33

Svinekrigen 1889-1891 34

Stærk konkurrence 1889-90 34

Heymans første sammenslutningsplan 35

Andelsslagteriernes holdning til planen 36

Børsmødet den 7. og 8. juli 1890 37

Heymans andet forslag 37

Ballade i Horsens 38

Forstærket konkurrence 40

Heymans og Tietgens tredje plan 41

Reaktionerne på fusionsforslaget 41

Det organisatoriske

arbejde 43

Fælleskontoret 43

De samvirkende danske Andels-
svineslagterier oprettes 1897 43

Samvirksomhedens opgaver 44

Transporten 44

Forholdet til arbejderne 46

Samarbejde og konkurrence 48

De gode år 1897-1914 54

Svineproduktionen og udførslen 54

Den tredje slagteribølge 1909-13 56

Horsens og den almindelige slagteriudvikling 57

Afsnit 2

Slagteriet og byen 64

Slagteriet bygges 64

En politisk sag 65

Kød til byen 70

En stor kunde 72

By og opland 75

Slagteriet som arbejdsplads 77

Slagteriet og fagforeningen 79

Mekaniseringen 82

»Alt af svinet benyttes« 83

Butikssalg af kød 87

DEL II

ØKONOMI OG IDEOLOGI 91

Indledning 91

Danske slagterier

1962-1987 91

Danske slagterier og historien 91

Samtalen i slagteriverdenen 91

På vej mod det europæiske hjemmemarked

1962-1972 96

Afsnit 1

Danske byg i danske grise

1962-1965 96

Småbrugene bliver større 96

Landmandens sikre kort: svineproduktionen 98

Svineavlere og svineproduktion 101

Rollen som leverandør til et slagteri 105

I slagteriernes verden 106

Slagteriet som industrivirksomhed 110

Slagterikonkurrencen 114

Horsens og Vejle i konkurrence 116

Slagteriernes organisationer 119

De markedspolitiske rammer 124

Et prisgaranteret hjemmemarked 124

Konservesfremstilling - også en samfundsopgave? 129

Soeksporten: Et levn fra gamle dage 131

Salgsforeningens muligheder for at styre markedet 132

»Systemet Dons Christensen«: eller læren om hvordan man sælger dansk svinekød 135

Salgsforeningen er en mødding 137

Struer laver bøllestreg 139

Et nationalt produktionsfælleskab? 141
Et ja til England er et ja til Salgsforeningen 143
Svinepuklen gror frem 145
Johs. Dons Christensen mod Anders Andersen 147
Slagteristrukturen knager 151

Hjemmemarkedet spærrer af for det frie udsyn 1966-1969 156
Landmændene tjener for lidt 156

Svineproduktionen står i stampe 159
De nedslidte slagterier 161
Kampen om råvarerne 163
England vil have mere kød på grisene - og helst selv levere dem 166
Historien om den lille svinepukkel 169
Sammenhold om råvarerne? 171
Baconsvinet stiger en klasse 174
Englandsprisen sætter rekord 178
Hjemmemarkedet bliver for grådigt - og for givtigt 1968-1969 180
Slagterierne skal have et større ståsted 181
Strukturrevolutionen, der udeblev 184
Ikke flere fabrikker, tak! 188

Den danske bacongris har problemer 1970-1972 190
Deltidslandmand og lønarbejder 190
Sørerne ikke frugtbare nok 191
En tale i Maribo 192
Færre og større slagterier 196
Et fornuftsægteskab uden medgift: Tulip-fusionen 1971 198
En travl sommer 199
Danmark og England bytter roller 205
En 3. svinepukkel 207
Kan vi sælge mere bacon? 209

Slagteripolitikken 1970-1972: For høje efterbetalinger 212
Kampen om den gode galtgris 214
Sammenhold om råvaren 217
Konkurrencen i Italien 218
Vedtægterne til revision 220

Sammenfatning af hovedafsnit I 224

Dansk svineproduktion krydser sig frem 1973-1983 226

Afsnit 2

På EF-økonomiens betingelser 1973-1978 226
En forsinket strukturtilpasning 226
Svineholdet går tilbage 227
Svinene, der ikke kom 230
Tulip i sol og i blæst 232
Slagteriorganisation og fællesmarked 236
Tordenskjolds soldater fra Frederik VI's tid 237
Eksperter og politik 238
Et brud på en 40-årig tradition 243
Det ombejlede Tulip 246
Et one-man-show 247
En svinestreg 248
Et sidste forsøg på at samle tropperne 250
Formandsvalget 1975 253
Princippet Esp Sørensen afløser Systemet Dons Christensen 254
Slagteribranchen i en EF-tid 256
På vej mod Japan 258
DBC - spillets første akt 261
Dramaet om D.B.C. får kun to akter 263
ESS-FOOD får engelsk filial 265
Nok en strukturdrøftelse 267
Nu støtte til konserverindustrien 270
Oksekød og landbrugspolitik 271

England og Japan i skarp konkurrence 273

Danske slagterier i splid med sig selv 1979-1983 275
Det lånefinansierede landbrug 275
Produktionsøkonomien i svineholdet 276
Præmier - men på hvad? 278
Færre og større slagterier 279
Samarbejde med mejerierne - via FDB 281
Terminaler i en agurketid 283
Et ja til terminaler 284
En krise midt i en opgangstid 285

Om at købe sine egne grise 287
Esp Sørensen og selvejet 288
Det politiske og det kommercielle går hver sin vej 290
Esp Sørensens fald 292
Rekordstor eksport af svinekød 296
Slagterikonflikt, Mund- og klovesyge m.m. 300

Sammenfatning af hovedafsnit II 303

Bruddet med historien 1983-1987 305
På vej mod én fusion? 306
Salgsforeningen bliver en forretning 307

Afsluttende bemærkninger 309
Systemet Dons Christensen 309
Princippet Esp Sørensen 310
Producenterne som en 3. faktor 311

Register 315

DEL I

HORSENS

ANDELS-SVINESLAGTERI

Afsnit 1

DET BEGYNDTE I HORSENS

Forudsætninger

»Det ligger i luften med sammenslutning om rent praktisk-økonomiske formål i landbruget. Det har givet sig udslag i andels-mælkeridriften og tyreholdsforeningerne og vil snart vise sig på andre områder«. Således skrev Ugeskrift for Landmænd i juli 1887. Uden at bladet formentlig vidste noget om det, afholdt landmænd fra Horsens-egnen på samme tid stiftende generalforsamling i landets første andelslagteri. Forudsætningerne for, at der i 1880'erne opstod en stærk interesse for slagteridriften, var en markant omlægning af landbruget i de foregående årtier.

Det er velkendt, at det danske landbrug

i løbet af 1800-tallet udviklede sig fra at være primært korneksporterende til helt overvejende at sælge forædlede animalske produkter. Omlægningen tog sin begyndelse i 1850'erne og slog for alvor igennem i første halvdel af 1870'erne. Forklaringen skal først og fremmest findes i de flaskehalsproblemer, der var ved at opstå hos kornproducenterne. I løbet af 1850'erne begyndte udbyttet at falde. Det ene år efter det andet blev der dyrket korn, uden at jorden fik tilført nogle af de næringsstoffer, som den afgav. Det var først nogle årtier senere, at kunstgødningen vandt frem; i stedet blev der brugt benmel, blod og fremfor alt mergel. Men mergel havde den egenskab, at den trak næringsstofferne ud af jorden, men ikke

Tørsaltning, i røgrummet, på Horsens Andels-Svineslagteri. Slagteriet gik efter en større udvidelse 1907-1908 over til karsaltning. Billedet er sandsynligvis taget før dette tidspunkt.

tilførte så mange nye. Det var derfor en bydende nødvendighed for store dele af landbruget at gå fra rovdrift til erstatningsdrift, d.v.s. i højere grad at satse på husdyrproduktion for ad den vej at skaffe tilstrækkelig gødning.

Denne udvikling havde allerede været undervejs på de større gårde på Øerne, hvor der siden 1840'erne var blevet oprettet en del herregårdsmejerier. Men også kvæg- og hesteavlen nød efterhånden større bevågenhed. I 1847 blev der således åbnet en skibsrute fra Hjerting til England, hvor transporten af levende kreaturer spillede en hovedrolle. Lovgivningen støttede denne tendens ved at vedtage den første husdyrlov i 1852. Loven gav først og fremmest mulighed for tilskud til dyrskuepræmier for ad denne vej at anspore avlsarbejdet.

Produktionsomlægningen blev også fremmet ved, at priserne på de animalske produkter steg, medens kornpriserne til dels stagnerede. Det var mælkedriften, der var den afgørende kraft bag omlægningen. Det var den gren, der nød langt den største interesse i forsknings- og forsøgsvirksomheden, og det var også her, at landmændene kunne hente størst fortjeneste. Mælkeudbyttet pr ko steg, smørret blev lidt bedre, og der var gode afsætningsmuligheder. I 1870'erne slog denne udvikling mere bredt igennem, hvor den i det foregående årti stadig havde været forbeholdt de større brug. Forskellige statistikker viser, at det afgørende gennembrud i produktionsomlægningen må dateres til første halvdel af 1870'erne. Lige siden 1830 havde husdyrprodukterne ud-

gjort ca. 60% af landbrugets produktionsværdi. De steg i 70'erne op til 75%. Omlægningen gav sig tydeligt udslag i eksportens sammensætning.

Nedgangen i korneksporten var ikke ensbetydende med, at kornarealerne formindskedes. Kornet blev i stedet i stigende omfang anvendt indenlands til opfodring, hvad der sammen med et stigende indkøb af foderstoffer og rodfrugtdyrkning gav grundlag for en kraftig vækst i antallet af kreaturer og svin.

Andre forudsætninger for omlægningen var udviklingen i infrastruktur og kommunikation. Først og fremmest var jernbanerne og åbningen af statshavnen i Esbjerg i 1874 af betydning. I 1860'erne og 70'erne kom der også gang i bygningen og forbedringen af hovedvejene og i 80'erne af bivejene. Det var med til at fremme den markedsorientering, der blev så udviklet i perioden.

En anden side af kommunikationssystemet var pressen, landbrugstidsskrifterne og den formidling, som fandt sted i landboforeningerne. Mange af disse tidsskrifter, der især fra slutningen af 1860'erne begyndte at udkomme, gik hurtigt ind igen på grund af for få abonnenter. Alligevel var de et vidnesbyrd om en vældig trang til at formidle forsknings- og forsøgsresultater. Denne meget tætte forbindelse mellem forskning og praksis var i disse år under udvikling og skulle blive et kendetegn for dansk landbrug og også en forudsætning for, at landbruget i krisesituationer var i stand til hurtigt at slå ind på nye veje: Landbohøjskolen blev oprettet i 1858; i 1860 ansattes Th.R. Segelcke

Merudførslen af animalske og vegetabiliske produkter 1865/66 - 1874

	<i>animalske produkter</i>		<i>vegetabiliske produkter</i>	
	mio kr	%	mio kr	%
1865/66 - 1869/70	33,451	45,2	40,504	54,8
1870/71 - 1874	62,713	59,3	43,032	40,7

Hovedparten af den danske eksport af levende kvæg gik frem til midten af det 19. århundrede til det nordtyske marked. Da den engelske kvægtold blev ophævet i 1853 ændrede en del af kreatureksporten retning, men på grund af dårlige transport- og havneforhold i det jyske måtte kreaturerne fortsat den lange vej over fedning i marsken til udslibning i Hamborg eller de slesvig-holstenske havnebyer Husum og især Tønning. Med nederlaget i 1864-krigen og afståelsen af hertugdømmerne kom eksporten til England i vanskeligheder. Selv om der i 1863 var etableret en direkte smørekspert med dampskib mellem København og Leith var behovet for en direkte handelsforbindelse mellem Vestjylland og England udtalt. I foråret 1868 blev det vedtaget at anlægge en havn ved Esbjerg og i oktober 1874 kunne Esbjerg Statshavn med tilslutning fra den vestjyske længdebane og den jyske tværbane åbne. I 1875 indledte Det Forenede Dampskibs Selskabs hjulskib »Riberhuus« eksportfart med levende kvæg fra Esbjerg til Thameshaven ved Themsens munding. På billedet laster »Riberhuus« kreaturer i Esbjerg i 1888. (D.F.D.S.).

som den første i rækken af Landhusholdningsselskabets konsulenter; docent N.J. Fjord gennemførte fra 1870'erne sine banebrydende forsøg; i 1883 oprettedes Landøkonomisk Forsøgslaboratorium med Fjord som leder; rundt om på de bedste landbrug blev gennemført fodrings- og avlsforsøg, og der blev oprettet højskoler og landbrugsskoler, som begge foruden landbrugsfaglig viden bibragte de unge på landet en tro på egne evner.

Et vigtigt led i dette formidlingsarbejde

var landboforeningerne. Ved midten af århundredet var der dannet omkring 25, men allerede i 1880 var antallet tredoblet. Landboforeningerne havde deres betydning ved at afholde dyrskuer, som gav inspiration til avlsarbejdet; gennem foredrag; ansættelse af konsulenter og i det hele taget ved at tage lokale eller regionale initiativer til fremme af landbruget. Således kom de til at spille en stor rolle bag oprettelsen af mange slagterier.

En sidste og helt afgørende forudsæt-

ning for produktionsomlægningen var tilstedeværelsen at et stort afsætningsmarked. Rammerne herfor var i perioden 1862-79 de bedst tænkelige, da der aldrig i Europa hverken før eller siden har eksisteret så få restriktioner for den frie varehandel. Dynamikken i den proces, som så uløseligt integrerede dansk økonomi og specielt landbruget i verdensøkonomien, var Englands industrialisering og den kraftige befolkningstilvækst dér. Danmark kunne her udnytte det, som kan kaldes fordelene ved en lavere udviklingsgrad. Der var nemlig endnu ikke skabt en stor bybefolkning i Danmark, og den produktionsforøgelse, som landbruget præsterede, kunne derfor afsættes til udlandet, og det oven i købet på et tidspunkt, hvor der var frihandel og en forholdsvis gunstig reallønsudvikling for den engelske arbejderbefolkning. Specielt første halvdel af 1870'erne var en periode med fuld beskæftigelse og stærk reallønsfremgang, og som tidligere vist var det på samme tid den danske landbrugseksport fik sit afgørende gennembrud.

For den fremtidige danske svineproduktion var det lige så vigtigt, at det engelske forbrugsmønster ændrede sig. Smagen for bacon og skinke var noget, som i løbet af 1800-tallet blev bragt med landarbejderne ind i byerne. Men i takt med den gradvise stigning i levestandarden gik smagen fra det fede flæsk til det mere magre, især det irske flæsk. Hvor man før brasede sine kartofler i fedtet fra kødet, blev der nu råd til at købe dyrere fedtstof i form af smør og margarine, hvad der stillede krav om en begrænsning i kødets fedtindhold. Sammensætningen i englændernes kødforbrug ændrede sig også. I 1850'erne tegnede oksekødet sig for 3/4 af kødforbruget, svinekødet kun 15%. Omkring 1900 kom kun halvdelen af kødet fra okser og kalve, medens svineflæsk var steget til mellem 25 og 35% af

kødforbruget. Endnu i slutningen af 1880'erne var det dog således, at dansk flæsk ikke var populært i den meget kødspisende mellemstand. Her foretrak man endnu det magre irske flæsk, medens arbejderne og andre småfolk tog til takke med det billigere danske og amerikanske.

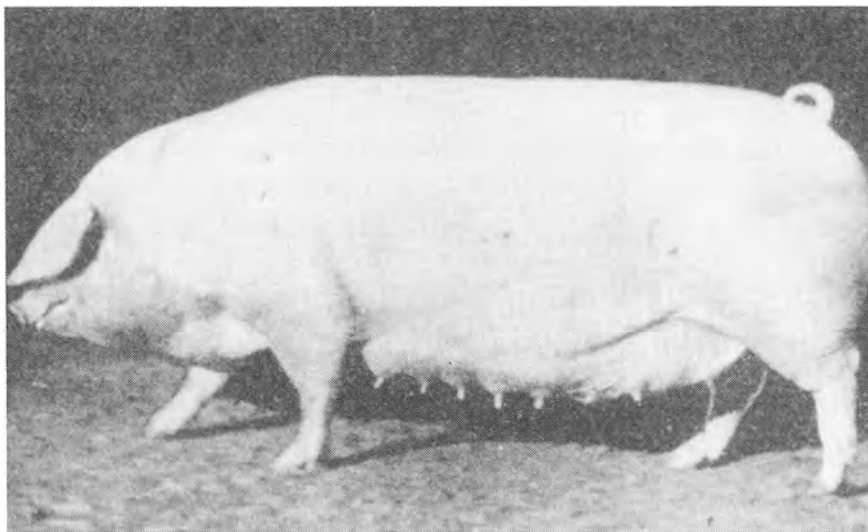
Geografisk betraget havde Danmark mange fordele som et kommende spisekammer for England, men udviklingen i transportforholdene betød, at det både blev hurtigere og billigere at sejle varer fra Nord- og Sydamerika samt Australien og New Zealand til det engelske marked. Hurtigtgående dampskibe begyndte fra 1868 at sende store mængder af levende kvæg fra U.S.A. til England, og fra 1874 muliggjorde køleteknikken, at der kunne sendes kolossale mængder nedkølet amerikansk og canadisk flæsk over Atlanten. Ville Danmark have en stærkere position på det engelske marked, måtte landmændene altså konkurrere på kvaliteten med irerne og på kvantiteten med de oversøiske lande.

Svineproduktionen

»Sin hovedrolle spiller svineholdet ... som tilhører til mælkeriet, da det er så godt som den eneste rentable afløbsrende for mælkeriaffaldet ... Svinefedning betragtes ofte endnu endog på veldrevne gårde med velordnede mælkerier som også i fællesmælkerier som et nødvendigt onde, og hverken avl, opdræt eller fedning drives rationelt«.

Den vurdering blev fremsat i 1881 i et førende landbrugstidsskrift. Lige siden begyndelsen af 1860'erne havde mejeribrugst stæet i centrum, og derefter kom kvægavlen. Bladrer man gamle årgange af landbrugsskrifter igennem, finder man næsten ingen omtale af svinebruget før midten af 80'erne. Som citatet ovenfor giver udtryk for, holdt man ikke svin for

Dansk avlsso omkring 1900-1910.

svineproduktionens skyld, men for at slippe af med mælkeriaffaldet (skummetmælken) på den mest økonomiske måde. På især de mindre brug var svinene en garanti for lidt afvekslende mad i vintermånederne, og de kunne på en billig måde forvandle køkkenaffald og hvad de kunne finde i jorden til fedt flæsk. Skulle der blive en gris i overskud, kunne den sælges, men det var ikke et mål i sig selv. På større gårde og herregårde med mejeri var der dog en klar tendens til øget svinehold. Den efterfølgende tabel giver et indtryk af den udvikling, som fandt sted i mellem den første kreaturtælling i 1838 og tællingen i juli 1888, hvor de første andelssvineslagterier netop var kommet i gang.

Tallene skjuler i virkeligheden en langt større vækst, idet omløbshastigheden var blevet meget større. Hvor det i 1838 normalt tog halvandet til to år at fede en gris op, tog det 50 år senere kun 6-8 måneder. Medens antallet af svin over et år faldt med 1/3, blev omvendt antallet af grise under et år tredoblet. Af tabellen fremgår også, at den største stigning fandt sted i 1860'erne og 1880'erne. Fra starten var der mange flere svin på Øerne end i Jylland, men fra midten af 70'erne var det nogenlunde udlignet. Både i Jylland og på Øerne havde 2/3 af samtlige brug svinebesætninger, men i Jylland var det langt mere småbrugspræget. Her fandtes i 1888 næsten 62% af alle svin på brug med 1-9 svin, medens det på Øerne kun var 46%.

Udviklingen i svineholdet 1838-1888

	Svin og grise hele landet	Gns. årlig forøgelse i procent		
		Jylland	Øerne	hele landet
1838	235.291			
1861	300.928	1,95	0,63	1,08
1871	442.421	5,37	2,98	3,93
1881	527.417	2,49	1,20	1,77
1888	770.785	6,34	4,89	5,54

Udførslen

I 1879 overhalede udførslen af levende svin smørret som den vigtigste eksportartikel. Begge svingede omkring en værdi af 20 mio kr. Men også flæsket kunne være med, og som det ses af tabel 3, skete der en markant vækst i flæskeeksporten i begyndelsen af 1880'erne.

Aftageren af de levende svin var først og fremmest Tyskland. England modtog kun ganske få, og fra 1882 kom der importforbud mod levende svin. I Jylland var avlsarbejdet længst fremme, og mange af de jyske svin gik til slagting i Hamborg og blev herfra solgt videre til England. De meget fede svin fra især Sjælland gik derimod til det tyske hjemmeforbrug.

Eksporten af flæsk og skinker udviste store svingninger afhængig af afsætningsmulighederne for levende svin. Frem til midten af 70'erne blev der eksporteret ca. 5 mio kg flæsk om året til en værdi af ca. 4 mio kr. Herefter faldt salget til ca. 3 mio kg, og det blev først brudt fra 1883, hvor oprettelsen af en række danske privatslagterier betød et markant skridt fremad for flæskeproduktionen. Med i

billedet hører også, at Danmark i samme periode importerede store mængder flæsk. Det var specielt U.S.A., som fra slutningen af 1870'erne med sit billige majsfedede flæsk kunne konkurrere med Danmark. Den samlede indførsel var på ca. 2 mio kg om året. Der var også en vis indførsel af levende svin; i slutningen af perioden 20-25.000 stk. om året. De kom næsten alle fra Sydsverige, hvor de københavnske slagterier opkøbte dem.

Gennem det meste af perioden fra 1870 til 1885 oversteg eksporten af levende svin både i værdi og mængde flæsket med tre til seks gange, og da Tyskland aftog over 90% af svinene, havde dette marked selvsagt stor betydning. Den begyndende tyske protektionisme, som gav sig udslag i, at der fra 1879 indførtes en told på 2 mark pr. svin, fik imidlertid ikke den store betydning. Hamborg var en fristad i rigsfællesskabet og var derfor ikke omfattet af toldbestemmelserne. Derimod skulle der betales told af de svin, som afsattes videre sydpå.

Endnu i begyndelsen af 1880'erne var prisforholdet mellem levende svin og flæsk til fordel for de første, og langt de fleste i landbruget mente, at fremtiden for

Udførslen af svin og flæsk 1864 - 1885

Vareart	gennemsnit pr år			
	1864-70	1871-75	1876-80	1881-85
Levende svin (1000 stk.)	31	154	213	287
heraf til UK i %	—	3	2	2
heraf til Slesv.-Holst.	84	86	92	94
heraf til andre lande	16	11	6	4
Flæsk og skinker (1000 kg)	4.776	5.748	4.712	10.438
heraf til UK i %	59	57	50	60
heraf til Norge	15	11	6	6
heraf til Sverige	8	12	27	19
heraf til Slesv.-Holst.	14	13	7	6
heraf til Hamborg	1	3	7	7
heraf til andre lande	3	4	3	2

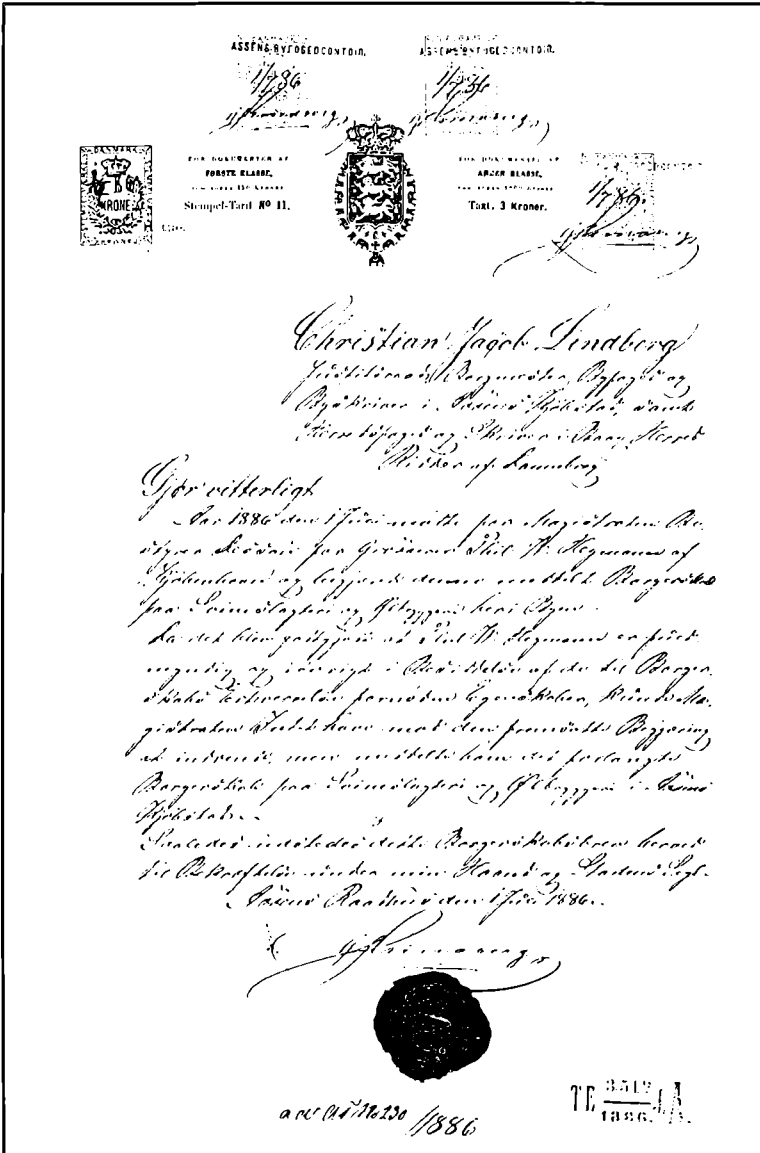
dansk svineproduktion lå i en fortsat eksport af levende svin af meget stor vægt, sådan som de tyske forbrugere ønskede det.

De første svineslagterier

I 1880 blev der slagtet flere danske svin i Hamborg end i Danmark, der på det tidspunkt rådede over tre slagterier, to i Kø-

benhavn og et i Holstebro. Det første blev oprettet på Christianshavn af grosserer A.N. Hansen i 1865. Året efter kom det andet slagteri, Københavns Svineslagteri, der blev ledet af den da kun 29-årige grosserer Philip W. Heyman. Han var de næste 25 år den betydeligste mand inden for nærings- og nydelsesmiddelindustrien og kom til at spille en stor rolle i slagterihistorien.

Grosserer Philip W. Heymann's borgerbrev til svineslagteri og ølbrygning i Assens 1886.

Det tredje slagteri blev først oprettet i 1879, og det fik en noget anden karakter. Dels lå det i Holstebro, og dels stod Magnus Kjær, der snart blev eneejer af slagteriet, i et tættere forhold til landmændene end de københavnske grosserer. Det skyldtes først og fremmest hans indsats for avlsarbejdet. Magnus Kjær havde uddannet sig i England og kendte til flæskehandelen dér. Han vidste, at skulle de danske svin betales godt, skulle de i langt højere grad tilpasses de engelske forbrugeres smag, d.v.s. have længere og mere kødfulde flæskesider. Da Magnus Kjær etablerede sig, var der allerede indført en del engelske yorkshire- og berkshireorner. Han systemiserede nu avlsarbejdet og indkøbte flere yorkshireorner, som blev udstationeret på Holstebro-egnen. Derved blev han den første, der for alvor tog svineavlsarbejdet op, og det fik stor betydning for de jyske svins standard.

Det egentlige gennembrud for svineslagtingen kom i første halvdel af 1880'erne, hvor Heyman opbyggede et lille imperium med slagterier i Varde, Assens, Hjørring, Ålborg samt Malmø, som han sammen med slagteriet i København samlede i selskabet De danske Svineslagterier. Slagteriet i Ålborg blev i 80'erne solgt til den pengestærke tysker J.D. Koopmann, som havde store slagterier i både London og Hamborg. Heyman og Koopmann var kendetegnet ved at have en stor kapital i ryggen og ved, at de ejede flere slagterier.

En anden type privatslagterier blev oprettet af lokale grosserer. Ofte handlede disse i forvejen med landbrugsprodukter, og slagterisvin var blot et led mere i denne handel. De var alle kendt og respekteret som dygtige forretningsfolk, der med vanligt blik for, hvor der kunne tjenes penge, havde indset, at der var en givtig fremtid i slagterivirksomheden. Som eksempler kan nævnes Magnus Kjær i Hol-

stebro, H.J. Ankerstjerne i Randers, Hans Broge i Århus og Johs. Ginge, der overtog Heymans slagteri i Hjørring.

Endelig dukkede fra slutningen af 80'erne de første aktieslagterier op. De var dannet af lokale konsortier bestående af pengestærke mænd fra by og opland og først og fremmest beregnet på slagting af svin fra egnens større landbrug. Som oftest blev aktieslagterierne senere opkøbt af egnens landmænd og omorganiseret til andelsforetagender.

Levende svin eller sengsvin?

Selv om antallet af slagtinger steg stærkt fra 1883, var der dog langt fra tale om, at svineproduktionen ensidigt blev lagt an på at afsætte flæsk. Eksporten af levende svin var også i stærk stigning, og ingen havde fantasi til at forestille sig, at denne udførsel ikke fortsat skulle være den vigtigste.

Set i vort perspektiv kan det måske forundre en og anden, at bønderne ikke allerede fra begyndelsen af 80'erne langt stærkere slog ind på flæskeproduktion. De kunne til stadighed læse om, hvor gode priser det irske kvalitetsflæsk gav i London, og et blik på det tyske marked viste, at udførslen af levende svin hertil ikke kunne være alt for sikker i fremtiden. Allerede i 1879 havde man her lagt told på indførslen, og i 1883 blev der indført forbud mod al import af amerikanske svineprodukter, begrundet med veterinære hensyn. I første omgang gav det danske eksportører en masse besvær, fordi der så skulle attest på alle svineprodukter for at garantere, at der ikke var amerikanske varer imellem. Det måtte være et forvarsel om, at danske svin kunne komme til at lide samme skæbne over for tyskerne som de amerikanske.

Prøver vi at se sagen fra den enkelte producents side, var det langt fra så op-

lagt at gå over til de mere kødfulde baconsvin. Prisrelationerne mellem levende svin og flæsk pegede på ingen måde endtydigt i retning af, at det skulle være en fordel at satse på flæsk. I mange perioder i 1880'erne blev der givet bedre priser for levende svin pr pund end for flæsk, og da der var blevet lukket for det amerikanske flæsk til Tyskland, var der rigtig gode priser, fordi de tyske landmænd endnu ikke var i stand til at forsyne hjemmemarkedet. I Danmark var der ikke stor forskel på de priser, som opkøberne ville betale for fede svin og 1. klasses slagterisvin. Der skulle mere end blot 1-2 øre i tillæg til, førend landmændene ville gå over til at producere slagterisvin på 150-180 pund i stedet for fede svin på 300 pund. En omlægning ville nemlig betyde krav om investeringer i nye eller ombyggede svinestalde, fordi der skulle gøres plads til flere søer og flere svinehold.

Blandt autoriteterne var der heller ikke enighed om, hvilken linje, der skulle følges. I begyndelsen af 80'erne lød det endnu, at Hamborg også i fremtiden ville være det marked, der passede det danske landbrug bedst, og at man ikke kunne konkurrere med irerne på kvaliteten. Det var bl.a. den konklusion, husdyrbrugudvalget under Foreningen af jyske Landboforeninger kom til i 1882. Foreningen havde i 1881 nedsat et udvalg til at belyse majsens betydning som fodermiddel - i øvrigt første gang i dansk landbrug, at der blev foretaget en nogenlunde grundig undersøgelse af forhold i svinebruget. Majs var blevet vældig populær som fodermiddel, fordi den var så billig. Problemet var blot, at den gav »blødt« flæsk, og fra Hamborg indløb der klager, samtidig med at danske svin nu for første gang var begyndt at blive noteret lavere end tyske.

Resultatet af fodringsforsøgene blev, at majs godt kunne bruges, blot det skete

sammen med byg og mælkeriaffald. Men som et nedslående følgeresultat af forsøgene viste det sig, at kun 10 ud af 83 svin var blevet noteret i 1. klasse. Udvalget fandt, at det ville blive vanskeligt at levere tilstrækkelig mange gode slagterisvin, og spørgsmålet var derfor, om det ikke også fremover ville være mere lønnende at producere store svin.

I de kommende år blev det et af de mest brændende spørgsmål i landbruget: Skulle man producere store, fede svin eller sengsvin? Sengsvin var kødfulde, mindre slagterisvin. Ordet kom af det tyske »zu sengen«, at svide, og hentydede til, at svinene efter slagtingen blev svedet. De fem eksisterende slagterier var naturligvis ikke i tvivl om, hvilken linje der skulle følges. Men på forespørgsel fra husdyrbrugudvalget måtte de erkende, at der var god grund til at klage over den kvalitet, slagterisvinene havde. Svinene blev fedet for længe og havde for lidt kød og for meget fedt.

Den, der stærkest agiterede for en forbedret svineproduktion, var Philip Heyman. Der var oplagte privatøkonomiske grunde til at ønske en bedre svineavl, men det må ikke overses, at han i disse år var en af de få, der for alvor havde indset, at fremtiden var sengsvin. Dels fordi den tyske told ville gøre det dyrere at eksportere dertil, dels fordi de tyske landmænd snart ville kunne forsyne hjemmemarkedet med store svin. De stærkt faldende tilførsler til de hamborgske eksportslagterier ville desuden få England til at søge sit baconforbrug dækket i Danmark i stedet. Heymans profetier skulle vise sig meget snart at gå i opfyldelse. I midten af 1886 blev sengsvin betalt med 8-9 mark mere end fede svin i Hamborg.

Der var med andre ord flere grunde til, at landmanden ikke med det samme ville forlade den svinefedning, der de foregående årtier havde givet gode penge.

Slagterisvinenes sejr

En række begivenheder i 1887 skulle imidlertid komme til at betyde den endelige sejr for sengsvinene. Prisforholdet mellem sengsvin og store fede svin udviklede sig fra 1886-87 klart til fordel for sengsvinene. Det skete først i Hamborg, og så var de danske slagterier også tvunget til at følge med. Tidligere var der i perioder blevet givet et tillæg på 1-2 kr pr 100 pund slagtet vægt af prima, letfedede svin på mellem 90 og 140 pund slagtet vægt, d.v.s. svin på 140-180 pund levende vægt. Fra midten af 1886 satte Heyman præmien for de letfedede svin op til 4 kr og til tider endda 6 kr.

Den gradvise omlægning til flæskeproduktion fik i 1887 et kraftigt skub fremad på grund af nogle ydre omstændigheder. Man havde i lang tid vidst, at Hamborg fra den 1/1 1888 ville blive indlemmet i det tyske toldforbund. Det betød, at alle svin ville blive belagt med en told på 6 mark. Undtaget var kun de svin, som gik til de hamborgske eksportslagterier. Men hvorfor sende sine svin derved, når der fandtes 11 danske slagterier, der var begyndt at betale de gode kvaliteter ret pænt?

Fra den 27/11 1887 eksisterede der ikke mere noget alternativ. Da blev der nemlig indført et totalforbud mod indførsel til Tyskland af danske svin og svineprodukter. Anledningen var et udbrud af svine-

pest på en række lossepladser på Amager. Det var almindeligt at have svinene gående frit omkring på lossepladserne og lade dem selv finde føden. Allerede i september havde de første tegn på sygdommen vist sig, uden at nogen tog affære. Resultatet var, at i løbet af et par måneder havde sygdommen bredt sig til ni lossepladser og nogle besætninger i Københavns omegn og på Østsjælland.

Myndighederne reagerede prompte og slog straks 5.000 svin ned alene på lossepladserne, og dermed var svinepesten udryddet.

Men tilbage stod landmændene med nogle store svin, som de havde vanskeligt ved at komme af med, da Tyskland helt lukkede. Heldigvis havde landmændene nået at afsætte ekstraordinært mange svin, inden totalforbudet trådte i kraft. Der blev også spist meget svinekød i landbohjemmene den vinter.

Man havde håbet på at kunne komme ind på det franske og belgiske marked med de store svin, men inden man rigtig kom i gang med en eksport, blev der også dér indført forbud mod indførsel af danske svin. Tilbage var så kun England, og her viste der sig et vist marked i Nordengland for fede svin. På Landhusholdningsselskabets initiativ og med regeringens hjælp åbnede D.F.D.S. i marts 1888 en rute mellem Esbjerg og Hull. Ugentligt blev der ad den sendt omkring 400 levende svin.

DET FØRSTE

ANDELSLAGTERI

Horsens-egnen

På forhånd var der ikke meget, der talte for, at netop Horsens-egnen skulle oprette det første andelsslagteri. Det gamle Skanderborg amt var i forhold til lands gennemsnittet præget af en del flere småbrug, 15,5% under 1 tønde hartkorn mod 11,0% for hele Danmark. Den store mellemgruppe af gårdbrug på mellem 1 og 12 tønder hartkorn var lidt svagere repræsenteret end i det øvrige Jylland. I betragtning af, at der til et slagteri krævedes store kapitaler og en stor risikovillighed, kan ejendomsstrukturen på Horsens-egnen ikke just siges at have været befordrende.

Kvæg- og svinetallet fulgte gennemsnittet for andre amter. Men svineopdrættet i det sydøstjyske område var i høj grad indrettet på fede svin til eksport til Tyskland. I statistikken viser det sig ved, at de seks herreder, som ligger omkring Horsens og som især kom til at levere svin til slagteriet, som et af de eneste steder i landet i 80'erne præsterede en stigning i antallet af store svin over ét år.

I mere positiv retning trak de organisationserfaringer, som egnen indhøstede i midten af 1880'erne. Her som andre steder fulgte man den danske tradition for decentral selvorganisering, sådan som det gav sig udtryk i de mange folkelige bevægelser. På det kooperative område havde landmænd på egnen allerede i 1881 forsøgt at danne en sukkerfabrik på andelslignende vilkår, og i 1885-86 blev området nord for Horsens det sted, hvor an-

delsmejerierne bredte sig stærkest, ligesom også brugsforeningerne tog et stærkt opsving på egnen i de år.

De politiske-ideologiske forhold virkede også befordrende for et selvstændigt initiativ fra bøndernes side. Modsætningerne mellem Højre og Venstre var meget skarpe, og for bønderne blev tidens løsen, at de gennem selvstyre skulle gå ind og øve indflydelse, hvor de bedrebemidlede (= højremændene) hidtil havde været enerådende. Gennem sammenslutning skulle de desuden selv have de profitter, som mellemhandlerne (= højremændene) tog på bøndernes bekostning.

De politiske modsætningsforhold kunne spores langt ind i den lokale landboforening. Horsens Landbrugsforening blev stiftet allerede i 1862 af en række storlandbrugere. I 1883 fik de mindre landbrugere valgt seks venstremænd ind i bestyrelsen, heriblandt forstanderen for Gedved Seminarium, Peter Bojsen. Året efter fik venstrefolkene flertallet, hvad der fik detailbageværende højremænd til at nedlægge deres poster. I stedet dannede de deres egen landboforening, Horsens ny Landbrugsselskab.

I en slagterisammenhæng skulle det få stor betydning, idet den nye formand for Landbrugsforeningen blev Peter Bojsen. Der blev straks ansat en konsulent, landbrugskandidat A. Hansen, som udover at være rådgiver for landmændene stod for foreningens indkøb af foderstoffer og gødning. I 1886 byggede foreningen forsamlingsbygningen Hejmdal, og samme år oprettede Landbrugsforeningen tyre-

holdsforeninger rundt om i sognene. Og så var turen kommet til at gøre noget ved svineafsætningen.

Krav om ændret svineafsætning

På modtagelsesdagene kørte landmændene deres svin i stakitvogne til stationen i Horsens, hvor vægten stod. Ofte kunne der være lang ventetid, og helt billigt var det ikke. Foruden at tid efterhånden var ved at blive opfattet som penge, skulle der gerne betales lidt drikkepenge til vejeren og hans medhjælper. Vejerpenge på 35 øre pr. gris kom man ikke udenom, ligesom opkøberen også skulle have sin provision, normalt 1 kr pr gris. Nogle år blev der vejet helt op til 20.000 svin, d.v.s. at landmændene lagde ca. 7.000 kr alene i vejerpenge. Det mente Landbrugsforeningen var for dyrt. I januar 1887 henvendte foreningen sig til Indenrigsministeriet og bad om tilladelse til at sætte egen kreaturvægt op ved stationen. Først i april svarede ministeriet, og det blev et afslag. Det fik dog ingen betydning; tanken om et svineslagteri var allerede blevet fremsat på Landbrugsforeningens generalforsamling den 30/3.

Idéen må have været ret ny på det tidspunkt, for spørgsmålet var ikke med på

Lars Peter Bojsen 1838-1922, landøkonom, forstander og landstingsmand. Efter endt skolegang i Haderslev og København tog Peter Bojsen landinspektørexamen i 1859. Herefter underviste han en kort stund på Rødding højskole, men fik hurtigt foden under eget kateder, da han samme år købte den nedlagte Gedved bondehøjskole. Peter Bojsens fantasifulde, livlige og engagerede temperament bragte ham hyppigt i begivenhedernes centrum. Således var han bl.a. medstifter af Skanderborg Amts Landbosparekasse, formand for Horsens landboforening, næstformand for de jyske landboforeninger, medstifter af Agrarforeningen, Horsens Morgenblad - det senere Horsens Folkeblad - og landstingsmand. Sine sidste år levede Peter Bojsen i København, hvor han her er fotograferet i sit arbejdsværelse. Det kongelige Bibliotek.

dagsordenen, og bestyrelsen var heller ikke enig endnu om holdningen til et slagteri. Men på det forberedende stade kunne Peter Bojsen pege på tre forslag, og det skete med den begrundelse, at egnen stod langt tilbage hvad angik svineholdet, og at der ikke fandtes et slagteri på egnen. Det kunne løses ved enten at bygge et stort slagteri i Horsens for hele egnen, eller små slagterier i de fleste sogne, eller ved at opsætte en vægt ved stationen og danne en eksportforening.

Peter Bojsen havde givet bolden op, og hans person skulle blive afgørende for, at netop Horsens blev hjemsted for det første bondestyrede slagteri.

Peter Bojsen

Peter Bojsen (1838-1922) var ud af en af 1800-tallets betydeligste familier på det kirkelige og politiske område. Faderen var den kendte præst, »Budstikke-Bojsen«, og mange af Peters søskende kom til at indtage betydningsfulde poster: Frede blev en fremtrædende venstrepolitiker, Jutta Bojsen-Møller var i mange år formand for Dansk Kvindesamfund, og Emil var en markant redaktør af Horsens Folkeblad 1876-98.

Tyve år gammel tog Peter Bojsen landinspektøksamen, og året efter købte han efter lokal opfordring Gedved Højskole og oprettede snart efter også et seminarium. Peter Bojsen engagerede sig i utrolig meget. Han var med til at oprette Skanderborg Amts Landbosparekasse i 1863 og to år efter Horsens Morgenblad, senere Horsens Folkeblad. Politisk nåede han at være med på alle niveauer: sognerådsformand, amtsrådsmedlem, folketingsmand og landstingsmand. Derhjemme arbejdede han i de første år både som forstander og som landinspektør, foruden at han efterhånden drev to gårde. Det førte ham ind på det landbrugsfaglige områ-

de, hvor han blev formand for Horsens Landbrugsforening i perioden 1884-1901 og næstformand i de jyske landboforeninger 1890-1900. Han var endvidere medstifter af Agrarforeningen i 1893.

Peter Bojsen kom aldrig til at sætte sit præg på det landspolitiske arbejde. Det var på det lokale plan og på landbrugsområdet hans store betydning lå. Hans temperament levnede ham ikke tid til fordybelse. Han var en ildsjæl, fyldt med initiativ og dertil udstyret med agitatorisk talent. På højskolen og ude i landet var han kendt som en eminent fortæller og slagfærdig taler, der kunne rive en forsamling med sig. Det var en mand af Bojsens støbning, der var brug for til at gennemføre et så stort og uprøvet projekt som et andelsslagteri. Han var egnens førerskikkelse og havde idéerne og de agitatoriske evner til at nedbryde de nølende bønders skepsis og de politiske modstanderes benspænd.

Præget som han var af tidens tanker og 1880'ernes politiske kamp, var Bojsen ivrig demokrat og stærk modstander af mellemhandlerne. Gang på gang agiterede han i de jyske landboforeninger for, at bønderne selv skulle overtage mellemhandlerens fortjeneste. Det tiltalte ham defor i høj grad, at egnens bønder slog sig sammen om mælkeforarbejdning, vareindkøb og foderstofindkøb. Ved at læse i Ugeskrift for Landmænd kunne Bojsen få idéer til, at også slagtning kunne ske i en bondestyret virksomhed. Allerede i 1881 berettede bladet om, at der i Sydtykland var oprettet et fællesslagteri, og i midten af 80'erne blev der bragt flere artikler om, at man i Slesvig-Holsten arbejdede på at danne fællesslagterier.

Den øgede opmærksomhed omkring svineholdet har ganske givet også sat Bojsens tanker i sving om, hvad der kunne gøres for en forbedret svineproduktion. Ligeledes kan de samtidige avishi-

strier om, at privatslagterierne gav aktionærudbytter på 25-50%, have fået ham til at tænke på, at her var der et område, hvor bønderne burde have del i fortjenesten.

Spørgsmålet om afsætningen af svineaffaldet var også med i Peter Bojsens overvejelser. I 1880'erne var der øget opmærksomhed omkring ernæring, og der blev givet mange eksempler på vareforfalskninger, f.eks. pølser med halvrådent kød eller med kød fra selvdøde dyr. I den forbindelse blev der peget på svineaffaldet som et både billigt og sundt fødemiddel for de mindrebemidlede. Svineaffald var den almindelige betegnelse for det, der blev til rest, når flæskesiderne var skåret ud, d.v.s. hoved, hjerte, lever, mørbrad, tær m.m. Hidtil havde dette fødemiddel ikke været særlig udbredt i Danmark - faktisk var det et problem for privatslagterierne at komme af med det, hvorimod det i Hamborg var stærkt efterspurgt.

Alle disse forudsætninger og tanker lå bag Peter Bojsens forslag om et svineslagteri på generalforsamlingen den 30/3 1887.

Horsens Andels-Svineslagteri oprettes

Peter Bojsens tre forslag til ophjælpning af svineholdet blev godt modtaget. Det mest rentable ville sikkert være at oprette ét slagteri, men det ville også være det mest risikofyldte og ville kræve stor opbakning. Det andet forslag med mindre slagterier rundt om i sognene var tydeligt inspireret af andelsmejerierne. Denne model ville være mere overskuelig og ville også sikre en meget bred afsætning af affaldet, men driftsomkostningerne pr. svin ville blive større. Endelig kunne man sætte egen vægt op ved stationen og danne en eksportforening. Det havde man

gjort i Nordjylland, og det skete senere også flere andre steder. I Nordjylland blev svinene samlet i puljer til slagterierne i Gøteborg og Holstebro for at presse priserne op hos slagterierne i Hjørring og Ålborg.

Landbrugsforeningens bestyrelse fik bemyndigelse til at arbejde videre med forslagene. På et møde den 5/5 gik bestyrelsen ind for et stort slagteri i Horsens. Man havde også alvorligt overvejet at gå sammen om eksport af levende svin til Hamborg, men opkøberen dér ville have 1 kr i provision, 35 øre i vejerpenge og 25 øre i drikkepenge, og dertil kom fragten på 3 kr. pr. stk.

Med Peter Bojsen i spidsen blev der nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen, og det tog på studietur til slagterierne i Holstebro, Ålborg og Randers. På et nyt bestyrelsesmøde den 26/5 blev udvalgets indstilling godkendt, og allerede dagen efter bragte Horsens Folkeblad en lang redegørelse fra bestyrelsen med overskriften: Andelssvineslagteri for Horsens og Omegn.

Der blev i redegørelsen sat to betingelser for, at slagteriet kunne blive til noget. For det første skulle der være svin nok, ca. 20.000 stk. pr år, og det skulle være sengsvin, altså lange, kødfulde svin på 160-200 pund. Til at ophjælpe en sådan bestand ville Landbrugsforeningen være med til at skaffe de rette grisesøer og orner.

Den anden betingelse var, at landmændene ville samarbejde, for bestyrelsen gik ind for et slagteri grundet på andelsprincipperne. Hvis andelshaverne selv leverede svinene på slagteriet, ville der kunne spares 30.000 kr om året til opkøbere. En anden fordel ville være, at andelshaverne kunne hjælpe slagteriet af med affaldet og få et billigt fødemiddel.

Endelig nævntes som en fordel ved andelssystemet, at fortjenesten ikke gik i ak-

tionærernes, men i producenternes lommer. Alt i alt »forekommer nu os, at der ikke kan være tvivl om, at andels-principet er det fordelagtigste grundlag for vor egne vordende slagteri».

Det er ejendommeligt, at der i redegørelsen bliver slået så meget på fordelene ved andelsprincipperne, mens det, der rent faktisk argumenteres med, ikke har så meget med disse principper at gøre. Der nævnes ikke noget om indflydelse, om stemmeretsprincipper eller om begrænsning af kapitalens indflydelse. Kun nævnes at udbyttet tilfalder producenterne. Der peges derimod på de konkrete fordele ved, at landmændene knyttes tættere til slagteriet: de får derved en egeninteresse i selv at levere svinene og i at modtage affaldet. For at »lokke« var de billige priser for affaldsprodukterne anført, f.eks. hoveder 12-14 øre pr pund, mørbrad 50-60 øre pr pund og hjerte og lunge 5-6 øre pr stk.

Omkring selve anlægget mente bestyrelsen at skulle bruge 10.000 kr til en byggegrund, 60.000 kr til bygninger og inventar og 50.000 kr til driftskapital. Disse 120.000 kr skulle skaffes ved, at hvert af de 53 sogne under foreningen tegnede sig ligeligt, d.v.s. for ca. 2.300 kr pr sogn. Pengene kunne mod leverandørernes kautionsgaranti lånes i et pengeinstitut. Årlig forrentning og afdrag sattes til 8.000 kr, og det ville betyde, at sognene ville være ejere af slagteriet i løbet af 20 år.

Til at forestå driften skulle der ansættes en bestyrer, en bogholder, en slagtermester, en vejer og 12 arbejdere. Sammen med andre driftsudgifter ville det beløbe sig til 36.000 kr. Til gengæld mente man, at de 12 slagteriarbejdere nemt kunne slagte 36.000 svin årligt, og det ville kun give omkostninger på 1 kr pr svin.

Den kommende tid blev der afholdt et væld af slagterimøder. Andelsslagteriet var den sommer det altoverskyggende

Emil Theodor Clausen Bojsen, 1854-1898, var som sin bror Peter uddannet i landvæsen, han var landmåler, men bevægede sig hurtigt over i journalistikken, hvor han gjorde sig gældende blandt de første politiske redaktører, der rykkede frem med venstrepressen i 1870'erne. I 1876 blev Emil Bojsen redaktør af Horsens Folkeblad, hvor han udfoldede et stærkt engagement i Horsens økonomiske og sociale udvikling, bla i forbindelse med etableringen af andels-slagteriet og oprettelsen af andelsbyggeföreninger for mindre bemidlede. Det fortælles, at Emil Bojsen under agitationsmøder på Samsø i 1892 for dør at hverve andelshavere til slagteriet smed jakken og tilbød at slås mod dem, der ikke ville melde sig.

Billedsamlingen, Det kgl. Bibliotek.

samtaleemne på Horsens-egnen, og i hele landet gav det genlyd i pressen. Lokalt var Horsens Folkeblad sagen en vældig støtte og fungerede nærmest som slagteriets informationskontor. Især blev der berettet udførligt fra de vellykkede sognemøder, og kritiske indlæg om slagteriet svarede redaktøren selv på. Ikke alle steder var der lige stor stemning for at gå med, og opkøberne gjorde også, hvad de kunne for at gøre bønderne skeptiske. Horsens ny Landbrugsselskab blev inviteret med i arbejdet af Landbrugsforeningen, nok lidt på skrømt, og i hvert fald blev det afslået, fordi man mente, at markedet for sengsvin var for usikkert.

På tegningslister skulle de kommende andelshavere forpligte sig til i en 7-års periode at levere alle svin ud over eget forbrug til slagteriet. Man kunne desuden tegne garantibeviser på fra 100 til 1.000 kr. Det samlede antal garantibeviser kunne slagteribestyrelsen så give videre til et pengeinstitut som sikkerhed for et lån. Pengeinstitutets sikkerhed for pengene lå i, at garantierne sognevis hæftede én for alle og alle for én og den enkelte i forhold til sin andel af sognets samlede garantisum.

På disse betingelser lykkedes det på kun én måned at skaffe 1.100 garantier og 1.200 leverandører. I alt blev der tegnet en garantisum på 170.500 kr. Det gik noget sløjere med tegningen af svin, kun 10.536. På sin vis var det et pænt tal, for mange troede ikke på, at de lige med det samme kunne levere egnede slagterisvin. De fleste bønder var vel også så meget handelsmænd, at de ikke tegnede sig for deres fulde produktion. Der skulle gerne være et svin eller to til overs, som kunne sælges udenom, når priserne var gode.

Torsdag den 14. juli 1887 blev der så indkaldt til stiftende generalforsamling på Hejmdal. 500 var mødt frem, men langt fra alle holdt ud til sidst, for gene-

ralforsamlingen varede syv timer. Det var vedtægterne, der voldte problemer. Ikke formålsparagraffen, den kunne alle bifalde. »I det øjemed at ophjælpe egnens svineproduktion oprettes fra 1. januar 1888 et svineslagteri under navn af Horsens Andels-Svineslagteri«. Det var vigtigt at få startet i vintertiden, medens der var is, og inden problemerne med afsætningen til Tyskland blev for store.

Derimod gav især ejerforholdet anledning til diskussion. En del fandt det urimeligt, at garantierne kom til at stå som ejere, når det trods alt var leverandørerne, som sikrede slagteriets afbetaling. Omvendt blev der argumenteret, at man ikke havde kunnet skaffe garantier, hvis de ikke til gengæld for den påtagne risiko, kom til at stå som ejere. Det var på det grundlag, hele tegningen var blevet foretaget, og herved blev det.

Et andet stridsspørgsmål var størrelsen af det beløb, som slagteriet skulle have lov til at holde tilbage som driftskapital. Praksis skulle være den, at landmanden skulle aflevere sine svin til vejning på slagteriet og straks få udbetaling mod at der tilbageholdtes tre øre pr. pund. Bestyrelsen måtte dog bøje sig og gå med til kun én øre.

De øvrige vedtægtsforslag gik lettere igennem. Det lå fast, at der var en 7-års bindingsperiode, og ligesom andelshaveren var forpligtet til at aflevere alle sine svin, var slagteriet pligtig til at modtage alle hans svin. En af de eneste undtagelser fra leveringspligten var en socialt betonet bestemmelse om, at andelshaveren godt måtte sælge svin til daglejere og håndværkerfamilier, der arbejdede hos ham. At få landmændene med på en stram leveringspligt var en præstation, men også en bydende nødvendighed.

Bestyrelsen skulle bestå af syv medlemmer, og i den kom fire gårdejere, en proprietær, en materialist fra Horsens og

så selvfølgelig seminariefors­tander Peter Bojsen. Efter generalforsamlingen var de nyvalgte bestyrelsesmedlemmer ikke mere træt­te, end at de kunne holde slagteriets første bestyrelsesmøde. Her konstituerede de sig med Bojsen som formand og materialist Frede Nielsen som næstformand. Direktør blev bogholder P. Nørgaard fra Holstebro Svineslagteri til en løn af 3.000 kr plus tantieme. Der var ikke mange slagteridirektører at vælge imellem, men Nørgaard kendte de fra deres besøg i Holstebro, hvor han havde været meget behjælpelig. Det blev også besluttet at engagere arkitekt Severin Poulsen fra Randers til at lave tegning og overslag. Fjorten dage efter kom også grundkøbet i orden, idet der på Bygholm enge lige uden for byen blev købt tre tdr. land for 10.500 kr. Arkitektens overslag lød på 53.000 kr, det blev antaget, så byggeriet kunne komme i gang straks i midten af august.

Modstand fra sundhedskommissionen

Byggeriet startede med udgravningen af en kæmpemæssig isdam, og samtidig blev der indsendt en situationsplan til bygningskommissionen om, hvordan man havde tænkt sig at ordne vandaf­løbet. Og så startede problemerne med det Højre-dominerede bystyre. Dets organ, Horsens Avis, havde hele tiden været kritisk over for slagteriplanerne. Landbrugsforeningen blev konsekvent kaldt Venstres Landbrugsforening og slagteriet for Venstres Slagteri. Nu skred sundhedskommissionen ind, og den 27/8 blev der nedlagt forbud mod at bygge videre. Det skete med den begrundelse, at spildevandet ville inficere åen, og at stanken fra slagteriet ville være utålelig for de omkringboende. Isoleret set var det nogle meget rimelige indvendinger, i sammen-

hængen et politisk træk. Sundhedskommissionen var domineret af højrefolk, der betragtede slagteriet som endnu et bevis på det alle Højre-aviser kaldte »Venstres økonomiske krig« mod byerne og Højre, og som man især havde set brugsforeningerne som et eksempel på.

Sundhedskommissionens argumentation led imidlertid af to svagheder. Dels havde den tidligere tilladt virksomheder inde midt i byen, som både stank og forurenede, og dels og væsentligst lå slagteriet uden for bygrænsen og altså uden for kommissionens myndighedsområde.

Slagteribestyrelsen ville derfor ikke acceptere forbudet. Det fik sundhedskommissionens formand, borgmesteren, til i sin egenskab også af politimester at indbringe sagen for Justitsministeriet. Herfra svarede man i september, at sundhedskommissionen ikke havde kompetence til at forbyde anlægget. Ville man have området ind under sundheds- og bygningsvedtægterne, skulle grænserne først udvides. Når det var sket, kunne kommissionen fastsætte regler for slagteriets drift, men den kunne ikke forbyde en fuldførelse af byggeriet. Sådan blev det, og sundhedskommissionen og slagteriet kom siden til at leve i rimelig fordragelighed med hinanden. Var det blevet forbudt at bygge på Bygholm enge, ville slagteriet være blevet opført ved en landstation. Tvingstrup syv km nordøst for Horsens ved den østjyske længdebane var på tale, men det ville ikke have været ideelt. Horsens lå meget mere centralt for banelinierne til oplandet.

Byggeriet gik nu stødt fremad, og i slutningen af oktober kunne der holdes rejsegilde. På samme tid blev svinepesten opdaget, og den 27/11 lukkede Tyskland for importen. De sydøstjyske svineproducenter var i en slem knibe, fordi de hidtil havde koncentreret sig om det tyske marked. Det fik slagteribestyrelsen til at for-

cere byggeriet, og den 22/12 1887 kunne slagteriet indvies, selv om det ikke var helt færdigt. For en lille indbudt skare - byens spidser synes ikke at have været med - blev de første seks svin slagtet og alt gik planmæssigt.

Tilbage stod så at få slagteriet betalt. Overslaget havde lydt på 53.000 kr, men med grund, bygninger og inventar løb det op i 91.000 kr. Overskridelsen skyldtes især vanskeligheder med grunden, der ikke var fast nok. Selv om slagteriet havde skaffet en garantisum på 170.000 kr, var det vanskeligt at finde et pengeinstitut, som ville udlåne pengene. Omsider lykkedes det at få Skanderborg Amts Sparekasse i Horsens til at låne slagteriet de nødvendige 131.500 kr til anlæg og drift. Det hjalp sikkert, at Bojsen havde gode forbindelser til sparekassen.

Slagteriets første år

I begyndelsen af januar 1888 blev den første sending flæsk via København - det var for dyrt over Esbjerg - sendt til England, det magre til London og det federe til Nordengland. Det oplyses ikke, hvordan priserne var, men på forhånd var noteringen på slagteriet så lav som 22 øre pr pund levende vægt for 1. kl., 20 øre for 2. kl. og 18 øre for 3. kl. Det var der ikke meget forretning i, når det kostede 17-20 øre at producere 1 pund flæsk. De lave priser skyldtes det overfyldte marked, og senere på året blev de da også bedre. Det forlød, at slagteriet havde opnået topnotering i London, men det står nok ikke helt til troende, for samtidig blev det sammesteds fra ønsket, at det magre kød var endnu magrere.

Vue over Horsens Andels-Svineslagteri ca. 1890. Slakteriets beliggenhed ved siden af jernbanestationen gav ideelle transportmuligheder. Ikke alene havde man adgang til den østjyske længdebane, en del af oplandet mod sydøst var også inden for rækkevidde med Horsens-Juelsmindebanen, der blev indviet i 1884. I 1891 indviedes banen mod sydvest til Tørring og 1899 kom strækningen fra Horsens til Bryrup. Pølsefabrikken yderst til højre på billedet blev anlagt i 1889 til en pris af 7000,- kr.

Det var ellers gået godt fremad med et forbedret svinehold på egnen. Allerede under sognemøderne forud for stiftelsen blev det understreget, at landmændene nok kunne nå at producere gode slagterisvin, inden slagteriet stod færdig et halvt år senere. Under besøget i Holstebro havde udvalget købt gode orner og søer, og straks efter generalforsamlingen begyndte en stor oplysningskampagne.

Med hensyn til konkurrenterne var slagteriet næppe kommet i gang, før det fik kærligheden at føle. Det var Koopmanns opkøbere, som intensiverede svine-

opkøbet på egnen og lokkede med bedre priser. Det var en alvorlig sag, for godt nok havde andelshaverne leveringspligt, men den blev ikke overholdt af alle. Værre var det, at slagteriet var afhængig af at kunne købe svin hos ikke-andelshavere, fordi der ikke var tegnet nok andelssvin. Efter det første halvår leveredes således halvdelen af de godt 10.000 slagtede svin af ikke-andelshavere. Direktør Nørgaard fik i sommerens løb en aftale om at sende flæsk fra 240 svin om ugen til London. Alene den ordre var mere end andelshaverne kunne opfylde. Også slagteriaffal-

det var der livlig afsætning for. Der var åbnet en butik på torvet, og efterspørgslen var så stor, at man herfra kunne sælge det hele. Landmændene klagede over, at de ikke kunne få del i det billige fødemiddel. Til gengæld pyntede det pænt på regnskabet. Et svin blev det første år betalt med ca. 40 kr, og alene videresalget af fedt og affald gav en indtægt på 6,33 kr pr svin svarende til 15% af hele salgsindtægten.

Men der var ikke andelshavere nok, og det blev ikke bedre af, at landmændene omkring Kolding, Skanderborg, Silkeborg og Odder arbejdede kraftigt for slagterier dér. Det betød, at en stor del af svineproduktionen i området ville blive bundet af leveringspligten. Blandt andelshaverne var der heller ikke enighed om, hvorvidt det var en fordel at optage nye. Ved den stiftende generalforsamling var det blevet besluttet at lukke for optagelse af flere andelshavere, i øvrigt stik imod det gode andelsprincip om åbent medlemskab. Begrundelsen var, at de nølende ikke skulle have lov til at komme bagefter og have del i goderne, når de så, at det gik godt. De måtte vente til udløbet af 7-årsperioden.

På generalforsamlingen i august 88 gav det spørgsmål anledning til en del diskussion. Formanden ville af flere grunde gerne optage flere andelshavere, bl.a. fordi bestyrelsen ville udvide slagteriet med en pøsefabrik, så der kunne tjenes endnu mere på affaldet. Flere andelshavere var ensbetydende med en større garantium, som kunne anvendes til udvidelsen. Direktør Nørgaard ville også gerne have flere bundet til slagteriet. Der blev i gennemsnit slagtet 400 svin om ugen, men man kunne sagtens klare 600. Der rejste sig kun enkelte indvendinger mod forslaget. »Nægter vi at optage nye, opdrager vi dem til ikke at være så vægelsindede«. Hertil erklærede en landmand nøgternt:

»Vi kan opdrage menneskene andet steds. Her er der blot tale om at tjene penge«. I de følgende år blev der udfoldet store bestræbelser for at skaffe nye andelshavere, og det skete ofte i skarp konkurrence med andre andelsslagterier.

En anden mere praktisk sag drejede sig om afregning efter slagtet vægt. I modsætning til de fleste andre slagterier, der blev oprettet i de år, var der ingen diskussion om, hvorvidt der skulle afregnes efter levende eller slagtet vægt. I vedtægterne stod der, at man inden et år skulle gå over til slagtet vægt. Men det var ikke så nem en sag, for der fandtes ikke et system, som gjorde det muligt at følge det enkelte svin hele vejen igennem slagteprocessen. Løsningen blev et blikøremærke med andelshaverens nummer påtrykt, og fra 1890 gik Horsens over til afregning efter slagtet vægt.

Den 15/2 1889 afholdtes så den med spænding imødesete generalforsamling, hvor resultatet for 1888 skulle gøres op. Det viste et overskud på 75.400 kr, der var fremkommet ved salg af 2,2 mio pund flæsk til England til en værdi af næsten 1 mio kr eller 43 øre pr pund. Derudover kom salg af fedt og affald til 148.000 kr. I alt var slagtet 23.400 svin, heraf var over halvdelen købesvin. Når andelshaverne kunne glæde sig over et så flot resultat som et udbytte på 15%, svarende til 3 1/3 øre pr. pund, var det fremkommet på ikke-andelshavernes bekostning. For de sidste havde det ikke været nogen særlig god forretning. Havde de i stedet leveret til Koopmann i Ålborg, ville de have fået et par øre mere.

Driftsudgifterne i Horsens var blevet noget større end forventet og løb op i 2,35 kr pr svin, men det kunne ikke rokke ved den kendsgerning, at slagteriet var kommet pænt fra start, og at landmænd i andre egne trygt kunne følge eksemplet fra Horsens.

KAMP- OG

GENNEMBRUDSÅRENE

Den økonomiske udvikling frem til århundredskiftet

Det var i en barsk tid for landbruget, at de første andelsslagterier kom til verden. Da først kornpriserne og fra midten af 1880'erne også de animalske produkter faldt i pris kom mange landmænd i klemme og resultatet blev mange tvangsauktioner, helt op til 7-10% af samtlige salg. De mindre brug klarede sig generelt bedst, hvad de i høj grad kunne takke andelsvirksomhederne for. De gjorde den lille intensive produktion rentabel.

I begyndelsen af krisen blev den liberalistiske fane holdt højt og kun et fåtal ønskede toldbeskyttelse og importbegrænsninger.

Da krisen var mest alvorlig 1892-96, blev kravet om statshjælp dog forstærket, og i 1893 blev krisebevægelsen, Agrarforeningen, stiftet og fik snart 80.000 medlemmer. Agrarforeningens krav var indirekte medvirkende til den politiske borgefred i 1894 mellem Højre og den moderate del af Venstre, ligesom oprettelsen af det første erhvervsministerium, Landbrugsministeriet, i 1896, var en udløber af Agrarforeningens pres. Fra 1897 blev priserne markant bedre, flæsknoteringen steg fra 60 øre til 75 øre pr kg, og landbruget gik nu ind i en opgangskonjunktur.

Slagteribevægelsen 1887-90

Allerede i foråret og sommeren 87 arbejdede man flere steder med planer om et andelsslagteri. I den følgende vinter og i

hele 1888 kom der for alvor gang i bestræbelserne overalt i landet. Ligesom 1888 var det helt store år for andelsmejerierne med oprettelsen af ca. 200 nye mejerier, således er også 1888 det store gennembrudsår for andelsslagterierne. Det var langt fra overalt, at driften blev påbegyndt det år, men initiativet blev taget henvend en snes steder.

Meget naturligt blev det omkring Horsens, at idéen først spredtes. I Skanderborg-området var det landboforeningerne sammen med repræsentanter for byen, som tog fat på opgaven, og allerede i juni 1887 kunne der indkaldes til officielt møde.

Bojsen var tilsyneladende ikke særlig villig til at rykke ud med oplysninger om Horsens-slagteriet. Skanderborg Landboforening skrev derfor til Foreningen af jyske Landboforeninger og bad om at få spørgsmålet om, hvorvidt der burde arbejdes for at oprette andelsslagterier i lighed med andelsmejerier, taget op på delegeretmødet i september.

På delegeretmødet var der ikke stemning for andelsslagterier. Fremtrædende landmænd advarede direkte imod andelsslagterier, fordi de ikke ville kunne være i stand til at opnå den højeste pris for flæsk i England, og fordi det ville være for risikabelt. Den overvejende stemning gik i stedet i retning af at slå sig sammen i producentforeninger og ad den vej dels arbejde for en forbedret avl og dels øve pres mod slagterierne. De jyske landboforeningers manglende opbakning til andelsslagteritanken kom dog ikke til at få no-

gen særlig betydning, for rundt omkring tog de lokale landboforeninger selv initiativet.

I Skanderborg trådte landboforeningerne nogen tid vande og først i 1889 kom der for alvor gang i sagen. Som så ofte før og siden i andelshistorien var lokalpatriotismen en væsentlig drivkraft. Anledningen var, at Horsens manglede svin, og Bojsen holdt derfor et møde i Skanderborg, hvor han lovede at ville oprette en modtagelsesstation, hvis landmændene ville sikre 3000 svin og garantere 30.000 kr. Det gav på mødet og i den følgende tid anledning til en heftig diskussion, som også blev ført mange andre steder: var det bedst at oprette nogle få store andelslagterier, eller var det rentabelt at næsten hver provinsby fik sit eget lille slagteri? Eftersom der endnu ikke forelå erfaringer, blev spørgsmålet om store eller små slagterier udelukkende en trossag afhængig af, om et område kunne skaffe et stort eller lille opland.

Det lille slagteri blev resultatet i Skanderborg, men det holdt hårdt. Forinden var der blevet nedsat et udvalg, hvor halvdelen gik ind for et lille selvstændigt slagteri og resten for en tilslutning til Horsens. Udvalget foretog en rejse til Odder, Vejen og Horsens, men det ændrede ikke indstillingen hos nogen, og de horsensvenlige sagde da, at de ikke ville stille sig i vejen for et slagteri i Skanderborg. På et væld af møder rundt om i sognene med den lokale redaktør i spidsen søgte initiativtagerne at overbevise landmændene. Her som næsten alle andre steder kom den lokale venstrepressen til at spille en uvurderlig rolle. I langt højere grad end ved dannelsen af et andelsmejeri gav planer om et andelslagteri anledning til mange læserbreve og heftige diskussioner i lokalbladene. Redaktørerne var som regel selv meget aktive på møder og i deres aviser ved at berette udførligt fra agi-

tationsmøder, bringe artikler om svineavl og opildne ved at berette om slagteriplaner andre steder.

Uden denne stærke agitation var det heller ikke lykkedes i Skanderborg, men i december 89 kunne der afholdes stiftende generalforsamling. I alt havde 876 leverandører tegnet sig for 4.400 svin og en garantikapital på 52.000 kr. Ikke nogen stor sum, men slagteriet med inventar kostede også kun 30.800 kr.

Vedtægterne fulgte principperne fra Horsens med en enkelt men afgørende forskel. For overhovedet at få landmændene til at tegne sig, havde man ment det nødvendigt, at der ikke skulle være leveringspligt. Men fra samme tid blev konkurrencen med privatslagterierne stærkt skærpet, og for Skanderborg var det specielt ubehageligt, at Koopmann etablerede et slagteri i Silkeborg og derfra overbød de priser, andelsslagterierne kunne tilbyde. Slagterierne i Odder og Horsens var også interesseret i flere svin, og bedre blev det ikke af, at Tyskland i juli 1890 igen åbnede for import af levende svin. I 1892 blev slagtingen indstillet, og året efter tilbød et lokalt konsortium at købe slagteriet. Men ved en vældig kampagne lykkedes det at bevare andelsslagteriet, og i de nye vedtægter blev det enstemmigt vedtaget at indføre syv års leveringspligt.

I Esbjerg vakte dette spørgsmål ikke den store diskussion, til gengæld var der mange andre typiske problemer, inden andelsslagteriet (oprettet 1888) var inde i en rolig drift. Først og fremmest var der problemet med, om der skulle bygges i Esbjerg eller om Heymans slagteri i Varde skulle overtages.

Esbjerg-lejren gik af med sejren, og efter at Bojsen havde været at agitere, endes man om, at der skulle tegnes 20.000 svin. Det kneb dog noget, og fra den tid blev »papirsvin« et begreb. Ordet dække-

de over, at når der ved tegningen ikke kunne skaffes det tilstrækkelige antal svin, gik nogle formuende mænd, ofte fra byerne, ind og garanterede de manglende svin. Det var så deres pligt at opkøbe det tegnede antal.

Esbjerg-slagteriet voksede sig meget stort og dækkede hele Vestjylland, bl.a. blev andelsslagteriet i Skjern overtaget i 1891 og året efter mange af andelshaverne fra Herning, da slagteriet dér også lukkede. Men det var en vækst, der ikke skete særlig harmonisk. På mange generalforsamlinger udkæmpedes verbale bråvalla-slag, og i det hele taget er det karakteristisk, at andelsslagteriernes møder var meget stormfulde, især i 1890'erne. I Esbjerg blev den første direktør således afskediget efter kun et år, fordi andelshaverne var utilfredse med hans forretningsførelse. Bestyrelsen kom ofte i mindretal, når den fremsatte forslag om nye tiltag eller nybygninger. Striden om afregning efter slagtet eller levende vægt er i så henseende et udmærket eksempel. Bestyrelsen indstillede gentagne gange til generalforsamlingen, at det bedste og mest retfærdige system ville være at gå over til slagtet vægt. Men hver gang blev det mødt med et dundrende nej. Andelshaverne kunne så ikke mere selv se, hvad svinet vejede. Desuden fik man heller ikke andre steder en så god betaling for sine kartofler og sit korn, som det man fyldte slagtegrisene med om morgenen inden vejningen. Vel var det ikke tilladt, men det var et udbredt problem overalt og var med til at give en forringet flæsk-kvalitet og et stort svind. Først i 1896 gik Esbjerg over til afregning efter slagtet vægt.

I Horsens havde slagterifolkene mødt megen vrangvilje hos byen, men det skulle komme til at stå som et enkeltstående tilfælde. Overalt fandt byerne hurtigt ud af, at det ville være et vældigt aktiv at få

Hertil og ikke længere kom svineproducenterne, når de omkring 1910 afregnede med bogholderiet på Faaborg Andels-Svine-slagteri. Da 600 andelshavere i april 1888 holdt stiftende generalforsamling i Faaborg Andels-Svineslagteri var det som andre steder især de mindre og mellemstore jordbrugere, der havde interesse for sagen. Men man enedes ikke desto mindre om nogle stemmeretsregler, der navnlig var til fordel for de bedrestillede. Husmænd skulle betale en garantium på mindst 50 kroner, gårdejere mindst 100 kroner. Hver garantistillelse på 50 eller 100 kroner gav en stemme. Næsten alle andre steder fulgte man princippet om en mand - en stemme, men i Faaborg fulgte man altså det princip, man også finder ved flere andelsmejerier på Fyn og på Bornholm, nemlig at stemme efter hoveder i stedet for efter hoveder. Faaborg Byhistorisk Arkiv.

et slagteri. Ofte var større købmænd meget aktive i agitationen for et andelsslagteri, og i mange af de første bestyrelser finder man ofte et par købmænd. Således også i Fåborg (oprettet 1888), hvor en

Næppe nogensinde i de danske slagteriers historie er et svin blevet slagtet under større festlighed end da andelssvineslagteriet i Bogense den 15. december 1896 førte det første dyr til kniven. Grisen blev afhentet i sin sti af en flagsmykket vogn, der fra byens udkant blev ledsaget af et hornorkester (billede), der marcherede foran vognen resten af vejen til slagteriet. Efter slagtingen blev grisen uddelt blandt byens fattige.

købmand og en apoteker kom med som handelskyndige. Sundhedskommissionen ville imidlertid ikke godkende slagteriets byggeplaner, men måtte til sidst bøje sig, fordi byrådet pressede stærkt på.

På Sjælland blev slagteridebatten startet allerede i efteråret 1887 af Holbæk Amts Landboforening, som også havde sendt et par mænd til Horsens for at se på, hvordan man dér havde grebet sagen an. Efter en strid om en placering i Kalundborg eller Holbæk endte det med, at Holbæk fik et stort slagteri i foråret 1888.

I Slagelse oprettedes kort efter det andet andelsslagteri på Sjælland. Her kom inspirationen direkte fra Peter Bojsen, som uden held havde stillet op til folketingsvalget i Slagelse i januar 1887. Han bevarede kontakten til byens Venstre-redaktør, som i sommeren 1887 blev inviteret til Horsens og her havde lange samtaler med Bojsen om fordele og ulemper ved et andelsslagteri. Da han kom hjem begyndte han at agitere i sit blad og for-

søgte at få landboforeningen gjort interesseret i sagen. Der kom imidlertid ikke skred i sagen, inden Bojsen i april 1888 kom til Slagelse. Han »talte ildfuldt og begejstret om sagen og rev forsamlingen med sig«. Der blev i den følgende tid tegnet 10.000 svin og bygget et slagteri til 80.000 kr. Da slagteriet først var i gang, løb ledelsen ind i de traditionelle begyndervanskeligheder. Leverandørerne overholdt ikke leveringspligten, selv om de fik en bøde på 5 kr pr svin, hvis det blev opdaget; der var for mange ikke-andelssvin; kvaliteten var for ringe - i begyndelsen var 80% i 3. klasse; og landmændene leverede svinene med fyldte maver, selv om det var forbudt. Først i midten af 90'erne lykkedes det at gå over til slagtet vægt.

Andelsslagteriet i Køge blev stiftet i 1889. Her var det Demokratisk Forening, en forløber for Venstre-foreningen, som først tog initiativet til at diskutere andelsslagterisagen. Landboforeningen var endnu ikke så interesseret, men da det rygte-

des, at man både i Sydsjælland, Roskilde og Ringsted arbejdede for slagterier, vendte billedet. Der blev nedsat et fællesudvalg med folk fra landbo-, handels- og håndværkerforeningerne. Udvalget rejste straks til Horsens, hvor Bojsen anbefalede et slagteri i Køge, medens han fandt en placering i Sydsjælland uheldig, da det var hans overbevisning, at der kun var plads til fire andelsslagterier på Sjælland.

Det oprørte sydsjællænderne og straks tog de til Horsens. Næstved Tidende kunne bagefter triumferende meddele, at Bojsen ikke ville udtale sig om den præcise beliggenhed, men han mente Sydsjælland måtte være særlig godt egnet til et svin slagteri!

Det endte med, at Bojsen blev inviteret over og holdt foredrag i både Køge og Næstved samme dag. Resultatet blev, at både Køge og Masned Sund blev oprettet i 1889. Inden det var en realitet, måtte Køge til sin ærgrelse læse i avisen, at Bojsen på et møde i Roskilde gav udtryk for, at netop Roskilde havde gode betingelser som slagteriby. Det blev dog først realiseret nogle år senere, og indtil da var der hård kamp om at få svinene fra Roskildeegnen. Når kampen blev så hård, skyldtes det bl.a., at Køge-slagteriet havde opgivet at kræve leveringspligt for at få tegnet svin nok. De sjællandske bønder ville nødtigt afskrive sig muligheden for at kunne sælge svin til det stærkt voksende københavnske marked og til de mange konkurrerende opkøbere.

Den første bølge af slagterigrundlæggelser sluttede i 1890. På grund af krisen og den meget stærke konkurrence med de private slagterier og genåbningen af eksporten af levende svin til Tyskland var der ingen, der de næste 4-5 år turde gå i gang med et nyt andelsslagteri. Af de 17 oprettede andelsslagterier i perioden var de 10 jyske. Resten var jævnt fordelt på Øerne.

Den anden slagteribølge 1894-97

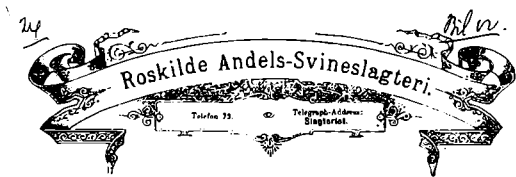
Ligesom lukningen af det tyske marked i 1887 havde sat ekstra skub i planerne rundt om for at få oprettet andelsslagterier, så blev lukningen på ny i december 1895 også en væsentlig baggrund for, at der fra midten af 90'erne igen kom gang i etableringen af andelsslagterier. De mange nye slagterier blev udelukkende oprettet på Øerne: Sjælland 5, Fyn 3 og Lolland 2.

Det er karakteristisk, at de fem sjællandske købstæder, som nu fik et andelsslagteri, alle havde været med i kapløbet i slutningen af 1880'erne. Men dengang var det endnu et så uprøvet projekt, at det ikke lykkedes at få samlet tilstrækkelig opbakning.

At der kom gang i oprettelserne må ses i sammenhæng med, at den første bindingsperiode for de fire eksisterende sjællandske slagterier udløb på det tidspunkt. Det betød, at alle andelshavere stod frit i de fire slagteriers store oplande. Skyndte man sig ikke at få disse trukket over til et nyt og nærmere beliggende slagteri, ville der igen gå 6-7 år, inden disse andelshavere kunne løses fra deres forpligtelser. Det medførte, at der på samme tid var planer om et andelsslagteri i både Kalundborg, Nykøbing Sj., Hillerød, Skelshør, Ringsted, Roskilde og Haslev.

Det var Nordsjælland, som kom først i 1894. I 1893 nedsatte Frederiksborg Amts Landboforening et slagteriudvalg på ini-

Roskilde, d. 6. April 1894

tiativ af Helsingør by. Det fik by og opland til at reagere i både Hillerød og Frederikssund, hvor man ikke ville være med til at sende sine svin til sundbyen. Helsingør fik derfor ikke tegnet svin nok, men valgte alligevel i januar 1894 at stifte et andelsslagteri med kun 3.000 svin. Byen stillede både garantikapital og gratis grund til rådighed.

TELEPHONE 22
COPENHAGEN
SVINESLAGTERIET

Frederikssund, d. 6. April 1894

Frederikssund-Andels-Svineslagteri

BACON CURING FACTORY
AND
ANDLIS ELLIOPORI

DENMARK.

*Andels-Svineslagteriet Frederikssund
Følleskrantz
Følleskrantz*

Da Frederikssunds-egnen ikke ville levere til Helsingør blev der også oprettet et andelsslagteri her i 1894. Godt nok var der kun tegnet 5.500 svin af 600 andelshavere, men det hjalp pænt til, at byrådet gav 2.000 kr. til grund og 6.000 kr. i garantium. Dertil kom, at byens borgere også garanterede for 6.000 kr. Landboerne var naturligvis godt klar over byernes interesse i at få en stor virksomhed etableret og kunne derfor også spille på den. Da f.eks. sundhedskommissionen i Frederikssund stillede stramme krav til afløbsforholdene, truede byggeudvalget med at flytte slagteriet til en grund uden for kommunen, og så bøjedede sundhedskommissionen sig.

Hillerød by blev sorteper i kampen om et andelsslagteri, men byen opgav ikke så let, og efter mange anstrengelser lykke-

des det i 1896 at få oprettet et aktieslagteri.

På Fyn var der fire slagterier. Heymans i Assens (1884), Fåborg Andels-Svineslagteri (1888), Svendborg Slagteri (1890), der var et aktieselskab, og Odense Svineslagteri (1888), der kaldte sig et blandet aktie- og andelsforetagende. På Fyn rejste der sig snart stemning for et stort centralt slagteri i Odense. Det blev et par dygtige privatmænd, som tog de første skridt. I 1896 byggede de landets største og mest moderne slagteri med både offentlige slagtehus, kødkontrol, svineslagteri, pølsefabrik og gødningsfabrik.

Samtidig hermed blev Odense Svineslagteri købt af Koopmann, så der nu var to kapitalstærke slagterier i byen. Ikke desto mindre begyndte landmændene med svinesalgforeningerne i spidsen at arbejde for et andelsslagteri i Odense, og i november 1896 kunne der holdes stiftende generalforsamling i Odense Andelslagteri, som fra starten var sikret 25.000 svin. Så var spørgsmålet, om man skulle bygge selv eller forsøge at købe et af de to eksisterende. Resultatet blev, at landmændene købte det private slagteri, og fra 1. juli 1897 var flagskibet i den danske slagteriverden, Odense offentlige Slagtehus og Eksportslagteri, en realitet.

Men det var ikke hele Fyn, som jublede over udsigten til et stort slagteri. De andre byer ville også gerne have deres slagteri. I Svendborg havde man aktieslagteriet, men i 1896 blev det lavet om til et andelsselskab. I Nyborg ville de også gerne have et andelsslagteri, men da det kikkede, organiserede man det i 1897 som et aktieslagteri og kaldte det et aktie- og andelsslagteri. Lige efter århundredskiftet gik det dog ned, og leverandørerne meldte sig i stedet ind i Odense. I Bogense var der tidligt røster fremme om et andelslagteri, og her satte meldingerne fra Odense ekstra skub i initiativet, således at

der i 1896 kunne holdes stiftende generalforsamling i selskabet.

Tysklands lukning skabte også fornyet interesse for andelsslagterier på Lolland og Falster. Allerede i 1889 var der oprettet et andelsslagteri i Nykøbing med tilslutning fra begge øer. Men vestlollikkerne ville gerne have deres eget slagteri, og i 1896 var Landmændenes Andels-Eksportslagteri i Nakskov en realitet.

Egentlig ville Nakskov-egnen være gået ind i et samarbejde med det aktieslagteri, som i 1886 var blevet stiftet i Maribo, men de forhandlinger løb ud i sandet. I stedet blev junkerslagteriet i Maribo - kaldet sådan på grund af de mange store jordbrugere, som dominerede det - omdannet til et andelsselskab.

Andelssvineslagterierne blev organiseret og drevet på nogenlunde samme måde i alle dele af landet, men de udviste nogle lokale afvigelser, som i øvrigt var kendetegnende for den pågældende egn. I Fåborg-slagteriet stemte man efter størrelsen på garantisummen, ligesom man også mange steder i det fynske mejeribrug stemte efter høveder. På Lolland og Falster spillede hartkornet en større rolle end mange andre steder. Da man i Nykøbing skulle have landmændene til at tegne sig, skulle de ikke tegne antal svin, men antal tdr. hartkorn. Senere, da der var planer om at lukke Maribo, anbefalede bestyrelsen i Nykøbing, at der skulle indføres kvalificeret majoritet ved stemmeafgivning for at lokke de mange godsere og proprietærer til. På en generalforsamling blev det dog tromlet ned af andelshaverne. Det samme princip forsøgte bestyrelsen også i Nakskov, og her gav landmændene deres tilslutning. En sammenslutning faldt kun på, at hverken Nakskov eller Maribo ville opgive at have et slagteri.

Svineproduktionen i 1890'erne

Når det overhovedet kunne lade sig gøre at oprette de mange slagterier fra midten af 1890'erne, skyldtes det, at der igen kom en kraftig stigning i svineantallet. Der var kun en vækst på 8% i svinetallet mellem kreaturtællingerne i 1888 og 1893. I Jylland og på Fyn stagnerede bestanden helt, medens både Sjælland og Bornholm præsterede en forøgelse på 20%. Fra 1893 til 1898 kom der imidlertid igen en stærk fremgang overalt i landet på godt 40%, så svinetallet passerede den første million. Den pæne vækst på Sjælland og Lolland og Falster gav grundlag for flere slagterier. I Jylland kunne det øgede svinetal fra midten af 1890'erne opsluges af de eksisterende slagterier. Bornholm markerede sig til stadighed med en stærk vækst, men øens svinetal var ikke større, end det kunne klares på det andelsslagteri, der blev oprettet i Rønne i 1890.

Med hensyn til udførslen skabte 1890'erne afklaring på to forhold. For det første blev det endeligt fastslået, at fremtiden udelukkende tilhørte slagteriproduktionen. Denne udvikling skabte en anden afklaring, nemlig at Tyskland ikke fremover kom til at spille en rolle som aftager af svin og flæsk. Danmark bandt sig næsten 100% til Storbritannien som importør.

I sig selv var det en farlig situation for landbruget at være så afhængig af et enkelt marked, men så længe der ikke var protektionistiske strømninger i England, og så længe de danske landmænd forstod at opfylde de engelske krav, var der gode og sikre penge at tjene. I den krise, som landbruget var inde i, var bacon noget af det mest lønsomme, fordi kornpriserne faldt endnu kraftigere end flæskepriserne.

SVINEKRIGEN

1889 - 1891

I de første år blev der flere steder i landet udkæmpet, hvad der lokalt blev betegnet svinekrige mellem enten andels- og privatslagterier eller mellem to byer om at få et andelsslagteri. Men ingen af disse kampe er for noget at regne mod den landsdækkende svinekrig, som rasede i årene omkring 1890. I al korthed gik »krigen« ud på, at Philip W. Heyman og C.F. Tietgen forsøgte at overtale andelsslagterierne til at slutte sig sammen med de private til ét stort slagteriselskab.

I forhandlingerne om en sammenslutning kom Peter Bojsen og Horsens-slagteriet til at spille en central rolle.

Stærk konkurrence 1889-90

Allerede inden de første andelsslagterier kom til, var der en stærk konkurrence mellem de private. Heyman havde forgæves forsøgt at få Koopmann med i et landsomfattende slagteriselskab, som kunne hente store rationaliseringsfordele. De mange andelsslagterier betød, at der i 1890 var dobbelt så mange slagterier som i 1888, men antallet af slagtninger lå stadig kun på 500.000 stk. På grund af de store faste omkostninger blev driftsomkostningerne pr svin alt for store.

Andelsslagterierne var gennemgående noget mindre end de private - i gennemsnit 15.000 slagtninger om året - og havde heller ikke opbygget en kapital, men tværtimod lånt sig til alle penge. Resultatet måtte blive, at de stod svagt i konkurrencen. Desuden havde de endnu ikke et indarbejdet mærke i England, og leveran-

cernes størrelse var ret ustabil. Andels-slagterierne opnåede derfor ikke de samme priser i England som de private.

I Horsens kom slagteriet pænt ud af 1888 med et overskud på 75.000 kr. Men året efter faldt det til 53.000 kr på grund af den skarpe konkurrence med de private og andre andelsslagterier om de »ubundne« svin. Det betød gyldne tider for de landmænd, som ikke var bundet til et andelsslagteri, og i 1889 fik de mere for deres svin end andelshaverne, også når overskuddet var lagt til. I de sidste måneder af året opgav slagteriet helt at skaffe købesvin.

Generalforsamlingen i februar 1890 skulle blive den første af flere meget stormfulde det år. 1890 er overhovedet det mest kritiske årstal i andelsslagteriernes historie. Flere andelsslagterier bukede under, og mange steder blev der snakket om at lukke virksomheden, også i Horsens. Utilfredsheden ulmede blandt andelshaverne, som både kunne se de private slagteriers høje priser i bladene og måtte finde sig i ikke at kunne sælge svin til høje priser til opkøberne.

I Horsens var den slagfærdige folketingsmand, Jens Busk, talsmand for oppositionen til bestyrelsen. I en række forslag fra andelshaverne om vedtægtsændringer og funktionærernes lønninger fik bestyrelsen med nød og næppe sin vilje. Det gik dog galt, da bestyrelsen ønskede at bruge 800 kr til et lønnet tilsyn. Det forkastede generalforsamlingen, hvad der fik bestyrelsen og direktøren til at gå af. Efter voldsom uro, som endte med en ny

afstemning, fik bestyrelsen sine 800 kr bevilget. Det lykkedes altså for Bojsen at tromle sin vilje igennem, men det kunne ikke skjules, at der hos andelshaverne var en del utilfredshed.

På en lukket ekstraordinær generalforsamling en måned senere skulle skårene klinkes, men den udviklede sig i stedet til en stormfuld forestilling. For at lægge en dæmper på andelshaverne foreslog bestyrelsen, at der skulle oprettes et repræsentantskab med en mand fra hvert sogn. Det blev også vedtaget, men blev aldrig gennemført.

Heymans første sammenslutningsplan

I maj måned samme år blev alle dog tvunget til at vende blikket væk fra de hjemlige trakasserier. Philip Heyman udsendte da skriftet »De danske Svineslagterier, en Forklaring af Situationen samt et Forslag«. Han gjorde her rede for sit syn på de seneste års udvikling og søgte at påvise, at andelsslagterierne ikke betalte så gode priser som de private. Det vigtigste i skriftet var et forslag til en sammenslutningsplan. Ifølge den skulle alle slagterier samles i ét stort selskab med navnet De danske Svineslagterier. Hvert enkelt slagteri skulle overdrages til selskabet, og der skulle så udstedes aktier til pari i forhold til, hvad det pågældende slagteri blev vurderet til. Til at lede slagteriet skulle der nedsættes et 5-mands udvalg bestående af folk fra både producentside og slagteriside. Udvalgets primære opgave skulle være at fastsætte en landsdækkende ugentlig notering. Af udbyttet skulle aktionærene først have 5% af deres aktiers pålydende. Når der derefter var hensat et beløb til afdrag af lån, skulle aktionærene dele det resterende udbytte med producenterne, dog med den begrænsning, at aktionærene højst

kunne få 1,50 kr ud over det almindelige aktionærudbytte. Hvad der lå derudover, skulle fordeles til leverandørerne i forhold til antal leverede svin. Med den model for udbyttedeling fulgte man nogenlunde fremgangsmåden på de eksisterende aktieslagterier.

Heyman pegede selv på fire oplagte økonomiske fordele ved en sammenslutning. For det første kunne selskabet være med til at gennemtrumfe en forbedring af svinenes kvalitet gennem en ensartet notering og sortering. For det andet kunne der spares temmelig store beløb i fragt-omkostninger, fordi alle leverandører skulle levere til nærmeste slagteri, og ikke som det var tilfældet under den hårde konkurrence, at svinene blev hentet langvejs fra. Man ville for det tredje spare opkøberprovisionen på 1 kr pr svin. Og sidst men ikke mindst ville et sådant selskab stå langt stærkere på det engelske marked. Blev stordriftsfordelene fuldt ud realiserede, ville der blive tale om en merindtægt på svineproduktionen på flere millioner kroner.

Tanken om en sammenslutning i ét stort selskab var ikke fjern for en fremtrædende industrimand som Heyman. Netop i disse år blev der dannet en række store karteller og monopoler inden for mange dele af erhvervslivet. Heyman har ganske givet også fundet inspiration i, at de irske slagterier på samme tid fandt sammen i ét selskab og dermed forbedrede deres position i England. Konkurrencesituationen på hjemmemarkedet har naturligvis også spillet stærkt ind. Godt nok var Heyman tilsyneladende kommet rimelig godt ud af 1889, men konkurrencen med specielt Koopmann kostede til stadighed mange penge.

I handelsberetningen fra Grosserer-Societetets Komité for 1889 blev det anslået, at de private i december måned havde tabt 6-10 kr pr svin på konkurrencen. Det

Stifterne af Koopmann-imperiet Johann Diettmer Koopmann 1804-1875.

var en ekstrem situation, men der var ud-sigt til en fortsat hård kamp, når Koopmann i midten af 1890 havde sit nye slagteri i Silkeborg driftklar.

Men Heyman havde også en mere skjult dagsorden om at stække andelsslagteriernes udvikling. Endnu var de ikke dominerende, men med det tempo, de blev oprettet i, ville de snart overhale de private, og det ville være ensbetydende med, at et stadig større antal svin blev bundet af leveringspligten. Planen måtte derfor gennemføres hurtigt, medens de

private stadig slagtede de fleste svin og dermed kunne kræve en betydelig indflydelse, som ville være sikret i al fremtid.

Andelsslagteriernes holdning til planen

Andelsslagteriernes havde i slutningen af 1889 samlet sig i en foreløbig fællesbestyrelse med Bojsen som formand. Heymans plan blev naturligvis diskuteret i dette forum og blev blankt afvist. Offentligt skete det i form af et lille skrift, som Bojsen skrev: »Andels-Svineslagteriernes contra de private Slagterier«. Heri gjorde han rede for den store betydning, som andelsslagteriernes havde haft på afregningspriserne og ved at indsnævre forskellen på den pris, som betales for flæsket i England og den pris, som landmændene fik.

Med hensyn til sammenslutningsplanen havde han tre hovedindvendinger. Først og fremmest fordi kapitalisterne altid ville blive de dominerende. For det andet var der faren for, at den enkelte egn helt ville miste indflydelse på sin egen svineproduktion, og for det tredje ville landmændene miste selvstyret.

Også Magnus Kjær i Holstebro rykkede i felten mod planen. Han frygtede, at slagteriernes snart ville blive overtaget af københavnske rigmænd.

Heller ikke J.D. Koopmann i Hamborg var særlig interesseret i planen, omend ud fra helt andre motiver. Han var så kapitalstærk og havde så nære forbindelser til baconmarkedet i London med et velrenommeret mærke, at fordelene ikke ville være så store for ham ved en sammenslutning. Desuden nærede han slet ikke Heymans frygt for andelsslagteriernes eller bondeslagteriernes, som han kaldte dem. Det var en »syg idé«, som ville falde til jorden, når der snart igen blev åbnet for eksport af levende svin til Tyskland.

Kun Tietgens indflydelse formåede at få Koopmann til overhovedet at ville forhandle om en sammenslutning.

Børsmødet den 7. og 8. juli 1890

Heyman sendte indbydelse ud til alle slagterier og nogle af de mere fremtrædende landboforeningsfolk til et stort møde på Børsen den 7/7 1890 med Tietgen som dirigent. På mødet kom det til mange sammenstød mellem Heyman og andelsslagteriernes folk, først og fremmest Bojsen. I andelsfolkenes afvisning lå først og fremmest en frygt for, at de private slagterier og kapitalisterne ville blive for dominerende, men også en mere andelsideologisk betinget modstand. De foretrak de demokratiske stemmeretsprincipper og ville ikke give slip på de »fortrinlige følger«, som selvstyret medførte. Bojsen ville godt indrømme, at der kunne være fordele ved at gå sammen, især med hensyn til afsætningen i England, men disse fordele kunne andelsslagterierne også opnå for sig selv ved at gå sammen.

Det interessante var, hvordan de ubundne producenter, som udgjorde 2/3 af samtlige landmænd, ville forholde sig. Deres fortalere var en række proprietærer, hvor især de nordjyske med F. Tutein, Høgholt, i spidsen og Andersen-Rosendal fra Odense Svineslagteri gav udtryk for nogle holdninger, som viste, at landbruget var delt i to lejre: Der var andelsbønderne, der lagde vægt på både det økonomiske og det ideologiske, og så var der de ubundne, som udelukkende fremførte økonomiske argumenter. Mest markant udtrykt af Andersen-Rosendal i svaret til Bojsen: »I sammenligning med de pekuniære forhold siger jeg: Lad bare selvstyrelsen være, hvad den vil, bare vi får det mest mulige for vore varer, enten så den ene eller den anden styrer er aldeles ligeegyldigt«.

Fronterne stod skarpt over for hinanden uden udsigt til en opblødning. Det lykkedes dog Tietgen at få nedsat et udvalg til at arbejde videre med et revideret forslag fra ham.

Heymans andet forslag

Det nye udvalg fik Tutein som formand, men ellers ingen repræsentanter for de ubundne producenter. Udvalget forkastede hurtigt Tietgens forslag. I stedet fremsatte Heyman sit eget helt nye forslag, som i øvrigt senere dannede grundlag for hans forslag til »Love for Andelsselskabet De danske Svineslagterier«, der i december samme år blev sendt ud til alle slagterier.

Heyman havde i sit andet forslag indarbejdet en del af de kritikpunkter, som var kommet frem på børsmødet, og nu kaldte han det af taktiske grunde et andelsselskab. Hans forslag gik stadig ud på, at et selskab skulle overtage alle slagterier. Det nye var, at slagterierne formelt skulle forblive selvstændige, og deres aktier skulle ikke være frit omsættelige. Ledelsen af selskabet skulle bestå af et repræsentantskab med et medlem fra hvert slagteri og herfra skulle vælges en bestyrelse på fem medlemmer plus én udefra. Bestyrelsen skulle have ret til i vidt omfang at bestemme over det enkelte slagteris produktion og drift og skulle fastsætte ugentlige noteringer. Udbyttet skulle fordeles på den måde, at aktie- og andelshaverne først fik 4% af deres aktier i selskabet. Resten skulle fordeles ligeligt mellem på den ene side aktie- og andelshaverne og på den anden side producenterne, men sådan at de første højst kunne få 1,50 kr pr svin.

Økonomisk set var det et mere fordelagtigt forslag for andelsslagterierne, og de ville få majoriteten i repræsentantskabet.

På mødet var Bojsen noget forvirret over forslaget. Hans forstand sagde ja, men hjertet nej, og hans svar til Heyman blev, at der kunne »stilles så fordelagtige tilbud, at man fra andelsslagteriernes side ikke kunne sige nej dertil«. Resultatet blev, at der nedsattes et underudvalg med Bojsen, Tutein og Heyman, som skulle fremlægge et mere detaljeret forslag.

Det næste møde fandt sted den 11/8 1890, og inden den tid indsamlede Heyman en mængde oplysninger om de enkelte slagteriernes anlægssummer, afregningspriser m.m. Ifølge opgørelsen stod de private slagterier i en sum af 2,66 mio kr, Koopmann alene forlangte 1,5 mio kr, og andelsslagterierne ca. 1,1 mio. Der blev regnet med 13 private - det 14. i Holstebro ville ikke være med - og 17 andelsslagterier.

Mødet den 11/8 blev dog kort, idet Bojsen sprængte forhandlingerne fra starten ved at kræve, at andelsslagterierne skulle købe de private. Han havde haft tid til at overveje planen, og hjertet havde i mellemtiden fået overtaget. Efter at Heymans talmateriale forelå, var det heller ikke mere så økonomisk attraktivt, da andelsslagterierne højst ville få 1/3 af aktieudbyttet, og de private ville få en forrentning af deres indskudte kapital på 37%.

Efter forhandlingsammenbruddet blev konkurrencen forstærket mellem slagterierne, og svinekrigen udviklede sig desuden til en verbal krig i aviserne.

Ballade i Horsens

Igen kom Horsens i centrum af begivenhederne, og de storme, der i foråret havde været rejst, blev for ingenting at regne mod efterårsorkanerne.

Sagen drejede sig om, at direktør P. Nørgaard i Horsens havde modtaget returkommission af 6-7 andelsslagteriernes salg af flæsk til England. Det var Hey-

man, der lancerede den nyhed i Horsens Avis i september. Bojsen var rystet og krævede beviser. Nørgaard indrømmede, men slog meget kraftigt fast, at han aldrig havde modtaget returkommission af flæsket fra Horsens. Det viste sig også senere at være korrekt; til gengæld havde han fået 1/2% af den engelske agent for alt det flæsk, han kunne sende fra andre andelsslagterier. Da han havde været mange af de første andelsslagterier behjælpelig med gode råd i startfasen, tog disse det temmelig ilde op, at Nørgaard personligt havde profiteret på at skaffe dem en agent.

Nørgaard kunne ikke se noget forkert i at skaffe andre slagterier en god agent, når blot han ikke blev betalt for det flæsk, som Horsens solgte. I forvejen havde han

Personalet på Horsens Andels-Svineslagteri fotograferet i slagterigården 1891. Under lygten står direktør, konsulent A. Hansen. Et rigt udvalg af slagteriets værktøjer og produkter er præsenteret på billedet. Spegepølser, blærefedt, knive og kødøkser. Bogholderen har slæbt skrivepult, stempler og hovedbog med mere ud på gårdspladsen. Det kongelige bibliotek.

af bestyrelsen fået lov at være smørgrossist ved siden af direktørhvervet, og han kunne ikke se forskellen på at sælge smør og flæsk.

Den 24/10 1890 holdt 15 andelsslagterier møde i Odense. I en resolution blev Nørgaards handlemåde stærkt misbilliget, og for fremover at undgå returkommission blev slagterierne enige om at oprette et kontrolkontor. Hertil skulle slagteriernes revisorer hver uge sende afregningspriserne fra de engelske agenter, og det kunne så kontrolleres, hvem der gav under gennemsnittet. Det ville generelt

være med til at hæve priserne for andelslagteriernes flæsk, som man erkendte ikke var så høje som de privates.

Den 3/11 1890 holdtes så den mest bevægede generalforsamling i Horsensslagteriets historie, og som i øvrigt fik seks injuriersager i sit kølvand. Kort forinden havde Nørgaard udløst en del af spændingen ved at opsigte sin kontrakt. Til ny direktør blev valgt konsulent A. Hansen.

I bestyrelsen og blandt andelshaverne var der uenighed om returkommissionsagen. Et flertal i bestyrelsen accepterede

Nørgaards brug af sit handelstalent, medens et mindretal med Bojsen i spidsen stærkt gik imod. Det lå klart, at Bojsen ville gå af, hvis generalforsamlingen ikke gav ham et tillidsvotum.

Næsten alle de ca. 1.000 andelshavere, som var mødt frem i Hejmdals sal, tilsluttede sig Bojsens linie, efter at han med sin sædvanlige veltalenhed havde redegjort for, hvorfor returkommission var uacceptabelt for ham. Bestyrelsesflertallet nedlagde herefter deres mandater og i stedet valgtes en 15-mands bestyrelse med formanden valgt af generalforsamlingen og resten valgt i kredse.

Forstærket konkurrence

De mange angreb på andelsslagterierne og andelstanken i efteråret 1890 førte i sidste ende til et øget sammenhold mellem dem - i det mindste når de var sammen til fællesmøder. I hverdagen knirkede samarbejdet, og internt i slagterierne ulmede utilfredsheden blandt andelshaverne. Den knivskarpe konkurrence, som følge af genåbningen af eksporten af levende svin til Tyskland og de private slagteriers opskruede priser, gjorde det meget vanskeligt for andelsslagterierne at skaffe svin nok, og lykkedes det, var købesvinene uforholdsmæssigt dyre. Andelsslagterierne aftalte i juli 1890 en fællesnotering, men den blev meget hurtigt opgivet, fordi de enkelte slagterier brød den i deres lokale kamp for at tiltrække sig de fornødne svin. Privatslagterierne gik i september sammen i en fællesnotering som et modstykke hertil og for at vise, at de betalte mere end andelsfabrikkerne.

Heyman viste sig i den situation ikke blot som en dygtig forretningsmand, men også som en dygtig bruger af pressen. Han sørgede for at få sine priser offentliggjort i de fleste aviser og skrev artikler,

der af telegrambureauerne blev bragt overalt. I Horsens lukkede Folkebladet dog spalterne for ham, og en række andre venstreblade fulgte trop. Til gengæld brugte han Horsens Avis flittigt, og de vigtigste af hans indlæg dér blev sendt ud til andelshaverne.

I november og december 1890 indtraf et stærkt prisfald på bacon i England. Andelsslagterierne kunne ikke andet end følge med, hvorimod Koopmann og Heyman havde kapital nok til at lade afregningspriserne til landmændene stige. Det skabte mange steder et stærkt pres på bestyrelserne for at få lempet leveringpligten. Nogle andelshavere fra slagteriet i Herning hævdede således, at de tabte 8-9 kr pr svin ved ikke at måtte levere til de private. Også i Horsens var det et ønske hos mange - af nogle begrundet med, at de kunne sende de bedste svin til andelsslagteriet og lade de private få 3. klasses svinene.

Bojsen viste sig ikke utilbøjelig til at lempe lidt, da der til generalforsamlingen i marts 1891 kom forslag om, at hver andelshaver blot skulle levere tre svin pr td. hartkorn. Andelshaverne nedstemte dog i stort tal forslaget. Fremfor en lempelse blev der vedtaget en skærpelse, idet bestyrelsen blev pålagt at håndhæve slagteriets love, der påbød en mulkt på 10 kr for hvert leveringspligtigt svin, der blev solgt til andre. Denne bestemmelse var ikke hidtil blevet taget i brug, men med det foregående års mange overtrædelser blev det nu aktuelt, og de følgende måneder blev der afsagt en del voldgiftskendelser.

Andelshavernes opslutning om slagteriet var så meget mere bemærkelsesværdig, eftersom de lige havde hørt formanden læse et elendigt årsresultat op. Der var kun et overskud på godt 12.000 kr, og det hele skulle gå til afdrag og henlæggelser, altså ingen efterbetaling. Af 18.000 slagtede svin var de 7.500 købesvin, men

de havde været så dyre at opkøbe, at de stod slagteriet i en nettoudgift på 17.000 kr.

Alle andelsslagterier afleverede dårlige regnskabsresultater det forår. For Bojsen lå problemet i, at andelsslagterierne ikke fik nok for deres flæsk i England. Sammen med den initiativrige direktør for Slagelse-slagteriet, Martin Dessau, havde han derfor ved årsskiftet været i Hamborg for at forhandle med J.D. Koopmann og dennes engelske forbindelse for om muligt ad denne vej at få skabt en mere givende afsætning. Det var der ikke kommet noget ud af, idet Koopmann til en begyndelse havde krævet, at overkapaciteten på slagterierne skulle skæres ned ved, at antallet af andelsslagterier formindskedes til én i Jylland, én på Fyn og én på Sjælland.

Vi kender ikke regnskabsresultaterne for 1890 fra de private slagterier, men de må også have været dårlige. Alle var derfor møre til en ny forhandlingsrunde, og Jens Busk fik på generalforsamlingen i marts Bojsen til at være villig til at indgå i nye forhandlinger, hvis der kom en indbydelse til andelsslagteriernes fællesbestyrelse.

Indbydelsen lod ikke vente længe på sig. Allerede dagen efter generalforsamlingen inviterede Fr. Tutein til et børsudvalgsmøde i København den 3/4 1891.

Heymans og Tietgens tredje plan

På mødet i København kom der skred i forhandlingerne. Den 6/4 kunne Horsens Folkeblad meddele, at »efter forlydende er der udsigt til, at der kan opnås et for alle parter heldigt samarbejde mellem slagterierne i Danmark«. På et nyt underudvalgsmøde i Århus den 22/4 blev der opnået enighed om målet for de videre forhandlinger. Det nye var, at aktie- og

andelsslagterierne nu hver skulle have halvdelen af aktiekapitalen i det store selskab, og udbyttet skulle kun fordeles til aktionærerne. Sorteper skulle altså gives videre til de ubudne producenter.

Tietgen blev opfordret til at lede de fortsatte forhandlinger, og han indkaldte straks til et møde i København den 10. og 11. maj. Her nåede udvalget til enighed om at danne De danske Svineslagterier. Kapitalen skulle deles i prioritets- og andelsaktier, hvor de første fremkom ved en taksering af samtlige slagterier og til en forrentning på 4%. Andelsaktierne blev nominelt sat til 4 mio kr, og skulle deles ligeligt mellem de private og andelsslagterierne, og herindenfor efter antal leverede svin. Ledelsen skulle placeres i hænderne på en 5-mands bestyrelse, to fra hver side og en femte valgt i fællesskab. Den sidste ville blive Tietgen. Det var J.D. Koopmanns betingelse for at gå med i en sammenslutning.

Forslaget indeholdt væsentlige indrømmelser til andelsslagterierne. Andelshaverne ville få halvdelen stigende til 3/4 af andelsaktierne, og disse aktier var ikke bundet af et maksimalt udbytte på 4% af det nominelle beløb. De private havde dog ikke afgivet mere, end at det fortsat ville være en god forretning for dem. Først og fremmest var overenskomsten en fastlåsning af slagteriverdenen anno 1891.

De, der skulle betale gildet, blev de ubudne producenter, d.v.s. omtrent 2/3 af alle svineproducenter. De kunne ingen andelsaktier få og dermed heller ikke noget udbytte.

Reaktionerne på fusionsforslaget

Overenskomsten skulle nu bekræftes på alle andelsslagteriernes generalforsamlinger. Tietgen regnede med, at planen nemt ville glide igennem, men det kom til at gå

anderledes. De ubundne producenter og især de nordjyske reagerede kraftigt. En ting var, at de ikke ville få nogen udbyttebetaling; det var de heller ikke vant til. Men værre var det, at andelsslagterierne ville få en stor indflydelse på noteringen, og de ville naturligvis sætte den så lavt som muligt, for andelshaverne ville via efterbetalingen over andelsaktierne få pengene ind igen. På trods af disse fordele for andelshaverne sagde det ene andelsslagteri efter det andet nej til fusionsplanen. Det spillede her en stor rolle, at de ubundne gennem landboforeningerne lagde et stærkt pres på slagterierne. Endvidere havde hovedparten af bønderne en indgroet skepsis over for et samarbejde med storkapitalen, og endelig var der selvstyret og den lokale tilknytning.

Kun Horsens bakkede op om fusionen. Her argumenterede Folkebladet blandt andet med, at det var fuldt rimeligt, at de ubundne ikke skulle have del i udbyttet. De havde i de første år ikke villet binde sig og være med til at bære en risiko, og derfor skulle de ikke nu have samme fordele som andelshaverne.

Mange af de private var heller ikke stemte for Tietgens plan. Magnus Kjær i Holstebro havde hele tiden været meget skeptisk, og Hansens slagteri på Christianshavn ville af gode grunde slet ikke være med, da der ikke ville blive plads til to slagterier i København. Hverken Odense eller Koopmann ville være med. Under forhandlingerne havde Koopmanns bror, som bestyrede slagterierne i Silkeborg og Ålborg, accepteret, at det nye selskab mod en pris af 7 øre pr svin skulle benytte Koopmanns mærke, men da det kom til stykket ville broderen i Hamborg ikke tillade det.

Efter Heymans to forslag og Tietgens forslag af 11/5 blev der den 26/6 1891 gjort et fjerde og sidste forsøg på en sammenslutning. Initiativet udgik fra Landhusholdningsselskabet, der forsøgte at skabe en samling af de ubundne. På juni-mødet var det igen Tietgen, som ledede forhandlingerne. Udgangspunktet var, at der skulle ske en tredeling af magten og udbyttet mellem de private, andelsslagterierne og de ubundne producenter. Tietgen foreslog, at leveringspligten helt skulle ophæves, men det kunne andelsslagterierne af gode grunde ikke gå med til. I det endelige forslag blev der derfor indbygget leveringspligt for et år ad gangen, men bortset fra det var der tale om en lang række indrømmelser til de ubundne producenter. De ville få 1/3 af bestyrelsesposterne, og via nogle indviklede fordelingsregler ville det først og fremmest blive leverandørerne og ikke slagterierne, som ville få andel i udbyttet.

Landboforeningsfolkene var godt tilfredse med forslaget, men andelsslagterierne sagde sammen med flere private slagterier blankt nej. Samme efterår forsøgte fremtrædende folk fra landboforeningerne sammen med Tietgen at nå frem til en sammenbinding af de private og de ubundne, men også det mislykkedes. Senere i 1890'erne forsøgte både Agrarforeningen og Landhusholdningsselskabet at få bragt alle parter sammen til fornyede drøftelser, men hverken de private eller andelsslagterierne havde lyst til at genoptage seriøse forhandlinger om en fusion. Der skulle gå 3/4 århundrede, inden nogen igen turde nævne tanken om ét slagteriselskab i Danmark.

DET ORGANISATORISKE

ARBEJDE

Fælleskontoret

Allerede inden Horsens-slagteriet havde begyndt driften, snakkede Bojsen om en fællesforening for andelsslagterierne. I det følgende par år mødtes slagteriledere til uformelle drøftelser om Englands-eksporten, avlsarbejdet, noteringen og lignende. Det førte i slutningen af 1889 til nedsættelse af en foreløbig bestyrelse for det, der blev kaldt et fælleskontor. Formand blev helt naturligt Peter Bojsen og sekretær/direktør P. Nørgaard, senere direktør A. Hansen.

I forbindelse med det første børs møde den 7/7 1890 samledes repræsentanter for andelsslagterierne dagen før til et formøde, og det resulterede i oprettelsen af en mere fast organisation, Andelsslagteriernes Fælleskontor.

Ingen af slagterierne havde et ønske om at gøre kontoret til en stærk organisation; det skulle kun være et statistisk bureau, hvortil slagterierne sendte oplysninger om afregningspriser, som kunne danne basis for en fællesnotering. Fælleskontoret bearbejdede materialet, så de enkelte slagterier kunne se, hvor effektive de var, og om de fik over eller under gennemsnittet. Sammenligningen skulle bruges til at lægge pres på de engelske agenter. Det var dog ikke alle slagterier, der ønskede at være med. Fællesnoteringen gik det også sløjt med. Efter at forhandlingerne med Heyman var brudt sammen i august 1890 blev konkurrencen forstærket, og i den situation var det vanskeligt

for de fleste andelsslagterier at overholde en fællesnotering.

Nogen stor betydning fik Andelsslagteriernes Fælleskontor ikke. De stordriftsfordele, der kunne være ved at gå sammen, og som Bojsen under sammenslutningsforhandlingerne argumenterede med, at andelsslagterierne kunne opnå sammen, var der ingen vilje til at realisere.

De samvirkende danske Andels-Svineslagterier oprettes 1897

Efterhånden var kun halvdelen af andels-slagterierne med i Fælleskontoret. På den anden side var der opstået et behov for at få løst en række opgaver i fællesskab.

Initiativet til en fastere organisation udgik fra de tre jyske slagterier i Randers, Nørresundby og Hjørring. De tre havde kort forinden også fundet sammen om at udgive et kvartalsskrift, »Andelsslagteritidende«. Hovedmanden bag en mere fast organisation var proprietær og folketingsmand P. Bjerre, Højstrup, der var formand for andelsslagteriet i Randers. På et møde i juni 1897 for de jyske andels-slagterier fremsatte han et udkast til vedtægter for en samvirksomhed. Det faldt i så god jord, at man vedtog at indbyde alle andelsslagterier til en generalforsamling i Århus den 8/7.

22 af de 25 andelsslagterier mødte frem, og de var enige om behovet for en stærkere organisation, som mere magtfuldt kunne henvende sig til regering og

rigsdag, og som over for medlemsslagterierne bedre kunne gennemføre fællesnotering, klassificering, fodringsforsøg o.lign. Der blev på mødet vedtaget love for samvirksomheden, men den stiftende generalforsamling fandt først sted i Odense den 21/10 1897. Her mødtes repræsentanter for 24 slagterier og vedtog oprettelsen af De samvirkende danske Andels-Svineslagterier.

Bestyrelsen bestod af 7 medlemmer, heraf to slagteridirektører. Første formand blev Bjerre. Peter Bojsen kom ikke med i bestyrelsen og ønskede det heller ikke. En så stor organisation passede ikke rigtigt hans temperament.

Samvirksomhedens opgaver

Slagteri-organisationens arbejde blev fra begyndelsen lagt an på en noget stærkere styring fra oven end hos mejerierne. Det kunne så meget nemmere lade sig gøre, fordi der var så få andelsslagterier. Men den egentlige forklaring ligger i afsætningsforholdene. Det enkelte slagteri skulle selv følge flæsket helt til England. Da slagterivirksomhederne var langt større end mejerierne, betød det, at én øre mere eller mindre pr pund flæsk i omkostninger eller i afregningspris kunne have stor indflydelse på årsresultatet. Men de enkelte slagterier havde kun ringe indflydelse på faktorer som prisen på transport, afskibningsforhold, opbevaringsforhold, afregningspris med agenten m.m. Når man ikke kunne enes om et mere forpligtende samarbejde i ét stort selskab, var det naturligt, at sådanne problemer søgtes løst i en fælles organisation.

Men der var også andre grunde til, at slagteriernes organisation blev mere centralistisk end mejeriernes. Slagterierne var store arbejdspladser beliggende i byerne, og der var fra starten tale om et klart arbejdsgiver-arbejdstager forhold. Dansk

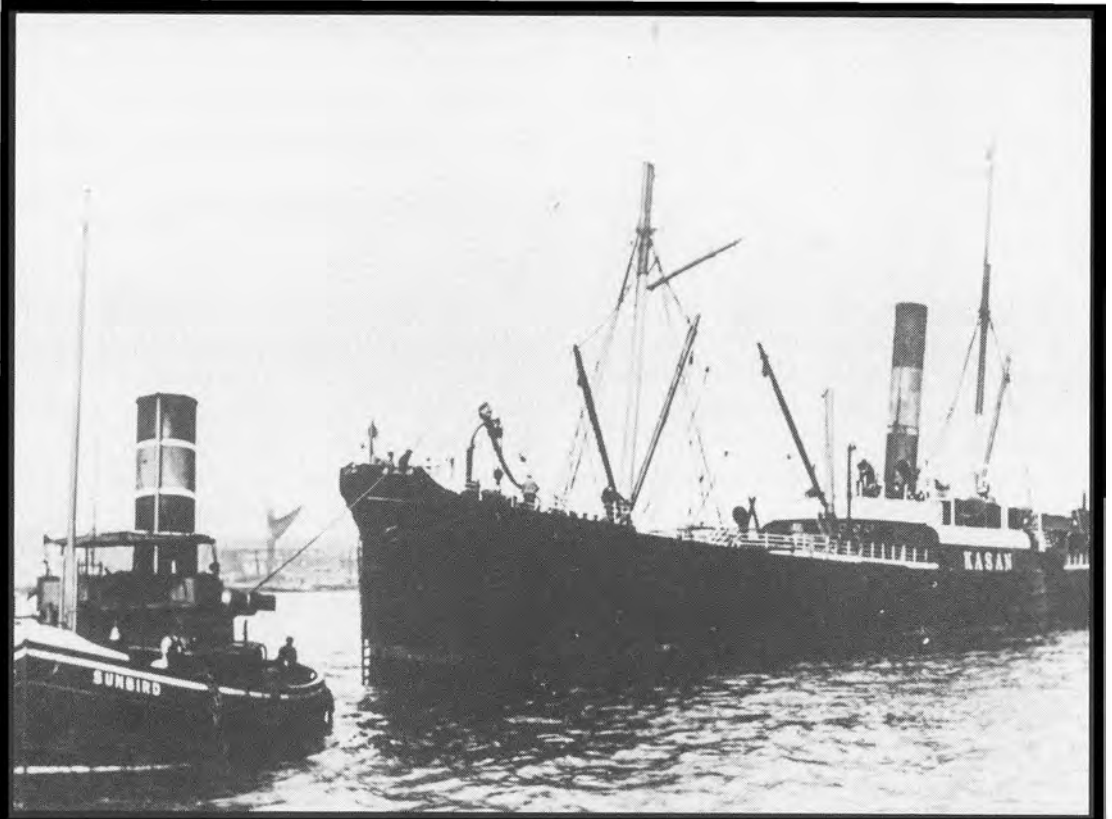
Slagteriarbejderforbund blev oprettet allerede i 1895, og efterhånden udviklede der sig også et behov hos arbejdsgiverne for at lave generelle aftaler om arbejds- og lønforhold.

Også på et andet punkt var der en stor forskel til mejerierne. Mælk er et nogenlunde ensartet produkt, hvor hele forædlingen foregår på mejeriet. Svinekødet derimod blev ikke forædlet, når der ses bort fra pølsefabrikationen. Det helt afgørende var den måde, landmanden havde drevet grisen frem på. Avls- og forsøgsarbejde blev derfor et ret fremtrædende led i andelsslagteriernes arbejde og også i samvirksomhedens.

Mange af de her nævnte opgaver fandt slagterierne det oplagt, at staten hjalp til med at løse. Meget tidligt opstod derfor et samspil mellem slagterierne og staten, især i spørgsmålet om en forbedret og billigere transport til England. Landhusholdningsselskabet eller de jyske og sjællandske landboforeninger stod ofte sammen med slagterifolkene for denne kontakt. Efterhånden opstod der i 90'erne flere og flere sager, som krævede forhandling med regeringen. At have en organisation til at forhandle på samtlige slagteriers vegne uden indblanding fra de generelle, faglige organisationer var derfor i sig selv en drivkraft bag oprettelsen af De samvirkende danske Andels-Svineslagterier.

Transporten

En billigere og hurtigere transport af flæsket fra slagterierne til de engelske agenter var det spørgsmål, som gennem årene optog Peter Bojsen mest i hans arbejde i slagteriverdenen. Han og mange andre var utilfredse med de høje jernbanetakster, med D.F.D.S. som var for dyr i fragt og ikke altid ville sejle på de rette tidspunkter, og med at det faktisk var billige-

Billedet viser det første danske fryseskib D.F.D.S.' S/S Kasan under bugsering i London omkring 1900. Køle- og fryseteknikken var over hele verden i rivende udvikling i 1880'erne og 90'erne. I Danmark tegnede firmaet Tuxen og Hammerich sig for en stor del af udviklingen, men det var i følge overleveringen ikke desto mindre noget af en tilfældighed, at firmaet fik modificeret teknikken til maritimt brug. Under en af sine inspektioner på kajenlægget ved Kvæsthusbroen løb D.F.D.S.'s formand etatsråd C.F. Tietgen på Tuxen og Hammerich's ledende ingeniør. Samtalen kom naturligvis til at dreje sig om fryseteknologi, og ingeniøren klagede over, at firmaet ikke havde mulighed for at eksperimentere med den nye teknologi i skibe. Tietgen slog ud med armen, pegede på et af rederiets mindre dampskibe, S/S Kasan, der var ved at losse huder og talg fra Skt. Petersborg, og tilbød skibet som forsøgsskib. Kort før århundredeskiftet stod S/S Kasan ud af Københavns havn med den første last frossent svinekød, der blev holdt i minusgrader af en danskbygget skibsfrysemaskine af fabrikat Sabroe. S/S Kasan sejlede herefter i flere år som eksportskib og fik betydning for udformningen af D.F.D.S.' flåde af køle- og fryseskibe. (D.F.D.S.)

re for de jyske slagterier at sende smør og flæsk over København frem for over Esbjerg. I foråret 1888 dannede de jyske og fynske landboforeninger, andelsslagterier og andelsmejerier en Jysk-Fynsk Eksportforening med Bojsen som formand. Foreningen havde til formål at forbedre af-

sætningen og købe et skib til at sætte ind på Esbjerg-England for at tage kampen op med D.F.D.S. Sagen blev samme efterår taget op på de jyske landboforeningers delegeretmøde, men der kom aldrig noget konkret ud af det, og eksportforeningen opløstes snart igen.

I begyndelsen af 1880'erne havde Estrup-regeringen været positiv over for, at staten skulle overtage forbindelsen mellem Esbjerg og England. Det var der dog ikke stemning for i rigsdagen, og i stedet gav man store subsidier - 150.000 kr. om året - til D.F.D.S. for at sætte et skib mere ind, så der kom to ugentlige afgange fra Esbjerg. Problemet for Dampskibsselskabet var, at det ikke kunne fylde skibene med returfragt. Der var simpelthen ikke noget marked i Jylland og specielt i Vestjylland for de engelske industriprodukter.

Efter det tyske stop for svineimport gik staten ind med flere penge, så D.F.D.S. kunne indrette et skib til transport af levende svin til England. Til trods for tilskuddene kom der ikke mærkbare ned sættelser af fragtraterne, og der var til stighed utilfredshed med selskabet. Tanken om at indsætte egne skibe dukkede med mellemrum op i landbruget og andelsvirksomhederne, men der blev aldrig gjort noget alvorligt forsøg på at gennemføre det. Indsatsen blev derfor i de kommende årtier rettet mod forbedringer af de eksisterende transportforhold.

I 1909 kom man op på fem ugentlige afgange fra Esbjerg med flæsk, smør og æg. På det tidspunkt tegnede denne havn sig for 3/4 af al flæskeudførsel og 1/3 af smørret og æggene. Destinationerne var Newcastle i Nordengland og Parkeston i Sydøstengland. Fra København var der afgang hver torsdag aften med en damper til Hull.

I 1912 blev statsstøtten på 1/4 mio kr til D.F.D.S. fjernet, og det betød trods protester stigende fragtomkostninger for slagterierne. Det fik ikke den store betydning, for på samme tid opnåede slagterierne de bedste afregningspriser nogensinde.

I forbindelse med transporten må det nævnes, at slagterierne sparede en del på

søforsikringen ved at lade samvirksomheden tegne den. Det skete straks efter dannelsen af fællesorganisationen og nedbragte forsikringspræmien fra 1/11% til 1/21% af flæsketransportens værdi.

Forholdet til arbejderne

Arbejdsmarkedet var præget af en del uro i årene omkring århundredskiftet. I 1900 blev der efter meget lange forhandlinger indgået en aftale mellem Slagteriarbejderforbundet og 16 slagterier under fællesorganisationen om løn- og arbejdsforhold for de ca. 550 fastansatte på andelslagterierne. De øvrige fortrinsvis mindre slagterier indgik lokale aftaler uden om organisationerne. Aftalen sikrede dog ikke ro. Straks efter udbrød konflikter i både Randers, Holbæk og Esbjerg, som alle blev ordnet ved voldgift. Den største strejke opstod i Slagelse, hvad der kostede slagteriet et tab på 5.100 kr. Samvirksomheden vedtog, at hvert slagteri, der var med i aftalen, skulle give 0,36 øre pr. slagtet svin til dækning af tabet i Slagelse. Det blev accepteret og praktiseret flere gange i årene fremover.

Langt alvorligere var det, når selve udførslen var truet. Ofte måtte slagterierne regne med strejker i de engelske havne, og i 1893 lammedes Esbjerg også af en stor havnearbejderstrejke. I 1902 truede kulfyrbøderstrejken i København med at brede sig til Esbjerg. Herfra blev der ugentlig udført landbrugsprodukter for 6 mio. kr. Slagterierne indkaldte ca. 40 skruibrækkere, som blev placeret på et skib i Esbjerg havn, klar til at overtage havnearbejdernes arbejde, hvis de gik i strejke. Slagterierne og mejerierne lovede at stille med mange flere folk, hvis det blev nødvendigt. En uge varede den psykologiske krig mod de esbjergensiske havnearbejdere. Fra Slagteriarbejderforbundets side blev de stærkt opfordret til

Under sømandsstrejken i 1934 kom det til slagsmål mellem politibetjente fra København og havnearbejdere og sømænd på Esbjerg Havn. Også ved den lejlighed søgte slagterierne at klare eksporten ved hjælp af frivillig arbejdskraft fra landbruget. Esbjerg Byhistorisk Arkiv.

at gå i strejke, men et blik ud på vandet viste dem, at de så ville miste deres arbejde. Det sidste blev afgørende, og ved senere strejkesituationer brugte landbruget med stor succes egne folk til at holde eksporten i gang med.

Der gik lang tid, inden slagteribestyrelserne begyndte at opfatte sig som »rigtige« arbejdsgivere. Helst ville de ordne forholdene lokalt. Gentagne gange blev det på delegeretmøderne diskuteret om slagterierne burde finde sammen i et tættere samarbejde om løn- og arbejdsforhold, så man kunne stå stærkere over for Slagteriarbejderforbundet. Især den sene-

re formand for fællesbestyrelsen, forpagter J. Theilmann, var en ivrig talsmand for det. I 1909 lykkedes det at få dannet De danske Andelsslagteriers Sammenslutning om Arbejdsforhold. Først fire år senere kom denne løse arbejdsgiversammenslutning, der omfattede nærvæd 3/4 af slagterierne, i ilden. Det skete i forbindelse med, at slagteriarbejderne med udgangen af 1913 opsagde arbejds- og lønregulativet. Det fik nogle andelsslagterier til at foreslå, at man skulle melde sig ind i Dansk Arbejdsgiverforening, men det blev afvist. End ikke slagteriernes egen Sammenslutning om Arbejdsforhold

kunne man samles om, og det endte med, at nogle slagterier uden for sammenslutningen strakte sig noget længere end sammenslutningen, og dermed var dens forhandlingsposition undergravet.

En kort periode fra 1919 til 22 var slagterierne med i Dansk Arbejdsgiverforening, men i 1922 trådte de ud og dannede en arbejdsgiverforening for andelsslagterierne.

I forbindelse med arbejdsforholdene må det også nævnes, at samvirksomheden i 1898 oprettede sin egen gensidige ulykkesforsikring for de ansatte arbejdere. I 1914 blev den udvidet til også at indbefatte funktionærerne.

Samarbejde og konkurrence

Det mest karakteristiske for forholdet mellem slagterierne var, at hvert slagteri forsøgte at gøre sig så selvstændig som muligt. Forslag på delegeretmøderne om fælles initiativer og fælles optræden blev som oftest enten direkte forkastet eller mødt med pæne ord og efterfølgende mangel på interesse. Forsøget på at få indført ensartede regnskabsregler er et godt eksempel.

Det var meget utilfredsstillende, at det var helt umuligt at sammenligne slagteriernes regnskabsresultater. Andelshaverne og medieerne kiggede kun på efterbetalingernes størrelse, og det pressede slagteridirektørerne til at sørge for at gøre dem så store som muligt. Men efterbetalingen kunne fremkomme på mange forskellige måder og sagde meget lidt om de enkelte slagteriernes reelle indtjeningssevne. Mange slagteridirektører følte, at alt for ensartede regler var lig med afgivelse af selvstændighed. For at kunne lave ens regnskabsregler var det nemlig en forudsætning, at udskæring af svinene, beregning af svindprocent o.s.v. var ens. Efter et omfattende udvalgsarbejde blev ensarte-

de regnskabsregler vedtaget i 1913. Problemet var blot, at slagterierne ikke fulgte disse regler, og der skulle gå 70 år, inden der kunne opstilles en gyldig slagteristatistik.

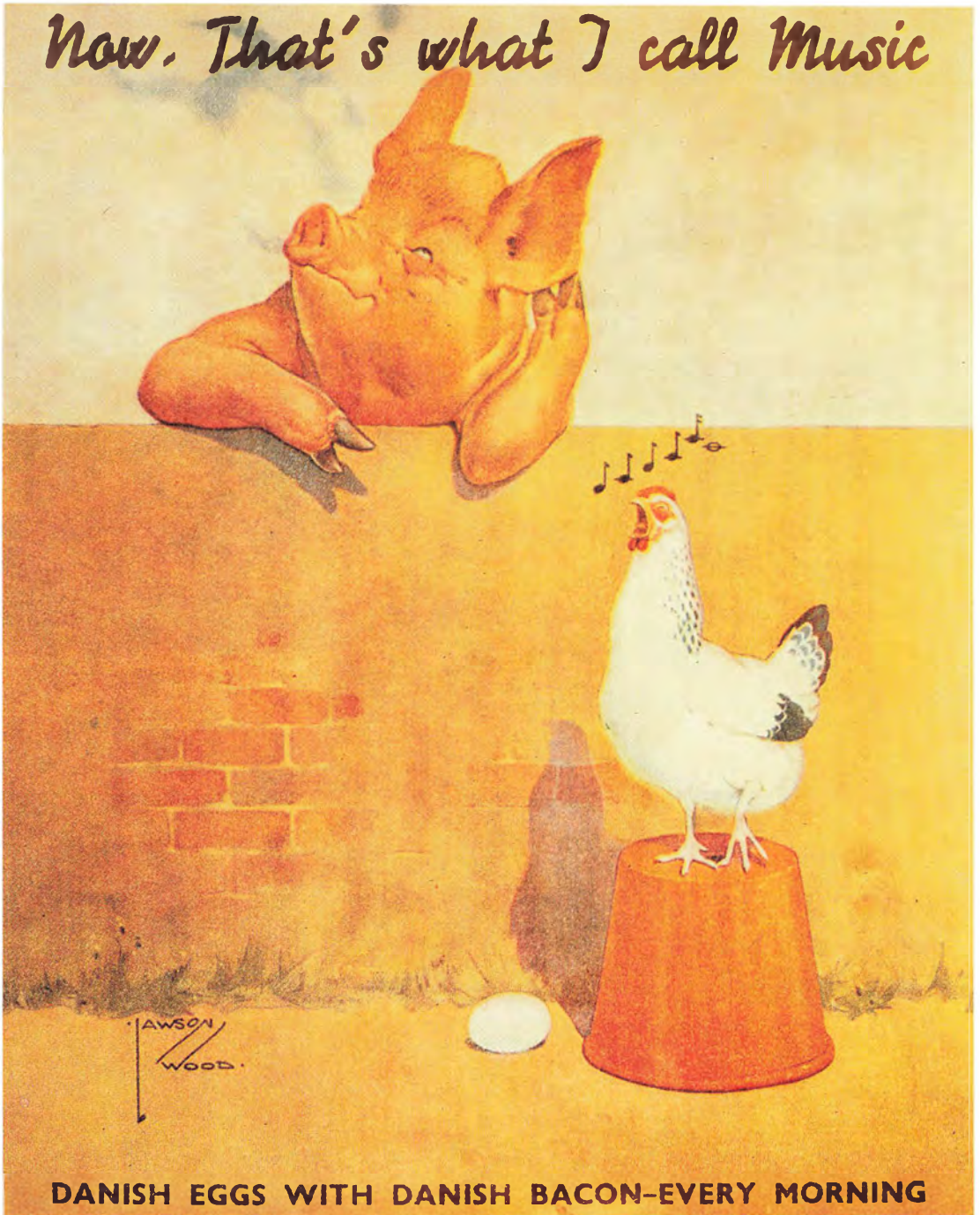
På det veterinære område var det lettere at få gennemført en fælles linie, idet samvirksomheden i mange tilfælde fik Landbrugsministeriet til at udforme en lovgivning eller udsende bekendtgørelser, der bandt alle slagterier.

Et eksempel er den voldsomme stivsyge, som i 1904-05 rasede blandt grisene. Ikke alle slagterier holdt selvtægt, og der blev sendt kød fra syge svin til England, især fra et hollandskejet slagteri i Esbjerg. Da det blev opdaget i England, blev sagen rejst i Londons byråd, hvor der blev truet med sanktioner over for dansk flæsk, og irske parlamentsmedlemmer ville have indførslen stoppet.

Regeringskonsulent R. Schou tog straks til London, og da han kom hjem, blev der hastigt arrangeret et delegeretmøde. Her vedtoges en resolution som indtrængende opfordrede landbrugsministeren til at fastlægge øget kontrol. Kun tre dage senere, den 18/2 1905, udsendte Landbrugsministeriet en bekendtgørelse, hvori bestemtes, at der kun måtte udføres flæsk fra statsanerkendte slagterier, og på alle slagterier skulle ansættes dyrlæger, der var lønede af slagterierne men ansatte under Landbrugsministeriet.

Slagterierne havde altid haft en lokal dyrlæge tilknyttet på deltid, men nu blev kontrollen langt mere effektiv og ensartet. Alle svin skulle synes både levende og efter slagtingen. Loven af 6/4 1906 om indenrigs kødkontrol førte til en yderligere skærpelse af kontrollen. Ved lov af 27/5 1908 om tilsyn med udførsel af kød m.m. fik dyrlægerne endnu mere myndighed, og kun flæsk fra svin, der var fuldstændig sygdomsfri, måtte sendes til England.

Now. That's what I call Music

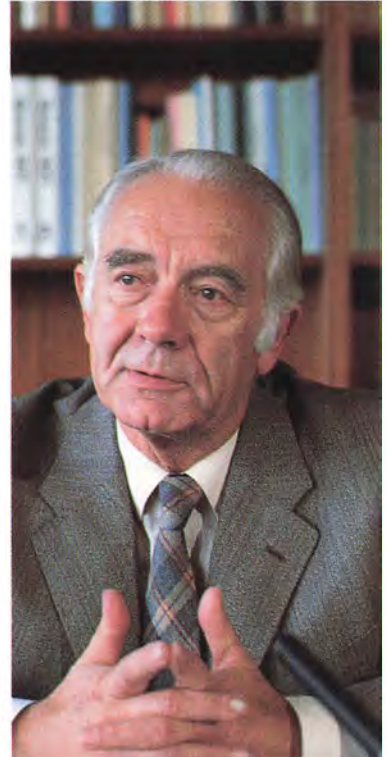
DANISH EGGS WITH DANISH BACON-EVERY MORNING

De store udgifter i forbindelse med reklamefremstød for dansk bacon og flæsk til England søgte slagterierne at undgå længst muligt. I 1907 inviterede man dog et hold engelske journalister på besøg på bla Haslev Andels-Svineslagteri. Først i 1913 besluttede man at investere penge i reklame for dansk smør, flæsk og æg i England. Dansk Bacon Company fulgte i mellemkrigstiden udviklingen op med en kraftig reklameindsats hvor man bla allierede sig med fremtrædende engelske tegnere som Lawson Wood.

Abattoirs cooperatifs danois

Exposition universelle
de Paris
1900

Langt fra alle slagteridirektører var glade for at have fået en statslig embedsmand ind på virksomheden. Men de accepterede, at en skarp kontrol var den eneste vej, hvis man ville fastholde en fortrinsstilling på det engelske marked. Med bekendtgørelsen i 1905 kom Danmark pludselig til at indtage en førerstilling på det veterinære område, og fra engelsk side var der fuld tilfredshed med foranstaltningerne.

Indførelsen af et lurmærke må ses i sammenhæng med veterinærlovene og bestræbelserne på at få danske landbrugsprodukter placeret som noget specielt. Tanken om et nationalitetsmærke blev først rejst af Smørmærkeforeningen i 1901, men da ikke alle mejerier ville gå ind under et fælles mærke, gik foreningen

til landbrugsministeren for at få mærket autoriseret. Landbrugsministeren mente, ligesom samvirksomheden, at også flæsk skulle ind under et nationalitetsmærke.

Spørgsmålet var imidlertid, om det både skulle være et nationalitets- og et kvalitetsmærke. Andelsslagteridirektørerne gik afgjort imod, at det også skulle være et kvalitetsmærke, og de private slagterier gik imod, at der overhovedet blev indført et nationalitetsmærke. De mente, at englænderne ville foretrække at fortsætte med at give flæskesiderne deres egne mærker. Desuden frygtede de, og vel sagtens også andelsslagteridirektørerne, at der ville blive problemer med at komme af med alt det flæsk, som ikke ville være godt nok til at få påstemplet det fælles mærke.

Til venstre: Verdensudstillingen i Paris 1900. Med støtte fra andelsslagteriernes fælleskontor og de 22 tilsluttede slagterier deltog Andelsselskabet Odense Offentlige Slagtehus og Eksportslagteri med en særskilt stand på verdensudstillingen i Paris 1900. Mens de fleste andre udstillere i landbrugsafdelingen nøjedes med pauvre opstillinger af flaske- og dåseprodukter, sigtede fælleskontoret og slagteriet i Odense stort og dyrt. Rud. Rasmussens møbelsnedkeri leverede efter arkitekttegning en montre og sofa med bøffellæderbetæk, Emanuel Madsens teaterrekvisitfabrik leverede vellignende attrapper af flæskevarerne, en lokal gartner sørgede for friske blomsterdekorationer, og personale fra slagteriet i Odense bivåned såvel forberedelserne som udstillingen i mere end et halvt år. Skal man tro direktør Junker fra Odense var resultatet flot omend det havde knebet med detaljerne til det sidste. Blandt andet var et stort antal af de kunstfærdige attrapper ved et uheld blevet oversprøjtet med chokoladebrun maling. Bogholder Thomsen fra Odense, der havde opsynet med den danske stand, havde dog åndsnaværelse til at fralægge sig ethvert kendskab til de brune skinker og påstod, at de hørte til på Philip Heymann's stand. For umagen og de udstillede varers høje kvalitet modtog Andelsselskabet Odense Offentlige Slagtehus og Eksportslagteri en guldmedaille. Billedet forestiller fælleskontorets fransksprogede udstillingsfolder.

Øverst til venstre: Johannes Dons Christensen, f. 1907, d. 1987, proprietær og agronom. Som forstander for Ladelund landbrugs- og mælkeriskole i årene 1943-1961 placerede Johs. Dons Christensen sig gennem foredrag og konsulentvirksomhed centralt i det landbrugsfaglige arbejde. I 1953 indvalgte han som bestyrelsesmedlem for Kolding Andels-Svineslagteri i Andelssvineslagteriernes Fællesbestyrelse, hvor han i 1958 valgtes til næstformand. I årene 1959-1975 var Dons Christensen formand for Fællesbestyrelsen. 1959-1975 var Dons Christensen tillige formand for Eksport-Svineslagteriernes Salgsforening og i perioden 1961-1975 formand for andelsudvalget. I 1958 indtrådte Dons Christensen i Landbrugsrådet, hvor han i 1961 valgtes til vicepræsident, en position Dons Christensen beholdt til 1976.

Nederst til venstre: Jens Esp Sørensen, f. 1916, gårdejer og agronom. Jens Esp Sørensen har i årenes løb været medlem og formand for en række bestyrelser og udvalg indenfor landbruget. Bla: medlem af bestyrelsen for Andelssvineslagteriet for Aalborg Amt, Nørresundby 1957; Andels- og Privatslagteriernes Arbejdsgiverforening 1964, formand for samme i perioden 1968-1975; formand for Andelsslagteriernes Fællesbestyrelse, ESS-Food og Eksportslagteriernes Brancheudvalg 1975-1983; medlem af Andelsudvalget 1975-1983, medlem af Landbrugsrådets præsidium 1976-1983. Vicepræsident for Landbrugsrådet 1980-1983. Foto: Poul Gram/Danmarks Radio.

Udgangen blev, at fællesorganisationen og Landbrugsministeriet enedes om, at lurmærket både skulle være et nationalitetsmærke og et sundhedsmærke. Efter en bekendtgørelse af 1/9 1906 skulle alt dansk letsaltet eksportflæsk (bacon) være forsynet med lurmærket tre sider på flæskesiden. Da det også var et sundhedsmærke, blev det statsautoriserede dyrlæger, der skulle stå for godkendelse og mærkning.

I 1907 og 1908 var kornet ret dyrt, så mange landmænd sparede på fedningen. Men snart indløb ildevarslenende rapporter fra statskonsulenten i London, Harald Faber, om, at englænderne klagede over for magert og groft flæsk. Men de var endnu mere utilfredse med, at slagterierne fyldte for meget saltlage i flæsket og med, at udskæringerne var alt for grove, for at så meget som muligt kunne sælges til den indbringende baconpris.

Spørgsmålet om en mere ensartet kvalitetsbedømmelse var mange gange oppe at vende på delegeretmøderne. Først i 1908 lykkedes det under indtryk af de mange klager at komme igennem med en fælles kvalitetsbedømmelse. Den 2/9 1908 rejste et nedsat bedømmelsesudvalg til Esbjerg og udtog prøver af alle 32 andels-slagterieres flæskeballer. Hver balle havde fået et nummer, så ingen vidste, hvor den kom fra. Bagefter fik hvert slagteri den samlede bedømmelse, men vidste kun, hvilket nummer det selv havde. Snart begyndte bedømmelsesudvalget at oplyse navnet på den bedste tredjedel og senere på de bedste totredjedele. Disse bedømmelser fik en god indflydelse på slagteriernes behandling af flæsket og fik hurtigt stoppet klagerne over lagemængden og udskæringerne.

På hjemmefronten gav en ændring af flæskeforsyningen til København anledning til årelange forhandlinger mellem samvirksomheden og bystyret. De sjæl-

landske slagterier var meget utilfredse med, at sundhedskommissionen både ville have svinene kontrolleret ude på slagterierne og igen ved ankomsten til København. De fandt det også urimeligt, at de ikke måtte indføre hals-, skinke- og rygben, medens det godt måtte indføres fra udlandet. I 1905 blev dette problem dog løst, og samtidig fik slagterierne lov til at indføre mindre dele direkte til forhandlere i byen, når blot de underkastede sig sundhedskommissionens bestemmelser. Til at kontrollere ansatte Landbrugsministeriet to kødkontrolinspektører, som de pågældende slagterier lønnede. En yderligere forbedring kom i 1910, da Københavns Flæskehal omsider blev etable-

ret til erstatning for de ikke altid lige hygiejniske forhold, der herskede på Gammeltorv og Nytorv.

En status over samvirksomheden anno 1914 tegner billedet af en etableret organisation i den forstand, at den var accepteret som en uundværlig institution af medlemmerne og af omgivelserne, d.v.s. staten og andre landboorganisationer. Endnu i begyndelsen af århundredet lød der fra blandt andet Peter Bojsen røster om, at organisationen var for dyr og ikke behøvede at være så stor. Ti år senere blev det erkendt af alle, at det var nødvendigt med en magtfuld og velfungerende organisation for at kunne reagere tilstrækkelig hurtigt og slagkraftigt på nye problemer.

En række initiativer over for lovgivningsmagten pegede klart i den retning. I så henseende var samvirksomheden vel nok en af de organisationer, der havde den allerstørste lydhørhed hos de skiftende regeringer. Velviljen blev fremmet af det faktum, at flæskeeksporten tegnede sig for en værdi, der var dobbelt så stor som den samlede industrieksport.

Udadtil var samvirksomheden en af samtidens stærkeste organisationer. Indadtil var organisationen ikke decideret svag, men medlemsslagteriernes indbyrdes konkurrence og modstand mod at afgive selvstændighed satte snævre grænser for, hvor hurtigt organisationen kunne påtage sig nye fælles opgaver.

Andelsslagteriernes Fælleskontor, der blev dannet i 1896, fik for en kort tid domicil på Horsens Andels-Svineslagteri. Med de fastere rammer om arbejdet, der blev formuleret med etableringen af De samvirkende danske Andels-Svineslagterier i 1897, måtte samvirket først flytte med sin nye sekretær, direktør Frede Bojsen, til dennes slagteri i Randers og kort tid efter til mere centrale placeringer i København.

I december 1920 stod Den danske Andels Banks og Arbejdernes Andelsboligforenings Axelborg, hovedstadens højeste private hus - kun Christiansborg var højere - færdigt. Umiddelbart herefter flyttede samvirket hen omkring hjørnet til den fornemme postadresse under tårnet Vesterbrogade 4A. I 1965 rykkede Danske Slagterier ind i det nye Axelborg, Axeltorv 3. Københavns Bymuseum.

DE GODE ÅR

1897-1914

Svineproduktionen og udførslen

Selv om perioden fra 1897 og frem til 1. verdenskrig ikke var en ubrudt række af fremgangsår, må tiden alligevel betegnes som den bedste i svineproduktionens historie. Der var en så stærk efterspørgsel efter dansk flæsk, at udbuddet til tider ikke kunne følge med på trods af, at svine-tallet steg kraftigt. Landbruget investerede meget i årene lige efter århundredskiftet. Nye stald- og avlsbygninger afløste de tidligere lave og mørke stalde, mangel på arbejdskraft satte gang i investering i maskiner, og avlsarbejdet vandt for alvor fodfæste. Disse udviklingstræk lagde grundlaget for en stor udvidelse af landbrugsproduktionen. Fra 1897 til 1913 steg produktionsværdien med 116%, men for svineproduktionen alene var stigningen 135%.

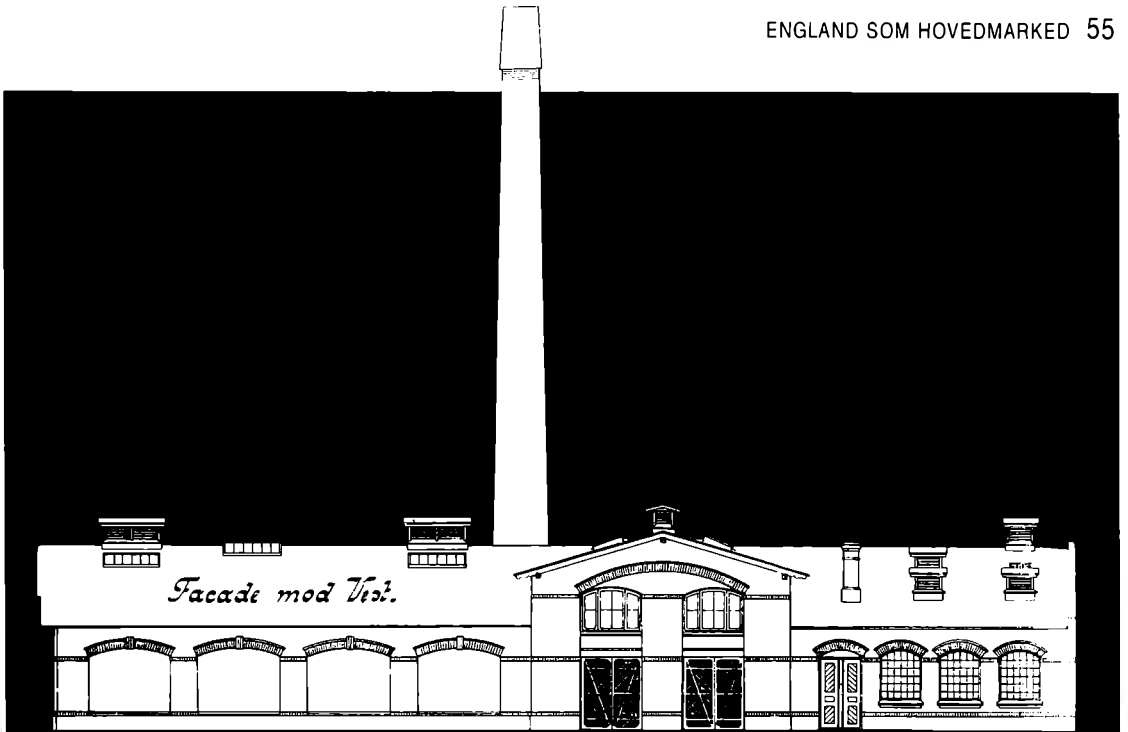
Som det ses af tabellen, skete der en enorm udvikling i svinebestanden i årene op imod 1914. På fem år blev svinetallet næsten fordoblet i Jylland. Baggrunden var en stærk efterspørgsel i England, hvor dansk flæsk efterhånden var meget popu-

lært i alle lag. U.S.A. havde hidtil leveret op mod 60% af Englands import af bacon, men med stærk efterspørgsel på hjemmemarkedet gik denne eksport hastigt ned, og i stedet overtog Danmark rollen som den største baconleverandør med en markedsandel på næsten 50% i årene op til krigen. Samtidig var England inde i en meget stærk økonomisk udvikling med fuld beskæftigelse og reallønsfremgang. I kroner betød det, at hvor svineproducenten ved århundredskiftet fik 50-55 kr for et slagterisvin, fik han ti år senere 70-80 kr.

Efter århundredskiftet gik 94-97% af den danske svineeksport til England. Det var vanskeligt at komme ind på nye markeder på grund af protektionisme i de fleste europæiske lande. Fra 1910 lykkedes det dog at få en vis eksport af fersk kød i stand til Schweiz, men samlet udgjorde det kun 2-4% af den samlede svineeksport. Tyskland aftog til stadighed omkring 2%, men det var udelukkende svinefedt, lever (indtil der i 1904 kom forbud mod indførsel af en række biprodukter) samt tøndeflæsk. I 1906 åbnede Tysk-

Udviklingen i svineholdet 1898-1914

Landsdel	1909 1000 stk.	stigning 1898-1909 i %	1914 1000 stk.	stigning 1909-1914 i %
Jylland	728	37	1310	80
Fyn	161	31	276	71
Sjælland	468	10	727	55
Lolland og Falster	78	24	132	69
Bornholm	33	33	52	57
Hele landet	1468	26	2497	70

Planlægning og tegning af Andelsslagterier var forbeholdt forholdsvis få arkitekter i årene omkring århundredeskiftet. Severin Poulsen, Randers, var en af dem. Han byggede bla. Horsens (1887), Esbjerg (1888) og Kolding (1888). En anden var J. Wendelboe-Madsen, København, der stod bag slagterierne i Masnedsund (1889), Køge (1889), Frederikssund (1894), Roskilde (1895), Haslev (1896), Ebeltoft (1903), Sorø (1909), Sæby (1911), Nykøbing Sj. (1914). Ovenfor er aftrykt en opstalt fra Koopmanns slagteri i Lemvig (1907) tegnet af J. Wendelboe-Madsens tekniske bureau.

Vue over Koopmanns slagteri i Lemvig omkring 1920. Lemvig Museum.

land for import af fersk flæsk, men det fik ingen betydning. Priserne var bedre i England, og de tyske toldmure gjorde det helt urentabelt. Desuden var den danske svineproduktion lagt an på sengsvin, og ikke de store fedesvin på 150-200 kg, som tyskerne helst ville have.

Mængdemæssigt blev eksporten af flæsk og skinke tredoblet fra begyndelsen af 1890'erne til 1914. Værdimæssigt var der tale om en femdobling, og det på trods af, at det danske hjemmemarked i samme periode blev forøget med 3/4 mio munde, svarende til en befolkningsstigning på ca. 25%. Omtrent hvert 11. svin,

der blev slagtet, gik til hjemmemarkedet. I 1913 betød det, at ca. 2,2 mio svin blev slagtet til eksport og knap 200.000 til hjemmemarkedet. Set i et nationaløkonomisk lys tegnede flæsk, skinke, slagteriaf-fald og kød sig for 1/4 af den samlede eksport.

Den tredje slagteribølge 1909-13

Den gode økonomi i svineproduktionen gav sig hurtigt udslag i oprettelsen af en række nye andelsslagterier. I begyndelsen af århundredet gik det roligt med omtrent et nyt slagteri hvert år, men fra 1909 gik

Administrationskontoret på Østvendssyssel Andels-Svineslagteri i Sæby i 1928. Stående bag skrivepulten ses direktør J.H.N. Skensved. Sæby leverer et godt eksempel på en by, hvor borgerskabet var de egentlige initiativtagere til slagteriet. I 1907 sendte en kreds af byens borgere et opråb til omegnens landmænd, hvori man lovede, at kommunen ville stille en grund til rådighed for slagteriet, planere og i øvrigt garantere landmændene samme priser for svinene som slagterierne i Hjerring og Nørresundby. For at sætte trumf på inviterede borgmesteren til middag på Kurhotellet, så man her kunne drøfte sagen nøjere. Stiftende generalforsamling blev afholdt i april 1909 og i begyndelsen af 1911 begyndte man slagtingerne. Byhistorisk Arkiv, Sæby.

det hurtigt med 12 nye andelsslagterier i drift på kun fire år.

Medens den anden bølge i midten af 1890'erne klart var et sjællandsk fænomen, var den tredje bølge udpræget jysk. Af de 18 slagterioprettelser i denne periode er de 14 jyske. Hvor der i 1900 var 26 andelsslagterier, eksisterede der i 1910 34 og i 1914 i alt 43.

En væsentlig bevæggrund for væksten var, at man kunne se, at det gik godt for andelsslagterier andre steder, og at priserne var gode. I en del tilfælde var det byerne, der var direkte initiativtagere.

Det faldt sammen med, at der til mange af byerne kort forinden var skabt jernbaneforbindelse, og det animerede byråd og handelsstand til at forsøge at markere byerne og strække oplandet noget længere ud.

Med den kraftigt stigende svineproduktion kom andelsslagterierne nogle steder i den uvante situation, at de havde for store tilførsler. Esbjerg blev efter århundredskiftet landets største slagteri med ca. 130.000 slagtninger om året, men på trods af stadige udvidelser så slagteriet sig i 1911 nødsaget til at lukke for tilgangen af nye andelshavere. Løsningen blev, at der i 1913 blev oprettet en filial i Struer.

Holbæk, der havde det næststørste slagteri, stod i den samme situation og kunne ikke hele tiden følge med. Bønderne omkring Nykøbing ønskede derfor, at der blev etableret en filial i byen, men da det blev nægtet, tog de sagen i egen hånd og oprettede et selvstændigt andelsslagteri.

Ud fra en overordnet økonomisk synsvinkel var det ikke altid det mest hensigtsmæssige med de mange mindre slagterier. Formanden for fællesbestyrelsen i perioden 1908-15, J. Sørensen-Saksager (Hjørring), udtrykte flere gange stor betænkelighed ved »den uforstandige lyst, der ofte er imellem de yngre til at udstyk-

ke vore fællesforetagender«. Men han måtte erkende, at det i andelsforetagender ikke altid kun var økonomien, der rådede.

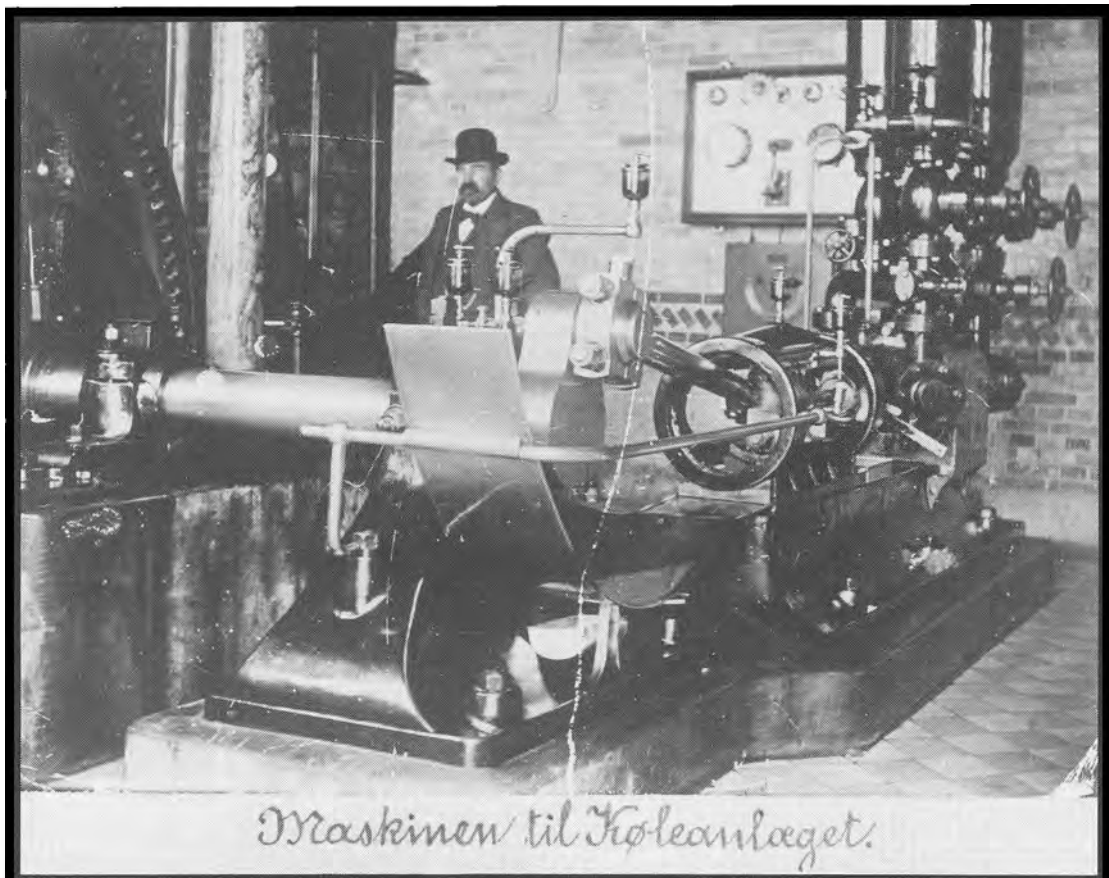
De mange nye andelsslagterier var dog medvirkende til, at den øgede svineproduktion primært kom andelsslagterierne til gode. I 1890'erne var deres markedsandel kun omkring 1/3, men op imod 1914 slagtede de 83% af alle svin.

Landbrugstællingen i 1903 viste, at ca. 1/3 af de ejendomme, der havde svin, var med i et andelsslagteri, men de leverede over halvdelen af alle svin. Tællingen viste samtidig, at det især var de mindre og mellemstore brug, der sluttede op om andelsslagterierne. Hen mod 1. verdenskrig nåede andelsslagterierne op på at have halvdelen af alle svinebesætninger som andelshavere.

Horsens og den almindelige slagteriudvikling

Efter den stormomsuste tid omkring 1890 gled slagteriet i Horsens ind i en mere rolig udvikling, der på mange måder lignede de øvrige slagteriers.

Antallet af svineslagtninger lå i begyndelsen af 1890'erne konstant på omkring 20.000 om året. Ved århundredskiftet var tallet fordoblet, og i jubilæumsåret 1912 skete der yderligere en fordobling til ca. 80.000 stk. Det placerede slagteriet i den øverste fjerdedel sammen med Esbjerg, Holbæk, Nørresundby, Kolding, Skive, Hjørring, Køge og Odense. Horsens-slagteriet kæmpede hele tiden energisk for at skaffe flere andelshavere, men mulighederne var begrænsede mod både nord og syd, da der var slagterier i alle de andre byer i nærheden. Indad i landet var mulighederne ikke større end jernbanen nåede. Tilbage var kun en ekspansion mod øst, og i hård konkurrence med Holbæk lykkedes det i 1892 at vinde Samsø og

I årene op til århundredskiftet havde Horsens Andels-Svineslagteri betydelige vanskeligheder med at skaffe den nødvendige is til nedkøling af flæsket. I perioder havde man endda måttet indføre is fra Norge for tusindvis af kroner. Ved generalforsamlingen i 1898 besluttede man at investere i moderne kølemaskiner (billedet). Under ombygningen til den nye teknologi i 1899 måtte svinene sendes til slagtning på det private slagteri i Skive, der havde samme handelsforbindelse i England som Horsens Andels-Svineslagteri.

5-700 andelshavere. Når det alligevel lykkedes at femdoble antallet af andelshavere, så der i 1912 var næsten 6.000, skyldtes det ikke, at oplandet blev udvidet, men at en langt større del af landmændene i det eksisterende opland sluttede sig til andelsslagteriet.

Begrebet andelshaver gav i øvrigt i 1903-04 anledning til en livlig debat i såvel Horsens som andre steder. Alle andelsslagterier skaffede ved deres oprettelse kapital ved, at garanter stillede en garantium, der kunne lånes på. Garanterne

ville derefter komme til at stå som ejere, når slagteriet efter 20-25 år var fuldt betalt. Ikke alle ønskede at være garanter, og de blev så almindelige andelshavere. Problemet efter århundredskiftet var, at kun godt 1/3 af andelshaverne var garanter, men alle bidrog med deres leverancer til slagteriets konsolidering og var derved med til at give garanterne en solid fortjeneste, når disse kom til at stå som ejere. For sammenholdets skyld var den situation uholdbar, især fordi det aldrig havde kostet de pågældende en øre at stille ga-

rantisummen. I 1904 nåede man frem til en acceptabel model, der gjorde alle andelsejere til ejere af slagteriet.

Vedtægelsen krævede en ændring af lovene, hvilket gav anledning til en almindelig justering. Bestemmelsen om at der blev tilbageholdt 1 øre pr. pund flæsk forsvandt. Til gengæld måtte andelshaverne nu købe svin hos ikke-andelshavere og levere dem videre til slagteriet. Det skete samtidig med, at det blev forbudt slagteriet som sådan at købe svin hos ikke-andelshavere.

Vedtægtsændringerne skal ses i lyset af flere verserende skattesager. I 1903 blev nye skattelove gennemført, hvad der blandt andet medførte en beskatning af aktieselskabers overskud med 3%. I Skattedepartementet blev loven tolket sådan, at andelsslagterier, der købte svin af ikke-andelshavere, måtte betragtes som skattepligtige. Nogle principelle kendelser fra Masnedsund og Nørresundby gik Skattedepartementet imod og fastslog, at slagterier ikke var skattepligtige, selv om de havde udsalg af slagterivarer både på selve slagteriet og ude i byen. Det var også tilladt i mindre udstrækning at købe svin hos ikke-medlemmer til pølsefabrikation.

På samme tid truede det engelske skattevæsen andelsslagterierne med en gammel bestemmelse om beskatning af udenlandske forretninger, der handlede i England. Slagterierne protesterede straks til skattekommissionen i London og sendte højesteretssagfører Sv. Høgsbro, medlem af Andelsudvalget, og direktør H. Ankjær, Køge, derover. De fik forklaret englænderne, at der var tale om rene andelselskaber, der i England normalt var fritaget for skat. Da de kom hjem, blev alle slagterier opfordret til i deres vedtægter at skrive, at de kun modtog svin fra andelshavere og i stedet for overskud skrive efterbetaling. Det gjorde de fleste andelsslagterier, men i øvrigt forfulgte det en-

gelske skattevæsen ikke sagen yderligere.

Afsætningen til England foregik gennem engelske agenter, der mod en provision på 3% sendte flæsken videre til grossister og detailhandlere. Rent kommercielt var de danske slagterier i hovedsagen godt tilfredse med agenterne, der gjorde hvad de kunne for at få flæsken solgt videre til en god pris. Men der var utilfredshed med, at agenterne skulle tage sig så godt betalt. Omkring 1900 udgjorde salgsværdien af svinene ca. 40 mio. kr. Af det fik agenterne over 1 mio. i provision. Nogle slagterier forsøgte at afsætte deres flæsk uden om agenterne, men det viste sig umuligt. Agenterne, grossisterne og de større detailhandlere havde nemlig indgået en kartelaftale om, at agenterne kun måtte sælge dansk flæsk til »flæskerings« egne medlemmer, og grossisterne og detailhandlerne måtte ikke købe direkte fra slagterierne.

En dansk forretningsmand i England, Charles Hansen, udarbejdede da i 1901 en plan, der skulle bryde flæskeringen. Hovedparten af de danske andelsslagterier skulle slutte sig sammen og oprette deres eget salgskontor i London. Den mængde flæsk, der på den måde blev solgt uden om flæskeringen, ville være stor nok til at sprænge kartellet. Forslaget blev sendt til fællesorganisationen, som modtog det meget positivt, men da det kom til underskrivning af kontrakter i januar 1902, turde slagterierne alligevel ikke.

Holbæk, Slagelse og Nykøbing F. gav dog ikke op, men bad Charles Hansen overtage salget af deres flæsk. Det førte til oprettelsen af Danisk Bacon Agency den 1/4 1902. Firmaet var organiseret som et aktieselskab med finansiering, ansvar og ledelse hos Charles Hansen og hans kompagnon W.G. Watson. Det førte meget snart til nedsættelse af provisionen til 2%, og efterhånden tilkom flere slagte-

Cholsey,
Berkshire

Ønskende Dem og Deres
en glad jul og et
godt og fredeligt
Nytår

Charlie Hansen og Familie

Wishing you & yours
a happy Christmas
and a prosperous and
peaceful new year

Charlie Hansen & Family

Julekort 1939 forestillende DBC direktøren Charlie Hansen og hustru. Storsælgeren af danske flæskeprodukter i udlandet Carl Lauritz (Charlie) Hansen blev født den 2. oktober 1868 som søn af en af Københavns største fedevarehandlere C. F. Hansen på Højbroplads. Charlie Hansen etablerede sig i en ung alder som selvstændig forretningsmand i England med import af dansk smør, flæsk og øl. Engelsk forbud mod import af øl tilsat salicyl satte imidlertid en stopper for Charlie Hansens agentvirksomhed og efter et kort ophold i Canada blev han indkøbschef i handelshuset Van den Bergh Ltd. i London, hvor Charlie Hansen fik ansvaret for handlen med bacon og ost. I 1895 sluttede Van den Bergh og det private Esbjerg Svineslagteri kontrakt på hele slagteriets produktion. Omkring århundredeskiftet havde Van den Bergh fuld kontrol med Esbjerg Svineslagteri og det dertil tilknyttede Århus Svineslagteri. Baconhandlen foregik sædvanligvis gennem den såkaldte flæskering, hvor danske slagterier sendte produktionen til engelske agenter, der solgte varen på slagteriernes risiko til markedspris. Agenterne havde indbyrdes den aftale, at de kun afsatte varerne til grossister, hvilket betød, at producent og detailhandel ikke havde mulighed for direkte forretningsforbindelse. Producenterne mente, de fik for lidt for deres varer, forbrugerne mente, de betalte flæsket for dyrt. I 1902 oprettede Charlie Hansen og George Watson fra den engelske margarine koncern Maypool Dairies Danish Bacon Agency Ltd. med tilslutning fra beskedne tre danske slagterier. Med tilslutning fra yderligere 5 slagterier blev DBA omdannet til de pågældende slagteriers eget salgskontor og tog i 1907 navneforandring til Danish Bacon Company Ltd. Fra en beskeden start hvor den administrerende direktør Charlie Hansen selv kørte rundt i London og solgte varerne, udviklede DBC inden 1. verdenskrig til en omfattende virksomhed med eget røgeri og stort varesortiment. Efter verdenskrigen oprettede DBC filialer i adskillige engelske byer, en overgang havde man en afdeling i Frankrig, og i 1930 oprettede man kontor i New York. Charlie Hansen ledede lige til sin død i 1942 DBC. Ovenstående julekort er fotograferet på Charlie Hansens landejendom i Berkshire, hvor han blandt andet forestod opdrætningsforsøg med svin.

rier, så der i 1906 var otte med. Foruden de tre nævnte var det Randers, Hammel, Fåborg, Haslev og Roskilde. Efter overenskomst med D.B.A. overtog disse slagterier firmaet pr. 1/11 1906 og omdøbte det til Danish Bacon Compagny og stadig med Charles Hansen som den forretningsmæssige leder. Gradvist kom flere med i salgsselskabet, så 1/3 af slagterierne var med inden krigen.

Horsens var også et af de slagterier, der var meget tøvende. Allerede mens det hed D.B.A., blev det mange gange diskuteret i bestyrelsen, om man skulle gå med. Da D.B.C. blev stiftet, tog man spørgsmålet op igen, men Bojsen mente, at Horsens havde været først så mange andre gange. Nu måtte det være de andres tur til at tage de første stød. Det varede dog kun to år, så meldte Horsens sig ind i D.B.C. og var godt tilfreds med det. I 1912 blev provisionen yderligere sat ned til 1%, plus at slagterierne fik udbetalt overskuddet svarende til 1/2%.

Horsens samarbejdede efterhånden også på andre områder med de øvrige slagterier. I 1902 lejede samvirksomheden således et fabriksanlæg i Roskilde til tilberedning af svinehår, og hertil sluttede i alt 12 slagterier sig. Derimod var Horsens ikke med, da en række slagterier i 1913 stiftede Dansk Andelsslagteriers Tarmsalg.

En anden type samarbejde drejede sig om noteringspørgsmålet. Allerede i 1890 gik andelsslagterierne sammen i en fællesnotering på basis af Fælleskontorets indberetninger. Det viste sig dog ikke muligt at fastholde en landsdækkende notering. Dels ville mange slagterier gerne kunne imødegå den lokale konkurrence fra de private slagterier, og dels gav det københavnske marked grundlag for en højere notering på Sjælland. I 1894 ophørte fællesnoteringen, og i stedet fortsatte de jyske andelsslagterier en selvstændig fællesnotering. Også på Fyn ek-

Slagterierne har aldrig sparet på effekterne, når der skulle festes. Her er det Ringsted Andels-Svineslagteri, der rykker ud til fagenes fest med svine kroppe på skærmene, guirlander (?), dannebrogslag og rent arbejdstøj.

sisterede en fællesnotering, men fra begyndelsen af 1901 blev den slået sammen med jydernes til den såkaldte Jysk-fynske Fællesnotering. På Sjælland blev seks af ni andelsslagterier i 1896 enige om en fællesnotering, men det var vanskeligt at holde sammen på tropperne, da slagterierne rundt om København ønskede en højere sat notering. Med udgangen af 1900 ophørte noteringen, da under halvdelen var med i den. Først i 1908 blev der igen skabt en sjællandsk fællesnotering, som Roskilde dog stod udenfor.

Den tekniske udvikling på slagteriet i Horsens og de mange udvidelser vil det efterfølgende kapitel komme nærmere ind på. Her skal kun spørgsmålet om kreaturslagtning tages op. Danmark hav-

de en omfattende eksport af levende kreaturer til Tyskland, i 1896 90.000 stk. Men i 1897 indførte tyskerne nogle strenge karantænebestemmelser, som i høj grad generede eksporten. I Horsens diskuterede man, om der skulle oprettes et kreaturslagteri i tilknytning til svineslagteriet, men den tanke blev opgivet. I stedet oprettedes Horsens Svineslagteris Eksportforening, og der blev bygget stalde, hvor kreaturerne kunne stå i karantæne. Eksportforeningen blev dog ingen succes, i alt blev der kun udført et par hundrede kreaturer.

Andre slagterier valgte derimod at bygge egentlige kreaturslagterier, men det viste sig i de fleste tilfælde at være tabsgivende. På initiativ af samvirksomheden

afsatte landbrugsministeren fra 1898 200.000 kr til fremme af kødeksporten, d.v.s. støtte til de slagterier, der gik i gang med kreaturslagtning. Der var en del politisk uvilje mod støtten, og i 1901 blev den fjernet. Oksekødseksporten spillede fremdeles en vis rolle, og i 1904 blev den styrket ved, at Frederikshavn Eksportslagteri overgik til andelsselskab med over 1100 andelshavere. I 1906 blev et lignende kreatur-eksportslagteri stiftet i Århus, men det måtte nedlægges under krigen. Efter århundredskiftet blev der i gennemsnit slagtet godt 14.000 kreaturer om året. I 1913 udgjorde værdien af kødeksporten 12 mio kr.

Horsens var heller ikke med i en anden nebensgeschæft, ægekseport, som syv slagterier, primært sjællandske, påbegyndte i slutningen af 1890'erne. Ægindsamlingen og -eksporten skete i konkurrence med Dansk Andels Ægexport, som ofte følte sine interesser gået for nær. De pågældende slagterier udførte frem til krigen meget konstant 2,5 mio kg æg til en værdi af 2,5-3,0 mio kr og var dermed landets største ægekseportør.

I Horsens blev 1912 et bevæget år. Et meget stort tab på kreditten til et københavnsk firma tvang direktør A. Hansen til at gå. Bojsen var under indtryk af tabene mest stemt for helt at undlade at fejre slagteriets 25-års jubilæum, men bestyrelsen ønskede dog at markere dagen. Slagteriformænd fra hele landet var til stede og takkede Bojsen for hans indsats i andelsslagteriernes startfase, og byens borgmester understregede, at der nu var et godt forhold mellem by og slagteri.

Året efter gik Peter Bojsen så endelig af efter 26 år som formand. Han var da 75 år og havde forlængst opgivet forstanderhvervet efter at have solgt seminariet i 1896 og bosat sig i Ry. Hans betydning for den danske slagterihistorie ligger først og fremmest i den store indsats, han ydede

de første år, hvor hans kampmod og tale-gaver var med til at bære de første andels-slagterier igennem på trods af betydelig modstand. Med dannelsen af fællesorganisationen i 1897 og ophævelsen af Fælleskontoret ophørte Bojsens betydning for den samlede danske slagteriverden. Der blev nok lyttet respektfuldt til ham, men han var ikke den, der mere udstak retningslinierne.

Peter Bojsen havde dog den glæde, at slagterihåndteringen levede videre i familien, idet den ældste søn, Frede, som direktør for Randers Andels Svineslagteri i perioden 1898-1931 kom til at tegne sig som en af de betydeligste mænd i den danske slagteriverden.

Værdien og mængden af merudførelsen af flæsk og skinker 1886-1914

1886	12,6 mio kr.	16,0 mio kg
1887	17,4	22,6
1888	33,0	39,1
1889	26,7	31,4
1890	23,0	27,3
1891	25,9	31,3
1892	30,3	35,1
1893	33,7	40,4
1894	31,8	41,6
1895	34,8	55,9
1896	42,0	70,9
1897	52,8	58,7
1898	47,6	57,7
1899	52,4	70,8
1900	58,3	62,3
1901	59,1	58,5
1902	70,0	70,2
1903	73,9	79,5
1904	79,7	91,8
1905	79,1	78,4
1906	72,9	77,9
1907	96,3	95,7
1908	101,8	109,0
1909	104,4	94,6
1910	117,1	96,5
1911	120,0	113,7
1912	145,0	126,6
1913	160,8	125,5
1914	177,0	145,0

Afsnit 2

SLAGTERIET OG BYEN

Heflig telefonkommunikation på Horsens Andels Svineslagteri omkring 1910. Måske mest til ære for fotografen.

Slagteriet bygges

I begyndelsen af august 1887 gik 50 mand i gang med byggeriet på Bygholm Enge. En skov af pæle blev nedrammet i den bløde engbund med en dampdrevet ram-buk for at bære fundamenterne til de

svære bygninger. Alene ved udgravningen af isdammen på 4.500 m² arbejdede 20-30 mand. En uge før beregnet kunne håndværkerne aflevere slagteriet til bygherren.

Alt var tilsyneladende gået planmæssigt på trods af, at landboforeningens ini-

tiativ havde fremkaldt et politisk uvejr over byen.

Rejsegildet var behørigt blevet fejret 27/10. Begivenheden måtte dog savne den løftelse, som formanden Peter Bojsens veltalenhed kunne forlene enhver lejlighed med. Bestyrelsen var repræsenteret ved den farveløse materialist Frede Nielsen, (fra Horsens), der talte på andelshavernes vegne og udbragte et leve for de dygtige bygmestre.

Festen sluttede ifølge Horsens Folkeblad med 'et tordnende »Ned med Estrup«, men ellers var der meget stille på denne dag her i de politiske stormes centrum. Håndværksmestrenes repræsentant tømremester, H. Hansen, havde hentydet til forsøgene på at slå slagteriet ihjel og tilføjede forblommet, at "visse folks optræden imod slagteriet kunne blive en pind til deres egen ligkiste".

Arbejderrepræsentanten Rasmus Johansen fremhævede i sin tale den gode demokratiske tone på arbejdspladsen.

Den demokratiske tone havde dog en lille mislyd ved byrådsvalget lige efter nytår 1888. Entreprenør Lauritsen, der udførte jordarbejderne på pladsen, opsøgte sine folk ved frokosttid dagen før valget og opfordrede dem til at stemme på Venstres kandidater.

En enkelt afslog at følge parolen, og første lønningsdag efter valget blev han afskediget på trods af, at der var almindelig tilfredshed med hans arbejde. Sagen fremkaldte flere læserbreve i begge aviser, men døde derpå hen.

En politisk sag

Rigsdagspolitikken bitre fejde mellem Højre og Venstre sendte kraftige dønninger gennem kommunalpolitikken i Horsens, hvor modsætningerne blev forstærket af brødrene Bojsens tilstedeværelse: Peter Bojsen, der beherskede forsam-

lingshusenes talerstole, og hans iltre lillebroder, redaktør Emil Bojsen, hvis utrættelige pen støttede broderens initiativer gennem artikler i Horsens Folkeblad. På højremænd virkede Peter Bojsen påståelig og selvtreffærdig, og broderens spidse pen stak til enhver uden persons anseelse. Det var uden tvivl de personlige modsætninger mellem brødrene Bojsen på den ene side og de ledende højremænd på den anden, der gjorde tonen uforsonlig, skarpere end i mange andre byer.

Emil Bojsen fik som regel svar på tiltale af sin lige så velskrivende konkurrent, redaktør Funch-Thomsen på Horsens Avis. Det var Højres avis og dermed byrådsflertallets røst i den lokale debat. Avisen anlagde en helt anden vurdering af andelsslagteriet end Folkebladet. Kun når byrådet behandlede sager vedrørende slagteriet, eller der på anden måde var lejlighed til at sætte modstanderen lus i skindpelsen, blev slagteriet omtalt.

Fælles for de to organer var, at det saglige efter deres eget udsagn var det væsentlige for dem, og at modparten gjorde sig skyldig i politisering og magtfordrejning. Avisen refererede fyldigt den skeptiske holdning hos storlandbrugets lokale organisation Horsens Landbrugsselskab: Kan det overhovedet lade sig gøre at lægge produktionen om fra fedesvin til lange magre slagterisvin (sengsvin) tilstrækkeligt hurtigt? Og er det ikke uklogt at satse ensidigt på det engelske marked? — Man bør da også holde fast på de tyske kunder!

Indvendingerne blev klart fremført af proprietær Søltøft fra Tyrrestrup på et agitationsmøde i Søvind forsamlingshus 2. pinsedag (30/5) 1887, hvor P. Bojsen til indledning havde holdt et folkeligt foredrag med titlen "Idealisme og realisme". Avisen refererede sobert de faldne udtalelser både for og imod og nævnte til afslutning, at kun tre tegnede sig.

Folkebladets reportage var mere tentativ og sluttede: »En del af egnens beboere tegnede sig straks«. Få dage efter blev sagen fulgt op med et rasende angreb på Avisens artikel, uden at indholdet blev imødegået. Og således fortsatte duellen de følgende år.

Det var en debat med mange over- og undertoner. Valget mellem baconsvin og fedesvin var ikke kun et spørgsmål om økonomi. Deri lå også en storpolitisk tilkendegivelse af, om man ville støtte sig til England eller Tyskland. Og her ønskede Horsensegnens Højre fortsat at handle gennem Hamborg og således holde vejen åben både til de tyske industribyer og til London.

Byrådets modstand mod slagteriet kom som omtalt til udtryk gennem sundhedskommissionens forsøg på at gribe ind over for slagteriets forurening, især lugtgenerne. Det er vanskeligt at afgøre, om det blot skulle være et drilagtigt nålestik, eller om byrådets flertal virkelig ville slagteriet til livs. Måske kunne sagen være afsluttet i stilhed uden Justitsministeriets indblanding ved lidt mere imødekommenhed fra begge sider. Situationen blev først tilspidset, da bestyrelsen helt benægtede byrådets ret til at tage spørgsmålet op.

Folkebladets standpunkt var givet på forhånd. Emil Bojsen henvendte sig til fremtrædende personer i Århus, hvor et privatslagteri var i drift. En af de adspurgte var grosserer Hans Broge — en ulastelig højremænd —, der ”med fornøjel-

se” erklærede, at i hans hjem ca. 200 meter fra slagteriet havde man aldrig mærket gener fra virksomheden. Bojsen fortalte, at slagteriet i Århus kunne lukke sit spildevand ud i åbent farvand og at den fremherskende sydvestlige vind blæste eventuel lugt ud over bugten.

Sagen skabte opbrud i Højres ellers så tæt sluttede rækker. Tre medlemmer af partiets byrådsgruppe brød partidisciplinen, den ene ved at afholde sig fra at stemme, de 2 andre ved at gøre fælles sag med Venstres 2 repræsentanter og støtte protesten til ministeriet mod byrådets behandling af sagen. De tre blev rost i Folkebladet for at sætte ”kommunale hensyn” højere end ”politiske”.

Andre steder i landet var industriledere førende i optøningen af de politiske fronter. Slagteripioneren Philip W. Heymann havde således ingen betænkeligheder ved at samarbejde med andelsbevægelsen om slagteriet i Hjørring. I Horsens var der imod fabrikanten toneangivende i modstanden mod slagteriet, personificeret gennem jernstøber Stallknecht, direktør O. Creemers fra Crome & Goldschmidt og storkøbmanden Z.I. Levy.

Hovedmanden blandt modstanderne var agent, senere etatsråd Zacharias Isaac Levy, hvis broder Hermann Levy ejede Horsens Bryghus. Han var en af de højremænd, der brød med Horsens Landboforening i 1884, da Bojsenfløjen fik flertal for en mere udadvendt kurs. Han og Peter Bojsen havde i de følgende år flere heftige diskussioner på Foreningen af jy-

Til højre: Privatslagteriernes slagteriarbejdere og pølsemagere var ikke folk, der lod sig rive med af forrige århundredes spirende socialisme. Først med andelsslagteriernes fremkomst begyndte organiseringen af arbejdskraften så småt. Den første lokale fagforening blev dannet den 8/10 1893 på Randers Andels-Svineslagteri. Et landsdækkende Dansk Slagteriarbejderforbund blev efter initiativ fra slagteriarbejderne ved Holbæk Amts Andels-Svineslagteri stiftet i 1895 og udviklede sig hurtigt til et egentligt industriforbund for faglærte og ufaglærte mænd og kvinder.

Billedet viser en af Randers afdelingens faner udført af malermester Andreas Rasmussen. Under billedet af slagteriarbejderen der »tager ud«, holder en krans af laurbær- og egegrene en slagterkniv og et strygestål sammen. Foto: Kirsten Nijhamp, Kulturhistorisk Museum, Randers.

Slaugter & Kødindustriarbejdernes Fagforening i Randers.

Enighed gør stærk

Stiftet

8 Oktbr

1893.

Slaa ikke Svinene!

Selv et let Slag af en Køp eller et Reb hen ad Ryggen eller Siderne efterlader altid blodunderløbne Striber, som forringer Flæskets Kvalitet.

FODER IKKE SVINENE LEVERINGS-DAGEN

Der slages særligt

ca. 4.000.000 Svin

I Danmark. Det vil altså sige, at hvis alle disse Svin fodres Leveringsdagen, bliver

ca. 8.000.000 kg Korn og Mælk

Fyldt i Svinene til ingen Nytte og kastet paa Møddingen efter Slagtingen.

En Gris med fyldt Mave tæler desuden meget dårligt Transporten til Slagteriet.

J.D. KOOPMANN'S

FINEST DANISH BACON

AGENTS
E.M. DENNY & CO LTD

ske Landboforeningers møder. Baggrunden for Levys indædte kamp skal have været, at han selv havde planer om at starte et slagteri i byen, men her stødte han på sine politiske meningsfællers skepsis.

Huset Levy var et af provinsens store smørfirmaer på linje med Ankerstjerne i Randers og Hans Broge i Århus. De havde begge kort forinden startet slagterier i deres hjembyer.

Den politiske modstand skabte problemer for slagteriet med at få leveret materialer fra byens virksomheder. Maskiner og inventar skulle være leveret af Møller & Jochumsens Maskinfabrik, men Folkebladet skriver gådefuldt, at »så kom der en mand i vejen med en slæde«. Maskinerne blev leveret af Nøddelunds Maskinfabrik i Randers (det senere "Strømmen").

Efter at sagen om sundhedskommissionens kompetence havde fundet sin afslutning, er det vanskeligt at finde grundlag for beskyldningerne om direkte chikane fra byrådets side mod slagteriet. I anliggender, hvor det henvendte sig til byrådet, blev sagen behandlet efter sædvanen. Slagteriet meldte sig straks som stor-

kunde hos gasværket, der fremførte en ledning og opsatte den ønskede gaslygte ved jernbaneoverskæringen ved slagteriet.

Der blev dog hurtigt problemer, fordi ledningen var for lille, og gastrykket hos andre forbrugere i området faldt. Blandt andre klagede Crome & Goldschmidt over, at deres lys osede, når slagteriet brugte svideovnene. I første omgang henstillede man til slagteriet kun at svide i dagtimerne, men da det ikke var muligt, bevilgede byrådet uden tøven en større ledning ført frem. Det skete på trods af, at gasværksudvalgets formand, direktør Creemers, gav en meget tvær fremstilling af sagen.

Da slagtingerne kom igang, og man skulle finde den bedste og billigste rute til markedet i England, opdagede man, at havneafgiften i Horsens androg 15 øre pr 100 pd. flæsk. Nabohavnene Århus og Vejle tog kun 8 øre, og Ålborg og Nørresundby krævede 5 øre. En henvendelse til havneudvalget med en indflettet trussel om i stedet at sende varerne med tog til Esbjerg førte straks til en nedsættelse til 8 øre.

I de første år blev baconballerne eks-

Øverst til venstre: Op igennem 20'erne og 30'erne steg såvel antallet af andelsslagterier som svinebestanden betragteligt. Den store produktion af flæsk, verdenskrisen og især forholdene på det engelske marked, hvor importen af bacon blev kvotabestemt, forårsagede at landbrugsministeriet efter indstilling fra både privat- og andelsslagterier nedsatte det såkaldte baconudvalg, der skulle fordele eksporten på de enkelte slagterier. Fra 1933 søgte landbrugsministeriets svineguleringsudvalg at regulere produktionen af svin ved hjælp af de såkaldte svinekort, hvoraf nogle er aftrykt ovenfor. Nogle kort havde på bagsiden påtrykt enkle råd i forbindelse med afleveringen af svinene til slagterierne.

Nederst til venstre: Johann Dittmer Koopmann havde i første halvdel af 1800-tallet oprettet en hastigt voksende slagterivirksomhed i Hamborg som konsolideredes med eksport af flæsk til England. Til at begynde med opkøbte Koopmann levende svin i Slesvig-Holsten til dette formål, men da Koopmanns engelske partner E. M. Denny & Co Ltd i London efterspurgte mere og mere bacon begyndte Koopmann at opkøbe levende svin i Danmark. I 1875 døde den gamle J.D. Koopmann. Firmaet blev herefter ført videre af hans to sønner, der i 1887, da Tyskland lukkede for indførslen af levende svin fra Danmark, erhvervede et svineslagteri i Aalborg. I 1891 kunne Koopmann med økonomisk støtte fra E.M. Denny etablere sig med et moderne slagteri i Silkeborg. E.M. Denny overtog ved en økonomisk rekonstruktion af Koopmann firmaet i 1894 kontrollen med J.D. Koopmanns svineslagterier i Danmark. Under navnet A/S J.D. Koopmann Svineslagterier ejede E.M. Denny & Co i 1968 svineslagterier i Silkeborg, Haderslev, Odense og Næstved. I 1968 solgte man hele herligheden til De Samvirkende Danske Andelsslagterier. Billedet viser et reklameskilt fra A/S J.D. Koopmann fra tiden umiddelbart efter indførslen af Danish-mærkningen i 1928.

Såkalte wrappers af sækkelærred har siden starten på den danske eksport af flæskesider været standard emballagen. Flæskesiderne blev dækket med papir på udsatte steder og derefter indsyet i store lærredsstykker, som det ses herover på Horsens Andels-Svineslagteri omkring 1910-11.

porteret via København, fordi søtransporten til hovedstaden var billigere end togturen til Esbjerg. I begyndelsen af 1890'erne pressede slagterierne statsbærerne til at nedsætte taksterne, så man uden ekstra udgift kunne benytte den direkte rute over Esbjerg.

Kød til byen

Hævet over den politiske strid stod den kongeligt udnævnte borgmester og byfoged (politimester) C.L. Lendrop. Han var en stiv og forfængelig embedsmand og li-

det skikket til at spille formidlerens rolle. Han tilhørte ligesom fabrikkerne Højre, men havde iøvrigt ingen forståelse for industriens betydning. Efter hans opfattelse påførte fabrikkerne kommunen udgifter ved at lokke fattige til byen. De stigende udgifter til fattigvæsenet var efter hans mening en direkte følge af industrialiseringen. Det lå uden for hans forestillingsverden, at lønmodtagere skulle have en løn, de kunne leve for. Den sundeste politik for et husholderisk bystyre var derfor at holde fabrikker borte fra byen. Lendrop har næppe haft noget særligt mod

slagteriet, men blot i det set endnu en fabrik.

I slutningen af april 1888 idømte han hvert af slagteriets bestyrelsesmedlemmer en bøde på 10 kr, fordi slagteriet havde løst borgerskab som købmand. Efter byfogedens opfattelse burde det registreres som slagter, altså som håndværk i stedet for som handelsvirksomhed.

Folkebladet anede straks et livstruende anslag mod slagteriet. Man pegede på, at Lendrop i sin tid som byfoged i Varde havde accepteret, at det derværende slagteri havde købmandsstatus. Når han nu

ønskede det anderledes i Horsens, måtte det være for at tvinge andelsslagteriet til at lade alle sine slagtninger udføre på det offentlige slagtehus, som kommunen havde planer om at opføre, og hvor alle byens slagtere fremtidig skulle udføre deres slagtninger.

Byfogedens sigte var knapt så vidtgående, som Emil Bojsen fremstillede det. Byfogeden ønskede kun at begrænse slagteriets detailsalg i byen. Kort efter driftens start begyndte slagteriet at sælge både flæsk og affald på Torvet til priser, der for flæskets vedkommende lå 10-12 øre lavere end landslagternes, nemlig 28-29 øre pr pund. Dette salg på de faste torvedage fortsatte, også selv om slagteriet snart fik en egentlig butik på Nørregade 12. Det var en udfordring til byens slagtere, som samtidig følte sig trængt af kommunens plan om at påtvinge dem et offentligt slagtehus. Hvis det blev dem forbudt at slagte på deres adresser i byen, ville de blive påført omkostninger og besvær på et tidspunkt, hvor de fik alvorlig konkurrence fra andelsslagteriet.

Da slagteriet midt i april åbnede sit andet udsalg i byen, søgte de politisk hjælp mod den lavine af kød, de kunne se for sig, om udviklingen fortsatte. Borgmesteren, alias byfogeden, var ikke svær at vinde for slagternes sag og mente i næringsloven at finde et redskab. Hvis slagteriet fik borgerskab som fabrikant i stedet for som handlende, havde det kun lov til at have ét udsalgssted i byen.

Bestyrelsen stillede sig med det samme ubøjelig og søgte – og fik bevilget af justitsministeren – fri proces ved landsretten i en appelsag. Ildhuen kølnedes dog, da overretssagfører Hastrup, Viborg, afsløgte at føre sagen, fordi han mente, slagteriet ville tabe. Derefter blev interessen så ringe, at sagens afslutning overhovedet ikke nævnes i bestyrelsens mødereferater.

Forholdet mellem by og slagteri fandt dog snart et roligt leje. Bortset fra spredte mundhuggerier mellem de to redaktører var der stille om slagteriet. 1894 sluttede Venstre og Højre det storpolitiske forlig, der fjernede den forhadte Estrup fra statsministerposten. Straks blev tonen blidere i Horsens, og brødrene Bojsens initiativer blev anerkendt efter fortjeneste. Ved slagteriets senere udvidelser og ombygninger benyttede man i videst muligt omfang byens egne firmaer. Møller & Jochumsen leverede flere dampmaskiner, og byggerierne blev projekteret af byens førende arkitekt H.F.H. Estrup – en fjern slægtning af statsministeren.

En stor kunde

Det var kun en kort årrække, byen leverede gas i store mængder til slagteriet. Alleerede 1899 gik man over til at svide i en kulfyret ovn. Til gengæld blev slagteriet med tiden den uden sammenligning største kunde hos det kommunale vandværk. De tre artesiske borer, man havde på grunden, rakte langt fra. Vandet herfra blev bl.a. brugt under sortskrabningen efter svidningen. Den foregik delvis i vand, og strømmen førte aske og slagger bort.

Ændringen var led i en stor ombygning, der var mulig, da der var blevet ro omkring slagteriet. Medlemskaren voksede, leverancerne nærmede sig 40.000 svin om året eller det dobbelte af det oprindelige forudsatte, og fremtidsudsigterne var lyse. Stillet over for kravet om honorering af overarbejde blev en modernisering en god investering. Et nyt stort kedelanlæg leverede damp til skoldning og fedtsmelteriet samt til en dampmaskine på 45 hk. Begge dele blev leveret af Møller & Jochumsen, Horsens. Trækraften fra maskinhuset blev med ståltove transmitteret over gården til et tårn og derfra i en ret vinkel til pølsefabrikken. Maskinens vig-

tigste opgave var imidlertid at forsyne det nye store amoniakkøleanlæg med kraft. Anlægget til en bogført værdi af 75.000 kr var udført af Tuxen & Hammerich, der var førende herhjemme på køleteknikkens område og i de år gjorde mange slagterier uafhængige af den uberegnelige faktor, naturens egen is frembød. Maskinhuset blev kronet af et højt gråderværk til køling af amoniakken.

I den følgende vækstperiode gik kun få år mellem nye store byggerier på pladsen. 1904 fik administrationen nye lokaler, og 1907 blev slagtehallen moderniseret for 55.000 kr. Her blev pølseieriet ombygget og forsynet med nye maskiner. En nyordning af stor betydning både for arbejdsmiljøet og varernes kvalitet var overgangen til karsaltning. De slagtede kroppe blev lagt i store cementkummer med en saltopløsning. De kunne rumme indtil 30 kroppe hver. Her lå de 4 døgn og skulle derefter drænes i 2 døgn, så vandet kunne løbe fra. Metoden var udviklet på Odder Andelssvineslagteri 1900 og derpå afprøvet forskellige steder, bl.a. i Horsens, under kontrol af Landbohøjskolens forsøgslaboratorium. I de følgende år gik metoden sin sejrsgang fra slagteri til slagteri som afløser for den såkaldte "auto-cure" injektionsmetode.

De gode tider fortsatte indtil udbruddet af 1. Verdenskrig. Mange slagterier udvidede betydeligt i de år. Horsens Andelssvineslagteri følte sig klemt, og i 1911 begyndte man at tale om at flytte virksomheden til den sydlige bydel eller til havnen. Efter lange overvejelser opgav man tanken ved udgangen af 1913 og besluttede i stedet at udvide det bestående anlæg. Resultatet blev et omfattende byggearbejde, der kun lod den 10 år gamle kontorbygning uberørt. Arbejdet strakte sig over et par år og var afsluttet 1916. Udvidelsen skete på den plads, hvor den gamle, nu opfyldte isdam lå. Omkostningerne

Billedet viser noget af det mest avancerede slagteriteknologi, man kunne opvise omkring 1925. Alle maskinerne på Horsens Andels-Svineslagteris pølsefabrik er anbragt til venstre i billedet under hovedakslen, hvorfra drivremme driver de enkelte maskiner. Forrest står spækskæreren, derefter hurtighakkeren og en hakkemaskine til pølsefarsen. Så kommer en æltemaskine og endelig blokken, hvor pøsefyldet håndhakkedes med en stor vuggekniv med seks skær. Stopperen, hvor pøsefarsen fyldtes på tarmene, ses ikke på billedet. Gulvet er glat som en skøjtebane. To af de afbillede personer er tyske pøsebestre, der repræsenterede datidens ypperste charcuterividen. Industrimuseet, Horsens.

løb op til 600.000 kr. eller 5 gange så meget som det første slagteri på stedet. Det store projekt blev finansieret gennem et obligationslån hos andelshaverne, som blev afdraget frem til 1934.

Maskinkraften blev forøget til 250 hk., og virksomheden elektrificeret. Der havde været elektrisk lys siden 1896, da der blev ført en ledning frem fra Emil Møllers nyåbnede elektromekaniske fabrik, der lå 100 m nord for slagteriet. Nu overtog slagteriets egen kraftcentral forsyningen. Den mekaniske kraftoverføring blev fjernet og kraften fordelt i elkabler til ialt 10 elektromotorer.

Selve slagtingen og tilberedningen af bacon var så godt som uberørt af elektrificeringen, der alene angik bifunktionerne, dvs. pøseriet og værkstederne samt pumper og ventilatorer. Kraftbehovet oversteg ikke desto mindre de to dynamoers effekt på 64 kw, så der måtte købes supplerende strøm til pumper og ventilatorer.

Ombygningen var projekteret af ingeniør Carl Madsen, der tidligere havde været konsulent ved De samvirkende danske Andels-Svineslagterier, men siden 1907 havde drevet selvstændig ingeniørvirksomhed i København med slagterier

Interiør fra Horsens Andels-Svineslagteri omkring 1910-11.

som speciale. Han har mere end nogen anden præget den tekniske udvikling af slagterierne i de første årtier af århundredet.

Man havde betænkt sig længe på at gå i gang med den store udvidelse, og da den endelig blev gennemført, var det under en krise, der næsten bragte aktiviteterne til standsning. I en årrække kunne slagteriet ikke selv udnytte alle bygningerne og udlejede dele af anlægget til De Danske Mejeriforeningers Mælkeeksport og til lager for frugt og kartofler. Også kraftcentralen havde overkapacitet, og indtil midten af 1920'erne kunne slagteriet sælge strøm til Bjerre-Hatting herreders højspændingsværk.

Der gik 15 år, før der igen var grundlag for moderniseringer. Den meget stærke stigning i slagtingerne i sidste halvdel af 1920'erne nødvendiggjorde en forøgelse af køleanlægget 1930-31. Midt under krisen var det nødvendigt at ændre forholdene omkring destruktionen af selvdøde og kasserede dyr. På grund af klager fra naboerne måtte anstalten i byens sydlige udkant nedlægges. Her var den nabo til kommunens anlæg til modtagelse af natrenovation, men de omliggende jorder var efterhånden blevet udstykket og bebygget i et sådant omfang, at de ildelugtende virksomheder måtte flytte. Der blev forhandlet med slagteriet i Vejle, der havde lignende problemer, om en fælles destruktionsanstalt i Løsning midt mellem de to byer. Den skulle indrettes efter den nyopfundne metode til tørdestruktion, men denne metode var så renlig, at slag-

teriet i Horsens valgte at indrette egen destruktion på selve slagteriet. I 1956 blev den selvstændige afdeling i Horsens imidlertid nedlagt, og man tilsluttede sig fabrikken Østjyden i Løsning.

Ombygningen blev projekteret af ingeniør Jens Engberg, Horsens, og kedlerne leveret af en stedlig maskinfabrik.

By og opland

Slagteriet havde stor betydning som arbejdsplads, og det var en af de vigtigste faktorer til at knytte oplandet til byen.

De 1.218 andelshavere, der havde meldt sig inden starten, var spredt ud over 53 sogne rundt om Horsens, men de var me-

get ujævnt fordelt. Kerneområdet var et bælte nord for byen fra Hundslund i øst til Åle i vest. Desuden var der mange medlemmer i det sydlige Bjerre herred. Den største tilslutning kom fra de områder, der sluttede op om Horsens Landbo-sparekasse. Den havde financieret byggeriet sammen med Bjerre-Hatting herre-

ders Sparekasse. Sognene syd og sydvest for byen var svagt repræsenteret. I de nærmeste — Tyrsted og Torsted — havde slet ingen tegnet sig.

De første år udviklede medlemstallet sig kun langsomt, og antallet af slagtninger faldt svagt efter åbningsåret. Fra starten havde slagteriet større kapacitet, end andelshaverne kunne udnytte. Derfor kunne også andre levere svin på en bestemt ugedag, nemlig onsdag, mens andelshavere leverede tirsdag og torsdag.

Konkurrencen var intens i disse år. Det hamborgske firma J.D. Koopmann, der startede slagteri i Silkeborg 1889, havde erklæret, at det var parat til at ofre et par millioner kroner på at knuse andelsslagteriet. I de nærmeste år efter starten i Horsens kom der andelsslagterier i nabo-byerne Odder (1888) og Skanderborg (1890). I Vejle fandtes et ældre privatslagteri. For at holde konkurrenterne stangen måtte slagteriet i Horsens påtage sig at organisere transporten af svinene fra stationerne i oplandet. Det havde oprindelig påhvilet leverandørerne selv at sørge for forsendelsen til Horsens, men det førte til opkomst af en ny gruppe mellemhandlere, som opkøbte svinene på landet og afregnede med slagteriet. Dermed havde man ikke fjernet sig langt fra den tidligere praksis, men blot flyttet grisevægten og de dertil knyttede problemer fra købstaden til landstationerne.

Hvis slagteriet ikke overtog ansvaret for svinet, når producenten afhændede det, havde man ingen indflydelse på afregningsprisen til leverandøren. Da konkurrerende virksomheder skød op i byerne mod nord, besluttede generalforsamlingen i februar 1890 at betale for transporten fra Skanderborg og Silkeborg-områderne for at tage dem fra Koopmann og kollegaen i Skanderborg.

Da situationen stabiliserede sig hen mod midten af 1890'erne, steg både antal-

let af modtagne svin og andelshavere. Fra 1896 leverede landmænd på Samsø til Horsens. Øen Alrø i Horsens Fjord havde sendt de første svin 3 år tidligere. I 1903 optoges andelshaver nr. 5.000. Kredsen var nu spredt over 80 sogne, men de tilkomne 27 sogne tegnede sig for mindre end 10% af medlemsskaren. Slagteriet havde vundet nye områder mod nord og vest, Vrads og Nørvang herreder, men den store vækst var sket inden for det oprindelige område.

De mange oplandsbaner (privatbaner), der blev anlagt i disse år, spillede en stor rolle for leverancerne til slagteriet. Det er med god grund, at sidebanerne flere steder fik kælenavnet "grisen". Landstationerne både ved privatbaner og længdebanen blev opsamlingssteder for svin. Slagterigrunden i Horsens grænsede op til privatbanernes sporareal. Her blev svinene læsset af og gennet ind på slagteriets område.

Banerne var på denne måde med til at aftegne rekrutteringsområdets udstrækning. Gennem 1890'erne meldte mange leverandører sig fra sognene mod vest langs den nyåbnede Tørringbane, og efter 1899 voksede tilslutningen i sognene langs Bryrupbanen.

Stigningen i medlemskredsen fortsatte jævnt frem til 1915, da man nåede 7.413 andelshavere. Verdenskrigen og den efterfølgende fredskrise bragte et kraftigt fald, som først blev udlignet i slutningen af 1920'erne. Højdepunktet blev nået 1930 med 7.753 medlemmer. De følgende års restriktioner og 2. Verdenskrig standsede igen tilgangen.

Selv om banerne og senere vognmænd overtog transporten af svinene til byen, vedblev de ugentlige afregninger at ske på slagteriets kontor. Leverandørerne kunne ganske vist få pengene sendt, men det almindeligste var at drage til Horsens og få dem udbetalt kontant. De travleste

dage var torve- og markedsdagene onsdag og lørdag. Da var der trængsel på kontoret. Mange benyttede lejligheden til med det samme at omsætte rigdommen i byens butikker. Således spillede slagteriet en vigtig rolle for fastholdelse af Horsens handelsopland og dermed for butikshandelen i byen.

Slagteriets årlige – oprindelige halvårslige – generalforsamlinger blev holdt i byen. Tilslutningen var stærkt svingende afhængig af, hvor kontroversielle emner der var på dagsordenen. Det naturlige samhørighedsforhold mellem slagteriet og Horsens Landboforening kom til udtryk ved de årlige dyrskuer på pladsen ved Bygholm. Her stillede slagteriet hvert år 4-500 kr til rådighed til præmier.

I perioden op til 1. Verdenskrig, da andelsslagteriet var i kraftig vækst med en medlemstilgang på 150-200 om året og stigning i antallet af slagtninger på 15-20 %, kom en konkurrent til byen, idet J.D. Koopmann oprettede et slagteri 1911. Det var dog langt mindre, nemlig indrettet til ca. 25.000 slagtninger om året med ca. 20 ansatte. Andelsslagteriet foretog i de år tre gange så mange slagtninger og nåede inden verdenskrigen over 100.000. I en tid med gode konjukturer kunne man se med en vis ro på den ny virksomhed, som man kom til at dele vilkår med i 55 år. Forholdet blev af andelsslagteriets direktør karakteriseret som væbnet neutralitet.

Slagteriet som arbejdsplads

I de første år af slagteriets virksomhed kunne man endnu spore den demokratiske ånd, der havde præget byggepladsen. Den politiske kamp mod Højre førte Venstre og det spirende socialdemokrati sammen. Ansporet af denne solidaritet foreslog en andelshaver 1890, at slagteriet gav en skærv, så arbejderne kunne oprette en sygekasse.

Det bidrog sikkert til samhørigheden, at hovedparten af industriarbejderne var tilflyttere fra byens opland. Det gjaldt i udpræget grad for slagteriarbejderne, hvoraf mange havde sikret sig plads gennem slagteriets kontaktnet i området, før de tog den store beslutning at flytte til byen. Systemet virkede hurtigt og effektivt. Den 13/12 1904 udgik en opfordring fra slagteriet til bestyrelsesmedlemmerne til at finde egnede folk, og kun 4 dage senere kunne man ansætte 6 nye faste arbejdere.

Andelsslagteriet var fra starten en af byens betydelige arbejdspladser med 25 ansatte, deraf 20 slagteriarbejdere. Styrken voksede roligt i takt med antallet af slagtninger indtil nedgangen under 1. Verdenskrig. Lavpunktet blev nået 1918, da virksomheden var bemanded med 11 arbejdere og 11 funktionærer. De fik i hele året kun 9.700 svin og 4.600 kreaturer til behandling, og de blev udelukkende afsat på hjemmemarkedet, deraf ca. 70% gennem egne udsalg. Svinetilførslerne var under 10% af de sidste fredsåre, og arbejdsstyrken var skåret ned til under 1/5.

Førkrigniveauet blev atter nået i de første år af 1920'erne, og stigningen fortsatte til 1932, da 161 arbejdere slagtede 217.000 svin og 9.700 kreaturer. Der var nu 36 funktionærer, håndværkere m.fl. 13 kontorister holdt styr på udbetalinger, men der ud over var der ansat 2 bødkere, en snedker, en maler og 4 dyrlæger. Under de følgende års restriktioner faldt medarbejdernes tal til ca. 150, men hele nedgangen skete blandt arbejderne. Når der ikke skete større reduktioner, skønt slagtningerne faldt til halvdelen, skyldtes det en højere forædlingsgrad og stigning i kreaturslagtningerne.

De brydninger, som krisen skabte i landbokredse, kom meget tidligt til udtryk i medlemskredsen. Allerede på generalforsamlingen 1931 måtte Ejvind Bojsen, Lethenborg, (en søn af P. Bojsen) for-

lade formandsposten til fordel for Martinus Nielsen, Lystrupgård. Han blev båret frem af kredse med sympati for det ny-stiftede ultrakonservative Landbrugernes Sammenslutning. Spændingerne blandt andelshaverne blev forstærket under besættelsen, hvor formanden gik ind for tilpasning til den tyske smag for fedesvin og for større imødekommenhed overfor besættelsesmagten. På generalforsamlingen 1943, der af et mangeårigt aktivt medlem er karakteriseret som den uhyggeligste, han har oplevet, blev denne kurs underkendt, og Martinus Nielsen måtte forlade formandsposten.

Den 2. Verdenskrig havde ikke samme lammende virkning på slagteriet som den foregående. For det første intensiveredes salget på hjemmemarkedet, og for det andet lagde nogle leverandører produktionen om fra baconsvin til fedesvin efter tysk smag, der blev eksporteret som fersk flæsk. Langt de fleste producerede dog fortsat baconsvin. Uviljen mod at tilpasse sig det nye marked var andelshavernes stille protest mod besættelsesmagten.

En del af slagteriets bygninger var beslaglagt af tyskerne til magasiner. Det gav anledning til mange skærmydsler mellem arbejderne og vagterne. Ved en lejlighed nedlagde alle på slagteriet arbejdet, fordi tyskerne opbevarede sprængstof på området. Bykommandanten truede over for direktør Alf. Madsen med at internere samtlige medarbejdere, hvis de ikke genoptog arbejdet, men den samlede stab stod fast, og tyskerne måtte bøje af.

Med et fald i slagtingerne til 1/4 var det umuligt at opretholde beskæftigelsen, men for dog at fastholde arbejdsstyrken skete reduktionen ikke ved fyringer, men ved arbejdsfordeling.

Da en ny vækstperiode indtrådte fra begyndelsen af 1950'erne, blev staben atter udvidet og ved 100-års jubilæet er det på vej mod 800.

Slagteriet var fra starten ekstremernes arbejdsplads. Arbejderne i kedelrum og fedtsmelteri stod til tider i en temperatur på 40°, mens kollegerne i kølerummet færdes i frostgrader. Slagtehallen, som modtog svinene fra det fri, stod i åben forbindelse med de varme rum, hvilket uværgelig gav træk gennem lokalet. Pølse-magerne var heldigere, da man i pølse-riet kunne lukke dørene og varme op. Slagteriet var ikke en arbejdsplads for folk, der var disponeret for forkølelses-sygdomme. Disse forhold er afhjulpet på den moderne arbejdsplads, hvor stress-symptomer er et større problem.

De første års gennemstrømning af arbejdskraft blev efterhånden afløst af stabilitet. Alene i 1891 rejste 14 af 20 arbejdere. De skiftende konjunkturer har hovedansvaret for udskiftningerne i arbejdsstyrken. I tider med lav understøttelse er ledigblevne slagteriarbejdere nødt til at tage det arbejde, der byder sig, i stedet for at afvente bedre tider for deres eget fag. Det skabte problemer efter 1. Verdenskrig og efter 30'ernes krise, da slagteriet måtte opbygge en ny medarbejderstab. Under 2. Verdenskrig bevarede en stor del af styrken tilknytningen til virksomheden, fordi man gik ind for arbejdsfordeling fremfor fuld ledighed. Det ugentlige arbejde kunne indskrænke sig til en enkelt dag. Hele staben mødte mandag morgen og slagtede så længe, der var svin til rådighed. Den mindste leverance på en uge var 7 svin.

Da ekspansionen igen satte ind fra 1950, måtte man atter gribe til overarbejde. Med stigende hyppighed læste medarbejderne de korte opslag, der blot meddelte: tirsdag 1 gang, onsdag 2 gange. Det angav, at man skulle medbringe ekstra mad til et, henholdsvis to måltider og oplyste samtidig, om overarbejdet skulle strække sig til kl. 21 eller til midnat. Mestre foretrak at lade arbejdet udføre

som overarbejde af den indarbejdede stab fremfor at ansætte nye uøvede. Det var en uholdbar situation, og op gennem 50'erne blev staben omtrent 3-doblet.

I sidste halvdel af 70'erne afstedkom loven om efterløn et generationsskifte blandt arbejderne, idet over 50 eller næsten 10% af staben valgte efterløn. Blandt slagteriarbejderne er generelt en meget høj procent af efterlønsmodtagere.

Slagteriet og fagforeningen

Den første generation af slagteriarbejdere havde lang arbejdstid og fysisk krævende arbejde til en jævn løn. Den normale arbejdsdag begyndte kl. 6 morgen og varede til kl. 7 aften afbrudt af 1/2 times frokostpause og 1 times middag, således at den effektive arbejdstid var 11 1/2 time daglig eller 69 timer om ugen. Derudover måtte arbejderne være parat til at påtage sig overarbejde uden ekstra betaling. I perioder med stigende tilførsler kunne overarbejdet være meget omfattende. Den store fremgang i slagtninger på 15% i 1893 blev således klaret uden forøgelse af arbejdsstyrken, men med overarbejde på op til 30 timer om ugen uden godtgørelse. Dog blev der ved årets slutning uddelt et gratiale på ialt 500 kr. blandt arbejderne. Det var ca. 30 kr til hver. Året efter var præmien til deling på 300 kr.

Under disse omstændigheder blev sammenholdet mellem arbejderne og andelshaverne hurtigt tyndslidt trods den fælles baggrund. Forholdet kom mere og mere til at ligne et almindeligt arbejdsgiver-arbejdstager forhold. Dette blev fuldbyrdet 1/7 1895, da Slagteriarbejdernes Fagforening i Horsens blev stiftet.

Horsens var den 12. by, hvor slagteriarbejderne organiserede sig. Det var begyndt i Randers to år tidligere, og hurtigt fulgte flere byer efter. Horsens-afdelingen blev stiftet netop så hurtigt, at den nåede

at blive repræsenteret på Dansk Slagteriarbejderforbunds stiftende kongres i Århus 21/7 1895.

Der havde været tilløb til organisationsdannelse et par gange i de foregående år, når en kollega fra Randers, M. Madsen, havde passeret byen på sine agitationsrejser. Men arbejderne i Horsens var hver gang veget tilbage for slagteriets pres i modsat retning. Præmieringen 1893-94 var en slags dusør for ikke at danne fagforening. Det stærkt voksende overarbejde stålsatte imidlertid viljen til at organisere sig. Foreningens første overenskomst havde som eneste nyhed en honorering af overarbejde med 30 øre i timen. Det var ca. 20% over den almindelige løn, der var 16-17 kr om ugen. Overenskomsten skulle gælde i 3 år, men blev ikke opsagt og kom til at løbe til 1901, da forhandlingerne blev overtaget af forbundet.

Den første kollektive overenskomst mellem Dansk Slagteriarbejderforbund og De samvirkende Andels-Svineslagterier bragte store forbedringer for arbejderne i Horsens. Arbejdet skulle fremtidig slutte kl. 6 aften, og middagspausen blev udvidet til 1 1/2 time. En effektiv arbejdsuge på 60 timer. Lønnen steg, så den almindelige ugeløn herefter var 19 kr. Slagteriarbejderne i Horsens tilhørte ikke avantgarden. Tilsvarende vilkår var opnået af kollegerne i Esbjerg allerede 1896. Arbejdstidens længde var den gængse i provinsindustrien på den tid, men lønnen var lidt under gennemsnittet.

Horsens-afdelingen, der begyndte sin tilværelse med stor tilbageholdenhed i kravene til slagteriet, viste sig senere at tilhøre forbundets hårde fløj. Ved forberedelserne til senere overenskomstforhandlinger gik afdelingen som regel ind for højere lønkrav, end forbundsledelsen var parat til at føre frem over for modparten. Det skete dog altid med en tilføjelse af, at

man helt stod bag forbundets forhandle-re.

Ved udbruddet af 1. Verdenskrig 1914 var ugelønnen nået op på 27 kr. Slagteri-arbejderne lå nu på højde med andre in-dustrier, og arbejdspladsen havde stabili-seret sig. Slagteriet havde snart indtaget en pragmatisk holdning til fagforeningen, der fra 1909 fik lov til at holde sine møder i spisestuen på virksomheden. I 1911 var stemningen mellem parterne så afslap-pet, at fagforeningen inviterede ledelsen for både Andelsslagteriet og Koopmann-slagteriet til foreningens juletræsfest. Det vides ikke, om de deltog. Arbejderne havde det år fået lønnen hævet med 2 kr om ugen. Forbundets nyvalgte formand, Val-demar Hartmann, havde ved årets begyn-delse været på rundrejse for at gøre rede for forhandlingsresultatet og betone be-tydningen af sammenhold. Han »gav for-samlingen en lille påmindelse, at de 2 kr, som vi havde fået i løntillæg, skulle vi jo bruge til at gøre hjemmene lysere med, sådan at hustruerne også kunne få en for-ståelse for organisationens arbejde«.

Året 1912 betegner et vendepunkt i for-holdet mellem fagforening og virksom-hed. De følgende år verserede en del sa-ger om miljøet på arbejdspladsen, især om forholdet mellem mestre og arbejdere. I september 1912 nedlagde tarmrenserne arbejdet i utilfredshed med mesteren, som havde skældt dem ubehersket ud. Ved forbundets mellemkomst blev meste-ren fjernet, og tarmrenserne, der hidtil havde været uorganiserede, sluttede sig til fagforeningen.

Forholdet mellem slagteri og fagfore-ning spidsede til i kriseåret 1918, da ar-bejdsstyrken blev skåret ned til 1/5 på grund af faldende antal slagtninger. Sam-tidig havde inflationen udhulet lønnin-gerne. Den pressede situation fik dog ik-ke arbejderne til at vise tilbageholdenhed. Afdelingen stillede krav, som gik langt ud

over, hvad forbundet kunne støtte: mini-mallønnen hævet fra 38 til 60 kr om ugen; 8-timers arbejdsdag og 6 dages ferie. Gensidige beskyldninger og mistanker føg i luften mellem afdelingen og direktør Madsen. Den militante holding udløste en konflikt, der blev bilagt af forbunds-formanden. Han måtte dog bruge alle si-ne diplomatiske evner for at få sine med-lemmer til at gå i arbejde igen.

De højt opskruede krav kom dog snart inden for rækkevidde. Inden et år havde arbejderne på alle andelsslagterier 48-timers arbejdsuge, og den voldsomme in-flation havde medvirket til at bringe mini-mallønnen op på 56 kr pr uge. Arbejds-tidsnedsættelsen skulle gælde for hele det organiserede arbejdsmarked fra 1. januar 1920, men slagterierne fik den gennem-ført på deres område et halvt år. Der gik 41 år, før arbejdstiden igen blev sænket. Den eneste ændring i den mel-lemliggende periode var indførelsen af halv fridag om lørdagen fra 1926. Slagte-riet var en af de første arbejdspladser i byen, hvor det blev gennemført efter øns-ke fra arbejderne.

Dyrtiden gjorde hurtigt den vundne lønstigning utilstrækkelig, og udfaldet af en konflikt i vinteren 1920 blev en mini-malløn på 79 kr om ugen. Der var dog langt op til Horsens-afdelingens seneste krav på 135 kr om ugen. Horsens er i det hele taget et særtilfælde under disse for-hold. Der var forbundets taktik at lade privatslagteriernes medarbejdere, for hvem der var indgået overenskomst, un-derstøtte kollegerne på andelsslagterierne under konflikten. I Horsens blev disse taktiske overvejelser imidlertid afvist, og Koopmanns arbejdere gik i sympatistrej-ke. Det hjalp ikke, at forbundsformanden kom over for at tale dem til besindighed.

Mens krigstiden med dens faldende slagtningsstal bragte et fald i arbejdstiden og fremgang i såvel penge- som realløn,

Løgstør Andels-Svineslagteris udsalg af bayerske pølser ved dyrskuet i Løgstør 1906. Lokalhistorisk arkiv for Løgstør kommune.

gav 1920'ernes travlhed et kraftigt fald i pengelønnen. Forbundets egne beregninger viste, at mellem 1914 og 1919 steg priserne med 90%, men lønningerne med 100-120%. De følgende år måtte arbejderne acceptere en nedgang i ugelønnen til 56 kr svarende til et fald på 40%, mens detailpriserne i samme tidsrum kun faldt med 28%. Når dette kunne gå for sig uden store konflikter, skyldes det den generelt høje arbejdsløshed og det betydelige overarbejde på slagterierne. Herved fik de slagteriarbejdere, der havde arbejde, en ekstra indtægt på 10-20%. I enkelte år endnu mere. Overarbejde var uundgåeligt på grund af de store sæsonsvingninger i tilførslerne. Udsvingene slog mindre

kraftigt igennem i pølseriet. Pøsemagerens indtjening lå derfor lavere — op til 25% — end hos kollegerne i slagtehallen.

Faldet i reallønnen blev først for alvor mærkbart fra 1932, da restriktionerne på det engelske marked førte til bortfald af overarbejde og kort efter til masseafskedigelse på eksportslagterierne. Gennemsnitsindtægten for arbejderne på Horsens Andelssvineslagteri var i 1933 3.069 kr for hele året, hvor den 10 år tidligere havde været 4.519 kr. Når man ser bort fra overarbejdet, svarede slagteriarbejdernes lønniveau til gennemsnittet for industriarbejdere.

Gennem fagforeningernes forhandlingsprotokol får man indtryk af, at for-

holdet mellem fagforeningen og slagteriets direktør Alf. Madsen var temmelig spændt lige fra dennes tiltræden 1912. Under de hektiske forhandlinger i efteråret 1918 blev han mistænkt for at have en spion blandt arbejderne, og på et tidspunkt søgte fagforeningen at få slagteriets bestyrelse med i forhandlingerne i forventning om at finde større forståelse her. I løbet af 1920'erne måtte 3 mestre afskediges efter krav fra arbejderne. En væsentlig nyskabelse så lyset i 1964, nemlig overgangen til akkord aflønning. Ledelsen og arbejderne flertal var enige om dette. Vurderingerne af akkordarbejdet er meget forskellige. På mange pladser betød omlægningen meget lidt, f.eks. i fedtsmelterier. Her kunne arbejdet ikke forceres. Andre steder i slagtekæden betød indførelsen af akkord en lønstigning på op til 100 kr, om ugen svarende til 20-25%.

Mekaniseringen

Arbejdet på slagteriet har altid været fysisk krævende, om end det har skiftet karakter med tiden. Det kraftbetonede arbejde med transport af de slagtede kroppe og hele baconsider er nu mekaniseret ligesom mange andre funktioner, men næsten alle lettelser er sket inden for de sidste 30 år. Slagteriet var fra starten indrettet efter samlebandprincippet, hvor svinet blev flyttet fra den ene bearbejdning til den næste. Alt arbejde foregik med håndkraft. De ophængte kroppe blev skubbet frem med håndkraft fra stikningen til næste plads i kæden, hvor de blev nedsænket i kogende vand til skoldning. Derfra gik turen til hårskrabning, svidning, vask, sortskrabning, opskæring, halvering, tilskæring, saltning, dræning, indpakning og endelig til kølerummet, som var sidste station før rejsen til kunden. Fra 1954 foregik tilskæringen af

Interiør fra Slagelse Andels Svineslagteri før 1930. Efter hårafstødningen bliver slagtesvinene på transportbånd kørt til svidning - den sorte cylinder i midten, hvor de sidste hår forsvinder og sværen forkulles af hensyn til holdbarhed og konsistens. Så følger - dengang manuel - sortskrabning under rindende vand. Selv om teknikken i dag ser lidt anderledes ud, er proceduren den samme.

baconsiderne på et løbende transportbånd, og 1960 blev fremføringen i slagtekæden mekaniseret.

Rationaliseringen af svineslagtingerne er sket i 3 faser. Omkring 1960 blev den interne transport effektiviseret. Ved akkordlønnsens indførelse, som fandt sted

på de fleste slagterier omkring 1964, blev arbejdernes indsats intensiveret. Det næste tiår stod i teknologiens tegn. Tekniske landvindinger førte til fald i forbruget af arbejdskraft pr slagtning. Det resulterede i flere slagtninger og i nedsat bemanning ved visse operationer. Eksempelvis medførte automatiseringen af skoldningen, at bemanningen her kunne nedsættes fra 3 til 1.

Faserne kan tydeligt aflæses af produktionen på Horsens Andelssvineslagteri. Forbedret transport hævede antallet af slagtninger til et niveau omkring 330.000. Akkordsystemet løftede det til omkring 380.000. Investeringer i ny teknik fulgte i begyndelsen af 1970'erne efter dannelsen af Tulip-koncernen. Fusioneringen medførte en omlægning af produktionen som led i en arbejdsdeling med de øvrige slagterier i koncernen. De slagtninger, der hidtil var foretaget i Vejle, blev nu henlagt til Horsens, som til gengæld afgav forædlingsafdelingerne, pølseriet og konserverfabrikken til Vejle. De nedlagte afdelinger blev ombygget, så der kunne åbnes endnu en slagtekæde i 1974. Efterhånden er tempoet øget, så de to kæder behandler 18.000 svin om ugen eller omkring 850.000 om året. Den seneste foranstaltning til fuld udnyttelse af kapaciteten er indførelse af pauseslagtning. Det vil sige, at arbejderne holder hvile- og spise-pauser på skift, så kæden kan køre uafbrudt gennem hele arbejdsdagen.

»Alt af svinet benyttes«

Horsens Andelssvineslagteri var anlagt med det formål at levere bacon til det engelske morgenbord. Indtil 1932 stammede mere end 80% af slagteriets omsætning fra denne ene vare. Da der blev restriktioner for importen, faldt det engelske markeds andel til 68% i 1936. I den situation måtte slagteriet lægge større vægt

på andre markeder, især hjemmemarkedet, og på andre produkter.

Slagteriet var fra starten anlagt med det formål at give flæsket en højere forædlingsgrad, inden det blev eksporteret. Peter Bojsen mente oprindeligt, at kun siderne havde værdi. Alt andet kunne smi-

Motiveringen for at hænge det levende svin op i et af bagbenene var, at blodet efter stikningen løb bedre fra end ved liggende slagtning, det var rationelt, og så hed det sig, at svinet hylede mindre, hvis det hang med hovedet nedad. Ophængningen på Aars og Omegns Andelsslagteri skete i et enkelt kædetræk på en løbestang. 1917. Lokalhistorisk Arkiv for Aars Kommune.

des væk, og blodet lukkes ud i åen, men han skiftede snart opfattelse. Der blev hurtigt oprettet specialafdelinger til forædling af de resterende dele af svinet.

Pølsefabrikken blev oprettet i 1889 med det formål at udnytte det såkaldte affald: mørbrad, hjerte, hoved, ben og indvolde. Desuden indgik udskudssvin og de såkaldte pøsekøer fra kreaturafdelingen i pøsefremstillingen. Det var dyr, som af forskellige grunde ikke var egnede til bacon eller ferskvaresalg.

I begyndelsen af 1950'erne, da svineproduktionen og dermed antallet af slagtinger gik stærkt i vejret ikke blot i Horsens, søgte man nye veje for afsætningen. Det engelske marked var endnu underkastet de sidste af krigstidens restriktioner og genvandt aldrig den position, det havde haft før 1930'ernes reguleringer. Hjemmemarkedet kunne ikke aftage alt, og en løsning blev at putte skinker i konserverdåser og sælge dem på nye markeder. Slagteriet i Kolding var pioneren. Her begyndte man med en beskeden produktion på 20 skinker om dagen. Snart tog Vejle ideen op og derpå Horsens i 1951. Konserverafdelingen blev indrettet på 1. sal over slagtehallen. Her havde hidtil været tilskæring, men som led i nyorganiseringen af arbejdsgangen blev hele slagteforløbet samlet i et plan.

Året efter begyndte eksporten til USA, hvor de danske varer skulle konkurrere

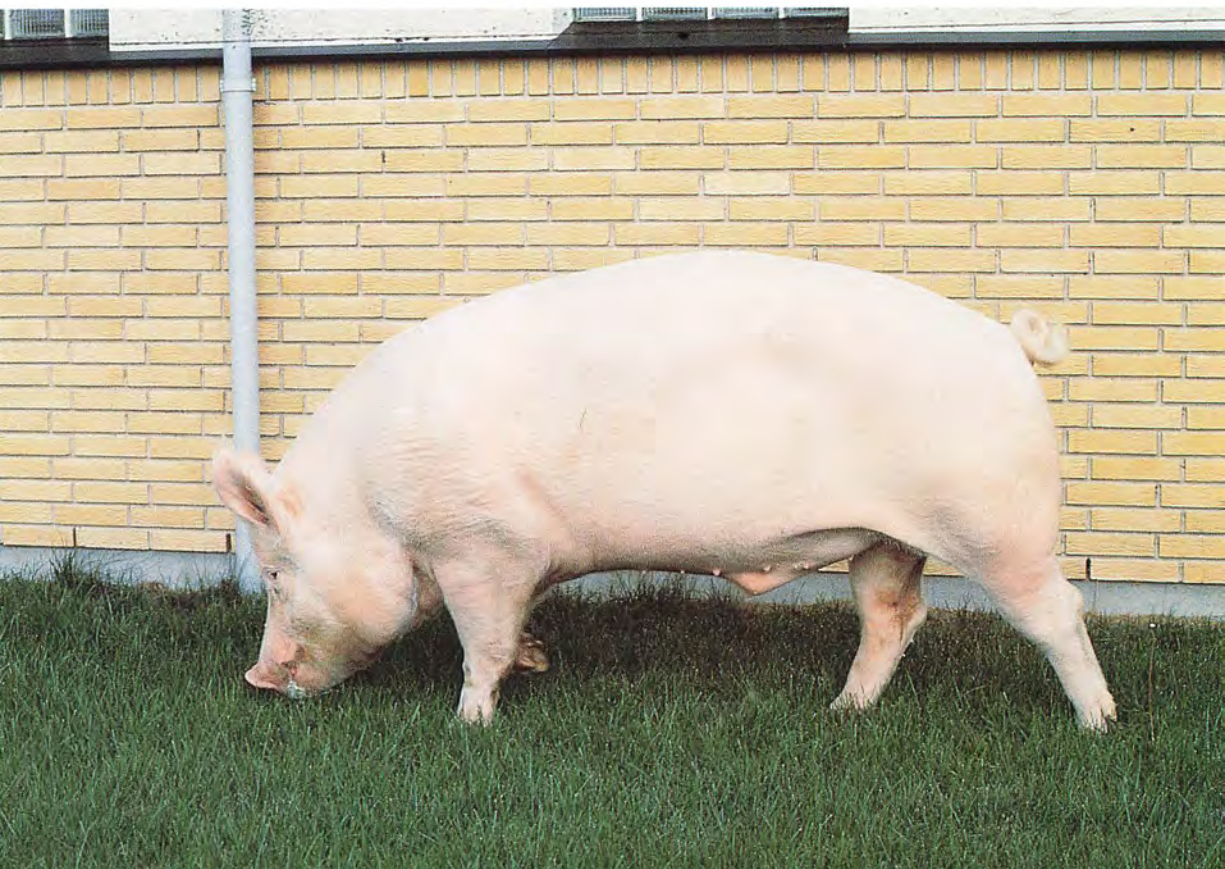
med især hollandske og polske skinker, der var kommet på markedet før de danske. I kraft af bedre kødkvalitet vandt de danske skinker dog en plads på markedet i USA og andre steder. På højdepunktet blev der ugentlig sendt 12-14.000 dåse-skinker fra Horsens over Atlanten. Konserverfabrikken beskæftigede da 300 personer. Afdelingen bidrog kun lidt til virksomhedens overskud, men kunne dog dække omkostningerne ved driften og investeringerne. Ved dannelsen af Tulip-koncernen blev både konserverproduktionen og pølseriet flyttet til afdelingen i Vejle.

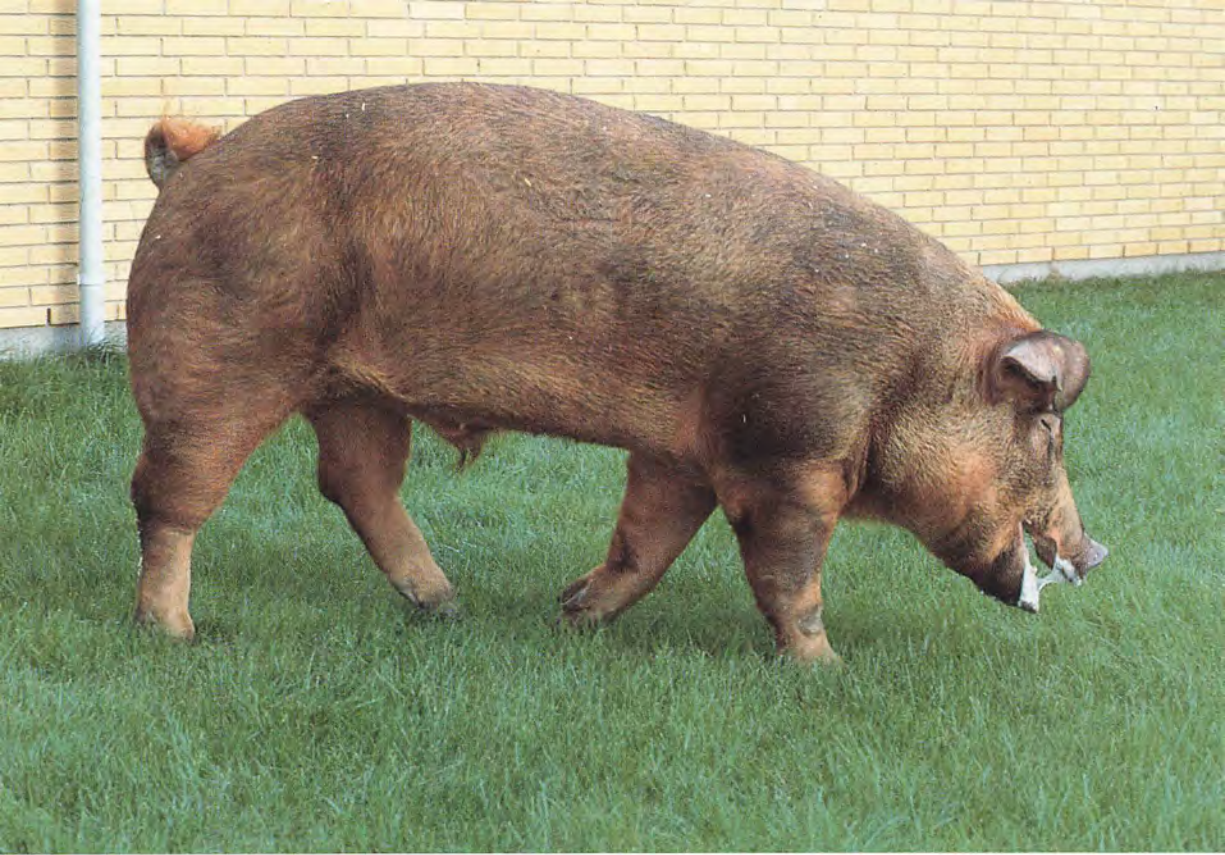
»Alt af svinet benyttes,« oplyser en jagttager 1901. »Hvad der synes ubrugeligt koges, og fedtet uddrages.« I fedt-smelteriet blev flomme, talg og andet fedt fra slagtede dyr kogt under tryk i store beholdere - »dummepetere«, der rummede 1 ton hver. En stor del af det blev eksporteret til Tyskland og England i blokke på 12,5 kg, men en del blev afhentet varmt og flydende i tankbiler til brug i margarineindustrien. Omkring jul og påske solgte slagteriet pakkefedt gennem detailslagterne.

En specialitet for slagteriet i Horsens var i de første årtier blodbudding, som blev afsat til Statsfængslet. Leverancen gik tabt, da justitsminister P.A. Alberti forbedrede forplejningen i fængslerne 1907, kort før han selv kom til at spise

Øverst til højre: Dansk landrace har i årenes løb haft stor udbredelse i Danmark og har verden over været med til at give dansk svineproduktion et positivt omdømme. Siden oprettelsen af landracecentrene i 1896 har der været drevet renavl med racen, der er en udpræget baconrace med god kødfylde, tyndt rygspæk og lavt indhold af intramuskulært fedt, stor frugtbarhed og store kuld. Landracen stammer fra krydsninger mellem det jyske svin, øsvinet og forskellige indkrydsninger af andre racer i første halvdel af det 19. århundrede. Foto: Ib Glaser/Danske Slagterier.

Nederst til højre: Import fra England af Yorkshireracen i begyndelsen af 1970'erne førte til oparbejdelsen af en dansk Yorkshire bestand. Yorkshireracen er en robust gris med stor tilvækst, høj kødprocent, og lavt foderforbrug, og som, når den krydses med dansk landrace, giver dansk svineproduktions mest anvendte moderdyr L(andrace) Y(orkshire)-soen. Yorkshire udgør i dag ca halvdel af alle søer i avlsbesætningerne. Foto: Ib Glaser/Danske Slagterier.

fangekost. Senere blev blodet solgt til De danske Blodfoderfabrikker i Vejle, der blev oprettet under 1. Verdenskrig for at lave erstatning for importeret foder. Efter 2. Verdenskrig kunne der fås bedre priser gennem de nordjyske slagteriernes fælles anlæg NAFA i Nørresundby, hvor blodet blev til albumin, der indgår i mange varer, bl.a. visse typer kraftlim.

Svinets organer er i tidens løb anvendt til mange specialiserede formål. I nyeste tid er medicinalindustrien blevet aftager til mange organer. Bugspytkirtler udnyttes i produktionen af insulin, hypofysen til midler mod leddegigt og æggestokke til hormonpræparater.

Slagteriet havde en overgang egen destruktionsanstalt til behandling af selvdøde dyr. En tidligere medarbejder havde startet destruktion i Bækkelund i Horsens sydlige udkant. 1919 købte slagteriet anlægget, hvor de døde og kasserede kroppe blev kogt. Fedtet blev solgt som teknisk fedt til bl.a. sæbefabrikker.

Knoglerne blev knust til benmel, der kunne anvendes som svinefoder. Der var selvstændigt svinehold på anstalten, men det blev nedlagt, da 1930'ernes produktionsbegrænsninger blev indført, for at slagteriet ikke skulle konkurrere med andelshaverne om de tilmålte kvoter.

Butikssalg af kød

Lige fra starten har slagteriet bidraget til byens daglige forsyninger med fersk kød. Man konkurrerede som allerede nævnt med landslagtere ved at sætte en bod op

på torvedagene og med byens slagtere fra butikken på Nørregade 12. Den næste butik åbnede allerede april 1888 på hjørnet af Stefansgade og Nygade i et udpræget arbejderkvarter. Her kunne man regne med at komme af med en del af affaldet, som kunne blive et værdifuldt, billigt næringsmiddel for den voksende klasse af industriarbejdere. Men udsalget lukkede efter kort tid under striden om, hvorvidt slagteriet drev handel eller håndværk. I den situation satsede slagteriet mere på hovedgadernes publikum og opretholdt butikken på Nørregade.

Ved den store udvidelse 1907-08, da der bl.a. blev bygget kreaturslagteri, opførtes en butik ved slagteriet med facade mod Engvejen, den nuværende Emil Møllersgade. Nu kunne slagteriets udsalgssteder tilbyde kunderne lige så stort udvalg som byens øvrige slagtere. Få år senere – i 1913 – tog man springet til hovedgaden Søndergade og åbnede butikken i nr. 22, der bestod til 1966. Udsalget på slagteriet lukkede i kriseåret 1918, hvor der var så få slagtninger som aldrig før eller siden. 1926 lukkede butikken på Nørregade.

Der blev også gjort forsøg på at gå ud over bygrænsen. Et udsalg i Brædstrup fik meget kort levetid i 1920, mens en butik i Fredericia, som åbnede 1935, bestod i tre år. Efter 2. Verdenskrig købtes en forretning i Juelsminde (1948), som var i slagteriets eje til begyndelsen af 1960'erne. Det var svært at få en tilfredsstillende drift af forretningen, og allerede 1952 overvejede man at sælge den. Det var til-

Øverst til venstre: Det danske Duroc svin stammer fra import fra Canada i 1977. Durocracen er især kendt for god kødkvalitet og lavt foderforbrug. De seneste års avlsarbejde har benyttet durocracen ved tre-race krydsninger med LY-soen. Foto: Ib Glaser/Danske Slagterier.

Nederst til venstre: Den danske Hampshire bestand stammer ligesom Durocbestanden fra Canada og indgår ligesom denne i tre-racekrydsninger med LY-soen. Hampshire racen udmærker sig ved god livskraft og kødkvalitet samt beskedent slagtesvind. Foto: Ib Glaser/Danske Slagterier.

Hårstødning med rulleskraber - den såkaldte græsslåmaskine - omkring 1910-11.

dels en følge af, at man måtte indstille kødsalg fra butikkens vogne efter protest fra slagtermestrene i Bjerre herred.

Udsalgene var en torn i øjet på slagtermestrene, fordi slagteriet brugte sine butikker til at skaffe sig af med overskudsvarer til nedsat pris.

I 1945 indvarsledes fredeligere tilstande også på dette område. Den nuværende direktør Orla Ebbesen indledte sin funktionstid med at indkalde byens slagtermestre til et møde, hvor han meddelte, at alle slagtere i byen fremtidig ville få tilbudt varer fra slagteriet til samme pris som dets egne udsalg.

To nye butikker så dagens lys i begyndelsen af 1950'erne. Den ene i et voksen-

de boligområde i den sydlige bydel, det andet lige ved slagteriet som en slags genopretning af det gamle udsalg. Førstnævnte lukkede ligesom udsalget på Søndergade i slutningen af 60'erne. Nu er også det nærmeste udsalg afhændet, og slagteriet driver ikke længere detailsalg.

Således har virksomhedens profil ændret sig gennem 100 år. I de første 85 år gik bestræbelserne ud på at forædle svinet så fuldstændigt som muligt og afsætte produkterne direkte til forbrugerne. For visse deles vedkommende var en specialisering dog hensigtsmæssig og "halvfabrikata" blev sendt til andre virksomheder til videre forædling på andelsselskabernes fællesvirksomheder. Horsens var

tilbageholdende med at melde sig. Det første område, der blev overladt til andre, var behandlingen af tarmene, der blev overtaget af Schaub & Co 1931. En del af arbejdet blev stadig udført i Horsens, for at den første behandling kunne ske, mens tarmene endnu var helt friske. Men arbejderne var ansat og aflønnet af Schaub. Det oprindelige privatejede firma var 1921 omdannet til andelsselskab. Der gik også 10 år fra starten af Nordjyske Andelsslagteriers Fabrikker, Andelsselskab, til Horsens sluttede sig til og fra 1947

sendte sit blod til Nørresundby. Fællesanlægget Østjyden måtte vente 22 år på destruktionsdyr fra Horsens-området. Efter dannelsen af Tulip-koncernen 1972, hvor slagteriet indgår i en arbejdsdeling, er udviklingen for virksomheden gået den modsatte vej. Stadig flere led i forarbejdningen bliver overladt andre virksomheder under koncernen. Derved er Horsens Andelssvineslagteri i dag en højt specialiseret slagteenhed, der straks efter den første tilskæring sender kroppene til videre forarbejdning.

Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri overtog i 1909 det af Philip W. Heymann og Justus Nathansen oprettede privatslagteri Vejle Amts Svineslagteri A/S og kunne begynde sin virksomhed som byens og oplandets eneste slagteri den 1/1-1910. Billedet viser slagteriets udsalg, medens det endnu var aktieselskab. Vejle Byhistorisk arkiv.

DEL II

ØKONOMI OG IDEOLOGI

Indledning

DANSKE SLAGTERIER 1962-1987

Danske slagterier og historien

I forbindelse med 75-årsjubilæet i 1962 udgav slagterierne redaktør A. Axelsen Drejsers værk »Andels-Svineslagterierne i Danmark 1887-1962«. Også 50-årsfødselsdagen i 1937 var han forfatter af jubilæumsværket »Andels Slagterierne i Danmark 1887-1937«. I mere end én forstand er Axelsen Drejsers to værker om dansk slagterihistorie et værdigt monument over en svunden tid. I begge bøger findes et såre værdifuldt anhang i form af en række monografier over de enkelte andelsslakterier. Blot 25 år senere er dette afsnit af 1962-bogen i egentligste forstand historisk. Ikke én af de afbillede virksomheder kan i 1987 genfindes i sin daværende skikkelse. I over halvdelen af tilfældene er anlægget forsvundet eller indrettet til helt andre formål. Resten bruges nok til slagteriformål, men ramme som indhold er helt fornyet.

Senere har en af Axelborgs mest betroede funktionærer, fhv. afdelingschef O. Tvede, skrevet tre bøger om slagterihistorie »De samvirkende danske Andelsslakterier 1897-1972« (1972), »Landbrugsmi-

nisteriets Baconudvalg 1932-1950« (1975) og »Eksport-Svineslagteriernes Salgsforening 1950-1975« (1975). Her får læseren god og saglig besked om slagteriernes hverdagshistorie. Historikerne står på mange måder i gæld til O. Tvede, fordi der stort set ikke foreligger behandlinger af slagteriernes nyere historie.

Samtalen i slagteriverdenen

Den opgave, der er søgt løst i det efterfølgende, gik i al korthed ud på at skrive en fortsættelse af Axelsen Drejsers værk fra 1962. Derved ville slagterihistorien være ført op til dagen af i dag. I erkendelse af opgavens sværhedsgrad besluttede nærværende forfatter at koncentrere sig om et enkelt hovedtema af de mange, der kunne komme på tale. Heraf udvalgets kommunikation eller med et jævner ord samtalen mellem de tre parter i slagteriernes verden: producenter, slagterier og organisationer. Selv inden for denne begrænsning har det imidlertid ikke været muligt at nå ud i alle hjørner af den store arbejdsmark.

Samspillet mellem et slagteri og dets

leverandører, unægtelig et centralt emne i en kommunikationsanalyse, er kun flygtigt behandlet. Heller ikke slagterierne har fået den placering, de kunne have krav på. Dagligdagen på et slagteri med alle arbejdspladsens problemer venter her på, at lokalhistoriske forfattere tager udfordringen op. Jacob Jensens skildring ovenfor af samspillet mellem slagteri og by i Horsens må derfor alene af den grund betragtes som et pionerarbejde i denne genre. De spredte noter i det efterfølgende over Horsens-slagteriets og til en vis grad Vejle-slagteriets reaktioner over for signalerne i slagteriverdenen må

da ses som et forsøg på at få indkredset slagteriernes forhold nærmere.

I den anden ende af samtalekæden ligger nok en begrænsning af undersøgelsesfeltet. Her tænkes på forholdet til andre organisationer og institutioner på nationalt som internationalt plan. Specielt er EF stedmoderligt behandlet. Det ville være en bog i sig selv at skrive noget fornuftigt herom.

Men som nævnt står dialogen mellem de implicerede parter i centrum. Det ledende synspunkt er her, at slagteriverdenen i den omhandlede periode har befundet sig i en indre konflikt mellem det

Andelsformen kræver mange møder. Til venstre ses deltagerne ved delegeretmødet i marts 1938. Til højre et mindre mødelokale på Axelborg ca. 1940.

gustne, virksomhedsøkonomiske overlæg og det ideologiske-politiske kompleks af holdninger, som organisationsstrukturen er det synlige udtryk for. Økonomi står her over for ideologi. Det er da forfatterens påstand, at man i en række centrale spørgsmål har forsøgt at løse økonomiske konflikter med ideologiske-politiske midler. Dermed ikke være sagt, at man ikke har opfattet konfliktens sande natur, men påfaldende er det alligevel, at man i argumentationen som oftest betjener sig af værdiladede udtryk som »fællesskabet«, »helhedens tarv« og »hensynet til producenterne«.

I den slags situationer vil en ledelse typisk hævde, at et givet forslag vil afstedkomme nærmere angivne fordele. Svagheden herved er, at man ifølge sagens natur ikke kan specificere eller konkretisere disse nærmere. I stedet refereres der til en række værdiforestillinger, overvejende af historisk karakter. Dansk landbrug har i en række situationer: bondefrigørelsen i 1780-erne, omlægningen til animalsk produktion i 1880'erne og under 1930'ernes krise løst nogle grundlæggende problemer i *fællesskab*. Det organisatoriske udtryk herfor er andelsbevægelsen, der på én gang er et konkret samvirke af økono-

misk og praktisk natur og samtidig en række antagelser om samarbejdets menneskelige og sociale værdier, med andre ord en ideologi.

Når man på denne måde holder fortiden op som et spejl for nutiden, udviskes imidlertid let de historiske proportioner i billedet. I 1880'erne kunne andelspionererne tvangsfrit kombinere en økonomisk betragtningsmåde med en ideologisk, fordi de trak i samme retning og fordi de økonomiske størrelser var overskuelige for enhver. Et samvirke om et andelsslagteri ville gavne alle leverandører, og dermed gik økonomi og ideologi op i en højere enhed. Ligeledes ville andelssamvirkets organisatoriske forlængelse være til fordel for alle, fordi målsætningen ikke var at fordele allerede indvundne resultater, men tværtimod at skabe sådanne til gavn for helheden. Et sådant mål kunne på én gang forfølges gennem et bredere samvirke og gennem et vedholdende pres på de politiske institutioner.

I 1960'erne måtte der nødvendigvis forfindes en central organisation, som på de 62 købstadsslagteriers vegne kunne løse en række fælles opgaver, først og fremmest baconeksporten. Da disse 62 virksomheder i løbet af næste årti blev reduceret til 15-20 storslagterier, reduceredes trangen – og lysten – til fælles optræden betydeligt.

Der er med andre ord tale om moderne industrivirksomheder med hundreder af ansatte og hundreder af millioner kroner i investeringer. Dermed må hensynet til selskabets drift og konsolidering, virksomhedssynspunktet, spille en helt afgørende rolle. Skal man overleve i en knivskarp konkurrencesituation, må der eksistere en direkte forbindelse mellem råvareforsyning, vareproduktion og afsætning. Langsigtede foranstaltninger som markedspleje og -rømning afgiver ikke et umiddelbart virkende dækningsbidrag.

Det begrænser føleligt en organisations muligheder for at gribe regulerende og udjævrende ind, medmindre medlemmerne klart ser deres interesser i at deltage i samarbejdet. Organisationen savner med andre ord effektive styringmidler. Hvis afsætningen og eventuelt også produktionen derimod er underkastet politisk kontrol og styring med vedkommende organisation som et halvofficielt direktorat, får organisationen dermed tillagt de nødvendige tvangsmidler til at få systemet til at fungere. Med Danmarks indtræden i EF i 1973 forsvandt disse styringsmuligheder.

I de 21 af de 25 år, vi her beskæftiger os med, var de danske slagteriers toporganisationer styret af to ledere af usædvanlig format. Det drejer sig om Johs. Dons Christensen, formand 1959-75 og J. Esp Sørensen, formand 1975-83. I kraft af deres evne til at analysere en situation og til at fremlægge resultatet heraf for en større kreds havde de næppe deres lige i datidens slagteriverden. Begge så de klart den fare for organisatorisk svækkelse, der lå i kombinationen færre og større enheder og en liberaliseret økonomi. I valg af styringsmuligheder var de dog vidt forskellige.

Med sine erfaringer fra reguleringstidens dage foretrak Dons Christensen naturligt nok at videreføre de bundne afsætningsformer, fordi der herigennem kunne skabes et styringssystem af økonomisk karakter. Det er her benævnt som »Systemet Dons Christensen« jfr. redegørelsen nedenfor s. 135 ff. Da dette system i realiteten var brudt sammen inden Dons Christensen afgang, måtte Esp Sørensen nødvendigvis udtænke en alternativ strategi, hvis organisationssystemet skulle bibeholde sin ledende rolle. Valget faldt da på en ideologisk-politisk løsning »Princippet Esp Sørensen«, jfr. nedenfor s. 254 ff. Nøgleordet blev nu samarbejde

Danske Slagteriers topledelse ved delegeretmødet i 1984. Nr. 2 fra venstre er direktør S. Dyrlov Madsen (1973-1985). Til højre for ham ses en af de to sideordnede formænd - Bent Sloth. Ved hans side er det hans kollega i formandsstolen Vagn Skovsen. Systemet med de sideordnede formænd varede fra marts 1984 til marts 1985. Foto: Ib Glaser/Danske Slagterier.

til fordel for helheden og dermed i sidste instans til gavn for de enkelte dele af fællesskabet. Dermed er angivet den lede-tråd, som vil blive fulgt i den efterfølgende analyse af kommunikationen inden for slagteriverdenen. Kildematerialet hertil er først og fremmest referaterne fra den omfattende mødevirksomhed, Axelborg har udvist gennem de 25 år. Dette materiale er i et vist omfang suppleret med offentlige slagteripublikationer, Landboforeningernes årlige »Landøkonomisk oversigt«, landbrugspressen m.v. På organisationsniveau er skildringen søgt samlet i større forløb af markedsøkonomisk og slagteripolitisk natur, selv om skodderne mellem de to ifølge sagens natur ikke er 100% vandtætte. Det er dog påfaldende, at de

markedsøkonomiske problemer har 1. prioritet i Dons Christensens periode, mens det slagteripolitiske lige så tydeligt har overvægten i Esp Sørensens tid.

Det omfattende referatstof er søgt omsat til korte replikker mellem bestyrelsesmedlemmerne. Kun hvor der er brugt anførselstegn, er der altså tale om direkte referat. Målet har været at fortælle en sammenhængende historie om den interne debat. I denne taler man mest om de ting, man er uenige om. Derfor dominerer konfliktstoffet på de følgende sider — i en nøje afspejling af hverdagen i slagteriverdenen. For det tilfælde, at en læser ville søge yderligere oplysninger i de benyttede referater, er der i parenteser henvist til vedkommende møde.

PÅ VEJ MOD DET EUROPÆISKE HJEMMEMARKED 1962-1972

Afsnit 1

DANSK BYG I DANSKE GRISE

1962-1965

Småbrugene bliver større

Rundt omkring i de danske landsbyer herskede der ligefrem opbrudsstemning i begyndelsen af 1960'erne. På almindelige bondegårde fandtes snart ikke flere piger og karle. Højere lønninger og bedre arbejdsforhold andetsteds trak de unge væk fra landet. I 1950'erne havde ca. 100.000 forladt landbruget, og tallet ville givet stige i det næste årti. Og manden bag ploven og harven var ved at spænde fra. Hestene skulle skiftes ud med traktorer, og i stedet for at tage til byen til landbomøde eller dyrskue måtte manden på gården nu selv styre trækraften op og ned ad marken uanset vejr og vind. Rådede han også over en mejetærsker, kunne han og hans familie mageligt klare markarbejdet uden fremmed hjælp. Og ville naboen ikke drive sin gård længere, kunne man jo overtage jorden i forpagtning uden at komme i konflikt med gældende landbrugslove, der påbød

ejendommens opretholdelse. For husmændene landet over tegnede situationen langfra lyst. I sidste halvdel af halvtredserne nedlagdes årligt ca. 3.000 af de mindre ejendomme, hovedsagelig fordi ejeren var blevet for gammel til selv at klare arbejdet, og fordi ingen ville overtage den efter ham. Gennemsnitslandmanden blev også ældre. I 1950'erne var 30% af landmændene over 55 år, og i 1960 var tallet 36%. Tusinder af småbrugere måtte supplere deres indtægt med lønarbejde uden for bedriften. Da de her måtte dele kår med de lavest betalte, nemlig de ufaglærte arbejdere, blev de som oftest nødsaget til at tage det arbejde, andre ikke ret gerne ville røre ved.

En omskoling af landmanden hørte fremtiden til.

Situationens udvikling i begyndelsen af 1960'erne kan anskueliggøres ved hjælp af nogle nøgletal fra årene 1960 og 1966, hvor statistikken bedst lader sig sammenligne:

De flækkede svin passerer efterkontrolpladsen på et moderne slagteri. Efter 1980. Foto: Per Volkver/Ragnarok.

Nøgletal for landbrugsudviklingen 1960-1966

<i>Sagsforhold</i>	1960	1966
Antal landbrugsbedrifter	196.100	166.300
Landbrugsbefolkningens andel af totalbefolkningen	17% (780.000)	14% (650.000)
Antal medhjælpere (helårsarbejdere)	118.300	57.700
Antal heste	171.000	45.500
Antal traktorer	111.300	166.300
Antal mejetærskere	8.900	34.050
Antal malkekøer	1.436.000	1.350.000
Antal svin	6.147.000	8.120.000

Til tallenes klare tale skal kun knyttes nogle få bemærkninger. Regner vi i »landbrugsvirksomheder« i stedet for »landbrugsejendomme«, er tilbagegangen næsten udelukkende på ejendomme under 10 ha. Men landbrugsstrukturens tyngdepunkt lå stadig fast og sikkert i den danske bondegård på 10-30 ha. I denne gruppe befandt sig 48% af ejendommene med 45% af arealet, men større ejendomme på mere end 30 ha var på fremmarch med 15% af ejendommene og 43% af arealet (i 1960 var tallene henholdsvis 12% og 38%).

For markbrugets vedkommende var der i disse år sket en udvidelse af arealet med korn og bælgsæd fra 1.453.000 ha til 1.608.000 ha. Udtrykt i en enkelt besætning illustreres her byggens triumf over foderroen.

Kigger vi inden for i stalden en dag i 1966 slår en ny tid os i møde. Mange steder er her gabende tomt. Ikke engang en kat stryger én op ad benet. På godt 36.000 bedrifter har manden ingen køer og i andre 23.000 tilfælde er svinene væk.

Næsten 17.000 ejendomme har hverken køer eller svin. En kobesætning af gennemsnitsstørrelse var statistisk udtrykt i 1966 på 10,4, i 1960 9,1. Mere end $\frac{3}{4}$ af køerne stod i 1966 i jyske besætninger mod $\frac{2}{3}$ i 1950. Det store kotræk vestover ville det hedde på cowboysprog. Og undervejs tabte øboernes røde køer terræn til jydernes sortbrogede, der gav god afregning både fra mejeri og slagteri. Jerseykvægets og de sortbrogedes fremgang var heller ikke til at bortforklare for en kgl. RDM-avler, der med vemod tænkte tilbage til præmietyren *Dan Højagers* lange regeringstid. De helt små besætninger på mindre end 10 køer var ved at være historie, hvorimod næsten halvdelen af køerne var at finde i gruppen 10-19 køer.

Inden vi drøfter svineholdet nærmere, må vi have tegnet konturerne af den landøkonomiske totalsituation, sådan som den

tegnede sig ved 1960'ernes midte. Det samlede høstudbytte steg fra 140,6 mio afgrødeenheder til 147,88 mio i 1966, og i samme periode faldt nettokornimporten fra 1,3 mio tons i 1959-60 til 0,5 mio tons i 1965-66. Henimod $\frac{1}{10}$ af foderforbruget var da dækket af hjemlig produktion.

Prismæssigt tegnede situationen tåleligt. Et generelt prisfald på 10% i regnskabsåret 1961-62 var et forbigående fænomen. Allerede det følgende år var prisniveauet fra 1950'erne genetableret, bl.a. som følge af forhøjede hjemmemarkedspriser, og i 1963-64 kom en forbedring på ca. 15%, og det holdt årtiet ud. Når landbruget alligevel ikke kunne være tilfreds med det økonomiske resultat, skyldes det først og fremmest de stigende omkostninger. Udgifter til medhjælperløn, bygningsforbedringer og inventaranskaffelser løb langt foran priserne. Mens en landmand endnu i 1950'ernes slutning tjente mere end en faglært arbejder i provinsen, var rollerne byttet om i det næste femår. Kun i forhold til den ufaglærte arbejder var der stadig tale om et vist forspring, men prisen var en længere arbejdsdag og en langt mere bundet tilværelse.

Landmandens sikre kort: Svineproduktionen

Når landmanden i 1960'erne skulle vælge mellem forskellige produktionsformer, stod det ham helt klart, at fjerkræholdet slet ikke betalte sig. Kvægholdet gav nok en lidt større indtægt end hønsene, men indtægterne herfra var dog langt fra store nok til at sikre en rimelig aflønning af kapital og arbejdsindsats. Selv om priserne på planteprodukter ikke helt fulgte med udviklingen inden for husdyrholdet, var det trods alt mindre arbejdskrævende at dyrke korn end at holde køer. I stedet for at sælge kornet kunne man passende fodre det i svinene, og så tegnede situationen sig straks

De første svin ankommer til Aabenraa Andels-Svineslagteri i juli 1926.

meget lysere. Da importerede fodermidler som majs og milokorn var noget billigere end byg, ansporede det yderligere til at investere i svineproduktionen.

Mange hestestalde og ladebygninger stod tomme, og her kunne man passende indrette svinestalde. At dyrene ikke altid

trivedes vel i de mørke og kolde rum, er en helt anden sag. Ud over prisen på fodermidler var det naturligvis betalingen for slagterisvin og smågrise op til 20 kg, der måtte interessere svineproducenten. Udviklingen tegnede sig således for årene 1962-65:

Landsnotering, efterbetaling og prisen på smågrise 1962-1965

År	1. Landsnotering for slagterisvin, 1. klasse	2. Slagteriernes gennemsnitlige efterbetaling	3. Prisen på smågrise, Randers marked
1962	3,92 pr kg	0,31 kr pr kg	86 kr stk.
1963	4,06 pr kg	0,33 kr pr kg	96 kr stk.
1964	4,49 pr kg	0,30 kr pr kg	114 kr stk.
1965	4,09 pr kg	0,25 kr pr kg	92 kr stk.

Ændringer i svinebesætningernes sammensætning

Besætnings- størrelse	1955		1961		1966	
	i % af besætning	i % af bestanden	i % af besætning	i % af bestanden	i % af besætning	i % af bestanden
1- 19 svin	51,4	18,9	33,9	8,3	25,5	4,7
20- 49 svin	34,5	39,1	38,6	30,8	34,8	20,5
50- 99 svin	11,5	28,1	19,6	32,7	25,0	31,1
100-199 svin			6,4	20,2	11,7	28,0
over 200 svin	2,6	13,9	1,2	8,0	3,0	15,8

Selv om noteringen kunne svinge en del igennem et år, måtte tallene, læst med landmandens øjne, opfordre ham til at forøge produktionen og specielt da i årene 1962-64. Det gjorde han da også, og måtte da i sommeren 1965 se den kendsgerning i øjnene, at slagteriernes lagre bugnede med flæsk, der ikke var købere til. Ord som overproduktion eller svinepukkel blev en del af dagens hverdagsprog.

Den gammeldags landmand med 20-50 slagterisvin i stalden måtte her se på, hvor-

ledes yngre kolleger med største iver kastede sig over svineproduktionen

Ovenstående tal viser følgende udvikling: Hvor besætninger på op til 50 svin i 1955 havde haft $\frac{3}{5}$ af svinebestanden, var denne andel i 1966 faldet til $\frac{1}{4}$ og omvendt havde de større besætninger på over 100 svin forøget deres part fra 14 til 44%.

For smågriseproduktionens vedkommende var der dog ikke helt sket den samme koncentration i 1966, jfr. følgende oversigt.

Sobesætningernes fordeling på ejendoms- og besætningsstørrelser 1966

Antal søer	Brugsstørrelse, ha					Ejen- domme ialt	Pct. af samtl. søer
	0,55-5	5-10	10-30	30-60	Over 60		
	Antal ejendomme						
0	12.341	12.065	18.615	6.351	1.898	51.270	-
1- 4	7.285	16.338	20.770	2.567	308	47.268	13
5- 9	1.672	9.016	22.749	4.039	403	37.879	28
10-14	386	1.835	9.912	3.337	390	15.860	21
15-24	84	725	5.297	3.053	653	9.812	20
25-49	10	118	1.547	1.327	612	3.614	13
Over 49	1	5	111	196	290	603	5
Ejendomme ialt	21.779	40.102	79.001	20.870	4.554	166.306	
heraf med søer	9.438	28.037	60.386	14.519	2.656	115.036	
do., pct. af samtl. ejendomme	43	70	76	70	58	69	
Søer ialt, 100 stk.	32,7	137,3	477,2	185,5	64,8	897,5	
do., pct. af samtl.	4	15	53	21	7	100	

Med 53% af sobesætningerne — og med søer på 76% af ejendomme — dominerer det mindre brug på 10-30 ha klart smågriseproduktionen. Denne produktionsgren havde da også gode tider i begyndelsen af 1960'erne, men efter topåret 1964 kom det dybe fald allerede de næste år. Smågrisene måtte her bære hele prisnedgangen gennem det store hop nedad på 25 kr mod slagtesvinets 27 kr. Det hører med til billedet, at ejendomsstørrelsen 10-30 ha derudover havde 50% af fedesvinene i 1966. De større gårde kunne dog her mønstre 40% af denne produktionsgren mod kun 28% af søerne. På 25.000 ejendomme var svinet helt afskaffet, 30.000 holdt søer, men ikke fedesvin og endelig havde 26.000 fedesvin, men ikke søer. Halvdelen af ejendommene havde stadig begge dele.

Svineavlere og svineproduktion

Kernen i den danske svinebestand var naturligvis de 25.000 avlsorner og 906.000 søer, der fandtes i staldene ved svinetællingen juli 1966. Næsten alle kunne da stemples som »Dansk Landrace«, hvilket vil sige, at de overfladisk betragtet var helt almindelige hvide svin. Men forud herfor lå generationers forædlingsarbejde for at få fremavlet det lange, smalle dyr med kød på siderne i stedet for fedt. Lige siden 1895 havde der eksisteret avlscentre til dette formål, og i 1960'ernes begyndelse fandtes ca. 260 statsanerkendte, d.v.s. tilskudsberettigede besætninger med ret til at skilte med denne betegnelse. Gennemsnitligt fandtes der i 1965-66 3 orner og 13 søer på et sådant center, og det var langtfra nok til at bære avlen alene. De fik da assistance fra en 40-50 prøvecentre, som aspirerede til at blive avlscentre. Desuden kunne besætninger med kårede (præmierede) avlsdyr få tildelt prædikatet »fremavlssteder« og derfra avancere til gruppen af avlscentre. Begge typer af avls-

steder leverede materiale til forsøgsarbejde, der foregik på 4 faste og 19 lokale forsøgsstationer. Over hele avlssystemet herskede et kompliceret organisationsmønster, hvis hovedtråde udgjordes af Landbohøjskolen ved professoren i svineavl, Landsudvalget for Svineavl, af Statens Husdyrbrugsudvalg, De Samvirkende Danske Andels-Svineslagterier, Landboforeningerne og Husmandsforeningerne.

Ville en almindelig svineproducent forbedre sit avlsmateriale, kunne han f.eks. købe unge sogrise ved de avlsdyrauktioner, avlscentre såvel som landboorganisationerne lod afholde med regelmæssige mellemrum. En anden mulighed var at lade sine søer bedække med en orne fra en af de ornestationer, som andelsslagterierne havde ladet oprette inden for deres områder. Omvandrende Don Juan'er som de kaldtes i fagsproget.

Meget ofte var der dog flere led mellem det egentlige avlsarbejde og svineproduktionen på gårdene. Havde bonden selv gode søer og adgang til at bruge en god orne, kunne resultatet dog blive en rimelig produktion af sunde grise. Magtede man ikke at tillægge grise selv, kunne man i stedet købe smågrisene. Alle forsøgsresultater fortalte dog entydigt, at de indkøbte torvegrise krævede længere opfodring og dermed mere foder for at nå op på slagterivægten 90 kg. Desuden var udsætterprocenten for torvegrise større end for egne dyr.

Et godt avlsmateriale var naturligvis en afgørende forudsætning for at producere kvalitetssvin. Men i dets godt 6 måneder lange levetid skulle fedesvinet have et godt og rigeligt sammensat foder. I mere end en menneskealder havde sagkundskaben doceret, at det korrekte foder til bacongrise var korn (»grut«) og skummetmælk, suppleret op med grovfoder samt fodersukkerroer og kogte, ensilerede kartofler. Desuden kunne man iblande

proteinholdige foderemner som kødbenmel og soyaskrå.

Men hvor fik man skummetmælk fra, hvis man havde solgt sine køer eller var blevet leverandør til en moderne mejerifabrik, der ikke som det gamle sognemejeri leverede den afskummede mælk retur? Mange svineproducenter købte i stedet skummetmælkspulver. Vand, korn og indkøbt tilskudsfoder var en anden mulighed. Fulgte man forsøgsvæsenets signaler, lød menuen på vand og færdige foderblandinger i pulver – eller pilleform. Pr 1/5 1965 var de faste forsøgsstationer helt gået over til pillefodring.

Drejede det sig specielt om fodring af søer og smågrise, kunne interesserede svineproducenter aflægge besøg på nærmeste demonstrationsbrug de 1-2 dage om ugen, det havde åbent. Denne form for landmandsundervisning var kommet i stand i 1953. Marshall-midler til støtte for et frit Europas økonomiske udvikling efter 2. Verdenskrig havde for Danmarks vedkommende bl.a. sat sig spor i et produktivitetsfond under Landbrugsministeriet. Herfra fik man penge til at oprette 22 demonstrationsbrug, parvis arrangeret i ét større og ét mindre brug under kontrol af en assistent, som udmålte foderet til svinene og desuden vejede dem hver 14. dag. Resultaterne herfra indførtes i et særligt vægt- og foderregnskab. Ialt 300.000 besøgende var blevet registreret i demonstrationsbrugenes gæstebøger, inden de lukkede i 1971.

Kunne en kreds af svineproducenter finde sammen herom, kunne de i fællesskab engagere en svinekontrollassistent. Hver 14. dag vejede han grisene, satte dem i foder efter deres vægt og førte regnskab over deres tilvækst og foderforbrug. Grisene skulle gerne op i nærheden af den daglige tilvækst på godt 650 gram, som en ration på 2,9 foderenheder pr kg tilvækst afstedkom på de faste forsøgsstationer ved midten af 1960'erne. Den første svinekontrollforening blev oprettet i 1955, og da bevægelsen var på sit højeste i 1960'erne, havde den 25.000 medlemmer og dermed kontrol med $\frac{1}{3}$ af svinebestanden, skriver konsulent Karl Aage Jacobsen i sin redegørelse »Udviklingen i dansk svineproduktion 1953-1983« (DS' arkiv).

Ved siden af avlsmaterialet og fodringen var der endnu en 3. faktor, som svineproducenter måtte tage i betragtning – og det tilmed i stigende grad. Det var svinenes sundhedstilstand. Alle ansvarlige var enige om, at svinene ikke altid var så raske, som de burde være. Til de velkendte lidelser tryne- eller nysesyge og diarré kom i stigende grad alvorligere ting som spolorme, lungesyge og deformerede nyrer. Det gav anledning til mange kassationer på slagterierne og dermed millionudgifter for landbrugene rent bortset fra de tab, utrivelighed og dermed langsommere tilvækst afstedkom. Desuden var Morbus Aujeszkyi eller falsk hundegalskab, der næsten var 100% dødelig for spæde grise, ved

Øverst til højre: Svin ankommer til slagteriet ca. 1975. Foto: Jesper Høm/Billedhuset.

Nederst til højre: Tidligere tiders bedøvning af slagtesvin inden aflivningen med mekaniske skydeapparater med bolt eller løst projektil er nu helt afløst af bedøvning med elektrisk strøm eller kuldioxid. På billedet ledes svinene i løbegange frem til CO₂-anlæggene, hvor indåndingen af en 70% kuldioxid blanding sikrer en dyb bedøvelse. Det bedøvede svin er nu roligt og afslappet under ophængning og stikning og har bevaret en naturlig farve omkring trynen. Fra bedøvningens ophør til stikning må der maksimalt gå 20 sekunder. Metodens dyreværnsmæssige aspekter vurderes positivt. Faglitteraturen omtaler en mekaniker, der ved et uheld blev transporteret igennem et CO₂-anlæg for svin. Han havde ingen erindring bagefter om en ubehagelig oplevelse. Jutland Slagterierne, Skive, efter 1980.

at blive et problem. Men det var forbeholdt en senere tid at gøre ligeså meget ud af de sygdomsforebyggende som det sygdomsbekæmpende arbejde.

Rollen som leverandør til et slagteri

I 1960'ernes begyndelse fik andelsslagterierne næsten $\frac{7}{10}$ af de svin, der blev leveret til slagting. Privatslagterierne tegnede sig for knap $\frac{1}{10}$ og små 2% gik til offentlige slagtehus og private slagtere. Det indebar, at de fleste svineproducenter var leverandører til et andelsslagteri og dermed havde påtaget sig leveringspligt for hele produktionen for en nærmere angivet periode, almindeligvis 5 år. Med leveringspligten fulgte også en garantiforpligtelse over for den gæld, slagteriet havde stiftet. Til gengæld kunne leverandøren øve direkte indflydelse på slagteriets drift ved at møde op på den årlige generalforsamling. En indirekte indflydelse havde han desuden via den valgte bestyrelse, evt. med et repræsentantskab som ekstra mellemed.

Trods dette kontraktforhold overholdt leverandørerne ikke altid deres forpligtelser, skal man tro samtidige udtalelser. Lokkede et privatslagteri eller en opkøber med højere afregning, kunne det være svært at modstå fristelsen. Som regel så slagterierne gennem fingre med den slags ting, men blev det for groft, kunne man i henhold til vedtægterne idømme vedkommende bod. Værre var det straks, hvis en leverandør ikke blot krænkede det kollegiale samvirke, men også landets love ved selv at slagte svin med henblik på salg til private. Der ved unddrog han det offentlige og i sidste instans slagteriernes fælles kasse de afgif-

ter, der lå til grund for hjemmemarkedsordningen. Men selv den mest loyale slagterileverandør havde sine svage øjeblikke. I kontrakten stod nemlig intet om leveringspligt for søer, og så fik slagteriet heller ikke alle ens udtjente avlsdyr. Af en samlet leverance på 400.000 søer fik andelsslagterierne ca. halvdelen og privatslagterierne 150.000, alle købt på markedet. Resten gik via de lokale markeder til private eksportører eller slagtere. Denne tradition med at sælge søerne på markedet var svær at få afskaffet, ikke mindst fordi private opkøbere gav en overpris for lette og ikke alt for ud-rangerede søer.

Hvis leverandøren også var kvægproducent, kunne han levere alle sine slagtedyrl til slagteriet. Men på dette felt var konkurrencen endnu hårdere. Ifølge en opgørelse fra 1968 havde andelsslagterierne eksempelvis kun 14% af markedet for oksekød. Her overfor stod Oxexports 45,5% og de private eksportørers 33%.

Ser vi bort fra den ene tiendedel af andelshaverne, som trofast mødte op ved den årlige generalforsamling eller ved andre leverandørsammenkomster, betragtede de fleste kontrakten til slagterierne som et rent og skært forretningsanliggende. Når slagtedyrene var blevet anmeldt og derpå afhentet af vognmanden, kom afregningen få dage senere. Ved regnskabsårets udgang fulgte så den med spænding imødesete efterbetaling. Med års mellemrum fik man en indbydelse at komme på besøg på slagteriet. »Horsens Andels-Svineslagteri – Verdens ældste« lød velkomsten til de besøgende i anledning af slagteriets 75 års jubilæum i 1962. Ikke færre end 4.000 besøgende vandrede igennem slagteriet i dagene 4-18/12 1962 og blev her trakteret med en varme pølse af egen produktion. Bagefter kunne de i den udleverede brochure læ-

Til venstre: Efter bedøvning med kuldioxid hænges grisen op i conveyoren, der transporterer kroppen igennem slagtegangen efter 1980. Jutland Slagterierne, Skive.

se mere om de 500 ansattes arbejde på at slagte, opskære og konservere de 315.000 svin, 1.000 stk. kvæg og 10.000 stk. kalve, geder, får, lam og heste, som 6.000 leverandører hvert år lod tilgå slagteriet.

Men medlemmerne kunne også læse lidt om slagteriet i avisen. Et bindeled mellem slagteri og andelshavere i form af et månedsblad fandtes endnu ikke. Slagteriet var en verden for sig bag skærmende mure.

I slagteriernes verden

I 1960'ernes begyndelse fandtes 62 andels-ejede og 15 privatejede svineslagterier i

Danmark. Holder vi os i første række til andelsslagterierne, kan vi af Axelsen Drejers jubilæumsværk fra 1962 se, at 44 af disse var grundlagt i tiden 1887-1914 med Horsens og Nykøbing Mors som de to yderpunkter. I mellemkrigstiden tilkom yderligere 17, de 5 i det genvundne Sønderjylland, og i 1950 kompletterede Tønder Andels-Slagteri listen efter en forudgående eksistens på 24 år som privatslagteri.

For andelsslagterierne som for slagteri-branchen som helhed betød tiden under de to verdenskrige et føleligt tilbageslag, men i begge tilfælde overvandt de hurtigt følgerne og satte nye rekorder i produktion og

afsætning. Axelsen Drejers korte skildringer i jubilæumsværket viser således tydeligt, at samtlige slagterier blev moderniseret og udbygget i tiden efter 1945.

I langt de fleste tilfælde skete dette som om- og tilbygninger på eksisterende arealer. Byggede man endelig et nyt kreatur-slagteri eller en pølsefabrik, placeredes bygningerne i nær tilslutning til det gamle anlæg. Dermed fik slagterikomplekset ofte et disharmonisk og tilfældigt præg, og det blev da svært at honorere de stigende krav om bedre miljø- og sundhedsforhold.

Særlig iøjnefaldende var den hastigt voksende konserverindustri.

Under 2. Verdenskrig fabrikerede de danske konserverfabrikker og slagterier med egen konserverafdeling store mængder af svinekød i egen saft samt sylte og tunger til et hungrende Tyskland, der selv leverede det fornødne sortblik til dåserne. Da krigen var ovre, stod fabrikkerne da med et stort produktionsapparat, som man naturligvis gerne ville beholde og helst udvide. En salgschef i privatfabrikken Hafnias skinkekogeri, F. S. Jacobsen, fandt da på at efterligne et amerikansk farsprodukt, »Spam«, da han i 1947 nedsatte sig som selvstændig konserverfabrikant. Da han ikke kunne få danske råvarer hertil, importerede han i stedet søer fra Finland. Produktet kaldte han »Luncheon Meat« (minutkød), også kaldet »Pork Luncheon Meat«, og det blev hurtigt en stor eksportartikel. Engelske forbrugere med et lille husholdningsbudget fandt her en vare, som passede til deres pengepung.

Men et endnu vigtigere marked lokkede forude. Polen havde i de første efterkrigsår oparbejdet en større eksport af henkogte skinker til U.S.A., og nu følte såvel de danske konserverfabrikanter som de økonomisk ansvarlige i et dollarfattigt Danmark, at det ville være en god idé at komme ind på det amerikanske marked. Med ambassadør Henrik Kaufmann som fødsels-

hjælper fik man skabt de fornødne kontakter, og eksporten kom i gang. På grund af den hårde konkurrence ydede den danske stat fra august 1952 et tilskud til eksporten i form af en såkaldt »dollarpræmiering« på 8% af værdien. Til de traditionelle produkter skinker og bove kom senere et helt nyt produkt, »Canadian Style Bacon«, efter canadisk-amerikansk skik udsåret i brede stykker, dvs udbenet svinekød uden spæk, »hamburgerryg«.

I 1951 eksporteredes kødkonserver for ca. 268,4 mio kr, 10 år senere var tallet steget til 522,3 mio kr.

Andelsslagterierne var mindst lige så interesserede i denne produktion som de private konserverfirmaer. I 1960'erne sagde statistikken, at 21 andelsslagterier fabrikerede konserver. Ser vi bort fra de egentlige konserverfabrikker som de privatejede storfirmaer Plumrose og Hafnia og de andelsejede virksomheder D.A.K. i Roskilde (oprettet 1935) og J.A.K.A. i Brabrand (oprettet 1954) er det slagterier som Vejle, Esbjerg, Kolding, Odense, Nr. Sundby og Horsens, som her går i spidsen.

Med undtagelse af Vejle, som forædlede næsten 100% af sin produktion, var konserverproduktionen på slagterierne dog overalt integreret i den daglige slagterivirksomhed. Traditionelt fremstillede danske svineslagterier letsaltede flæskesider, »bacon«, til det engelske marked, men efterspørgslen herfra kunne ikke holde trit med den voksende svineproduktion i Danmark. I 1965 blev kun 47,6% af totalmodtagelsen af svin nedsaltet til bacon. Af totalmængden tog hjemmemarkedet 18%, konserverfabrikationen 17,5%, eksporten til 3. lande som Schweiz og Norge 10,7%. Endelig tog eksportmarkedet for opskåret flæsk og tilberedte kødvarer 5,6%.

Produktionens fordeling fremgår af omstående oversigter over andelsslagteriernes og privatslagteriernes placering og størrelsesforhold.

De danske andelsslagterier 1962-1986

Navn	<i>Antal andels- havere</i>	<i>Antal svin</i>	<i>Antal svin</i>	1. fusion	2. fusion
	1961	1961	1966		
Horsens	6.201	298.850	399.312	1971 Tulip ₁	
Odder	2.904	103.776	130.437	1971 Tulip	
Esbjerg	5.558	289.238	377.727	1970 SVA (Celebrity)	1986 Vestjyske
Fåborg	2.300	118.677	166.937	1980 EXPO-FYN	1985 Tulip
Holbæk	3.550	196.767	235.235	1972 Nordvest	
Kolding	8.000	372.021	417.069	1970 Danish Crown	1986 Tulip
Slagelse	?	159.220	214.826	1972 Nordvest	
Masnedsund	4.419	192.867	206.266	1968 FSA ¹⁾	
Nykøbing F	4.375	88.240	133.336	1968 FSA	
Køge	3.800	240.201	296.667	1968 FSA (nedlagt)	
Skanderborg	1.756	62.785	79.292	Nedlagt 1970	
Randers	4.330	214.842	258.260	1970 ØAS	1981 Østjyske
Hjørring	5.000	196.049	251.432	1970 Wenbo	1985 Sundby-Wenbo
Nr. Sundby	7.035	299.642	392.196	1972 Nr. Sundby-Nibe	1985 Sundby-Wenbo
Rønne	3.297	109.839	156.449	1984 NV	
Frederikssund	3.114	146.080	166.840	1968 FSA ¹⁾	
Roskilde	3.520	201.816	209.170	1968 FSA ²⁾	
Ringsted	4.320	167.191	207.241	1968 FSA	
Kalundborg	1.851	79.837	97.796	1968 FSA (nedlagt)	
Haslev	2.010	69.385	80.708	1968 FSA (nedlagt)	
Maribo	1.373	36.000	51.449	1970 FSA (nedlagt)	
Nakskov	1.965	53.302	65.624	1970 FSA (nedlagt)	
Bogense	1.424	63.316	71.090	1970 EXPO-FYN (nedlagt)	
Odense	11.230	434.790	528.968	1970 EXPO-FYN	1985 Tulip
Svendborg	3.128	132.676	167.136	1980 EXPO-FYN	1985 Tulip
Løgstør	1.800	66.672	89.228	1975 Nr. Sundby-Nibe (nedlagt)	
Skive	4.533	237.447	305.287	1972 Skive-Viborg (Jutland)	
Ebeltoft	1.032	59.900	80.459	1970 Nedlagt	
Grenå	2.442	107.012	155.114	1970 ØAS ¹⁾	1981 Østjyske
Hobro	4.475	188.643	276.968	1978 ØAS	1981 Østjyske
Hammel	2.603	110.861	157.748	1971 Tulip	
Silkeborg	2.390	77.903	91.561	1970 Nedlagt	
Sorø	2.369	108.707	134.355	1968 FSA (nedlagt)	
Års	?	111.952	141.849	1977 Bjerringbro-Års	1981 Østjyske
Sæby	3.648	169.685	233.509	1970 Wenbo	1985 Sundby-Wenbo
Vejle	5.955	262.137	324.902	1971 Tulip ¹⁾	
Brønderslev	?	110.597	143.545	1970 Wenbo ¹⁾	
Hadsten	2.037	98.506	130.845	1970 ØAS	1981 Østjyske
Skælskør	1.264	49.369	55.920	1968 FSA (nedlagt)	
Bjerringbro	2.332	127.000	164.427	1977 Bjerringbro-Års	1981 Østjyske
Viborg	2.135	80.086	131.861	1972 Skive-Viborg (Jutland) ¹⁾	
Nykøbin Sj.	2.899	45.247	57.389	1972 NV ¹⁾ (nedlagt)	
Hillerød	2.798	78.351	79.469	1968 FSA (nedlagt)	
Morsø	2.345	97.974	137.393	1976 Skive-Viborg (Jutland)	
Åbenrå	1.987	103.457	120.060	1970 Syd ¹⁾	
Gråsten	2.247	145.471	169.259	1970 Syd ¹⁾	

fortsættes næste side

De danske andelsslagterier 1962-1986

Navn	<i>Antal andels- havere</i>	<i>Antal svin</i>	<i>Antal svin</i>	1. fusion	2. fusion
	1961	1961	1966		
Sønderborg	2.053	122.060	151.899	1970 Syd ¹⁾	
Rødning	2.507	151.284	171.761	1970 SVA (Celebrity nedlagt)	
Vojens	2.408	139.135	168.929	1970 Danish Crown	1986 Tulip
Nibe	1.051	56.091	74.918	1972 Nr. Sundby-Nibe (nedlagt)	
Samsø	760	29.739	35.661	1983 Østjyske	
Frederikshavn	1.346	38.479	45.476	1970 nedlagt	
Thisted	4.088	148.501	208.713	1978 Thisted-Fjerritslev	
Vrå	1.026	53.126	69.868	1970 nedlagt	
Struer	6.449	348.223	455.471	1976 Struer-Hurup	1986 Vestjyske
Ansager	1.408	73.192	97.988	1970 SVA (nedlagt)	
Hurup	1.642	65.344	88.770	1976 Struer-Hurup ¹⁾	
Grindsted	5.598	279.647	370.486	1971 Tulip	
Fjerritslev	1.237	51.056	69.114	1978 Thisted-Fjerritslev ¹⁾	
Allingåbro	1.646	59.812	79.246	1970 ØAS (nedlagt)	
Langeland	1.862	37.108	59.560	1980 EXPO-FYN (nedlagt)	
Tønder	851	30.132	31.809	1970 SVA (Celebrity) ¹⁾	

Noter: 1) Nedlagt som slagtested, men fortsætter med andre produktioner.

2) Fortsætter som skoleslagteri for slagteriskolen i Roskilde.

Forkortelser: FSA = Forenede Sjællandske Andelsslagterier

NV = Nordvest

SVA = Sydvestjyske Andelsslagterier

ØAS = Østjyske slagterier

Slagtesvin ankommer til Esbjerg Andels Slagteri. Omkring 1960. Esbjerg byhistorisk arkiv.

De danske privatslagterier 1962-1986

Navn	Antal svin		Senere ejerforhold
	1961	Ejerforhold 1961	
Silkeborg	54.831	J.D. Koopmann A/S	1968 Fællesbestyrelsen. Siden 1984 ejet af Royal Dane-Quality og Thisted
Haderslev	45.940	do.	1968 købt og nedlagt af Fællesbestyrelsen
Odense	35.847	do.	1968 købt og nedlagt af Odense Eksport slagteri
Næstved	48.506	do.	1968 købt og nedlagt af FSA
Horsens	26.286	do.	1966 nedlagt
Randers	91.224	Factory Holding A/S	1968 købt og nedlagt af Fællesbestyrelsen
Hadsund	51.318	do.	do.
Give	25.562	do.	1968 købt af Vejle og Grindsted ¹⁾
Skærbæk	45.634	do.	1968-80 ejet af Holstebro (Royal Dane), derefter overtaget af Celebrity, Danish Crown og Syd. ¹⁾
Bylderup Bov	25.642	do.	1968 købt af Syd ²⁾
Varde	26.785	do.	1962 nedlagt
Lemvig	49.255	Plumrose	1979 købt af Struer-Hurup
Holstebro	196.871	Normeal (F.S. Jacobsen)	1983 sammen med Herning i Royal Dane-Quality
Herning	226.983	C.W.S. (de engelske brugsforeninger)	do.
Skjern	115.141	do.	1965 overtaget af Herning (Quality) ¹⁾

Noter: 1) Nedlagt som slagtested, men fortsætter med andre produktioner.

2) Nu kreaturslagteri.

Slagteriet som industrivirksomhed

Ifølge den alment accepterede opfattelse er der tale om industri, når en virksomhed har 6 ansatte eller mere, når den producerer for et ukendt marked og når den bruger mekanisk kraft. Da et slagteri opfylder disse forudsætninger, er det pr. definition en industrivirksomhed. Alligevel ligner et slagteri ikke en fabrik i gængs forstand, eftersom det ikke køber sine råvarer i et frit marked eller sælger sine produkter som mærkevarer. Det er heller ikke almindeligt, at råvareleverandørerne ejer virksomheden, sådan som tilfældet er med slagteriets andelshavere, svineproducenterne.

Formelt som reelt indebærer disse afvigelser fra den industrielle organisationsform en række begrænsninger af ledelsens dispositionsfrihed. Svarende til leveran-

dørpligten skal slagteriet modtage de leverede slagtedy, der skal afregnes efter den til enhver tid gældende landsnotering. Slagteriernes brancheorganisationer har ganske vist gennem detaljerede leveringsbestemmelser og prissatser søgt at få landmændene til at levere et veldefineret standardprodukt, en »slagterigris«, men vil man nøjes med en ringere betaling, kan over- eller undervægtige svin alligevel sendes til slagteriet. Som det skal vises nedenfor, kan brancheorganisationerne forsinke henholdsvis fremskynde leverancerne ved at ændre på fradragssatserne, men før eller senere kommer svinene alligevel myldrende ned ad rampen.

Manden, der fører kniven - stikkeren - har et hårdt, krævende og ensformigt job.
Foto: Per Folkver/Ragnarok.

Et lokalt slagteri sælger normalt heller ikke sine produkter selv. I tiden op til 1932 blev hele produktionen af baconsider sendt til England, hvor slagteriets agent sørgede for deres videreeksportation til grossister. Derefter fulgte agentens afregning i overensstemmelse med den engelske baconnotering, sådan som den blev sat hver torsdag formiddag på børsen i London, the London Provision Exchange. I unormale tider som krigsårene 1914-1918, kriseårene i 1930'erne og under 2. Verdenskrig blev afsætningen reguleret centralt fra København, og denne politik blev også gennemført efter 1950, da Slagteribranchen selv gennem »Eksport-Svine-slagteriernes Salgsforening« solgte det meste af eksportproduktionen centralt. Kun hvad angår varer til hjemmemarkedet eller forædlede produkter som konserver og særlige udskæringer har slagterierne hele tiden haft ret til selv at sælge sine varer.

Men listen over begrænsninger i produktionsfriheden er ikke udtømt hermed. Et særligt *baconregulativ* bestemmer landbrugsministeriet ikke alene, hvorledes varen »bacon« skal fabrikeres, men det udøver også tilsyn med, om slagterierne til punkt og prikke overholder regulativets bestemmelser. Efter krav fra engelsk side skal baconsiderne efter 4 døgn saltning henligge til afdrypning, »dræning«, i næsten lige så lang tid, da man kun vil betale for kødet, ikke saltlagen. Disse regler kan der dog dispenseres fra i situationer, hvor der er mangel på baconsider.

Endnu en begrænsning må omtales. Som fabrik for levnedsmidler er der naturligvis visse sundhedsregler, der skal efterleves. Med den stigende omsorg for miljøet bliver slagterierne som andre fabrikker pålagt begrænsninger i den frie brug af naturressourcerne.

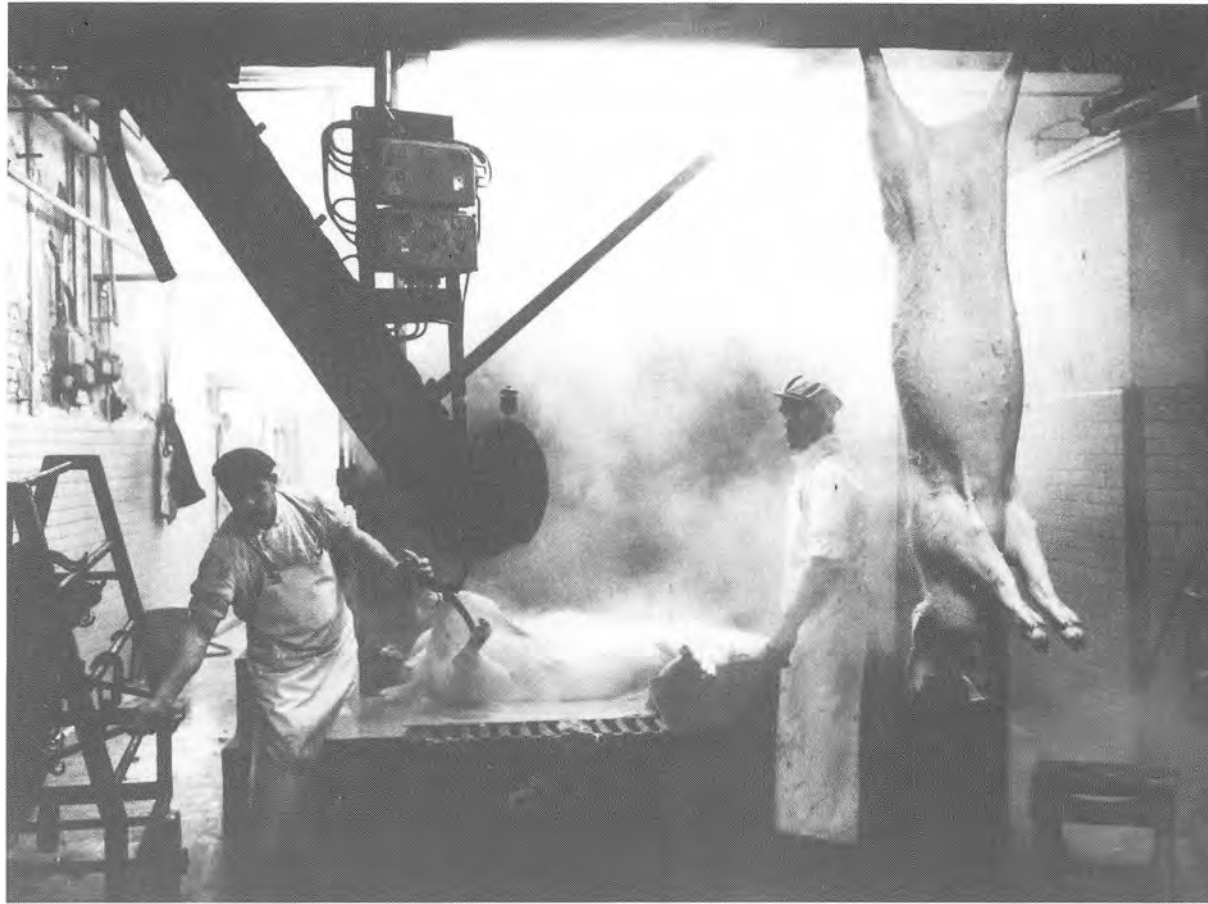
Før lastbilens tidsalder foretrak et slagteri en placering tæt ved en jernbane og

helst også i nærheden af en havn. Svinene blev da leveret pr jernbane, og på samme måde blev baconballerne transporteret til nærmeste udskibningssted. Byens senere udbygning betød imidlertid ofte, at slagteriet blev spærret inde af omgivende huse og fabrikker. Da produktionsprocessen helst skal forløbe i en lang kæde i samme niveau, er det begrænset, hvor højt man kan bygge. Dermed er mange slagterier af i dag låst fast i en placering, der ud fra nutidens krav er alt andet end hensigtsmæssig.

Inden for disse rammer skulle den tids slagteridirektører sørge for at tilrettelægge en produktion, der uge for uge sikrede bedst mulig kapacitetsudnyttelse. Over direktøren fandtes selvfølgelig en bestyrelse, valgt af generalforsamlingen eller repræsentantskabet. Bestyrelsen med formanden i spidsen angav gennem principbeslutninger om budgetternes størrelse og efterlevelse, hvorledes slagterier i store træk skulle udvikle sig. Den daglige ledelse påhvilede direktøren og hans nærmeste hjælpere, først og fremmest bogholderen.

Den tids slagteridirektør kom normalt fra en borgerlig familie. Efter realeksamen kom han i lære på slagteriets kontor, og blev efter endt læretid ansat som assistent. Hvis han blev på virksomheden, kunne han efter et par mindre lederposter blive bogholder. Ind i karriereforløbet var som regel også indflettet et kortere eller længere studieophold hos en baconimportør i England, først og fremmest Danish Bacon Company (DBC). Det sidste skridt opad på den sociale rangstige var udnævnelsen til direktør, når tidens fylde kom. Hvis man 3 gange forgæves søgte en direktørstilling, var det et signal om, at man var og forblev bogholder.

Sad man først i direktørstolen, havde man to vigtige relationer at pleje. Den ene var forholdet til funktionærerne: bogholder og mestre. Uden deres loyale bistand kunne slagteriet ikke stå sig i konkurren-

Efter skoldningen hejses svinene op i transportsystemet og den videre sværbehandling omfatter afhåring, svidning - for at få de sidste hår væk, sortskrabning - for at fjerne de sorte spor fra svidningen, børstning og tørskrabning. Foto: Jesper Høm/Billedhuset.

cen mod nabovirksomheder. Det forventedes af mestrene, at de uden ekstrabetaling var til rådighed, når slagteriet kaldte eller der skulle vises tilsyn på søn- og helligdage. Omvendt skulle mestrene ikke gerne skabe konflikter på arbejdspladsen. Den lokale fagforeningsformand og tillidsmanden var her nøglepersoner.

Slagteridirektørens overordnede relationer gik til formand og bestyrelse. I kraft af sin borgerlige herkomst og sin faglige indsigt havde direktøren ofte overtaget. Det symboliseredes da ofte i et formelt De's-forhold. En formand af gårdejerstanden gjorde derfor klogt i at påbyde dus-

formen i bestyrelsen. Omvendt kunne den neddussede direktør vende situationen til sin fordel ved at bruge den fortrolige du-form til at sige tingene mere åbent.

Dus eller Des — den kloge direktør den lige så kloge formand fandt snart ud af, at samarbejdet gik bedst, om formanden tog sig af det politiske: forholdet til leverandørerne og direktøren af det kommercielle: slagteriets interne forhold.

Udover budgettet og dets overholdelse arbejdede formand og bestyrelse især med kørselsordninger, med svineavlen, med forhold vedr. kreditgivningen og med kommunikationen til andelshaverne i

form af kredsmøder o.lign. Overskred formand og bestyrelse grænsen til det kommercielle, talte man om et »formandsslagteri«. Ofte gik et sådant slagteri dårligt modsat et godt ledet »direktørslagteri«.

Økonomien var selvfølgelig det centrale punkt i alle forhandlinger. På den tid talte man mindre om den driftsøkonomiske rentabilitet i sig selv end om balancen mellem virksomhedens og leverandørernes respektive andele af årets overskud. Som allerede nævnt opererede landsnoteringsudvalget med en margin, dvs en tilbageholdt del af salgsprisen. Hermed havde slagterierne rådighed over en vis driftskapital. Når regnskabsåret var omme, besluttede generalforsamlingen, at en del af overskuddet skulle geninvesteres. Resten gik da til udbetaling ÷ 2 øre pr. kg til en driftsfond. Når 5 år var gået, kom 2-øren til udbetaling. De investeringer, som ikke kunne afholdes over driften, blev som regel finansieret gennem lån mod pant i fast ejendom. Desuden rådede man over en kassekredit i en eller flere af de lokale banker. Specialiserede virksomheden sig i forædlede produkter, var der ofte bundet store kapitaler i varelagre, og det stillede store krav til kreditten. Leverandørerne skulle have deres penge få dage efter leveringen, men her var det en hjælp, at Salgsforeningen som regel ydede et forskud på den endelige baconafregning.

Slagterikonkurrencen

De fleste andelsslagterier fremstillede som nævnt baconsider. Med jernbane eller lastbil blev de sammensurrede og lærredsindpakkede baconboller sendt til en udskibshavn, først og fremmest Esbjerg, for videre forsendelse og forædling. Hvis der herefter var overskud af slagtede svin, blev de sammen med den øvrige produktion, der ikke holdt baconnormen, afsat på hjemmemarkedet eller til konserverindu-

strien. Herfra var dog undtaget et mindre kvantum, som i fersk eller frosset tilstand gik til 3. markedslande som Schweiz, Norge eller et land inden for Fællesmarkedet.

En mindre del af produktionen af svinekød gik dog sammen med varer fra kreaturslagtningen til virksomhedens eget pølse-mageri. Ifølge »Redegørelse for Andels-slagteriernes Strukturrationaliseringsudvalg« januar 1963 havde samtlige andels-slagterier på dette tidspunkt et pølse-mageri. Medmindre der var tale om en egentlig pølsefabrik med planlagt produktion og med et organiseret salgsskema i ryggen, måtte pølse-mageriet til enhver tid indrette sig efter slagteriets normale produktion. De færdige varer blev da solgt sammen med andre i slagteriets egne udsalg eller distribueret til grossister og detaillister rundt om i landet.

Strukturrapportens forfattere havde her foretaget en undersøgelse af en uges salg af 6 forskellige pølsevarer fra 27 slagterier. Ikke overraskende fandt man her store prisvariationer, især hvad angik leverpostej. For bayerske pølser var forskellen i gennemsnit 1,09 kr pr kg med 6,10 kr og 4,9 kr som højeste resp. laveste pris. Samme mønster fandt man i analysen af »affalds-produkter« som mørbrad/lever, hjerter og tunger.

Hvor man end færdedes i landet, kunne man se salgsvogne fra forskellige slagterier krydse hinandens spor. Ofte var det ikke med mere end nogle få kilo, der blev leveret til en lokal slagter. Man ser for sig to slagterivogne passere hinanden ude midt på den jyske hede, hver på vej til hinandens hjembyer med 2 kg leverpostej og 4 kg bayerske pølser. Næsten halvdelen af ekspeditionerne på pølsevarer lå på under 50 kr.

Overlappende distribution hedder det på dansk for handelsskolerne. Og det var endda ikke det værste, mente Strukturrationaliseringsudvalget. Af en samlet eks-

port i 1961 af kødkonserver på 82.316 t til en værdi af 526 mio kr tegnede andelsvirksomhederne sig for 47% af mængden, for skinker og bove dog 62,9%. De privatejede virksomheder var gennemsnitligt større end de andelsejede. Kun 3 andelsvirksomheder, nemlig Vejle, D.A.K. og J.A.K.A., havde eget salgskontor på hovedmarkedet for skinker: USA. De resterende 20 måtte bruge amerikanske importfirmaer som sælgere. På det britiske marked for farsvarer («Luncheon meat») havde ét privat firma og to andelsselskaber egne salgskontorer. Konservesektoren med dens uhammede konkurrence mellem danske firmaer havde om nogen behov for stærk salgskoordineret fra centralt hold, mente udvalget.

Idet vi senere skal se på den interne slagteridebat om 1963-rapportens forslag om strukturrationalisering, kan vi allerede nu fastholde, at der i årene 1962-65 ikke skete nogen form for sammenlægning af eksisterende virksomheder. Der var ganske vist tilløb til et nærmere samarbejde mellem de nordjyske slagterier, men løb bestræbelserne ud i sandet.

Men slagterierne talte trods alt sammen. Med medlemmerne holdtes lokale møder, hvor man diskuterede ting af fælles interesse. Øernes slagterifolk kunne også finde sammen i forsvar mod de stærke jyder, der i mere end én forstand sad på flæsket. Samarbejde om konkrete ting fandtes så-

vel på nationalt som regionalt hold. Til førstnævnte kategori hørte Hude-Centralen i Glostrup. Danske Andelsslakteriers Tarmsalg i Glostrup og Schaub & Co. i Esbjerg og København, der udover svinetarmer eksporterede kød, flæsk, pølser og konserver. Forskellige grupper af slagterier arbejdede sammen om at drive 8 blodalbumin – og kødfoderfabrikker rundt om i landet. Til denne kategori hørte endvidere A/S Dansk Kødekstrakt Co. i Åbenrå.

Et specielt samarbejdsområde var produktion og afsætning af kreatur- og kalvekød. I slutningen af 1950'erne havde man fået oparbejdet en givtig eksport af såvel slagtede som levende fedekalve til Italien. Et importstop december 1960 – oktober 1961 betød nok et afbræk heri, men snart var man atter oppe på det hidtidige niveau.

Af de 165.900 fedekalve, der blev leveret i 1960, fik slagterierne de 51.566 eller 31%, de offentlige slagtehusene smat de store markeder 96.266 eller 58% og endelig tegnede private opkøbere sig for 17.068 eller 11%.

Af hornkvæg eller voksne kreaturer blev i samme år leveret godt 700.000 stk. og heraf gik de 69% over markederne. Heraf fik slagterierne 330.356 eller 47%, de offentlige slagtehusene samt de store markeder 264.118 eller 38% og private eksportører 106.290 eller 15%.

Slagtningen af kalve og kreaturer havde i 1960 følgende fordeling:

Slagtning af kalve og kreaturer 1960

Art	Andels slagterier	Private slagterier	Offentlige slagtehusene	Private kreatur- slagterier
Hornkvæg	271.001	59.355	264.118	106.290
Fedekalve	48.753	2.813	96.266	18.068
Spædekalve	62.663	4.447	7.344	401
Får og Lam	22.201	1.674	7.934	513
Heste	6.785	495	11.395	2.371

Som direktør N. Hjorth fra Grindsted så det, da han fremlagde disse tal på det ekstraordinære delegeretmøde 25/1 1962, var der ved at udvikle sig en uheldig priskonkurrence på nye markeder for dansk kalve- og oksekød som Sverige, Finland og Tyskland. Her måtte et bedre samarbejde til, mente han. Kreatureksportens branceforening var Oxexport, hvori indgik 25 repræsentanter for Landboforeningerne, Husmandsforeningerne, D.L.K. (Dansk Landbrugs Kreatursalgforening), Eksportørernes Landsforening, Andelsslagterierne, Privatslagterierne, D.M.F. (Danske Mejeriers Fællesorganisation) samt de private eksportører ved fa. Brdr. Hansen. Som opkøbere for Oxexport fungerede Eksportforeningens Landsforening, Iver Lundgaards Eksport Co., Brdr. Hansen og fa. Boyskov, Åbenrå. Af den licensregulerede tysklandseksport af levende dyr havde Oxexport ca. 70%, private eksportører resten.

Af en særlig kvægafgiftsfond på 7 mio kr (4 kr pr dyr) ydedes der nok støtte til en forsøgsvis eksport af frosset oksekød til 3. markeder, men da det stadig var Oxexport og de private eksportører, der delte de 500 dyr om ugen hertil, blev slagterierne atter holdt udenfor. På den anden side ville man gerne støtte Oxexport, især hvis man fik organisationen gjort til et rent andelsforetagende, betonedede såvel Hjorth som slagteriernes formand, Johs. Dons Christensen.

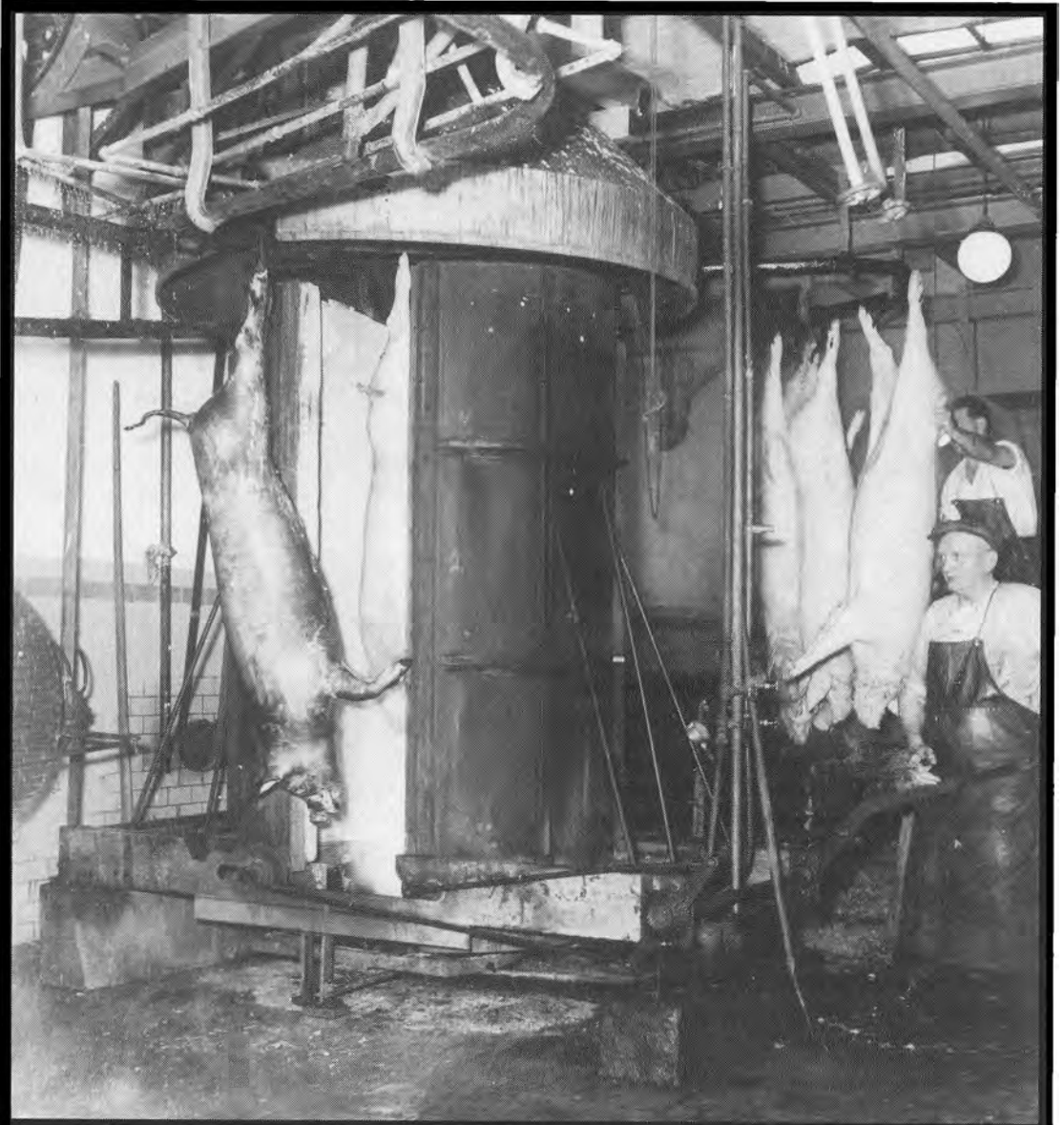
De slagterier, som var impliceret i kreatureksporten, fandt 7/12 1962 frem til et nærmere samarbejde gennem organisationen »Danske Slagteriers Kødeksport« (DAMEXCO). Her deltog også firmaerne Schaub & Co. og D.A.T. Direktør Hjorth blev naturligvis formand, mens Dons Christensen repræsenterede Salgsforeningen. Målet var først og fremmest at slå Holland, Danmarks værste konkurrent på kødmarkedet. Midlerne hertil var faste

vægtgrænser, kvalitetsafregning og direkte levering til andelsslagterierne. For kreaturer og kalve som for søer var markedet en besværlig fordyrende mellemvej til slagtestedet — og man kunne langt fra være sikker på, at der på adressesedlen stod »NN slagteri«.

Horsens og Vejle i konkurrence

Senere i 1950'erne havde de to slagterier arbejdet ihærdigt på at udbygge produktionen, specielt med henblik på forædlingen. Horsens lå med sine 315.837 stk. modtagne svin i regnskabsåret 1961-62 forrest i kapløbet om producenternes gunst. Her blev Vejle et stykke bagefter med 276.200 svin, men da man købte både svin og opskæringer fra andre slagterier, blev omsætningen her noget større end i Horsens. Beklageligvis kan de to driftsregnskaber ikke direkte sammenlignes. Et vist indtryk af størrelsesforholdet får man dog, når man ser, at Horsens 1961-62 betalte 73,2 mio for sine svin, Vejle 122,9 mio kr (inkl. hjemmemarkedsordningen).

Alligevel får man det indtryk, at Vejle kunne bruge langt flere råvarer end det kunne fremskaffe. Konservesproduktionen blev stadig udvidet for at følge trit med den voksende eksport, især til hovedmarkedet U.S.A. (ca. 40% i 1962). På 2. pladsen fulgte England med ca. 10%. Sverige og Venezuela var også vigtige markeder. Vejle havde i 1964 egne salgskontorer (datterselskaber) i Los Angeles, London, Göteborg, Frankfurt, Paris, Genua og Caracas (Venezuela). I New York havde man hidtil benyttet et amerikansk importfirma, men da dette gik fallit, blev resultatet et milliontab. I det hele taget blev 1964 et dårligt år for Vejle, men da de tre forudgående havde været gode, var problemet til at overse, mente direktør P. B. Johansen. I Horsens lavede man også konserves, men hvor Vejles blikfang var tre røde tulipaner på blå

Svin på vej til og fra svidning på Thisted Andels-Svineslagteri. Omkring 1960. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted kommune.

baggrund samt navnet »Tulip«, tog Horsens historien til hjælp, da man skulle finde frem til et egnet mærke. Det blev kongesønnen Hamlet, ført ind i Danmarkshistorien af Saxo, men suverænt gendigtet af Shakespeare, som nu solgte konserver fra Horsens på mere end 100 forskellige steder

i verden. Af et samlet personale på ca. 500 blev de 175 beskæftiget i den moderne pølse- og konserverfabrik, man havde indrettet i etaper siden 1951.

Begge slagterier producerede bacon, Vejle dog kun i form af »Sliced bacon«, pakket i plastikposer eller i dåser, men

kunne til gengæld bryste sig af, at det her var pioneren blandt Europas konservesfabrikker. Horsens lavede derimod baconsider som i gamle dage og havde i øvrigt været medlem af D.B.C. siden 1908. Desuden solgte Horsens i regnskabsåret 1961-62 for 7,2 mio kr ferske svin til eksport og for 7,8 mio kr ferske svin og søer til København. Horsens gjorde også mere ud af by- og oplandssalget end Vejle. Udover 4 detailudsalg i byen og dens omegn rådede Horsens over 3 salgsvogne, som kunne betjene fjernere-boende kunder.

Som antydnet er det svært at sammenligne de to slagteriers regnskaber. Så meget står klart, at Vejle i kraft af sin omsætning og sine store aktiver: bygninger, maskiner og varelagre måtte betragtes som bedre konsolideret end Horsens. Afskrivningerne og henlæggelserne var også større i Vejle end i Horsens, f.eks. tilbageholdt Vejle 4 øre pr kg leveret vægt i driftskapitalkontoen mod 2 øre i Horsens, begge for en 5-års periode. Vejles lønuddbetaling var 3 gange større end Horsens (i 1965 30,2 mio mod 9 mio kr). Selv om Vejles andelshavere i kraft af de 4 øre fra driftskapitalkontoen reelt fik mere udbetalt end kollegerne fra Horsens, lå Horsens' efterbetaling i disse år lidt over Vejles, som det fremgår af følgende opstilling:

<i>Regnskabsår</i>	<i>Vejle</i>	<i>Horsens</i>
1962	28 øre	1961-62: 29 øre
1963	30 øre	1962-63: 31 øre
1964:	30 øre	1963-64: 32 øre
1965 1. halvår	114 øre	1964-65: 30 øre
2. halvår	126 øre	18 øre

Selv om man ved at modstille disse to slagterier ikke får hele sandheden frem om situationen i den danske slagterimodel, bliver man dog i stand til at pege på et par generelle træk i udviklingen. Det er således iøjnefaldende, at det økonomiske resultat

ikke var helt tilfredsstillende trods investeringer i nye anlæg og maskiner og trods de traditionelle efterbetalinger, som i parentes bemærket var tilgodeset gennem marginen i landsnoteringen. Lønningernes stærke vækst i disse år med lav arbejdsløshed betød, at omkostningskurven steg brat, især for slagterier, der som Horsens og især Vejle beskæftigede en stor arbejdsstyrke i forædlingsvirksomheden. Selv om konservesslagterierne som den øvrige konservesindustri til de andre slagteriers store irritation fik en særlig eksportstøtte gennem den såkaldte »kvantumsrabat«, kunne de ikke rose sig af resultater, der sagde spar to til regnskabstallene fra traditionelle baconslagterier.

Konservesslagterierne levede også i en konstant uvished om prisudviklingen. Fremstillede man derimod bacon, kunne man på grund af baconaftalerne med England arbejde med en vis prisgaranti. At sælge på det amerikanske marked var som at spille russisk roulette, men vel at mærke med to patroner i tromlen. Dollarkursens tidevandsbølger og den knivskarpe konkurrence på markedet — som oftest med den hjemlige statskasse som garant — kunne på kort tid vende en profitabel forretning til det modsatte.

Alt dette var lederne fra Vejle og Horsens naturligvis fuldt på det rene med. De kunne derfor ikke acceptere, at de og andre konservesfolk ustandselig skulle fremhæves som slagteriernes forkælede børn. De så tværtimod med kritiske blikke på meget af det, der foregik andetsteds: håbløst gammeldags baconslagterier med udtjente maskiner og anlæg og hjemmemarkeds-slagterier, som tjente gode penge på at forsyne markedet med flæskesteg. Og rettedes blikket opad mod organisationernes verden, så man straks angribelige ting. Som for eksempel, at Salgsforeningen gennem sin udskæringspolitik skabte to prisniveauer for råvarer: ét lavere, der

Flækning skete endnu omkring 1960 med håndkraft, som her på Østvendssyssel Andels-Svineslagteri i Sæby. Byhistorisk Arkiv, Sæby.

gjaldt for dens egne udskæringer og et højere, som rettede sig efter baconudskæringen og som dermed tvang konservesslagterierne til at betale Englandsprisen for konservessvin.

Spørgsmålet var nu, om slagteriernes organisationer kunne slå bro over disse modsætningsforhold.

Slagteriernes organisationer

Fra 1897 havde andelsslagterierne i Danmark haft en landsorganisation under det ikke alt for mundrette navn »De samvirkende danske Andels-Svineslagterier«. Den lededes af en bestyrelse, der fra 1950 talte 11 medlemmer, de to valgte på lands-

mandater, resten af slagterierne. De to medlemmer burde være direktører (én fra Jylland, én fra Øerne). De øvrige 9 mandater fordeltes således: Landsmandater 3, de østlige øer 2, Fyn 1 og Jylland 3.

Hvert år i marts afholdtes det ordinære delegeretmøde og hertil kunne hvert slagteri uanset størrelse sende et antal delegerede, men havde dog kun én stemme. Under denne organisation – i det efterfølgende betegnet som »Samvirksomheden« eller som »Fællesbestyrelsen« – blev med tiden henlagt en række fællesopgaver såsom forsikringsvirksomhed af forskellig art, Slagteriernes Fællesindkøbsforening, Slagteriskolen i Roskilde (oprettet 1944, omorganiseret og udvidet 1954) og Slagte-

riernes Forskningsinstitut (oprettet 1954). I 1950 søgte man at styrke Fællesbestyrelsens stilling ved at bestemme, at medlemslagterne *skulle* overholde de beslutninger, den traf i alles interesse. I slagteriernes vedtægter skulle tilsvarende indføjes en lignende lydighedsparagraf. Gennem særlige samarbejdsudvalg, hvoraf landsudvalget for Svineavlens Ledelse nok var det vigtigste, var Fællesbestyrelsen med til at koordinere centrale opgaver inden for svineproduktionens forskellige led.

Formanden for Fællesbestyrelsen var desuden født formand for Salgsforeningens 9-mands bestyrelse. Hertil valgte Samvirksomheden yderligere 4 medlemmer, Privatslagteriernes Organisation 2 og Landboforeningerne og Husmandsforeningerne hver 1 medlem. Den årlige generalforsamling i Salgsforeningen bestod af Fællesbestyrelsen, bestyrelsen for Privatslagteriernes Organisation samt 2 repræsentanter for Landboforeningerne og Husmandsforeningerne.

Rejsegilde på det nye Axelborg 1964. Byggeriet kostede omkring 25 millioner kroner. Arkitekterne A. Wittmaack og Arne Madsen tegnede huset.

Eksport-Svineslagteriernes Salgsforening eller på engelsk The Danish Bacon-Factories Export Association vil i det følgende blive betegnet som »Salgsforeningen«.

Den blev oprettet 1/4 1950, da statsmagten trak sig ud af det salgsarbejde, den havde lagt navn og autoritet til siden krisåret 1932. Modsat sin forgænger »Landbrugsministeriets Baconudvalg« måtte Salgsforeningen principielt søge sin styrke i de beføjelser og styringsmuligheder, medlemmerne til enhver tid ville give den i form af vedtægtsbestemmelser, protokoller og økonomiske ressourcer. I Landbrugsministeriets »Bekendtgørelse om tilvirkning og udførsel af bacon« af 14/4 1962, der afløste en ældre bekendtgørelse af 30/12 1953, taltes der alene om andelslagteriernes og privatslagteriernes bestyrelser, når det gjaldt om overholdelse af reglerne for fremstilling af baconsider, i øvrigt det eneste tilladte baconprodukt for eksport og som kun måtte fabrikeres på autoriserede eksport-svineslagterier. Tilsvarende sagde Salgsforeningens vedtægter, at kun igangværende eksport-svineslagterier kunne blive medlemmer. I denne periode var Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri, bedre kendt som »Tulip«, ikke medlem af Salgsforeningen, da virksomhedens interesser som konservesslagteri ikke i længden kunne forenes med den politik, Salgsforeningen førte.

Salgsforeningens opgaver var at varetage eksportsalget af baconsider, hele og halve svin i fersk som frosset tilstand, $\frac{3}{4}$ sider, spencers og midterstykker samt levende og slagtede søer plus fedt. Eksporten af opskårne dele af svin og søer, d.v.s. skinker, forender, kamme og brystflæsk samt forædlede varer var medlemslagteriernes egen sag. Den skulle Salgsforeningen i hvert fald ikke blande sig i... Desuden var hjemmemarkedet slagteriernes domæne, men man havde selvfølgelig intet imod, at

Salgsforeningen igennem intensiveret eksport eller gennem anden form for markedspleje gjorde sit til at få priserne hævet. På samme måde kunne Salgsforeningen i medfør af nogle saltningsbestemmelser af 10/10 1959 begrænse forsyningen af hjemmemarkedet, hvis der ikke var svin nok til nedsaltning.

Som nævnt var eksporten af forædlede produkter virksomhedernes domæne. Her havde de implicerede fabrikker, privatejede som andelsforetagender, i 1951 dannet »Kødkonserverfabrikkernes Eksportsammenslutning« med direktøren for Andelslagteriernes Fælleskontor som formand og direktøren for Kødindustriens Fabrikantforening som næstformand. Sammenslutningen tog sig mest af hjemlige problemer, hvorimod Salgsforeningen gennem et særligt kontor i New York (oprettet 1953) fremskaffede oplysninger om amerikanske markedsforhold for slagteri-produkter. I 1961 tog Fællesbestyrelsen også initiativ til at få oprettet Andelsslagteriernes Konserveseksport DANA for herigennem at øve indflydelse på denne side af eksporten.

Salgsforeningen havde selvfølgelig til huse på Axelborg i København. Herfra udgik en stadig strøm af cirkulærer og breve, der skulle omsætte de principielle beslutninger til konkret handling. Desuden havde man et stort telefonbudget, fordi den administrerende direktør, H. Behnke, og hans nærmeste medarbejdere brugte masser af tid og kræfter på at holde føling med udviklingen på slagterierne. Mandag og tirsdag skulle man gerne have de rigtige slagtetotal, så man kunne planlægge næste uges afskibninger. Kom der for få svin i salt på et slagteri, skulle et andet gerne kunne levere lidt flere. Hvis hjemmemarkedet i perioder var mere attraktivt end baconeksporten, kunne procenten af »beskadigede« og »ikke-saltningsegnede« svin stige foruroligende på visse slagterier...

Udover de almindelige baconsider skulle der også skaffes midterstykker til Salgsforeningens opskæringsfabrik for vakuumpakkede baconskiver. Det dansk-engelske selskab Dansk Bacon Company — D.B.C. (etableret 1902) havde i 1956 oprettet en sådan fabrik i Selby i Midtengland. For at undgå intern dansk konkurrence på dette marked overtog Salgsforeningen 6/10 1960 aktierne i Danish Bacon Packers og dermed fabrikken i Selby. De 7.400 midterstykker pr uge til dette formål blev som »lønarbejde« udkåret på 6 sjællandske, 1 fynsk og 10 jyske slagterier.

Fik man en overgang for mange svin, måtte eksportchef Ingemann Rasmussen ud på en rask lille Europarejse for at få solgt nogle ferske subs. frosne svin (og søer). De centrale indkøbsmyndigheder i lande som Schweiz og Polen var her de traditionelle 3. landsaftagere, men som det senere skal vises, kunne andre lande også komme på tale som utraditionelle markeder.

En permanent salgsorganisation for danske slagteriprodukter fandtes kun i Storbritannien og da kun for en mindre del på danske hænder. I 1947 havde slagterierne været med til at oprette Landbrugets Oplysningskontor i London. Arbejdet med at sælge bacon blev i 1959 forstærket ved, at Salgsforeningen sendte en medarbejder, Knud Skouby, derover som salgsleder og direktør for Danish Bacon Board.

Det var da Skoubys opgave at samle trådene til de ca. 20 engelske agentfirmaer for dansk bacon, hvad enten de var »rene« agenter eller forenede denne virksomhed med salg en gros til detaillister. Det meste blev solgt på langtidskontrakter (»Standing Orders«), kun en lille del som »frit markedsbacon« til dagens priser, sådan som de blev fastsat hver torsdag på levnedsmiddelbørsen i London efter indstilling fra en særlig 5-mandspriskomité. Det var Salgsforeningen, der udpegede komi-

témedlemmerne. Deres baggrund var atter indberetningen fra agenterne om markedssituationen for dansk bacon i forhold til konkurrerende varer.

Det kunne nok være på sin plads kort at skitsere, hvorledes dansk bacon fandt vej ud til de engelske forbrugere. Baconagentens kunder var grossister (og til en vis grad også større kædeforretninger). Ofte drev agenten selv grossistvirksomhed og kom da i den situation at skulle handle med sig selv. En agent kunne typisk have 30-40 grossister i sit kartotek, og hver grossist tilsvarende 800-1.000 detailhandlere, »grocers«, som hver købte tre sider om ugen i gennemsnit. Sidste led i salgskæden var de 4-500 kunder, som i den enkelte forretning fik udkåret Danish Bacon til det traditionelle engelske morgenbord. På dette tidspunkt var produktet 8-16 dage gammelt. Først skulle ballerne losses i udskibningshavnen og lægges op i lagerrum på havnen — uden kølesystemer selvfølgelig. Dernæst skulle de læsses på jernbanevogne og ud på en 1-2 dages transport, inden de kunne blive hængt på krogene på grossistens lager. Herfra bragtes de i varevogne ud til detaillisten. Kun i Londons havn fandtes kølehus.

Når Salgsforeningen havde oversigt over markedssituationen, afgik der besked til slagterierne om at sende nærmere angivne kvanta baconballer til en af de 5 udskibningshavne, hvoraf Esbjerg tog godt halvdelen. I 1965 blev kun nogle få procent af baconballerne sendt pr jernbane, resten pr lastbil. Desuden eksperimenteredes der med forsendelse i kølecontainere, trailers, der direkte kunne køres ombord på særlige containerskibe og efter endt befordring over Nordsøen afhentes i udskibningshavnen af specialbyggede trækvogne. Containerens indhold af 9 t bacon på 18 rustfri stålballer var ikke i samme grad som ballebacon udsat for at nå frem til kunden i slimet eller derangeret tilstand.

Under 50 års jubilæets fest-delegeretmødet i Tivolis koncertsal lyttede sekretær Trautmann, udenrigsminister Peter Munch, folketingsmand N. P. Andreassen-Forsing og slagteriernes formand gårdejer Marius Byriel til Valdemar Rørdams og Johan Hye-Knudsens kantate til grisens pris.

Andelslagteriernes 50 års jubilæum blev afholdt under stor offentlig interesse midt under 30'ernes verdenskrise. Politiken kommenterede blandt andet jubilæet med denne tegning.

Billedet ovenfor er fra optagelserne til fælleskontorets slagterifilm »Grisens vej fra patten til panden« (1924). Filmen slutter med, at en meget gnaven husfader, spillet af den folkekære komiker Oscar Stribolt, får humøret tilbage, da hans hustru, Olga Svendsen, serverer dansk bacon.

De tre smaa Grise

(Tilgævet de jubilærende Andelslagterier)

Salgsforeningen havde ingen mulighed for at øve indflydelse på baconsidernes videre distribution. I Strukturrapporten fra 1963 citeredes imidlertid en undersøgelse fra 1959-60, der viste at de vigtigste kunder her var de engelske brugsforeninger (C.W.S.) og detailhandlere. Det svarede også godt til, at $\frac{2}{3}$ af det danske bacon blev solgt gennem grossister mod kun 48% for

Danmarks største konkurrent: den engelske hjemmeproduktion. Som allerede præciseret solgte Salgsforeningen ikke konserves, men havde til gengæld en god kunde i konservesindustrien. Skinker og forender var her vigtige råvarer, og sin del heraf tilvejebragte Salgsforeningen ved at lade et antal svin opskære hertil fra slagteriernes produktion af ikke-saltningsegne-

Midsavning med håndsav på Esbjerg Andels Slagteri omkring 1960. Esbjerg Byhistorisk Arkiv.

de svin. Det begyndte beskedent i 1957 med 147.000 svin, men var i 1962 steget til godt 500.000. I samme periode var slagteriernes egen anvendelse af samme type råvare til pølsevarer og lign. steget fra 991.000 til 1.579.000 stk. Derved blev hjemmemarkedsforbruget af flæsk delvis omlagt fra skinker og forender til midterstykker. For at få afsat brystflæsket («stribet flæsk») brugte man fra 1957 millioner af kroner på en intensiv hjemmemarkedspropaganda under sloganet »Gris på gaffen«.

Præsentationen af Salgsforeningens

vigtigste salgsprodukter med tilhørende markeder skal afsluttes med en kort beskrivelse af dens andel af produktionen af levende og slagtede søer. Af en samlet leverance i 1965 på ca. 400.000 fik Salgsforeningen godt 122.000 som slagtede og 117.000 som levende, sidstnævnte med henblik på eksport til Vesttyskland. Private firmaer eksporterede godt 64.000 levende søer.

De markedspolitiske rammer

Lige siden Andelsslagteriernes tilsynkomst havde England, taget i navnets videre betydning, været det vigtigste marked for hovedartiklen letsaltet flæsk. I tiden op til 1914 var markedet frit tilgængeligt, men under 1. Verdenskrig 1914-1918 blev handelen centraliseret. De to partnere var da fra dansk side slagteriernes eksportudvalg af 1915 og fra den anden side af Nordsøen det engelske levnedsmiddeministerium. I 1920'erne fandt man med noget besvær tilbage til førkrigstidens liberale tilstande, men en engelsk kvotering af baconimporten november 1932 tvang på ny en ensidig dansk centralisering igennem under navnet »Landbrugsministeriets Baconudvalg«. Under besættelsestiden 1940-45 var forbindelsen til England naturligvis afbrudt, men blev genoptaget juli 1945.

I 1950 gik den danske stat som nævnt ud af centralsalget, og det førtes da videre af Salgsforeningen. Til 1956 var det engelske opkøb som i krigsårene centraliseret i levnedsmiddelinisteriet, men pr 1/10 1956 blev importen frigivet, samtidig med at der indførtes en 10% told.

Resultatet var, at baconmarkedet blev overfyldt. Priserne begyndte at vakle, og de engelske landmænd, der frygtede en morderisk konkurrence på markedet, forhørte sig derfor sommeren 1957 hos deres danske kolleger, om det i fællesskab måtte være muligt at få styr på markedet. Resultatet var, at baconmarkedet blev overfyldt. Priserne begyndte at vakle, og de engelske landmænd, der frygtede en morderisk konkurrence på markedet, forhørte sig derfor sommeren 1957 hos deres danske kolleger, om det i fællesskab måtte være muligt at få styr på markedet. Resultatet var, at baconmarkedet blev overfyldt.

tatet blev, at England, Danmark og senere Holland, Sverige og Irland gik sammen i et baconråd, The Bacon Consultative Council. Gennem møder hver 14. dag skulle man holde hinanden orienteret om den forventede tilførsel til markedet og på dette grundlag søge at dele det imellem sig. På dette tidspunkt havde Danmark ca. 42% af markedet, England ca. 40%. Fire år senere var forholdet 47,2% og 34,5%, Holland 2,6%, Polen 8,1%, Eire 4% og andre lande 3,6%. De danske leveringer var i samme periode steget fra godt 220.000 longtons (1/t) (= 1016 kg) til 276.040 1/t.

Danmark stod i 1960'ernes begyndelse følgelig som vinder i kampen om det engelske baconmarked, og den opnåede gennemsnitspris var i 1957 og 1961 identisk, 4,65 kr pr kg. Der var mange grunde hertil. For at imødegå de mange klager over baconsider, der for det første var for fede og for det andet indeholdt for lidt kød, indsnævrede man i 1957 den øvre saltningsgrænse fra 70 til 67 kg indvejet vægt, således at spillerummet blev 67 - 53 kg. Desuden indførte man et særligt S.O.L. (Slight of lean)-mål for baconsidernes kødfylde. Levede et slagterisvin ikke op til disse krav, måtte det ikke nedsaltes. Senere tilkom også et fradrag i afregningen for S.O.L.-mangler. Disse sorterings- og klassificeringsbestemmelser blev strammet flere gange i de kommende år. I februar 1959 bestemtes således, at alle egnede sogrise principielt skulle nedsaltes, før man saltede de federe galtgrise. En måneds tid senere modtog alle landmænd en pjece om bedre svineavl og -fodring. Da man fra årsskiftet 1958-1959 var gået over til at brænde ordet »DANISH« ind i baconsiderne, ville man gerne have sikkerhed for, at »dansk« også var synonymt med »kvalitet«. I annonsekampagnen i de engelske massemedier lagde man ikke skjul på, at en kvalitetsbevidst husmoder ikke bare købte bacon, men bad om DANISH bacon.

Every side of Genuine
DANISH BACON

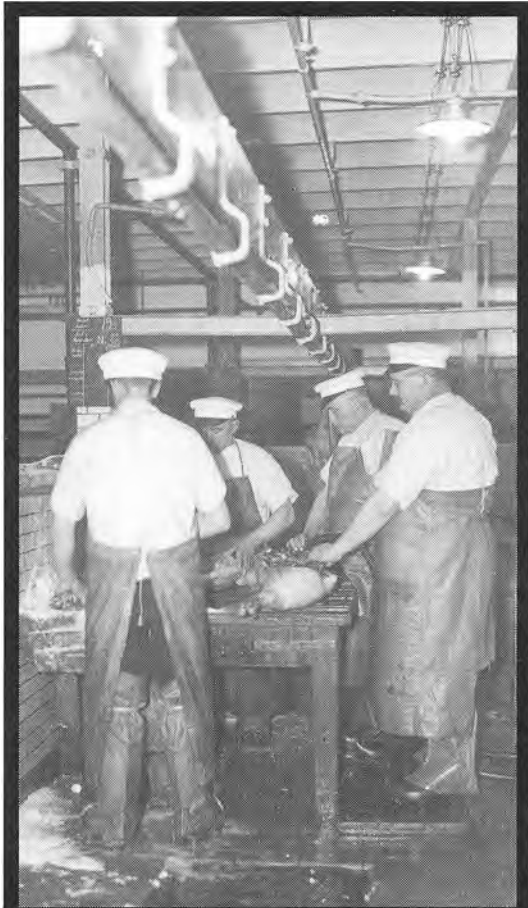
is stamped like this:

which means it is guaranteed by the Danish Government, made only from the finest and healthiest pigs and is free from all harmful preservatives. We shall be pleased to show you this mark when cutting your Bacon.

Insist on Danish Bacon!

»Lurmærkeloven« af 30/3-1906 eller »loven om handel med samt ind- og udførsel af landbrugsprodukter« som dens officielle navn lød, var kulminationen på lurmærkets tempokørsel fra privat logo for Ladelundgårds mejeri i 1900 over stiftelsen af Danske Mejeriers Smørmærkeforening samme år til officielt nationalitets- og kvalitetsmærke. Det let genkendelige mærke, der knyttede nordisk mytologi og dermed den grundtvigianske selvorganisering i 1870'erne og -80'erne til det 20. århundredes agrarkapitalisme og landbrugseksport, afløste den hidtil benyttede dyrlægeattest for letsaltet flæsk, og måtte kun anbringes på kontrollerede flæskesider af autoriserede dyrlæger. I forbindelse med engelske bestræbelser på at mærke ikke-britiske varer med oprindelseslandets navn, bekendtgjorde landbrugsministeriet i 1928, at det traditionelle lurmærke skulle suppleres med en række »Danish« stempler. I 1933 indførtes en sammenhængende »Danish« linie, der i 1956, da baconhandlen efter efterkrigstidens vanskeligheder blev givet fri, gav anledning til en reklamekampagne, hvor det blandt andet hed: »Good bacon has DANISH written all over it«. Ovenstående illustration er et stykke mellemlemlægspapir de engelske detailhandlere benyttede ved salg af dansk bacon. Omkring 1930.

Manuel indsprøjtning af saltlage på nøje fastlagte steder på baconsiden.

I forbindelse med forhandlingerne om dannelse af et europæisk frihandelsområde, »E.F.T.A.«, som modvægt mod Romunionen, indgik England og Danmark 8/4 1960 en landbrugsaftale. Her fik Danmark et løfte om, at England ikke gennem øgede subsidier til den hjemlige baconproduktion ville gøre de fordele illusoriske, Danmark ellers ville få ved en kommende nedsettelse af bacontolden. Rent faktisk blev tolden også afskaffet over to omgange 1960-61, men til gengæld steg den engelske baconproduktion ud over de mål, man havde sat sig med ordningen om garante-

rede priser for nærmere fastsatte mængder.

Denne udvikling vakte naturligvis bekymring i Danmark. Det gjorde heller ikke stemningen bedre, at den engelske formand for Baconrådet sommeren 1962 krævede bacontilførslerne fra udlandet reduceret med 7,5%, ovenikøbet med den motivering, at massive engelske subsidier fremkaldte for store tilførsler. Salgsforeningen stod her i den heldige situation, at man den nærmeste tid ikke kunne levere mere end 5.500 t om ugen mod normalt 5.6-5.700 t. Rent principielt fandt man det dog uklogt at vige på markedet (ESS 9/8 1962). Svaret på henvendelsen blev da, at man nok kunne tilbyde en midlertidig reduktion, såfremt andre leverandører – og da især Nordirland – ville gøre det samme (ESS 16/8 1962). Resultatet blev, at den engelske hjemmeproduktion voksede med næsten 20.000 tons i 1962, mens importen fra Danmark kun steg godt 4.000 t. Markedsandelene blev herefter 36,3% og 46,2% mod hhv. 34,5 og 47,2% i 1961. Noteringen i London gav kraftigt efter i april-maj og påny i juli-august, men blev dog i gennemsnit for dansk bacon af kvalitet A 258,8 sh pr cwt (1 hundredweight, cwt = 50,8 kg) mod englændernes 244,5 sh. Da prisniveauet påny begyndte at vige i februar-marts 1963, kom der i forbindelse med dansk-engelske forhandlinger om en evt. tilslutning til Fællesmarkedet engelske følere om, at baconleverandørerne passende kunne dele markedet imellem sig. Ved forhandlinger i Udenrigsministeriet i april 1963 gav Salgsforeningens og Fællesbestyrelsens formand, forstander Johs. Dons Christensen sit minde hertil, forudsat at prisen hermed kunne holdes på niveauet 280/300 sh pr cwt. Danmarks andel kunne da passende være 48% eller 5.500 tons af ialt 11.450 (ASF 24/4 1963).

I juni var drøftelserne kommet så langt, at Dons Christensen kunne bede et ekstra-

ordinært delegeretmøde 6/6 1963 om bemyndigelse til at videreføre forhandlingerne. Sagde man nej til en markedsdeling, risikerede man at få trukket en kvotering ned over hovedet. Som vi senere skal se, måtte en sådan kvotaordning efter hans opfattelse også følges op af en produktionsregulering. I modsat fald ville man få alt for mange svin, og priserne ville give efter. Dertil sagde de fremmødte ja, (E.o.d.-møde 6/6 1968). Factory Holding-direktøren fra Randers, G. Gregersen, frygtede dog at andre ville udnytte det hul i forsyningerne, en dansk tilbageholdenhed kunne tænkes at afstedkomme (ASF/PS-møde 22/8 1963).

I en ny note af 28/8 konkretiserede England sine tanker om en markedsdeling. Totalkvantummet skulle være på 610.000 tons årlig plus en reserve på 30.000 t. Fordelingsgrundlaget skulle være gennemsnitstallene for baconleverancer 1960-63. Det kan markedet ikke tage, mente direktør H. Behnke. Andre fandt, at englænderne dermed ville sikre sig mod at få hævet prisen på levnedsmidler. De engelske myndigheder ville, som det udtryktes, »bestræbe« sig på efter bedste evne at holde baconproduktionen i Det forenede Kongerige på minimumstildelingen plus en evt. ny tildeling fra reserven. Hvis man gik 1% over det aftalte kvantum, ville man rådføre sig med Baconrådet herom.

Dons Christensen udtrykte nok den almindelige opfattelse, når han på det ekstraordinære delegeretmøde 2/10 1963 karakteriserede notens indhold således: »Det er jo noget løst noget...« Skulle englænderne have lov til at gå ud over det aftalte kvantum, måtte Danmark have samme ret. Der måtte under alle omstændigheder herske fuld parallellitet. Kernespørgsmålet var unægtelig, om England kunne (og vil?) regulere sin baconproduktion på samme effektive måde som Danmark. Over for Udenrigsministeriet havde man imidlertid

advaret mod at kræve sanktionsmuligheder indsat i en evt. aftale. Det var et indre engelsk anliggende. Delegeretmødet fornyede uden større debat det forhandlingsmandat, man tidligere havde givet Fællesbestyrelsen. Men Englands løfte om passende kontrolforanstaltninger var rent ud parodisk, ytrede formanden for Gråsten, venstre-folketingsmanden Johan Philipsen. Bedst ville det være at lade englænderne slå bunden ud af deres støttekasse. Så kom de nok på bedre tanker, mente han.

De efterfølgende forhandlinger sikrede dog ikke helt den attråede parallelitet kun et vagt løfte om, at hvis England i en 6 ugers periode overskred sit kvantum, måtte de andre gøre ligeså. Basis skulle være perioden 1/7 1962 - 30/6 1963, hvor Danmark havde 46,9% og England 36,4% (ASF/PS 18/10 1963). Selv om Danmark ved de senere forhandlinger fik sit kvantum beskåret med 2.000 l/t, fandt slagterierne stadig aftalen så værdifuld, at man principielt accepterede den. I første aftaleår 1/4 1963 - 31/3 1964 skulle Danmark følgelig levere 286.500 l/t eller 46,59% af en samlet tilførsel på 615.000 l/t, England 222.400 l/t eller 36,16%.

Var der mon sat en kæp i hjulet for yderligere engelsk ekspansion på eget marked?

Et prisgaranteret hjemmemarked

Fra midten af 1950'erne havde landbruget med stigende styrke fremsat krav om at få hjemmemarkedspriserne op på et højere niveau end det, der gjaldt på eksportmarkederne. Som i begyndelsen af 1930'erne kunne man ikke se nogen begrundelse for at lade forbrugerne slippe med madpriser, der ikke sikrede landmanden en rimelig indkomst. Tværtimod skulle forbrugerne være med til at dele det tab, landbruget fik på stopfyldte og som regel beskyttede markeder. Hvis samfundet ovenikøbet forøgede landbrugets vanskeligheder, dels

Omkring 1949-50 var hovedparten af krigs- og efterkrigstidens restriktioner og rationeringer ophævet og økonomien omtrent tilbage i en førkrigstilstand. I september 1949 devaluerede England og Danmark måtte følge pundet. Det gavnede dog ikke ret meget. Importen kostede lige pludselig $1\frac{1}{2}$ gange mere og eksporten gav ikke større indtægter end tidligere. For at gøre ondt værre satte England priserne op på eksportvarer og da generelle prisstigninger hurtigt blev resultatet af Korea-krigens udbrud (1950-1953) var den økonomiske genopbygning truet. Nye kriseindgreb var nødvendige. Nyvalg til folketinget i 1950 ændrede ikke de politiske realiteter. Hans Hedtofts socialdemokratiske mindretalsregering fortsatte, men »gled i smørret« få uger efter. Venstrevikingen Erik Eriksen dannede en venstre-konservativ mindretalsregering og finansminister Torkild »Livrem« Kristensen spændte remmen nok et par huller. I foråret 1951 trængte flere indgreb sig på, og landbruget og venstre måtte sluge et pris- og avancementstop. Billedet viser et pressebillede fra Dagens Nyheder/Nationaltidende den 9/6-1951 og forestiller to slagtere, der morer sig over prisdirektorets vejledning til udskæring af grise. Det kongelige bibliotek.

ved at påføre det stigende omkostninger, dels ved at vælge andre markeds løsninger end de af landbruget ønskede, forekom det helt naturligt at forlange kompensation for tabene.

I december 1957 krævede Husmandsforeningerne og Landboforeningerne en bedre koordinering af landbrugseksporten og en forhøjelse af priserne på hjemmemarkedet. Efter lange og trange forhandlinger fik landbrugsministeren i »Bemyndigelsesloven« af 16/6 1958 ret til at give forskrifter for afsætningen af danske landbrugsprodukter, hvis han vel at mærke først havde forhandlet med et 11-mands kontaktudvalg. Her havde landbruget 7 medlemmer, privathandelen tre og Landbrugsministeriet ét, nemlig formanden. Efter endt sommerferie fulgte landbrugsministeriets bekendtgørelse af 5/8 1958 om en slagteafgift på 6 kr pr svin slagtet uden for hjemmet. Beløbet herfra skulle gives til Salgsforeningen og bruges til at dække slagteriernes fællesudgifter samt finansiere markedspleje i videste forstand. Beløbet blev posteret på en særlig konto, Svineafgiftsfonden, som administreredes af Salgsforeningen. En del af beløbet skulle dog omposteres til en særlig fond under et nyt centralorgan »Landbrugets Afsætningsråd«, atter ophævet 1961 og delvis erstattet af »Landbruges Afsætningsudvalg«. Afgiften blev i øvrigt nedsat fra kr 6 til kr 4 pr slagtet svin 2/2 1959.

Efter en større konflikt med efterfølgende forlig foråret 1961 kom en forbedret »Lov om afsætning af danske landbrugsvarer m.m.« af 16/6 1961. I dennes § 2 blev det tilladt at forhøje hjemmemarkedsprisen på flæsk med indtil 50 øre pr kg i lovens gyldighedsperiode. Slagteafgiften blev da hævet så meget, der blev plads til de 50 øre, efter at Salgsforeningen af de modtagne afgifter havde udbetalt et udligningstillæg til alle kød- og konserveeksportører og desuden godtgjort slagterierne det afreg-

ningstillæg, de var pligtig til at udbetale leverandørerne. Størrelsen af såvel slagteafgift, udligningstillæg og afregningstillæg blev fastsat løbende gennem bekendtgørelser fra Landbrugsministeriet.

Allerede det følgende år kom en ny udvidelse af afgiftssystemet. Ved lov af 5/9 1962 fik landbruget ret til at hæve hjemmemarkedspriserne med et vist beløb pr kg salg af flæsk, oksekød, kalvekød og æg. Det skulle give erhvervet en merindtægt på 200 mio kr de første 9 måneder. Ved stigende omkostninger kunne afgifterne med Monopoltilsynets godkendelse forhøjes tilsvarende. For svinekødets vedkommende blev den nye afgift beregnet ud fra gennemsnitsnoteringen i 1961-62.

Forskellen mellem denne — 3,77 kr pr kg — og den tilladte hjemmemarkedspris skulle dækkes af den faste 50-øresafgift og af en variabel afgift. Da Salgsforeningen havde monopol på 50-øresafgiften, måtte afregningstillægget til producenterne tages af den variable afgift. Hjemmemarkedets andel af den samlede flæskeproduktion var her bestemmende for, hvor stor en del af kagen, der kunne tilmåles producenterne. Hertil kom, at Salgsforeningen i betrængte perioder som i 1965 og 1966-67 tilbageholdt en del af afregningstillægget for at dække tab på salg til priser langt under fremstillingsomkostningerne. Producenterne fik vel alt i alt ca. 10 øre mere pr kg.

Endnu en frugt af afsætningslovene fra 1958 og 1961 var indførelsen af en særlig *eksportafgift*. Da den blev introduceret i form af en bekendtgørelse af 18/12 1958, tog den særlig sigte på at beskære den fortjeneste, visse eksportører havde på en lukrativ forretning i form af eksport af opskåret flæsk til Sverige. Senere blev afgiften også brugt på eksporten af levende søer og på skinkeeksporten til Frankrig. Kom skinkepriserne for højt op, ville konserverfabrikanterne straks slå alarm og kræve kvantumsrabatten tilsvarende forhøjet —

og så vandrede 50-øresafgiften ud af slagteriernes kasse i stedet for at blive brugt til prisforbedrende foranstaltninger.

Konserverfremstilling — også en samfundsopgave?

Det kan ikke nægtes, at konserverindustrien figurerede prominent på Salgsforeningens udgiftsbilag vedr. 50-øresafgiften. Alene ordet »kvantumsrabat« var nok til at få mange slagterifolk til højlydt at beklage, at man havde opfostret sådan en gøgeunge. Hvis samfundet virkelig var så glad for de rare dollars, konserverindustrien tjente hjem i 1950'ernes valutafattige tider, kunne der passende ydes et passende tilskud til dens drift. Det kunne aldrig være en 100% slagteriopgave. Men den slags industristøtte havde ubehagelige overtoner af »subsidiær«, et ord, der også sagde engelsktalende en hel del. Derfor kaldte man som nævnt de danske subsidier for »dollarpræmiering«. Da de politiske myndigheder ikke længere ville opretholde denne ordning, udtænkte konserverindustrien og Salgsforeningen i forening et nyt subsidiesystem. Det kaldtes »kvantumsrabat«, jfr. omtalen ovenfor. Og nu vedkendte samfundet sig, i hvert fald indirekte, at konserverindustrien ikke alene var et slagterianliggende. Ved afsætningsloven af 16/6 1961 stillede man et beløb på 150 mio kr til rådighed for landbruget i finansårene 1961-62 og 1962-63. Pengene skulle bruges til eksportfremmende foranstaltninger, så som en erstatning for dollarpræmieringen, nogle u-landsprojekter og et nyt frysehus.

Det viste sig imidlertid vanskeligt at få pengene anvendt i overensstemmelse med de oprindelige ønsker, dels fordi de pågældende brancher ikke kunne blive enige herom, dels fordi Landbrugsministeriet ikke gerne så dem brugt til formål, der måtte siges at ligge uden for lovttekstens ganske vist noget svævende formuleringer. Salgs-

Smagsprøver af »Bullox« konserves fra Aabenraa-Svineslagteri uddeles til forbrugerne. Omkring 1965.

foreningen fik 49,4% af de 150 mio (markedsandel af eksporten 1950-60: bacon 30% og kødkonserves 9,5%). De 42 mio heraf gik til kvantumsrabat, de 14 mio til baconreklame, $\frac{1}{2}$ mio kr til Slagteriernes Forskningsinstitut og knap $1\frac{1}{2}$ mio kr til forsøg med bacontransport i containere. Enhver tanke om at etablere en opskæringsfabrik i U.S.A. og indføre et fællesmærke for dansk kødkonserves på det amerikanske marked måtte opgives. Industrien ville fortsat have lov til at markedsføre sine produkter individuelt. Denne tradition med at bevilge offentlige midler til kvantumsrabat blev videreført, da støtte-

ordningen fra og med finansåret 1963-64 blev gjort permanent på basis af årlige tilskud på 100 mio kr. Nu skulle pengene forvaltes af et organ, sammensat af repræsentanter for Landboforeningerne, Husmandsforeningerne, Landbrugsrådet samt Handelens og Industriens Fælleseksportråd. Salgsforeningen måtte da gå til »Landbrugets Dispositionsfond«, hver gang denne ville have midler til kvantumsrabat. Da ikke alle dens ønsker på grund af misforholdet mellem midler og ansøgninger om støtte kunne imødekommes, måtte den stadig bruge en del af 50-øresafgiften til kvantumsrabat.

Soeksporten: Et levn fra gamle dage

Udførslen af levende svin og søer fra Danmark har en historie, der er adskilligt ældre en baconeksporten. Som det fremgår af Flemming Just' skildring tidligere i bogen, kom det første andelsslagteri til verden på en tid, hvor Tyskland havde drejet nøglen om for eksporten af levende svin. I 1920'erne kom eksporten så småt i gang igen, og snart var Tyskland tilbage i rollen som hovedaftager. I årene op til 2. Verdenskrig mangedobledes eksporten, og i 1940 satte den en aldrig overgået rekord med 754.000, de 98% til Tyskland. Fra 1946-51 lå den stille, men kom så i gang igen og omkring 1960 nærmede den sig 200.000 stk. om året. Den tyske kødindustri var så interesseret i denne vare, at Danmark ved handelsaftalen med Vesttyskland 22/12 1958 fik tildelt et årskontingent på 20.000 t eller ca. 3.000 om ugen, at fortolde til en rimelig sats.

Som tidligere nævnt tilførtes det danske marked ca. 400.000 søer om året. Henimod halvdelen gik til Salgsforeningen via slagterierne, og den ene halvpart blev straks sendt med jernbane og lastbil til det tyske marked, dvs søgrænseslagtehusene. Den anden halvpart blev slagtet herhjemme og eksporteret i fersk eller frosset tilstand til østlande som D.D.R., Tjekkoslaviet, Polen og Sovjetunionen.

I Vesteuropa var det især Frankrig og Italien, som var købere til soflæsk og da først og fremmest fra mindre – og ikke alt for gamle søer.

Vesttyskland var som nævnt langt den største aftager af levende søer. For at undgå krig på et så profitabelt marked indgik Salgsforeningen 11/7 1957 en delingsaftale med Dansk Eksportør- og Kødgrossistforening («Århus-foreningen») og firmaet H. V. Hansen, Sønderborg. Salgsforeningen fik 75%, de to konkurrenter 25%. Sin egen kvota delte Salgsforeningen atter op i to

dele: en fjerdepart, den selv afsatte i Vesttyskland og tre fjerdedele, som blev solgt via 17 private eksportører. Desuden havde Salgsforeningen og privatslagterierne i 1959 indgået en delvis aftale på det danske somarked, således at konserverafdelingerne på disse slagterier fik tilstrækkeligt med råvarer. Efter at Holstebro Svineslagteri i 1957 var blevet overtaget af konserverfirmaet »Nor meat« under F. S. Jacobsen, havde slagterierne oparbejdet en større eksport af luncheon meat og chopped pork. Hertil brugtes 650 stk. søer om ugen.

Alle var enige om, at der var tjent gode penge på sohandelen. Så meget desto større blev choket, da Vesttyskland pr 1/8 1962 i kraft af EF-medlemsskabet indførte minimumspriser («slusepriser») og desuden erstattede tolden på 26 DM pr 100 kg levende vægt med en importafgift på 83 DM. Med en mindstepris på 147 DM pr 100 kg kom prisen op på 230 DM. Til sammenligning kan nævnes, at Salgsforeningen i juli 1962 havde solgt til 205 DM.

Da markedsprisen ikke samtidig var steget, ville de tyske importører tabe ca. 15 DM pr 100 kg. Markedet rettede sig imidlertid snart, og Salgsforeningen vedtog da ikke at gå under sluseprisen, da noget sådant kunne afstedkomme tillægsafgifter. Dermed klarede man sig igennem det meste af et år, men så kom endnu en forskrækkelse. Pr 3/6 1963 blev kvoteringsaftalen ophævet og importen var dermed fri.

Salgsforeningen besluttede da 30/5 1963 selv at overtage mest muligt af markedet. Det indebar på den anden side, at aftalerne med Århus-foreningen og de private eksportører skulle opsiges. I stedet skulle man bruge én tysk importør, fa. Krumke i Berlin.

Senere genoptog Salgsforeningen dog samarbejdet med 3 af de gamle private eksportører og supplerede Tysklandssiden med et agenturfirma i Lübeck. Hermed sikredes Salgsforeningen 2/3 af soekspor-

ten til Vesttyskland og det til tålelige priser.

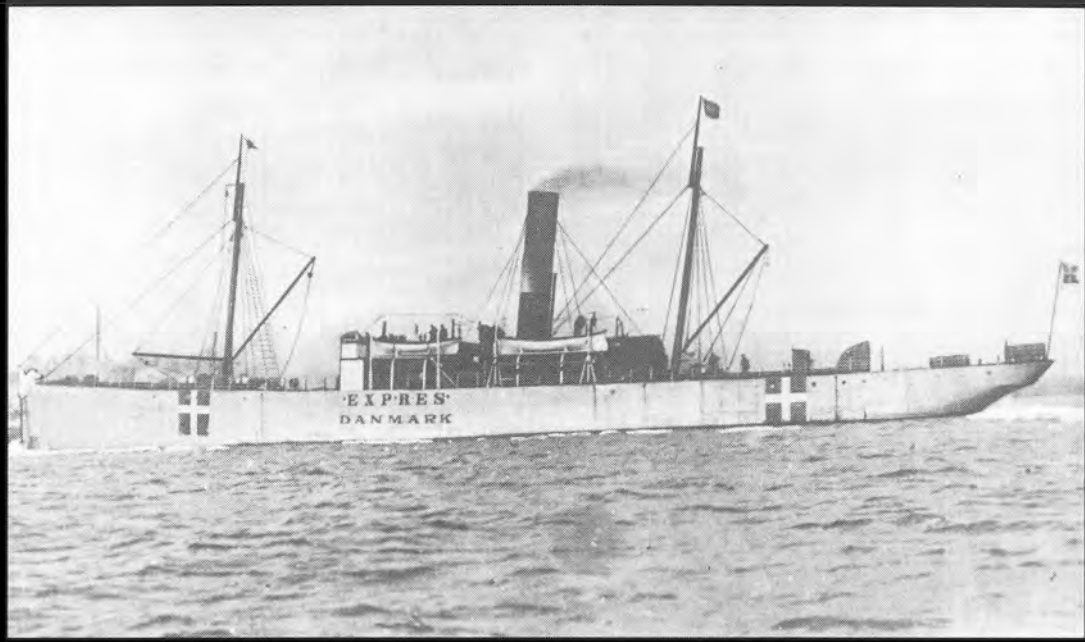
Soeksporten skulle gerne kunne hvile i sig selv rent økonomisk uden dog at blive en konkurrent til eksporten af »rigtigt« svinækød.

I det nærmeste foregående er søgt opridset de ydre rammer, som markedsforhold, lovgivning og specielle produktions- og afsætningsstrukturer satte for Salgsforeningens dispositionsmuligheder. Opgaven bliver så derefter at kortlægge de handlemuligheder, organisationen havde inden for de givne begrænsninger. Hvad sagde de formelle spilleregler: vedtægter og principbeslutninger i tilslutning hertil, hvor og hvilke trumfer sad man med på hånden, når det store spil om priser og indtjening tog sin begyndelse?

Salgsforeningens muligheder for at styre markedet

Salgsforeningens bestyrelse havde i 1960'ernes begyndelse tre sæt magtmidler til rådighed, når den uden at gøre brug af Fællesbestyrelsens politiske rygstød ville søge at dreje udviklingen i en bestemt retning. For det første hjemlede vedtægter og andre formelle vedtagelser den en række beføjelser med tilhørende styringsmidler, først og fremmest af økonomisk art. For det andet var der i årene 1958-62 gennemført en række støttelove, som udover at tillægge Salgsforeningen status som et halv-officielt styringsorgan også gav den rådighed over betydelige tilskudsbeløb. Da vedtægterne ikke indeholdt bestemmelser for

Den første af de såkaldte eksportbåde på Esbjerg-Grimsby ruten var D.F.D.S.' S/S Express. S/S Express, der kunne skyde en tophastighed på 11,5 knob når alle 750 hestekræfter sled i det, udsejlede i 1888 ikke mindre end 50.499 sømil på ruten mellem Danmark og Storbritannien. På billedet ses S/S Express under 1. verdenskrig med tydelige danske nationalitetsmærker. Den grå farve skyldes naturligvis ikke kamuflagehensyn, men det forhold at den isolerer mod kuldetab. D.F.D.S.

Salgsforeningens forvaltning af disse midler, kunne den i fællesskabets navn disponere temmelig frit herover. Den tredje og sidste gruppe af magtmidler var det produktions- og afsætningsapparat, der — delvis på baggrund af offentlige midler — kunne opbygges. Derved fik man et større råderum i forhold til markedet og til slagterivirksohederne, i fald disse ville definere Salgsforeningens arbejdsopgaver som den forholdsvis enstrengede: kun at fungere som et centralt salgskontor.

Salgsforeningens vedtægter gav bestyrelsen ret til at disponere over medlemmernes eksportproduktion med de undtagelser, der var opregnet i særlige protokollater. Desuden havde den krav på at få udleveret de oplysninger, den mente at have behov for. Hvis et medlemsslagteri nægtede at følge spillets regler, kunne det idømmes en bod. Blev svaret også her et nej, kunne sagen indbringes for en voldgiftsret. Til gengæld kunne et autoriseret eksportsvineslagteri ikke nægtes optagelse, ifald det indbetalte et kapitalindskud. Dets størrelse var bestemt af forholdet mellem virksomhedens slagtetotal og totalslagtningen på den ene side og summen af medlemmernes kapitalkonti på den anden. Og meldte man sig ud af fællesskabet, fik man sit indskud betalt tilbage.

Udover det allerede nævnte kapitalindskud, tilsammen et beløb på ca. 10 mio kr, havde Salgsforeningen rådighed over saldoen på overskudskontoen, et beløb på godt 100 mio kr. Den skulle stå i et »passende forhold« til Salgsforeningens omsætning og forpligtelser, og skulle anvendes til at finansiere driften og til at stabilisere noteringen. Derfor kaldtes den også »kursreguleringsfonden«. Medlemmerne havde på deres side krav på at få promte afregning på deres varer. Der skulle afregnes til ens priser for samme kvaliteter, uanset hvor varerne blev solgt. Bestyrelsen fastsatte derimod de gennemsnitspri-

Udviklingsarbejdet af baconsprøjtemaskinen strakte sig fra midten af 1960'erne til ind i 1970'erne. Sprøjtenålenes placering — man endte med særskilte maskiner til højre- og venstresider, saltlagens dosering i de enkelte nåle og maskineriets driftssikkerhed med fugt og salt som de mest nedbrydende faktorer gjorde udviklingsarbejdet overordentlig vanskeligt. Billedet viser en af de første baconsprøjtemaskiner under afprøvning på Slagteriernes Forskningsinstitut omkring 1971.

ser, det var muligt at opnå på de enkelte markeder.

Til de kollegiale principbeslutninger over Salgsforeningens virksomhedsområde må også henregnes beslutningen på det ekstraordinære delegeretmøde 22/1 1960 om at yde konserverindustrien støtte i form af en såkaldt »kvantumsrabat«. Konserverfabrikkerne forpligtede sig her til at overholde de prisaftaler, der var indgået i Kødkonserverfabrikernes Eksportsammenslutning. Til gengæld ville Salgsfor-

eningen betale fabrikkerne et nærmere fastsat støttebeløb pr kg eksporteret vare. I begyndelsen androg det 25 - 40 øre pr kg til lande uden for EFTA. Opskæringsordningen af 1957 skulle fortsætte, og Salgsforeningen skulle i det hele taget forsyne industrien med de nødvendige råvarer i det omfang, hensynet til baconeksporten til andre EFTA-markeder ikke stillede sig i vejen herfor. Et 9-mandsudvalg: 3 fra konserverlagterierne, 3 fra de privatejede konserverfabrikker og 3 fra Salgsforeningen skulle administrere ordningen. Kvantumsrabatterne kunne løbende justeres ud fra et »nulpunkt«, der atter rettede sig efter baconprisen. Tanken bag dette system var at skaffe konserverindustrien råvarer til priser, der lå nærmere ved flæskeprisen på verdensmarkedet end Englandsprisen gjorde. Hertil kom så udligningstillæg, beregnet på at modvirke den prisforhøjelse på råvarerne, som 1958-ordningen med slagteriafgift på svin afstedkom.

Ifølge en intern opgørelse modtog Salgsforeningen ialt 77 mio kr netto fra svineafgiften 1958-62, og heraf blev de 45 mio kr anvendt som kvantumsrabat. Monopoltilsynet har tilsvarende beregnet, at hjemmemarkedsordningen for flæsk for årene 1962-65 indbragte følgende beløb:

År	50-øresafgiften	Variable afgifter
1962	76,2 mio kr	21,8 mio kr
1963	96,5 mio kr	64,6 mio kr
1964	66,7 mio kr	54,9 mio kr
1965	67,5 mio kr	125,6 mio kr

Det er hermed blevet dokumenteret, at Salgsforeningen for det første havde fået lov til at handle på medlemmernes vegne, og for det andet havde fået to forskellige slags dispositionsbeløb stillet til rådighed for at kunne løse denne opgave: en ikke nærmere fastsat del af salgsindtægterne og et støttebeløb fra diverse afgiftsordninger,

der svingede i takt med noteringerne. Medlemsafgiften kunne da allerede fra 11/8 1958 nedsættes fra 1,50 kr til 0,50 pr svin.

De mange penge, Salgsforeningen herved fik rådighed over gjorde det muligt for den at investere direkte i forædlings- og servicevirksomheder. I 1959 havde andelslagterierne og privatslagterierne købt pølsefabrikken S. Houlberg A/S i Københavns Kødby. Sigtet hermed var først og fremmest at få bedre styr på Kødbyen som et prisregulerende instrument på hjemmemarkedet, og det vel indarbejdede firma fandtes egnet hertil.

Den aktive markedspleje, Salgsforeningen nu blev sat i stand til at gennemføre ved hjælp af støtteordningerne, havde som forudsætning, at man rådede over den fornødne frysehuskapacitet. På et tidspunkt overvejede man at bygge sit eget frysehus, men disse planer blev lagt til side, da Oxexport i 1963 købte frysehuset Agricold i Esbjerg og Næstved. Oxexport åbnede da døren for Salgsforeningen og Danske Mejeriforeningers Fællesorganisation, og resultatet blev et fælles A/S Agricold dannet 25/5 1964. Med en udvidelse på 3.000 t kom kapaciteten op på 9.000 t inkl. det gamle eksportslagteri i Esbjerg. Næsten 14 dage senere var Salgsforeningen med til at stifte et nyt selskab med Oxexport. Det hed A/S Meatcut og havde til huse på det gamle kvægtorv i Randers. Det lavede opskæringer af svine-, kalve- og oksekød med henblik på nedfrysning i detailpakninger. Allerede det næste år udvidedes aktiekapitalen med 2×6 mio kr for at kunne overtage Emborg Productions i Ålborg. Lokalerne i Randers og Thisted var blevet alt for små til den hurtigt voksende opskæringsfabrik. Pengene hertil tog Salgsforeningen fra svineafgiftsfonden.

Langt den største og mest vidtrækkende investering foretog Salgsforeningen dog i England. Baconopskæringsfabrikken i

Selby var blevet alt for lille, og man gik da på jagt efter en byggegrund, hvor man kunne bygge en ny og moderne fabrik. En ny metode, hvorefter saltningen af midterstykkerne ikke længere skete med håndsprøjte, men med multistiksprøjte, skulle give en langt bedre råvare for skiveskåret (sliced) bacon i vakuumpakkede plastikposer. Danmarks andel af dette marked var da vokset fra 3% til 7%, og en ny fabrik kunne forventes at hæve procenten yderligere.

Jagten kronedes med held. I Thetford godt 80 miles nordøst for London fandt man et areal på 3 ha, og her kunne med støtte i engelsk lovgivning mod arbejdsløsheden bygges en fabrik på 60.000 m² i 1. etape mod Selbys beskedne 47.000 m². Projektet ville koste Salgsforeningen 19 mio kr over 1½ år og de penge havde man meget bekvemt i Svineafgiftsfonden. I oktober 1965 kunne fabrikken i Thetford indvies.

»Systemet Dons Christensen«: eller læren om hvordan man sælger dansk svinekød

Ved forskellige lejligheder udtalte Salgsforeningens (og Fællesbestyrelsens) formand sig i sammenfattende vendinger om de principper, der efter hans og administrationens opfattelse skulle ligge til grund for Salgsforeningens arbejde på at sælge dansk svinekød bedst muligt i ind- og udland. Når tankerækken her er døbt »Systemet Dons Christensen« skyldes det, at han og ingen anden var den ledende kraft bag 1960'ernes slagteriorganisation. Det var ham, som i tale og skrift formulerede de ledende grundsætninger for produktionens og afsætningens tilrettelæggelse og det vel at mærke som den samvirkende helhed. Den overordnede målsætning var at skaffe landmanden den bedst mulige økonomi i svineproduktionen og efter det-

te formål måtte alle tiltag afstemmes nøje. Der går naturligvis en del nuancer tabt, når man vil søge at sammenfatte en række udtalelser til et »system«. Alligevel forekommer det berettiget at opstille et sådant, idet det med fordel kan bruges som udgangspunkt for en problematisering af slagteridebatten i 1960'ernes første år. En sådan konfrontation mellem »teori« og »virkelighed« vil da vise, at der gjorde sig mange forskellige meninger gældende om »systemet« og dets mulige realisering. Slagteriernes og producenternes interesser tog sig meget forskellige ud, alt efter om de betragtedes i et nationalt eller i et lokalt perspektiv.

Hovedhjørnestenen i Systemet Dons Christensen var baconeksporten til det engelske marked. Selv om markedet kun aftog halvdelen af produktionen, var det her man fik den højeste pris for en større mængde.

I halvtredsernes sidste år var det lykkedes Danmark at hæve dets markedsandel fra 40% til 46-47% og vel at mærke til gode priser. Den traditionelle overpris på dansk bacon var heller ikke bragt i fare. Lige så øjensynligt var det, at de engelske farmere så med skæve blikke til den danske fremmarch. Resultatet blev de engelskinspirede baconaftaler, mest prægnant udtrykt gennem markedsdelingsaftalen 1/4 1964. Dons Christensen og hans rådgivere følte instinktivt, at man ikke ustraffet kunne gå over en markedsandel på 50%. Det kunne nemt afstedkomme en kvoteringsordning, og det var næsten det værste, der kunne ske. Problemet var så bare, om Danmark altid var i stand til at levere de ca. 5.200 l/t baconsider, der hver uge skulle tilføres markedet. Og hvis englænderne omvendt gik over det afmålte kvantum, skulle Danmark da opræde som markedsnatvægter og følgelig reducere tilførslerne for ikke at drukne markedet? Ja, ville Dons Christensen og hans mænd svare uden tøven.

Til den danske andel af baconmarkedet hørte også de 300 l/t midterstykker, der hver uge blev sendt opskæringsfabrikkerne i Selby og Thetford, »Danepak« som varemærket og firmaet nu blev kaldt. Formålet var i første række at fastholde de 25% af markedet for skiveskåret bacon, man efterhånden havde opnået i kampen med pioneren på området, Unileverfirmaet Walls med dets $\frac{2}{3}$. Desuden havde man siden opskæringsordningens start i 1957 haft besvær med at få afsat de resterende stykker af B-kvalitetsprisen, når konserverfabrikkerne første havde aftaget skinker og forender. Kunne man ugentlig sende 10-15.000 midterstykker til England, ville man desuden aflaste hjemmemarkedet, som i forvejen havde besvær med at konsumere brystflæsk, kamme m.m.

Salgsforeningens opskæring udgjorde i en normaluge i august 1963 8.500 B-svin. Med baconleverancens 100.000 stk. var der hermed gjort et godt indhug i den ugentlige slagtemængde på 193.500 stk. Det var også den bedste del af produktionen, eftersom England og de bedste 3. landsmarkeder overvejende fik leveret A-grise med so-grisene som 1. prioritet. Konservessvinet var som regel af B-kvalitet.

Det største problem i den danske svineproduktion var efter Dons Christensens opfattelse de godt 2 mio svin, konserverindustrien aftog om året. Efter fradrag af kvantumsrabat fik landmanden i 1964 ca. 210 kr for konservergrisen mod 336 på hjemmemarkedet og 276 i England. En kvantumsrabat af størrelsesordenen 70 mio kr om året klippede simpelthen toppen af landmandens fortjeneste. Kunne det ikke lykkes at få staten til at gå direkte ind i finansieringen heraf, måtte det dog være rimeligt at få en væsentlig part af kvantumsrabatten finansieret gennem tilskud fra Landbrugets Dispositionsfond.

Konserverindustrien var ikke en stødpude for svineproduktionen. U.S.A. var

prismæssigt det dårligste marked. Opgaven måtte nu være at få sat en bjælke under prisen på konservergrisen og at få eksportørerne til at begrænse konkurrencen på de forskellige markeder.

Salgsforeningens opskæring af ikke-saltningsegnede svin til konserverformål og med henblik på at skaffe råvarer til Danepak havde som antydnet også det formål at regulere tilførslerne til hjemmemarkedet. Her havde Salgsforeningen ifølge vedtægterne kun tilskuerens rolle, men i det stille gjorde den faktisk en del for at stabilisere priserne. I perioder med et stort udbud som f.eks. i 1962 foretog den støtteopkøb, hvorefter de indkøbte mængder blev lagt på frysehus. Hjemmemarkedet skulle aktivt støtte baconeksporten ved at aftage resp. undvære de svin, som til enhver tid kunne få det engelske regnestykke til at gå op.

Hvis der herefter var svin til overs kunne trofaste 3. landskunder som Schweiz og Norge komme i betragtning, normalt til baconprisen for råvarer. Nederst i rækken af 3. landskunder kom 4. rangs-markedet i Østeuropa såsom D.D.R., som forlangte kredit i op til 2 år, og Sovjetunionen, som hellere ville sælge end købe, når man sad ved forhandlingsbordet. Og købte man endelig et parti, var det til absolutte bundpriser. Sammenfattende kan man sige, at 3. landene var et aflastningsmarked, som man ikke havde kræfter til at pleje systematisk. Nederst i Systemet Dons Christensen kom soeksporten. Den havde tidligere givet Salgsforeningen gode indtægter, men ved overgangen til EF's sluseprissystem skrumpede fortjenesten betragteligt ind. Alligevel var det vigtigt at holde soeksporten i gang, ikke mindst fordi man herved slap af med nogle af de moderdyr, som ellers ville få svinetællingerne til at sætte nye rekorder. Og til Systemet Dons Christensen hørte en indgroet frygt for at få for mange svin.

Tarmrenseriet på Løgstør Andels-Svineslagteri omkring 1930. Salg af tarme blev den første væsentlige indtægt fra slagteriernes biprodukter. I første række til et pølsespisende Tyskland, men med fremkomsten af Danske Andelsslagteriers Tarmsalg i 1913 fik eksporten videre perspektiver. Tarmrensning var frem til omkring midten af 1950'erne en lidet misundelsværdig beskæftigelse og langt fra velestimeret blandt slagteriets arbejdere. Arbejdet var hårdt, en stor del af det måtte udføres i hånden, og i mangel af frokoststuer måtte madpakken indtages i tarmhuset. I 1934 kom den første effektive tarmmaskine. Først i 1950'erne begyndte man at tilbyde tarmmeStre og tarmfolk hygiejniske arbejdsforhold og bedre uddannelse. Danske tarme vandt efterhånden verdensry og en omfattende eksport til hele verden har i mange år været en indbringende forretning. Lokalhistorisk Arkiv for Løgstør kommune.

Salgsforeningen er en mødding

Således karakteriserede direktør A. O. Arentsen Salgsforeningens situation, da han tog ordet ved Fællesbestyrelsens ekstraordinære delegeretmøde 5/1 1962. Dermed mente han, at slagterierne kun brugte Salgsforeningen, når de ikke kunne få højere priser andetsteds. En slagteridi-

rektørs eneste opgave her i landet var at skaffe sit slagteri 1 øre mere i efterbetaling end naboen, lød Arentsens vurdering. Efter hans opfattelse kunne man sagtens få en pæn overpris på hjemmemarkedet, eftersom det fik de bedste svin. Resten gik – taget fra den anden ende – til England, og den bestemte da hele prisen.

Om nu end Arentsen satte sagen lidt på spidsen, kan det ikke nægtes at 1962 i prismæssig henseende blev et uroligt år. Baconnoteringen for A faldt i april-maj fra 275 til 220 sh, og efter en kortvarig forbedring til 250 i juli gik den påny ned på 220. Derefter fulgte en stigning, som i november bragte noteringen tilbage til 275. I 1963 kom et nyt dyk i marts-april, men så fulgte en langstrakt opgang resten af året til 320 sh, så gennemsnittet blev 279 mod 258/8 i 1962. Der blev da også hjemtaget overpriser i 1963, der spændte fra ca. 20 sh i forhold til engelsk bacon til næsten 50 sh på jugoslavisk.

Markedsmæssigt som prismæssigt var 1962 et ustabil år for dansk bacon i England. Danmark måtte alene holde markedet så nogenlunde oppe ved at begrænse leverancerne. Her gjorde man dog en dyd af nødvendigheden, eftersom man i august-september kom ud i en regulær mangelsituation. Landmændene spekulerede i en endnu stærkere prisopgang end den registrerede.

I november steg slagtingerne dog fra 170-180.000 til godt 190.000 pr uge, men det var alligevel for lidt til juleleverancerne. Derfor reducerede Salgsforeningen 15/11 såvel vægtgrænsen som undervægtsfradraget for at få flere svin. Det lokkede svinene frem, og 31/12 var vægtgrænsen atter 57-63 kg.

I begyndelsen af 1963 var situationen blevet så katastrofal for de britiske svineproducenter, at regeringen forøgede den statslige støtte fra £ 321 mio til £ 364 mio om året. Da Frankrigs præsident Charles de Gaulle dernæst afviste engelsk optagelse i EF – og Danmark fulgte England i det stykke – anså de danske slagteriledere det for uklogt at afvise engelske følere om at søge etableret en markedsdelingsaftale. Foreløbig var der heller ingen udsigt til, at Danmark fik svin nok til at gå offensivt til værks. Svinene kunne jo ikke sælges to

gange, forklarede direktør P. J. Svare sin bestyrelse 12/8 1963, da den drøftede, hvad der kunne gøres for blot at opfylde de stående ordrer på bacon. Som så ofte før og efter måtte man på dispensation fra Baconkontrollen tage 1.350-1.500 t flæsk op af saltning om lørdagen således at det efter endt dræning kunne nå frem med tirsdagsbåden, dvs være i engelsk havn tirsdag formiddag.

Da mangelen her stadig gjorde sig gældende, måtte Salgsforeningen 24/10 1963 kræve saltningspligten for B-svin hævet fra 50 til 60%, ligesom der indførtes en saltningspræmie på 20 øre pr kg for denne kategori af svin. Desuden hævdede man 14/11 1963 baconafregningsprisen 10 øre pr kg, efter at man i flere måneder havde holdt uændret afregning trods baconnoteringens fortsatte opgang. Som Axelborg så det, trængte noteringsreguleringsfonden, til hverdag kaldet »puljen«, hårdt til at blive ladet op efter 2 års indsats mod en vigeende baconnotering. Trods disse forsøg måtte man alligevel finde på nye »julelege« som skærpede overvægtsfradrag og ekstra slagtningspræmie for at få svin nok til julen 1963.

Hjemmemarkedet og 3. landskunderne tog også stigende kvanta.

Midt i kampen om det »nye« hjemmemarked kunne slagterierne da finde på at underbyde hinanden. Den svenske ordning med et styret salg og økonomisk udlicning mellem slagterierne tiltalte da mange danske slagterifolk, samlet til det ekstraordinære delegeretmøde 25/1 1962. Men direktørforeningens formand, direktør Niels Hjorth, Grindsted, vendte sig stærkt imod en sådan tanke. Den svenske udlicningsordning blev ofte en sovepude i stedet for et incitament, hævdede han.

Tanken om et større centralsalg fik da heller ikke tilslutning fra mange sider. Monopoltilsynets kontrol havde i efteråret 1962 afsløret, at en del slagterier tog højere

priser på hjemmemarkedet end berettiget, bl.a. ved at beregne sig avance af hjemmemarkedsafgiften. Opgaven måtte nu være den at kunne *opnå* den godkendte hjemmemarkedspris, ikke at gå over den. Dette problem blev særlig aktuelt i marts 1963, da folketingsflertallet vedtog den såkaldte »helhedsløsning«, der bl.a. medførte 2 års uændret overenskomstforlængelse, udbyttebegrænsning, pris- og avancestop m.m. Salgsforeningen søgte da i efteråret 1963 på én gang at imødegå manglen på baconsvin og at styre faren for overfyldning af hjemmemarkedet ved at begrænse tilførslerne hertil. Rationeringen lød på til 90% af hjemmemarkedsalget i maj-juni samme år. En givtig eksport af skinker til Frankrig blev samtidig søgt dæmpet ned gennem eksportafgift. Udover konservesindustriens råvareforsyning var der også det hensyn at tage, at der let kunne komme for mange midterstykker på hjemmemarkedet til skade for prisen. Fabrikken i Selby kunne indtil videre kun tage 9.500 midterstykker om ugen.

3. landsmarkedet var ikke særlig favorabelt i 1962. En overgang var Schweiz eneste køber, men tog til gengæld 20.000 om ugen. Tjekkosllovakiet levede dog op til handelsaftalen med Danmark ved marts 1962 at tage 750 søer og 800 t svin, men handelen påførte Salgsforeningen et tab på ca. 1 kr pr kg. I april 1963 havde man da et lager af svin og udskeer, svarende til 255.000 svin. Situationen vendte dog til Salgsforeningens fordel, da en generel mangel på svin gjorde sig gældende efteråret 1963. Ikke alene Schweiz, men også Belgien og Frankrig meldte sig som købere og vel at mærke til priser, der lå over Englandsniveauet. 3-årsbølgerne inden for svineproduktionen var ved at vende.

Efter et magert år 1962 for dansk svineproduktion kom et noget federe 1963.

Hvilke politiske konsekvenser drog nu Fællesbestyrelsen af denne situation?

Struer laver bøllestreger

På dagsordenen for det ekstraordinære delegeretmøde i Fællesbestyrelsen 2/10 1963 stod der som pkt. 3 »Landsnoteringen«. Anledningen var den helt kontante, at Struer Andels-Svineslagteri pr 1/1 1963 havde besluttet at betale 18 øre over landsnoteringen, motiveret med at det havde måttet afgive 88.000 af dets »normale« andelssvin til privatslagterierne i Ringkøbing amt. Ved at betale 18 øre mere end landsnoteringen havde Holstebro taget de 80.000, Lemvig, der gav + 16 øre, de 8.000. Ifølge direktør Arentsen slagtede Holstebro om fredagen bare for at genere Struer, og da tog man 6-700 fødte Struer-svin i stedet for de normale 50-100 stk. Holstebro havde ca. 2.700 leverandører mod Struers godt 6.000, men sendte alligevel deres cirkulære ud i 8.000 eksemplarer. Når en gård skiftede ejer, fik Struer ikke den nye mand som leverandør. De nye landmænd ville have pengene her og nu og ikke vente på efterbetalingen.

Inden vi ser på kollegernes reaktioner på dette skridt, må vi have placeret problemet i et lidt større perspektiv. Noteringsforhold havde siden slagteriorganisationens begyndelse hørt til de faste diskussionspunkter på delegeretmøderne. Ved at give højere pris end noteringen konkurrerede andelsslagterierne her ikke alene med privatslagterierne, men også med hinanden. Gang på gang væltede en skrøbelig opbygget noteringsaftale over ende, fordi det blev alles kamp mod alle.

I 1928 havde andelsslagterierne etableret en fælles landsnotering, fastsat af »Landsnoteringsudvalget« (4 direktører og formænd), men først fra 1/1 1961 havde man fælles regler for notering og afregning af svin. Privatslagterierne fulgte delvis disse regler, men forbeholdt sig ret til at gå over landsnoteringen, da de ikke kendte begrebet efterbetaling.

Som mange slagterifolk så det, skulle Salgsforeningen tilrettelægge sin noterings- og afregningspolitik således, at man altid fulgte Englandsprisen ved dennes opgang, og omvendt tog toppen af en evt. nedgang ved at bruge af puljen. Dons Christensen og hans rådgivere havde ofte svært ved at vinde forståelse for det synspunkt, at puljen for at leve op til sit formål nødvendigvis måtte tilføres penge i opgangstider ved at holde afregningsprisen til slagterierne lavere end Englandsprisen.

Da nu Salgsforeningen gennem afsætningsloven af 1961 fik rådighed over afgiftsmidler af en vis størrelsesorden, fik puljemodstanderne frisk vind i sejlene. De unge landmænd ville som nævnt have pengene straks uden afkortning af nogen slags. Dons Christensen måtte da minde det ekstraordinære delegeretmøde 6/12 1962 om, at puljen havde været i næsten uafbrudt virksomhed 16/4 - 1/10 1962. Og i dette spørgsmål om puljens anvendelse fik de utilfredse i formændenes kreds følgeskab af de to direktører Vagn Jensen fra Frederikssund og H. Clausen Christensen, Thisted, da forholdet baconnotering/afregningspris kom til principiel debat på Salgsforeningens bestyrelsesmøde 24/5 1963. Over for prisdykket ned til 220 sh ville de mobilisere hele puljen på 55 mio kr Slagteriernes økonomi kunne ikke i længden overleve et sådant prisfald, hævdedes det, og leverandørerne var i forvejen på oprørets rand. De fik efter lang debat presset Dons Christensen til at lade puljen dække en del af prisfaldet, men det drænedes den også for 2,5 mio kr om ugen. Til gengæld fulgte Salgsforeningen ikke automatisk efterårets prisopgange. Det gav 20 øre pr kg til puljen, og den kom da op på 40 mio kr, meddelte Dons Christensen ved det ekstraordinære delegeretmøde 6/12 1962. Af hensyn til hjemmemarkedsordningen skulle man ikke have for mange justeringer af priserne. For øjeblikket gav

hjemmemarkedsordningen 14 øre pr kg. Gik prisen op, ville afgiften bare gå ned.

På næste ekstraordinære delegeretmøde 6/6 1963 videreudviklede Dons Christensen sine tanker om sammenhængen mellem de forskellige markeder og priser. Når hjemmemarkedsordningen hjemlede et tilskud på 12-15 kr, kunne Englandsprisen som netop demonstreret gå ned fra 260 til 245, uden at landmanden mærkede det. Han fik stadig 240-250 kr for sin slagtegris. De danske forbrugere gav herved den britiske husmoder en hånds-rækning, og det var vel ikke det, der var meningen med ordningen?

Som vi skal se, havde formanden en idé, der efter hans opfattelse kunne sætte en bjælke under prisniveauet: en produktionsregulering via leveringskort, hvorefter producenterne fik én pris — den bedste — for deres normale produktion og en anden — den lavere — for leverancer ud over de fastsatte mængder. Formanden for Skive — og for J.A.K.A. —, Mads P. Stisen, ville langt foretrække en afregningsform, hvorefter landmændene fik en sammenvejet pris for de svin, de leverede. Det ville Dons Christensen overhovedet ikke høre tale om. Man kunne ikke regulere svineproduktionen over prisen.

Og så kom Struers beslutning om at gå 18 øre over landsnoteringen. På det ekstraordinære delegeretmøde 2/10 blev beslutningen skarpt fordømt af de fleste talere med Dons Christensen i spidsen. Enkelte antydede ligefrem, at Struer snarere tænkte på de 25-30% uudnyttet kapacitet, slagteriet rådede over end på Holstebros jagt på Struer-svinene. Struers formand, S. Grue-Sørensen, tog da til genmæle. Dons Christensens bebrejdelser gjorde ondt og havde dertil forkert adresse. Struer meldte sig da ikke ud af fællesskabet ved at gå over landsnoteringen. Problemet var den nådesløse kamp mod privatslagterierne i Ringkøbing amt.

I sin indledning havde Dons Christensen luftet den tanke, at man muligvis kunne genetablere forslaget i andelsslagteriernes kreds ved at indsnævre marginen mellem afregningspris og landsnotering ca. 20 øre. Det kaldte straks direktørerne på tallerstolen. Direktør K. Eriksen, Hjørring, der var formand for landsnoteringsudvalget, betonedede at landsnoteringen var strammet (= forhøjet) 3-4 øre pr kg de sidste par år. Situationen var ret vanskelig for slagterier, som havde investeret ret meget i den senere tid. Ville man endelig stramme, måtte man først se på det forhold, at de jyske slagterier selv betalte vognmændene for svinenes transport til slagteriet, mens de sjællandske lod landmændene betale en del af kørslen.

Direktør Hjorth erklærede kategorisk, at slagterierne *ville* have plads til en efterbetaling på 26-30 øre pr kg. Andelsselskabernes achilleshæl havde altid været kapitaldannelsen. Producenterne kunne ikke tåle at se en konto vokse, uden at den partout skulle udbetales. Nu som i 1930'erne lå efterbetalingen på ca. 7% af landsnoteringen, og det var bedst for alle parter. Ville man gerne give de unge landmænd 18 øre mere pr kg, kunne man passende tage dem af puljen. I det hele taget var Hjorth i kamphumør den dag. Da kollegaen fra Svendborg, St. Leth Møller, ivrede for, at man for at beskytte svinene mod bidesår under transporten, gav dem grimer på, stillede Hjorth spørgsmålet: Hvad bliver det næste? Skal dyrene også have galoscher på? Formændene holdt sig heller ikke tilbage i kritikken af Struer. Vald. Poulsen, Hurup, fandt at handlingen var noget af en bøllestreg. Hvis svin var det egentlig, Struer var ude efter? Men det var klart nok direktørernes dag. Et principforslag om at stramme landsnoteringen blev afvist med stemmerne 38-28, og 3 stemmer var blanke. Der skulle være plads til efterbetalingen.

Kong Frederik IX og direktør Frederik Meilvang fra Randers Andels-Svineslagteri kontrollerer, at udstødningen og frigørelsen af skulderbladet foregår rigtigt. Omkring 1955. Foto: Danske Slagterier.

Et nationalt produktionsfællesskab?

Bag direktørernes kraftige reaktion lå en tiltagende uro over udviklingstendensen.

Begrebet sammenlægning eller med et finere ord »fusionering« var oppe i tiden.

På delegeretmødet 22-23/3 1962 havde Fællesbestyrelsen nedsat et rationaliseringsudvalg, som ud fra en analyse af langtidstendenserne i produktion og afsætning, i markedssituationen og i slagterierne og konservesfabrikkernes organisatoriske samspil skulle søge at belyse andelslagteriernes produktions- og afsætningsmæssige struktur.

Da resultatet af undersøgelserne forelå januar 1963 som en »Redegørelse fra Andelsslagteriernes Strukturrationaliseringsudvalg«, kunne der udledes tre sæt konklusioner heraf. For det første fandt udvalget, at fremtiden stod i supermarkedets og mærkevarernes tegn. Frosne eller nedkølede produkter i farvestrålende plastikemballage, ens i udseende og smag, var den moderne husmoders svar på arbejdsmarkedets lokkende toner om kvindens nye plads i erhvervssamfundet. Dernæst fandt udvalget, at der var for mange små andelslagterier i Danmark. Spændvidden i slagtetallet gik helt fra 434.790 til 29.739 i 1961. En kurve over omkostningerne herved viste først tegn på at flade ud efter en årlig slagting på 100.000. De nye tekniske hjælpemidler krævede større investeringer. Da små slagterier umuligt kunne klare dette, drog udvalget sin 3. og sidste konklusion: at produktionsapparatet måtte udbygges efter en fælles målsætning. S.U.F.O. og S.I.S. var nøgleordene til fremtiden. Det første stod for Slagteriernes Udviklings- og Finansierings Organisation, der direkte under Fællesbestyrelsens forretningsudvalg skulle planlægge hele strukturrationaliseringen. Slagteriernes Indkøbs- og Salgsorganisation skulle med samme status som S.U.F.O. fordele og koordinere produktion og afsætning inkl. det københavnske hjemmemarked. Med andre ord: erstatte 62 lokalslagterier med 1 stort selskab — uden dog at bruge udtrykket »Slagteriselskabet Danmark«.

Rapporten blev forelagt et ekstraordi-

nært delegeretmøde 6/2 1963. Det tog meget forsigtigt på sagen; den eneste brugbare konklusion, Dons Christensen kunne drage, var, at der var givet grønt lys for det videre undersøgelses- og bistandsarbejde i forhold til evt. interesserede slagterier. På et møde mellem Fællesbestyrelsen og udvalget 21/2 1963 betonedede Dons Christensen, at ingen af bestyrelsens medlemmer ønskede at få sæde i udvalget. Den efterfølgende debat drejede sig mest om S.U.F.O. og S.I.S., især dog sidstnævnte.

Flere udtrykte interesse for at danne slagteriregioner, andre var meget opsat på at få dannet en midtjysk region, hævdede formanden for Hadsten, Nydam Jensen, men, tilføjede han, det var nok, fordi slagteriet var gået tilbage! Dons Christensen frygtede, at en opdeling af landet i 8-10 slagteriregioner ville ødelægge tanken om et slagteriselskab Danmark. En anden reservation over for regionstanken kom fra formanden for Sæby, H. Krogh Sørensen. For ham var et centraliseret salg på hjemmemarkedet vigtigst. Dermed udtrykte han nok de flestes ønsker for et nærmere samarbejde mellem slagterierne.

Privatlagterierne tog ved et fællesmøde med Fællesbestyrelsen 20/6 1963 skarp afstand fra rapportens tanke om et udvidet slagterisamarbejde. Privatlagterierne arbejdede hovedsagelig med små ting som fedt, opskæring o.lign. Desuden ville en mængde små fabrikker stå uden for samarbejdet. Konklusionen på sommerens drøftelser blev, at planlægningsudvalget blev reorganiseret med Hjorth som formand.

Dons Christensen så åbenbart gerne, at direktørforeningens stærke og myndige formand blev spændt for den vogn, der skulle fragte slagterierne over i en ny tid, hvad enten der på vejviseren stod »Slagteriregion NN« eller »Slagteriselskabet Danmark«.

Slagteriernes formand forsøgte altså i 1962-63 at få såvel producenterne som

slagterierne til at indordne sig under den fælles målsætning: et Englandsorienteret centralsalg på basis af den kommende markedsdelingsaftale og en styret hjemmemarkedsafsætning, hvis afgiftsprove- nuer skulle give Salgsforeningen muligheden for at dirigere hele produktionen. Landmændene skulle styres gennem en produktionsregulering, og slagterierne skulle integreres regionalt eller nationalt. Det var de faktisk eksisterende svin – i og uden for søerne, som det udtryktes – Dons Christensen ville styre mod sine leveringskort. Der var 1 mio svin for meget i forhold til afsætningsmulighederne. De produceredes hovedsagelig i store besætninger, svinefabrikker faktisk. Ved at pålægge dem en afgift på 50 kr pr svin, fik man de 50 mio kr, kvantumsrabatten kostede.

Men hverken Husmandsforeningerne eller Landboforeningerne ville høre tale om en prisdifferentieringsordning, da Dons Christensen ved en række forhandlinger maj og september 1963 forelagde delegeretmødets vedtagelse om at søge en sådan ordning gennemført. Mest afvisende var Husmandsforeningerne. Organisationen fandt, at alt for mange ting var uafklarede i forholdet til E.F.T.A. (England) og den erhvervspolitiske situation, først og fremmest strukturdebatten på basis af arbejdet i Landbokommissionen af 1960.

Landboforeningerne stod mere delte i spørgsmålet, men fandt at det i hvert fald måtte ses i sammenhæng med drøftelserne om en forbedret foderkornsordning. I øvrigt var der jo i kornloven en klausul, der sagde, at såfremt landsnoteringen i en

8-ugersperiode faldt under en vis grænse, ville importafgifterne og dermed produktionsomkostningerne blive reduceret. Landbrugsministeren havde allerede på et møde 15/5 1963 gjort det klart, at han ikke agtede at foretage sig noget i spørgsmålet, før der forelå en indstilling fra et enigt landbrug.

Dons Christensen måtte da på et møde i Fællesbestyrelsen 28/11 1963 erkende, at der ikke kom en produktionsregulering i 1964. Ikke engang en udtalelse som: »Produktionen skal bero, hvor den er« havde kunnet få husmændene til at skifte standpunkt, hvor meget de end måtte være enige med Dons Christensen i dennes bekymring for strukturudviklingen. Salgsforeningen slap da også igennem 1963 med et underskud på kun 5 mio kr på afgiftskontoen mod 17,5 mio kr i 1962. Stærkt medvirkende hertil var 49 mio kr fra Landbrugets Dispositionsfond, de 16 mio til reklame og de 33 mio til kvantumsrabat. De 6 mio kr til en tiltrængt udvidelse af Slagteriernes Forskningsinstitut fik man fra eksportafgiftsfonden. Nu skulle det så vise sig, om væksten i sobestanden fra 752.000 i januar 1963 til 811.000 i juli samme år ville føre til en eksplosiv vækst i svinebestanden.

Et ja til England er et ja til Salgsforeningen

Markedsdelingsaftalen på det engelske baconmarked gav i de to første aftaleår følgende resultat:

Markedsdelingsaftalen vedr. det engelske baconmarked

År	Total	Danmark	England	Polen	Eire	Resten
1964-65	615.550	292.290 (47,4%)	220.460 (35,8%)	50.811 (8,3%)	27.567 (4,48%)	24.422 (4,02%)
1965-66	623.802	299.526 (48,0%)	226.470 (36,3%)	51.836 (8,3%)	27.882 (4,50%)	18.088 (2,9%)

Med andre ord: Danmark havde lagt ca. 16.000 l/t til sin andel, England vandt det ind i 2. aftaleår, det satte til i første. Stabile markedsforhold og fair priser var det mål, delingsaftalens ophavsmænd havde sat sig. Stabiliteten kunne ikke afdisputeres efter de første par år, men var priserne fair? Den engelske landbrugsminister Soames gav så tidligt som 29/4 1964 udtryk for sin bekymring over de høje danske baconpriser, da han talte med den danske ambassadør Erling Kristiansen (ESS 21/5 1964). I hvert fald var prisudviklingen set med danske øjne rimeligt positiv. Baconnoteringen for A-sorteringen steg fra 279/- i 1963 til 297/7 for så i 1965 at falde til 282/9. Men prisen for et stabilt marked var også en leveringsforpligtelse, indskærpede Dons Christensen det ekstraordinære delegeretmøde 6/2 1964. Slagterierne havde givet deres ja til England 2/10 1963, og det forpligtede, betonedede han. Troskaben kunne dog komme på en svær prøve, når mere attraktive tilbud meldte sig. Svare og hans medarbejdere på Axelborg følte sig først sikre, når den aftalte mængde af saltningsegnede svin lå forsvarligt neddykket i saltlage. Med gode hjemmemarkedspriser kunne procenten af ikke-eksportegnede svin godt svinge fra 15 til 32% fra slagteri til slagteri, uden at Salgsforeningen kunne gøre det bitterste herved. Enkelte slagterier var så fikse, at de omgik Salgsforeningens monopol ved at sælge »forbudne« varer til private eksportører.

På samme delegeretmøde fremlagde direktør Svare da et forslag til nye saltningsbestemmelser, hvorfor man gennem en præmieordning ville lokke slagterierne til at salte flere grise. Hjemmemarkedsslagterier samt konservesslagterier afviste dog tanken. Det ville være helt umuligt at leve op til disse krav, når man primært ville bruge svinene til andet end bacon. Hertil svarede Dons Christensen, at en saltningspligt ramte i flæng og i nogle uger kunne

straffe de slagterier, han kaldte »de trofaste saltere«. Her hørtes en stemme fra Allingåbro: Jeg har ondt af Dons Christensen, som gerne vil have en diktators beføjelser på en demokratisk måde! Og direktør Holm, Skive supplerede: Der er trods alt andet i verden end hjemmemarkedet. »Diktatoren« dikterede da også straks, at de delegerede skulle gå hjem og sove på forslaget.

I første omgang blev der ikke mangel på baconsvin. Tværtimod kunne P. J. Svare på Salgsforeningens bestyrelsesmøde 20/3 1964 rapportere, at man nu var ved at have et lager heraf. Problemet var nu snarere at overholde kvoten. Da Vejle leverede skiveskåret bacon til England, blev det derfor meddelt Landbrugsministeriet, at slagteriet nu måtte låses fast på sin egen (lille) kvote. Landbrugsministeriet mente dog, at da kun 3 eksportører var inde på markedet med et ugekvantum på kun 8 tons, var der ingen grund til særskilt kvotering af skiveskåret bacon (ESS 4/6 og 23/7 1964).

Nu må baconlageret ikke blive større, lød vurderingen på Salgsforeningens bestyrelsesmøde 20/8 1964. De var nu oppe på 1.764 tons eller 62.000 svin. Vægtgrænsen blev derfor sat 1 kg ned fra 7/9 for at imødegå en forventet større ugeslagtning, lød det i en pressemeddelelse. Da man kun rådede over en frysehuskapacitet på 5.600 t, kunne problemet snart blive presserende.

Ved samme møde rapporterede Inge-mann Rasmussen: 3. landene klager over, at svinene er for små. Og det var ikke det eneste, disse lande havde at sige Salgsforeningen på. Schweiz og Frankrig havde ved flere lejligheder gjort ophævelser over at skulle betale højere priser end baconnoteringen (ESS 9/1 og 13/2 1964). Som EF-medlem fik Frankrig imidlertid importafgiften reduceret, og dermed kunne Danmark ændre eksportafgiften fra 1,22 kr til

0,27 kr pr kg. Trods alle ophævelser tog et land som Schweiz alligevel 3.000 svin om ugen i denne tid. Og nye 3. landsmarkeder blev dyrket op. Under en salgsrejse til Østeuropa i april 1964 solgte Ingemann Rasmussen 3.500 t svin plus 600 t fedt til DDR (ESS 16/4 1964). Senere købte Portugal 500 t. Direktør Behnke var sammen med kontorchef Kjeld Ejler fra Landbrugsraadet to gange i Moskva for at sælge svin og søer som led i den dansk-russiske handelsaftale. Partisekretær Nikita Khrusjtjovs besøg i Danmark i juni 1964 havde bl.a. afstedkommet en stigende interesse for dansk-russiske affærer. Slagterifolket blev dog noget afsvalede ved at læse nogle udtalelser, den celebre gæst fremsatte under et besøg på Dalum Landbrugsskole 18/6: I kan måske sælge noget til DDR og Tjekkoslovakiet, men ikke til os, for vi kan selv. Men hvorfor må vi ikke købe avlssvin hos jer? I det hele taget var partisekretæren kritisk mod dansk landbrug. 20.000 ha – se det var en rigtig russisk gård. Og hvis russerne som i Danmark dryssede 7 t kunstgødning i jorden pr ha, røg produktionen ovenud af taget. Trods de storrussiske småpralier fik danskerne dog solgt i alt 15.000 tons svinekød i Moskva. Prisen var dog ikke noget at råbe hurra for. I alt tabte man i 1964 godt 20 mio kr på salget til 3. landsmarkedet.

Svinepuklen gror frem

Efteråret 1964 gik uden at der skete større ændringer i forholdet mellem produktion og afsætning, bortset fra at der i perioder var mangel på sekunda baconsvin. Ikke alle kunder i England havde råd til at betale for dansk bacon af kvalitet A. Men ellers talte man lavmælt på Axelborg om fremtidsudsigterne for svineproduktion. Det stærkt stigende tal på søer forurolegede. O.E.C.D. havde forlængst varslet rekordslagtinger fra efteråret og havde spået, at

Danmark ville komme ud i store vanskeligheder i de første måneder af 1965. Det gjorde ikke sagen bedre, at Salgsforeningens økonomi ikke var skikket til at tage kampen op med en overproduktion på millioner af grise. På kontoen for hjemmemarkedsafgiften var der før 1964 et underskud på 12 mio kr. Salget til 3. lande havde i 1964 alene kostet 20,2 mio kr (ASF e.o.d.-møde 15/10 1964).

Hvad skulle man i disse situationer fortælle landmændene? Da England 19/11 gik 15/- op, ønskede Dons Christensen at lade afregningsprisen stige tilsvarende dvs 28 øre. På et ekstraordinært delegeretmøde 9/6 1964 havde man med stemmerne 51 for, 5 mod og 5 blanke besluttet at stramme landsnoteringen med 12 øre pr kg pr 1/1 1965. Baggrunden herfor var en forøget debat om Struers politik med at betale 18 øre over landsnoteringen. Nabolagteriet Hurup truede da med at følge Struers eksempel, om ikke landsnoteringen blev hævet. På forhånd havde Struer erklæret, at kun en stramning på 18 øre ville få det til at genoverveje situationen. Stemningen var overvejende for at stramme. Johan Philipson fra Gråsten erklærede kategorisk, at den »tåbelige overskudspolitik«, man i årevis havde ført, gjorde det ekstra svært for socialdemokratiske politikere at sluge hjemmemarkedsordningen. Kun en enkelt, formanden for Slagelse, Bjarne Hansen, pegede på den fare, der lå i at produktionen af smågrise kunne tænkes at eksplodere med en stramning af landsnoteringen. Men han talte for døde øren.

I januar var man oppe på en ugeslagting på ca. 245.000 svin, og det var så alarmerende, at Dons Christensen fik politisk opbakning til en beslutning om at tilbageholde hele afregningstillægget på ubestemt tid. Det blev for perioden 25/1 – 1/7 et beløb på 60 mio kr, der her blev samlet i reservekapital. Mindst 20.000 svin måtte hver uge indfryses til Ruslandsleverancen

Som reaktion på engelske bestræbelser på at etablere egen produktion og salg af »pre-packed sliced bacon« overtog salgsforeningen i efteråret 1960 aktierne i Danish Bacon Packers Ltd og baconopskræingsfabrikken i Selby i Nordengland. Fabrikken blev fra 1964 ført videre under navnet Danepak. Kapaciteten i Selby viste sig hurtig for lille, og et nyt anlæg, der foruden vacuumpakninger til husholdningerne kunne levere sliced bacon i bulkpakninger til for eksempel hospitaler, hoteller og slagtere. I 1965 indviedes fabrikken i Thetford nord for London, og i marts 1972 kunne man her tage nok en udvidelse i brug. På billedet vurderer Johs. Dons Christensen og Danepak's direktør Bruce Robinson en vacuumpakning med bacon skiver.

med et tilsvarende tab på 30.000 kr. Problemet var simpelthen ugentlig at komme af med 30.000 svin ekstra i 1. halvår 1965, og prisen ville næppe blive højere end 200 kr, præciserede Dons Christensen (ESS 7/1 1965).

I februar begyndte det engelske marked at give efter, og baconnoteringen sank over flere omgange fra 285/- for dansk A til 250/- i april-maj. Det var et chok for alle implicerede, erklærede Behnke. Og nu ville agenterne have længere kredit. Nej, svarede Dons Christensen. At gøre noget sådant lige før et delegeretmøde ville skabe en trykket stemning (ESS 25/2 1965). I stedet fulgte man en midlertid opgang 100%,

så afregningsprisen for A-sorteringen i 3 uger lå på 4,88 — for så atter i to tempi at gå ned til årets bundrekord: 4,32. Engelske følere om at få ugerationen op på 12.500-12.600 l/t i stedet for 12.000 blev pure afvist. Danmark ville ikke sidde med Sorteper (ESS generalforsamling 8/4 1965). En opgang på 15/- i maj blev påny fulgt til dørs. Er det nu fornuftigt af hensyn til den store svineproduktion? spurgte Landboforeningernes repræsentant A. Pilegaard Larsen. Hvad med at spare op til et frysehus o.lign.? Svineproduktionen skal ikke reguleres over priserne, og da tiderne er dårlige for landmanden, skal vi ikke sanke i lade lige nu, svarede Dons Christensen

(ESS 13/5 1965). I juni kunne sandheden imidlertid ikke dølgjes længere. Lageret var i bedste fald på 7.000 t, og hver uge vandrede 20-25.000 svin direkte på frysehus. Russerne havde pænt sagt nej tak til yderligere 15.000 t. Nu måtte landmændene have besked, erklærede Dons Christensen. Hertil replicerede Sæby-formanden H. Krogh Sørensen: Vi skulle ikke have haft den sidste opgang. Og husmand Niels Korsgaard tilføjede: Fejlen er de 12 øre, noteringen blev strammet med til nytår. Hertil svarede Dons Christensen: Samler vi penge op, ved landmanden de kommer ud i omløb en dag, og så producerer han bare videre. Nu enedes man om at indkalde til et nyt delegeretmøde, og her skulle man for alvor drøfte produktionsregulering.

Inden vi forlader afsætningsituationen 1964-65, må vi have klarlagt Salgsforeningens holdning til hjemmemarkedet i svinepuklens skygge. Midt i al modgangen ville man gerne bevare det prisniveau, man havde opnået på dette sikre marked. Metoderne hertil var flere. I begyndelsen af juli nedsatte man afregningsprisen og dermed landsnoteringen, hvorved hjemmemarkedsafgiften kunne øges. Desuden begrænsede man tilførslerne og lod i stedet flæsket gå på frysehus. Virkningen var i første omgang beskeden. Prisen faldt i juni-juli, men steg i august op over det aftalte niveau.

Det fik Monopoltilsynet til at reagere, men en større undersøgelse af priserne i Købbyen førte kun til en mild påtale. Landbrugsministeriet ville derimod gerne have oplyst, om Salgsforeningen var i stand til at påvirke priserne i Købbyen? Svaret blev, at man ikke havde indflydelse på det antal svin, der tilførtes Købbyen og derfor ikke »kunne have nogen direkte indflydelse på den skete prisudvikling...«

Men, tilføjedes det i overensstemmelse med sandheden, havde man direkte indflydelse på prisdannelsen, var det kun for

en kort periode. Ved samme lejlighed bad formanden sine embedsmænd have en erklæring klar, om der kom pressestorm på sagen. Men den skulle være 100% skudsikker, betonedede han (ESS 16/9 og 30/9 1965).

Johs. Dons Christensen mod Anders Andersen

Som vi tidligere har set, diskuterede Fællesbestyrelsen i 1962-63 flere gange om produktionsregulering med Landboforeningerne og Husmandsforeningerne. Da man stødte panden mod en mur, opgav Dons Christensen for en tid tanken. Men stadig plagedes han af tanken om svineflokks millionskare på vej ind i en overmæt slagtemaskine. I forbindelse med endnu en debat om et uopslideligt emne: noteringsreguleringsfondenerklærede han, at der måske nok var noget om snakken, når folk hævdede at en sådan fond i landmandens bevidsthed kom til at virke som en garanti for fortsat opretholdte priser. Måske får vi i 1965 en større svinepukkel, erklærede han (ASF's e.o.d.-møde 6/2 1964).

På Salgsforeningens generalforsamling i april foreslog Dons Christensen, at man nu fik produktionen begrænset. Hertil svarede Anders Andersen ikke meget forpligtende, at der selvfølgelig kunne »komme tidspunkter, hvor en sådan drøftelse ville blive nødvendig...« Der var jo også den mulighed, at man kunne sælge Nikita Khrusjtjov nogle svin under det kommende besøg (ESS generalforsamling 22/4 1964).

Når en Anders Andersen tænkte landbrugspolitisk, var det ikke svinene, men kornet og kvæget, som først tonede frem for hans indre blik. Skulle svineproduktionen tilgodeses, måtte det først og fremmest ske i form af en god kornordning. Da

husmændenes formand Peter Jørgensen 17/3 1964 afviste al tale om såvel svinekort som ret til fri sammenlægning, svarede Anders Andersen: Peter Jørgensen må vælge mellem en produktionsregulering og en kornordning.

Peter Jørgensens erhvervspolitiske tale-rør »Husmandshjemmet« fulgte loyalt sin formand ved at gå til offensiv mod slagteri-formanden og hans svinekort. Det opirrede naturligvis Dons Christensen stærkt. Husmændenes repræsentant i Salgsfor-eningens bestyrelse Anton M. Nielsen blev da bedt om at retlede bladet og dets redaktør, da Dons Christensen nødigt ville ud i åben polemik (ESS 30/4 1964). Ved en tidligere lejlighed erklærede han åbent, at den største fordel ved en produktionsregulering var, at så slap man for det ubehagelige hverv at skulle rende Christiansborg på dørene (ASF 30/7 1963). Til en kornordning som produktionsregulerende faktor havde man ikke større fidus, selv om han loyalt støttede Anders Andersen.

Ved et møde i Kolding 8/5 1964 fastslog Dons Christensen, at overskudsproduktionen på grund af modstanden imod svinekort måtte afvikles som konserver på det amerikanske marked. Men konserverprisen indbragte kun 210 kr mod 340 på hjemmemarkedet, 290 i England og 270 kr til 3. lande. Og en smågris kostede nu 150 kr. Så langt kunne Fællesbestyrelsen være enig med sin formand, men enigheden hørte op, da han sagde nej til at lade søerne være omfattet af kornordningen. Fire medlemmer inklusive næstformanden Verner Andersen krævede søerne med-inddraget (ASF 6/5 1964).

I juli 1964 forelå Dons Christensens forslag i en endelig form. De svin, der kunne afsættes på traditionelle markeder, skulle afregnes efter noteringen, de overskydende antal svin efter lavere notering. Til første gruppe hørte leveringskort (-søer, orner m.m.) efter leverancer 30/9 1963 – 3/10

1964. I hvert amt skulle indsættes et særligt nævn, som skulle behandle dispensationsansøgninger. I mellemtiden havde Anders Andersen også fået kornordningen for 1964-65 igennem Folketinget (lov 4/6 1964). For foderkorn var prisen cif dansk havn pr 100 kg for rug, hvede, byg og majs stadig 46 kr, for havre 43 kr og for milokorn og hirse 45 kr. Lå indkøbsprisen under disse satser, skulle den hæves gennem en udligningsafgift (korntold). Fortsat skulle priserne reduceres med 1 kr for hver 10 øre, et 8 ugers gennemsnit af landsnoteringen for 1. klasses svin inkl. afregningstil-læg gik 10 øre under 3,80 kr.

Ved et møde i Fællesbestyrelsen 23/7 1964 fik Dons Christensen principiel tilslutning til sit forslag. I første omgang syntes den mest overhængende fare for en svinepukkel afværget, eftersom en revision af prognoseteknikken gav et mindre antal grise end den hidtil brugte metode. Alligevel var det nye tal: 230.000 pr uge for stort. Svare mente, at det reelt var muligt at sælge 195.000 (ASF 12/8 1964). Dons Christensen gik da til Landbrugsraadets præsidium med sagen. Selvfølgelig gav det ikke noget resultat, rapporterede han mistrøstigt tilbage. Anders Andersen talte stadig om sin kornordning og savnede i øvrigt slagteriernes støtte hertil, tilføjede han lidt syrligt. Nu ville Dons Christensen tage det, han kaldte »en retningsgivende diskussion« på et ekstraordinært delegeretmøde 15/10 1964. Produktionen skulle blive, hvor den var, og en produktionsregulering skulle følges op af en bedre kornordning (ASF 7/10 og 15/10 1964).

På Foreningen af jydsk Landboforeningers delegeretmøde 9./10. 1964 fremlagde Dons Christensen sine tanker om en produktionsregulering. Modtagelsen var blandet. En taler kommenterede slagteri-formanden således: »Der har stået en em omkring ham hele tiden. Det er noget af det værste...« Taleren havde selv oplevet

1930'ernes svinekortordning og betakke sig for at genopleve de uhyrligheder, der ville blive resultatet. En ordentlig kornpris, se det var lige sagen. Anders Andersens tanker om en kornpris på 54 kr tiltalte umiddelbart de jyske kornavlere! På delegeretmødet fortalte Dons Christensen først de fremmødte om de milliontab, der ventede forude, nu hvor stigningstakten i svineproduktionen ikke længere var 3-4%, men 13,4% for svin og 17-19% for søer. Løsningen var at få låst stigningen fast på 3-4% ved hjælp af svinekort. Fribonden Jens Kirk, medlem af bestyrelsen for Thissted, stod straks op og undsagde tankerne. Prognoser slog altid fejl. Kortfordelerne blev pr definition gamle mænd, der ikke forstod, at de unge landmænd havde behov for at producere flere svin for at komme fri af den omkostningsklemme, samfundet havde sat dem i. De øvrige talere var stort set positivt indstillet over for ideen. Dons Christensen betonedede i sit svar, at der var tale om en *produktionstilrettelæggelse*, ikke en -regulering. Gjorde man intet ved miseren, ville man få en strukturudvikling til skade for de eksisterende producenter.

Således bemyndiget holdt Dons Christensen da møder med Husmandsforeningerne og Landboforeningerne 4/11 1964. Husmændenes Peter Jørgensen og Emanuel Vestbo trådte helt tydeligt vande for ikke senere at kunne blive hængt ud for en afvisende holdning. Landboforeningernes reaktion var mere delt og afspejlede hermed holdningen i bestyrelsen. Den sjællandske Pilegaard Larsen var ret tiltalt af ideen bag Dons Christensens forslag, især fordi stigningen var reserveret nye producenter samtidig med, at man hermed lagde en dæmper på svinefabrikkerne. Modsat med jydernes Anders Andersen: En kornordning var en bedre regulator. En prisdifferentiering ville låse produktionen fast, hvor den p.t. befandt sig og derved lukke

Den kontrollerende dyrlæge sikrer, at det kød, der frigives til handel er fri for infektionssygdomme, der også kan ramme mennesker, som tuberkulose, miltbrand og hundegalskab. På billedet kontrollerer dyrlægen på Aars og Omegns Andelsslagteri mave-tarmsættets lymfekirtler i 1917. Arbejdet foregik ved træborde. I dag består inventaret af rustfri borde og bakker, der let kan holdes rene. Lokalhistorisk Arkiv for Aars kommune.

af for de, der producerede mest effektivt. Hertil replicerede Dons Christensen, at slagterierne ikke skulle gå foran i en strukturrationalisering, som tiden endnu ikke var moden til.

Derefter besluttede Fællesbestyrelsen at gå direkte til landbrugsministeren i form af et omfattende memorandum. Her hæftede man sig særligt ved den omstændighed, at en kornpris skulle være i størrelsesordenen 60-64 kr (ud fra forholdet flæskepris —

Dyrlægens betroede medarbejder, opsynsmanden, lurmærker flæskesider på Frederikssund Andels-Svineslagteri 1935. Ved mærkning af klasse A 1 svin skulle lurmærket anbringes mindst tre steder på hver halve krop. Nemlig på bov, karbonade og skinke. Der er nu kommet hygiejniske fliser på væggen.

kornpris 1:8 eller 1:7,5) for at virke dæmpende på produktionen. Da svineavlerne brugte 40-42 mio kg af en indenlandsk produktion på 62 mio kg, ville man ved en høj kornpris blot flytte fortjenesten fra svineavlerne til kornproducenterne (ASF 10/12 1964).

Kanterne var nu trukket skarpt op, og nye forhandlinger med Landboforeningerne 2/2 1965 bragte ingen optøning. En prisdifferentiering vil virke strukturbeva-

rende og dermed forsinke udviklingen unødigt, sagde Anders Andersen med den landbrugsøkonomiske sagkundskab, personificeret ved kontorchef S. P. Jensen, ved sin side. Anders Andersen gik ikke til en vigtig forhandling om økonomiske emner, uden først som den fødte skakspiller at have diskuteret alle mulige træk og modtræk med landbrugets ubestridte førstemand på feltet. Når landbruget i det store og hele kom gennem alle forhandlinger i 1960'erne uden at få sit udspil flået i stumper og stykker af modparten, skyldes det i høj grad den dygtighed og redelighed, hvormed S. P. Jensen udførte sine beregninger.

Hvis en forbedret kornordning ikke har den ønskede effekt, måtte nye forhandlinger til med udgangspunkt i en prisdifferentiering. Det var Anders Andersens sidste ord i den sag. Og så lagde slagterierne tons efter tons svineköd på frostlager, alt imens man udadtil opretholdt total tavshed. På det ordinære delegeretmøde 25-26/3 1965 talte Dons Christensen ganske vist meget om faren ved den stigende produktion, men ikke om den svinepukkel, der uge for uge voksede op på frysehuse i ind- og udland. Andelsbladets referat fik nok overskriften »Prisdifferentiering på Svin: Det bliver vanskeligere jo længere vi venter«, og referatet sagde også, at Peter Jørgensen for at undgå de mange svinefabrikker var indstillet på at finde en ordning. Men indtil videre var det Anders Andersens tanker om en forbedret kornordning, som man talte mest om. Den nye kornlov for høstårene 1965-66 og 1966-67 (lov af 9/6 1965) hævdede for 1965-66 cifprisen på foderkorn fra 46 til 50 kr stigen- de til 53 kr til 1/3 1966 og for 1966-67 blev de tilsvarende satser 52 og 55 kr.

Den 1/7 1965 lod så Dons Christensen som tidligere nævnt bomben springe på et ekstraordinært delegeretmøde: Vi har pådraget os en svinepukkel, og den vokser

som en svamp. Hele vor driftkapital og lidt til er bundet heri! Leverer en landmand 12 svin, giver de 10 gennem Englandsprisen 2.900 kr. Hvis de to sidste destrueres, er prisen stadig 245 kr eller 4 kr pr kg. Efter-som kornprisen nu er 0,50 kr pr kg, er forholdet flæsk : korn som 1:8, og så producerer landmanden bare videre. Hvis vi havde haft en prisdifferentiering for 1 år siden, stod vi ikke i denne situation. Helt konkret må vi nedskrive fryselageret til 50% af værdien eller med 26 mio kr lig 31 kr pr gris for at ride stormen af.

De fleste af talerne delte formandens synspunkter. En repræsentant for Allingåbro mente dog, at regningen var adresseret forkert. I stedet for producenterne skulle der stå: Til d'herrer politikere Anders Andersen og Peter Jørgensen. Tanken om at destruere de overflødige svin vandt også genklang. Dons Christensen trak dog lidt i land på dette spørgsmål; det kunne svække slagterierne politisk på det engelske marked. Anders Andersens udtalelser om at prisdifferentiering hverken gjorde fra eller til i den nuværende situation var helt ved siden af. Svineproducenterne planlagde $\frac{1}{2}$ -1 år frem i tiden, og så ville de naturligvis tage bestik af den situation, en prisdifferentiering ville afstedkomme. Nu måtte man i stedet stryge den $\frac{1}{2}$ år gamle ordning med en forlods efterbetaling på 12 øre og desuden reducere landsnoteringen med 40 øre – et udbetalt afregningstillæg på 10 øre, så producenternes andel af smerten blev 42 øre pr kg. Det vedtoges med stemmerne 60 mod én, 1 stemme var blank.

Sagen vakte naturligvis stor opsigt og pressen ofrede mange spalter herpå. Dons Christensens noget uforsigtige brug af ordet »destruktion« fremkaldte især hos ulandssindede stor indignation. At tilintetgøre fødevarer, når millioner af mennesker sultede, nærmede sig det kriminelle. Her greb Folkekirkens Nødhjælp med pas-

tor Viggo Møllerup ind og fik fremstillet konserver af en del svinekød, man overtog til 0,50 kr pr kg. Husmandslederne og da især Emanuel Vestbo ville ikke hænges ud som svinepuklens noget suspekter ophavs-mænd. I en skarpt formuleret lederartikel i »Husmandshjemmet« 8/7 1965 blev bolden spillet tilbage: Årsagen til det skete var ikke husmændenes uvilje mod en produktionsregulering, men slagteriernes zigzag-kurs i noteringsspørgsmålet. Den opmuntrede de store producenter, og så var spillet gående.

Det forargede naturligvis Fællesbestyrelsen, men Dons Christensen gik ikke ind i en åben polemik. I stedet besluttede man 30/7 påny at tale prisdifferentiering med de generelle organisationer. Det gjorde Anders Andersen forundret (læs irriteret): Nu var man ellers blevet enige om at se, hvorledes den nye kornordning ville virke. Der kom da heller ikke noget ud af henvendelsen. Et kapitel i slagteriernes historie blev afsluttet i stilhed på formands- og direktørmødet 9/12 1965.

Fryselageret var næsten solgt, og der taltes ligefrem om mangel på svin. Dons Christensen talte stadig om forskellige former for produktionsregulering såsom et system med øremærkede grise, kaldet »Guldagersystemet« efter ophavsmandens hjemby, men det lød nu mere akademisk end tidligere. Den altid liberale Johan Philipsen udtrykte det således: »Da Dons Christensen var færdig, skriver jeg på mit papir: Prisdifferentiering henlagt indtil videre. Det må være en rigtig konklusion«.

Slagteristrukturen knager

Til rækken af politiske problemer i slagteriverdenen 1964-65 kan føjes endnu to: Vejles skarpe protester mod Salgsforeningens udskæringspolitik og de besværlige forhandlinger om den fremtidige strukturudvikling.

Vejle ville som de fleste andre konserver-slakterier og -fabrikker gerne have et lidt tungere dyr end den traditionelle bacongris som råvare. Efter gentagne forhandlinger indvilgede professor Hjalmar Clausen, forstander for Forsøgslaboratoriets forsøg med svin, heste og pelsdyr, i 1963-64 at lave 3-årige forsøg med at fede landracesvinet op til 110 kg. Vejle og Plumrose skulle på deres side oparbejde de fremavlede dyr.

Alt imens blev rammeaftalen fornyet år efter år uden større diskussion. Niveauet var for 1963 en kostpris på 230-210 kr, selv om der hørtes røster om, at Vejle blev begunstiget herved. Dons Christensen var dog af den opfattelse, at Vejle lige så ofte fik tab som gevinst på sin indkøbspolitik. Og slagteriet fik jo ikke som andre del i præmien på B-svin.

Vejle var på sin side ikke tilfreds med prisudviklingen og da slet ikke på skinker. Da Salgsforeningen 16/12 1964 afslog at sænke prisen på denne vare, kom der øjeblikkeligt et nyt og nok så radikalt forslag fra Vejle: Hvad med at lade Salgsforeningens opskæring hvile i sig selv? Det havde længe været slagteriet en torn i øjet, at Salgsforeningen brugte 50-øresafgiften og bevillingerne fra Landbrugets Dispositionsfond til kunstigt at forhøje prisen på råvarerne. Helst så Vejle dem afregnet til en reel gennemsnitspris, medens provenuet fra afgifterne blev udbetalt som afregningstillæg (ESS 7/1 1965).

At følge dette forslag ville reelt have betydet, at Salgsforeningen reducerede sig selv til blot at være et afsætningsbureau. Dons Christensen ville da også tale med Vejles ledelse herom, og 28/1 1965 holdt man et møde med Vejles formand, gård ejer A. Karlskov Jensen og dets direktør, P. B. Johansen. Her gentog parterne deres synspunkter, og man var da lige vidt. Derefter henvendte Vejle sig til Landbrugsministeriet om den diskriminerende behand-

ling, slagteriet blev udsat for fra Salgsforeningens side. Man ville kun anerkende én reguleringsform, og det var kvantumrabatten. Et toprissystem, som Salgsforeningen praktiserede, gik stik imod slagteriets interesser (ESS 11/2 1965). Da Salgsforeningen stadig ikke var til at få i tale, indgav Vejle en klage til Landbrugsministeriet. I svaret til ministeriet gjorde Salgsforeningen opmærksom på, at den havde tabt godt 5 mio kr på at lade 562.000 svin opskære i 1964. De fleste skinker og forender herfra blev solgt til konserverindustrien. Når markedet var godt, var der ikke tale om regulering, idet man betalte en lille overpris for de opskårne grise plus lønarbejde (ESS 11/3 1965).

I nogle måneder var der ro om sagen. Så kom et ny udspil fra Vejle. Det havde op sagt sine aftaler om køb af B-svin fra andre slagterier og ville i stedet købe 1-2.000 stk. om ugen hos Salgsforeningen, men vel at mærke til reducerede priser. Det var da helt i orden, svarede Salgsforeningen, men slagteriet kunne først komme i betragtning, når andre ikke ville aftage deres tildelinger (ESS 7/7 1965). Så gik Vejle påny til Landbrugsministeriet. Slagteriet tabte 10-35 kr på en A-gris, fordi Salgsforeningen opererede med to priser: en højere på hele svin og en lavere på opskårne konserverssvin. Derved blev Vejles råvarer dyrere end andres. Med Børge Kjeldsen som pennefører afviste Salgsforeningen også denne klage. Det sidste halve år havde dens priser ligget højere end på det såkaldte frie marked. I øvrigt blev dens priser på kamme, brystflæsk m.m. ud fra de oplysninger, man fik fra slagterierne, over de faktiske salgspriser (ESS 5/8 1965).

Den 15/12 1965 var Salgsforeningen kaldt til møde i Landbrugsministeriet om en ny klage fra Vejle over, at Salgsforeningen fik sit påståede tab på opskæringen dækket ind via 50-øresafgiften. Nu måtte Landbrugsministeriet i stedet administre-

Udskæring af skinke, ca. 1980. Foto: Per Folkver/Ragnarok.

re disse offentlige midler. Salgsforeningen havde alene ret til at opskære de svin, der var brug for som mellemstykker til Selby. Den øvrige opskæring til konserverindustrien skulle foregå på slagterierne, og det måtte kun finde sted, når det var økonomisk for Salgsforeningen - og dermed for Vejle. Hertil svarede Salgsforeningens repræsentanter, at man ikke kunne lade Vejle diktere den politik, organisationen og dens 75 slagterier skulle føre. Måtte man kun skære op til Danepak og ikke til konserverindustrien, blev der først for alvor ballade (ESS 16/12 1965). Da Landbrugsministeriet hele tiden vægrede sig imod at fungere som opmand i striden, kom der heller ikke nogen afklaring denne gang.

Vejle var dog langt fra det eneste slagteri, der havde problemer i disse år. De fem slagterier i Nordjylland: Hjørring, Sæby,

Frederikshavn, Brønderslev og Vrå lod gennem en kommission, udpeget af Fællesbestyrelsen, deres slagterier vurdere pr 1/10 1964 med henblik på en evt. sammenlægning 1/10 1965 (ASF 9/7 1964). Det glædede naturligvis Dons Christensen, selv om hans tanker snarere kredsede om det nationale end det regionale fællesskab.

Foreløbig ventede man på Planlægningsudvalget. Ved et møde med Fællesbestyrelsen 1/10 1964 betonedes formanden, direktør Hjorth, at udvalget i virkeligheden arbejdede med to mål for øje. På det ene stod frivillighed - og det var de fire direktører i udvalget enige om at betragte som det vigtigste - og på det andet et udvidet økonomisk samarbejde. Hertil bemærkede Dons Christensen, at udvalget øjensynligt savnede en målsætning.

Niels Hjorth bad da også det ekstraordinære delegeretmøde 15/10 1964 om mere

præcise retningslinjer for det fremtidige arbejde. Frivillighed var nok et godt princip, men det måtte stives af med fællesordninger på en række områder som fordeling af råvaremængden, kørsel, produktudvikling og koordinering af afsætningen. Dons Christensen svarede hertil, at slagterierne allerede havde et samarbejde på en række felter. Det var efter hans opfattelse svært at komme videre uden at danne en økonomisk enhed eller i hvert fald et større eller mindre fællesskab. Derfor var det måske ikke klogt af udvalget at tænke i regionale baner.

I sin oprensning af fællesopgaver havde formanden nævnt S. Houlberg A/S som eksempel på en samarbejdsopgave. Havde man haft en videooptagelse af Niels Hjorths minespil, da dette navn blev nævnt, havde det nok afsløret en ikke alt for artig grimasse. Det var en offentlig hemmelighed i slagteriverdenen, at firmaet havde givet tab i flere år.

Som pkt. 4 på dagsordenen for det ekstraordinære delegeretmøde 9/6 1964 stod da også: Houlberg: nedskrivning af gammel aktiekapital og nyttegning af 3,5 mio. kr. Dons Christensen foreslog her, at der tilbageholdtes 35 øre pr gris i et år for at tilgodese denne investering. Karakteristisk nok stod tre direktører op på stribe inkl. Niels Hjorth og bad om at få bedre besked om tingene. Møller Simonsen fra Nykøbing F. hævdede ligefrem, at Houlberg i stedet for at blive den store opkøber - og dermed prisstabilisator - i Købbyen var blevet pristrykkende rundt om i landet. Direktør Riisager, Hobro, medlem af Houlbergs bestyrelse, måtte da gå i rette med sine kolleger og påpege, at firmaet omsatte for 57 mio kr om året, hvoraf den ene tredjedel eksporteredes. Nu skulle den ny ledelse: to direktører fra Plumrose have tid og ro til at fremskaffe et bedre resultat.

Men 28/1 1965 sad Niels Hjorth som formand for Planlægningsudvalget atter an-

sigt til ansigt med Dons Christensen, der lettere inkvisitorisk spurgte, hvad der egentlig var sket i de to år, udvalget havde eksisteret? For øjeblikket var der bestræbelser i gang i England på at få en vis koordinering af markedet via D.B.C., men det var Hjorth åbenbart meget imod. Hvad har D.B.C.-sagen med dette at gøre, lød Hjorths modspørgsmål. Han tænkte skam ikke på sit eget slagteri, men kun på helheden, når han arbejdede som formand for Planlægningsudvalget. Regioner voksede op nedefra, og det var udvalgets opgave at bistå ved en svær fødsel. Efter et studiebesøg i Sverige var han selv mest stemt for Vendsysselmodellen. Dons Christensen præciserede her, at Fællesbestyrelsen så den økonomiske enhed som endemålet, men at vejen gik over regionerne. De fleste erklærede sig enige heri, men Niels Erikson ville helst have taget det store skridt på én gang.

På vejen mod næste møde med Planlægningsudvalget foregik et lille mellem spil, hvor firmaerne D.A.T. og Schaub forgæves forsøgte at få koordineret afsætningen af slagteriffald. Da dette måtte opgives på grund af, at slagterierne ikke gav et fuldtønde ja, satte Salgsforeningen på forsøgsbasis en bundpris på lever (ASF 28/4 1965 resp. ESS 29/4 1965).

Endnu engang udvekslede Dons Christensen og Hjorth skarpe bemærkninger, da Planlægningsudvalget mødtes med Fællesbestyrelsen 12/5 1965. Stadig krævede Dons Christensen resultater og stadig efterlyste Hjorth en målsætning - med den tilføjelse, at fordrede denne 100% opslutning i udvalget, var det hele håbløst. Enden på diskussionen blev, at Planlægningsudvalget nu skulle søge at nå frem til en målsætning, bl.a. ved at få tilført 4 nye medlemmer. Ved et nyt møde 3/6 1965 savnedes Hjorth, men Dons Christensen havde dog talt med ham i telefonen om målsætningen og her fået afdækket 4 alternati-

Pølsemageriet på Østvendssyssel Andels-Svineslagteri i Sæby 1960. Byhistorisk Arkiv, Sæby.

ver: 1) regioner 2) Region Danmark 3) flere salgsprojekter og 4) flere fællesvirksomheder. Endemålet måtte være 2) fastslog formanden. Man skulle derfor ikke arbejde direkte for at få regionsløsninger.

Hvis svineproducenterne havde fulgt med i slagteridebatten 1962-65, måtte de kunne udlede to sæt konklusioner: at de fortsat skulle producere baconsvin af Dansk Landrace, og at de ikke måtte øge produktionen i for hurtigt et tempo. Slagterierne måtte på deres side konstatere, at de fortsat var pligtige til at levere 5-6.000 t baconsvin til England om ugen, at de ikke

selv måtte eksportere hele og halve svin, men nok udskæringer, og at de skulle følge signaler fra Salgsforeningen om ikke at sejle hjemmemarkedet i sæk. Ville de finde en bredere løsning på deres udviklingsproblem, kunne de nok få praktisk hjælp hertil fra Planlægningsudvalget, men de måtte selv finde et svar på de organisatoriske og politiske spørgsmål ved et tættere samarbejde. I det følgende vil det blive undersøgt, hvorledes producenter og slagterier hver for sig bearbejdede disse informationer. Deres respektive interesser pegede ikke i samme retning.

HJEMMEMARKEDET SPÆRRER AF

FOR DET FRIE UDSYN 1966-1969

Rødding Andels-Slagteris vognpark omkring 1950. Rødding lokalhistorisk arkiv.

Landmændene tjener for lidt

I 1950'erne oplevede det mindre landbrug endnu et fredeligt tiår uden større ændringer. De helt små ejendomme under 5 ha og de lidt større på mere end 30 ha gik ganske vist tilbage i tal, men endnu holdt en 150-årig landbrugsstruktur stand mod mekaniseringens fremmarch. Da sprængte med ét traktorerne og mejetærskerne sig vej igennem traditionens hidtil så beskyttende bolværk, og en nytids olielugt og motor-

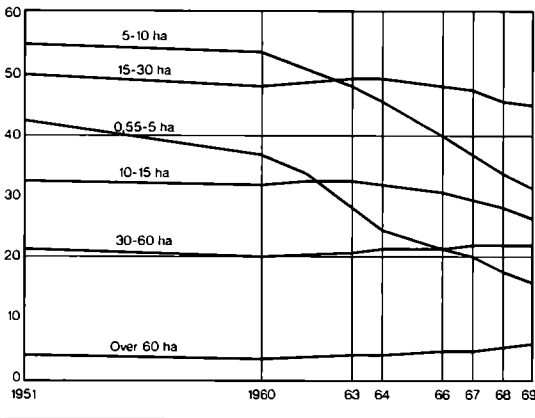
larm erstattede hesteforspandets sagte knirken, når dyr og mennesker efter stiltiende overenskomst forenede hestekræfter og menneskeforstand i et frugtbart samvirke. Nu faldt ejendomme på under 10 ha væk én for én. Ikke færre end 43.800 småejendomme med et areal på 218.000 ha måtte slettes af listen i 1960'erne. Regnet i procent gik ejendomme på 10-15 og 15-30 ha nok frem i samme periode, men i nøgne tal var der tale om tilbagegang - fra hhv. 32.700 og 48.500 til 26.300 og 45.000.

Sejrherreren var det større brug på over 30 ha med en fremgang på 3.800 fra 23.400 til 27.200, jfr. følgende oversigt:

Udviklingen i antallet af landbrugsejendomme

Fordeling efter brugsstørrelser

De lodrette streger markerer år, hvori ejendomstællingen er foretaget
1000 ejendomme

Af landets 146.200 landbrugsbedrifter ejedes de 98% af enkeltpersoner eller var i fællesseje (f.eks. søskende). Derimod var 10% af det samlede areal forpagtet bort i 1969 mod kun 7% endnu i 1960'ernes begyndelse. Knap 22.000 landmænd havde i 1969 lønnet arbejde uden for bedriften, mens 15.000 var kommet i pensionsalderen. Ikke færre end 42% var over 54 år mod 30% i 1950. Typisk var husmanden en ældre herre, hvorimod bonden på den større nabogård godt kunne være en yngre mand, i fuld gang med at mekanisere og modernisere sin bedrift i forventning om en bedre fremtid bag EF's beskyttende mure. Landbrugsbefolkningen udgjorde da kun 1/10 af det samlede indbyggertal på 4,9 mio mod 17% i 1960.

Eftersom gruppen af mandlige medhjælpere på 21-25 år kun talte 892 pr år, kunne man alt inklusive ikke regne med en årlig tilgang på mere end ca. 1.500 nye landmænd og landbrugsfunktionærer. Under brug af bl.a. 173.900 traktorer,

41.200 mejetærskere og 52.700 grønthøstere kunne besidderne af de 146.200 landbrugsbedrifter i 1969 uden større besvær dyrke det 2.957.000 ha store landbrugsareal. På godt og vel 3/4 af kornarealet på 1,7 mia ha dyrkedes byg mod ca. 70% af 1.597.000 ha i 1965. Det gik ud over rodfrugter samt græs og grøntfoder, som nu beslaglagde 40% af landbrugsarealet mod 44% i 1965.

Høstudbyttet måtte i denne situation gå tilbage fra 146 mio afgrødeenheder i 1965 til 135.4 mio i 1969. Alligevel bevirkede en stor kornhøst i 1968, at Danmark for første gang i næsten 100 år blev nettoeksportør af korn.

Men der blev færre og færre husdyr til at forvandle høstudbyttet til forædle landbrugsprodukter. I årene 1961-69 forsvandt 55.000 kvægbesætninger, 46.000 svinebesætninger og 84.000 hønsebesætninger. Det var dog først i midten af tresserne, at nedgangen for alvor tog fart, jfr. nedenstående tal:

År	Hornkvæg	- heraf malkekøer	Svin
1965	3.345.000	1.350.000	8.591.000
1969	3.000.000	1.233.000	8.022.000

Stadig var det bedrifter i størrelsen 10-30 ha, der havde 52% af såvel køer som hornkvæg iøvrigt og 47% af svinene. Gennemsnitlig var der nu 11,5 køer pr ejendom mod 9,9 i 1965.

Geografisk betragtet havde Fyn og Østjylland bevaret en uændret del af totalproduktionsapparatet, hvorimod de østlige øer havde tabt store andele af hornkvæg, malkekøer og slagtekyllinger. For svinenes vedkommende var tabet dog noget mindre. Det var som i 1960'ernes begyndelse det øvrige Jylland, som kunne mønstre den største del af totalproduktionen.

For husdyrproduktionens vedkommen-

Fodring i klimastald 1987. Foto: Ib Glaser.

de måtte resultatet totalt set blive en tilbagegang. Sætter vi gennemsnitsproduktionen 1950-54 til indeks 100, bliver tallet for 1966: 139 og for 1969: 134. Fra og med 1967 faldt husdyrproduktionen med 2% om året. Af en samlet salgsværdi for landbrugsvarer i 1969 på 10,2 mia kr tegnede husdyrproduktionen sig for de 9/10.

Der blev øde på landet i de glade tressere. Dyrene gik vestover og samledes i stadig større flokke. Menneskene søgte mod byen. Hvor landbruget i årene 1960-64 gennemsnitligt rådede over 102.800 medhjælpere, var tallet i 1969 ca. 37.950. Erhvervets bruttofaktorindkomst gik i samme periode op fra 5,6 mia kr til 7,3 mio kr

samtidig med at den samlede bruttofaktorindkomst i det danske samfund fordobledes fra ca 50 mia kr til ca 100 mia kr. Landmændene fik dermed ikke deres del af samfundets velstandsstigning i disse år, hvad også fremgår af følgende tal for indkomsten hos landmænd og industriarbejdere i provinsen:

År	Faglærte industri- arbejdere	Ufaglærte industri- arbejdere	Landmænd
1965-66	24.840	20.715	ca. 19-20.000
1968-69	31.565	27.150	ca. 26.000

Landsnotering, efterbetaling og prisen på smågrise 1966-69

År	1. Landsnotering for slakterisvin 1. klasse pr kg	2. Slakteriernes gennemsnitlige efterbetaling	3. Pris smågrise Randers
1966	4,48 kr pr kg (A-sort)	0,35 kr pr kg	120 kr pr kg
1967	4,56 kr pr kg (A-sort)	0,32 kr pr kg	110 kr pr kg
1968	4,38 kr pr kg (A1-sort)	0,37 kr pr kg	111 kr pr kg
1969	5,08 kr pr kg (A1-sort)	? kr pr kg	134 kr pr kg

Svineproduktionen
står i stampe

Uden sammenligning var svineproduktionen i sidste halvdel af 1960'erne landmandens sikre kort. Kalkulationerne spåede det, og regnskaberne viste det. Korn af egen avl, fodret i egne grise, dækkede alle omkostninger og endda lidt til. Hvorfor så denne overskrift?

Prisudviklingen viser her ovenstående billede:

Med undtagelse af opgangen 1968-69 er der ikke tale om de store udsving. Det samme gjaldt antallet af svin. Ved hver julitælling taltes godt 8 mio svin, kun 1967 viste en stigning til 8,5 mio. Men de fordelte sig anderledes i staldene. I 1965 stod der gennemsnitligt 56 svin i en besætning, i 1967 var tallet 64. De store besætninger på 200 svin og derover havde nu 20,9% af bestanden mod 13,5% i 1965. Som det ses nedenfor, var sobesætningerne stadig jævner fordelt på brugsstørrelsen.

Sobsætningernes fordeling på ejendoms- og besætningsstørrelser 1969

Antal søer	Brugsstørrelser					Ejend. i alt	Pct. af søer
	0,55	5-10	10-30	30-60	Over 60		
	Antal ejendomme						
0	9.200	10.969	20.491	7.430	2.464	50.554	-
1-4	5.199	10.757	14.501	2.079	263	32.799	9
5-9	1.478	6.924	17.774	3.111	304	29.591	22
10-14	303	1.840	9.388	3.308	419	15.258	19
15-29	97	769	7.817	4.407	843	13.933	30
30-49	19	122	122	1.221	1.220	573	3.155
Over 49	13	15	198	301	394	921	7
Ejend. ialt	16.309	31.396	71.390	21.856	5.260	146.211	100
heraf med søer	7.109	20.427	50.899	14.426	2.796	95.657	
do., pct. af samtlige ejendomme	44	65	71	66	53	65	
Søer ialt, 1000 stk.	27,7	114,9	489,6	221,1	78,7	932,0	
do., pct. af samtlige	3	12	51	24	9	100	

Stilstand snarere end ekspansion tyder tallene på. Og kiggede man inden for i stalden, ville man se det samme billede. I stier med fuldt fedede slagterisvin så man stadig en sluttet række af svin af dansk landrace, ca. 96 cm langt, men det var langt fra altid harmonisk byggede og trivelige dyr at se på. I sin sidste »Beretning om svineavlens ledelse« på delegeretmødet marts 1968 udtrykte landskonsulenten i svineavl gennem 17 år, Rs. P. Jeppesen, sit indtryk af avlsdyret således: »Fremover er nok for tunge, bredpandede og bredtrynede, vinklede hoveder samt kroget og svag bagstilling de bygningstræk, som vi må se at få ændret til det bedre...«

Dyrenes sundhedstilstand gav også anledning til bekymring. På de faste som de lokale forsøgsstationer led dyrene så meget af diarré, at de i stort tal måtte trækkes ud af forsøgene. Overgangen til pillefodring skabte her nogle problemer, som sagskundskaben i begyndelsen stod ret magtesløs overfor. Morbus Aujeszkyi eller falsk hundegalskab bevirkede sammen med problemerne omkring lungesygdomme, spolorme og deformerede tryner, at såvel svineavlere som slagterier kunne blive udsat for følelige tab.

I 1967 nedsatte Landsudvalget for Svineavl derfor et »Underudvalg vedrørende sanering af sundhedstilstanden i vore avlsbesætninger«. Snart udvidedes dog sigtet til at omfatte svineproduktionen som helhed. At hindre udbredelse af smitsomme sygdomme måtte være den helt centrale opgave. En metode hertil fandt man efter udenlandsk forbillede i at beskytte grise på vej ud af moders liv mod de sygdomskim, der ellers ville give alvorlige infektionssygdomme i arv og eje til nye grise-generationer. Specifik Patogenfrie (SPF) grise (besætninger) var målet; i begyndelsen søgt realiseret gennem naturlig fødsel i sterile plastposer (»posegrise«) med henblik på opflaskning i »kuvøser« men snart udtaget

ved kejsnersnit i helt lukkede, kimfri systemer. De sygdomsfri grise blev derefter overført til SPF-primærstationen »Grøn-høj« med henblik på videre avl og opformering. Det gav en besparelse på ca 10 FEs pr smågris og 20 FEs pr slagterisvin. Når erfaringer forelå fra en forsøgsordning med almindelig sundhedstjeneste for svin på Fyn, ville man stå stærkere i kampen mod de sygdomme, som i bedste fald forlængede opfodringstiden 8-14 dage.

Når man læser de årlige beretninger over svineavlens ledelse, får man det indtryk, at eliteavlen ikke rigtig havde svaret på de udfordringer, svineproduktionen stod overfor i 1960'ernes slutning.

Mange svineavlscentre måtte stryges af listen, enten fordi avleren var blevet for gammel til at fortsætte, eller fordi vedkommende center ikke længere levede op til de kvalitetskrav, man stillede ved den årlige forårskåring. For at stimulere interessen for denne ikke særligt indbringende form for svineopdræt, indførte man 1966 en præmieringsordning for statsanerkendte avlscentre. Selve anerkendelsen gav 1.000 kr, derefter fik man et vist beløb pr kåret dyr og for points ved opstilling. Desuden begyndte man at overveje en opdeling af avlscentrene efter kvalitet. De bedste betegnedes stadig som »avlscentre«, de næstbedste som »prøvecentre« og præmierens størrelse blev afpasset herefter. Det reducerede avlscentrenes antal fra 233 i 1967 til 190 to år senere (plus 35 prøvecentre). De lokale fremavls- og avlssteder blev i samme periode reduceret fra 1.128 til 1.022.

De mange klager fra engelske kunder over fedt bacon blev af slagteriernes ledelse oversat til følgende krav til eliteavlere som almindelige svineproducenter: Nu skal der mere kød på grisen! Spæktykkelsen i ryg og side skulle følgelig reduceres i samme takt som »karbonadearealet«, specielt den lange rygmuskel, øgedes. Avls-

centre nåede da også at øge karbonadearealet fra gennemsnitligt 35,5 cm² i 1964-65 til 39,3 cm² i 1967-68, men det følgende år var tallet kun 37,7 cm². Desuden måtte man konstatere, at den daglige tilvækst såvel som foderforbruget opviste samme tal år efter år. Dyrene forbrugte 2,94 FEs pr kg tilvækst og blev dagligt godt 680 g tungere (ved det lokale forsøgsarbejde var foderforbruget i 1969 2,98 FEs pr kg tilvækst og tilvæksten 654 g). På visse stationer måtte man på grund af fordøjelsesvanskeligheder dog fodre vel svagt, og det sinkede selvfølgelig tilvæksten. Ingen gris kan fodres op til højere kødprocent end dens naturlige arveanlæg betinger, erklærede professor Hjalmar Clausen på delegeretmødet 1968. Omvendt skulle den også have så meget protein, at den udnyttede sine iboende muligheder 100%, fortsatte han. De mange klager over lyskefedt (bugflæsk) var et sikkert tegn på, at svinene fik for meget korn og for lidt protein, evt. også for meget af begge dele.

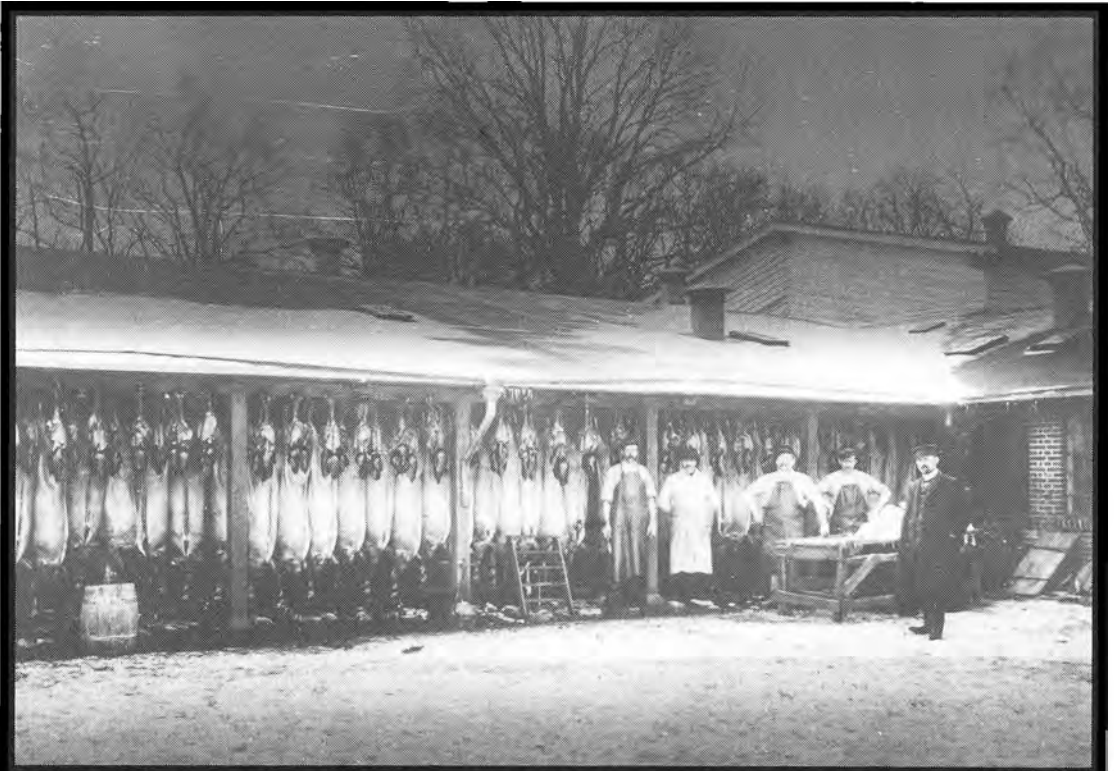
Og her rørte han ved det ømme punkt. Protein var et dyrt foder. Hjalmar Clausen og andre sagkyndige fortalte gang på gang svineproducenterne, at de skulle kombinere et foder af f.eks. soyaskrå, kødbenmel og byg med tilsætning af såvel vækstfremmende aminosyrer som lysin og methoinin plus B-vitaminer. Disse signaler forstod de toneangivende i landmændenes kreds godt, men når de ikke reagerede med stigende mængder af kødfyldte grise, er forklaringen nok den enkle, at det ikke betalte sig. Og havde Dons Christensen ikke sagt, at man skulle passe på ikke at producere for mange svin?

De nedslidte slagterier

Selv om der ikke er foretaget undersøgelser over slagteriernes indre historie i slutningen af 1960'erne, tyder meget dog på, at de fleste virksomheder førte en afven-

tende politik i spørgsmålet om gennemgribende moderniseringer til dyre penge. På forhånd opgav mange formænd og direktører åbenbart at foreslå den årlige generalforsamling at investere millionbeløb i nye og tidsvarende anlæg. Pengene lå bedst i landmændenes lommer, men de hårde tider for erhvervet betød også, at der fik de ikke lov til at ligge ret længe. Kreditorerne skulle have deres og det til tiden.

Dermed være ikke sagt, at et middelalderligt mørke havde sænket sig over slagteriverdenen. I hvert fald tyder årsberetningerne fra Slagteriernes Forskningsinstitut på, at man både dér og ude på slagterierne ihærdigt arbejdede på at forbedre teknikken. En vognmand Harald Knudsen fra Hjerk fik i 1959 den idé at bruge sækkelæsserens princip, når svinene skulle løftes op i vognen. Det blev til den såkaldte »Højbjerg-læsser«, som i 1968 blev erstattet af en bagsmækklift til pålæsning af såvel kreaturer som svin. Ved ankomsten til slagteriet blev svinene efter et kortere ophold i en hvilestald drevet frem til el- eller kulsyrebedøvningsapparatet i en mekanisk drivgang. Undervejs i produktionskæden (»slagtegangen«) tog flere nye maskiner og køleanlæg (»køletunneller«) svine kroppen under behandling, bl.a. flækkemaskiner, baconsprøjtemaskiner og udstyr til klassificering af slagterisvin. Ved at måle spæktykkelsen på udvalgte steder kunne man herigennem få et indirekte mål for den eftertragtede kødfylde. Det første instrument hertil var en »spækkikkert« (ibrugtaget 1962), hvor man via spejle og optik direkte kunne iagttage adskillelsen i vævet mellem fedt og kød. Spækkikerten kunne dog ikke bruges til at måle kødtykkelsen. Derfor eksperimenterede man i 1960'ernes slutning med en metode, hvorefter man på basis af et elektrodesystem nøjagtigt kunne registrere grænseovergangen mellem

På de første andelssvineslagterier skete nedkølingen af de slagtede svin ved, at svinekroppene blev anbragt i udvendige, overdækkede svalegange, hvor der var mest mulig træk og mindst mulig sollys. Her ses svalegangen på Odder Andels-Svineslagteri 1895.

spæk og kød og mellem kød og luft. Det blev senere til 1970'ernes **Kød- og Spæk-måler**, senere erstattet af **KSA-måleren**, som derefter automatisk sender måleresultaterne videre til EDB-systemets samlede opmagasinering af alle data vedrørende det pågældende svin.

Som vi senere skal se, ventede slagterierne som deres leverandører på en afklaring af problemerne omkring en endelig sammenlægning af flere virksomheder til én stor. Det nedsatte strukturudvalg grublede dybt over problemerne, men tøvede stadig med at bekendtgøre resultatet heraf. I stedet begyndte slagterierne så småt selv at tage affære.

Oppe i Nordjylland havde de lokale slagterier med mellemrum talt om samar-

bejde, og her kom det første resultat. Som det udtrykkes i slagteristatistikken for 1966: »Hjørring Andels-Svineslagteri fusionerer Frederikshavn Andelsslagteri«. Det betyder på almindelig dansk, at frederikshavnerne opgav ævred efter 35 år i branchen for i stedet at køre svinene tværs over den nørrejske ø til Hjørring. Selv om Salgsforeningens vedtægter egentlig forudsatte en formel udmeldelsesprocedure, lod man i al stilhed Frederikshavns andel af fællesformuen følge med til Hjørring (ESS 14/4 1966).

Fusionsfeberen syntes at sprede sig som sygdom. Slagterierne i Hobro, Års, Løgstør og Nibe havde i 1967 planer om at bygge et centralslagteri til ca. 25 mio kr. Hobro skulle dog fortsætte med at

slagte kreaturer, kalve og søer og med at fremstille pølsevarer. De gamle selskaber skulle dog opløses, thi ellers skulle man udbetale de eksisterende driftsfonde til leverandørerne (ASF 1/2 1967). Det blev dog ved snakken. Samme skæbne overgik nogle drøftelser, slagterierne i Hammel, Odder, Horsens, Silkeborg og Skanderborg førte i 1968-69 om dannelsen af en midtjysk region. I juli 1969 måtte talsmanden for gruppen, Hammel-formanden Vagn Skovsen, meddele, at Horsens nu havde trukket sig ud af drøftelserne. Planerne måtte da indtil videre skrinlægges (ASF 9/7 1967 jfr. nedenfor s. 198 ff).

Omtrent samtidig talte Vojens med naboslagterierne om en fusionering. Ifølge formanden for Vojens, J. Fallesen, spændte et naboslagteri imidlertid ben herfor, og det hele kunne efter hans opfattelse ende med, at Tønder påny blev et privatslagteri, (ASF 21/5 1969).

I mellemtiden havde den første slagterifusion set dagens lys. De sjællandske slagterier havde siden 1950'ernes slutning talt indgående sammen om fælles problemer uden dog at kunne nå frem til en endelig afklaring. I 1967 tog drøftelserne dog fastere form. Et udvalg under Roskilde-formanden Verner Andersen, til 1968 næstformand i Fællesbestyrelsen, udarbejdede et forslag til fusionsvedtægter, som blev normgivende for senere sammenlægninger.

Holbæk, Nykøbing Sjælland og Slagelse ville dog ikke ind i det sjællandske samarbejde, måske også fordi den designerede direktør for det nye foretagende var den farverige og dynamiske direktør i Ringsted, Thomas Kræmmer. De sjællandske andelsslagterier, Frederikssund, Kalundborg, Køge, Ringsted, Roskilde, Skælskør og Sorø besluttede ved et møde i Ringsted 1/3 1968 at gå sammen. Sorø formand Otto Lawaetz blev Forenede Sjællandske Andelsslagteriers første for-

mand og Thomas Kræmmer direktør. Hillerøds andelshavere forkastede i første omgang tanken, men en ny generalforsamling bragte det ønskede flertal, og pr 1/4 samme år var det med i samarbejdet. Samtidig overtog Holbæk og Slagelse i fællesskab Nykøbing Sjælland, men lukkede det straks. FSA-fusionen blev de næste par år udvidet med Haslev, Masnedsund og andelsslagterierne på Lolland-Falster: Maribo, Nakskov og Nykøbing F.

Fortællingen om slagterifusionerne i 1960'ernes slutning begyndte i Jylland og kan også afsluttes der: Slagteriet i Vrå blev pr 1/10 1967 overtaget af Brønderslev og Hjørring. I stedet slagtedes søer i Vrå det næste års tid, indtil slagteriet pr 1/7 1969 blev overtaget af A/S Aalborg Eksportslagteri. Vrå's kapitalandele blev herefter frigivet til Brønderslev og Hjørring. (ASF 27/6 1969).

Kampen om råvarerne

Når man sammenligner beretninger og regnskaber fra de to nabovirksomheder Vejle og Horsens 1966-69, falder det straks i øjnene, at de har mange ligheder, men unægtelig også store forskelle. Vejles omsætning er mere end dobbelt så stor som Horsens', det udbetaler ca. 40 mio kr i lønninger om året mod kun godt 10 mio i nabobyen, og dets investeringer er for det første større end konkurrentens og for det andet afholdes en væsentlig del heraf over driften. Ikke uden selvfølelse hed det i Vejles beretning for 1968, at man for 8. år i træk havde afholdt nyan-skaffelserne over driften, og at summen for de 8 år androg 26 mio. Derfor havde man også opskrevet anlægsformuen fra 13,5 til 40 mio kr, og de opskrevne 27 mio kr figurerede nu som en særlig reservefondskonto.

Den alt overskyggende indtægtspost

Samtidig med udviklingen i slagteprocessen skete der fremskridt i køleprocessen. Den udvendige, overdækkede svalegang erstattedes af store luftige svalehaller, hvor de slagtede kroppe ikke alene blev kølet ned, men hvor regulerbare ventilationssystemer kunne holde flæsket tørt og bakteriefrit. Afkølingsresultatet varierede med årstiden, og holdbarheden var svingende. Desuden gav processen vægttab. Udviklingsarbejdet fortsatte. I dag anvendes hurtig kølingsanlæg eller tunnelkølingsanlæg, der på få timer bringer svinenes temperatur ned på under 5,5 C. Billedet viser slagteriarbejdere ved Masnedsund Andelsslagteri lægge is på slagteriets ishus. Omkring 1900.

på Vejles regnskab var konserver- og pølsefabrikationen, der tegnede sig for godt 4/5 af salget. Da Horsens i sit regnskab kun anfører fortjeneste fra salget af sin totalproduktion, kan der ikke på dette punkt foretages sammenligninger. Derimod kan det fastslås, at Horsens var langt forsigtigere i sin forretningspolitik end Vejle. Regnskaberne for 1966 viser således, at Horsens' status balancerer med godt 20 mio kr. Et blik ned over Vejles passiver viser følgende poster:

- Lån i udlandet (via slagteriets datterselskaber)	13,6 mio kr		
- Kassekredit og banklån	30,6	-	-
- Kreditorer	27,3	-	-

Det afstedkommer en renteudgift i Vejle på 4,3 mio mod kun 0,3 mio i Horsens. Disse engagementer medførte naturligvis også en større følsomhed over for svingningerne på markedet for svinekød, ja den økonomiske situation i det hele taget.

På de årlige generalforsamlinger rejste der sig da også røster om en begrænsning af det solidariske ansvar. Formand og direktør måtte da svare, at selskabets bankforbindelser næppe ville finde en begrænset hæftelse en passende sikkerhed for de udlånte midler.

Da spørgsmålet for alvor var oppe på generalforsamlingen 1/3 1968, måtte formanden, A. Karlskov Jensen, bekende, at ledelsen nok havde været lidt sendrægtig i spørgsmålet om en ajourføring af vedtægterne. Nu skulle der rådes bod herpå ved at nedsætte et 6-mands vedtægtsudvalg. Dernæst var det direktør Johansens tur til at bekende: Et større projekt om videreforædling af danske råvarer (især forender) på en Tulip-fabrik i Caracas i Venezuela måtte endeligt opgives. Aktierne var blevet solgt til de lokale partnere, og tilbage stod da kun den aktuelle operation at nedskrive hele engagementet til 0. I marts 1966 havde man måttet begynde helt forfra i New York, fordi den tidligere forretningsforbindelse gik fallit og dermed påførte Tulip store tab. Fra 1966 solgte Tulip altså konserves i USA via sin Los Angeles-afdeling (oprettet 1960), sit kontor i New York og et amerikansk firma i Chicago. I alt rådede man i tressernes slutning over 7 salgskontorer i England, Tyskland, Frankrig, Italien og USA. De 10 største markeder tog da 85 % af omsætningen: USA, Danmark, Sverige, England, Puerto Rico, Italien, Canada og Frankrig. Varegrupperne skibsprovianteering og Okinawa-Skinker og forender samt bacon i skiver var hovedprodukterne, og for 2/3 vedkommende blev de solgt under eget mærke. Alene på Frankrigs eksporten havde Tulip en andel på 80 % — til stor fortrydelse for vore konkurrenter, noterede direktør Johansen med tilfredshed 4/3 1970. Men eftersom det var Tulip, der lærte franskmændene at spise konserves — navnlig *god* konserves af

mærket TULIP — var førerstillingen helt fortjent, erklærede direktøren. Og Johansen havde da også al mulig grund til at være tilfreds med sig selv og sit slagteri. Tulip var uden diskussion 1950' og 1960'ernes mest ekspansive og dristigst ledede slagteri i Danmark, og var det første til at tage moderne administrations- og ledelsesprincipper, såsom EDB, i brug. A. Karlskov Jensen sluttede da også sin beretning 7/3 1969 med at sige: »Tak direktør Johansen for din enestående ledelse af Vejle slagteri«.

Tonen var knapt så højtstemt, når Horsens slagteri kaldte til generalforsamling.

Direktørerne O. Ebbesen og L. Stæhr ville ikke som kollegaerne i Vejle sætte alt på ét bræt og kombinerede derfor tre produktions- og afsætningsformer: traditionel baconproduktion, salget på hjemmemarkedet af ferske varer og konservesproduktionen. Horsens havde heller ikke egne salgskontorer i udlandet, men benyttede sig af agentfirmaer på de enkelte pladser. De skiftende formænd — fra 1958-63 Jacob Kjær og derefter Henning Nyborg — støttede fuldt ud denne linje. Hvor Vejles beretninger er »politisk« holdte med tydelige adresseangivelser til den øvrige slagteriverden, især storebror Salgsforeningen, er ordene fra Horsens lavmælt i tonefaldet, skrevet som de er af direktøren. Tilhørerne fik her en del at vide om livet på den bloddryppende slagtegang og om virksomhedens udvidelsesplaner, men om strategien og dermed om slagteriets placering i slagterikonkurrencen herskede tavshed. Samtaler med den tids slagteriledere lader dog forstå, at alle vidste alt om alle, og at ethvert udspil af blot nogenlunde størrelsesorden var kendt i direktørkontorerne landet over, endnu inden den lokale bestyrelse var blevet indviet i planerne. Telefonen var en direktørs vigtigste værktøj.

I Horsens talte man derfor om køb af

en automatisk flækkemaskine, nye konservermaskiner, etablering af en ny foldebygning, nye kølerum og drænrum og om tre salgsvogne i stedet for to (altsammen i 1968) og om et større nybyggeri til 5 mio kr 1969-70, således at man rådede over to slagtelinjer i stedet for een. Det ville være forkert at sige nej til en evt. fusionering, blot fordi vi ikke havde plads til slagtingen, forklarede Henning Nyborg på generalforsamlingen 26/11 1969. Og skulle der ske en sammenlægning, måtte det ske uden nogen som helst fordeling af formue, betonedede han med tydelig adresse til Vejles nyoprettede reservefondskonto. Man havde forhandlet i nord, i syd og vest om et nærmere samarbejde uden at nå frem til et resultat. Vejle var på sin side også interesseret i at få dannet en slagteriregion, først og fremmest for at få flere råvarer, men endnu på generalforsamlingen 6/3 1970 betonedede Karlskov Jensen, at skulle man være part-haver i en fusionering, skulle det opnåede resultat være bedre end det, man havde. Ellers ville Vejle ikke være med.

En ting kunne Johansen i Vejle og Ebbesen i Horsens imidlertid være enige om: Nøglen til den fremtidige udvikling lå nu som før på Axelborg i København. Hvad Dons Christensen og hans rådgivere udsendte af signaler, havde stadig afgørende betydning for det multinationale Tulip. Den stagnerende svineproduktion skabte nogle fordelingsproblemer, som kun kunne løses gennem forhandling. Men var de involverede parter rede her-til?

England vil have mere kød på grisene — og helst selv levere dem

I det foregående afsnit om »Dansk byg i danske grise 1962-65« blev fremstillingen om de centrale slagteriorganisationers

udvikling indledt med nogle kapitler om de strukturelle rammer, som omkransede organisationernes arbejdsfelt. Eftersom det meste af dette rammeværk fungerer videre i denne periode 1966-69, vil de to relevante strukturproblemer blive behandlet på det sted i handlingsforløbet, hvor de kronologisk som sagligt hører hjemme. For denne løsning taler også den omstændighed, at de faktisk forekommende strukturændringer sker i konsekvens af de slagteripolitiske drøftelser i perioden og derfor er en del af selve handlingen. Skildringen af udviklingen på organisationsniveau vil blive samlet i to forløb uden alt for skarpe årstalsgrænser: ét, der koncentrerer sig om kravene fra det engelske marked 1966-68 med de deraf følgende konsekvenser for dansk svineproduktion og som også medinddrager problemerne omkring den »lille svinepukkel« og ét, som handler om hjemmemarkedet 1968-69 og de dermed forbundne drøftelser om den fremtidige slagteristruktur.

Mens slagterifolket på Axelborg i sommeren 1965 stønnede under den svinepukkel, landmændene i deres produktionsiver havde forsynet dem med, tog klagerne over fedt og slimet bacon til i styrke. I første omgang søgte man at klare problemet ved at indgnide mere nitrit i siderne, idet man så håbede, at overgangen til containertransport til sin tid ville løse de fleste problemer af denne art. Et nok så påtrængende problem blev den mangel på bacon, man måtte registrere november-december 1965, kun et halvt år efter svinepuklen. Derfor hævdede man overvægtsfradragene 2×10 øre pr kg 29/11 og 6/12 1965. Til trods for at Englandsnoteringen i november 1965 steg fra 290/- til 310/- (A-sorteringen) holdt man desuden i tiden 15/11 1965 - 2/1 1966 landsnoteringen fastlåst på 4,48 kr pr kg + 14 øre i afregningstillæg.

Samvirksomheden organiserede i 1908 kvalitetsbedømmelser af de flæskevarer, der indgik i afsætningen og specielt eksporten. Flæskebedømmelserne, som den officielle benævnelse lød efter 1921, tog foruden den egentlige kvalitetsbedømmelse med henblik på konsistens, saltning, farve og udskæring, også sigte på at etablere ensartede produktions metoder på de enkelte slagterier, emballering og transport. Ovenfor ses dommerudvalget ved flæskebedømmelsen i Esbjerg 1931-32. Fra venstre ses: sekretær C. Trautmann, Fælleskontoret, direktør Mehlsen, Slagelse Andels Svineslagteri, direktør Chr. Thorsen Nørgaard, Factory Holding Company A/S, direktør Holger Nørgaard Jr., direktør C. P. Wilhelmsen, Hammel og Omegns Andels-Svineslagteri, direktør Helmer, A/S J. D. Koopmann's Svineslagteri Odense, direktør N. Yding, Haslev Andels-Svineslagteri, direktør Chr. Emborg, Esbjerg Andels-Slagteri, inspektør H. H. Gaden, Skanderborg og inspektør G. Hohwy, København. Esbjerg Byhistorisk Arkiv.

Derimod måtte der mange overtalelser til, før Dons Christensen bøjede sig for ønsket om at frigive 1 sogris pr 3 galtgrise til hjemmemarkedets juleforsyning. Efter hans opfattelse indrømmede man derved indirekte, at de danske husmødre fik for fedt galteflæsk til hverdag!

Hans bekymring havde dog også en anden baggrund. England var i stigende grad tilbøjelig til at udlægge teksten i baconaftalen til egen fordel. De engelske forbrugere skulle have billigere bacon ved

at få de ugentlige tilførsler op over 12.000 l/t, hvorved priserne formentlig kunne holdes så nogenlunde i ave. Dernæst skulle de hjemlige svineproducenter tilgodeses ved at presse Englands andel af de samlede tilførsler op over de stimulerede 36,17% for 2. aftaleår 29/3 1965 – 26/3 1966. Det lykkedes da også at få hævet de engelske tilførsler med 1.970 l/t svarende til 36,3%, men Danmark sikrede sig dog som den altid leveringsdygtige markedsforvalter 10.326 l/t mere eller ialt

48,02% mod aftalens 46,6%. Over for de engelske (og polske) overskridelser af de aftalte kvanta kunne Danmark under henvisning til § 10 i aftalen også overskride sit kvantum med en mængde, der svarede til andre leverandørers (Hollands og Jugoslavien) manglende tilførsler. Det gjorde man så efter råd fra den danske statskonsulent i London, P.A. Moltesen, som veg tilbage for at lade Salgsforeningen gå ind i en priskrig, (ESS 30/9 1965). Ved en forhandling i London 16-17/11 1965 fik Dons Christensen, Behnke og Skouby sikret Danmark en ugentlig meritilførsel på 150-160 l/t eller 5.720 l/t af den forøgelse af den samlede årskvota fra 620.000 til 632.000 t, som man havde forhandlet sig frem til. Denne udgang vakte almindelig tilfredshed i Salgsforeningens bestyrelse; kun en enkelt (Pilegaard Larsen) stillede det spørgsmål, om ikke de engelske farmere ville presse yderligere på for at få endnu større andel end de nys aftalte 36,88% (ESS 25/11 1965).

Det nye år begyndte lidet lovende med to alarmerende prisfald fra 310/- til 272/- (A-sorteringen), men derefter gik Englandsprisen op uge for uge til at sætte rekord på 340/- i midten af april. Der holdt den sig et par måneder, dykkede så nogle gange for så i november atter at nå 340/-. Til held for Salgsforeningen var bacon dog ikke omfattet af den engelske regerings bestræbelser på at holde priser og lønninger i ro: »Prices and Incomes Policy: An Early Warning System« jfr. hvidbogen »Prices and Incomes Standstill« af 29/7 1966. En direkte henvendelse fra den engelske landbrugsminister til de enkelte baconleverandørers priskomiteer om at holde priserne i ro gav heller ikke noget resultat (ESS 4/8 1966 jfr. ESS 14/8 1966). Det førte til meget avisskriveri om »Danish High Prices«, men lederen af det danske salgskontor i London, Robert Jørgensen, tog da til genmæle.

Hen på efteråret 1966 stod det klart, at man påny ville komme til at mangle bacon i juleforsyningen. Slagterierne anvendte nu selv henimod 3/4 af samtlige saltningsegne B-svin mod kun 22% i tiden 16/5-16/7. Salgsforeningen ville da kun få 140.474 af en samlet ugeslagtning på 224.000. Der gik alt for mange saltningsegne B-svin til hjemmemarkedet, erklærede Dons Christensen. Alligevel veg man tilbage fra at rationere det danske marked, og i stedet tyede man til de velkendte midler: en forhøjelse af vægtgrænsen med 1 kg i tiden 28/11 – 31/12 og en forhøjelse af landsnoteringen i to tempi fra 4,78 til 5,04 kr pr kg, (ESS 17/11 1966).

Det nye år bragte en række af ubehagelige overraskelser på baconmarkedet. I december 1966 gik den engelske regering med til at yde baconfabrikanterne en øjeblikkelig hjælp i form af statslån til dækning af op til 9/10 af tabet ved at producere bacon. Det så ret uskyldigt ud, men kunne snart udvikle sig til at blive en permanent støtteordning til skade for danske interesser, ytrede Dons Christensen, (ESS 15/12 1966). Det var derfor dobbelt beklageligt, at Danmark ikke i de kommende uger kunne overholde sine leveringsforpligtelser.

Og stadig strømmede det ind med klager over fedt og tungt flæsk. I januar 1967 kunne man sende det første container-skib, M/S »Somerset«, afsted til Grimsby. Der var knyttet mange forventninger til dette projekt. At få bacon frem til de engelske grossister i nedkølet tilstand måtte indebære en stor konkurrencefordel, mente man. Men hvad skete? Klagerne over fedt og slimet flæsk fik nu rigtig mund og mæle. Blot ved at åbne containerlugen kunne enhver se det fede bacon ligge og skvulpe i så at sige egen saft. Knud Skouby og baconinspektør Krabbe Nielsen havde ved selvsyn kunnet kon-

statere, at der var noget om snakken, (ESS 23/2 1967). Slagterierne blev da instrueret om at skære den tungeste ende af galtgrisene fra ved at vægtgrænsen blev nedsat med 2 kg til 55-65 kg (sogrise 55-69 kg). Dermed ville ca 10% blive sorteret fra til andet brug, (ESS 16/3 1967).

Det skulle ikke i denne situation virke opmuntrende, at den engelske baconindustri fik sin støtteordning gjort permanent. Nu fik man forskellen mellem salgspris og fremstillingspris dækket ind i størrelsesordenen 80-89%. Hvis produktionen derved steg væsentligt over den engelske del af baconkvoten, ville støtten blive aftrappet tilsvarende, (ESS 20/4 1967).

Historien om den lille svinepukkel

I det tidlige forår 1967 fik slagteriernes lastbilchauffører oftere og oftere køresedler, hvorpå der i stedet for den sædvanlige modtageradresse blot stod »Frysehuset i X-købing«. Gennem det meste af 1966 havde Salgsforeningen kunnet afsætte alle sine varer uden større problemer. Ganske vist var der ikke så mange 3. lande inde i billedet som i 1965, men Schweiz og til en vis grad Norge var dog købere det meste af året. En tendens til lagerdannelse hen på efteråret var et forbigående fænomen. Men i marts 1967 gik markedet nærmest i stå. Slagterierne anmeldte flere og flere svin til Salgsforeningen, og trods opskæring til midterstykker til Danepak og et rimeligt godt salg af brystflæsk og svinekamme kneb det med at få økonomien til at hænge sammen. Og Schweiz begyndte også at klage over kødets kvalitet. Spækket var for blødt, og kødets farve og kvalitet kunne være bedre (ESS 16/2 1967). Hjemmemarkedet var også på vagt over for det fede flæsk, men det beroligede dog lidt, at en forsker fra

Århus ikke mente at kunne påvise en direkte årsagsforbindelse mellem indtagelse af fede sager og hjertesygdomme.

Konservesfabrikkerne havde gennem det meste af 1966 haft så megen medvind, at Salgsforeningen fandt det fornødent at begrænse salget af råvarer til industrien. Det stemte heller ikke Dons Christensen blidere, at virksomhederne undersolgte hinanden i USA. I begyndelsen af 1967 vendte udviklingen imidlertid på det amerikanske marked. Lagrene fyldtes op, og produktionen måtte nogle steder halveres. Da hjemmemarkedet også gik i bund, måtte Salgsforeningen overtage de overflødige svin og lægge dem på frysehus, (ESS 30/3 1967). Da markedet for såvel levende som slagtede søer nu også viste tegn på afmatning, steg lageret af frosne søer fra 347 t i april til 1.300 t i juni. Hertil kom 8.365 t svinekød, de 1.100 bacontilskårne (ESS 15/6 1967).

I denne situation overvejede Salgsforeningen gentagne gange, hvorledes man uden alt for store tab bedst kunne slippe af med puklen. England fik i forvejen alt, hvad markedet kunne bære (5.700 l/t om ugen) — ja og lidt til, mente nogle. England var imidlertid meget på vagt over for en udsultning af markedet for at få priserne op, mente Dons Christensen. Ja, og så kommer polakkerne straks rendende med deres flæsk, sekunderede direktør Behnke, (ASF 19/7 1967). Gang på gang måtte Danmark gøre ophævelser i baconmarkedsrådet over Polens og Hollands manglende respekt for indgåede aftaler.

Selvfølge lig kunne man øge forsyningen af hjemmemarkedet, men så kunne man næppe holde de tilladte priser. Derfor besluttede man at søge overskudsflæsken solgt på oversøiske markeder. Russerne var ikke interesserede, det havde Behnke og Ingemann Rasmussen erfaret under et besøg derovre i september. I stedet tog de danske sælgere til Hongkong

Danske grisetæer i tøndevis ankommer til havnen i Accra på Guldkysten - det nuværende Ghana - omkring 1925. Det var ikke alle tæer, der blev spist. Nogle blev trukket på snore og brugt som halssmykker.

og Vietnam, og her fik de da også afsat nogle partier. (ESS 21/9 1967).

Salgssituationen for opskæringer begyndte først at lysne, da konserverindustrien hen på efteråret begyndte at aftage større mængder som følge af bedre afsætning i USA. Selv om der var en del avis-skriveri om kvantumsrabat som en slet maskeret form for subsidier, vedtog man at yde konserverindustrien nok en hjælpende hånd gennem ekstra kvantumsrabat, kombineret med forlængede kreditter. Derimod havde man ikke held med at få koordineret andelsfabrikkernes salg på det amerikanske marked.

Stadig voldte det engelske marked hovedbrud. Ikke alle kunder var i stand til at aftage en hel container med bacon, og så

måtte man finde frem til et system, hvorefter en container kunne splittes op i flere mindre dele. Til disse mindre krusninger på overfladen kom 18/11 1967 en nok så urovarslende melding. England devaluerede pundet med 14,3%. Næste dag besluttede den danske regering at følge England et stykke ad vejen: en nedskrivning af kronen med 7,9%. Denne beslutning vakte stor uro i landbrugskredse, eftersom man herigennem fik mindre for eksportvarerne end før.

Omkring årsskiftet 1967-68 begyndte det at lysne. Det gamle lager var ved at være solgt, bl.a. til Hongkong, Vietnam og Italien. Priserne var dog herefter: 2,89 kr pr kg ab frysehus mod baconafregningsprisen 5,34 for A-sortering. Lageret

af opskårne dele frembød endnu et problem, da de ældste dele var fra september. Polen havde gennem 1967 aftaget stigende mængder af frosne søer og ville nok fortsætte hermed. Man havde med andre ord fået et pusterum. Men den stærkt svingende afsætningssituation 1966-67 havde afdækket svagheder i dansk svineproduktion. Nedenfor vil blive vist, hvorledes slagteriernes politiske ledelse søgte at løse disse problemer.

Sammenhold om råvarerne?

Som det blev vist tidligere, (se ovenfor s. 151), lukkede Johan Philipsen på det ekstraordinære delegeretmøde 9/12 1965 et kapitel i slagterihistorien ved at erklære debatten om en evt. prisdifferentiering for afsluttet. Dons Christensen luftede nok tanken igen ved senere lejligheder, men kun som en teoretisk mulighed. Alene det indkøbte papir til kortordningen vidnede om slagteriformandens bristede drøm om at give Salgsforeningen et bedre styringsmiddel i hænde end den faktiske markedsudvikling.

Svinenes millionskare kunne man altså ikke gøre noget ved. Hvis landmændene partout ville producere svin, var det nu som før deres egen afgørelse. I stedet måtte man samle anstrengelserne om at få solgt flæsket — »Sammenhold om råvarerne« som det udtryktes. Hjemmemarkedet måtte her påkalde sig særlig interesse. Det var ganske vist slagteriernes og ikke Salgsforeningens bord, men alle var dog enige om, at skulle der gøres noget, måtte initiativet komme oppefra.

Et første udspil i så henseende blev forsøget på at etablere en hjemmemarkedsordning. Det nedsatte planlægningsudvalg havde under Niels Hjorths ledelse ved forskellige lejligheder drøftet, hvorledes man skulle kunne holde hjemmemarkedsprisen oppe uanset forsyningssitua-

tionen. På et formands- og direktørmøde 27/1 1966 blev en bredere kreds indviet i udvalgets drøftelser. Salgsforeningen skulle ifølge forslaget købe alle svin og søer over 50 kg ÷ orner samt stærkt beskadigede og rundstemplede svin og søer. Desuden skulle Salgsforeningen være forpligtet til at købe alle former for opskæringer. Prisen skulle være producentbetalingen + et virksomhedstillæg. Købbyen i København samt konservesindustrien var ifølge forslaget Salgsforeningens monopol. Det øvrige hjemmemarked var nu som før slagteriernes domæne, men varerne måtte først tilbagekøbes til en pris, der lå tæt på overdragelsestaksten. Desuden måtte slagtehusene betale samme overvægtsfradrag og tåle samme fradrag for 2. classes svin som slagterierne.

Reaktionen var lidt blandet, selv om Dons Christensen mente, skitsen var blevet meget velvilligt modtaget. Det lugter lidt af økonomisk udligning, erklærede direktør Vagn Jensen, Frederikssund. Direktør Jørgen Callisen, Fjerritslev, mente, at Hjorth gennem sit forslag trak tæppet væk under de små slagterier, der i årevis havde tjent gode penge på at udskære de ikke-lurmærkede svin til hjemmemarkedet. Hjorth replicerede lidt syrligt, at man oppe i Fjerritslev da ikke kunne være sure over, at alle slagterier fik Fjerritslev-priser på hjemmemarkedet! De sjællandske slagterier var på deres side ikke glade for at skulle afgive det københavnske marked. Det må vi nok drøfte nærmere, erklærede Masnedsund-direktøren H. Bloch-Petersen.

Da direktører og formænd i april 1966 påny samledes til møde, var der imidlertid sket en ting, som i høj grad kunne komme til at påvirke diskussionen om hjemmemarkedet. Salgsforeningen havde ved et møde 17/3 besluttet at købe pøsefirmaet J. Steffensen A/S i Købbyen. Det

var den daværende direktør på Houlberg, der kom med den idé, at Salgsforeningen og Fællesbestyrelsen i fællesskab skulle købe den 300 mands store virksomhed med en omsætning på 30 mio kr. Når den blev drevet sammen med Houlberg, kunne man regne med store omkostningsbesparelser. Desuden fik man rådighed over et færdigt indfrysings- og frostlager med tilhørende slicemaskiner. Pengene til udbetalingen kunne man passende tage i Svineafgiftsfonden. Målet var at etablere en centralopskæring for kød og flæsk. Det ville også være til gavn for Meatcut, erklærede virksomhedens direktør, H. Clausen Christensen. Han ville i hvert fald fraråde at gå til et delegeretmøde med sagen. Efter Dons Christensens opfattelse var det en fordel for landbruget at erhverve store koncerner. Man skulle i sin tid have købt Plumrose! De fleste gik ind for købet, kun Sorø's formand, Otto Lawaetz, og Ringsteds direktør Thomas Kræmmer var skeptiske. Kræmmer ville i stedet anbefale at bygge en helt ny fabrik til 12 mio kr uden for Købbyen. Der var alt for trangt dernede. Selv om der er kommet en del skepsis til orde, er der dog et stort flertal herfor, konkluderede Dons Christensen. Blot kedeligt ud fra andelsideen, at ikke alle kan se den store chance, der ligger her, fortsatte han. Forslaget nåede ikke at blive behandlet på et delegeretmøde, da Fællesbestyrelsen sanktionerede det. Enden på det hele blev, at man 2/4 1966 købte J. Steffensen A/S til 12 mio kr, de 6 mio kontant over svineafgiftsfonden. Integrationen skete gennem et holdingselskab Galt-Ox Holding A/S, man etablerede i samarbejde med Oxexport, (ESS 17/3 og 13/3 1966).

Da Dons Christensen fortalte formands- og direktørmødet 13/4 1966 om købet, trak han en historisk linje op fra købet af slicefabrikken i Selby (Danepak) i 1960 over Meatcut samt Agricoland i 1964

til den nye Danepak-fabrik i Thetford i 1965 og nu J. Steffensen. Dispositionen blev dog kritiseret fra flere sider. Silkeborgs formand Jens Zakariassen mente, at ingen af de hidtidige fabriksopkøb havde været til gavn for landmændene, og Nørresundbys formand Eli Th. Jacobsen stillede det spørgsmål, hvordan man kunne disponere hen over hovedet på det ordinære delegeretmøde 24-25/3 1966. Dons Christensen replicerede her, at der var sket formelle ændringer siden købet af Houlberg i 1959. — Dengang skulle man have tilslutning fra et delegeretmøde. Nu havde man svineafgiftsfonden, og penge heri tilhørte ikke landmændene. Følgelig skulle deres repræsentanter ikke nødvendigvis høres, når man brugte disse penge. Formands- og direktørmødet fortsatte derefter med en drøftelse af forsyningen af hjemmemarkedet. Den etablerede rationering vakte ikke ligefrem begejstring.

Nu vil vi have en idédebat, erklærede Bjerringbros formand, Olaf Smitt. Hans kollega fra Kolding, P. Damgaard, fandt at det største problem af alle var d'herrer slagteridirektører, der altid sad og regnede til egen fordel.

Til denne kategori hørte åbenbart Vejles dynamiske leder, direktør F. B. Johansen. Vi har tidligere set, hvorledes han havde søgt at få Salgsforeningen til at ændre sin politik på opskæringsområdet (se ovenfor s 152 ff). Da man i marts 1966 drøftede en evt. begrænsning af konserverindustriens råvareforsyning, foreslog Johansen, at man i stedet herfor satte vægtgrænsen i vejret, helst 5 kg. Det gav mere flæsk på samme svin (ESS 3/3 1966). Dons Christensen ville dog kun gå med til at hæve vægtgrænsen 1 kg i påsken og endnu et kg senere.

Ført frem af en højesteretssagfører og en landsretssagfører producerede Vejle i samme efterår en klage til Landbrugsmi-

nisteriet over Salgsforeningens opskæringspolitik, ulovligt baseret som den efter Vejles opfattelse var på svineafgiftsfonden. Alene for 1964 og 1965 forlangte man en kompensation for 17 mio kr ud fra de »tab«, Salgsforeningen øjensynligt havde haft i de to år. Et juridisk resposum, Salgsforeningen lod indhente i sagens anledning, sagde god for lovligheden af Danepak, men Galt-Ox Holdingdispositionen var nok diskutabel, (ESS 3/11 1966 og 5/1 1967).

Ved et møde i Landbrugsministeriet 22/2 1967 fastholdt Salgsforeningen sine synspunkter, og blev her bakket op af Landbrugsministeriet. Det var en march på stedet, erklærede Dons Christensen. Vejle ville gerne have lavere notering og dermed mere i udlingningstillæg, hvor Salgsforeningen i stedet brugte afregningstillægget til andre formål (ESS 23/2 og 30/3 1967). I sin aktion mod Salgsforeningen kunne Vejle delvis påregne tilslutning fra eksportørforeningen i Århus. Den ville have administrationen af udlingningstillægget flyttet fra Salgsforeningen til Landbrugsministeriets Eksportlicenskontor, da den ikke ønskede sig kigget efter i kortene af storebror, konkurrenten på Axelborg. Det samme gjaldt administrationen af eksportafgifterne (ESS 1/12 1966, 9/3 og 18/5 1967). Folketinget oprettede dog Salgsforeningens status som brancheorgan ved revisionen af afsætningsloven 2/6 1967.

Den stærkt omdiskuterede Svineafgiftsfond var i øvrigt ikke stor nok til at kunne klare de henved 120 mio kr, kvantumrabatten ville koste i 1966, oplyste Dons Christensen på formands- og direktørmødet 9/11 1966, indkaldt med det formål at få den efterlyste idédebat sat i gang. Formanden var ved denne lejlighed lidt mistrøstig over afsætningssituationen i almindelighed. Nu f.eks. EF. Folk gik rundt og sagde, at landbruget kunne tje-

ne henved 2 mia kr ekstra ved tilslutning til EF. De penge måtte i så fald skulle hentes i sektorerne mælk og kød. Referenceprisen på svinekød var 4,83 kr pr kg og interventionsprisen 4,37, og landmændene herhjemme fik nu 4,80 plus efterbetaling. Det æggede naturligvis til modsigelse. Odense-formanden J. Axel Hansen kunne i og for sig nok forstå Dons Christensens reserverede holdning til EF, når talen var om netop svinekød, men kedeligt var det nu, at Industrirådets direktør N. Arnth Jensen på delegeretmødet i de fynske landboforeninger uimodsagt kunne hævde, at landbrugets ledere var uenige i spørgsmålet om EF. Jeg er ingenlunde modstander af EF, svarede Dons Christensen, men det er og forbliver urealistisk at tale om dansk enegang til Fællesmarkedet. Og hvor er de påståede fordele henne? Efter endnu et par indledende runder kom man omsider i gang med idédebatten. Dons Christensen lagde for med at fastslå, at netop nu, hvor private mastodontfirmaer masede sig frem, var der et endnu stærkere behov for samarbejde, for sammenhold om råvarerne. Planlægningsudvalget var derfor blevet bedt om at overveje en art helhedsløsning på problemet: »Et totalt økonomisk fællesskab«. Kunne det ikke realiseres, måtte der i stedet etableres en fælles økonomi omkring svineslagtingen og -forarbejdningen. Det sidste var nok mest realistisk, sagde han lettere resigneret.

Planlægningsudvalgets formand, Niels Hjorth, kunne hertil oplyse, at udvalget arbejdede med ikke færre end 7 enkeltproblemer, spændende fra slagteriernes detailbutikker til regionsløsningen. Da forårets delegeretmøde imidlertid ikke ville vide af sidstnævnte mulighed, overvejede udvalget i stedet Dons Christensens to modeller. Kunne heller ikke de gennemføres, kunne hjemmemarkedsordningen komme på tale som en 3. og

nok så realistisk mulighed. De følgende talere var om muligt endnu mere svævende i deres formuleringer end Hjorth. De maler fanden på væggen uden at sige, hvad man skal gøre med ham, udbrød Masnedsunds formand, Peter Jørgensen, temmelig forarget. Sammenhold om råvarerne kunne i 1966 nok være et godt emne for en idédebat, men så heller ikke mere.

Baconsvinet stiger en klasse

I 1967 gik idédebatten videre, men stadig var resultatet pauvert.

Det hele havde dog fået en ny dimension derved, at en vordende topleder, dyrlæge, civiløkonom Sven Dyrlov Madsen, med liv og sjæl gik op i planlægningsarbejdet.

Med hele sin teoretiske og praktiske skoling og sin omfattende viden om slagterivirksomhed i alle dens facetter måtte Dyrlov Madsen om nogen være manden, der kunne gøre strukturdrøftelser til andet og mere end uforpligtende diskussioner. I første omgang var det spørgsmålet om etablering af centrale anlæg til fedtafsmeltning, der stod på dagsordenen. Her var mange penge at spare, påpegede Dyrlov Madsen, hvad enten målet var 4 store eller 10-11 mindre anlæg. Ikke færre end 40 slagterier havde her tilkendegivet en vis forhåndsinteresse, (ASF 28/6 1967). Næste udspil fra Dyrlov Madsen og hans planlægningsgruppe var en standardvedtægt, som slagterierne kunne bruge som model for vedtægtsændringer i forbindelse med sammenlægninger. Fællesbestyrelsen godkendte efter nogen drøftelse udkastet. Det stødte andelsfolk af den gamle skole (»En mand én stemme«) at se andelshaverne gjort andelsberettigede i forhold til leverancernes størrelse (§4). Planlægningsudvalget kom da heller ikke igennem med sit ønske om at gøre det

muligt for slagterierne at give store leverandører visse fordele, f.eks. mængderabat ved afhentning af et bestemt antal svin, (ASF 19/7 1967). Om det ømtålelige problem, leveringspligten (§5), erklærede den juridiske konsulent, advokat E. Dyrbye, at ved stiftelsen af et nyt selskab måtte man lade et stykke tid hengå. Hvis ingen da gjorde ophævelser, var vedtægterne bindende, (ASF 3/8 1967).

På et ekstraordinært delegeretmøde 29/6 1967 havde man rent foreløbigt drøftet to forslag fra Planlægningsudvalget om et centraldirigeret salg af slagteriaffald plus opskårne dele samt centrale anlæg for fedtafsmeltning. Dons Christensen betonedede her, at Salgsforeningen ikke så meget ønskede andel i eksporten som kontrol med denne. Noget modstræbende gav de delegerede Planlægningsudvalget grønt lys for at udarbejde konkrete forslag. Vagn Skovsen fra Hammel betonedede, at når man ændrede sit tidligere nej til et sikkerhedsnet under slagteriaffaldet til et nølende »ok«, så skyldtes det alene ønsket om at befordre samarbejdet slagterierne imellem.

Planlægningsudvalget havde også et materiale klar, da slagteriernes formænd og direktører mødtes 30/11 1967. Inden man tog fat på drøftelserne, gav Dons Christensen nogle få meddelelser. Den ene var forholdsvis positiv: at svinetællingen viste en fortsat nedgang i tallet på søer. Nu lå tallet på ca 900.000, og det gav de grise, man normalt kunne sælge. Desværre tegnede markedssituationen stadig sort. Dernæst fulgte to mindre gode nyheder. På Houlberg var påny sket et direktørskifte. Men da den nye mand var den dygtige Clausen Christensen fra Thisted, beroligede det ikke så lidt. Derimod påpegede formanden, at landbruget havde lidt et samlet tab på 225 mio kr gennem Englands hele og Danmarks halve devaluering. Denne regning havde

Udkørsel af slagtede svin fra Andelsslagteriernes Flæskesalg i Købbyen, København ca. 1938-1940. Det kongelige bibliotek.

man sendt til regeringen, der omgående returnerede den med påskriften: forkert adresse. Den rigtige var landbrugets dollarindtjenende sektorer: sædekorn, maltbyg, sukker, kartofler m.v., der tjente penge på devalueringen.

På den baggrund fremlagde konsulent Albrechtsen, Slagteriernes Forskningsinstitut, da resultatet fra en omfattende omkostnings- og kapacitetsundersøgelse på andelsslagterierne. Overalt var der overkapacitet, især vedrørende kølerum (40%) og administration (50%). Stort set kunne man finde anvendelse for 90% af den nuværende slagtekapacitet, og det betød lukning af flere slagterier. Den samlede besparelse kunne hæve den gennemsnitlige efterbetaling i 1966 til 42-43 øre. Kun de færreste slagterier havde da

40 øre. Blot 1 øre mere i efterbetaling androg 6,2 mio kr.

Da Albrechtsen sluttede sin redegørelse, herskede der et øjeblik stilhed. Da brød Struer-formanden Grue-Sørensen tavsheden ved at bekende, at han ikke forstod ret meget af det hele. Skulle det forstås således, at der slet ikke fandtes ordenligt drevne andelsslagterier? Allingåbros formand, Anton Sørensen, fandt det ganske ejendommeligt at sidde her som repræsentant for et på forhånd dødsdømt slagteri. Odenses formand, J. Axel Hansen, forløste nok den almindelige stemning, da han spurgte, hvad Dons Christensen egentlig ville opnå herved. Stod Fællesbestyrelsen bag dette ønske om en central dirigering af slagterierne?

Da Bjerringbros Olaf Smitt derefter vil-

le dreje debatten ind på det så ofte drøftede emne: en hjemmemarkedsordning med salg og tilbagekøb af råvarerne, erklærede Dons Christensen, at en hjemmemarkedsordning over indtægter og ikke over udgifter havde liden interesse. Den stigende interesse for regionalslagterier kunne medføre, at man fik 2-6 stor-slagterier, og så blev det straks sværere at koordinere. J. Axel Hansens spørgsmål ville han besvare med et modspørgsmål: Er slagterierne interesserede i, at vi går videre med kapacitetsundersøgelserne? Det kom der ikke svar på. Nibe-formanden, H. Staun, fandt, at slagteriformændene ikke var dygtige nok til at vende stemningen. I stedet måtte Dons Christensen og andre kapaciteter gå ud i en landskampagne. Og skulle landmændene opmuntres til at lave flere svin, skulle der lægges 60 og ikke sølle 5 kr til prisen.

Dyrløv Madsens forslag til en centraliseret ordning af fedtafsmeltningen blev derimod mødt med en vis interesse, selv om man nok ønskede det bearbejdet noget mere. De tilstedeværende sad på dette tidspunkt og sundede sig oven på direktør Behnkes noget nedslående oplysning: at Salgsforeningen manglede 60 mio kr for at svare hver sit. Dagen i forvejen havde man skullet afregne 47 mio kr til slagterierne, men da man kun havde 30 mio kr i kassen, sendte man ingen. Alene på salg til 3. lande havde man tabt 26 mio kr. Lageret bandt desuden 77 mio kr. Kassekreditten på 30 mio kr i Andelsbanken var trukket til sidste øre. Nu kunne slagterierne vælge mellem at vente 8 dage på afregningen eller også tilbagebetale de 40 mio kr, som de havde fået i forlods afregning.

Kun få svarede. En af dem var Niels Hjorth fra Grindsted. Lidt spydigt udtrykte han sin glæde over, at man for en gangs skyld fik besked om Salgsforeningens tab, specielt på Polen-eksporten.

Hvis slagterierne skulle undvære deres betaling, kunne de komme i den situation, at landmændene tilsvarende måtte vente på deres betaling — og så blev der da først ballade! Da et par krigerisk anlagte formænd derefter anbefalede at tilbageholde arbejdernes løn i en uge, erklærede Hjorth, at man nødtigt skulle komme så langt ud. Han ville i stedet anbefale at supplere Andelsbankens kassekredit med lån i større banker.

Da sagen derefter kom op i Salgsforeningens bestyrelse, udløste den skarp kritik fra flere sider over organisationens svage kapitalgrundlag. Det var helt uværdigt, at Dons Christensen skulle gå rundt med hatten i hånden, hver gang man var i nød, erklærede Pilegaard Larsen. Administrationen burde forlængst have advaret bestyrelsen herom. Hertil replicerede Behnke, at han i månedsvi havde advaret mod følgerne af at udbetale alle de indtjente midler, men kun fået det svar, at landmændene trængte til penge. Dons Christensen forsvarede sig med at påpege, at det havde taget 7-8 år at arbejde puljen op i nærheden af de nuværende 100 mio kr. Nu hvor landmændene var i nød, var det ingen god idé at søge den hævet yderligere, (ESS 7/12 og 14/12 1967).

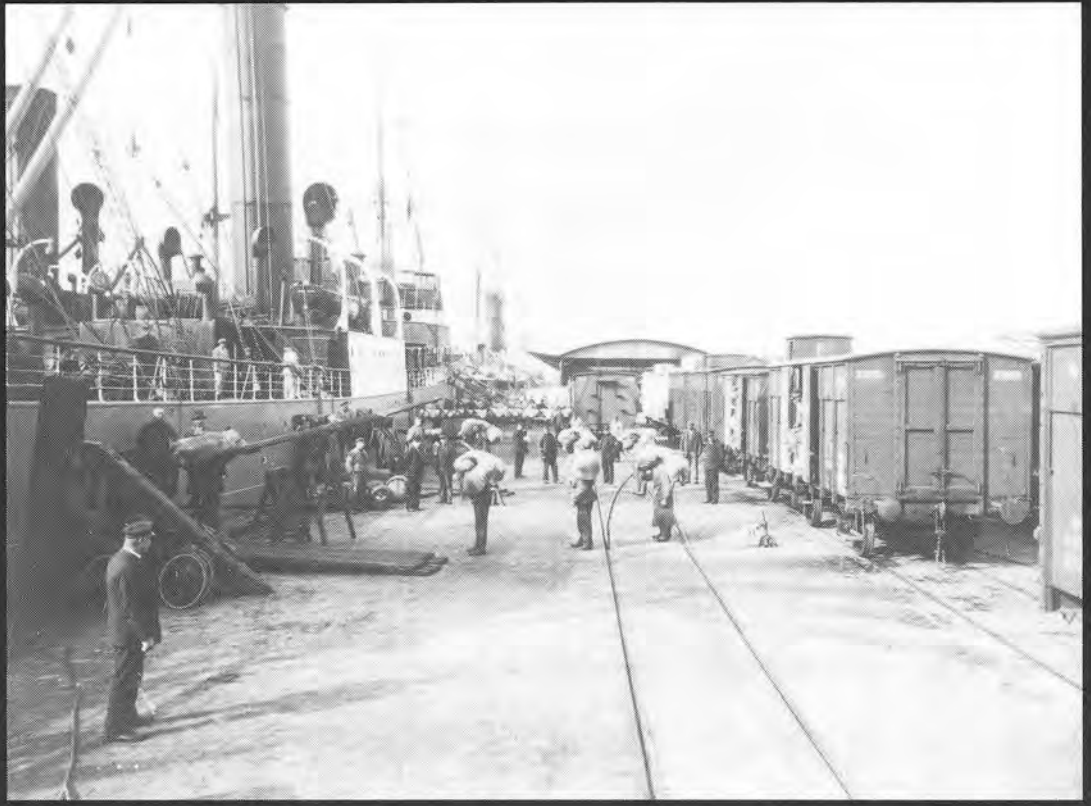
Ved de efterfølgende møder fortsattes diskussionen om Salgsforeningens svage kapitalgrundlag. Pilegaard Larsen ville reducere afregningstillæget for at få flere penge i kassen, men Dons Christensen afviste stadig under henvisning til landmændenes svage økonomi. I mellemtiden havde man også hentet 20 mio kr i Landbrugets Dispositionsfond plus 10 mio kr i Bondestandens Sparekasse. Desuden tog man i Dons Christensens fravær det skridt at følge en noteringsnedgang i England februar 1968 på 20/- ned med ÷ 32 øre i afregningspris. Dermed blev der en margin på 6-8 øre til at dække tabet på

de store lagre. Dermed tilbageholdt man ikke afregningstillægget, (ESS 8/2 1968). Den politik fortsatte man under de fortsatte noteringsnedgange i foråret 1968, og da man desuden fik 56,6 mio kr fra Landbrugets Dispositionsfond (og i august yderligere 20 mio kr), kantede man sig igennem likviditetskrisen.

Dons Christensen var som vist en erklæret modstander af at styre produktionen over prisen. I stedet skulle man sælge lageret til bedst mulige priser – og underforstået lade dispositionsfonden betale i stedet for producenterne. Derimod var han mere indstillet på at bruge øko-

nomiske lokkemidler til at få producenterne til at producere bedre, dvs mere kødfulde grise. Som det blev vist tidligere, (se ovenfor s. 160 og 166), tilgik der i 1966-67 Salgsforeningen en stadig stigende strøm af klager over dansk bacon. Selv om man godt vidste, at tilfredsheden med kvaliteten var det normale og utilfredsheden kun vedrørte en marginal del af baconsalget, kunne man af konkurrencemæssige grunde ikke slå sig til tåls hermed. Derfor søgte Landsudvalget for Svineavl i samarbejde med Salgsforeningen at gøre det mere attraktivt at gå ind i avlsarbejdet, (se ovenfor s 160). På et tidligt

S/S Dagmar laster smør og bacon ved Eksportkajen, Esbjerg, 1924. Esbjerg Byhistorisk Arkiv.

tidspunkt var Baconkontrollen efter drøftelse i Klassificeringsudvalget inde på den tanke, at man skulle yde en større præmie på A1-svin end de 20 øre pr kg, man ellers præsterede. Desuden skulle forskellen mellem A og B gøres større, kombineret med højere overvægtsfradrag, (ESS 22/6 1967). Et første skridt på vejen blev en stramning af S.O.L.-målene med 1 mm for A1 og A og 2 mm for B (ESS 22/2 1968). En undersøgelse af baconedsaltningen i januar kvartal 1968 havde vist, at 39 % af alle sogrise og 14,5% af alle galtgrise kom i A1-klassen. Ved at lægge de 25,3% sogrise af A-klassen hertil, havde man 3/4 i den bedste kvalitetsgruppe. Klassificeringsudvalget blev da bedt om at lave et forslag til en ny A1-gruppe på ca 80% af totalen. Det skulle ifølge Svares og Dons Christensens kalkulationer give en bedre pris end den hidtidige A-sortering, (ESS 27/6 1968). Efter mange og lange overvejelser nåede man i juli 1968 frem til forslag om stramning af alle baconmålene, hvorved 3/4 kunne komme i den bedste klasse. Det ville forhåbentlig give en højere notering, som ubeskåret skulle gå videre til producenterne, (ESS 18/7 1968). Officielt skulle det begrundes med, at man af den nuværende A-sortering havde udskilt en ekstra klasse på ca 75% ved at stramme A-målene 4 mm. Det ville nok give 10/- ekstra, med en forskel på 20/- ned til klasse A, mente formanden. Det accepterede et ekstraordinært delegeretmøde 6/8 1968 uden større diskussion; kun Niels Hjorth fremkom med stærke beklagelser over, at man herved flyttede penge fra gode slagterier med 17-19 mm på midtermålet til ringere slagterier med et mål på 24 mm. Nu skulle det så vise sig om England ville betale mere for de samme svin, og om producenterne ville finde det profitabelt at bruge mere af det dyre protein på at fremstille bedre bacongrise.

Englandsprisen sætter rekord

Tilbage til den markedsmæssige udvikling, sådan som den formede sig 1968-1969. På det ekstraordinære delegeretmøde 6/8 1968 afslørede Dons Christensen, at man i næsten halvandet år havde haft en svinepukkel uden dog at gøre opmærksom herpå. Det ville være dårlig reklame, mente han. Når han turde slippe »nyheden« ud i det lukkede forum, skyldtes det, at afsætningsituationen nu for alvor var ved at vende. Konserverindustrien havde på grund af bedre priser på det amerikanske marked siden januar 1968 aftaget stigende mængder, især skinker og forender. Somarkedet havde haft såvel op- som nedgange i første halvdel af 1968, og omkring midten af juli androg lageret ca. 5.000 t af en samlet beholdning på 24.000 t svinekød. I august kom der imidlertid gang i salget. Polen tog frosne søer i store mængder, og det samme gjorde Frankrig og Italien. Det tyske marked for levende søer begyndte at stige allerede i juli, og det holdt sig året ud. I midten af oktober var desuden lageret af svinekød afsat, bl.a. gennem salg til Venezuela. Det var Japans stigende opkøb, der forvandlede svinepukkel til en mangelsituation. Også Danmark var inde i billedet som mulig leverandør til det japanske marked. Japanske veterinærer var i februar og i juni 1968 på besøg i Danmark, og nu ventede man blot på den nødvendige godkendelse, dvs at Danmark i ét år havde været fri for M & K-udbrud, (ESS 29/2 og 13/6 1968).

På det engelske baconmarked påtog Danmark sig i foråret 1968 frivilligt den lidt utaknemlige rolle som markedsregulator, alt imens England øgede sin støtte til baconfabrikanterne, og Holland overskred sin kvote med ca. 50%. Derved tog Holland 6.000 t fra Danmark i efteråret 1967-68, uden at England trods dansk

pres ville gøre noget effektivt herved, (ESS 25/4 1968). I slutningen af maj og begyndelsen af juni gik baconprisen imidlertid op fra 300/- til 325/- (A-sortering), og dette niveau blev holdt til midt i september, hvor A1-ordningen trådte i kraft. Det største problem var da de mange (fede) galtgrise, de store slagtetal kaldte frem. Eftersom nogle slagterier kunne afsætte 30% af deres galte på hjemmemarkedet, fik de en finere baconkvalitet end de virksomheder, der måtte salte rub og stub til skade for kvaliteten. En overgang overvejede man ligefrem at indføre en bestemt saltekvote, f.eks. 80% for sogrise og 20% for galte, (ESS 28/5 1968). Som allerede nævnt omklassificerede man i juli-august baconsvinene, så man nu skulle kunne få 75-80% i den fine A1-gruppe, (se overfor s. 178). Nu ventede man spændt på markedets reaktion. De første to uger var skuffende: Stadig 325 for bedste sortering. Derefter fulgte svage op- og nedgange, indtil man omsider midt i november fik den ventede opgang til 345/- for A1 med en afstand på 20/- til A og atter igen 10/- til B. Det gav en baconafregningspris til slagterierne på 5,38/5,03/4,73 og en landsnotering på 4,52/4,22/4,02, plus 22 øre i afregningstillæg. Dermed fremkaldtes den forskel på 30 øre pr kg mellem A1 og A, som skulle anime landmændene til at producere grise med mere kød på siderne.

Da det i begyndelsen kneb med at få A1'ere nok i salt, måtte hjemmemarkedet 3/10 1968 sættes på ration. Det var i denne situation beroligende, at Monopoltilsynet havde indvilget i at lade landsnoteringen for A1 indgå med 1/3 vægt ved beregningen af hjemmemarkedsafgiften, medens noteringen på A udgjorde de 2/3. Differencen mellem summen af disse to tal og den anerkendte hjemmemarkedspris på 5,61 kr pr kg udgjorde afgiften, p.t. 1,43 kr pr kg, og oven i denne kom så

den oprindelige 50 øresafgift. Dons Christensen betonedede flere gange, at de 5,61 ikke måtte overskrides. Det havde man lovet den nye VKR-regering, der nøje vågede over, at pristallet ikke gik unødigt op og dermed udløste nye løn- og omkostningsstigninger, (ESS 22/8 1968).

Stadig kom der klager fra agenterne over fede buge eller manglende karbonade på baconsiderne, mest dog af A1-sorteringen. Når man skulle betale 33/- mere for dansk bacon, ventede man bestemt også at få en bedre kvalitet. En mulighed var at afsætte de lidt for fede svin som midterstykker til Danepak. Fabrikken i Thetford var netop nu ved at blive udvidet til det dobbelte af dens kapacitet. Pengene hertil fik man fra den skattefri opsparing, man havde præsteret i selskabet, (Fælles ASF-PS-møde 17/10 1968). Danepak var dog langt fra begejstret for de fede midterstykker fra B-svin. De skulle først afsværes, og det måtte ske i Danmark. Det skulle ikke ligefrem inspirere danske slagteridirektører til øget tolerance over for den grimme ælling. Kravet lyder på stadigt bedre varer, men hvad får vi for det, spurgte direktør P. Riisager, Hobro, (ESS 7/11 1968). Han og andre mente at kunne sælge flæsket meget bedre på hjemmemarkedet.

I november 1968 måtte man igennem det sædvanlige repertoire af »julelege«: lavere vægtgrænse, uændret notering i tiden 30/11 1968 – 4/1 1969 og ændrede vægtsfradrag for at få svin nok frem til højtiden. Da dette ikke viste sig at være nok, gik man over til forlods afskibning og til en ny begrænsning af hjemmemarkedet til 110% af leverancerne i tiden 10/6 – 17/8 1968 trods Riisagers protest. Specielt var han vred over at skulle aflevere ikke-saltningsegnede svin til Salgsforeningen til afregningsprisen ÷ 20 øre pr kg.

Det var af mange grunde Dons Chris-

tensen magtpåliggende at holde fast ved det engelske marked. Baconaftalen stod over for at skulle fornyes, og England havde her krævet at få tildelt en forlods-tonnage på 233.600 l/t af ialt 639.000 l/t. Hertil kom de første 4.000 l/t af reserven. Importandelen på 405.400 l/t skulle herefter fordeles på de sædvanlige leverandørlande efter hidtil gældende procentsatser, (ESS 21/11 og 19/12 1968). Det gav nok Danmark 2.390 l/t mere, men Holland fik en stærkt øget andel, svarende til dets hidtidige overskridelse af de tilmålte kvanta, (ESS 21/11 og 19/12 1968). Ved samme lejlighed blev Dons Christensen udnævnt til Commander of the Most Excellent Order of the British Empire.

Hjemmemarkedet bliver for grådigt — og for givtigt 1968 - 1969

Stadig kneb det med at levere England de aftalte mængder. Det var en ubehagelig situation, specielt fordi Danmark blev hængt ud i den engelske fagpresse som landet med dyre, men dårlige baconsvin. Nu måtte der afregnes efter kødprocent, sagde Dons Christensen, men hvordan praktisere det? Et fagligt udvalg blev derfor sat til at undersøge sagen. Desuden standsedes eksporten af skinker og forender, konserveseksporten blev reduceret til 60%, Salgsforeningens opskæring blev begrænset til det mindst mulige og vægtgrænsen for saltningspligt blev hævet 2 kg til 55-68 kg for sogrise.

Alligevel fik man med en ugeslagtning på 209.400, opgjort pr 23/1 1969, for lidt i salt. Og 8.000 svin var »sporløst« forsvundet på slagterierne, da tallet skulle gøres op. Nu enedes man om at begrænse hjemmemarkedet til 100% af perioden 10/6 - 17/8 1968. Desuden indførtes en saltningspræmie på A1-galtgrise på 10 kr. Overskydende ikke-saltningsegnede svin skulle som hidtil afleveres til afregnings-

præmien ÷ 20 øre, men nu med en præmie på 10 kr pr svin, (ESS 23/1 1969). Eksportørforeningen i Århus foreslog da at importere flæsk fra Sverige, men det måtte Salgsforeningen naturligvis afvise — af veterinære grunde, selv om sagen også blev rejst i Folketinget, (ESS 13/2 1969).

Stadig steg priserne og da især på udskæringer. Slagterierne kunne tjene op til 50 kr pr gris ved at sælge den udskåret til hjemmemarkedet eller eksportere den i opskårne dele til Sverige. Det vakte naturligvis forbitrelse på de slagterier, der saltede næsten hele deres produktion og derfor ikke kunne få del i hjemmemarkedspengene. På delegeretmødet 21/3 1969 enedes man da om at indføre »stoppriser« på hjemmemarkedet efter krav fra Monopoltilsynet. Desuden indførtes eksportafgifter. I maj slog Monopoltilsynet alarm igen, og resultatet blev en reduktion af hjemmemarkedsafgiften på 10 øre pr kg, gældende til 20/10 1969.

Internt i slagteriverdenen arbejdede et 4-mandsudvalg, nedsat pr 1/7 1969, på at få basisperioden for hjemmemarkedsbegrænsningen ændret. Den nye basis blev 2/10 1967 - 28/9 1968 og var gældende fra 1/9. Men for at udligne de opståede forskelle vedtog man at tilbagebetale 9 kr pr svin til 1/7 for det antal hjemmemarkeds-svin, et slagteri havde fået for lidt i forhold til dets andel af ugeslagtningen. Var der ikke uro i slagteriverdenen før, så blev der det nu. Og raseriet kendte ingen grænser, da der fra Axelborg — midt under bestyrelsens studieophold i Schweiz — tilgik et cirkulære 17/9 1969 om reducere afregningspriser på ferske varer (op-rindeligt 5, senere 3 øre pr kg). I denne situation indførte man så pr 27/9 1969 prisgraduering på varer til hjemmemarkedet. Det ville naturligvis betyde højere priser, betroede Dons Christensen deltagerne i formands- og direktørmødet 15/10 1969,

men det skulle man ikke sige højt af hensyn til Monopoltilsynet.

Midt i dette langstrakte og til tider ret forbitrede opgør over retten til at forsyne det prissikrede hjemmemarked gled England i nogen grad i baggrunden, selv om man naturligvis ikke overså, at noteringen for A1-sorteringen fra juni i 6 tempi klatrede fra 543/- til 625/-. På dette niveau holdt prisen sig til september, derefter fulgte en nedgang på 20/- — 30/- og sidst på nok en opgang til en ny rekord 636/-.

De engelske repræsentanter i baconmarkedsrådet var meget utilfredse hermed og hævdede gentagne gange, at Danmark bevidst »sultede» markedet for at presse prisen yderligere i vejret. Dons Christensen kunne da også fortælle formands- og direktørmødet 15/11 1969, at Danmark i de første 26 uger af det nye baconaftaleår manglede at levere 9.000 l/t. Omvendt havde England og Ulster leveret 4.000 l/t for meget. De to ting bevirkede, at Danmarks kvote var faldet fra de normale 47,37% til 45,64, mens Englands andel var gået op fra 36,8 til 38,67%. Vi har ikke haft bacon nok, erkendte han. Det var også en fejl ved aftalen, at man forlods gav England et års kvantum, som nu systematisk blev overskredet.

Midt i denne mangelsituation blev der ikke mange svin at sælge på 3. landsmarkedet. I første kvartal af 1969 solgtes her kun 9.000 stk mod 68.000 i samme periode det forudgående år. I september måtte man afvise en gammel kunde, Norge, og da Schweiz næsten samtidig kom i markedet igen efter lang tids fravær, havde man intet at sælge. Til Polen kunne man dog sælge frossent brystflæsk samt spæk. Tidligere havde Polen købt frosne søer, men eksporten af levende søer og den hjemlige konserverindustri tog efterhånden det meste. Tyskland forsøgte da november 1969 at bremse prisopgangen gennem udligningsafgifter, men ophæve-

de dem en månedstid senere. Salgsforeningen, der normalt fik 67% af søerne mod 33% til hjemmemarkedet, oplevede i 1969 at se sin andel reduceret til 49% mod 51% til hjemmemarkedet. Var det ikke en idé med en hjemmemarkedsordning for søer, spurgte fuldmægtig Johnsrud — uden at få svar, (Formands- og direktørmødet 15/10 1969). Formanden for Thisted, Aksel Andersen, gav ved samme lejlighed luft for baconslagteriernes irritation over udviklingen. Det var ikke rart at læse i aviserne, at hjemmemarkedet faktisk bar svineproduktionen, erklærede han. Dons Christensen er vor baconsælger nr 1. Vi må i gode som i dårlige tider hjælpe ham hermed, lød Aksel Andersens formaning.

Slagterierne skal have et større ståsted

Efter at have beskrevet markedsudviklingen 1968-1969 er det den tilsvarende udvikling i slagteripolitikken, som skal skildres. Blot ved at høre navnet »Koopmann« ville en ældre tids slagterileder få et bistert blik i øjnene. Det var jo navnet på den kæde af privatslagterier, hamburgerfirmaet J. D. Koopmann og dennes efterfølger Henry Denny & Sons, Ltd., havde fået oprettet i Danmark i årtierne før 1914. Flere af disse små slagterier var dog i mellemtiden blevet nedlagt, senest Koopmann Horsens i 1966, og dermed tynkede det ud i den tiendedel af svineflokkene, som stadig blev drevet forbi andels- og slagteriernes modtagelsesfolde. Alligevel må det have virket som en god nyhed, da Dons Christensen på Fællesbestyrelsesmøde 22/2 1968 kunne oplyse, at J.D. Koopmanns Svineslagterier A/S i Næstved, Odense, Haderslev og Silkeborg tillige med et par ejendomme var til salg. Administrationen og han havde i fællesskab budt 4 mio, James Denny fra E. M. Denny

DFDS's S/S Dagmar lossers dansk bacon og æg ved Hays Wharf, London o.1935.

Holding Ltd. forlangte 7,3 netto for sine aktier. Ved at få rådighed over 15% af privatslagteriernes leverancer ville andelsslagterierne få sig »et større ståsted«. De fire andelsnaboer til Koopmann-virksomhederne var blevet spurgt, om de var interesseret i at overtage hver sit slagteri, men havde vist sig ret uinteresserede.

Nydam Jensen havde i den anledning holdt møde med de jyske andelsslagterier om at lade Koopmann Silkeborg få status som et centralt soslagteri. Odder havde nok tolket stemningen bedst med at spørge, hvad man skulle bruge et gammelt anlæg til, når nu man i forvejen havde rigeligt heraf. Alligevel indstillede man til et ekstraordinært delegeretmøde 27/2, at man købte Koopmann til 8 mio kr. Alle

var enige om, at Haderslev og Odense skulle sælges til andet formål straks. Næstved blev med sine 38.500 svin om året købt af FSA for 800.000 kr, prisforlangende 1 mio. Det skulle fortsætte som pølsefabrik. Haderslev og Odense blev omsider solgt, og Silkeborg blev centralt soslagteri. Kun 6 naboslagterier viste dog positiv interesse herfor, da det kom til stykket. Vi har brug for vore søer til at fylde kapaciteten ud, erklærede Horsens. Og det var jo så sandt, som det var sagt. Pengene til virkeliggørelse af den slags fællesopgaver havde man hidtil taget fra Samvirksomhedens reservefond. Nu var det imidlertid hensigten at få samlet en ny fælles slagteriformue, »Andelsslagteriernes Fond af 1968«. Alle slagterier

skulle hertil indbetale et vist beløb pr modtaget svin. Selv om fonden havde sine egne vedtægter, skulle den samtidig fremstå som oprettet i medfør af en særlig paragraf i nogle nye ledelsesregler for Samvirksomheden. Denne paragraf (6) støttede sig atter igen på § 2 i samme sæt regler, hvor der i underpunkt g åbnedes mulighed for at yde finansiel bistand respektive investere i selskaber »af forretningsmæssig interesse for helheden...«.

De hidtil gældende »Vedtægter for De samvirkende danske Andels-Svineslagterier« havde fået deres foreløbigt sidste udformning på delegeretmødet 24/3 1950. Heri fastsattes i §1, stk. 2, Samvirksomhedens formål som det ret brede »at fremme alt af interesse for den virksomhed, som medlemmerne i sammenslutningen driver ...«. I det nye vedtægtsforslag havde man som allerede antydnet udformet en særlig formålsparagraf, udspecificeret i 7 underpunkter (a-g). Indholdsmæssigt var rækkefølgen svineavl, forsøgsvirksomhed, oplysning, fælles retningslinjer for regnskabsaflæggelse, udarbejdelse af strukturplaner, rådgivning vedr. strukturrationalisering og endelig fælles finansiering og investering.

Strukturrationalisering var nøglebetegnelsen i det nye vedtægtsforslag. Af gode grunde stod der intet om, hvilken struktur man skulle arbejde sig frem imod. Da vedtægterne imidlertid omhandlede »en sammenslutning af danske andelsslagterier ...« måtte strukturens sammenføjende top: Samvirksomheden ifølge sagens natur her spille en lederrolle. Det var jo den, som først og fremmest udtrykte helhedens synspunkter og målsætning. Underpunkt 2.g måtte da tolkes således, at fondens midler skulle bruges til at styrke Samvirksomheden, dvs fremme en centralistisk løsning af strukturproblemet. De indbetalte beløb var nok at betragte som andele, men kun halvparten kunne

kræves tilbagebetalt ved en evt. udtræden af Samvirksomheden, og det over en 5-årig periode. Som nævnt havde Samvirksomheden hidtil stemt »efter hoveder«, for nu at bruge en lidt slidt andelskliché. Ifølge § 7, stk 6, i de nye vedtægter stemte man nu »efter hoveder«. Hvert slagteri havde én stemme, men derefter fik det én stemme mere pr påbegyndt 100.000 modtagne svin. Herved søgte man at imødekomme fusionernes krav om større indflydelse. Om det ville styrke den centralistiske udvikling, var en anden sag.

Det ekstraordinære delegeretmøde 27/2 1968 havde uden større diskussion godkendt købet af Koopmann til netto 7,3 mio, brutto 8,9 mio inkl. pensionsforpligtelser. Kun Horsens og Fjerritslev gik imod. Horsens-formanden Henning Nyborg fandt det ganske ejendommeligt at købe flere slagterier, når man ellers talte om strukturrationalisering. Grue-Sørensen fra Struer ville også erindre om, at det reelle problem omkring privatslagterierne lå i Ringkøbing amt. Her havde privatslagterierne 700.000 svin, andelsslagterierne kun 430.000. Andelstanken havde her virkelig behov for støtte.

På det ordinære delegeretmøde 21-22/3 1968 skildrede Dons Christensen, hvor mange penge, der efter forskningsinstituttets omkostnings- og kapacitetsundersøgelse kunne spares ved fælles planlægning af produktionen og investeringer, forudsat at andelsslagterierne blev sammensluttet i en økonomisk enhed. Nu var man gået i gang med en regionsanalyse ved hjælp af avancerede teknikker, »operationsanalyse« kaldet.

Mens operationsanalytikerne rejste landet tyndt for at studere udslidte anlæg og måle uudnyttet kapacitet i masser af procenter, gik diskussionen videre blandt slagterifolket om de nye vedtægter. Var det, som mange direktører hævdede, et

dygtigt forsøg på at give Axelborg endnu mere magt — på slagteriernes bekostning? På det ekstraordinære delegeretmøde herom 6/8 1968 gav direktør Kræmmer fra Ringsted udtryk for denne fornemmelse, når han protesterede mod affattelsen af § 4, stk 4. Ifølge teksten kunne slagterierne ikke afkræves afsætningsmæssige oplysninger, som kunne skade deres »kommercielle interesser«. Hvad med at skrive »kommercielle forhold«, spurgte han. Det blev afvist.

Samme skæbne overgik en række forslag om at begrænse storslagteriernes magtstilling. Et ønske fra flere slagterier om at udsætte afgørelsen til næste møde blev afvist med stemmerne 33 - 27. Om 1968-fonden ytrede Aage Laursen fra Rødding, at bestemmelserne næppe var helt så uskyldige, som de så ud. Efter hans opfattelse måtte penge til fusionering lånes i en bank, ikke på Axelborg. Samarbejde skulle brede sig som ringe i vandet, ikke dikteres ovenfra. Nu så det ud, som kastede Axelborg en lasso for at opnå noget ad bagdøren. Men diskussionen endte dog med at hele forslaget blev vedtaget med 48 stemmer mod 11.

Strukturrevolutionen, der udeblev

Efteråret 1968 tegnede den slagteripolitiske situation sig lovende. De lange og opslidende drøftelser med skiftende regeringer under J.O. Krag og Hilmar Baunsgaard om kompensationen for tabet ved den engelske devaluering var i foråret 1968 endt med, at regeringen tilbød et be-

løb på 177 mio kr. Det tog man uden tak imod. Slagterierne fik herved 127 mio kr eller 12 kr pr gris. Vedtægtsændringerne var gennemført efter ønske, Planlægningsudvalget arbejdede på at kunne fremlægge en strukturreport foråret 1969 og den sjællandske FSA-fusionering februar 1968 havde udløst en kædereaktion af strukturdøftelser rundt om på slagterierne. Vedtægterne for Fonden af 1968 manglede at blive endeligt vedtaget, men det ville nok ske på et nyt ekstraordinært delegeretmøde 12/10 1968.

På dette møde skulle foruden fondsvedtægterne afgøres endnu en vigtig sag. Det engelske baconfirma F.H. Thompson & Co havde i maj forespurgt, om andelslagterierne var køber til Factory Holding A/S's 5 slagterier i Skærbæk, Bylderup Bov, Give, Randers og Hadsund til 6,6 mio kr kontant. Belært af de dyrekøbte erfaringer omkring videresalget af Koopmannslagterierne havde man i al stilhed indledt underhåndsforhandlinger med Factory Holding-slagteriernes andelsnaboer om et evt. køb af virksomhederne. Så sent som et kvarter før delegeretmødet begyndte, havde man fået det sidste tilbud ind — fra Rødding og Esbjerg om køb af Skærbæk. Gråsten ville overtage Bylderup Bov, og Vejle og Grindsted ville have Give. De 11 andelsslagterier omkring Randers og Hadsund ville kun have grisene: 90.000 stk til 25 kr stykket. Bygningerne kunne derefter sælges til andet formål for 850.000 kr. Dermed var de 6,6 mio kr sikret, erklærede en lettet Dons Christensen. Hvis nogen ville spørge, hvad man dog ville med det gamle skidt,

Til højre: Efter skoldning i kanalskoldekarret og hårafstødning ophænges svinene på hængejern og fordeles via glidegangslevatorer på slagtelinierne. På Jutland Slagteriernes afdeling i Skive er der til enhver tid 920 svin på kæden. Hvert svin er to timer og 17 minutter om at gennemgå processen fra stikning til afsluttet køling. Heraf tegner opholdet i køletunnellen sig for 70 minutter. Jutland Slagterierne, Skive, efter 1980.

illfred

måtte svaret være, at man som med Koopmann-købet ville forhindre en privat virksomhed som Plumrose i at gå ind. De delegerede sagde ja med een mund, Johan Philipsen fra Gråsten ville dog først have formanden til at love, at Samvirksomheden ikke ville tjene på handelen. B-aktionærene i Skærbæk fik dog forpurret planerne, og derfor fortsatte virksomheden som privatslagteri endnu nogle år.

Men enigheden var ikke nær så udtalt, da man drøftede 1968-fondens vedtægter. Direktør Hjorth fra Grindsted ville gerne have indsat en særlig fondsbestyrelse på 5-7 mand. Det blev afslået. Derimod fik Søren Knudsen fra Odder indføjret en bestemmelse (§6, stk. 2) om, at et delegeretmødes godkendelse var nødvendig ved »betydelige investeringer«. Desuden slettede man §8, stk. 3 i vedtægtsforslaget om, at Fællesbestyrelsen frit kunne disponere over renterne fra fondskapitalen. Så kunne vedtægterne da vedtages med 187 ja-stemmer, tre stemte ikke.

Regionsplanerne spøjte mange steder. Det var Dons Christensens vurdering på det nyligt omtalte delegeretmøde. Han ville dog advare mod at sætte de indvundne fordele over styr ved en uheldig priskonkurrence mellem de nye fusioner. På Sjælland havde man lige set et eksempel herpå ved to fusioners indbyrdes krig om hjemmemarkedet. Det var meget godt med fusioner, men endemålet måtte nu være totaløkonomisk enhed, erklærede han med eftertryk. I januar 1969 var Planlægningsudvalget kommet så vidt i sine overvejelser, at man ved et møde 23/1 mellem Fællesbestyrelsen og enkelte udvalgsmedlemmer kunne drøfte dele af den kommende rapport. Alle var enige om, at man snart ville få en sammenslutning af landets andelsslagterier i et antal

regioner, hvad enten man med rapporten spæde et tal på 10-15 eller som Dons Christensen imødeså en udvikling frem mod endnu færre. Men hvad med overbygningen? Otto Lawaetz mente, det var svært at tale om rationalisering uden at nævne begrebet en økonomisk enhed. Det kunne formanden ikke være uenig med ham i, men tiden var endnu ikke moden hertil. Niels Hjorth var nok klar over, at der måtte ske en rationalisering, men det skulle ikke være Planlægningsudvalget, der udpegede ofrene herfor. Efter hans opfattelse var økonomisk enhed lig økonomisk uansvarlighed, og det ville han i hvert fald ikke lægge navn til.

Strukturrapporten – en bog på henvend 200 sider – forelå i begyndelsen af februar. Dons Christensen havde forsynet den med et forord, hvori han varmt anbefalede den som grundlag for diskussioner om den kommende tids fusioner. Allerede i indledningens pkt. 2.2 fremsattes den spådom, alle slagterifolk i Danmark gerne så opfyldt: Der kunne årligt spares 51 mio kr i løn samt en stor del af de investeringer på 11 mio kr, de nu bortdømte virksomheder havde foretaget. Først og fremmest havde man kig på pølseafdelingerne rundt om på slagterierne. De fleste lavede mindre end 40 t om året. Her kunne produktionen samles på 18 virksomheder. Derved bortsparede 730 mand, en bruttobesparelse på 18 mio kr. Målt ud fra kølerummenes udnyttelsesgrad havde slagterierne en uudnyttet kapacitet på næsten 40%. Denne del af produktionen kunne da koncentreres på 31 slagterier.

Også på afsætningsiden kunne udvalget fremlægge en række observationer og forslag. Som i sin tid i 1963-rapporten fandt man, at fremtiden stod i mærkevarenes og supermarkedets tegn. Færdigpakket kød, lige til at hale op fra fryse-

ler køledisken, var svaret på det moderne erhvervsmenneskes stadige kamp for at nå det hele. Det danske marked viste allerede amerikanske tegn. Derfor var det dobbelt beklageligt, at andelsslagterierne i stedet for at forberede sig til de nye tider stadigt konkurrerede på livet løs. I 1968 var 62 slagterier inde på det københavnske marked, 47 i Århus, 24 i Odense osv. På eksportsiden måtte Salgsforeningen vedr. udskæringer konkurrere med en række slagterier. Konserveseksporten led også under uheldige konkurrenceforhold. Strukturen måtte altså ændres til det bedre. De mange slagterier skulle samles i 11-15 regioner, men det var ikke nok. Investeringerne måtte koordineres, der måtte ske en produktionsspecialisering, og hjemmemarkedet måtte prisreguleres. Dette måtte atter koordineres på tværs, og kunne det ikke lade sig gøre, måtte man overveje at oprette »et nationalt slagteriselskab«. Om dette sidste var der dog delte meninger i udvalget, og det afspejler den grundlæggende uenighed, der herskede mellem centralister (fortrinsvis Axelborg-folk) og regionalister (slagteriernes udvalgsmedlemmer med formanden Niels Hjorth, i spidsen).

En længere diskussion på et ekstraordinært delegeretmøde 19-20/2 1969 bragte ingen afklaring af dette modsætningsforhold, og på et møde 21/5 1969 mellem Fællesbestyrelsen og Planlægningsudvalget endte diskussionen i et bittert opgør mellem Dons Christensen og Niels Hjorth. På Axelborg havde man i mellemtiden fået oprettet en planlægningsafdeling under ledelse af Dyrlov Madsen. Nu ville Dons Christensen gerne trække dens rådgivning stærkere ind i billedet gennem opstilling af etapemål. Det havde Hjorth ingen fidus til. Efter hans opfattelse ville planlægningsteoretikerne givet komme med idéer, som det praktiske livs repræsentanter lige så sikkert ville afvise. Ingen

af Planlægningsudvalgets forslag var blevet gennemført, og nu ville han træde tilbage som dets formand. Dons Christensen forsigtige spørgsmål, om det ikke netop nu var det rette tidspunkt til at søge etableret en hjemmemarkedsordning, besvarede han afvisende.

Ikke flere fabrikker, tak!

Da slagteriernes Dons Christensen og direktørforeningens Niels Hjorth påny krydsede klinger, var rammen herom et ekstraordinært delegeretmøde 1/7 1969. Udover de traditionelle punkter »Meddelelser fra formanden« og »Eventuelt« forkyndte dagsordenen, at de fremmødte skulle tage stilling til så forskellige ting som en evt. fornyelse af rammeaftalen med konservesindustrien, hjemmemarkedet, forårets overenskomstforhold og ændringer i klassificerings- og afregningsreglerne.

Disse punkter gav ikke anledning til større debat. Når talelysten var så begrænset, skyldtes det nok, at deltagerne havde fået den tilstrækkeligt styret under pkt. 1 »Meddelelser fra formanden«. Her havde Dons Christensen fremlagt det så længe ventede regnskab for Steff-Houlberg, og det var ikke morskabslæsning. Afskrivningerne havde været alt for små på bygninger, maskiner, inventar, debetsaldoen m.v., og med de ekstraordinære og ordinære afskrivninger var aktiekapitalen på 7,5 mio og et par millioner mere gået tabt. Det havde desuden været nødvendigt at låne moderfirmaet Galt-Ox Holding A/S 7 mio kr til likviditetsforbedring i Steff-Houlberg. Den ene af de to direktører var allerede afskediget, den anden fratrådte 1/10.

Først på talerlisten figurerede Niels Hjorth fra Grindsted. Han anslog, at Samvirksomheden havde tabt ialt 22 mio på Steff-Houlberg og at rygtet dermed

havde talt sandt. Nu måtte man i fremtiden være mere forsigtige, når man købte selskaber. Og alligevel fremturede et selskab som Oxexport med opkøb af virksomheder, som så i næste øjeblik fremstod som slagteriernes konkurrenter. Det burde koordineres bedre.

Konkurrenceforholdet var også emnet for Kolding-direktøren M. Weihrauchs efterfølgende indlæg. Dons Christensen havde oplyst, at man stod overfor at skulle udvide Danepak for ialt 16 mio kr. Det var hans opfattelse, at DBC efter at have solgt Selby-fabrikken til Samvirksomheden ville gå ud af produktionen af skive-skåret bacon. Alligevel fortsatte firmaet med at sælge denne vare, ganske vist i store pakninger til hoteller, institutioner o.lign.

Hjorth havde i sit indlæg rejst et problem af lignende karakter. Det engelske firma CWS ville vistnok gerne afhænde Herning slagteri. Her var for en gangs skyld noget, som kunne berettigede seriøse overvejelser. Hertil svarede Dons Christensen, at Samvirksomheden i 3/4 år havde overvejet sagen uden at have nået et resultat. Hans modspørgsmål var da, om delegeretmødet overhovedet var interesseret i et evt. køb. Det var i hvert fald udelukket, at leverandørerne selv kunne overtage slagteriet.

Oplysningerne om Steff-Houlberg var næppe den bedste baggrund at overveje nye køb på, erklærede et bestyrelsesmedlem fra Løgstør, Sofus Jensen. Og en kollega fra Rødding, Aage Lauridsen, talte ironisk om den tavshedsmur, man gennem organisatorisk konstruktion havde fået rejst om Galt-Ox Holding og som skærmede Tordenskjolds soldater mod at blive kigget i kortene af en større slagteri-offentlighed. Vojensformanden, Jørgen Fallesen, mente ligefrem, at træhesten fra godsejervældets dage var ved at blive sat i stand igen, når man nu talte om at give

de store leverandører mere indflydelse og større begunstigelser end de små.

Johan Philipsen fra Gråsten ville vedkende sig sit medansvar for købet af Houlberg (underforstået: men *ikke* Stef-fensen), men følte, at de ansvarlige havde været for sendrægtige med at følge købet op med en sanering af det økonomiske grundlag. Om et evt. køb af Herning erklærede Olaf Smitt fra Bjerringbro, at det var landmændene på Herningkanten og ikke andre, som skulle stå som ejere heraf. Til sidst søgte Aksel Andersen fra Thisted at file lidt af de knubbede ord ved at spørge, om det kun var private virksomheder, der kunne tillade sig at opkøbe og sammenlægge virksomheder. For sit eget vedkommende havde han hele tiden regnet med et tab på Steff-Houlberg, så han var ikke overrasket.

Selv om der på delegeretmødet blev talt meget om det danske marked, var der ingen, der ved den lejlighed talte om en hjemmemarkedsordning. Stemningen var ikke for at give Axelborg mere magt. Johan Philipsen havde så tidligt som på delegeretmødet 16-17/3 1967 erklæret, at de mindre gode resultater fra slagterier-nes fællesvirksomheder skabte uvilje mod tanken om en 100% integration af slagterierne. Det var denne uvilje, som i forstærket form gennemsyrede slagteri-verdenen to år senere. I stedet organiserede man sig nedefra i fusioner, og det var en udvikling, som bekom slagterile-delserne — og især direktørerne — meget bedre end styring ovenfra. Liberalisten fra Gråsten, Johan Philipsen tog på et for-mands- og direktørmøde 15/10 1969 end-og afstand fra tanken om at danne regio-ner. Planlægningsudvalgets prognoser skabte her forventninger, som ikke kunne opfyldes, og resultatet var en atmosfære, forgiftet af mistillid. Man skulle for alt i verden undgå at få mejeriagtige tilstande inden for slagteriverdenen.

DEN DANSKE BACONGRIS HAR

PROBLEMER 1970-1972

Flæskeudsalgenes vinduesudstillinger har ofte og især op til højtiderne rummet en egen æstetik. Her er det udsalget ved Andelssvineslagteriet i Bogense, der varmer op til julesalget. De hvide »bolde« på disk og tremmehylde er blærefedt. Omkring 1940. Lokalthistorisk arkiv for Bogense kommune.

Deltidslandmand og lønarbejder

I halvfjerdernes første år gik strukturudviklingen videre i dansk landbrug, omend i et lidt reduceret tempo. Omkring 1970-71 forsvandt 4.600 bedrifter om året, men i 1972 var tallet helt nede på 1.600. EF-mulighederne lokkede... Nu var det ikke

de helt små ejendomme på 0,55-5 ha, der forsvandt, men størrelserne 5-10 ha ($\div$ 2.500), 10-15 ha ($\div$ 2.000) og 15-30 ha ($\div$ 2.20), samtidig med at de lidt større ejendomme gik 600 frem. Desuden var 12% af landbrugsarealet forpagtet bort. Gennemsnitslandmanden var stadig 51 år. Henvend 1/6 af landmændene havde i 1971-72 lønarbejde uden for bedriften, og

Husdyrbestanden 1970-1972

År	Hornkvæg	-heraf malkekvæg	Svin	-heraf søer
1970	2.842.000	1.153.000	8.361.000	999.000
1971	2.723.000	1.165.000	8.626.000	978.000
1972	2.779.000	1.123.000	8.929.000	1.014.000

for hustruernes vedkommende var der tale om 1/10.

Landbrugsbefolkningen reduceredes fra 475.000 i 1970 til ca. 435.000 i 1972, og de godt 200.000 erhvervsudøvere i 1972 udgjorde kun 8% af det danske erhvervsfolk. Der var næsten 2.000 færre traktorer til rådighed, men de havde til gengæld mere trækraft. Derimod var der flere mejetærskere. I staldene sås stadig flere udmugningsanlæg og foderblandingsanlæg (5.400 eller 1.000 flere på et år). Kornarealet var gået lidt op fra 1.739.000 til 1.776.000 ha, eller 3/5 af landbrugsarealet, omend i behersket tempo (+4%). Det var hveden, der med en fremgang på næsten 20% (fra 115.000 til 135.000 ha) tegnede sig for den største fremgang med havren og blandsæden som tabere. I 1970 udgjorde høstudbyttet 134,7 mio afgrødeenheder, i 1972 var tallet 141,6 mio, en anelse mindre end rekordhøsten det forudgående år på 144 mio.

Husdyrbestanden ændrede også størrelse og sammensætning 1970-72, jfr. ovenstående opstilling over julitællingerne:

Til svinenes konstante opgang må føjes en mindre vækst i malkekobestanden 1971-72. Dermed steg mælkeproduktionen og opvejede dermed en tilbagegang for grupperne okse- og kalvekød. Husdyrproduktionen indbragte som følge af bedre priser på mejeriprodukter og slagtekvæg 10.948 mio kr i 1972 mod 9.644 mio kr i 1970. Dermed steg landbrugsnets nettoindtægt fra 2.737 mio kr i 1970 til 3.558 mio kr i 1972.

Søerne ikke frugtbare nok

Ved julitællingen 1970 kom tallet på søer for første gang op over millionen, og stigningen fortsatte de næste par år. Modtagelsen af svin på slagterierne svingede dog stadig mellem 11 og 12 mio. Som det udtrykkes i »Beretning over svineavlens ledelse» 1971 var dette et memento om de vanskeligheder, producenterne havde med at få søerne i brunst og med at oprettholde en rimelig sundhedsstandard i besætningerne.

Prisudviklingen tegner heller ikke for lyst et billede:

Landsnotering, efterbetaling og prisen på smågrise 1970-72

År	1. Landsnoteringen med alle tillæg for A1-sortering	2. Slagteriernes gennemsnitlige efterbetaling	3. prisen på smågrise Randers mar- ked
1970	5,59 kr pr kg	0,42 kr pr kg	143 kr pr stk.
1971	5,07 kr pr kg	0,37 kr pr kg	129 kr pr stk.
1972	5,31 kr pr kg	0,34 kr pr kg	128 kr pr stk.

Ændringen i svinebesætningsstrukturen 1970-72

Besætningsstørrelse	Pct. af samtlige svinebesætninger			Pct. af samlet svinebestand		
	1970	1971	1972	1970	1971	1972
1- 19 svin	21,8	20,5	19,8	3,1	2,7	2,4
20- 49 svin	29,4	28,8	27,6	14,0	12,7	11,4
50- 99 svin	26,6	26,6	26,6	26,7	24,9	23,3
100-199 svin	16,6	17,1	17,7	32,1	31,0	30,0
over 199 svin	5,6	7,0	8,3	24,1	28,7	32,9
Ialt besætninger og 1.000 svin	118.263	112.797	108.479	8.290	8.548	8.824
Antal landbrugsejendomme heraf pct. uden svin				140.197	135.588	134.020
Gennemsnitlig besætningsstørrelse				16	17	19
				70	76	81

Strukturudviklingen gik som for malkekøernes vedkommende videre imod stadig færre og større besætninger, sådan som det fremgår af ovenstående tal.

Landmændene var åbenbart lidt i vildrede med svineproduktionens fremtidsmuligheder. Gennem det meste af dette århundrede havde eksperterne fortalt de danske svineproducenter, at de ved hjælp af den danske landrace kunne producere svinekød, der simpelthen ikke fandtes mere til. Og så hørte man pludselig kor af stemmer, som samstemmende fortalte en helt anden historie om det tidligere så højtagtede præmiedyr. Dets sundhedstilstand var miserabel, dets reproduktions-evne viste tegn på tilbagegang, og foderforbruget lå urokelig fast mellem 2,93 og 2,97 FEs pr kg tilvækst, i hvert fald for avlssvinenes vedkommende. Lidt trøst var der dog evt. i den omstændighed, at den nye slagte kvalitetsbedømmelse på centralerne i Ringsted og Horsens 1969-70 begyndte at give resultater. Rygspækket var blevet 1 mm tyndere, sidespækket 1,3 mm tyndere, og der kom i det hele taget mere kød på grisen, omend det havde den beklagelige bivirkning, at kødfarven nærmest blev svagere.

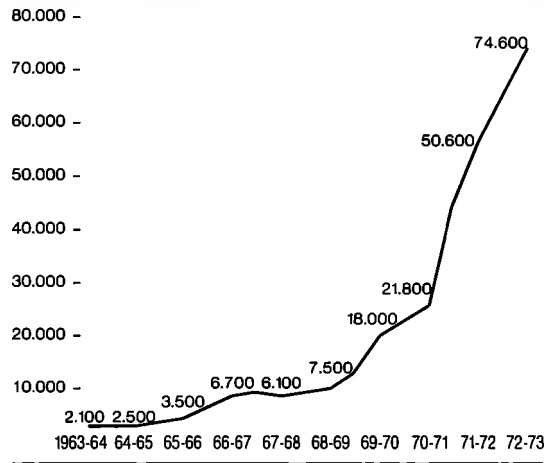
En tale i Maribo

I september 1970 sprang en bombe. Sådan virkede det i hvert fald blandt avlens veteraner, da professor Hjalmar Clausen på de lokale forsøgsstationers årsmøde 29/9 1970 i Maribo erklærede, at nu skulle den danske landracegrise krydses med andre racer. I Sverige var man gået i gang med at krydse 4 racer, og det tegnede til at give gode resultater. Når Danmark kom i Fælledsmarkedet, ville der blive lukket op for såvel import som eksport af avlsdyr. For at undgå en ukontrolleret produktion af krydsningsdyr var det derfor bedst at organisere en kontrolleret renavl med en eller flere udenlandske racer. Professor Clausen ville i første omgang krydse landracesøer med yorkshireorner. Senere kunne man evt. kombinere det med at bruge søer fra 1. gangskrydsningen med orner af en 3. race. Hertil udvalgte man i efteråret 1971 svensk landrace. Dette forslag vakte opstandelse mange steder. Det var jo det rene kætteri, at avlens førstemand derved undsagde selve fundamentet i arbejdet. Selv Dons Christensen fandt, at Clausen her var gået for vidt. I forvejen var svineavlen ved at blive

omstruktureret på alle leder og kanter. På et ekstraordinært delegeretmøde 18/6 1970 havde man truffet to vidtrækkende beslutninger. For det første vedtog man at overtage forsøgsornestationen Hatting vest for Horsens. Gårdens ejer, Aage Thyssen, havde her i samarbejde med en forsøgsleder og en dyrlæge udviklet en teknik med kunstig sædoverføring. Ved fuldt udbygget kapacitet kunne 50 orner her levere 30 sædportioner (å 2 doser) pr uge eller 50.000 portioner om året. Formanden for Landsudvalget for Svineavlens ledelse, Nydam Jensen, havde været projektets varmeste fortalere, men fra sjællændernes side var der rejst tvivl, om det nu var en opgave for Samvirkensheden at gå ind i dette arbejde. Efter to års tovtrækkeri nåede man i oktober 1972 frem til et kompromis, hvorefter man ved siden af Hatting-projektet gav lån til lokale ornestationer. At idéen med kunstig

sædoverføring fængede ses tydeligt af nedenstående illustration hertil fra »Svineavl og -produktion i Danmark 1973«:

Antal inseminieringer 1963-1973

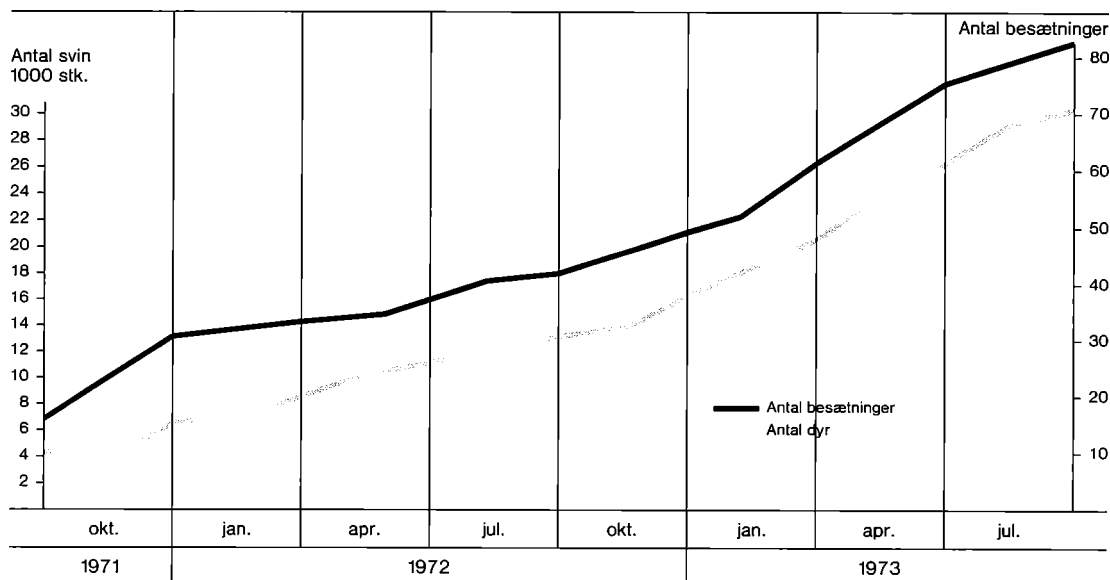
Kunstig sædoverføring er foreløbig den mest udbredte form for anvendt bioteknologi i dansk svineavl. Og KS-ornerne hører til landets bedste avlsdyr. 1987. Foto: Ib Glaser.

Den anden vidtrækkende beslutning på det ekstraordinære delegeretmøde 18/6 1970 gik ud på at investere et beløb på 18 mio kr i et landsomfattende SPF-program. Det omfattede bl.a. bygning af en SPF-primærstation i Grønhøj ved Kongens Hus Mindepark sydvest for Viborg. Slagteriernes Forskningsinstitut skulle hertil med Tavlebakkegård ved Roskilde som mellemstation levere de fornødne grise, udtaget ved kejsersnit. De avlseg-nede af de Grønhøj-producerede grise skulle herefter indgå i SPF-avlbesætninger for så i næste generation at gå videre, enten til såkaldte »opformeringsbesætninger«, der atter leverede grise til almindelige SPF-besætninger med eller uden salg af smågrise, eller direkte til brugsbesætningerne. For den almindelige svineproducent måtte alt dette indtil videre have et teoretisk præg, men at der var interesse herfor, fremgår utvetydigt af nedenstående illustration, også hentet fra 1973-beretningen:

Imens fortsatte reorganiseringen af det almindelige avlsarbejde. Bunden i pyramiden blev de lokale avlsudvalg, sammensat af repræsentanter for slagterier, landboforeninger og husmandsforeninger. Til udvalget var knyttet en eller flere svineavlskonsulenter. På mellemstadiet fandtes syv fællesledelser, hvori der foruden de nævnte medlemskategorier indgik repræsentanter for avlscentre, svinekontrollforeningen m.v. Lokaludvalg og fællesledelser udpegede et repræsentantskab, der rådgav toporganet »Landsudvalget for svineavl og -produktion». Efter nogen diskussion mellem Fællesbestyrelsen og Landboforeningerne enedes man i marts 1972 om en ordning, hvorefter udvalgets sekretariat forblev på Axelborg, men landskonsulenterne i avl og fodring blev påtænkt placeret på et nyoprettet fagligt landscenter ved Århus. Her kunne de være i snæver kontakt med de øvrige landskonsulenter i kvægbrug, planteavl, driftsøkonomi osv.

Udviklingen i det danske SPF-program 1.10.1971 - 1.9.1973

I forbindelse med problemer med sundhedstilstanden i de voksende svineproduktionsenheder/-hold i løbet af 1950'erne tog Slagteriernes Forskningsinstitut fat på arbejdet med bekæmpelse af de mest udbredte svinesygdomme i Danmark: Lunge- og nysesygge. Arbejdet tog en afgørende retning med beslutningen om at eliminere de sygdomsfremkaldende smitstoffer i stedet for at bekæmpe sygdommene når de første var konstateret i svinene. Inspireret af amerikanske forskningsresultater blev formålet udvidet til at omfatte alle specifikke infektionssygdomme. Den danske produktion af såkaldte SPF (Specifik Patogen Fri)-grise var i gang. Efter omfattende undersøgelser gik startskuddet til en egentlig produktion af SPF-grise efter det GNOTOBIOTISKE princip på Forskningsinstituttet, hvorved grisene bliver udtaget ved kejsersnit i lukkede kimfri operationsisolatorier. De udtagne grise opdrættes kunstigt i smittebeskyttede isolatorer/kuvøser. I oktober 1986 var der i Danmark 2267 rene SPF-besætninger, men tallet ændrer sig en smule fra dag til dag - nye kommer til - andre udgår.

Ordningen med demonstrationsbrug blev i 1971 erstattet med et system af observationsbrug og kontrolbrug (OK-brugene). På de seks lukkede observationsbrug ville man belyse spørgsmål vedrørende fodring og miljø under praktiske forhold og på de 32 kontrolbrug de tilsvarende produktionsøkonomiske muligheder. På henvend 200 avlscentre blev arbejdet fortsat, hvorimod det var tanken at erstatte ordningen med prøvecentre med en tættere koordination af avlscentre og et tilsvarende antal fremavlssteder.

I 1972 gik man over til selvfodring på forsøgsstationerne. Det bredte sig hurtigt til svineproducenterne. Tørfoderet blev givet i krybben, hvorimod grisene selv

skulle drikke den fornødne væske fra vandnipler. Uheldigvis gav ikke alle vandnipler væske nok fra sig, og det havde en negativ indflydelse på ædelysten med det resultat, at grisene ofte blev fodret svagere end foreskrevet i reglerne.

På det sundhedsmæssige område var Fyn gået i spidsen, dels ved at få sat skik på handelen med smågrise gennem oprettelsen af Fyns Stifts Smågrisesalg 1/11 1969, dels ved at etablere en forsøgsvis sundhedstjeneste det følgende forår. Godt et år senere måtte den organiserede sundhedstjeneste dog indstilles igen, fordi man ikke kunne få tilskud hertil. I stedet udbyggedes samarbejdet med Fyns Stifts Dyrlægeforening, og det blev da

Ved delegeretmødet i 1950 vedtog man at oprette både et forsøgs-slagteri og egen slagteriskole.

På Roskilde Andels Svineslagteri havde man i udsalgets bygning allerede et laboratorium, der imidlertid led voldsomt under pladsmangel. I efteråret 1952 påbegyndtes bygningen af en egentlig laboratoriebygning, der hurtigt efterfulgtes af en forsøgsbygning i tilknytning til slagteriet i Roskilde. Med opnåelse af 1,75 millioner kroner i tilskud fra Marshall-midlerne var det der skulle blive Slagteriernes Forskningsinstitut hastigt på vej. I oktober 1954 kunne man indvi lokaliteterne på Maglegårdsvej i Roskilde. Til højre forskningsinstituttets første forstander Mogens Jul.

modellen for den videre udvikling rundt om i landet.

Hvorhen svineproducenten end vendte sine øjne i disse år, så han brud med tilvante mønstre. Han kunne ikke længere klare sig på rutinen. Til denne usikkerhed kom problemerne med at indpasse den ny teknik i form af mekanisk udmugning, mekaniske fodervogne og tørfodringsanlæg med tilhørende vandnipler. Det kostede altsammen mange penge, og rammerne om det hele skulle gerne være moderne og velindrettede stalde. Det blev stadigt dyrere at låne penge, men i maj 1971 kom Folketinget såvel kvæg- som svineproducenterne til undsætning med en rentesikringsordning, hvorefter man garanterede sådanne nyinvesteringer til en rente på højst 6,5%. Det helt afgørende problem var dog fortsat, om afregningen fra slagteriet plus den årlige efterbetaling gav landmanden mod på at fortsætte og helst udvide svineproduktionen. Som allerede antydnet var disse meddelel-

ser ikke utvetydigt positive, selv om Landøkonomisk Driftsbureau stadig pointerede, at svineproduktionen uden diskussion fortsat var husdyrbrugets bedste kort. Med i billedet hørte også, at der i mere end én forstand var blevet langt til slagteriet.

Færre og større slagterier

Som vist i en tidligere oversigt var det netop i årene 1970-72, at den første bølge af fusioner slog igennem. FSA fuldførte i 1969-70 sin udbygning ved at indkorporere samtlige slagterier på Sjælland og Lolland-Falster med undtagelse af Holbæk og Slagelse, som i 1972 dannede sin egen fusion »Nordvest«. I 1970 tilkom yderligere fem fusioner: Wenbo, Østjyske, Sydvestjyske, Sydøstjyske, Syd og Expo-Fyn, og det følgende år fik de følgeskab af Tulip. Endelig bragte 1972 Nr. Sundby-Nibe, Skive-Viborg og Nordvest. Ved udgangen af 1972 fandtes 30 andels-

selskaber og 4 privatslagterier mod henholdsvis 62 og 15 i 1962.

Kunne det være besværligt at få taget en beslutning om at fusionere gennem et antal generalforsamlinger, var det dog kun en forsmag på de vanskeligheder af organisatorisk og praktisk natur, der ventede forude. Alle disse ting afventer stadig deres historiker. Der skal måske hellere stå historikere, da det må være en oplagt opgave for regional- og lokalhistorien at skildre i detaljer, hvorledes en fusion fandt sted, og hvilke fordele og ulemper den førte med sig af økonomisk og social natur.

Til de organisatoriske problemer hørte først og fremmest spørgsmålet om vedtægternes udformning.

Tre vedtægter fra denne periode kan her tjene som eksempel på, hvorledes de nye fusioner søgte at placere sig juridisk som praktisk i den nye situation. Det drejer sig om vedtægterne fra Nordvest, Sydøstjyske og FSA. I alle tre selskaber kan optages aktive husdyrproducenter, som for deres part kan udmelde sig med 1/2 års varsel. Medlemskabet er bindende i henholdsvis 10 år (Nordvest), 6 år (Sydøstjyske) og 5 år (FSA). FSA og Nordvest kan slette medlemskabet, såfremt andelshaverne ikke har leveret i 3 år. (Sydøstjyske: slettes efter 5 år). I alle tre tilfælde er der tale om et andelsselskab med begrænset hæftelse, hvad enten denne sættes i forhold til ejendomsværdien (Nordvest 1%, maks. 5.000 kr), 2½% af de sidste 5 års leveringer og maks. 8 gange den gennemsnitlige hæftelse (Sydøstjyske) eller 5 kr pr svin leveret de sidste 5 år, maksimalt dog 800 svin om året (FSA). En andelshaver har i Nordvest og Sydøstjyske leveringspligt for fedesvin ÷ søer, i Nordvest alle svin.

De tre selskaber modtager på gården landmandens produktion af husdyr; FSA dog med den begrænsning, at alle andre

arter end svin kun modtages, hvis det er foreneligt med selskabets virksomhed. Landmændene er her pligtige til at følge de regler, som selskabet sætter for tilmelding og afhentning. FSA er her ene om at yde kørselsrabat ved levering af mere end 20 svin. I alle tre selskaber har man en driftsfond. Nordvest tilbageholder her en del af efterbetalingen, Sydøstjyske 5 kr pr svin i 5 år og FSA tilbageholder 15% af nettoindtjeningen minus henlæggelser, afskrivninger og kørselsrabat. Selskabets øverste ledelse udøves i Nordvest af en gammeldags generalforsamling, i Sydøstjyske og FSA af repræsentantskab valgt i de enkelte kredse. I alle tre tilfælde vælger kredsene (FSA de 8 hovedkredse) hver et bestyrelsesmedlem, og denne gruppe af kredsvalgte får derefter følgeskab af et antal medlemmer, valgt af repræsentantskabet. Senere tilkommer repræsentanter for de ansatte.

De praktiske problemer angik først og fremmest selve fabriksdriften. Ofte viste det sig sværere end beregnet at presse nye eller ændrede produktioner ind i de eksisterende bygninger. Hertil kom at myndigheder og forbrugere stillede stadig større krav af veterinær og miljømæssig karakter. Især var de amerikanske sundhedsinspektører ret nærgående i deres krav til konserveslagterierne. I 1970 blev en virksomhed således frataget retten til at eksportere til USA, endskønt der i de 4 forudgående år var ofret mange penge herpå. Fusionerne skulle med andre ord investere meget i anlæg og maskiner netop i de første år, hvor omverdenen forventede at se store resultater. En vej at gå var at ansøge om egnsudviklingsstøtte. Det havde man blandt andet gjort til Meatcut i Ålborg og kreaturslagterierne i Bylderup Bov og Skærbæk. Senere fik man den tanke at bede Finansieringsfonden af 1963 om hertil at udlåne nogle af de så ombejlede »Sverigespenge«, dvs til-

bagebetalte afgifter på import til Sverige af danske landbrugsvarer.

Et enkelt ord gik igen ved næsten alle fusionsdrøftelser. De nye storslagterier ville gøre mere ud af forædlingen. Konservere, charcuterivarer og ikke mindst halvfabrikata i form af opskæringer var de produkter, man ventede sig mest af. Men hvor kunne man afsætte varerne? Salgsforeningen havde jo stadig monopol på eksport af bacon samt på hele og halve svin samt udskæringer heraf. Der hørte ikke megen fantasi til at forestille sig, at den interne debat i slagteriverdenen nu ville komme til at dreje sig om en øget adgang til eksportmarkedet. For bedre at kunne forstå denne debat må vi dog først have klarlagt, hvorledes specielt Tulip-fusionen kom til verden.

Et fornuftsægteskab uden medgift: Tulip-fusionen 1971

Tidligere har vi fulgt de to naboslagterier Horsens og Vejle i deres noget forskellige kurs i 1960'erne: Horsens som et forsigtigt ledet, omend ikke særligt velfunderet baconslagteri med tilkøbt konserver- og pølsefabrik, og Vejle som det bedste eksempel på et moderne andelsforetagende, som på tværs af alle normer og traditioner satte omsorgen for virksomhedens ve og vel højere end alle andre hensyn.

Ved indgangen til 1970'erne tegnede situationen sig noget forskelligt i Horsens og Vejle. Peter Bojsens pionerforetagende kunne ikke prale af særligt gode resultater, men investerede dog 2,4 mio kr i nye folde- og slagtebygninger og 1,4 mio kr i et frysehus. Konserverafdelingen var derimod sat på en sultekur, antagelig fordi man ville afvente begivenhedernes gang. På generalforsamlingen 26/11 1970 oplyste formanden, Henning Nyborg, at man havde ført forhandlinger om en fusionering med naboer i nord som i syd,

men det havde slet ingen hast, understregede han. Selvstændigheden ville man bestemt ikke give slip på uden videre.

Da hans kollega, A. Karlskov Jensen, den 12/3 1971 aflagde Tulips beretning for 1970, kunne han gøre det med den sikkerhed, det giver at skulle præsentere det hidtil bedste resultat i virksomhedens historie: Af en omsætning på 436,4 mio kr kunne man præstere en efterbetaling på 48 øre mod 40 øre i Horsens. Men det var langt fra sandheden om Tulips økonomiske succes. Som tidligere nævnt havde man pr 4/1 1969 opskrevet værdien af hele anlægget med 27 mio kr og samtidig ændret vedtægterne, så man evt. kunne udstede reservefondsbeviser til andelshavere. Dermed havde Tulip sikret sig en god udgangsposition ved forhandlinger om en fusion. Inden en sådan kunne komme på tale, måtte der først ske en økonomisk udligning derved, at Tulips andelshavere forlods fik udstedt andelsbeviser på en væsentlig del af reservefondskapitalen.

Denne politik blev videreført i de følgende år, hvad nedenstående oversigt (i mio kr) over henlæggelserne viser: Da likviditeten i løbet af 1971 yderligere var blevet forbedret ved at øge lånoptagningen i udlandet fra 8,4 til 30 mio kr, var Tulip godt rustet til at hævde sin selvvalgte plads som den første blandt ligemænd. Oprindeligt havde Tulip ført forhandlinger med Kolding og Vojens, men havde her fået et nej til dets krav om økonomisk udligning. Derefter vendte man sin opmærksomhed mod de nordlige naboer: Hammel, Horsens og Odder. Efter et bestyrelsesmøde 4/2 1971 afgik der samme dag forespørgsel til de 3 naboslagterier, om de ville være med i en fusion. Svarene må have været bekræftende, for 25/3 kunne direktør Johansen i Vejle sende en indbydelse til de tre slagterier om et møde i Vejle 1/4. Forædlede

Tulips regnskabsresultater 1967-1971

Regnskabs- år	Andels- havernes drifts- kapital- konto	Drifts- kapital- konto	Sikker- heds- fonde	Reserve- fonds- konto	Reserve- fond anlæg	Reserve- fond værdi- papirer
1967	3,6	2,0	1,5	4,8	—	—
1968	3,6	2,0	2,0	1,8	26,9	5,5
1969	3,6	5,8	2,0	—	28,0	6,2
1970	2,8	5,8	4,0	—	29,0	7,4
1971 (til 2/10)	2,1	—	—	—	39,8 ^{1) 2)}	7,5

Note 1: I dette beløb er samlet hidtidige reservefondskonti plus driftskapitalkontoen og de to sikkerhedsfonde.

Note 2: De 39,8 mio er atter fordelt på to poster: reservefond I med 5,0 mio og reservefond II med 34,8 mio kr.

mærkevarer var nu fremtiden, men det krævede evne og vilje til hurtig tilpasning af produktionen. Føjede man hertil stigende krav på det veterinære område, øgedes kapitalkravene væsentligt. Tulip kunne her tilbyde et fuldt moderne produktions- og salgsapparat, en veluddannet medarbejderstab og en solid økonomi. De tre andre slagterier kunne hertil levere de råvarer, som muliggjorde en 100% kapacitetsudnyttelse. Alle slagteanlæg skulle bibeholdes, i hvert fald indtil videre, hvorimod forædlingsvirksomheden skulle koncentrerer.

Sigtet var at bruge alle svinene til konserver og andre forædlede produkter.

Dagsordenen bestod af fem punkter og nr. 2 lød: »Udstedelse af andelsbeviser til TULIP's andelshavere«. Af kommentarerne til de enkelte punkter fremgik tydeligt, at der under pkt. 2 kun blev givet en orientering. Her var ikke noget at diskutere.

Da der ikke har været lejlighed til at gennemgå Tulips interne papirer, kan der ikke siges noget om mødets konkrete indhold og forløb. At man her kom et afgørende skridt videre, fremgår dog af det

brev, som Horsens' formand og direktør sendte til den øvrige bestyrelse samme dag. Her meddeltes ganske kort, at man på mødet havde gennemgået de principielle forudsætninger. Da der her konstateredes en positiv stemning for at gå videre med drøftelserne, havde man aftalt et nyt møde i maj.

En travl sommer

Da man nærmede sig de afgørende forhandlinger i juni, var de fire blevet til fem. Grindsted havde meldt sig som interesseret efter at forudgående fusionsforhandlinger med Esbjerg var endt uden resultat. Før Horsens kunne gå ind i en fusion, måtte vedtægterne først smidiggøres, så det oprindelige krav om 50% fremmøde og 2/3 tilslutning til vedtægtsændringer, kunne ændres til et mere fremkommeligt krav om simpelt flertal i forsamlingen.

På den ekstraordinære generalforsamling i Horsens 2/6 1971 gjorde Henning Nyborg opmærksom på, at Vejles vedtægter hjemlede ret til at udstede reservefondsbeviser. Han kunne dog ikke oply-

En egentlig slagteriskole blev oprettet i 1944 i Odense. Den praktiske del af uddannelsen foregik på Odense Andels Svineslagteri, mens den teoretiske fandt sted på Odense Tekniske Skole. I forbindelse med etablering af Slagteriernes Forskningsinstitut i Roskilde i 1954 blev slagteriskolen knyttet til denne virksomhed. Som følge af skolens voksende opgaver blev slagteriskolen i 1961 anerkendt som tilskudsberettiget fagskole. Slagteriskolen tilbyder i dag et bredt udvalg af uddannelser, der sigter mod ansættelse i slagteri- og kødbranchen. Ovenfor er lærere og elever ved at fjerne bovbladet i flæskesiderne med hydraulisk specialværktøj udviklet på forskningsinstituttet. Omkring 1970.

se, hvor stort et beløb, det drejede sig om, men han havde selv været med til at foretage et skøn over Vejles aktiver. Derefter vedtog de fremmødte med 35 stemmer for og 5 mod at ændre slagteriets vedtægter i overensstemmelse med bestyrelsens forslag.

Inden næste ekstraordinære generalforsamling i Horsens 21/6 var Grindsted kommet ind i Tulip-klubben. Nu afgik den 18/6 en skrivelse fra forhandlingsudvalget til Salgsforeningen. Heri meddeltes at Hammel, Horsens, Grindsted og

Odder nu ville ud af Salgsforeningen. Skulle der ske en genindmelding, måtte man acceptere, at man både kunne forædle produktionen 100% og være medlem af Salgsforeningen. Samme dag kunne Landsbladet oplyse, at P.B. Johansen var udset til at være fusionens direktør.

Horsens' nye vedtægter blev på den ekstraordinære generalforsamling 21/6 enstemmigt vedtaget af de 64 fremmødte. Få dage senere havde Vejle-administrationen et stort forelæggelsesmateriale klart. Heri gentog man de tidligere referen-

rede synspunkter fra forårets forhandlinger. Tiden krævede nu store og velfunderede virksomheder. Der skulle ske en produktspecialisering på de 5 virksomheder med konserves og forædlede produkter som hovedtemaet. I stedet for solidarisk hæftelse skulle andelshaverne i Tulip slagterierne A.m.b.a. kun hæfte for 25.000 kr over for 3. mand. Det direkte andelsdemokrati skulle erstattes af et indirekte. Et net af kredsforamlinger, stort set svarende til primærkommunerne, valgte en repræsentant pr 7.500 leverede svin til fusionens repræsentantskab, der herved ville komme op på 175. Det valgte igen en bestyrelse på 11 mand, atter ledet af en formand, en næstformand og tre menige forretningsudvalgsmedlemmer. I en overgangsperiode på 2 år skulle de 5 slagterier hver dog vælge to mand til bestyrelsen. Hvis en leverandør ikke meldte sig ud inden for 1 måned efter datoen for vedtagelsen, var han automatisk andels-haver i fusionen.

Tirsdag 3/8 1971 kl. 13 blev spørgsmålet om Tulip-fusionen da fremlagt på de ekstraordinære generalforsamlinger i de 5 slagterier. I Horsens rejste der sig kritiske røster, ikke så meget vendt mod fusionen som sådan som mod tanken om forlods at give Vejles andelshavere reservefondsbeviser til 34,8 mio kr. Peder Grimstrup, Hornborg, fandt denne disposition uheldig. Det var jo delvis penge fra kvantumrabatterne det drejede sig om, og de tilhørte da en bredere kreds af producenter. Ligeledes fandt han det farligt at gå ud af Salgsforeningen. Flere kunne tænkes at følge efter, og så var der stor risiko for underbud på markedet med påfølgende splittelse i landbruget. Han blev her sekunderet for formanden for Horsens Landbrugsforening, Arne Møller, der spurgte sig selv og andre, om ikke Vejle havde været så dygtige, at de delte pengene ud, når de kunne se, der kom en fu-

sion. Hertil svarede Henning Nyborg, at han havde fået et andet syn på sagen, da han først havde fået lov til at kigge indenfor i Vejle. Reserverne var her større end hos de fire andre tilsammen. Fusionen blev da også vedtaget med 236 stemmer for, 21 imod og 16 stemte ikke. I de andre fire slagterier stod stemmerne:

Vejle	655 - 23 - 22
Grindsted	400 - 31 - 9
Hammel	268 - 31 - 4
Odder	249 - 11 - 0

Fusionen var da vedtaget med stort flertal - af de fremmødte. Der var trods alt 13.000 andelshavere. Det store, tavse flertal blev hjemme.

På generalforsamlingen i Odder blev formanden, Søren Knudsen, spurgt, hvad den påtænkte specialisering inden for virksomhederne gik ud på. Det kunne han af gode grunde ikke fortælle nærmere om, eftersom der ikke forelå konkrete planer herfor. En nyoprettet organisations- og udviklingsafdeling skulle nu i gang med at lave planer for samkøringen. Så meget stod dog fast, at direktør Johansen ville bryde den gamle, decentrale struktur helt op og begynde forfra. Det mærkede de godt 100 medarbejdere på konserverafdelingen i Horsens som de første. På et ekstraordinært samarbejdsudvalgsmøde 12/6 1972 måtte fabriksdirektør Stæhr - sådan var hans nye titel - fortælle at afdelingen ville blive nedlagt den 6/7, et år tidligere end nævnt i den interne strukturplan. En tredjedel kunne skaffes ansættelse på de andre slagterier, resten måtte fratræde med en mindre compensation som plaster på såret.

Ville Tulip gå en blomstrende fremtid i møde? Om svaret ikke ligefrem blæste i vinden, afhang det dog i høj grad af, om Salgsforeningen var villig til at give den nye storfusion en plads i solen.

Den pris slagterierne skal betale producenten for det levende svin og den pris slagteriet kan opnå ved videresalg af det slagtede svin bestemmes af det enkelte svins kvalitet. For at opnå en høj baconkvalitet skal det fremstilles af magre svin, det vil sige svin med et tyndt spæklag. Da der er sammenhæng mellem spæklagets tykkelse og det samlede kødindhold er spæklaget udtryk for svinets kødfylde. Måling af spæktykkelsen er blevet foretaget siden begyndelsen af 1930'erne med specielle målepinde i ryglinien på flækkede svin. I 1950 fremkom der imidlertid klager fra England over mangel på kød i karbonaden, hvilket medførte, at man måtte udvikle en metode til måling af spæktykkelsen et stykke fra ryglinien uden at man af den grund skulle skære svinet over på tværs. Den såkaldte »spækkikkert« blev den foreløbige kulmination på denne udvikling. Spækkikkerten består af en rørformet sonde med en skærende spids. I den rørformede sonde er der foran spidsen et vindue, som via spejle og optik gør det muligt udefra at se det væv, der passerer vinduet ved indstikningen. I forbindelse med at slagterisvinenes kvalitet op igennem 1960'erne øgedes betydeligt blev det nødvendigt at udvikle målemetoder, der dels tog hensyn til tyndere spæklag, og dels skulle forbedre vurderingen af den egentlige kødkvalitet. I årene 1972 til 1975 introduceredes Slagteriernes Forskningsinstitut KS-måleren (Kød Spæk-måleren), der ved hjælp af et elektrodesystem kunne måle såvel spæktykkelse som tykkelsen af en underliggende muskel. Siden 1975 har slagterierne benyttet den såkaldte KSA-måler eller KSA-station, der i hovedsagen er identisk med KS-måleren, men adskiller sig fra denne, ved en høj grad af automation og en optisk sonde, der ved hjælp af et udsendt lys og refleksioner vurderer kødindhold (forholdet mellem kød og fedt) og kødkvalitet (kødetts struktur og vandbindingsevne). Måleenheden, KSA-pistol, er forbundet med computer og printer, således at samtlige måleværdier på det enkelte svin, herunder indvejningsvægt, kødprocent og dyrlægekontrol uden videre kan danne grundlag for afregningen.

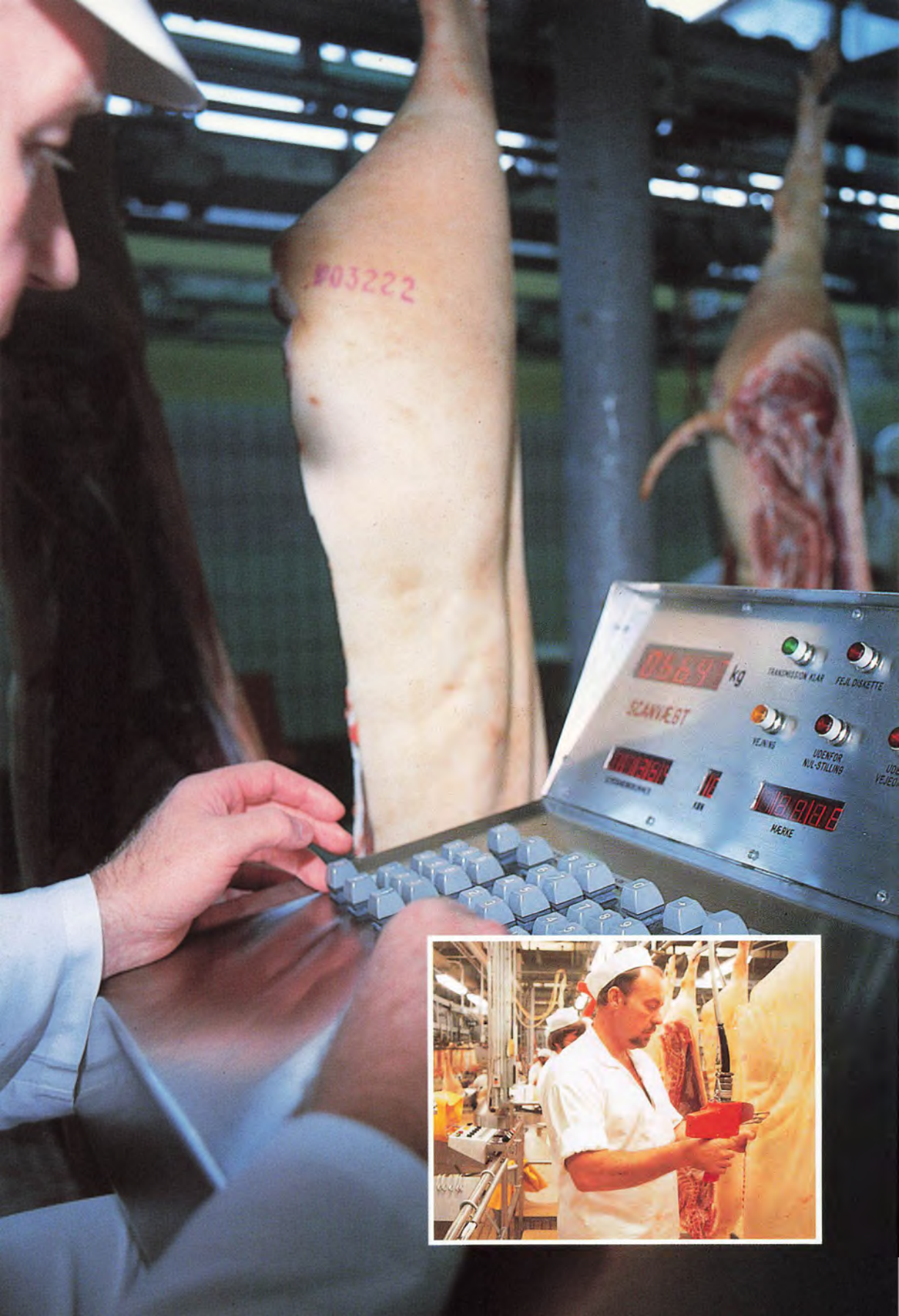

Øverst til højre: Dyrlægekontrol FSA-Ringsted. Efter 1980.

Nederst til højre: Måling med KSA-pistol. Bag operatøren ses tastatur og display til KSA-stationen. FSA-Ringsted. Efter 1980. Fotos: Ib Glaser/Danske Slagterier.

Alle data fra vejning, og KSA-måling samles centralt og sendes via diskette til Landbrugets EDB-Center i Aarhus, hvorfra afregningerne sendes ud til producenterne. Efter 1980. Jutland Slagterierne, Skive.

Danmark og England bytter roller

Nu kan det være nok! Sådan kan man bedst udtrykke den stemning, der herskede på Salgsforeningens møde 18/2 1971. Siden nytår var Englands forlods tilførsler til sit eget baconmarked gået op fra 4.600 l/t til 5.100 – 5.300 l/t om ugen. Danmark havde da reduceret sine tilførsler i samme takt for at holde markedet oppe, men forgæves. London-noteringen faldt uge efter uge og var 15/2 gået ned fra £ 345 pr l/t for A1-sorteringen til £ 290. Derved lå de danske priser op til £ 55 højere pr l/t end de engelske, hvortil kom store mængderabatter (discounts) på engelsk bacon. Det havde kostet Danmark 800 l/t om ugen.

Inden vi ser på de indre danske overvejelser over passende modtræk, kan det være på sin plads at få klarlagt, hvorledes udviklingen havde formet sig det nærmest forudgående år. I baconaftaleåret 1970/71 lå Danmarks kvote på 299.500 l/t, svarende til 46,7%, mens Englands udgjorde 239.000 l/t eller 37,3%. Realiteten blev imidlertid, at Danmark fik et minus på 19.130 l/t og England et plus på 22.810 l/t. Hvor det som oftest kneb Danmark at levere nok bacon af DANISH-kvalitet, var England altid leveringsdygtig, når blot der ikke krævedes førsteklasses bacon. Statsstøtten til de engelske baconfabrikanter i form af en 90% dækning af underskuddet ved produktionen androg ca. 83 kr pr gris baconsvin. Når Danmark så gjorde ophævelser, svarede England: Jamen I kan jo styre jeres produktion, det

kan vi ikke! Desuden har I stadig 3/4 af importen!

I begyndelsen af december 1970 opfattede Dons Christensen situationen således, at England for det kommende baconaftaleår ville kræve en kvote på 262.000 l/t mod 239.000 i 1970-71. Danmarks andel ville da nok være i størrelsesordenen 305-310.000 l/t i hvert fald ud fra forbrugskvoten 47,4. Regnet ud fra andelen af importen (75%) ville Danmark nok kun få 275.000 l/t. Efter hans opfattelse var det dog uklogt at opsigte aftalen. I stedet for kvotering risikerede man at få et system med variable importafgifter. Desuden ville den dansk-engelske koordinering af EF-forhandlingerne komme i fare. Formanden så her kun den udvej, at Danmark afskibede forhøjede kvanta, selv med risiko for at prisen gav efter (ASF 16/12 1970).

Da han forelagde disse lidt dystre udsigter for et ekstraordinært delegeretmøde 17/12 1970, gjorde han det på baggrund af en prognose, der sagde at svineproduktionen antagelig ville stige 1 mio i 1971. Skulle 1/2 heraf sælges som bacon, havde Danmark behov for yderligere 25-30.000 l/t i kvoten. På denne baggrund ville han bede om fuldmagt til at slutte den bedst mulige aftale.

Første indlæg kom fra Sæbys formand, H. Krogh Sørensen, samtidig formand for DBC. Vi har ført en forkert Englandspolitik ved som mejerierne at arbejde med for høje priser, fastslog han. Havde vi ikke ført denne kortsynede politik, havde vor markedsandel nu været større.

Jamen, vi havde jo ikke svinene, repli-

Til venstre: Svinekroppene er åbne, tarme og plucks (organer) er taget ud og dyrlægerne har på dette sted i slagtegangen deres vigtigste kontrolplads. Tarmsættene lægges i bakker og pluckssættene hænges på kroge og føres frem samtidig med svinekroppene. Efter kontrollen føres tarmsættene til tarmrenseriet, pluckssættene føres til nedskæring og køletunnel. Kasserede svin føres med indvolde til konfiskatsilo, efter 1980. Jutland Slakterierne, Skive.

Smagsproverne vurderes på slagteriernes stand på Olympia i London ca. 1930-35. Et opstød synes på vej yderst til højre.

cerede Dons Christensen. Og Danmark havde ikke holdt igen indtil for ganske nylig. Desuden har vi skullet forsyne konservesindustrien og hjemmemarkedet — det sidste næsten befalet i en lov. De danske svin skal æde deres del af den danske høst, og herudover skal vi ikke animere landmændene til at holde flere svin, mente han. Det tog de delegerede til efterretning, kun Niels Hjorth fra Grindsted borede i såret ved at erklære, at direktørerne stort set var enige med Krogh Sørensen. Skylden for misèren lå i høj grad på Axelborg, fordi man derfra havde gjort det mere profitabelt at forsyne hjemmemarkedet i stedet for at producere bacon. For 1 1/2 år siden havde man chancen for at skabe lige vilkår for svine. Nu var den forpasset.

På den baggrund gik Danmark da med i en ny baconaftale på Englands vilkår. Og så begyndte prisen som nævnt sin rutchetur.

I denne situation fik Dons Christensen Salgsforeningens ja til at gå til modangreb, dels ad politisk vej: Landbrugsministeriet og Udenrigsministeriet dels via agenterne. Nu skulle de sælge mere bacon, evt. gennem en total omdannelse af hele prisdannelses- og markedsføringsmekanikken. Agenterne afviste dog de fleste forslag, og resten tog danskerne selv af bordet. Det var for farligt at røre ved. Gik vi f.eks. ud af London Provision Exchange, ville vi tabe prisdørskabet til England, erklærede Dons Christensen. Med enkelte nuancer sluttede bestyrelsen op om forslaget om at blive i markedet og så forresten dele tabet med producenterne. Landmændene skulle ikke gøres så forskrækkede, at de reducerede produktionen for meget. To bestyrelsesmedlemmer var utilfredse, og de kom begge fra FSA. Thomas Kræmmer mente, at man burde kunne have forudset, hvad der ville ske og have taget bestik herefter. Og

agenterne havde intet, absolut intet at foreslå af nyt, sekunderede Otto Lawaetz ham, (ESS 18/2 1971).

Ledsaget af Dons Christensen og Behnke mødtes den danske landbrugsminister Henry Christensen den 9/3 1971 med sin britiske kollega for at drøfte afsætningen af danske landbrugsvarer i England. Derved fik han hævet prisen på æg med 80 øre pr kg. Desuden udtrykte de engelske forhandlere sympati for slagteriernes problemer.

Gennem det meste af foråret og sommeren 1971 førte Danmark da en mindre priskrig med England gennem reducerede overpriser i størrelsesordenen £ 20 - 30, senere £ 10 - 20 pr l/t. Samtidig steg prisen april — maj med £ 50 til £ 360 for så i august at begynde nok en opgang i £ 415 ved årets udgang. Stadig lød dog klager på Salgsforeningens bestyrelsesmøder over, at England ustandselig overfyldte markedet, og at prisen kun blev holdt oppe, ved at Danmark hele tiden holdt igen med leverancerne. Formanden stillede da på mødet 10/6 1971 det spørgsmål, om Landbrugets Dispositionsfond mon kunne tænkes at finansiere en langvarig priskrig med England. Otto Lawaetz spurgte da, hvilke alternativer man kunne pege på. Det ville nok blive for dyrt at kæmpe for højere baconpris, når vi snart skulle i EF sammen. 3. landsmarkedet ville sikkert også blive bedre til efteråret, mente Behnke. Og inden man havde fået talt sig mod til at gå i krig, drænede prisudviklingen endnu engang al kampvilje ud af slagterilederne.

En 3. svinepukkel

Gennem det meste af 1970 aftog det øvrige marked for dansk svinekød uden større besvær sin del af produktionen. Det rationerede hjemmemarked frembød ganske vist tegn på afmatning, men priserne

blev stort set opretholdt. 3. landsmarkedet for hele og halve svin aftog påny stigende mængder, således at totalen for 1970 blev 13.211 t mod 1.428 t det forudgående år. Udover de »faste« kunder Schweiz, Norge og Portugal, havde Italien påny meldt sig som køber og taget ialt 2.421 t. Også markedet for slagtede søer viste fremgang – fra 8.147 t til 11.180 t. Polen og Østeuropa i øvrigt aftog de 7.795 t, Italien 2.425 t. Derimod blev Salgsforeningens eksport af levende søer til Vesttyskland presset ned fra 18.236 t beregnet slagtet vægt til 12.438 t. Dels var markedet flovt i lange perioder, dels kneb det med at skaffe søer nok, når først efterspørgslen var der.

Til gengæld tjente Salgsforeningen en overgang næsten 1 mio kr om ugen på opskæringen af de 30-40.000 svin, man fik fra slagterierne hver uge. Købte konserverindustrien ikke alle skinkerne herfra, tog Portugal og i et vist omfang Venezuela, Italien og Sverige det meste af overskuddet. Gruppen forender, bove og nakker var derimod et italiensk anliggende med 3.906 t af de ialt 7.036 t. Lige så afgjort var brystflæsk en vare, Polen ville købe med 1.411 t af ialt 2.857.

Hen mod årets slutning begyndte fryselageret imidlertid at øges, et sikkert tegn på, at købelysten var vigende. Ved årsskiftet havde man godt 3.000 t på lager, og snart var man oppe på at fryse 1.900 t om ugen. Dertil kom et baconlager på henvend 3.000 t i konsekvens af, at man forsøgte at formindske prisnedgangen ved yderligere at begrænse udbuddet. I første omgang blev stormen dog redet af ved, at man solgte 10.000 t til italienske opskæringsfabrikker.

I juni 1971 var situationen den modsatte af den, der gjaldt et år tidligere. Nu *tabte* man 0,7 mio kr om ugen på de nye markeder. Da man imidlertid havde en margin på 20 øre i baconafregningen eller

en gevinst på 1 mio kr om ugen, anså Dons Christensen ikke dette tab for alarmerende. Den næste måneds tid bragte dog ikke nogen afgørende bedring. Tværtimod voksede lageret til 7.750 t i slutningen af juli, hvoraf de 3.950 t dog var i ordre. Der solgtes en del svin og søer til Chile, men til lave priser, da de kunne købe billigere i Kina. Et lyspunkt var det dog, at Japan havde meldt sig som køber på verdensmarkedet.

Trods stigende efterspørgsel fra EF måtte Salgsforeningen dog gennem det meste af 1971 kontere en stor del af gevinsten fra baconmarkedet på tabssiden for det øvrige salg. Især voldte salget af brystflæsk og svinekamme problemer, og det trykkede også prisen på hjemmemarkedet. At slagterierne heller ikke havde gyldne tider, sås af at de nu begyndte at levere Salgsforeningen galte af A-kvalitet. Det var aldrig sket før. Det ellers så gode marked Schweiz havde i 1971 kun taget 3.416 t mod 4.595 t i 1970. Danmark havde i 1971 kun 35% af den schweiziske import, og det var bundrekord. Konkurrenten var her Vesttyskland, der var i stand til at levere de større, mere kødfulde dyr, Schweiz især var på udkig efter.

Til trods for mange skuffelser fordobledes 3. landsmarkedet for hele og halve svin fra 13.211 t i 1970 til 25.773 t i 1971. Endvidere tredobledes eksporten af opskæringer fra 2.462 t til 7.536 t. Med konservereksportens fortsatte fremgang fra 171.729 t til 188.804 t in mente kan man fastslå, at selv om baconeksporten gik ned fra 48% af en slagtning på 11,3 mio i 1970 til 44,6% af en slagtning på 11,9 mio det foregående år, var den øvrige eksport af svinekød i stand til at hæve eksportprocenten fra 81,4 i 1970 til 83,2 % i 1971.

Afsætningsmæssigt begyndte 1972 med en god nyhed. Japan liberaliserede pr 1/4 1972 sine importbestemmelser for

svinekød, og det skulle i første omgang betyde eksportmuligheder for specielt røget bacon og skinke. På længere sigt var det dog de problematiske varer svinekam og brystflæsk, man herigennem håbede at få afsat. Nu blev det imidlertid de M & K-fri lande Norge og Sverige, som kom først med fersk eksport til Japan (21/8 1972). Danmark måtte endnu et stykke tid vente i forværelset, inden døren i slutningen af november blev åbnet lidt på klem gennem et køb af 170 t røgvarer, pakket under det japanske indkøbsfirmas eget mærke. I begyndelsen af december opholdt en delegation på 5 japanske delegerede sig her i landet i 14 dage for at studere den danske slagteriverden nærmere. Hvornår kom signalet: »klar bane« mon?

Spekulationer omkring Japan løste imidlertid ikke de påtrængende problemer omkring det fryselerager i ind- og udland, som langt hen på sommeren 1972 gav Axelborg kuldegysninger. Den 1/5 1972 noteredes ovenikøbet en rekord: Slagteriernes ugeanmeldelse af svin til Salgsforeningen nåede op på 34.000 stk. Ganske vist havde man fundet på at lave forender til nakker og bove til Italien, men her løb man ind i konkurrence fra Kinas side. Den store udskæring gav nu et tab på næsten 1 mio kr om ugen. På frysehusene begyndte flæsket at blive for gammelt og hertil kom, at juni og juli erfaringsmæssigt var svage måneder rent afsætningsmæssigt grundet industriferie o.lign. Kun et godt marked for levende søer pyntede lidt på regnskabet. En anden trøst midt i det hele var, at hjemmemarkedspriserne stort set ikke havde givet efter. Overalt talte man om overskudslagre. Sverige solgte hele tiden ud af sin beholdning af frosne svin, og det trykkede naturligvis markedet.

Når de nordiske skåltaler var drukket, meldte hverdagen sig. Og den betød uhæmmet konkurrence mellem de nordiske lande.

Kan vi sælge mere bacon?

På baconmarkedet var stemningen bestemt ikke mere opmuntrende. Klagerne over dårlig kvalitet tog til i antal som i styrke. Især var forenderne til Danepak ofte misfarvede og lugtede ligefrem fælt. Der var for højt blodindhold i nakkepulsåren, og det forringede bakterieforholdene i det omgivende kød. Fra slagterierne og producenterne lød også protestråb, når baconafregningsprisen efter at have været 6,43 kr pr kg (A1-sort) 29/11 1971 gik ned på 6,23 den 10/1 1972 og derefter holdt sig på dette niveau de næste 3 måneder. Hvad lignede det, når puljen var på 90 mio kr? Dyrlov Madsen pointerede her, at nok var puljen på 90 mio kr, men de 50 var ude på slagterierne som forskud. Salgsforeningen havde da kun en arbejdskapital på 40 mio, hvortil kom 20 i udenlandslån. Dons Christensen ytrede lidt bittert, at det var en køn tak for at have holdt afregningsprisen – og dermed lysten til at producere oppe i lange stræk det forudgående år. N.O. Philipsen og Otto Lawaetz havde hertil den kommentar, at puljen snarest skulle bringes op på 140 - 150 mio. I øvrigt havde slagterierne derfor gennem en cirkulæreskrivelse accepteret en videreførelse af baconaftalen, hvor England og Danmark stort set opretholdt status quo, (ASF 7/1 1972).

Straks derpå kom en nedslående melding fra London: England ophævede en tidligere nedskæring af støtten til sine baconfabrikanter. Straks rejste en slagteridelegation til London for at være med til at påvirke det engelske landbrugsministerium, men forgæves. Der var ingen juridisk sammenhæng mellem markedsaftalen og baconstøtten, og dermed havde vi ikke noget at hænge vor hat på, erklærede Otto Lawaetz (ESS 3/2 1972). Danmark fortsatte da med markedstyring gennem små afskibninger, selv om over-

Vinduesudstilling hos engelsk detailhandlende omkring 1935. Blandt de mange varer og opslag, der reklamerer for dansk bacon, bemærker man tre plakater med den uheldsvangre overskrift INFLUENZA. Plakaten henleder opmærksomheden hos forbrugeren på nogle ganske enkle forholdsregler, der kan holde en »frisk og klar af INFLUENZA«. Udover almindeligheder som et karsk og spejderagtigt liv uden ophidselser og med masser af frisk luft og søvn består knebet i at spise dansk bacon, hvis fedt påstås at være »infektionsresistent«.

prisen en overgang lå så højt som £ 50 pr l/t. Engelske rekordtilførsler på næsten 6.000 l/t pr uge i april – maj gjorde sammen med en kulminestrejke ikke situationen bedre. Danmark nægtede derfor at opgive sine tal for den kommende uges leverancer og pønsede desuden på at bryde en hævdvunden praksis om ikke at prisdifferentiere baconleverancer af forskellig størrelse.

Den 1/6 1972 holdtes et møde i København med repræsentanter for den engelske baconindustri. Der kom det resultat ud af mødet, at Danmark nok ville gå ind i et samarbejde om at søge baconprisen hævet forud for optagelsen i EF, men så måtte baconfabrikanterne til gengæld gå ind på at søge en lov gennemført, der gjorde det muligt at styre tilførslerne.

Få dage senere holdt man et møde med baconagerterne. Salgsforeningen ville stadig ikke give mængderabat, men måske betale fragten helt frem til køberne og ikke som hidtil: »ex quay«. Det ville betyde en ekstraudgift på 14-15 mio kr, men det var da et forsøg værd. Med Knud Skouby som deltager drøftede man på Salgsforeningens bestyrelsesmøde 13/7 1972, om man gennem andre tiltag kunne øge baconsalget. Otto Lawaetz var her inde på den tanke, om man kunne graduere agenternes provision, således at de først fik fuld betaling ved priser på £ 400 og derover. Det vendte Skouby sig stærkt imod og blev her støttet af F.S. Jacobsen. Det danske førerskab på baconmarkedet havde hidtil haft sin baggrund i kvaliteten – som netop nu ikke var noget at råbe hurra for – og i en ensartet prisnotering og salgspolitik, og dem kunne man da ikke bare diskriminere. En præmieringsordning ville blot begunstige de agenter, der pendlede frem og tilbage mellem dansk og andet bacon. Konklusionen blev da, at Skouby og Axelborg skulle overveje situationen til næste mø-

de. Da Dons Christensen 18/7 1972 orienterede et ekstraordinært delegeretmøde om markedssituationen, betoned han, at Danmark havde holdt sine tilførsler til England meget tilbage. En overgang så det også ud, som om England var på vej til at moderere sig lidt for at få prisen sat i vejret. Nu var det imidlertid på vej ind i den gamle skure og hvad så? Hvis Danmark blot skulle sælge 300 l/t mere om ugen, ville prisen mindst falde £ 30, og det ville betyde et tab på 110 mio kr for de første 7 måneder af 1972. Derefter resterede stadig et kvantum på godt 41.000 l/t, der måtte afsættes med tab. I forvejen havde man sat 51 mio kr til på det store fryselager, de 20,7 mio i form af en nedskrivning.

Det gav ikke anledning til kommentarer, og 23/7 fik man andet at tænke på. Da udbrød en 4 uger lang strejke blandt de engelske havnearbejdere. Ved at kombinere brugen af forskellige adgangsveje holdt Salgsforeningen sit leverancetab så lavt som 5.400 l/t, og forbavsende hurtigt var situationen normaliseret, berettede Dons Christensen på formands- og direktørmødet 27/9 1972. Og i mellemtiden havde prisudviklingen foregrebet de forventede prisstigninger i EF. Under strejken begyndte baconnoteringen at stige, og på et halvt år gik den op fra £ 400 til £ 500 pr l/t. Nu blev det snart et problem at skaffe nok baconsvin. I december måtte man derfor både rationere hjemmemarkedet og forhøje Englandsprisen med £ 50 pr l/t for at få bacon nok til julehandelen. Det sidste var agenternes forslag, fremsat for at hindre en 10% nedskrivning af de stående ordrer. For mange i Salgsforeningens bestyrelse, først og fremmest Otto Lawaetz, havde udviklingen gennem det sidste halve år imidlertid været en bekræftelse på den opfattelse, at det engelske afsætningssystem stærkt trængte til en modernisering. Hvis ikke

det skete, ville de gode EF-tider ikke blive helt så gode som ønsket.

Baconfeberen i sidste halvår af 1972 havde sit modstykke. Medarbejderne på Axelborg kunne på Salgsforeningens bestyrelsesmøde 9/11 1972 fortælle, at de aldrig havde oplevet en sådan »run« på 3. landsmarkedet som sket de sidste 14 dage. De sædvanlige konkurrenter Sverige, Finland og Irland var ude af markedet, og alle ville have flæsk. Af det før så store fryselager resterede nu kun 1.300 t, hovedsagelig skinker og brystflæsk. Spanien havde således købt restlageret af svin samt 1.750 t store søer. På hjemmemarkedet fik man fortsat gode priser, især for opskæringer. Og forude lokkede på een gang det europæiske og det japanske eventyr.

Slagteripolitikken 1970-72: For høje efterbetalinger

Som det er vist i det forudgående, var Salgsforeningens markedspolitik i årene 1970-72 i stigende grad præget af forventningerne til Fællesmarkedet. Her gjaldt det først og fremmest om at placere sig så gunstigt, at man på én gang kunne fastholde det engelske marked og samtidig få del i de kontinentale muligheder. Og ude i horisonten ventede det japanske marked.

Den tilsvarende udvikling på det slagteripolitiske område er også et spejlbillede af de forhåbninger, der knyttede sig til EF-tiden, efter at optagelsesforhandlingerne var indledt 30/6 1970 i Bruxelles. Undersøgelser, foretaget såvel af landbrugsorganisationernes Fællesmarkedssekretariat som af administrationen på Axelborg pegede entydigt på, at priserne ville stige mærkbart efter optagelsen i EF. Beregningerne var dog behæftet med en vis usikkerhed, dels fordi man endnu ikke

kendte de relevante udligningsfaktorer mellem lande med forskellige kornpriser, dels fordi svin og svinekødsprodukter blev klassificeret anderledes i EF end f.eks. i Danmark. Så meget stod dog fast, at der for udskåret og forædlet svinekød gjaldt en gunstigere beregningsmåde for beskyttelsespriserne over for 3. lande — og for eksportpræmier, »restitutioner«, ud af EF end for handelen med hele og halve svinekroppe.

Det er i denne sammenhæng, man må se slagteriernes og da især fusionernes stigende krav om at få rådighed over en større del af produktionen. Salgsforeningen skulle — i hvert fald indtil videre — nok have eneret på baconsalget til England, men der turde ikke afsættes flere svin heril end højst nødvendig. Dette problem kom for alvor i søgelyset, da man i 1970 og frem til 16/5 1971 diskuterede forsyningen af hjemmemarkedet.

Som det tidligere er blevet vist, (se ovenfor s. 180), indførtes pr 24/3 1969 et system af »stoppriser« på hjemmemarkedet. Det erklærede formål hermed var at sætte en bremse på en igangværende prisopgang, men i praksis kom ordningen mest til at fungere som et system af bundpriser ved salg til grossist. Monopoltilsynet fulgte nøje med i udviklingen, ikke alene hvad angik de faktiske priser, men også i spørgsmålet om slagteriernes indtjening, sådan som den kom til udtryk i efterbetalingen og i de afskrivninger m.v., der lå forud for den endelige opgørelse af driftsresultatet.

Nu vidste alle — også Monopoltilsynet — at 1969 var blevet et særdeles godt år for slagterierne. Alligevel kunne indtjeningen pr kg godt svinge fra 19 til 53 øre fra det ene slagteri til det andet. De gode indtjeningsforhold førte imidlertid til, at flere slagterier ville gå ud af landsnoteringen og i stedet betale 18 øre over denne. Noget sådant ville gå hårdt ud over de

En engelsk forbruger betragter - en kende indstuderet - en annonce, der forbrøderende sidestiller dansk og engelsk bacon. 1930'erne.

dårligste slagterier med kun 19 øre i indtjening, påpegede formanden for landsnoteringsudvalget, direktør O.F. Bagge, Sønderborg. I stedet ville han foreslå, at man bad tarmselskaberne DAT og Schaub om at holde igen med á conto-udbetalingerne af deres efterbetaling, da det pressede landsnoteringen opad, (ASF 16/1 1970). Ved et formands- og direktørmøde samme dag betonedede formanden for et af udbryderslagterierne, nemlig Esbjerg, Hans Harck Madsen, at landmæn-

dene i Vestjylland nu krævede at få mest muligt for deres varer, og det skulle være her og nu. Efterbetalingerne kunne også tyde på, at der blev tilbageholdt for mange penge, erklærede han. Esbjergs nabo-slagterier Rødding og Ansager havde på forhånd erklæret, at de af konkurrence-mæssige grunde følte sig presset til at følge Esbjergs eksempel.

På delegeretmødet 19/3 1970 afviste direktør Bagge, at slagterierne generelt tjente for mange penge. Efter hans bereg-

ninger skulle man op på at have 25 øre pr kg i kassen for opskæringer af tilbageholdte grise, før man kunne tale om en egentlig fortjeneste. Lagde man hertil de 10 øre i margin, man var berettiget til i henhold til landsnoteringen, var man oppe på 35 øre. De dygtige blandt slagteridirektørerne kunne desuden tjene mindst 10 øre ekstra på deres bivirksomheder, og så var man oppe på 45 øre, ja endog 50-55 og 60 øre, og dermed opstod disse ulige store avancer.

Dons Christensen kunne her erklære sig enig med Bagge. Oprindeligt havde man fået lov til at beregne en margin på 20 øre (udbyttet af en bacongris) ved beregning af hjemmemarkedsordningen. I mellemtiden havde man halveret denne margin gennem en forhøjelse af landsnoteringen. Man kunne godt gå videre ad den vej med at hæve landsnoteringen de sidste 10 øre og samtidig kræve over- og undervægtsfradraget indbetalt af slagterierne. Dermed var betalingen for almindelige svin hævet 18 øre, og Esbjergs problemer var løst. Men var det nu klogt, spurgte han. Uden at sige det direkte antydede han her, at højere landsnotering gav lavere hjemmemarkedsafgifter.

Niels Hjorth fra Grindsted mente heller ikke, man kunne bebrejde landsnoteringsudvalget noget. Da man tjente mest på salget til hjemmemarkedet, beroede forskellen i indtjening på, hvor mange svin man skulle aflevere til Salgsforeningen i stedet for at sælge dem selv. Nu var det nok på tide at få liberaliseret hjemmemarkedet. Det turde Dons Christensen ikke love sådan lige med det samme.

Hellere så han, at slagterierne arbejdede snævrere sammen. På samme delegeretmøde erklærede han, at Salgsforeningen nu solgte 70% af slagteriernes produktion. Ved ganske små midler kunne man udspænde et sikkerhedsnet under resten af produktionen i form af et bund-

prissystem på slagteriaffald og på ovalstemplede søer. Desuden savnede man ensartede leveringsbetingelser. Nu blev der investeret i øst og i vest, og derfor kunne man ikke undgå fejlinvesteringer. Et nationalt slagteriselskab kunne fjerne denne risiko.

Denne tanke havde ikke vakt begejstring på et forudgående møde i Fællesbestyrelsen, og på delegeretmødet fik flere slagteridirektører lejlighed til at luften deres uvilje mod Axelborgs fondsdannelser. Dons Christensen foreslog her, at man nu begyndte at betale til 1968-fonden med et beløb på 50 øre pr gris. Nej, udbrød Niels Hjorth kategorisk, det betyder henvend 6 mio kr om året. Direktør Haurum fra Syd erklærede, at skulle man bruge penge til en investering, måtte man først fortælle, hvad de skulle bruges til. Da Dons Christensen derefter efterlyste *de delegeredes* opfattelse, fór Hjorth op med et: Jeg er skam delegeret for Grindsted! Forslaget blev dog vedtaget med 90 stemmer for, 70 imod, 10 undlod at stemme.

Kampen om den gode galtgris

På et ekstraordinært delegeretmøde 18/6 1970 foreslog Dons Christensen, at man for at få flere bacongrise strøg det tillæg på 3 øre pr kg, der blev ydet ved aflevering af svin til Salgsforeningen. Alene i indeværende uge fik man 45.000 svin til opskæring og 5-6.000 til frost. Udover de 3 øre ekstra fik slagterierne penge for den efterfølgende opskæring. Det blev afvist. Rødning-formanden, Vagn Christensen, og Kolding-formanden, P. Damgaard, påpegede at det ville reducere de 9 kr pr svin i hjemmemarketsgodtgørelsen til 7 kr. Og hvornår ophæves så hjemmemarkedsordningen, frittede Niels Hjorth. Ønskede man den overhovedet ophævet. Hvem er »man«, lød formandens noget

ironiske modspørgsmål. Salgsforeningen administrerede jo kun de ordninger, »man« vedtog i medlemskredsen.

På næste ekstraordinære delegeretmøde lød pkt. 2: »Ophævelse af hjemmemarkedsordningen?« Tidligere havde der været nogen stemning for at ophæve den, men nu havde flere fået kolde fødder ved tanken om de mange rare penge, man mistede herved, indledte Dons Christensen. Nu forelå et forslag til ændrede leveringsbestemmelser, som sagde, at slagterierne skulle levere alle bacongrise dvs saltningsegnete sogrise af kvalitet A1 og A dels 3/4 af de saltningseguede A1-galtgrise. Alt i alt 49,7% af svinene mod 1959-størrelsernes 35,2% (alle saltningseguede sogrise af kvalitet A1 og A). Resten kunne slagterierne beholde.

Koblet hertil var et opkøbsforslag for at stimulere prisen på ikke-saltningseguede svin (til hjemmemarkedet). Hertil kunne slagterierne forhåndsansmelde et vilkårligt antal svin, som Salgsforeningen derefter skulle overtage til baconafregningsprisen ÷ 10 øre pr kg (hidtil ÷ 20 øre). Desuden kunne Salgsforeningen foretage periodiske opkøb af opskårne dele, søer, skinker og forender. Endelig forelå der også et forslag om blot at ajourføre den gældende ordning, udvidet med ret til at købe opskårne dele fra Salgsforeningens overskudslager.

Det kaldte påny direktørerne frem. Direktørforeningen følte sig mest tiltalt af det sidste forslag, erklærede Niels Hjorth. Dog skulle forholdene liberaliseres og de forskelligartede indtjeningsforhold ændres. Gert Haurum mente, det skulle være Fællesbestyrelsen, der vedtog ordningen og ikke Salgsforeningen. Dermed kom alle slagterier med (også Tulip kunne han have sagt!). I øvrigt så han gerne, at midterstykkerne til Danepak blev leveret direkte fra slagterierne og ikke via Salgsforeningen. Konservesvirksomhe-

derne hørte også ind under markedsdelingsordningen. P. Albertsen, Wenbo, ønskede at få slagteriernes eksport af opskårne dele med i aftalen. Når Salgsforeningen fik så mange svin som forudsat, ville den være nødt til at gå ud på eksportmarkedet med opskårne dele, og så risikerede slagterierne at blive diskriminerede. Forhandlingerne sluttede med, at der blev udpeget et 9-mandsudvalg, som under Niels Hjorths ledelse skulle bearbejde forslagene internt.

I de kommende måneder arbejdede man på Axelborg med disse problemer samtidig med, at man diskuterede beløb og procenter med Monopoltilsynet. Det stod efterhånden helt klart, at tilsynet endelig havde mistet tålmodigheden med den konkurrencebegrænsede stopprisordning. Den havde givet en gennemsnitlig efterbetaling i 1970, der var 5,2 øre for høj. Det benægtede Axelborg. Investeringer og afskrivninger var i forvejen alt for små.

Imens arbejdede Hjorths 9-mandsudvalg med problemerne og kunne i slutningen af april 1971 fremlægge en revideret udgave af Fællesbestyrelsens forslag af 2/12 1970. Han lagde dog ikke skjul på, at det ville koste slagterierne 40-50 mio kr at ehverve den så eftertragede frihed på hjemmemarkedet. Uha, skuttede Dons Christensen sig, og Otto Lawaetz erklærede ligeud, at det kunne FSA overhovedet ikke acceptere. Forslaget indebar en skærpelse af afleveringspligten i forhold til december-skitsen, og allerede dengang var FSA meget betænkelig, (ESS 13/5 1971). Den 19/5 1971 krævede Monopoltilsynet imidlertid stoppriserne ophævet, og man var da nødt til at indkalde til et ekstraordinært delegeretmøde 15/6 1971, koblet sammen med et medlemsmøde i Salgsforeningen samme dag, selv om Otto Lawaetz stadig ikke kunne gå ind for Fællesbestyrelsens og 9-mands-

udvalgets reviderede forslag. Ændringerne gik i al korthed ud på, at slagterierne principelt skulle aflevere alle saltningsegne so- og galtgrise af kvalitet A1 extra (ny præmieklasse, indført 1970), A1 og A. Anvendte virksomheden imidlertid alle dens ikke-saltningsegne svin, kunne den tilbageholde 1/2 af dens saltningsegne A-galte. Det kunne Dons Christensen nok godt tage, men der stod et par punkter mere, hvor man på den ene side ønskede størst mulig indtjening til landmændene, altså regulerede tilstande, og på den anden forudsatte en begrænsning af Salgsforeningens status. Her måtte han sige fra. I stedet havde administrationen bearbejdet december-forslaget således at der udover sogrise af kvalitet A1 extra, A1 og A og A1 extra-galtgrise kun skulle afleveres 1/2 af A1-galtgrisene. Det betød, at slagteriet selv kunne disponere over 1/2 af grisene. Otto Lawaetz kunne dog ikke gå ind for nogen af forslagene. I stedet skulle man forlænge stopprissystemet, subs. gennemføre december-forslaget i modificeret skikkelse, så man kun skulle aflevere 3/4 af A1-extra- og A1-galtene. Især ville det være synd at forholde hjemmemarkedet galte af A1-extra, da man her fik langt den største betaling.

Johan Philipsen fra syd talte dernæst som repræsentant for Sydvestjyske, Sydøstjyske og begribeligvis sin egen virksomhed. Efter at have udtrykt sin forundring over Monopoltilsynets og Landbrugsministeriets »absolut store langmodighed i denne sag« afviste han 9-mandsudvalgets forslag, men sagde god for det reviderede december-forslag, notabene med et par markante begrænsninger. I pkt. 2.3 havde Salgsforeningen fået ret til i påkommende tilfælde at disponere over mere end det stipulerede kvantum, ja hele produktionen faktisk. Det ønskede han begrænset til 1) bacon og midterstykker til Danepak og 2) ferske svin til normalt

gode 3. landskunder, hjemmemarkedet og konservesindustrien. Salgsforeningen skulle heller ikke have ret til periodiske opkøb af opskårne dele. Virksomhederne kunne ikke udvide deres forarbejdningskapacitet, når de i en tid med få svin kunne risikere at stå med uudnyttet kapacitet.

Direktør H. Bang Nielsen, Esbjerg, fandt det i denne sammenhæng mærkeligt at se Salgsforeningen sende folk ud i verden med farvestrålende brochurer over mere eller mindre tilberedte varer, man ikke tidligere havde haft i sit sortiment.

Dermed var der lagt op til en større storvask om Salgsforeningens aktivitetsudvidelser, ikke mindst centralopskæringen. Den befrier os fra at være afhængig af slagterierne, hævdede Dyrlov Madsen. Og principielt var der kun tale om en 5-delning af grisen. Kun i enkelte tilfælde gik man videre med at forarbejde brystflæsk og svinekamme til halvfabrikata, ikke detailopskårne dele. Målbevidst havde man søgt at sælge østeuropæiske kunder opskårne dele i stedet for hele svin og søer. Damgaard fra Kolding mente, at fremtiden stod i forædlingens tegn, og at Salgsforeningen værsågod havde at holde fingrene væk fra de herhenhørende produkter.

Trods behjertede forsøg fra forskellig side lykkedes det ikke at bygge bro mellem de forskellige forslag. Til sidst gik man til delegeretmødet, og her blev december-forslaget vedtaget, dog i den modificerede udgave, at FSA – og andre hjemmemarkedsinteresserede slagterier – kunne beholde 40% af A1-extra-galtene. Det blev da vedtaget med stemmerne 129 mod 18. Vi føler stadig, vi er blevet majoriserede, lød Otto Lawaetz' afsluttende replik. At priserne også straks faldt, mest føleligt for brystflæsk, var et andet resultat af den nye ordning.

Sammenhold om råvaren

Ved flere lejligheder havde Dons Christensen betonet, at kunne slagterierne blot holde sammen om råvarerne, måtte andre gerne tjene noget på forædlingen. Det var også bedst, om slagterierne stod sammen, når Danmark kom i EF. De nye stærke fusioner skabte her det problem, at de helst skulle klare sig bedre end agenterne og derfor blev lidt aggressive. Løsningen måtte være en eller anden form for koordinering på nationalt niveau, (ASF 6/8 1970).

Kollegerne i Fællesbestyrelsen var ikke 100% enige med deres formand. De fleste så snarere slagteriregionerne som fremtiden.

Efter Lawaetz' opfattelse arbejdede stærke parter bedre sammen end svage contra stærke. På grund af det højere udgiftsniveau ville Sjælland i øvrigt blive Sorteper, hvis man fik et nationalt fællesskab af en eller anden art.

Men endnu engang skulle Galt-Ox Holding A/S med datterselskaber kaste et tvelys ind over debatten om et større fællesskab. På delegeretmødet 4-5/3 1971 gennemgik direktør Clausen Christensen regnskabet, con sordino. Det regnskabsmæssige underskud for 1969-70 var på 6,3 mio, de 6,1 mio alene på Steff-Houlberg. Med negativsaldoen på gevinst- og tabskontoen blev underskuddet næsten 11 mio kr, men her var Salgsforeningen gået ind med et tilskud på 7 mio kr. Over for en omsætningsformue på 57,7 mio kr plus anlægsaktiver på 16,3 mio stod passiverne, mest gældsposter, på ialt 74 mio kr. Med købspriser for de to selskaber og et driftstilskud på 2×7 mio kr havde slagterierne (og Oxexport) investeret 34,7 mio kr i Kødbyen. Vi kan næppe blive i Kødbyen, men kødbyproduktionerne skulle gerne bevares andetsteds, sagde Dons Christensen.

Skønt han havde frabedt sig en principiel debat om Galt-Ox Holding, fremkom der alligevel stærk kritik af regnskabsresultatet og især af den type fællesvirksomheder, som ud over at skabe økonomiske problemer påførte slagterierne en ubehagelig konkurrence. I får ikke vor tilslutning til at flytte ud af Kødbyen, erklærede Johan Philipsen. Koopmann Silkeborgs nye virksomhed som en art »andelsslagteri« var også en torn i øjet på jyske slagterier. Damgaard fra Kolding: Ligegyldigt hvad Axelborg gjorde på slagteriernes jagtmarkeder, så råbtes der højt. Ville man nu ad bagvejen kapre sig udskæringerne, ville han kun sige: Fingrene af fadet! Et andelsslagteri drevet på privatmanér med 23 øre over noteringen og nu igen efterbetaling var det værste, direktør Holm fra Skive kunne tænke sig — og det lå i Silkeborg!

På et kombineret medlems- og delegeretmøde 15/6 1971 drøftede man som nævnt hjemmemarkedet og ikke strukturer i almindelighed. Alligevel sad nok de fleste og snakkede struktur — eller rettere: Tulip-fusionen og så de andre. Desuden kiggede man op mod højbordet, hvor lederne var placeret. Der sad nu ikke én, men to direktører. Dyrlov Madsen var ved Svares afgang 1/4 1970 blevet administrerende direktør, sideordnet med Behnke. Hvorledes ville man fra Axelborg forholde sig til Tulip-problemet, har snakken nok lydt.

Den 28/6 var formandskabet og direktørerne da til møde i Vejle. Her bekræftede Tulip, at man agtede at forædle hele produktionen og derfor ikke ville lave bacon. De 4 nye Tulip-slagteriernes udmeldelse af Salgsforeningen kunne dog først komme på tale pr 1/10 1973, da vedtægterne krævede 6 måneders opsigelse til udløbet af et regnskabsår (oktoberåret). Da delegationen rapporterede tilbage om mødets forløb, erklærede Dons Christen-

sen, at der i brevet af 16/6 fra Tulip intet stod om udmeldelse. Det var nu en sandhed med modifikationer, jfr. formuleringen: »Da de førstnævnte slagterier (Hammel, Horsens, Odder og Grindsted) har bebudet deres udmeldelse af Salgsforeningen, er det nødvendigt forud for en indmeldelse af den nye sammenslutning i Eksport-Svineslagteriernes Salgsforening at få Deres bekræftelse på, at man er enige med os i vore synspunkter med hensyn til dispositionsretten over de svin, der modtages i den takt, udviklingen betinger det...«. Endvidere var det Dons Christensens opfattelse, at Tulip straks ville disponere over alle saltningsegnede svin, begyndende med de lavere kvaliteter. En sådan dispensation kunne man ikke give.

Det ville skabe en farlig præcedens om man gav Tulip en dispensation fra leveringsbestemmelserne. Vagn Skovsen betonedede, at det var ham, der havde fået mødet i stand. Enkelte medlemmer af fusionen havde ikke ønsket at forblive i Salgsforeningen, men nu var der sket den holdningsændring, at man ville have en løsning på problemet omkring Salgsforeningen. Otto Lawaetz karakteriserede Tulips ønske som helt uantageligt, og Dons Christensen fandt sagen så vigtig, at den måtte behandles på et delegeretmøde. Han ville her gerne pointere, at Vejle havde fået ialt 153 mio kr i kvantumrabatter — og nu ville man altså forlods sikre sine andelshavere 25 mio kr.

Overfor Dyrlov Madsens påvisning af, at Tulips eventuelle underskud ved levering af sogrise fuldt ud ville blive opvejet af et overskud af galtgrise, erklærede formanden, at når sammenholdet om råvarerne var sprængt, var samarbejdet helt forbi. Lawaetz og Jørgen Fallesen var af samme opfattelse, men direktør Borup fra Roskilde påpegede, at da Tulip var kommet for at blive, måtte man se at få et

samarbejde i gang. Men i så fald skulle alle have lige vilkår og måtte selv have lov til at bestemme, hvor meget de ville levere til Salgsforeningen forudsat naturligvis, at de saltede til bacon. K. Bastholm Jensen fra Wenbo mente, at Vejle skulle have en dispensation, men at de fire nye Tulip'er pænt skulle blive i Salgsforeningen, (ASF 30/6 1971).

På et efterfølgende møde i Salgsforeningen 1/7 1971 præciserede Dons Christensen, at han umuligt kunne acceptere en udmeldelse af Salgsforeningen: Gjorde man først det, var man på vej til fuld opløsning. Nu måtte man finde en overgangsordning for det kommende år. Samme konklusion kunne man uddrage af et nyt møde i Vejle 9/7. Begge parter ville lempe sig igennem 1971-72, men ikke give forhåndsindrømmelser for tiden efter 1/10 1972.

Konkurrencen i Italien

Med Tulips krav om en plads i solen var der taget hul på den målsætningsdebat, som man flere gange havde taget tilløb til. På Fællesbestyrelsens møde 22/7 1971 betonedede formanden, at Salgsforeningens formålsparagraf gav den ret til at handle hvorsomhelst med hvadsomhelst. Det var nærmest en pligt for den at udbyde udskæringer til 3. markedslandene, når konservesindustrien havde fået sine skinker og forender. Stærkt forædlede varer som skiveskåret bacon og pølser var kun taget med, fordi kunderne ønskede det. Dyrlov Madsen kunne her for det første oplyse, at Salgsforeningen nu havde egne kontorer i Frankrig, Italien og Vesttyskland. For det andet havde den 83% af markedet for danske opskæringer i Italien, i Frankrig 54% og i oversøiske lande 56%. Et frostlager på 3.500 t svin, 3/4 år gamle, var i 1968 blevet omproduceret til specialopskæringer til Italien. Dermed

havde Salgsforeningen skabt en tradition, som andre nu ville have del i, bl.a. ved at gå 40-50 øre under kontraktpriserne for de næste 3-4 måneder.

Her delte Fællesbestyrelsen sig groft taget i to grupper. I den ene befandt sig de 100% foreningstro slagterier med Struer som det bedste eksempel herpå. Herfra var en glidende overgang til den anden gruppe: Skive, Wenbo, Sydøstjyske og Fåborg, som nok ville fastholde Salgsforeningens førerstilling, men som mente, at der måtte ske en koordinering af dennes og Tulips respektive salg. Det var nok bedre at dele efter *varer* end efter markeder, mente Niels Eriksen fra Fåborg, og det kunne Dons Christensen tilslutte sig. Dyrlov Madsen ville dog gerne have Salgsforeningens målsætning drøftet til ende, før man diskuterede salgspolitikken. EF-fordelene beroede på 100% samarbejde. Fusionerne måtte hæftes sammen på tværs i et sammenhold omkring råvaren, om bacon til England og skiveskåret bacon til Frankrig, samt om pølser og halvfabrikata. Administrationen havde foreslået Landbrugsministeriet, at man fra Axelborg selv administrerede EF-ordningen såsom restitution og interventionsopkøb. Disse tanker kunne Dons Christensen tilslutte sig. Vort sammenhold misundte andre lande os. Noget mere virkningsfuldt end stopprisordningen fra 1969 havde han ikke kendt. Kappestrid i produktionsleddet var sundt, men ikke en priskonkurrence. En slagteri-region Danmark var ikke for stor over for en ny tid.

Med de ændrede leveringsbestemmelser efter stopprisordningens bortfald, jfr. forhandlingerne på det ekstraordinære delegeretmøde 15/6 1971 (se ovenfor s. 217 ff) og med den netop refererede debat om Salgsforeningens rolle i en EF-tid var interesseudsættningen mellem centralister og regionalister trukket helt frem i

rampelyset. Forud for et ekstraordinært delegeretmøde 23/11 1971 havde Fællesbestyrelsen 19/10 1971 endnu en målsætningsdebat. Dons Christensen gjorde her gældende, at man gennem strukturreporteringen fra 1969 var gået ind for to sæt foranstaltninger: fusionsdannelserne og de tværgående foranstaltninger. Fusionerne blomstrede, men straks sværere var det at gå på tværs. Derfor definerede han det nu som sammenhold omkring råvarerne, dvs at Salgsforeningen solgte bacon og andre former for halvfabrikata som f.eks. udskæringer og råvarer til fabrikation. Når virksomhederne derefter kunne sælge resten, havde de fået det frie tøjrs slag, de så varmt efterhigede. Det bedste ville være, om man fulgte Planlægningsudvalgets oprindelige forslag om, at Salgsforeningen overtog alle svin og virksomhederne derefter tilbagekøbte dem.

Et sådant oplæg havde man præsenteret på et møde i Esbjerg 14/10 mellem administrationen og de fire direktører i Salgsforeningens bestyrelse. I administrationens debatoplæg af 9/10 tænkte man sig Salgsforeningens vedtægter stort set opretholdt. Argumentationen gik især på, at England fortsat ville være det største marked for svinekød, og at Danmark også kunne komme ind på det marked for tunge svin, Irland hidtil havde behersket. Derfor var det bedst at opretholde monopolsalget til England, også hvad angik skiveskåret og opskåret bacon. Direktørernes modforslag forudsatte derimod, at Salgsforeningen blev splittet op i to dele: en A-forening, der havde eneret på England og med lande med centraliserede opkøb og en B-forening, som uden for A's monopolområde, kunne handle med alt og mest alle, men vel at mærke på lige fod med andre på markedet. Dette forslag fandt især de folkevalgte i Fællesbestyrelsen for problematisk. Vi skal passe på ikke at liberalisere uden omtanke,

det gavner kun forbrugerne, fastslog Dons Christensen. Stadig var løsenet sammenhold om råvaren, og så var det nærmest ligegyldigt, hvem der forædlede, var formandens vurdering. Dog var han enig med Bastholm Jensen i, at konserverindustrien nu også skulle ind i samarbejdet. Derimod kommenterede han ikke et vigtigt indlæg fra Otto Lawatz: at det ikke var godt, om en stor gruppe stod uden for Salgsforeningen og fra N.O. Philipsen: at Salgsforeningen burde holde sig til større sager, først og fremmest bacon og lade små ting som skive-skåret bacon ligge.

På Salgsforeningens bestyrelsesmøde 28/10 1971 erklærede Dons Christensen, at nu måtte brancheopgaverne og den kommercielle virksomhed adskilles. For de rene brancheopgaver lå udgifterne på ca 28 mio kr om året, hvortil kom 12 mio kr til forskningsinstituttet og 50 mio til kvantumrabat, ialt 90 mio. Dem kunne man kun få ind ved at hæve kontingentet fra 0,50 til 4 kr pr gris. Reklame i udlandet, ca 24 mio, måtte derimod betales af baconeksporerten. De bedste muligheder lå efter hans skøn stadig i England. EF var stort set selvforsynende, så her var ikke meget at hente. I hvert fald skulle man ikke have for mange udbrydere dér. Nu måtte vi vente på, at fusionerne kom på plads.

Såvel Pilegaard Larsen som J.O. Jensen-Sønderup fra Års var lidt urolige over at skulle vente så længe. EF var noget andet nu end tidligere, erklærede Pilegaard Larsen. Danmark var saktet agterud, hvad angik forædlingen. Og hvorledes sikre sammenholdet om råvaren? Fu-

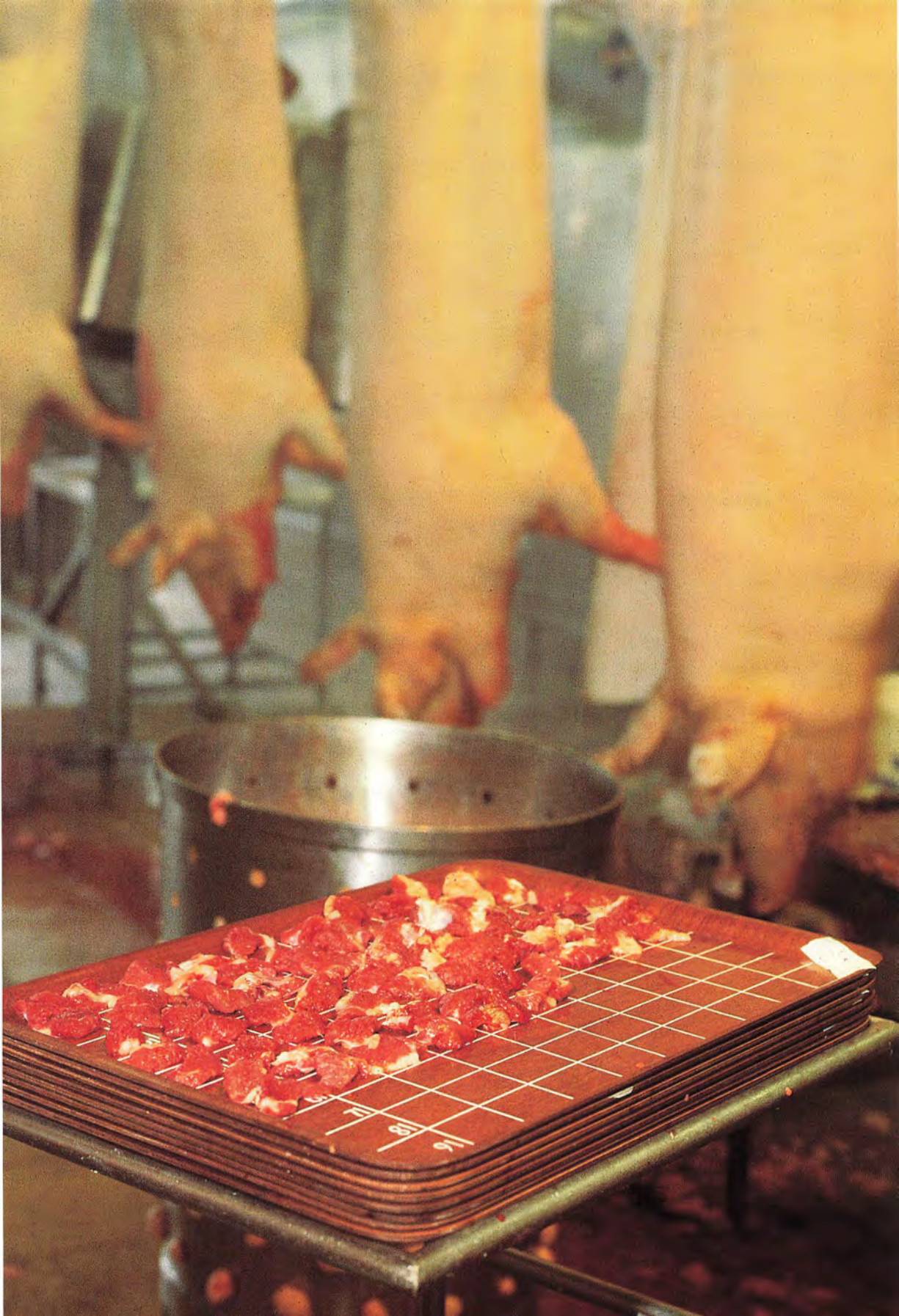
sionerne kunne konkurrere hinanden sønder og sammen på andre ting. Dons Christensen svarede hertil, at det bedste ville være at opkøbe og tilbagesælge svine-
ne.

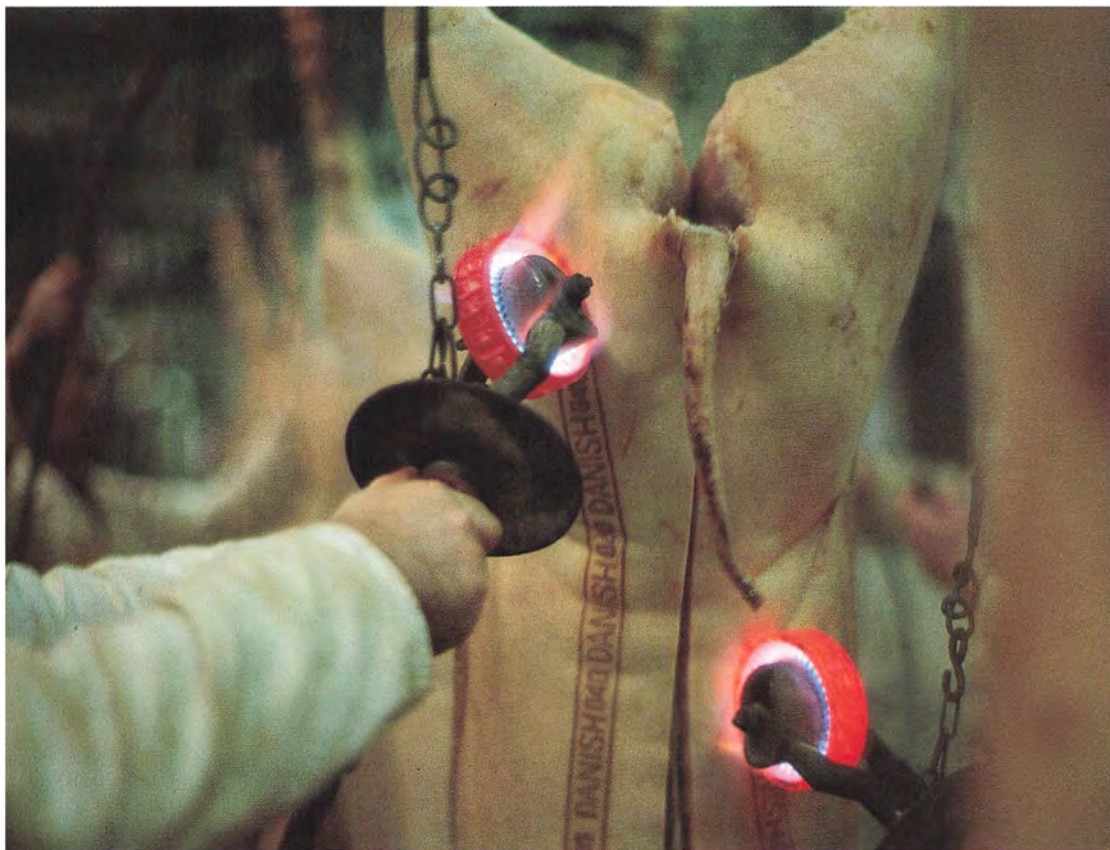
Vedtægterne til revision

På det ekstraordinære delegeretmøde 25/11 1971 sluttede man efter lang tids debat op om Dons Christensens tanke om sammenhold om råvaren og om en vis liberalisering af produktion og afsætning uden samtidig at prisgive en fælles prissikring af samme råvare. Der blev til dette formål nedsat et 13-mandsudvalg, som skulle udarbejde forslag til reviderede sortimentsbestemmelser og afleveringsregler samt nye vedtægter (ASF 7/1 1972).

Det næste halve år arbejdedes der da intenst i udvalget. Kun ved sjældne lejligheder slap en lille røgsky ud fra forhandlingslokalet. De indviede tolkede da mest røghvirvlerne sådan, at centralisterne tabte terræn til regionalisterne, men også at Tulip stadig syntes vægelsindet. Direktør Johansen var hen på foråret 1972 af den opfattelse, at der efter en gennemført strukturrationalisering kun ville være ganske få fusioner. De måtte da hver for sig have ansvaret for salget af råvaren, selv om de udmærket kunne samarbejde på visse områder (ASF 26/4 1972). Også direktør Haurum fra Syd havde været fremme med tanken om en begrænsning af Salgsforeningens monopol på afsætning af svin og søer, men det kunne der næppe blive flertal for. Vagn Skovsen advarede hele tiden mod at trumfe en flertalsindstilling igennem, da det så ville

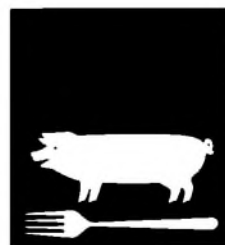
Til højre: Udtagning af muskelstykker til trikinundersøgelser. Trikinen er en snylter, der især forekommer hos kødædende rovdyr og altædende dyr som svin og rotter. Overførslen til mennesker sker frem for alt gennem svinekød og historien kan melde om mange og store trikinepidemier med flere dødsfald. Den største trikinepidemi i Danmark indtraf i 1904 hvor 40 mennesker blev angrebne. To døde. På trods af, at der ikke siden omkring 1928 er fundet trikiner i danske svin opretholdes kontrollen af hensyn til eksportaftaler med bla Vesttyskland og U.S.A. Efter 1980. Jutland Slagterierne, Skive.

Håndholdt Danish brændemaskine. Danish mærkningen i en sammenhængende linie har fundet sted siden 1933. Ca. 1970. Foto: Jesper Høm/Billedhuset.

Nederst: For at modarbejde den kalorieskræk den danske forbruger siden 1950'ernes midte havde lidt af, startede Eksport Svineslagteriernes Salgsforening i 1957 en oplysnings- og reklamekampagne under det velklingende slogan »gris på gafflen«. Overalt i gadebilledet sås plakater for kampagnen og fra den kommercielle Radio Mercur løb budskabet ud i æteren. Kampagnen og sloganet har haft en usædvanlig lang levetid. Den kører stadig.

gris på gafflen

være umuligt at forhandle sig til rette bagefter. Til sidst enedes man om at tillade slagterierne selv at sælge baconudskæringer på maks. 3 kg i England. Johansen og Haurum ville gerne have haft endnu større stykker, men det var flertallet imod, (ASF 24/5, 8/6 og 21/6 1972).

Et ekstraordinært delegeretmøde blev da indkaldt til 18/7 1972 for at tage stilling til flertalsgruppens forslag til leverings- og sortimentsbestemmelser, som det var tanken at hæfte til vedtægterne som en del af disse. Ifølge flertalsforslaget til leveringsbestemmelserne kunne slagterierne selv disponere over deres produktion, når følgende hensyn — overvejende via Salgsforeningen — var tilgodeset: Bacon inklusive midterstykker til Danepak, ferske svin til gode 3. landsmarkeder, hjemmemarkedet og konserverindustrien. Til gengæld skulle man for 3 måneder ad gangen forhåndsanmelde, hvor mange saltningsegnede svin, man selv ville anmelde. Ville man derimod gerne have Salgsforeningen til at overtage de ikke-saltningsegnede svin, skulle det ske 1 måned i forvejen. Anmeldte man selv alle ikke-saltningsegnede svin, kunne man selv beholde 16% af den totale mængde svin i form af sogrise. Desuden var der mulighed for at tilbageholde 5% af A1-extra- og A1-galte. Trods advarende ord fra Johan Philipsen, Syd, Damgaard, Sydøstjyske og Vagn Skovsen, Tulip, blev disse bestemmelser vedtaget med 136 ja-stemmer, 7 undlod at stemme.

Sortimentsbestemmelserne i flertallets udgave gav Salgsforeningen monopol på at sælge hele og halve ferske svin og søer til eksport samt eksportfedt. Desuden havde den ret til at eksportere opskårne dele fra egen opskæring til konserverindustrien samt indkøbte dele, slagteriafald og mere forarbejdede varer, hvis der vel at mærke var tale om et positivt dækningsbidrag. Selvstændig produktion ud

over nævnte produkter var ikke tilladt. Slagterierne havde stadig eneret på hjemmemarkedet og kunne nu også eksportere bacon i detailpakninger op til 16 oz (450 gr) samt udskæringer af svin og søer i detailpakninger op til 3 kg.

Johansen, Tulip, var dog langt fra tilfreds hermed. Alle andre udbydere på markedet kom med et bredere sortiment, følgelig kunne Tulip ikke stå og pakke 2 slags varer ud på disken. Når man i 13-mandsudvalget talte om at dele afsætningen af hele og halve svin, lød der et tordnende nej fra resten. Weihrauch fra Sydøstjyske og Haurum fra Syd ville også gerne sælge fersk svinekød i England. Det var fremtiden. Alligevel blev forslaget vedtaget med 105 stemmer mod 31, 7 undlod at stemme.

Tulip ville dog ikke indmelde sig i Salgsforeningen på dette flertalsdiktat, og efter nye møder blev der nedsat et hurtigt arbejdende 4-mandsudvalg til påny at gennemgå vedtægtsproblemerne. Desuden skulle et ekspertudvalg undersøge hele slagteristrukturen for at finde frem til en egnet udviklingsmodel. En sådan ville tidligst kunne foreligge til 1/10 1973, og til da skulle man forsøge at klare sig igennem som hidtil. Løsningen fandt man i en modificeret udgave af 18/7-vedtagelsen, hvorefter slagterierne kun måtte eksportere ferske udskæringer i maksimalt 1 kg-pakninger, (ASF 6/9 1972). Det blev da ophøjet til lov efter en høring af slagterierne, men direktør Albertsen, Wenbo, kunne på formands- og direktørmødet alligevel ikke lade være med at udtrykke sin undren over, at man først gik så langt som til at udvide til 3 kg-pakninger for så derefter at gå tilbage til 1 kg! En del af forklaringen var naturligvis, at Tulip på et møde 9/9 1972 godkendte forslaget og derefter meldte sig ind pr 1/10 1972, (ESS 14/9 1972).

På næste formands- og direktørmøde

drøftede man i øvrigt et forslag til nye vedtægter – i et 4. udkast. Det fik en positiv modtagelse. De vigtigste ændringer gik på medlemskabet og ledelsesreglerne. Før sendte hvert indmeldt eksportslagteri 1 delegeret til generalforsamlingen, nu fik man på forhånd 1 delegeret plus 1 mere pr påbegyndt 100.000 svin. Men da generalforsamlingen for fremtiden kun var et orienterende møde, hvortil landbo- og husmandsforeningerne ikke længere havde stemmeret, betød det ikke så meget. Magten var placeret i den 14-mands store bestyrelse: Fællesbestyrelsens formand, der var født formand i Salgsforeningen, 5 folkevalgte repræsentanter for andelslagterierne, valgt i 5 lige store valgkredse, 5 direktører fra andelsslagterierne, 1 direktør fra privatslagterierne og 2×1 repræsentant for Landbo- og Husmandsforeningerne. Vedtægtsændringen skulle ske med 2/3 flertal, ændringen af sortiments- og leveringsbestemmelser med

60% flertal. Men de mange papirer blev indtil videre gemt til side. En fremtid i EF ventede forude. Ingen vidste sikkert, hvad den ville bringe udover højere priser. Salgsforeningen havde måttet se de branchepolitiske muligheder slippe sig af hændte, da regering og folketing besluttede at placere EF-administrationen af markedsordningerne i Landbrugsministeriet. Landbrugsorganisationerne blev nok medinddraget, men kun i et rådgivningsudvalg sammen med handel, industri og de berørte ministerier (lov af 15/12 1972). Pengene til administration af brancheliggende måtte derfor hentes gennem særlige produktionsafgifter. Rundt om i de nye slagteriselskaber holdt man vejret i spænding. Hvad ville fremtiden bringe? Ville man få de forventede afsætningsmuligheder af hel- og halvfabrikata? I så fald havde man ikke større brug for en salgsforening, der nu som før mest gjorde det i baconsider i bedste danske stil.

SAMMENFATNING AF

HOVEDAFSNIT I

I 1960'erne søgte landmændene i stigende grad at specialisere sig. Inden for husdyrbruget kom svineproduktionen ind på førstepladsen. Det hjemmeavlede korn, suppleret med proteinholdige foderstoffer, blev herigennem »forædlet« til primærproduktet: det danske baconsvin. I perioder havde slagterierne og deres fælles afsætningsorgan Salgsforeningen svært ved at sælge de videreforædledede produkter. Gennem en markedsdelingsaftale 1/4 1964 låstes leverandørerne til det engelske baconmarked fast på de op-

nåede procenter - for Danmarks vedkommende ca. 48 %. Udover den ene mio svin til konservesindustrien havde Salgsforeningen ingen faste aftagere af betydning.

Slagteriernes formand 1959-1975, Johs. Dons Christensen, ønskede da gennem en kvotering at låse produktionen fast på ca. 10 mio svin, men på grund af Landboforeningernes og Husmandsforeningernes modstand måtte denne plan opgives.

Rationalisering af en nedslidt slagteristruktur gennem sammenlægning af

virksomheder, »fusioner«, stod på Dons Christensen program. Der blev da også hertil nedsat et »strukturrationaliseringsudvalg«, men slagterierne tøvede stadig.

Den næste delperiode »Hjemmemarkedet spærrer af for det frie udsyn 1966-1969« har som emne den fascination det sikre og godt betalende hjemmemarked udøvede på den tids slagteriledere. Udover de økonomiske fordele herved så Dons Christensen klart de styringsmuligheder, der lå i at få slagterierne til at optræde i sluttet flok. Med den sjællandske fusion FSA i 1968 var der taget hul på strukturrationaliseringen. De nye storslagterier - og især deres ledere ville gerne sælge deres flæsk selv, og dermed kom Axelborg i anden række. Vejle Andels-Svineslagteri, bedre kendt som »Tulip«, ønskede for sin part at forædle grisen fra tryne til halespids. Derved kom slagteriet i konflikt med Salgsforeningen, der modsat forædlingsvirksomhederne var interesseret i så høje råvarepriser, som vel muligt. I første omgang trak Salgsforeningen det længste strå, også fordi det lykkedes at få indført et system med »stoppriser« på hjemmemarkedet pr 21/3 1969.

Til gengæld blev baconslagterierne holdt skadesløse for de salgsindtæger, der herigennem gik deres næse forbi. En form for økonomisk udligning kunne man sige. Tredje og sidste delperiode »Den danske bacongris har problemer 1970-1972« har som hovedtema den krise den danske landrace løb ud i i 1960'erne. Det racerene dyr fremviste nok de kvaliteter, de engelske baconspisere gerne så konkretiseret på deres morgenbord, men som biologisk omsætningsmekanisme var den gået i stå. Mere mad i trug gav

ikke automatisk mere kød på grisen. Dens konstitution var heller ikke uden lyde, modtagelig som den var for alskens svinesygdomme. Efter udenlandsk forbillede indførte man da et SPF-system, hvor man ved at beskytte de nyfødte grise mod de mest almindelig sygdomme fik tilvejebragt et bedre avlsmateriale. Gennem krydsavl forsøgte man desuden at få forbedret grisens biologiske data.

På slagterisiden blev FSA-fusionen fulgt op af en række sammenlægninger. Vejle fik herved rådighed over leverancerne til Grindsted, Hammel, Horsens og Odder og dermed lå vejen tilsyneladende åben for en virkeliggørelse af direktør P. B. Johansens visioner om en 100% forædling af grisen. Med dette mål for øje gik Tulip da i september 1972 påny ind i Salgsforeningen efter 13 års enegang. Gammelt nid og nag syntes glemt.

Nu ventede alle på hvad tilslutningen til EF ville bringe. I dette kapløb havde Dons Christensen godvilligt afstået førertrøjen til Landboforeningernes Anders Andersen, som pacet frem af kvæg- og kødinteresserne *ville* i EF med eller uden England ved sin side. Dons Christensen var her af den opfattelse af svinekødssektoren let risikerede at komme i klemme over for andre og stærkere landbrugsinteresser. Og hvorledes styre en slagteriverden under opbrud, når hjemmemarkedsordninger og andre nationale reguleringssystemer blev erstattet af EF-ordninger af markedsøkonomisk karakter? Dons Christensen var af natur ikke politiker, men slagterileder. Det var på en gang hans styrke og hans svaghed, når »Systemet Dons Christensen« skulle tilpasse sig en verden under omdannelse.

DANSK SVINEPRODUKTION

KRYDSEK SIG FREM

1973-1983

Afsnit 2

PÅ EF-ØKONOMIENS

BETINGELSER 1973-1978

En forsinket strukturtilpasning

Allerede før optagelsen i EF var strukturudviklingen i landbruget ved at gå i stå, og denne tendens blev tydeligere efter 1/1 1973. Man ventede sig meget af fremtiden, og de årlige tællinger viste det sort på hvidt: En gård blev ikke solgt, men

snarere udvidet gennem køb eller delforpagtning. Der skulle produceres flere dyr. Især var man glad for kalvene, de blev fedet op, så man kunne få del i en profitabel kødproduktion til EF-priser. Gik uret med andre ord i stå? Nogle nøgletal for udviklingen i det første EF-år vil kunne belyse dette.

Nøgletal for landbrugsudviklingen 1973-1978

<i>Sagsforhold</i>	1973	1978
Antal landbrugsbedrifter	133.000	119.000
Landbrugsbefolkningens andel af totalbefolkningen	425.000	ca. 340.000*
Antal medhjælperere (helårsarbejdere)	26.400	17.500
Antal traktorer	178.800	184.900
Antal mejetærskere	44.900	40.323
Antal korntørringsanlæg	34.500	34.100
Antal foderblandingsanlæg	6.400	10.500
Antal malkekøer	1.162.000	1.054.000
Antal svin	8.423.000	8.758.000

* 1977

Umiddelbart betragtet viser tallene, at optagelsen i EF ikke i længden kunne bremse strukturtilpasningen. De skjuler imidlertid den kendsgerning, at produktionsapparatet blev moderniseret i stigende tempo. I gruppen af bedrifter fra 0,5 ha til 30 ha blev nedlagt 14.500, til gengæld øgedes de større bedrifter med 1.400 og de rådede nu over $\frac{1}{4}$ af landbrugsarealet mod $\frac{1}{5}$ i 1973. Tunge dieseltraktorer og mejetærskere med en skårbredde på 11 fod eller mere klarede markarbejdet, og i stalden overtog maskinerne også en større del af arbejdet. I 1978 havde 3.400 svinebesætninger eller 4,5% af samtlige foderblandingsanlæg. Bygmarkerne dækkede nu næsten $\frac{1}{10}$ af kornarealet og godt halvdelen af landbrugsarealet - til glæde især for svinene og deres ejere. Høstudbyttet steg fra 134,8 mio i 1973 til 145,8 mio i 1978. Det bør dog erindres, at solskinsårene i 1975 og 1976 gav langt lavere høstudbytter. Dermed steg den udenlandske andel af foderstofforsyningen til 25% mod ellers 14-15%.

Husdyrholdet prægedes fortsat af vandringerne mod vest og af specialiseringen jfr. nedenstående oversigt over landbrugsbedrifter med hornkvæg og svin. Den typiske kvægavler var yngre end sin kollega svineavleren. Arbejdet med kvæget og med grovfoderet krævede sin

mand. Til gengæld opgav mange koholdet henimod delperiodens slutning. Forslaget om større medansvarsafgift på mælk og de stigende omkostninger gjorde indtryk. En del kvægavlere specialiserede sig i produktion af ungtyre.

Husdyrbrugeren og planteavleren fik som ventet højere priser i EF. Landøkonomisk Oversigt oplyser her, at landbrugs bruttofaktorindkomst voksede med næsten 50% i tiden 1974-78. Men da løn- og kapitalomkostningerne steg 75%, viste nettoindtægten kun en opgang på 25%. Nok havde en gennemsnitslandmand i 1978 godt 75.000 kr i årsindtægt, men den tro følgesvend i indkomstsammenligningen: den faglærte arbejder i provinsen tjente immervæk 92.900 kr.

Svineholdet går tilbage

»Overraskende nok er produktionen af svin i Danmark ikke steget i det første år af vort medlemskab i EF, og det ser heller ikke ud til, at det sker i 1974«. Så pessimistisk udtrykte Dons Christensen sig i sit forord til slagteristatistikken for 1973. Han opregnede en række faktorer, som kunne tænkes at bære skylden herfor: stigende proteinpriser, usikkerheden i slutningen af 1972 om medlemskabet af EF og endelig en vis tendens til, at landmæn-

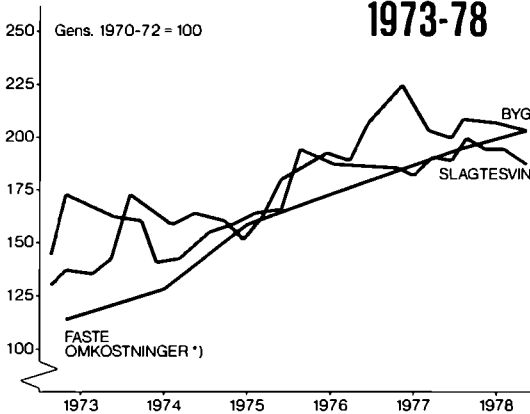
Landbrugsbedrifter med hornkvæg og svin 1967-1979

	Ialt			Brugerens gns. alder 1979	Gns. besætningsstør. 1979	
	1967	1972	1979		Hornkvæg	Svin
<i>Pct. sammensætning:</i>						
Med hornkvæg og svin.....	78,1	60,9	36,9	52	40,9	88,9
Med hornkvæg, uden svin.....	4,2	6,7	16,6	48	58,0	-
Med svin, uden hornkvæg.....	9,6	20,0	22,8	53	-	189,7
Uden hornkvæg og svin.....	8,1	12,4	23,7	54	-	-
Landbrugsbedr. ialt 100 stk.....	159,3	134,0	122,7	52	24,7	76,1

dene hellere ville avle korn og holde kreaturer end at producere svin. Svineholdet var trods det stigende antal storbrug endnu ikke blevet så specialiseret en håndtering som kvægbruget. De små besætninger med mindre end 50 svin beholdt stadig deres besætningsandel. Sohødet var fortsat noget, som det mindre brug tog sig af. Efter Dons Christensens opfattelse var staldkapaciteten udnyttet fuldt ud, og en udvidelse af produktionen forudsatte derfor ganske store investeringer.

Hvilke informationer fik svineproducenten da om principperne for sin virksomhed og for sine økonomiske overvejelser? Slagteristatistikken for 1978 bruger her en grafisk oversigt over udviklingen i prisen på slagtesvin samt omkostningerne i svineproduktionen:

Markedsprisen for halve svin i EF 1973-78

*) Arbejds løn, forrentning og afskrivning af bygninger og inventar m.v.

Kurverne afspejler klart svineprisens himmelflugt ved indgangen i EF, men ligeså tydeligt omkostningernes sejrige forfølgelsesløb. Prisen på byg og på andre fodermidler var i de første EF-år for høj til at fremlokke den helt store svineproduktion. Kunne det i denne situation betale sig at investere hundredtusinder af kroner, ja endog millionbeløb i en tid, hvor renten steg til 15% eller endnu højere? For investeres skulle der. Avlsmaterialet

var ikke godt nok og skulle fornyes. I Sdr. Omme gennemførtes en række krydsningsforsøg, hvor fire nye racer: Yorkshirer, Norsk Landrace, Hampshire og Duroc blev prøvet i forskellige kombinationer med Dansk Landrace. Landmanden skulle holde sig godt fast i rækværket, når svineavlskonsulenten eller andre specialister i stedet for at tale om svin tryllede med bogstavkombinationer: Hvad vil du helst ha' - (YL)H, + LN(H) eller måske YN(H)? Hvis så landmanden spurgte efter beviser for en kombinations fortræffelighed, kunne konsulenten straks fremtage Landsudvalgets beretning for 1978 og pege på følgende oversigter over henholdsvis frugtbarhedsresultater og slagteegenskaber for baconsvin med tilhørende konklusioner.

I 1978 kunne man dog kun få sæd fra orner af Norsk Landrace, Hampshire og Duroc på forsøgsornestationen Hatting. Det havde dog stadig eksperimentets skær over sig, hvorimod benyttelsen af Yorkshiresæd i 1977-78 udgjorde 56.356 af de 356.000 søer, der var blevet insemineret ialt.

Uanset racekombinationen skulle svine have de bedst mulige betingelser for at omsætte de dyre FEs til kødtilvækst. I foråret 1975 indledte et særligt udvalg en »Rullende afprøvning af produktions- og staldsystemer«, kombineret med effektivitetskontrol, klimakontrol og staldbeskrivelse, sygdomsregistrering og tidsstudier. Det kostede her ca. 100 kr. mere pr sti at installere et våd- og støbfodringsanlæg i forhold til tørfodring, men til gengæld sparedes en 14-15 kr pr produceret gris i sparet foder og bedre daglig tilvækst, viste forsøgsresultaterne. Ville producenten gå ind i avlsarbejdet, kunne han forsøge at opnå anerkendelse for sin besætning som avlscenter efter en vis prøvetid som aspirantbesætning. Fra 1/9 1975 var fremavlssteder slået sammen

Frugtbarhedsresultater

Krydsningskombinationer	L	LH	(YL)L	(YL)H	(LN)L	(LN)H	(YN)L	(YN)H
Antal kuld	27	25	35	28	33	23	40	30
Antal levende fødte	10,4	10,2	11,5	10,3	10,5	10,4	11,6	10,7
Antal grise ved fravænnning	8,7	9,2	10,4	9,0	8,9	8,7	10,4	9,4
Gns. fødselsvægt pr. gris, kg	1,5	1,7	1,4	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
Vægt ved fravænnning, kg	15,9	17,3	16,9	17,0	17,3	17,6	17,2	18,3

De bedste frugtbarhedsresultater er opnået ved krydsningskombinationerne (YL)L og (YN)L. Sammenlignes Dansk Landrace og Hampshire, der skiftevis anvendes som sidste race, er de bedste kuldresultater opnået for Dansk Landrace. Kuldvægt ved fødsel og fravænnning er derimod størst for Hampshire.

Slagteegenskaber for baconsvin, (slagtet vægt 65 kg, levende vægt 90 kg)

Krydsningskombinationer	L	LH	(YL)L	(YL)H	(LN)L	(LN)H	(YN)L	(YN)H
Antal dyr	37	29	56	33	56	36	61	46
Sidespæk, mm	15,5	16,4	15,7	16,4	15,5	15,4	16,6	16,6
Areal af lange rygmuskel, cm ²	36,3	35,9	35,2	34,6	35,3	34,3	34,7	33,9
Pct. kød i siden (fra Bedøm.cent.)	62,0	62,2	62,1	62,1	62,9	62,6	61,5	61,6
kropslængde, cm	98,2	94,9	98,5	94,5	99,1	94,2	98,4	92,9

Tilvækst og foderforbrug

Dgl. tilvækst, gram	751	867	769	918	770	909	830	916
Foderforbrug pr. kg tilvækst	3,17	2,78	3,00	2,81	3,03	2,93	2,92	2,76

Sidespæk målet og arealet af den lange rygmuskel er bedst hos ren Dansk Landrace og (YL)L kombinationen.

Når Hampshire indgår i krydsningskombinationen, opnås en væsentlig kortere krop. Foderforbrug pr. kg tilvækst er lavere og tilvæksten højere, når Hampshire indgår i krydsningen.

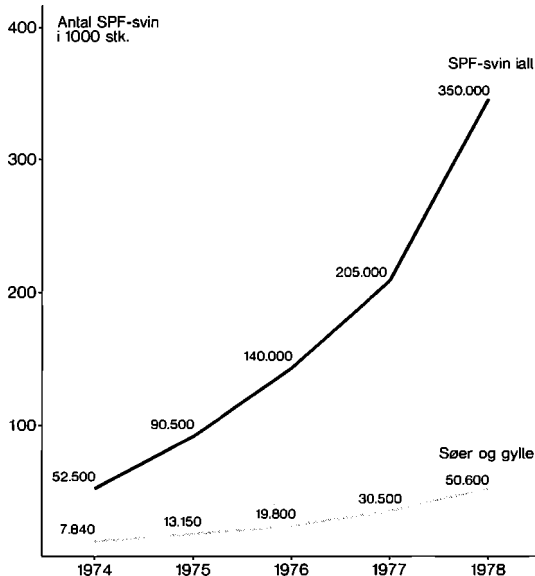
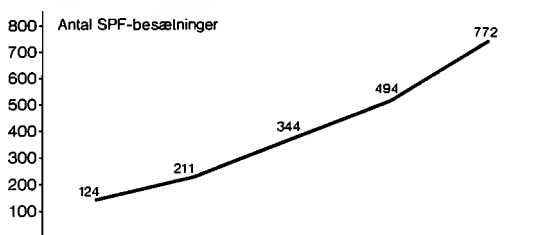

Udvælgelsen af avlsdyr foregår blandt andet ved hjælp af ultralydsscanning. Det her viste apparatur er fra 1970'erne. Scanningen, der foretages på billedet viser den lange rygmuskels tværsnit.

med de eksisterende avlscentre til en ny gruppe avlscentre, hvis antal som følge af en stramning af kravene samtidig blev reduceret fra 360 til 278. En anden mulighed var at blive indrulleret som opformeringsbesætning (1978: 140). Her produceredes gylte og sopolte, hvad enten det drejede sig om Dansk Landrace – Yorkshire (LY)-opformeringsbesætninger eller SPF-besætninger af samme kombination.

SPF-programmet udviklede sig i disse år med stormskridt, hvad nedenstående oversigt tydeligt viser:

Udviklingen i det danske SPF-program 1.7.1974-1.7.1978

Lavere foderforbrug, færre udsatte grise og færre bemærkninger fra slagteriet var de vigtigste faktorer bag det højere effektivitetsindeks, SPF-besætningerne kunne

fremvise. Der var også behov for et bedre indeks, når svineproducenten skulle leve op til de stadigt øgede kvalitetskrav, slagterierne stillede og så alligevel bevare en rimelig produktionsøkonomi: Regnskabsresultater fra 1975-76 viste nok, at en landmand netto kunne tjene 53 kr. i timen ved svinebrug mod 34 kr. ved kvægbrug, men de fortalte også, at dækningsbidraget pr årssø kunne svinge fra 3.020 til 465 kr og for fedesvin fra 145 til 25 kr.

Svinene, der ikke kom

Da porten blev slået på vid gab til Fællesmarkedet og dermed til den store, fælles pengekasse, stod godt 15.000 slagterifolk klar til at forvandle svinenes millionskare til endnu flere baconsider, mellemstykker, udkæringer, konserver, affald o.s.v. De levedygtige virksomheder inden for de enkelte slagterifusioner blev nødtørftig sat i stand og moderniserede, så de opfyldte EF's veterinære krav. Selvom de danske myndigheder længe strittede imod, måtte de til sidst acceptere kravet om midtflækning af svinene i stedet for den hidtidige fremgangsmåde, hvorefter ryggen på svinene blev hugget ud. Og da dette skulle ske før dyrlægekontrollen, måtte hele opstillingen på slagtegangen laves om. På et enkelt slagteri rådede man nu over en baconsprøjtemaskine. Den gjorde det muligt at fordele saltlagen bedre, hvorved man kunne indsprøjte en større mængde luge og dermed få 5-10 kr mere ud af grisen. At maskinen var en succes, sås af at der allerede i 1974 var 8 maskiner af denne art i virksomhed.

På kontorerne herskede også travlhed. Nyudnævnte salgsdirektører med deres hjælpere kimede det halve Europa ned for at få knyttet de nødvendige kontakter til de forventede aftagere. I fine nye mødelokaler så man projektgrupper i ivrig drøftelse af de planer og skitser, der var ved at

blive lagt for udviklingen. EDB-maskinerne skulle blot fodres med de nødvendige data, så kom løsningerne færdigsyede ud af den anden ende.

Nu ventede man kun på det stigende antal svin, landmændene uden al tvivl ville producere. Men det kom til at gå an-

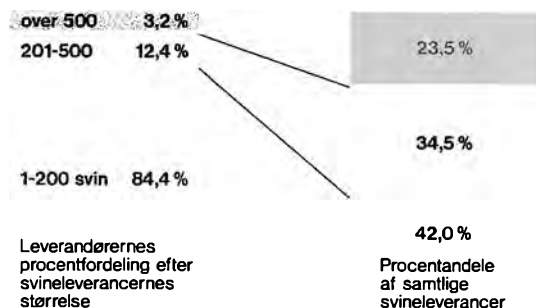
derledes. Følgende oversigt over modtagelsen på de enkelte slagterier 1973 og 1978 viser ingen større udvikling, nationalt som regionalt, mellem de to punkter. Den skjuler ovenikøbet den kendsgerning, at der i de fleste år var tale om en regulær tilbagegang.

Modtagelsen af svin på danske andelsslagterier og privatslagterier 1973 og 1978

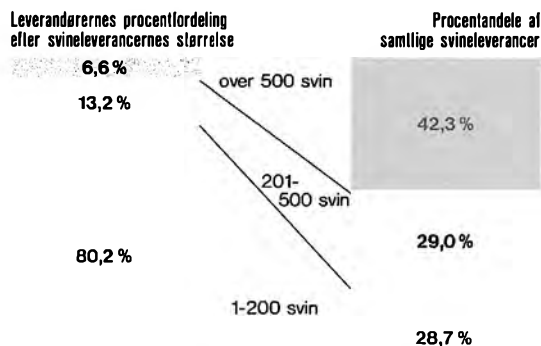
<i>Andelsslagterier</i>	1973		1978	
	<i>stk.</i>	<i>%</i>	<i>stk.</i>	<i>%</i>
FSA	1.543.679	13,8	1.481.105	12,6
Tulip	1.376.436	12,3	1.355.085	11,6
Wenbo	666.419	6,0	772.487	6,6
ØAS	662.526	5,9	993.631	8,5
NV	605.831	5,4	711.908	6,1
DC	558.543	5,0	587.404	5,0
Celebrity	536.264	4,8	457.689	3,9
Expo Fyn	496.316	4,4	514.351	4,4
Nr. Sundby	483.972	4,3	571.895	4,9
Syd	473.560	4,2	492.344	4,2
Skive-Viborg	443.677	4,0	604.885	5,1
Struer	394.977	3,5	549.964	4,7
Hobro	276.248	2,5	fusioneret med ØAS	
Bjerringbro	245.567	2,2	429.297	3,6
Thisted	221.126	2,0	330.033	2,8
Fåborg	218.864	2,0	248.452	2,1
Rønne	195.712	1,7	222.610	1,9
Nykøbing M	162.273	1,5	fusioneret med Skive-Viborg	
Svendborg	114.425	1,0	113.308	1,0
Års	116.797	1,0	fusioneret med Bjerringbro	
Hurup	95.205	0,9	fusioneret med Struer	
Silkeborg	77.240	0,7	40.927	0,4
Løgstør	76.704	0,7	fusioneret med Nr. Sundby	
Fjerritslev	70.597	0,6	fusioneret med Thisted	
Rudkøbing	60.100	0,5	78.062	0,7
Samsø	33.702	0,3	34.405	0,3
Ialt andelsslagterier	10.206.760			
<i>Privatslagterier</i>				
Herning	457.895	Royal Dane		
Holstebro	326.414	(Holstebro-Skærbæk)	432.859	
Lemvig	112.441	Lemvig	103.593	
Skærbæk	88.051	Herning-Skjern	588.486	
Ialt privatslagterier	984.801			
Total 1973	11.191.561	Total 1978	11.714.780	

Den fastfrysning af slagteriernes virksomhed svarer dog ikke helt til de faktiske forhold i kredsen af producenter, således som to nedennævnte figurer over leverandørstrukturen i Danmark 1973 og 1978 viser det:

Leverandørstruktur i Danmark i 1973

Leverandørstrukturen i Danmark i 1978

De små leverandører med 1-200 svin om året udgør i begge tilfælde $\frac{1}{5}$ af kredsen, men deres andel bliver reduceret til henved $\frac{1}{4}$. Det er svinefabrikkernes tid, kunne man sige med et ordvalg fra 1930'erne. Slagterierne modtog også andet end svin, hvad følgende tal viser:

	1973	1978
Voksent kvæg	144.525	240.861
Fedekalve	150.050	204.170
Spædekcalve	4.385	9.233
Geder, får og lam	14.087	6.456
Heste	137	1.578

Her er til gengæld tale om en betydelig fremgang, som slog igennem kort tid efter indmeldelsen i EF.

Ville man nu spørge, hvorledes de enkelte slagteriselskaber tilpassede sig en vigende modtagelsessituation, må svaret på forskningens nuværende stade blive lidt undvigende. Nogle oplysninger om Tulips udvikling i disse år kan dog give et fingerpeg om, hvilke problemer slagteriverdenen i almindelighed stod overfor.

Tulip i sol og i blæst

Som det tidligere er blevet vist, havde Tulip ikke en fuldt færdig plan for fusioneringen i 1971. Først og fremmest ville man have flere råvarer, så de senere års fremgang kunne videreføres, helst i øget tempo. De indre overvejelser var dog i december 1972 ført så vidt, at man med virkning fra 1/1 1973 havde fået ledelsesforholdene bragt på plads. I spidsen for det hele stod en administrerende direktør, naturligvis P.B. Johansen, og han blev assisteret af en direktør for hvert af de fire områder udvikling, produktion, salg og økonomi. På næste niveau havde hver af disse direktører da en række chefer, f.eks. på produktionsområdet 5 fabrikschefer (de to dog med rang af fabriksdirektør) samt en planlægningschef (H. C. Christensen). Salgsområdet rådede over tre eksportchefer, en marketingchef og en salgschef.

Chefgruppen blev da bedt om at kom-

me med forslag til Tulips produktionsudvikling. Det blev signalet til en mødevirk-somhed, som af de unge managementfolk blev opfattet som en enestående mulighed for at få tingene gennemdrøftet; af de ældre som én bedrøvelig forestilling, hvor ord, ord og atter ord erstattede handling.

I maj 1973 forelå en 12 sider lang »Plan for gennemførelse af TULIP's kortsigtede produktionsudvikling«, udtænkt af chef-gruppen og godkendt af direktionen. Heri var beskrevet 17 projekter, der spændte fra ekspeditionscentralisering til harmonisering af personaleforhold. Der skulle fortsat slagtes i Grindsted, Hammel, Odder og Horsens, hvorimod slagtingen i Vejle allerede blev indstillet 10/7 1972.

I Vejle skulle der oprettes et større »ba-consliceri« i forbindelse med havnelageret. Grindsted skulle bl.a. fabrikere 1 kg dåseleverpostej til EF i størrelsesordenen 3-5 t pr uge og i Odder arbejdedes med et rullepølseprojekt i størrelsen 8 t.

Horsens skulle ifølge de nye planer være ét stort slagtested med en ugekapacitet på 15.000 svin over to slagtelinjer med tilhørende køletunneller. Efter nattens nedkøling gik svinene til opskæring i den tidligere konserves- og pølsefabrik. I Horsens fandtes også en centralekspedition til forsyning af slagtere og supermarkeder i hele Tulips område.

Og hvordan gik det så? I sin beretning om fusionens første år erkendte formanden, A. Karlskov Jensen, at han kunne have ønsket sig et betydeligt bedre resultat.

Efterbetalingen blev på beskedne 30 øre, og de senere års millionopsparing var blevet reduceret til 3,2 mio kr af et samlet varesalg på over 1 mio kr. Hjemmemarkedet tog tæt ved $\frac{1}{3}$, Salgsforeningen $\frac{1}{4}$, USA og Canada $\frac{1}{5}$ og resten gik til mindre markeder som f.eks. Sverige (5%) og Japan/Okinawa (3%).

I januar 1973 blev disse resultater kom-

menteret og uddybet på 15 kredsmøder rundt om i området. Her mødte 2.057 leverandører frem for at give deres besyv med. Desuden afholdtes et repræsentantskabsmøde i april, og ved den lejlighed aflagde formand og direktør beretning om udviklingen. De to beretninger tilgik senere leverandørerne i form af en nyskabelse, »Orientering til leverandørerne«, senere »TULIP orientering«. De to ledere gjorde i disse papirer en del ud af forholdet til Salgsforeningen, og selv om tonen var positiv og urban i sin form, skinnede det dog igennem, at der inden 1/10 1973 skulle findes en løsning på spørgsmålet om Tulips fortsatte medlemskab. Johansen mente desuden, at Salgsforeningen burde forsyne England bedre, f.eks. ved at eksportere baconudskæringer dertil.

Som det senere skal blive vist fandt Tulip det imidlertid bedst at styrke sin for-handlingsposition over for Salgsforeningen ved ikke at forlænge sin indmeldelse udover 1/10 1973. I stedet traf man aftale med Danish Bacon Company (DBC) om at overtage de ca. 16.000 baconsider pr uge plus et antal midterstykker. I sin redegørelse til repræsentantskabet 17/9 1973 påpegede A. Karlskov Jensen, at Tulip som en kommende forædlingsvirksomhed ikke kunne være interesseret i at se en central noteringsreguleringspulje på ca. 150 mio kr blive brugt udelukkende til støtte for baconproducenterne. Tulip havde selv brug for sin andel til at finansiere de kommende udvidelser.

Regnskabet for 1972-73 gav en efterbetaling på 40 øre og en henlæggelse på 3,2 mio kr. A. Karlskov Jensens kommentar hertil var, at resultatet nok kunne tolkes forskelligt, men selv fandt han det særdeles tilfredsstillende. Især hæftede han sig ved, at resultaterne fra den planlagte produktionsspecialisering først kunne nå at slå igennem det følgende år. Men resultaterne udeblev. Tulip genindtrådte i Salgs-

foreningen 1/4 1974 og snart blev denne bedt om at afsætte et yderligere antal svin end de normale 8-10.000 baconsvin pr uge. Afsætningen af forædlede produkter, bl.a. på det amerikanske marked, slog imidlertid fejl, og i juli traf man i stedet aftale med Salgsforeningen om at overtage en del af de overflødige saltningseggede svin. Men problemerne stak dybere.

Den 16/9 1974 meddeltes det andelshaverne og medarbejderne, at Tulip beklageligvis måtte gennemføre en saneringsplan med det hovedsigte at bortskære mindre profitable produktioner for i stedet at koncentrere sig om mere lønnende ting. En 7-800 mand måtte nu søge andet arbejde. En måneds tid senere fik to af direktørerne ligeledes en fyringsseddel.

Det gav naturligvis genlyd i pressen, især den lokale. »Tulips ledelse erkender sine fejlpositioner«, sagde én overskrift. »Chokerende meddelelse, siger den fungerende formand for slagteriarbejderne i Vejle«, lød en anden. Leverandørerne hæftede sig nok lige så meget ved en tredje overskrift, som forkyndte, at der næppe blev råd til efterbetaling i 1973-74, og det kom også til at holde stik. Bestyrelsen vedtog på et møde 8/11 1974, at der hverken blev tale om efterbetaling eller udbetaling fra den omdiskuterede reservefondskonto II. Derimod fik de gamle Vejle-leverandører udbetalt de sædvanlige 4 efterbetalingsøre, som hvert år blev tvangsparet for en 5-årig periode.

Det tog repræsentantskabet fem timer at debattere årsberetningen og regnskab, da det atter mødtes 13/12. Radioavisen havde på forhånd bebudet, at mødet blev stormfuldt, men ifølge pressens referater må vindstyrken snarere bedømmes som stiv kuling. Regnskabet med årets 25 mio i underskud blev godkendt med stemmerne 142 mod 15. A. Karlskov Jensen gik som bekendt allerede det forudgående år

af som formand, og i hans sted konstituerede bestyrelsen sig senere med næstformanden, Vagn Skovsen. Bestyrelsen blev pålagt at søge drastiske reduktioner af omkostningerne gennemført, sådan en 15-20% lønreduktion. Bestyrelsen ville på sin side kræve en synlig forbedring af regnskabsresultatet og det senest 1/4 1975, ellers...

På forhånd sagde slagteriarbejderne fra over for tanken om en lønnedgang. Det er simpelthen hul i hovedet at tro, at man kan gribe ind i bestående overenskomster, erklærede deres lokale formand, Egon Th. Hansen. Og da dollarkursen stadig syntes fastlåst omkring de 6 kr, udeblev dermed også den ønskede bedring af regnskabsresultaterne, og 28/4 1975 tog direktør Johansen konsekvensen heraf ved at fratræde. Hans efterfølger blev den tidligere Hammel-diretør Sv. Aage Skov Thomsen. Dermed slutter den ydre historie om Tulips urolige ungdomstid 1971-75. Når engang den indre historie skal skrives, vil der nok fremkomme oplysninger, som placerer ansvaret noget sikrere, end det kan gøres her. Så meget står fast, at uforudsete ting som oliekrisen, lønexplosionen, dollarfaldet og lavere EF-kompensationer (»restitutioner«) væltede en bygning over ende, man på meget usikker grund var ved at opføre uden brug af arkitekt eller tegninger.

Andre steder forløb sammenlægninger og reorganisationer mindre dramatisk. Landets ældste fusion, FSA, besluttede på et tidligt tidspunkt, at man ville koncentrere slagtearbejdet på et moderne storslagteri i Ringsted. Det stod færdigt i 1976, og havde da kostet næsten 300 mio kr. Pengene hertil fik man bl.a. fra EF's FEOGA-fond. Arbejdet hermed skete i en vanskelig periode, hvor FSA havde besvær med at sikre sine leverandører i en hård konkurrence med nabofusionen Nordvest. Da slagteriet først var færdigt,

Den 30/4-1973 tager Ringsteds borgmester Thisted Knudsen det første spadestik til det nye storslagteri FSA Ringsted mens formand Otto La-waetz og direktør Tho-mas Kræmmer ser til. Godt tre år senere slagtes den første gris.

Væltet stakitvogn på Teglovnvej i Ringsted. Midt-sjællands Lokalhis-torisk Arkiv, Ringsted.

forestod en vanskelig indkøringsperiode. Overalt gjorde man samme erfaring: Det er svært at få en ny og stor skare af medarbejdere til at fungere som en helhed.

I slagteriregion Syd ville man ligeledes bygge et moderne storslagteri med en ka-

pacitet på ca. 700.000 svin om året. Det kom til at ligge i Blans og stod færdigt i 1977. Kreaturslagtningen koncentreredes i Bylderup Bov, charcuterivarer og sønderjyske specialiteter i Åbenrå/Dybbøl og konserverfabrikation i Gråsten.

Slagteriorganisation og fællesmarked

I det foregående har vi set, hvorledes de danske svineproducenter og deres slagterier reagerede på mulighederne i EF. Det er en problemfyldt verden, vi møder. Bevæger vi os herfra til Axelborg, bliver billedet yderligere kompliceret. Det måtte stå enhver klart, at slagteriernes organisationssystem måtte omdannes radikalt for at kunne udfylde sin hidtidige rolle som kommunikations- og styringsinstrument. Salgsforeningen havde mistet sin politiske magtstatus som forvalter af offentlige tilskud: 50-øres afgiften, hjemmemarkedsafgiften og eksportafgiften, alt i alt et beløb på 441 mio kr. Derfor kunne den ikke længere øve direkte indflydelse på produktions-, pris- og afsætningsforhold.

Til gengæld havde den som brancheorganisation i henhold til loven af 15/12 1972 fået tillagt provenuet af en produktionsafgift på 5 kr pr slagtet svin under 90 kg, 8 kr for svin over 90 kg. Dermed skulle der være dækning for de 50-60 mio kr, brancheomkostningerne var anslået til at ville udgøre. Samvirksomheden med fællesbestyrelsen i spidsen kunne stadig fortsætte som et slagteripolitisk kommunikationsorgan, men rådede ikke længere over de økonomiske styringsmuligheder, det nære samvirke med Salgsforeningen havde forlenet den med.

Som så ofte betonet af Dons Christensen: Styringen ovenfra havde kun ét formål, og det var at sikre producenterne den størst mulige indtjening. Når den forhåndenværende interesseorganisation ikke længere havde magt som agt, hvem tjente da producenternes sag? Det skulle EF som bekendt gøre gennem det sikkerhedsnet, der var udspændt under fælleskabets landbrugspriser. Gennem en mindste importpris, »sluseprisen« og en

importafgift, der skulle udligne forskellen mellem en lav kornpris på verdensmarkedet og en højere kornpris i EF, skulle det være muligt at sikre lønnende priser. Gik en importør under sluseprisen, kunne det imødegås gennem tillægsafgifter. Ved eksport ud af EF gav man gennem »restitutioner« eksportørerne et tilskud, der svarede til den fordel, konkurrenterne på vedkommende marked måtte have af en lavere kornpris. Hvis markedsprisen på svinekød i EF alligevel gik under et årligt fastsat niveau, »basisprisen«, kunne EF enten dekretere offentlige opkøb til en såkaldt »interventionspris« på 92% af basisprisen eller yde støtte til privat oplagring. I to perioder forud for Danmarks og Englands tiltræden, henholdsvis 11/4-31/8 1968 og 15/3-1/9 1971, havde man måttet ty til sidstnævnte foranstaltning.

Ud over det faste sikringsssystem bød EF i en overgangsfase på diverse støtteforanstaltninger. Vigtigst heraf var de såkaldte »tiltrædelsesudligningsbeløb«.

Herigennem skulle man gradvis udligne de forskelle i produktionsomkostninger, de varierende kornpriser i de enkelte lande indebar. Danmarks havde da regnet sig frem til et udligningsbeløb på 2,17 kr pr kg bacon, men fik i stedet 0,60 kr. Begrundelsen var den fordoblede kornpris. Det var et yderst utilfredsstillende resultat, erklærede Dons Christensen på delegeretmødet 1/3 1973.

Og udviklingen fortsatte. Allerede pr 1/9 1973 var tiltrædelsesudligningsbeløbet på bacon nede på 17 øre pr kg og holdt sig på dette niveau eller endnu lavere frem til maj 1975, hvor den steg fra 0 til 52 øre. Som compensation for den engelske devaluering fik Danmark et »monetært« udligningsbeløb, svarende til forskellen mellem den »grønne« Sterlingkurs, omregnet til kroner, og gennemsnitskursen for Sterling i København.

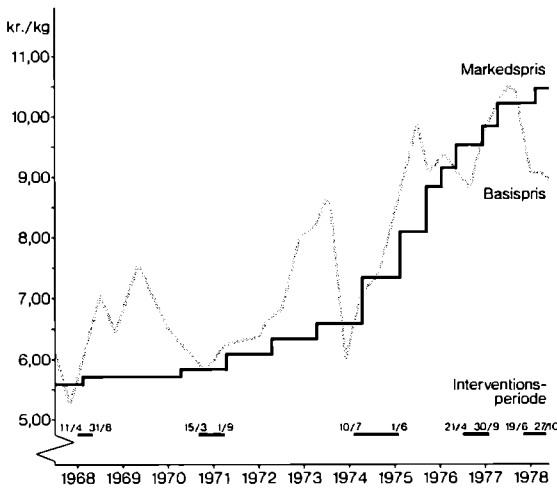
Monetære udligningsbeløb tilfaldt også

dansk landbrugseksport til andre EF-lande med flydende valutaer såsom Frankrig Italien, Tyskland. Pr 7/5 1974 indførte Italien desuden en deponeringsordning, hvorefter der i 1/2 år rentefrit skulle bindes et beløb på 50% af importvarens cif-værdi.

Ordningen blev atter ophævet for svinekød den 23/6, for andre landbrugsvarer 22/7, men løb videre for oksekød, nu dog reduceret til 25% af importværdien.

Til de fleste tider lå markedsprisen på svinekød et godt stykke over basisprisen, således som det fremgår af følgende figur:

Markedsprisen for halve svin i EF

Den fælles markedspris henviser til EF's handelsklasse II (standardkvaliteten). Basisprisen fastsættes politisk en gang årligt (normalt 1/11). Årsagen til de hyppige ændringer i 1977 er devalueringer af den grønne krone. Falder den gennemsnitlige markedspris i EF under et vist niveau, kan EF-myndighederne (Kommissionen) gribe til interventionsforanstaltninger i form af

- offentlig opkøb til interventionsprisen
- støtte til privat oplagring

Den viser også, at der i en periode 1974-75 blev foretaget intervention i form af privat oplagring. Danmark tegnede sig da for 28.000 t af ialt 120.000 t.

Restitutionerne på kødkonserves androg i begyndelsen af 1973 3,87 kr pr kg for dåseskinker. EF-kommissionen ville dog gerne tage toppen af det høje prisni-

veau i EF og kunne også påberåbe sig prisstigningen på korn, der jo reducerede de amerikanske skinkeproducenters konkurrencefordel. Derfor blev restitutionsbeløbet på dåseskinker pr. 1/2 1974 nedsat til 2,27 kr pr kg og lå fra slutningen af 1975 på under 2 kr pr kg.

Som tabellerne bagest i bogen viser, kunne den danske eksport af slagterivarer under disse omstændigheder ikke øge sin andel af landbrugseksporten.

Der kan næppe herske tvivl om, at interessegrupper som kornavlere og kvægbrugere nød større bevågenhed fra politisk hold i EF end svineproducenterne. Bortset fra den beskyttelse, der måtte ligge i afgiftssystemet, måtte de svineproducerende lande i EF klare sig på markedsøkonomiske vilkår. Hvilke muligheder havde Salgsforeningen i denne situation?

Tordenskjolds soldater fra Frederik VI's tid.

Som det blev vist ovenfor s. 220 ff, havde Salgsforeningens vedtægter længe været til debat. I begyndelsen af 1973 havde de drøftede ændringer dog fået en sådan form, at hele materialet kunne forelægges for de kompetente forsamlinger til endelig godkendelse. Første led var Samvirksomheden på dens delegeretmøde 1-2/3 1973. Dyrlov Madsen fremlagde her ændringsforslaget. Nu kunne en 60% majoritet mod et tidligere forslags 2/3 majoritet ændre de vigtige protokollater omkring leverings- og sortimentsbestemmelser (§2.2.2), som i parentes bemærket endnu kun forefandtes i skitseform. Ellers var der ingen større ændringer i forhold til det tidligere omtalte udkast af september 1972 (se ovenfor s. 223). Salgsforeningens reelle magtcentrum var herefter den 16-mands store bestyrelse, som atter udpegede et forretningsudvalg på 5

medlemmer: formand, næstformand, to andelsdirektører og 1 privatdirektør. Grue-Sørensen, Struer, var ikke glad ved tanken om, at en stor del af Fællesbestyrelsens medlemmer dens sædvaner blot tog en anden kasket på og derefter satte sig som bestyrelsesmedlem i Salgsforeningen. Det var Tordenskjolds soldater om igen og, fortsatte han sin historiske rundtur, de kasketprydede gengangere var måske lidt for meget åndsbeslægtede med Frederik VI. Hans ændringsforslag blev imidlertid afvist med 136 nej-stemmer og 6 ja-stemmer og derefter sagde 129 ja til de nye vedtægter, 3 undlod at stemme.

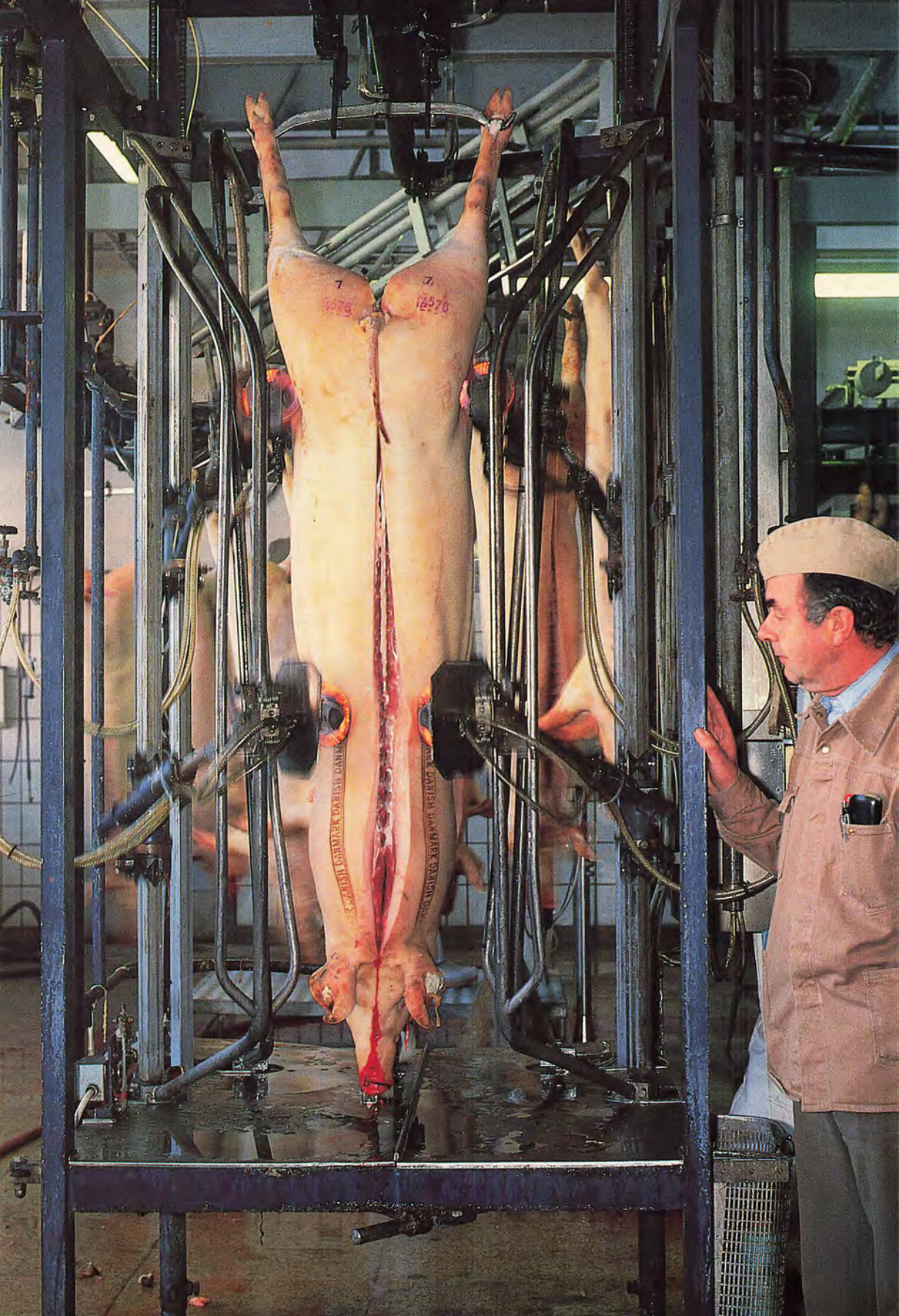
På Salgsforeningens generalforsamling 5/4 1973 blev vedtægterne ligeledes vedtaget og denne gang enstemmigt. Pilegaard Larsen fra Landboforeningerne var dog ikke begejstret ved tanken om et almægtigt forretningsudvalg, der reducerede bestyrelsen til slet og ret at være et repræsentantskab. Hvis det skete, ville han forbeholde sig sin stilling. Det vil ikke ske, erklærede Dons Christensen. Forretningsudvalget skulle holde overopsyn med den daglige virksomhed og desuden foretage den ugentlige pris- og noteringsfastsættelse.

Men og et stort men: De meget omtalte protokollater om leveringsbestemmelser og sortimentsregler ventede stadig på deres endelige udformning. Det 13-mands store vedtægtsudvalg havde naturligvis også arbejdet intenst med disse problemer, men efter forslag fra Tulips P.B. Johansen blev sagen stillet i bero, indtil et 3-mands ekspertudvalg havde haft lejlighed til at se på slagteribranchens problemer. Udvalget kom til at bestå af en seniorgruppe: Professor Thorkil Kristensen, Institut for fremtidsforskning, professor Th. Herborg Nielsen fra Handelshøjsko-

len i København og professor Arne Rasmussen, også fra Handelshøjskolen i København. Hertil kom en amanuensis-gruppe bestående af lic.merc. Søren Heede, lic.agro. Erik Juul Jørgensen og amanuensis Per Sørensen. Arbejdsdelingen mellem de tre professorer var nationaløkonomi, afsætningsøkonomi og organisationsteori. Udvalget begyndte sit arbejde i januar-februar 1973 og foretog i de kommende måneder en række virksomhedsbesøg. Desuden var de også på studieture i udlandet, herunder USA. Der er grund til at tro, at udvalget ikke mindst så på de problemer, modsætningsforholdet mellem Tulip og det meste af den øvrige branche frembød. Kunne man her finde en fælles formel for et samarbejde mellem forskelligartede, mere principielt ligeberettigede systemdele ville meget være vundet.

Ekspertter og politik

På Salgsforeningens bestyrelsesmøde 7/6 1973 kunne ekspertudvalget da løfte sløret for de overvejelser, man havde gjort sig om opgavens omfang og mulige løsning. Det er jo yderst komplicerede forhold, vi har med at gøre, lød eksperternes vurdering. Det var nu sin sag at belære rutinerede branchefolk om slagterihåndteringsens rette udøvelse. Da tidsfristen desuden var knap, kunne de ikke nå at komme rundt i alle hjørner. Herborg Nielsen fandt det da bedst at forenkles det eksisterende mønster til en art model, der klarere end den komplicerede virkelighed blotlagde problemerne. Forlængede man dette perspektiv eksempelvis 5-10 år ud i fremtiden, ville det nok give folk noget at tænke på. Og vi har ikke svaret på alle problemer, betonedes Thorkil Kristensen. Ville bestyrelsen foretrække en åben

drøftelse af et seminaroplæg eller så man hellere en mere eller mindre færdig løsning? Det første, lød det samstemmende svar. Vi forventer ikke et færdigt forslag, betonedede Tulips P.B. Johansen. Sagen er for vigtig til at blive forceret frem. På forretningsudvalgets møde 14/6 accepterede han, at seminaret først kunne finde sted i september.

Tulip skiftede imidlertid taktik. Tidligere havde man koblet eksportudvalgets virksomhed sammen med overvejelserne om fusionens fortsatte medlemsskab i Salgsforeningen efter 1/10 1973. Nu forelå imidlertid 9/7 en telexmeddelelse fra Vejle: Da spørgsmålet næppe var afklaret inden 1/9, ville man gerne vide, om Tulip som ikke-medlem alligevel kunne benytte Salgsforeningens containere til sin bacontransport? Det forbavsende næppe Johansen at høre Dons Christensen tage afstand herfra, da forretningsudvalget mødtes tre dage senere. Ville og kunne Salgsforeningen forhindre Tulip i at handle med agenterne, frittede Johansen videre. Det må medlemkredsen afgøre, svarede formanden. Personligt anså han det imidlertid for en stor ulykke, om der eksisterede to udbydere af dansk bacon i England. Vi er ansat til at opnå det bedst mulige for dansk landbrug, præciserede han.

Snart derefter forelå et første notat fra ekspertudvalget. Det kom til behandling 9/8 1973 i en udvidet kreds, sammensat af de to centrale slagteribestyrelser, ESS-udvalget og Ekspertudvalget. Professor Thorkil Kristensen sammenfattede notatet med at påpege, at tendensen gik mod færre og større fusioner. Det ville gradvis reducere Salgsforeningens rolle, om ikke denne blev tilpasset den nye situation. De

aktuelle problemer delte sig naturligt i to grupper: de kommercielle og de branchemæssige. Denne dobbelthed var den nuværende Salgsforening ikke godt skikket til at slå bro over. Rækken af systemer bag organisationen og dens virkemåde måtte justeres, så de passede til de nye forhold, og der måtte udvikles et apparat, som løbende kunne tilpasses systemet. En sådan justering savnedes især i det dansk-engelske afsætningssystem. Landbrugets fælles Londonkontor, DAP, arbejdede ikke godt sammen med DBC. Mon ikke sidstnævnte skulle have en stærkere placering i såvel den generelle markedspåvirkning som i baconsalget? Salgsforeningens hidtidige prispolitik øvede en stor indflydelse, ikke alene på slagteriernes økonomi, men også på råvarernes fordeling og dermed på hele strukturudviklingen. De forekommende eksempler på undersalg kunne man imødegå gennem samråd om eksporten. Et lignende arrangement burde iværksættes vedrørende slagteriernes investeringer. Hertil svarede Dons Christensen, at han for sit vedkommende ikke havde mærket en sådan dobbelthed. Alt virkede jo i landmændenes og slagteriernes fælles interesse. Etablerede man nu to organisationer hertil, ville det reelt kun betyde, at den samme gruppe af ledere tog en anden kasket på, når de gik fra det ene møde til det næste. Johan Philipsen fra Syd ville dermed gerne sondre skarpere mellem de to sæt opgaver, uden dog at skille dem ad rent organisatorisk. Hans direktør, Gert Haurum, ville hellere sælge alt flæsket gennem DBC end gennem DAP, som var meget dyr i drift. I forvejen havde DBC 2/3 af det danske bacon. Til det sidste replicerede Dons Christensen, at

Øverst til venstre: Udsøgning med elsav. Efter 1980. Slagteriregion Syd, Blans.

Nederst til venstre: Tegning af Axel Henriques i Blæksprutten 1934.

ikke alle købere af dansk bacon i England ville handle med DBC. Direktør Holm, Skive, var dog ret uenig med formanden. DBC kunne og burde spille en langt større rolle, men beklagelivis kunne DAP og DBC ikke samarbejde herom.

Er det realistisk at tale om samråd om afsætning og investeringer uden samtidig at have et økonomisk fællesskab som Salgsforeningen var udtryk for, ville J.O. Jensen-Sønderup, Års, vide. Eksperterne var vist blevet besnakkede for meget af de lokale slagteriledelser, der spekulerede i billige råvarer, akkurat som producenterne så på efterbetalingen. Bastholm Jensen, Wenbo, ville samle det hele under én fælles branchebestyrelse. Under den skulle Salgsforeningen virke for at skaffe producenterne den størst mulige fortjeneste og for at pleje det engelske marked. Et markedsudvalg med deltagelse af alle fusionsdirektører og repræsentanter for de øvrige virksomheder skulle her diskutere pris- og omsætningspolitik.

Landboforeningens Pilegaard Larsen var tilhænger af den størst mulige centralisering med tilsvarende decentralisering af arbejdet. En bedre kommunikation ville løse mange problemer, mente direktør Kræmmer, Ringsted. At slå alle virksomheder over én kam, var det samme som at gøre vold på virkeligheden. De to andre eksperter, Arne Rasmussen og Th. Herborg Nielsen, betonedede samstemmende, at man først og fremmest havde villet problematisere de faktiske modsætningsforhold i branchen og ikke straks lukke af for en debat med at præsentere fuldt færdige løsningsforslag. Debatten klingede lidt efter lidt ud i en drøftelse af de kapitalkrav, en effektiv, fælles prispolitik i Salgsforeningens regi ville koste. Der var bare den hage ved det hele, at pengene hertil skulle tages fra landmændene, og de havde selv hårdt brug for dem. Følgelig skulle landmændene have den bedst

opnåelige grundpris for deres grise, og det krævede ubetinget sammenhold, konkluderede Dons Christensen for sin part. Hvad burde der efter Tulips opfattelse ændres i de bestående forhold, ville for manden vide på det næste forretningsudvalgsmøde 16/8. Hertil svarede P.B. Johansen, at man gerne ville indmelde sig pr 1/10 1973, men at også andre end Tulip burde være med til at foreslå ændringer. Og hvad mente formanden selv om professorrapporten, lød hans modspørgsmål. Jo, den var skam udmærket bortset fra at den opstillede det skinproblem, at der eksisterede et modsætningsforhold mellem det branchemæssige og det kommercielle, mellem slagterier og salgsforening. Og mellem DBC og DAP. Derimod havde professorerne ret, når de andetsteds i rapporten nævnte sammenholdets betydning. Johansen ville på sin side have forholdsvis få fusioner, og de skulle forædle varen 100%. Der var for mange sælgere nu. Et mindre antal kunne bedre finde sammen i det samarbejdsudvalg, eksperterne foreslog. Fusionerne var nu inde i en vanskelig etableringsperiode og brændte efter at kunne bevise, at det var rigtigt at gå sammen. Fra 1/10 1973 markedsførte Tulip sine baconsider gennem DBC og med et spedititionsfirma som transportorganisation. Så kan Tulip ikke være med i Salgsforeningen efter 1/10, erklærede formanden. Næste dag forelå en pressemeddelelse fra Tulip, hvori det oplystes, at man ikke ville genindmelde sig i Salgsforeningen pr 1/10 1973. Ekspertudvalget kunne umuligt nå at blive færdige med dets overvejelser så betids, at Tulip ville blive i stand til at overveje situationen tilstrækkeligt. Det betød, at Tulip nu skulle have solgt sit bacon i England, og da Salgsforeningen havde afslået at lægge containere til, havde man i stedet overdraget DBC salget af sine baconsider. En indmeldelse i Salgsforeningen

efter 1/10 1973 kunne stadig komme på tale, men så måtte der ikke lægges Tulip hindringer i vejen.

Få dage senere kom sagen for i Fællesbestyrelsen, som jo også talte Tulips næstformand Vagn Skovsen. Alle kollegerne var enige om at beklage Tulips handlemåde. De beskrivende ord spændte fra »malplaceret« (Dons Christensen) til »ganske uansvarlig« (Otto Lawaetz). Hvorfor sådan en hast, spurgte Dons Christensen. I ESS-udvalget var man efter en marathonrunde på 20 møder omsider nået frem til et kompromis om vedtægter og protokollater. P.B. Johansens ønske om at få et ekspertudvalg til at kulegrave hele spørgsmålet var også blevet imødekommet. Og netop som man var i færd med en hel møderække, tog Tulip dette skridt. Hertil svarede Skovsen, at han personlig helst så Tulip forblive i Salgsforeningen, men tidspunktet til at forhandle sig til rette var nu blevet forpasset. Ekspertudvalget nærrede han ikke de samme forventninger til som andre. Ventede Tulip til 1/10 med sit baconarrangement, stod man i en meget dårlig position.

Et brud på en 40-årig tradition

Således karakteriserede Dons Christensen Tulips beslutning, da Salgsforeningen holdt sit næste bestyrelsesmøde 23/8. Den måtte simpelthen omgøres, ellers faldt det hele fra hinanden. Johan Philipsen, Syd, ville dog have et tilsvarende brev fra Danish Crown draget ind i debatten. Her meddeltes at selskabet næppe ville trække sin deponerede udmeldelse tilbage, når Tulip ikke var medlem pr 1/10. Sagen drejede sig efter Philipsens opfattelse ikke bare om Tulip, men også om Danish Crown og dermed på lidt længere sigt også hans eget selskab. Her var tale om politik. Tulip havde med sit skridt

villet skaffe sig en forhandlingsposition af omtrent samme styrke som Salgsforeningens. Derfor kunne man svække Tulips position ved at fire lidt. Vi har spillet et for hårdt spil mod Tulip, og det kunne i længden blive meget farligt, erklærede han.

De øvrige indlæg bragte ikke nye synspunkter frem, men formede sig mest som en enig fordømmelse af Tulips handlemåde.

Johansen holdt dog fast ved sit: at sagen ikke alene drejede sig om Tulip, men om 30 virksomheder og deres forhold til Salgsforeningen. I øvrigt fandt han, at Salgsforeningen var stillet over for en umulig opgave, når afleveringerne kunne svinge fra 95.000 til 160.000 svin om ugen. Nu måtte man under professorudvalgets ledelse se at få kulegravet hele systemet, så begrebet markedsføring fik et reelt indhold. Kollegaen Thomas Kræmer fra FSA mente, at Johansen undervurderede den markedsryddende opgave, Salgsforeningen faktisk havde løst i England. Det kunne ikke have været gjort bedre. Sagen blev derefter udsat til et formands- og direktørmøde 12-14/9 1973. Hvis Danish Crown gik ud, kunne dette selskab stadig få lov at bruge Salgsforeningens containersystem.

Et nyt bestyrelsesmøde i Salgsforeningen 30/8 1973 bragte ikke nye toner ind i debatten. Fire dage senere meddelte Tulip, at man i oktober kvartal kun ville markedsføre baconsider, og at man ville følge Salgsforeningens leveringsbestemmelser. Desuden ville man sende mindre prøvepartier af midterstykker eller andre udskæringer til DBC, men formidlet gennem Salgsforeningen.

På Hotel Kongens Ege i Randers samlede da repræsentanter for slakteribranchen til et seminar med Ekspertudvalget 13-14/9 1973. I sin indledning betonedes Thorkil Kristensen, at der udover sam-

menhold om råvaren også var et hensyn at tage til ønsket om en passende forrentning af en samlet virksomhedsinvestering på 2-3 mia kr med 15.000 ansatte. Over for stadig stærkere organiserede aftagere kunne man styrke sin position enten ved at fusionere vertikalt, dvs følge råvaren helt frem til forbrugerne eller også horisontalt ved at lade flere slagterier gå sammen. Gik markedet først i opløsning, var det signal til indbyrdes kamp. Konservesslagterierne ville have lov til at købe de råvarer, de havde behov for, og det til rimelige priser. Ærgeligt nok havde netop Tulip sagt fra her, uden at udvalget var klar over, det brændte så hårdt på. Spørgsmålet var nu, om man turde risikere en spaltning af branchen. Fra kartellernes historie vidste man, at hvis nogen stod udenfor, ville de blot lukrere på de priser, kartellet opnåede. Om udvalgets forslag om investeringssamråd ville han erkende, at det var vanskeligt at gennemføre, men nødvendigt. Dansen omkring efterbetalingens forgyldte kalv havde desværre prisgivet den nødvendige konsolidering.

Således instruerede gik deltagerne da til gruppearbejde, hvor man skulle drøfte besvarelsen af en række spørgsmål, først og fremmest om en evt. opdeling af Salgsforeningen i en kommerciel og en branchemæssig del og om mulighederne for at holde samråd om eksport, investeringer og efterbetaling. Gruppe I refererede først sit svar ved Olaf Smitt: Alt skulle forblive, som det var. Derefter blev rækkefølgen brudt. Gruppe VI fik ordet og foreslog da, at Salgsforeningen skulle deles op i hele 3 afdelinger for henholdsvis brancheopgaver, salg af bacon og salg af andre produkter. Dermed fik de andre grupper besvarelse kun akademisk interesse, idet det dog kunne noteres, at de alle gik ind for en sondring mellem det kommercielle og det branchemæssige.

Senere forklarede Gert Haurum og Johan Philipsen tingene nærmere. Brancheforeningen skulle tage sig af alle fællesopgaver. Salgsforening I skulle have monopol på hele baconsider til England samt på salg til lande med centralt dirigeret indkøb. For Salgsforening II gjaldt et frit fællesskab for afsætning af alle andre varer. Datterselskaber skulle drives som selvstændige enheder, og Danepak skulle købe sine midterstykker på kommerciel basis. Det gamle system var godt nok for sin tid, betonedede Philipsen, men nu var forholdene anderledes. Faren for en sprængning af fællesskabet var overhængende, hvis Tulip stod udenfor og dermed satte en sneboldsreaktion i gang. Først og fremmest gjaldt det om ikke at slå slagteriernes vidt forskellige interesser sammen i én pulje.

To af de øvrige grupper erklærede, at de i grunden havde stor sympati for Syds forslag. Dons Christensen var nok med på en vis liberalisering, men alligevel så gammeldags indstillet, at han satte helhedens tarv højere end virksomhedspolitikens.

Næste dag indledte organisationsteoretikeren Herborg Nielsen. Der var efter hans opfattelse enighed om at bevare sammenholdet i branchen, men at brancheopgaver og kommercielle forhold måtte adskilles. Ved hjælp af den moderne teknik kunne man alligevel gøre branchen til en samarbejdende helhed. Desuden måtte man undersøge, hvad der talte for og imod at opfatte fri konkurrence som et handlingsmiddel.

Gruppearbejdet over dette oplæg bragte ikke større klarhed til veje. Alene Sydgruppen med Herborg Nielsen som ordfører tog konkret stilling til de fremlagte problemer. Gruppen fandt således ikke en priskonkurrence uheldig nu, hvor der var langt færre virksomheder. Fortsat skulle man dog have et vist sammenhold

»Bøffen og bananen«. Striden om menneskekostens rette sammensætning - kød eller grønt - er ikke af ny dato. Lægen og grøntsagsagitatoren Mikkel Hindhede, der siden 1904 offentlig havde slået til lyd for grønne og spartanske kostvaner, bærer ansvaret for en af stridens mere kuriose begivenheder. Dr. Hindhede, der i øvrigt var nevø til en af dansk landøkonomis frontløbere N. J. Fjord, udfordrede i foråret 1931 en af sine modstandere, slagtermester Walter Randrup, til et udholdenhedscykkeløb, der en gang for alle skulle afgøre tvisten mellem vegetarianere og kødspisere. Distancen aftales til Slotspavillonen/København-Roskilde og retur - godt 55 km. Den 8/6-1931 gik starten, der havde præg af en københavnerbegivenhed af de store. Tusindvis af tilskuere gjorde Roskildevej ufremkommelig, og det var kun ved politiets mellemkomst, at slagter Randrup og dr. Hindhedes stand-in - doktoren gik i sit 70. år - forsøgsassistent og gartner Frederik Madsen kunne tempopedalere. Frederik Madsen havde i årevis været prisgivet dr. Hindhedes kostforsøg og burde efter doktorens eget udsagn »være død snese af gange«. De to atleter gik sammen over etapemållinien i Roskilde. Efter et kort hvil gik væddeløbet atter østover og ved slotspavillonen kunne dommervognen - en taxa-droske med udrykningsflag - konstatere, at »bøffen«, slagter Randrup, i et hæsblæsende opløb havde besejret »bananen«, forsøgsassistent Madsen, med 2 sekunder. Et revancheløb blev ikke til noget. Derimod afholdtes kort efter en kapgang mellem vegetarianere og kødspisere fra Helsingør til København. Kødspiserne gik på ny af med en kneben sejr. Ovenfor er københavnske slagtere ved at lægge sidste hånd på en af standens opsigtsvækkende repræsentanter forud for cykelløbet. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

omkring problemerne overproduktion og undersalg. På gruppens ønskeseddel stod ikke to salgforeninger, men to salgsselskaber. Johan Philipsen ønskede lange og sikre bindinger på anmeldelserne og dermed meget strammere styring end nu. Peder Sørensen, ØAS, fandt, at Sydgruppen bar kappen på begge skuldre ved både at gå ind for en salgforening og det frie salg. Det var begyndelsen til enden på slagterisammenholdet, mente han.

Flere talere efterlyste Tulips holdning. Vi vil have en struktur, der passer til nutiden og fremtiden, erklærede Tulips Vagn Skovsen. Derfor kunne han fuldt ud tilslutte sig Syd-gruppens forslag. Beslutningen om ikke at indmelde sig pr 1/10 stod ved magt, da man havde disponeret længere frem i tiden. Dons Christensen konkluderede herefter, at nu måtte Salgsforeningens nye bestyrelse træde til. De seks direktører heri måtte i samarbejde med Johansen forhandle med Tulip og Danish Crown om en ordning efter 1/10 1973.

Det ombejlede Tulip

Da Salgsforeningens bestyrelse 20/9 1973 drøftede kommissoriet for det nedsatte forhandlingsudvalg, fastslog Dons Christensen, at udgangspunktet måtte være de nugældende forhold. Jamen skal udvalget da ikke have nogle retningslinjer at gå efter, spurgte P.B. Johansen lidt forbløffet. Jo, sørge for at bevare sammenholdet, svarede formanden. Bestyrelsen kunne løbende kommentere og vejlede udvalget, forklarede han. Desuden kunne man tilkalde professorudvalget.

Forhandlingsudvalgets formand, Thomas Kræmmer, rapporterede 8/11 1973 tilbage, at man indtil nu havde drøftet kommercielle problemer, især Englands-markedet. Stemningen var positiv, og der

herskede ikke større uenighed. Ved samme lejlighed forelå professorudvalgets 159 sider lange rapport »Slagterisektorens strukturelle udvikling«. Bortset fra at der stadig blev sondret mellem branchemæssige og kommercielle opgaver var det en god redegørelse, mente Dons Christensen. Den udtrykte nemlig det man altid havde arbejdet efter, især sætningen, at Englandsmonopolet var Salgsforeningens domæne. Pilegaard Larsen var dog af den formening, at man nu blev nødt til at acceptere den nævnte adskillelse.

Kræmmers optimisme var imidlertid helt forduftet, da han aflagde næste beretning på bestyrelsesmødet 20/12 1973. DBC Erik Trautmann ville have sine baconudskæringer leveret direkte fra slagteriet. Johansen ville desuden have puljen delt op på de enkelte medlemsvirksomheder i forhold til de sidste 5 års leverancer. Det var så meget mere ærgerligt, som man ellers havde fundet en løsning på problemet om en vis dispositionsfrihed for specialudskæringer.

Disse oplysninger fremkaldte hvasse kommentarer fra forskellige bestyrelsesmedlemmer, og vreden steg, da det 3/1 1974 blev bekræftet, at Trautmann faktisk havde udtalt sig som refereret. Han og formanden for DBC's bestyrelse, H. Krogh Sørensen, samtidig næstformand i Wenbo, blev da kaldt til møde en uge senere.

Fulgte man den slags principper og dermed frembragte mange udbydere, ville det næppe blive til fordel for landbruget, hed det i formandens indledning. Trautmann, og Krogh Sørensen var dog af den opfattelse, at problemet snarere lå i de usikre forhold på det engelske marked. Hvad ville Salgsforeningen egentlig? Holde sammen om råvaren er fortsat målsætningen, svarede en lidt bister Dons Christensen. Set i det perspektiv

var spørgsmålet om det skiveskårne bacon de rene småting. Opgaven var først at få styr på den danske Salgsorganisation, derefter kom turen til England. For Trautmann var det imidlertid et nok så vigtigt problem at få rådighed over saltede og udbenede mellemstykker med henblik på opskæring og vakuumpakning i 1/2 lb-poser på fabrikken i Selby. DAP handlede iøvrigt til priser, DBC ikke kunne sælge til. Vi er ikke interesseret i fri handel med baconudskæringer, kun i de råvarer vi skal bruge, præciserede Krogh Sørensen. Og af den rigtige kvalitet, præciserede Trautmann.

Altså tiltræder DBC en centraliseret ordning, ligesom det vil kontakte Salgsforeningen om de nødvendige mellemstykker, konkluderede Dons Christensen. Det ville Tulip nu blive informeret om.

Et one-man-show

Skal man tro referatet, talte Salgsforeningens og Tulips respektive ledere mest forbi hinanden, da de mødtes 16/1 1974. Dog fik Johansen præciseret, at Tulip mente at have en anpart på 12 1/2% i puljen, og de penge ville det gerne råde over her og nu. Og bestyrelsen bakker Johansen op, betonedede Vagn Skovsen på næste dags bestyrelsesmøde i Salgsforeningen. Det er bare henholdende taktik fra Tulips side, mente Wenbos Bastholm Jensen — ja et rigtigt one-man-show, supplerede direktør Hakon Harsen, Thisted. Nu måtte Salgsforeningen oppe sig og tage initiativet, krævede V. Østerbye Andersen fra Expo-Fyn. Dyrlov Madsen betonedede, at man ikke kunne udlodde puljen til medlemmerne. Det ville betyde tab af den skattefritagelse, Salgsforeningen havde fået meddelt i 1962.

På et efterfølgende møde i Vejle talte Salgsforeningens Børge Kjeldsen og Tulips A.S. Thomsen og A. Tirsgaard sig

imidlertid til rette om de fleste af de udestående problemer. Kun een ting skilte dem ifølge Kjeldsens senere referat: at Tulip ubetinget ville fastholde agentsystemet i England, hvorimod Kjeldsen ikke kunne udstede en sådan garanti. Stor var da forbavelsen — og forargelsen — på Axelborg, da Tulip ved en række møder 30/1 — 2/2 1974 fik samlet SVA, Syd og Danish Crown om en række krav, man ville fremsætte over for Salgsforeningen. De vigtigste af disse var, at slagterierne ville have ret til at sælge bacon på det engelske marked i form af udskæringer i op til 3 kg-pakninger. Desuden ville man have lov til at sælge søer eller dele heraf.

Da sagen kom op på et fællesmøde 7/2 1974, tog Johansen sit udgangspunkt i professorudvalgets forslag om at behandle branchens totalstruktur under ét. Forhandlingsudvalget havde kun set dele heraf og ikke på Salgsforeningens fremtidige rolle. Axelborg skulle efter Tulips opfattelse fortsat spille hovedrollen på det engelske marked, dvs sælge svin i hele og halve stykker, samt grovopskæringer heraf: svinekam, brystflæsk, midterstykker, forender og skinker. Slagterierne skulle derimod sælge kogte varer og alle produkter i forbrugerpakninger inkl. catering.

Desuden skulle Salgsforeningen dele sit monopol på søer med slagterierne, og sohandelen skulle hvile i sig selv rent økonomisk. For de omdiskuterede midterstykker til centralpakning i England skulle der være direkte kontakt mellem slagteri og køber med en agent som medlem. Salgsforeningen skulle dog fortsat stå for handelen. Baconsider skulle markedsføres i forskellige noteringer og provenuet herfra føres direkte tilbage til producenterne. Opdelingen gjaldt også for alle andre markeder bortset fra Østlandene, hvor Salgsforeningen stadig havde monopol. Datterselskaberne Meat-

cut og Silkeborg soslagteri burde sælges, og i hvert fald måtte den slags virksomheder ikke konkurrere med slagterierne. Tilsvarende måtte alle kapitalinteresserne inklusive puljen bag Salgsforeningen samles i det kommende brancheorgan. Hvis alt dette blev imødekommet, gik Tulip og Danish Crown igen ind i Salgsforeningen pr 1/4 1974.

En sådan magtdeling ville Dons Christensen overhovedet ikke drøfte. Puljen var urørlig, så meget stod fast. Hvis forhandlingsudvalget tog de enkelte dele op til drøftelse, kunne der måske blive tale om at få uenigheden konkretiseret i en flertals- og en mindretalsindstilling, og så kunne stemmerne sætte tingene på plads én gang for alle. Administrationen afviste for sin part samtlige punkter i forslaget. Først når alle var tilbage i folden, kunne der drøftes strukturændringer.

Helst burde Salgsforeningen fortsat sælge alle råvarer, og slagterierne forædle produkter, men da dette nok var urealistisk, kunne Axelborg som skitseret af forhandlingsudvalget gå med til følgende opdeling: Salgsforeningen solgte til England og lande med centralopkøb bortset fra kogte varer og produkter i pakninger op til 3 kg. Desuden solgte den hele og halve svin til alle andre lande. I begge tilfælde havde den ret til at sælge mørbrad, spareribs og tilskæringsaffald fra egen opskæring samt til at indkøbe og afsætte opskårne dele, affald og mere forarbejdede varer, såfremt der herved fremkom et positivt dækningsbidrag. Bortset fra de eksisterende datterselskaber ville Salgsforeningen ikke gå ind i selvstændig produktion.

En svinestreg

De fleste deltagere i fællesmødet 7/2 holdt med Salgsforeningen. Det var simpelthen en svinestreg at offentliggøre for-

slaget i Landsbladet og Husmandshjemmet, mente Skives N.O. Philipsen. Fulgte man forslaget, brød hele Englandshandelen sammen. Det lugtede langt væk af ønsket om at skaffe sig billigere råvarer. Thomas Kræmmer karakteriserede udspillet som et koncentreret forsøg på at slå fællesskabet i stykker. Det var da vist DBC (læs: Erik Trautmann), der her trak i trådene. Et geniale træk, det her, udbød Jensen-Sønderup. Vi bliver automatisk sorteper ved at stå som den afvisende part. Vagn Skovsen skyndte sig da at præcisere, at der heller ikke var 100% enighed herom i Tulips bestyrelse. Der var kun tale om et oplæg. Østerby Andersen fra Expo-Fyn kunne ikke tolerere det skete. Gik egoisterne deres vej, måtte Salgsforeningen opgive rollen som et socialkontor for i stedet at gå ind i en nådesløs konkurrence med udbryderne. Bastholm Jensen tog den hårdt angrebne, men fraværende Erik Trautmann i forsvaret. DBC havde en stor markedsandel og var dygtigt ledet. Hertil replicerede Otto Lawaetz, selv medlem af DBC's bestyrelse, at Trautmann måske nok kunne forfægte sine virksomhedssynspunkter, men de var til enhver tid underlagt *danske helhedsinteresser*. Det var i virkeligheden ligegyldigt, om DBC gav udbytte, blot dets virksomhed påvirkede prisfastsættelsen i positiv retning. De fire har ét tilfælles med agenterne: at føre virksomhedspolitik, fastslog Dons Christensen. Nu måtte forhandlingsudvalget endnu engang se på sortimentsforslaget. Det gjorde det så i et lidet besøgt møde 13/2. Som administrationen afviste man de 4's tanker som uforståelige, særdeles dårligt gennemtænkte og alt i alt højst besynderlige forslag. Samme dag holdtes et nok så betydningsfuldt møde i Esbjerg mellem de 4 og Salgsforeningens ledelse. De 4 havde selv bedt om mødet, og her spillede Gert Haurum fra Syd, ifølge Dons

Christensens opfattelse, en yderst aktiv rolle. Uenigheden blev her kogt ned til reelt at være et spørgsmål om en passende forrentning af puljen, at betale til brancheorganet. Kun formanden for Danish Crown, Niels Sandager, tog forbehold over for det hele.

Denne åbning indebar, at Fællesbestyrelsen og Salgsforeningens bestyrelse på et fællesmøde 14/2 i enighed kunne godkende forhandlingsudvalgets og administrationens forslag til sortiment for Salgsforeningen, samt arbejdsdeling medlemsvirksomhederne og Salgsforeningen imellem.

Dermed mistede sidstnævnte sit næsten 20-årige monopol på England og på soeksporten og blev nægtet adgang til at udvide sin fabrikationsrolle. Til gengæld fik den lovfæstet sin selvskabte position som eksportør af udskårne dele, for så vidt de gav positivt dækningsbidrag. Et ekstraordinært delegeretmøde nogle få dage senere accepterede uden større diskussion denne arbejdsdeling.

Alligevel kom der nok et udspil fra Tulip betitlet »Oplæg til ændring af Salgsforeningens kapitalstruktur«. Alle herhenhørende aktiver burde overføres til en særlig overskudskonto, som derefter var at overføre til slagterierne om 1-2 år gennem et tillæg til afregningsprisen. I stedet skulle medlemmernes indskudskonti forhøjes gennem tilbageholdelse af en del af afregningsprisen, og dette beløb skulle forrentes.

På samme bestyrelsesmøde (28/2) hvor dette Tulip-udspil blev drøftet, forelagde Børge Kjeldsen et udkast til nye leveringsbestemmelser. For fremtiden kunne slagterierne selv beholde hele produktionen, men havde omvendt også ret til at levere Salgsforeningen alle eksportegnede svin inden for vægtgrænserne 50-90 kg slagtet vægt. I så fald skulle de forhånds anmeldes 1/2 år forud. Det var dog ikke tilladt at give Salgsforeningen de

Profilering af svineproducenterne og slagterierne har i mange år været en central opgave for branchens organisation. Ovenstående billede fandt ikke nåde for slagteriernes markedsføringsekspert: »Må aldrig reproducere. Eksempel på dårlig fotografi og mangel på forståelse af emnet«.

dårligste svin og så ellers beholde resten selv! Ved samme lejlighed foreslog administrationen også afholdt samråd om eksporten til de områder, hvor flere parter optrådte som ulige konkurrenter.

Finansminister Anders Andersen havde på direkte forespørgsel erklæret, at Salgsforeningens skattefritagelse ville falde bort, hvis puljen blev fordelt på medlemmerne. Alligevel mente Tulip i et brev 4/3, at det måtte være muligt at øremær-

ke og forrente aktiverne i Salgsforeningen. Ellers ville man ikke genindtræde. Det førte til en række nye møder 8-12/3 i fortsættelse af den ekstraordinære generalforsamling 8/3 1974. Tulip og dets revisionsfirma foreslog da aktiverne opskrevet til deres faktiske værdi. Derefter skulle de sammen med puljens saldo øremærkes på medlemmerne. Det fremkomne beløb kunne derefter udlånes til medlemmerne, således at de slagterier, der levede mindst, fik forsteret. De havde jo ikke på anden måde gavn af pengene.

Otto Lawaetz fandt da frem til et kompromis, hvorefter man skulle ned på at levere 10% eller mindre for at blive anerkendt som låner. Dons Christensen beroligede her de andre bestyrelsesmedlemmer: Det ville være en rum tid, inden Tulip nåede ned på kun at levere 10% til Salgsforeningen at dømme efter salget i USA. Formanden hentydede her til, at de dalende indtægter fra salget af konserver gav Tulip og de andre konserverfabrikker store økonomiske vanskeligheder. Dette kombineret med ønsket om at udnytte forhandlingssituationen mest muligt forklarer Tulips vedholdende interesse for puljemidlerne.

Med dette lånearrangement var de sidste forhindringer ryddet til side, for at Tulip og Danish Crown atter kunne indtræde som medlemmer. På en ekstraordinær generalforsamling 21/3 vedtog man med alle stemmer mod én (Hobro) de nye leverings- og sortimentsbestemmelser. Lånearrangementet fik samme tilslutning, men her var Morsø nej-sigeren. Direktør P. Riisager, Hobro, mente, at den kommende konkurrence fra dansk skive-skåret bacon ville betyde en ødelæggende konkurrence for handelen med baconsider og for Danepaks virksomhed derovre. Dette her er *ikke* signalet til alles kamp mod alle. Jeg har ikke opgivet tanken om et større fællesskab uden at det nødven-

digvis behøver at betyde fælles ejerskab, lød Dons Christensens afsluttende vurdering.

Et sidste forsøg på at samle tropperne

I en lang periode sensommer og efterår 1974 var Dons Christensen sygemeldt. Det påhvilede da næstformanden, Otto Lawaetz, at lede slagterierne i formandens fravær. Derfor var det ham, som tegnede firmaet ved en ekstraordinær generalforsamling i Salgsforeningen 27/9 1974. Det kunne han gøre på baggrund af en bedret afsætningsituation. Kun ét alvorligt problem henstod uløst, og det var konserverindustriens forhold. Den havde det skidt, reverenter talt. Dermed var de sidste 20-25% af svineproduktionen i fare. Salgsforeningen kunne her gøre den fælles sag en stor tjeneste ved at søge at reducere råvareprisen gennem en styk- eller en kiloafgift på slagterierne. 1 kr pr slagtet gris ville dog kun give 15 øre pr kg råvare. Men ud fra et »virksomhedssynspunkt« ville det nok falde enkelte slagterier noget vanskeligt, sagde Lawaets lettere resigneret.

Fra Nr. Sundbys bord lød Esp Sørensens stærke røst: Behovet er skam ikke 15, men 50 øre pr kg eller 4 kr pr gris. Gert Haurum fra Syd ville dog ikke høre tale om tilskud, før flest mulige skinker var solgt til udlandet. Nu måtte tallene på bordet, understregede han. Kom med et konkret forslag i stedet for Haurums milimeterretfærdighed, lød Thomas Kræmmers råd. N.O. Philipsen ville som bestyrelse for en sådan støtte kræve kvoterings- og mindsteprisordningen gennemført. Det vilkår kunne direktør Erik Kjær fra Plumrose godt acceptere for en kortere periode. Vi går altså videre med planerne, opsummerede Lawaetz drøftelsen.

Ved samme lejlighed vedtog man ved-

Moderne sortskrabningsanlæg på FSA Ringsted. Foto: Tue Lütken/Billedhuset.

tægterne for det nye organ »Eksportsvineslagteriernes Brancheudvalg«, som på basis af 5 kr's afgiften, jfr. af 15/12 1972 om administrationen af EFs landbrugsordninger, skulle rådslå om sagen af fælles interesse såsom sundheds- og kvalitetsproblemer, svineavl, afregningsforhold m.v. De tilsvarende punkter blev

ved samme lejlighed strøget i Salgsforeningens vedtægter.

Dermed skabtes med Otto Lawaetz' ord en klar opdeling mellem »noget branchepolitisk og noget mere investerings/kommercielpolitisk«, repræsenteret ved henholdsvis Brancheudvalget og Salgsforeningen.

Den 3. og nok så afgørende faktor i det slagteripolitiske billede var naturligvis Fællesbestyrelsen, som fortsat skulle tage sig af de »mere producentvendte og erhvervspolitiske ting«.

I alle tre bestyrelser var Dons Christensen den selvskrevne formand, som selv bestemte, hvornår han ville trække sig tilbage. Hensynet til vaklende helbred rykkede imidlertid dette tidspunkt noget stærkere frem end ventet af de fleste, og på Fællesbestyrelsesmødet 6/1 1975 sagde Dons Christensen ganske kort: Jeg vil ikke genvælges på det kommende delegeretmøde. Men det var ham åbenbart magtpåliggende at gøre et sidste forsøg på at samle slagterierne. Han oplyste nemlig, at administrationen var ved at finpudse et forslag til strammede leveringsbestemmelser. Skiveskåret bacon skulle feks ikke længere kunne handles frit. Dyrlov Madsen supplerede formanden ved at erklære, at nu måtte man eliminere prisforskellen mellem saltningsegnede og ikke-saltningsegnede svin for derigennem at være i stand til at skaffe konserverindustrien billigere råvarer.

Modtagelsen var blandet. Bastholm var helt uenig med formanden i det stykke, og H.K. Nielsen var mest stemt for helt at droppe den altid tabsgivende konserverindustri. Dons Christensen måtte da erindre skeptikerne om, at en stor del af svineproduktionen kun egnede sig til at blive puttet i dåser.

Stemningen blev heller ikke vendt på et fællesmøde 24/1 1975 mellem Salgsforeningens bestyrelse og Fællesbestyrelsen, hvor meget Dons Christensen end betonedede, at forslaget var til gavn for helheden og dermed for landbruget. Kun Vagn Skovsen fra Tulip havde sympati for tanken om at støtte konserverindustrien, men da i form af en stykafgift på alle svin. N.O. Philipsen påpegede, at slagterierne nu var kommet godt i gang med at eks-

portere til EF. Det var følgelig helt urealistisk at forestille sig, at man kunne skrue tiden tilbage.

Til trods herfor besluttede Dons Christensen og hans mænd på et formands- og direktørmøde 20/2 1975 at forelægge et omfattende materiale om »Slagteribranchens strukturforhold og optimering«. Ifølge dette skulle slagterierne have ret til at anmelde alle eksportegnede svin til Salgsforeningen, som på basis af markedet fastsatte afregningsprisen i ugen forud for leveringen.

De reviderede sortimentsregler sagde dernæst, at Salgsforeningen havde eksportmonopol på alt svinekød med undtagelse af skiveskåret bacon i detailpakninger op til 1 kg samt udskæringer i 1 kg-pakninger. De to forslag, som i givet fald ville have betydet en tilbagevenden til situationen før 1/4 1974, var i notatet ledsaget af et forslag om støtte til den betrængte konserverindustri, enten ydet i form af en kombineret slagteafgift og eksporttilskud eller gennem leverancer til forudaftalte priser.

Det er betegnende for stemningen på nævnte formands- og direktørmøde, at næsten alle slagteridirektører tog afstand fra forslagene anført af Poul Bojsen, Holbæk og Thomas Kræmmer, Ringsted. Lad dog nu slagterierne være i fred, formandede Bojsen. Nogle fabrikker ville gå ned og hjem, om de skulle betale skinkerpriser på det frie marked, men så solgte man da bare skinkerne andetsteds, f.eks. i Polen, Italien og Frankrig. Expo-Fyns formand, V. Østerbye Andersen, ville derimod bekende, at han kun var liberalist, når han skulle købe. Derfor ville han af alle kræfter støtte Salgsforeningen. Han ville også godt være med til at støtte konserverindustrien, men så skulle den også styres gennem en salgsforening specielt for denne vare.

Dons Christensen fik som vist kun

spredt tilslutning til tanken om en genoprustet Salgsforening, som derefter kunne støtte en betrængt konserverindustri. Resignationen havde dog ikke helt gjort det af med systembyggeren af samme navn, da han 6/3 1975 aflagde sin sidste beretning som slagteriernes formand. Branchen behøvede ikke at bygge sin fremtid op på en ruintomt af bristede forhåbninger, men burde i stedet ty til de erfaringer, man under store ofre havde erhvervet sig i fortiden. Først som sidst var der kun én sag at tjene, og det var producenternes.

Formandsvalget 1975

Efter frokost skulle De samvirkende danske Andelsslagterier midt i det ordinære delegeretmøde holde et ekstraordinært sådan. Der var kun ét punkt på dagsordenen: Delegeretforsamlingens godkendelse af, at Andelsslagteriernes Fællesbestyrelsen ved en flertalsbeslutning supplerede sig med gårdejer Niels Anker Kofoed, fhv. landbrugsminister, medlem af Folketinget og af EF-parlamentet. Vedtægternes § 8.1 tillod Fællesbestyrelsen at supplere sig med 1 á 2 medlemmer »således at suppleringen sker ved indstilling til godkendelse i delegeretforsamlingen« (se ovenfor s. 183). Denne tilføjelse til vedtægterne var indføjet med det ene formål at hente en kandidat til formandsposten udefra, i fald man inden for den normale kreds af folkevalgte ledere ikke kunne finde en egnet kandidat. Ganske vist var det bestyrelsen, der i henhold til § 8.2 valgte sin formand, men det var utænkeligt, at dette kunne ske uden samtykke fra delegeretforsamlingen.

Vagn Skovsen fra Tulip tog som den første ordet. Dons Christensen skulle afløses som formand. Bedst ville det have været, om næstformanden, Otto Lawaetz kunne have været overtalt til at modtage

posten, men trods utallige opfordringer havde man ikke kunnet bevæge ham hertil. Der fandtes naturligvis egnede kandidater her i salen, men for at få et større udvalg at råde over, var det bedst at supplere sig med én udefra. Og manden var Niels Anker Kofoed. Nærmere præsentation behøvedes ikke, mente Skovsen. Kofoed kendte alle landbrugspolitikens mål, midler og veje, ikke mindst strækningen København-Bruxelles. Han var ikke nok inde i slagteriforhold, ville nogen måske indvende. Jamen det kunne da også være en fordel ikke på forhånd at være bundet af et ansvar for et bestemt slagteri.

Forud for delegeretmødet var der naturligvis foregået en livlig aktivitet for at finde frem til et formandsemne. Telefonregningen hos ledende slagterifolk voksede ud over alle breddegrader i disse uger. Hvad med Olaf Smitt fra Bjerringbro? — og med Jensen-Sønderup fra Års? — og med N.O. Philipsen fra Skive? — Nej, ingen af disse navne syntes at kunne samle de nødvendige stemmer fra en stærkt interesseopdelt slagteriverden. I denne situation kom to navne stærkere ind i billedet end andre. Det ene var som nævnt Niels Anker Kofoed — det andet J. Esp Sørensen, næstformand i Nr. Sundby, fra 1968 formand for Andelsslagteriernes Arbejdsgiverforening. Denne vanskelige og lidet taknemlige post havde han beklædt til alles tilfredshed. Han var her en stærk formand, der ikke sådan gav køb, omend han havde stor forståelse for ræsonnable krav fra arbejdernes side.

Vagn Skovsen havde nu talt for Niels Anker Kofoed. Næste taler var Bastholm Jensen, Wenbo. Det havde forbavset ham, at Kofoeds kandidatur ikke var blevet nævnt på det ordinære bestyrelsesmøde 27/2, men at man først dagen efter blev indkaldt til et nyt møde 3/3. Det tegnede en taktisk manøvre fra forslagsstil-

lerens side. På mødet 3/3 blev Kofoed nok indstillet, men stemmerne stod 5-3 og 3 undlod at stemme.

Imod valget af Kofoed talte først og fremmest, at han var og forblev politiker. Landbruget havde i den senere tid undladt at vælge partipolitikere på ledende poster, og det stod man sig ved. Kofoed nærrede også en sand tyrkertro til liberalismens velsignelser og foretrak dermed kræfternes frie spil frem for ordnede forhold. Skulle Kofoed have nogen chance, måtte han forsage politikerjobbet.

Niels Anker Kofoed er kun kendt som manden, der i Bruxelles sagde nej til højere landbrugspriser, tilføjede Eli Jacobsen, Nr. Sundby. A. Overgaard, Thisted, Ejv. Poulsen, NV og Chr. Nielsen, SVA, var også af den opfattelse, at man skulle finde et andet emne end Kofoed, men nævnte ingen navne. Skovsens forslag blev derimod støttet af Dan Seidenfaden, FSA, som dog måtte gøre opmærksom på, at en enkelt i bestyrelsen gik imod. Bastholm Jensen hævdede, at Kofoed ikke over for forslagsstillerene i Fællesbestyrelsen havde afgivet tilsagn om at gå ud af Folketinget. Det er for så vidt rigtigt, svarede Skovsen, men han har også sagt, at hvis han bliver betroet formandsposten, vil han overveje situationen meget nøje. Dons Christensen fik dundrende applaus, da han erklærede, at formandskabet ikke kunne forenes med et folketingsmandat. Efter en kort rådslagning i bestyrelsen fastholdt den sin indstilling om Kofoeds kandidatur, og han blev da også valgt med 68 stemmer for, 66 imod og to blanke. Dermed sluttede den ekstraordinære delegeretforsamling, og man fortsatte det ordinære møde.

Her nåede man omsider til pkt. 7 på dagsordenen: Valg af medlemmer til Andelsslagteriernes Fællesbestyrelse. Her ville Dons Christensen og J. Fallesen, Vo-

jens, ikke modtage genvalg modsat 4 andre, som også var på valg. Bastholm Jensen foreslog her Esp Sørensen som valgt på Dons Christensens hidtidige mandat. Jeg håber, at delegeretforsamlingen stærkt vil støtte dette valg, sagde Wenbos formand. Og da der ikke blev foreslået andre kandidater, var Esp Sørensen valgt. Fallesens mandat tilfaldt Niels Sandager fra Danish Crown. Under pkt. 10, Eventuelt, takkede Esp Sørensen for valget; »også måden det skete på, uden at jeg skal lægge mere i det...«, sagde han meget sigende. Otto Lawaetz takkede varmt Dons Christensen for »mange års suveræn styring af stof og debat på vore møder... Tak for ypperlig forelæggelse af problemerne, frugtbar diskussion og forbilledlig præsentation af andelsslagteriernes delegeretmøde.« Fem dage senere skulle formandsvalget foregå i Fællesbestyrelsen. Trods pres fra landbrugsledere uden for slagteriernes kreds lykkedes det ikke for Kofoeds tilhængere at få ham fra lokket et bestemt løfte om at gå ud af politik, hvis han blev valgt. Det svækkede yderligere hans kandidatur, og afgørelsen faldt nok, da han på Esp Sørensens spørgsmål erklærede, at han i givet fald ville frasige sig formandskabet for at modtage en evt. ministerpost. Da faldt brikkerne omend noget modvilligt på plads, og Esp Sørensen kunne enstemmigt blive valgt som Dons Christensens efterfølger. Kofoeds slagteripolitiske karriere blev på grund af hans mange andre gøremål kun kort. Ved udløbet af den første valgperiode ville den øvrige bestyrelse ikke indstille ham til genvalg, og han gled da ud af bestyrelsen.

Princippet Esp Sørensen afløser Systemet Dons Christensen

Som overskriften til dette underkapitel siger, afløste et princip et system. Tidligere

i bogen (s. 135 ff) er der blevet argumenteret for, at Dons Christensen med tiden havde dannet sig en sammenhængende opfattelse af de produktions- og afsætningsmæssige spilleregler, man måtte følge for at skabe det bedst mulige resultat for producenterne. En afgørende for- for at kunne tilvejebringe dette resultat var, at man rådede over et fast organiseret centralsalg, som gennem en sikker styring af udbuddet var i stand til at beherske prisdannelsen. Slagterierne var da at ligne med en række fabrikker, som i henhold til en kartelaftale bandt sig til at sælge de fleste af deres produkter gennem et fælles kontor, Salgsforeningen. I denne samarbejdede såvel andelslagterier som privatslagterier, kun tilstedeværelsen af private og offentlige slagtehuse forhindrede, at slagterikartellet blev til et slagterimonopol.

Hvori består da forskellen mellem et »princip« Esp Sørensen og et »system« Dons Christensen? For det første må det understreges, at Esp Sørensen stiltiende overtog en række af sin forgængers grundlæggende synspunkter. Også han ville styre prisdannelsen så langt som det overhovedet var muligt, men måtte — som Dons Christensen — se den kendsgerning i øjnene, at det var ulige sværere at få styr på et europæisk marked under fællesmarkedsvilkår end på et lukket hjemmemarked som det danske og en aftalestyret baconafsætning som den engelske før 1973. Dertil kom at slagterisamarbejdet gennem vedtægtsændringerne i Salgsforeningen pr 1/4 1974 havde mistet meget af sit kartelagtige præg. Salgsforeningen kunne f.eks. ikke længere påvirke produktionen afgørende eller for den sags skyld selv gå ind i fremstillingen af varer udover de muligheder, der lå i allerede eksisterende anlæg. Slagterifusionerne havde til gengæld skabt en række storslagterier, som ikke ville lade sig spi-

se af med blot at fremstille produkterne. De ville også selv sælge den i det omfang, Salgsforeningens vedtægter muliggjorde dette.

I denne situation ville Esp Sørensen gerne forny det Dons Christensen'ske system ved at erstatte kartelpræget med en organisationsform, der lignede skabelonen for et moderne holdingselskab af internationalt format. Det bærende eller det Esp Sørensen'ske princip hed da størst mulig samarbejde. I egen interesse skulle slagteriselskaberne frivilligt give afkald på en del af deres selvstændighed for at samvirke til gavn for helheden og derved i sidste instans dem selv og deres leverandører. Den nødvendige omfordeling af ulige store indtægter fra mere eller mindre givtige produktioner skulle derefter iværksættes gennem en udbyttedeling. Den skulle dog lade et mindre beløb blive tilbage i virksomhederne for ikke helt at kaste den gulerod bort, som kunne få slagteriledelserne til at gøre en ekstraordinær indsats for at sætte indtjeningen i vejret. Oven i toppen af organisationen sad en fællesbestyrelse, som koordinerede såvel investeringer som produktion og afsætning. Den daglige ledelse lå naturligvis på Axelborg.

Som det vil blive vist nedenfor, havde Esp Sørensen ikke færdigsmedet sit princip, da han i marts 1975 blev valgt som formand for de tre slagteribestyrelser på centralt niveau. Mange brikker faldt først på plads, efterhånden som mulighederne opstod eller indsigtfulde personer som Dyrlov Madsen eller Thomas Kræmer kom med gode råd om den bedst mulige løsning på et givet problem.

Men mange vanskeligheder ville givet tårne sig op, efterhånden som den nye formand forsøgte at realisere sit princip om et samarbejde styret ovenfra. For det første var Esp Sørensen ikke kåret som den eneste tænkelige afløser af Dons

Christensen. Det var kun 4-5 af de mellemstore slagteriselskaber med Wenbo i spidsen, som for alvor var gået ind for hans kandidatur. Kredsen bag Niels Anker Kofoed talte derimod sværvægtene som Tulip og FSA. Selv om de havde måttet opgive deres kandidat, kunne Esp Sørensen ikke uden videre regne med deres støtte til et hvilket som helst tiltag af organisatorisk karakter. Et andet usikkerhedsmoment var de opståede vanskeligheder på det engelske marked. Dons Christensen havde stedse betragtet den traditionelle baconafsætning som hovedhjørnesteinen i sit system, og der var ingen grund til at tro, at Esp Sørensen her var af anden opfattelse. Det stod dog ret klart, at det hidtidige afsætningssystem ikke kunne videreføres, men måtte tilpasses de ændrede forhold. Spørgsmålet var da, hvor radikalt man skulle gå til værks. Kunne dele af det gamle agentsystem med fordel videreføres eller skulle man bryde overtværs og skabe en helt ny organisationform?

Men inden vi går i gang med at skildre, hvorledes »Princippet Esp Sørensen« forholdt sig til virkeligheden, må vi have ført fremstillingen af den markedsmæssige udvikling op til formandsskiftet i marts 1975.

Slagteribranchen i en EF-tid

Slagterierne udtalte sig som vist meget optimistisk om deres muligheder for at intensivere salget til et udvidet EF, især af forædlede eller specieltilskårne produkter. Ville eksportører udefra trænge ind på markedet, måtte en kombination af slusepris og importafgifter evt. forstærket med tillægsafgifter sættes ind herimod. Baconfolkene nærrede på deres side forhåbninger om, at de i hvert fald i en flerårig overgangsperiode kunne blive holdt skadesløse for de uheldige virkninger, et synkende pund Sterling ellers ville have haft på den danske eksport. Konserveseksportørerne regnede tilsvarende med, at EF's eksportsubsidier, »restitutionerne«, mindst ville betyde samme støtte som det hidtidige system af kvantumrabatter.

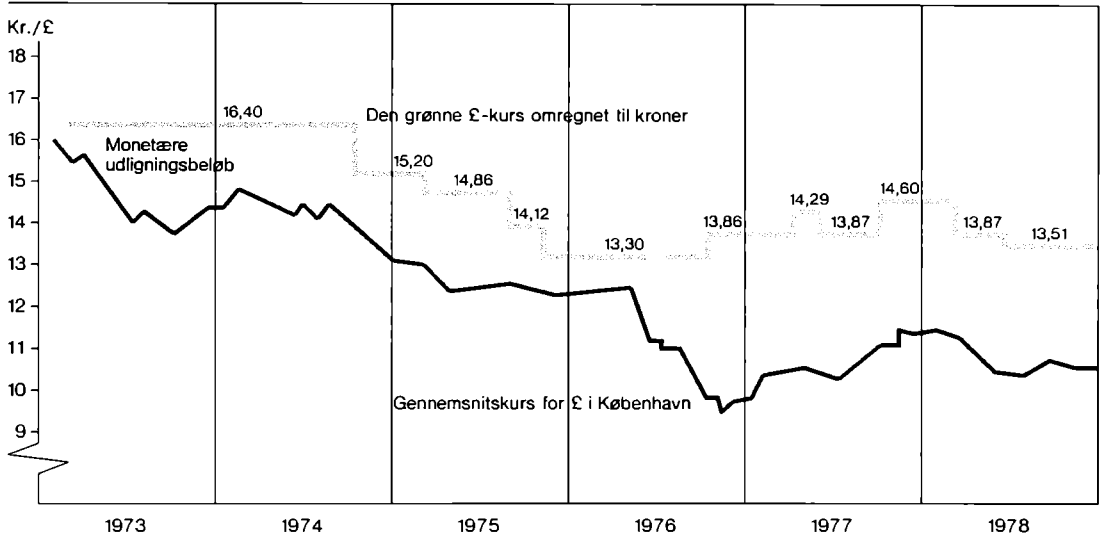
Nedenstående oversigt viser hvorledes udviklingen holdt mål med forventningerne.

Taget under ét viser tallene en mærkbar tilbagegang i mængde og en endnu mere udtalt fremgang i værdi. Bacon og konserves er i begge henseende de store tabere, mens udskæringer og i nogen grad charcuterivarer er ene om at tegne fremgangen.

Eksporten af dansk svinekød 1973 og 1978

Art	1973				1978			
	Mængde		Værdi		Mængde		Værdi	
	i tons	i %	i 1000 kr.	i %	i tons	i %	i 1000 kr.	i %
Sokød	52.425	8,7	367.281	6,8	38.223	6,6	338.580	4,8
Bacon og midterstykker	238.100	38,3	2.090.712	39,0	213.244	36,8	2.362.197	33,7
1/1 og 1/2 svin	8.949	1,4	76.660	1,4	3.357	0,6	41.057	0,6
Udskæringer	67.381	10,9	651.720	12,1	131.475	22,7	1.819.660	26,0
Biprodukter	62.420	10,0	292.532	5,4	53.925	9,3	318.710	4,6
Konserves	175.167	28,1	1.704.373	31,8	120.000	20,7	1.798.550	25,7
Charcuterivarer	16.230	2,6	184.710	3,5	19.346	3,3	324.550	4,6
Ialt	620.672	100,0	5.367.988	100,0	579.570	100,0	7.003.304	100,0

Udviklingen i pundkursen og i UK's monetære udligningsbeløb

Ændringer i værdien af »det grønne« pund, som anvendes i den fælles landbrugspolitik, skyldes devalueringer af hhv. »det grønne« pund og »den grønne« krone.

Ved devalueringen af »det grønne« pund falder værdien målt i kroner. Tilsvarende stiger værdien ved devaluering af »den grønne« krone.

Den typiske 3-års rytme i produktion og derved prisen på svinekød afspejler sig tydeligt i kurver. Bemærk også det kraftige fald 1973-74 og endnu kraftigere opgang 1975-76.

Udviklingen i kursen på Sterling og i de monetære udligningsbeløb 1973-78 fremgår af ovenstående figur:

De danske baconproducenter har, som figuren viser, kun fået delvis dækning for den voldsomme forringelse af Sterlingværdien, hvad enten den måles ud fra markedsværdien eller ud fra værdien af det »grønne« pund, som bruges i den fælles landbrugspolitik. Restitutionerne udgjorde i samme periode følgende beløb:

Eksportregulering

Restitutioner	Pølser ikke kogte	Dåseskinker kr/kg	Dåsebove	Luncheon meat		
Gens. 1973	3.82	4.05	3.98		2.05	
Gens. 1974	2.08	2.27	1.83		1.18	
gens. 1975	1.77	1.77	1.47		0.88	
Gens. 1976	1.53	1.53	1.26		0.76	
Gens. 1977	2.13	2.13	(1.63)	1.72	(1.34)	1.11
1978:						
-14/4	2.57	2.57	(1.71)	2.06	(1.417)	1.37
14/4-2/7	3.00	3.00	(1.71)	2.40	(1.41)	1.54
3/7-24/12	3.43	3.43	(1.71)	2.74	(1.41)	1.71
25/12-	4.45	4.80	(2.57)	3.85	(2.14)	2.40

De under dåseskinker og -bove anførte tal i parentes gælder for eksport til USA.

Restitutioner ydes ved eksport fra EF især til røgede varer, pølser og konservesvarer. I situationer, hvor der er overskud af svinekød i EF, ydes der også restitutioner ved eksport af fersk svinekød.

Læst med en dansk konservesfabrikants øjne må tallene bestemt ikke have virket opmuntrende, specielt ikke for årene 1974-76, hvor råvarepriserne steg.

Sammenfattende kan man om tallene for afsætningen af svinekødsprodukter 1973-78 sige, at de næppe skulle give svineproducenterne grund til nogen større entusiasme. Kun ved at nærlæse årets slagteristatistik kunne man få fremdraget en virkelig opmuntrende udviklingstendens: eksporten af svinekødsudskæringer til Japan. Den udgjorde i 1973 1.057 t, men i 1978 var den steget til næsten 25.000 t med omtrent lige store andele til bove og nakker, kamme og brystflæsk. Som det vil erindres, ønskede især konserves- og forædlingslagterierne gennem strukturdrøftelsen i 1973-74 sig en plads i solen ved siden af den før så almægtige Salgsforening. Set på denne baggrund må det siges, at resultatet næppe stod mål med anstrengelserne. I 1973 fik Salgsforeningen 59,3 % af de 10,6 mio slagtede svin stillet til rådighed, i 1978 55,1% af 11 mio. For søernes vedkommende var procenttallene henholdsvis 53,6 og 41,8, et udtryk for, at de i stigende grad blev brugt som råvare i den danske kødindustri.

Det vil på denne baggrund nok lønne sig at se nærmere på, hvorledes udviklingen rent faktisk forløb i de første år af Danmarks medlemskab af EF.

På vej mod Japan

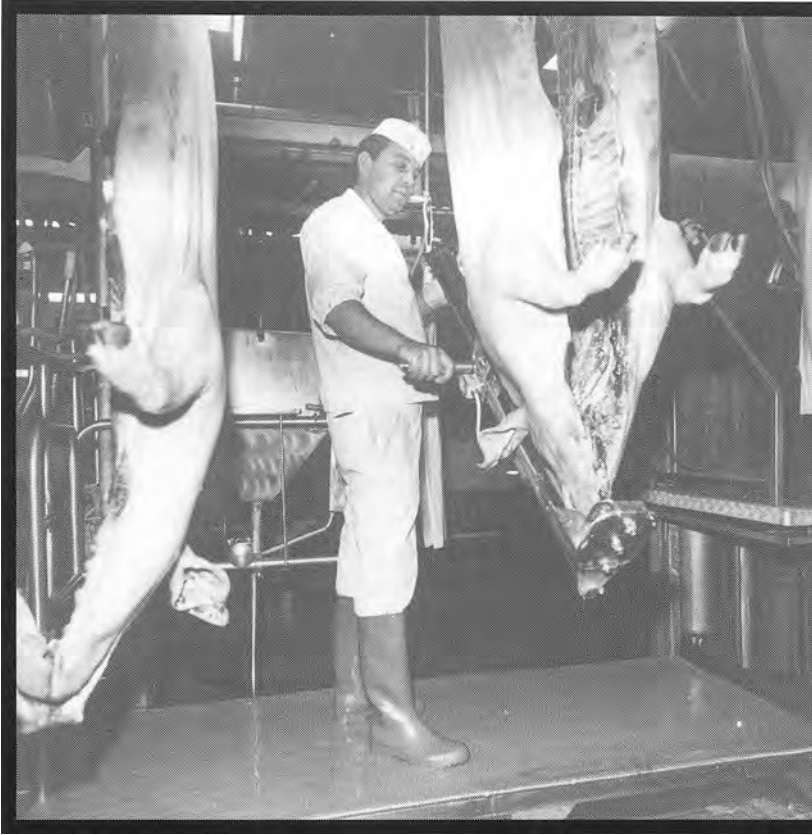
»1975 blev et rimeligt år for de danske svineproducenter og for slagteribranchen og tilknyttede virksomheder«.

Således lød den forholdsvis opmuntrende karakteristik, slagteriernes nyvalgte formand J. Esp Sørensen gav af sit første virksomhedsår, da han skrev forordet til slagteristatistikken. Eksportmængden var ganske vist gået lidt ned, men grun-

det højere priser indbragte varerne stort set samme beløb i 1974. Bladrede en interesseret svineavler videre i publikationen, kunne han på s. 21-22 konstatere rigtigheden af formandens udtalelser, i hvert fald hvad angik bacon: For 3. år i træk var baconeksporten gået ned — fra 266.675 l/t i 1972 til 231.685 l/t i 1975 — men til gengæld var baconnoteringen for A1-sorteringen steget fra £ 697 pr l/t i 1974 til £ 835 i 1975. England var også det eneste land i EF, der måtte registrere en nedgang i forbruget af svinekød fra 29 kg pr person i gennemsnit 1968-72 til 27 kg. Til sammenligning kan nævnes, at det danske forbrug i samme periode steg fra 37 til 42 kg, det vesttyske fra 39 til 43 kg. Nu blev tilbagegangen på det engelske marked næsten opvejet af en tilsvarende opgang på det kontinentale, så resultatet mængdemæssigt blev det samme, nemlig at 3/4 af svinekødseksporten i 1973 som i 1974 gik til EF. Men resultatet blev ikke nået uden ofre. På forhånd havde Dons Christensen sagt til agenterne, at for fremtiden skulle prisen sættes efter kontinentaleuropæisk, ikke britisk målestok. Som så mange andre i den danske slagteriverden ængstedes Dons Christensen for en eventuel tysk konkurrence gennem opkøb i Danmark. Derfor skulle Danmark efter hans opfattelse holde en overpris på £ 80 pr l/t eller 1,25 kr pr kg. Det indebar en reduceret afskibning på 1.200 — 1.300 l/t om ugen (delegeretmødet 1-2/3 1973). Følgelig rationerede (allokerede) man i sommeren 1973 Englandsmarkedet ned til 80% af de stående ordrer på bacon. Til gengæld voksede lageret stærkt og androg pr 15/8 1973 8.000 t, hvoraf de 5.800 t var frosne svin.

Ikke alle i Salgsforeningens ledelse var enig i denne politik. På bestyrelsesmødet 27/9 1973 udtrykte P.B.Johansen, Tulip, sin uro over, at Danmark tabte terræn i England. Efter hans opfattelse skulle der

Meget af det hårde arbejde på slagterierne lettes i dag af moderne hjælpemidler som f.eks. på FSA Ringsted, hvor slagteriarbejderne benytter en pneumatisk hovedflækker. Foto: Tue Lütken/Billedhuset.

prismæssigt være balance mellem bacon, konserver og varer til hjemmemarkedet, idet han ud fra hensynet til sin egen virksomhed naturligvis måtte være interesseret i at få så lave råvarepriser som muligt. Efter Dons Christensens opfattelse var det dog bedre at holde end at sænke Englandsprisen, og Knud Skouby støttede ham ved at erklære, at med frie allokeringer ville markedet bryde sammen.

Hertil svarede Johansen, at man skulle have fortalt agenterne, hvor meget bacon man rådede over og derefter stillet dem det spørgsmål, hvor prisen da skulle ligge for at få flæsket solgt.

Det skulle heller ikke gøre det lettere for Salgsforeningen, at de fleste leverandører af midterstykker til Danepak med største bestemthed hævdede, at de kunne få 1 kr mere pr kg andetsteds. Det førte

til, at Salgsforeningen derefter tilbød slagterierne frosne svin fra lagre i Danmark og Sverige til en favorpris. Desuden solgte man et større parti frosne svin til Italien, men notabene med tab. Derved reduceredes beholdningen stærkt, og i slutningen af november 1973 var nettolageret nedbragt til ca. 1.000 t.

Gennem det meste af 1973 havde Italien ellers været én stor skuffelse markeds-mæssigt set. Hollandsk, belgisk og østeuropæisk konkurrence gjorde det heller ikke lettere for danske kødsælgere. I denne situation kom den allerede nævnte deponeringsordning pr 7/5 1974 yderst ubejligt. Forholdene på det kontinentale marked er nærmest kaotisk, lød vurderingen gentagne gange i dette så besværlige forår. Interesserne bag den danske slagteriekspert til det »gamle« EF havde ellers

sat alle sejl til for at sikre sig større markedsandele; Salgsforeningen for sin part ved at omdanne sine salgskontorer i Italien og Frankrig til datterselskaber. I stedet for at sælge mere måtte man påny lægge varerne på frysehus, hvorved nettolageret medio 1974 kom op på næsten 10.000 t. Det drænedes Salgsforeningen for kapital; i juni ansloges det, at man gennem de sidste 8 måneder havde tabt 46,5 mio kr. Helt ekstraordinært måtte den låne 30 mio kr i Finansieringsfonden af 1963 for at undgå yderligere decimering af puljen, som i denne situation bar noteringen oppe for ikke helt at tage modet fra producenterne. I forvejen ømmede de sig svært over voldsomme prisstigninger på korn, protein og olie, alt imens den danske rente steg til højder, der gjorde investeringer i staldbyggeri til en højst usikker affære.

En typisk reaktion fra producenternes side var da at producere tungere svin for derved at reducere omkostningerne ved køb/tillæg af smågrise. Det skabte til gengæld store problemer for Salgsforeningen. Andelen af overvægtige grise steg fra normalt 15% til 20%, og klagerne over »tungt« flæsk tog til i styrke. Agenterne var i det hele taget ret utilfredse med deres lod under fællesmarkedsvilkår. I september 1974 krævede de deres provision hævet fra 1,35% til 1,5% og desuden indført dyrtidstillæg (»financial regulator«) på 1/2% med udgangspunkt i den engelske diskonto. Kun det sidste krav blev imødekommet.

Salgsforeningen så sig i det hele taget trængt fra alle sider, nu hvor den efter strukturændringerne pr 1/4 1974 skulle til at leve livet kommercielt. Dens traditionelle opgave som markedsvægter måtte da mere eller mindre opgives. Det kom først til udtryk på markedet for søer. I den første måned med frie handelsforhold fik den fra 10 slagterier henimod

halvdelen af de 7.000 søer, der hver uge kom på markedet. Men da konkurrencen på det tyske marked for levende søer var ret hård, bl.a. som følge af import fra England og Irland, blev kun 1/3 af Salgsforeningens søer eksporteret. Resten blev slagtet herhjemme og derefter lagt på frost. I september 1974 opgav man helt den traditionelle trafik med at sende levende søer til Tyskland.

Konservesslagterierne havde normalt ikke søer tilovers til Salgsforeningen, da der her var tale om en forholdsvis billig råvare. Og noget sådant var der som allerede antydnet god brug for i disse første EF-år, hvor konkurrencen på det amerikanske marked, især fra Polens og Jugoslaviens side, gjorde tilværelsen broget for de danske konserveseksportører. Gang på gang drøftedes forskellige hjælpeforanstaltninger over for den skrantende konservesindustri, såsom et tilskud på 50 øre kg råvare, atter finansieret af en afgift på 4 kr pr slagtet svin, men det blev i denne omgang kun ved snakken.

Derimod var et nok så profitabelt marked i det oversøiske ved at komme inden for rækkevidde. Det var Japan. Flere slagteriselskaber, såsom Skive (Jutland) og FSA var så småt i gang derude, og efter en salgsrejse 22/8 -13/10 1973 ved Svend Bernsen og en medhjælper var Salgsforeningen også rede til at gå ind på markedet. Den første sending bestod af røgede varer, men snart fulgte 100 t brystflæsk. I løbet af første halvår 1974 blev det til en eksport på 600 t udskæringer, hovedsageligt af optøede varer fra frysehuse. De fleste opskæringer til Salgsforeningen blev her foretaget som 5-delspartering (skinker, karbonader, brystflæsk og forende) på Nocold, et firma man senere overtog. Desuden havde man stadig en opskæringskapacitet på Meatcut A/S og for søers vedkommende på Agricol. Derimod havde man den 4/8 1973 solgt

de to underskudsforetagender Steffensen og Houlberg til FSA. Det gav lige konkurrence, lød Syds kommentar.

Efter et langt og brydsomt 1974 begyndte situationen langsomt at lysne lidt i begyndelsen af 1975. »Afsætningssituationen som helhed forventes i indeværende år at blive væsentligt bedre i forhold til sidste år...«, hed det bl.a. i Dons Christensens sidste beretning som Salgsforeningens formand, da man mødtes til den årlige generalforsamling 7/3 1975. Ved samme lejlighed kunne han oplyse, at Salgsforeningen på sin 25 års fødselsdag 1/4 1975 ville skifte navn til »ESS FOOD«, og at varemærket ville blive navnet med en gris indkapslet i en globus. Den hele verden var nu Salgsforeningens naturlige arbejdsmark.

DBC – spillets første akt

Den nyvalgte formand Esp Sørensen lå ikke på den lade side. Først søgte han – som sin forgænger – at komme konserverindustrien til undsætning, men det var kollegerne fortsat imod. Dernæst ville han lade ESS-FOOD overtage samtlige svin, men fik også her et nej.

Derefter tog man med flyveren til England. Længe have Danepak klaget over, at agenterne ikke gjorde nok for at sælge dets skiveskårne bacon. Især var det agenter med egen grossistvirksomhed, som var tilbøjelig til at »glemme« Danepaks produkter til fordel for skiveskåret bacon af eget fabrikat, hvad enten råvarerne hertil var danske, irske, engelske eller hollandske baconsider. Esp Sørensen og administrationens opfattelse var da den, at man kunne bruge DBC som ene-sælger af dansk skiveskåret bacon mod at firmaet opgav den produktion af samme vare, man under mærket »Stripbrand« havde haft på fabrikken i Selby samt i Reading og Maidstone. Desuden skulle

DBC økonomisk som administrativt knyttet tættere til ESS-FOOD. DBC skulle være vor forlængede arm i England, forklarede Esp Sørensen. Siden 1964 havde de danske andelsslagterier i fællesskab ejet 61% af DBC's aktiekapital i form af B-aktier, medens de øvrige 39% A-aktier var i engelsk besiddelse. De blev naturligvis noteret og handlet på børsen i London med det resultat, at A-aktierne efterhånden var spredt på mange hænder.

I årene efter 1945 var firmaet vokset betydeligt og havde opkøbt en række af de gamle agentfirmaer. I 1974 blev det opdelt i 3 »divisioner« for henholdsvis import, grossistvirksomhed og fabrikation med Erik Trautmann som den ene af to bestyrelsesformænd og som administrerende direktør. Fra 1970 og til 1975 steg selskabets fortjeneste før skat fra 15,5% til 26,1% og aktiekapitalen fra £ 5.094.000 til £ 9.513.000.

DBC var dog langt fra enerådende på det engelske marked for dansk bacon. Blandt de mest betydningsfulde agentfirmaer kan nævnes de engelske brugsforeninger CWS, L. Nielsen Ladefoged & Co, Ltd, Tutzou Ltd, Lovell + Christmas Ltd. og Joseph Stocks & Sons Limited. Hvert af disse firmaer – og flere til – fortjente et kapitel i historien om den dansk-engelske samhandel. Et diminutivt rids af sidstnævntes historie kan måske give en fornemmelse af et agentfirmas meget rykvis udvikling.

Joseph Stocks begyndte i Hanging Ditch i kornbørsen i London (åbnet 1837). Her havde firmaet til huse indtil 1959, hvor man etablerede et nyt hovedsæde i Manchester og i tilgift begyndte at skiveskære bacon gennem datterselskabet Bacon Packers Limited. Inden da havde man opkøbt et andet firma i branchen, Matthew Hudson & Sons og i 1967 W.H. Tutton & Company Limited, begge beliggende i Manchester. Det hele blev nu slå-

Flæskesider i wrappers lastes i en af Danish Bacon Company Ltd.'s varevogne ved Hays Wharf i London.

et sammen i Joseph Stocks & Sons (Holdings) Limited. I de næste 5 år overtoges 4 andre agentfirmaer, og i 1974 flyttede man til Whitefield tæt ved Manchester. Et kontor blev åbnet i Glasgow 1976 for at dække Skotland. I 1980 blev firmaet købt af fødevaregruppen Fitch Lovell Limited's, baconafdeling, Lovell & Christmas. I 1982 udskiltes baconafdelingen som en selvstændig enhed, Stocks Lovell Limited med den erfarne og i øvrigt meget dansk-sindede baconekspert Lewis W. Wright som administrerende direktør.

En række små og ganske få store agentfirmaer var det billede af den danske baconafsætning i England, Esp Sørensen og hans rådgivere kunne se afteg-

net for sig i sommeren 1975. Efter lange og trælse forhandlinger, som formanden udtrykte det, var man i begyndelsen af september nået frem til at kunne skitsere ikke én, men hele tre forslag til løsninger: Det mest fremkommelige var nok overtagelsen af en aktiepost i DBC på £ 2 mio. Esp Sørensen ville dog helst overtage alle A-aktier i firmaet.

Fællesbestyrelsen gik på omtalte møde 14/8 1975 samme dag lidt dybere ind på slagteripolitiske problemer bag DBC-forhandlingerne. Dyrlov Madsen oplyste her, at DBC havde 48% af salget af baconsider, hvoraf halvdelen vandrede videre til dets grossistafdeling. Det solgte desuden 58% af Danepaks produkter

mod førhen 70% grundet konkurrencen fra dets egne Stripbrand-artikler. 42% af de engelske aktier var fordelt på en række agenter, forsikringsselskaber, fonde, banker osv.

Jensen-Sønderup fra Års var dog meget forbavset over, at når danske slagterier havde 58% af aktierne, gik kun £ 120.000 af et overskud på £ 1,5 mio tilbage til Danmark.

DBC-sagen kom for på den ekstraordinære generalforsamling 11/9 1975. Esp Sørensen kunne da oplyse, at nu gik alle inklusive DBC og dets danske aktionærbestyrelse Dansk Bacon & Eksport Company (DB & EC) ind for aktieovertagelsen på £ 2 mio.

Derved fik ESS-FOOD den største aktiepost i firmaet. Det skulle gerne give en større indflydelse.

Hidtil havde DB & EC haft 3-4 af DBC's 9-mands store bestyrelse, men nu var ønsket 5 (3 til DB & EC og 2 til ESS-FOOD). Hertil svarede generalforsamlingen (÷ Danish Crown) ja. F.S. Jacobsen, Normeat, ønskede dog opstillet en særlig aktionæroverenskomst, så at slagteriernes 36% og ESS-FOOD's 38% af den nye aktiekapital ikke gik hver sin vej.

Ved samme lejlighed behandledes et ønske fra 3 JAKA-slagterier: ØAS, Bjerriingbro og Morsø om at genoprette ESS-FOOD's magtstilling. Flere støttede dette ønske.

Sagen gik derefter i et 17-mandsudvalg, som efter 3 måneders overvejelser nåede frem til, at der ingen ændringer skulle foretages, men med den tilføjelse at administrationen stod bag kravene fra de jyske slagterier.

Dramaet om DBC får kun to akter

På ESS-FOODs generalforsamling 5/3 1976 måtte Esp Sørensen meddele, at de

hidtidige forhandlinger om den påtænkte aktieudvidelse i DBC endnu ikke havde nået til et resultat. DBC's bankforbindelse ville ikke gå med hertil, medmindre den engelske kapitalside blev tilsvarende styrket. Esp Sørensen ville på sin side ikke tage imod et tilbud om at få den ene af de to bestyrelsesposter, DBC havde tilbudt ESS-FOOD, men var iøvrigt villig til at udpege to andre personer (Bang Nielsen og Dyrlov Madsen).

Om 17-mandsudvalgets indstilling sagde formanden, at man her lod en dør stå åben for senere stramminger af vedtægterne. Det kaldte Niels Sandager fra Danish Crown på talerstolen. Nu var det på tide, at man *fulgte* vedtægterne, mente han.

Især var han harm over, at ESS-FOOD fortsat gav Danepak begunstigelser, ikke alene i prisen på mellemstykker, men også i rentefrie lån og varekreditter. Danepak (og DBC) havde dermed monopol på mellemstykker. Desuden saltede man stadig for mange baconsvin, som derefter blev opskåret. Det kaldte han »at pulje ad bagdøren«. Den store noteringspulje var siden september 1974 vokset med 70 mio kr til 140 mio kr. Det var alt sammen imod 1974-forligets ånd og bogstav.

Esp Sørensen ville her lade det spørgsmål stå åbent, om Niels Sandager var *for* eller *imod* fællesskabet. Det var rigtigt, at slagterierne og ESS-FOOD havde tjent en del penge på det sidste, men det var på den private oplagring, på hjemmemarkedet og på den overraskende £ 75-opgang omkring årsskiftet 1975-76. På det forudgående delegeretmøde 4/3 1976 havde formanden for Husmandsforeningerne, Chr. Sørensen, uddybet en kritik, han tidligere havde fremført i Kristeligt Dagblad. Efter hans opfattelse ville man misrøgte det engelske marked, om man underforsynede det. Snarere skulle man — via Landbrugets Afsætningsudvalg —

sørge for at koordinere hele afsætningen og dermed understrege at man solgte *dansk*. Se, det var bedre, lød Esp Sørensens kommentar. I dagbladsartiklen var der for lidt Chr. Sørensen og for megen kristelighed. Han var da heller ikke stolt over, at man i flere uger havde kørt med allokation på det engelske marked, især ikke når mange avlere havde gemt deres overvægtige svin i stalden julen over for at spekulere i noteringen.

Det pinte helt åbenlyst Esp Sørensen, at man stadig ingen vegne kom med nyordningen i England.

Kr. Bonefeld, Syd, medlem af DBCs bestyrelse og snart dens formand, påpegede da, at man var bange for at Esp Sørensen skulle gøre DBC til en filial af ESS-FOOD. Vi vil da ikke blande os i den daglige ledelse, kun have politisk og økonomisk kontrol, præciserede Dyrlov Madsen. Otto Lawaetz mente, at det reelle problem var Erik Trautmanns dobbeltstilling som medlem af priskomiteen og som leder af DBCs grossistafdeling. Modsætningsforholdet mellem DBC (Trautmann) og DAP (Knud Skouby) betød her mindre. En nok så reel faktor bag alle disse forsøg på at styrke ESS-FOOD's position i England var den kendsgerning, at man ikke kunne betale nok for de midterstykker, Danepak skulle bruge. Slagterierne beholdt dem i stigende omfang selv, da man kunne få højere priser i Japan.

På fællesmødet mellem ESS-FOOD's bestyrelse og Fællesbestyrelsen 28/10 kom rapporten fra en tidligere nedsat DBC-ESS-FOOD-gruppe til behandling. Begge parter var enige om, at agenterne gennem deres grossistafdelinger svigtede dansk bacon ved også at udskære andre landes produkter, bl.a. Hollands. Desuden var det nødvendigt, at DAP, ja det danske afsætningssystem som helhed nu gik mere offensivt til værks. Hertil bemærkede Otto Lawaetz, at agenterne og-

så havde deres problemer. Den danske prispolitik var ikke altid lige heldig, og forsyningspolitikken kunne godt være lidt mere kundevenlig. Bang Nielsen, Esbjerg, ville også vide, hvorledes man ville sikre loyaliteten hos de agenter, der virkelig betød noget.

Dyrlov Madsen skitserede da et helt nyt aflønningssystem, der skulle afløse den nuværende provision. Kvantumsrabatten til store kunder, stabiliseringsbonus til førstehåndskøbere (grossister, kæder m.v.), salgsfinansiering gennem ESS-FOOD og endelig promotionsrabatter, der automatisk gik videre til detaileddet. Udgiften hertil ville andrage henved en 20 mio om året, men da det nuværende system kostede 36-37 mio kr var der trods alt penge at spare. DBC skulle efter forslaget næsten være enesælgere af skiveskåret bacon, men Danepak kunne dog sælge direkte til CWS og andre store kunder.

Det kan ikke fungere, lød Bang Nielsens kommentar. Nej, så måtte man hellere oprette et ESS-FOOD i England. Ja og få kontrol over DBC ved at slagterierne solgte deres aktier i foretagendet til os, sekunderede Esp Sørensen ham. Hertil bemærkede N.O. Philipsen, at så skulle man da have rådighed over 100% af aktiekapitalen og ikke kun slagteriernes 56%. Ejv. Poulsen, NV, tvivlede dog på, at man herfra kunne fjernstyre DBC. Engelsk lov ydede vistnok et mindretal en særlig beskyttelse. Esp Sørensen konkluderede, at rapporten anviste to løsninger: 1) at ESS-FOOD lavede sit eget import-selskab i England, men at DBC blev ene-forhandler for Danepak imod at overdrage ESS-FOOD de fleste af dets aktier; 2) at Danepak etablerede sin egen salgsafdeling og her modtog alle midterstykker og opskæringer. Englandsnoteringen skulle for fremtiden sættes af ESS-FOOD. Dette skulle nu meddeles DB & EC's for-

mand i et brev med opfordring om at afstå deres aktier i DBC til ESS-FOOD. Den mest ideelle løsning er dog nok den første, mente formanden.

Efter at DBC på et bestyrelsesmøde 3/11 havde behandlet brevet, bad de to formænd Krogh Sørensen og Erik Trautmann om et møde med ESS-FOOD's ledelse. Det fik man 16/11, og her fremlagde ESS-FOOD et forslag om at reducere antallet af agenter fra 15 til 3-5 stykker. Vi er i det hele taget helst fri for agenter, erklærede Esp Sørensen.

Ejv. Poulsen, NV, mente derimod, det var bedst at reducere antallet af agenter samt at lade Danepak sælge sine varer selv. Det ville nok give ESS-FOOD en større markedsandel, end hvis man selv gik ind i salget. Om man blot havde kapitalinteresser i DBC, kunne vi nok give det en fortrinsstilling blandt agenterne, mente Otto Lawaetz. Hensynet til DBC bør ikke forlede os til at foretrække halve løsninger, svarede formanden.

Den 8/2 1976 mødtes man da en sidste gang med DBC's forhandlere. De kunne ikke gå ind for at lade ESS-FOOD blive hovedaktionær, da DBC dermed ville blive påført et milliontab og tvunget til at lukke 16-17 filialer. I stedet kunne man tænke sig at blive enesælger i England bortset fra frosne og ferske varer. Jamen det var jo det, vi foreslog dengang, vi indledte forhandlingerne sidste år, udbrød Esp Sørensen ærgeligt. Enten skulle ESS-FOOD overtage alle A-aktier i DBC eller også skulle det have den omtalte aktiepost på £ 2 mio.

DBC kan ikke sælge Danepak-produkter uden at have baconsiderne med på vognen, forklarede Krogh Sørensen. Det første alternativ måtte man i hvert fald afvise. Så er der kun nr. 2 tilbage, erklærede Esp Sørensen.

Formanden havde i øvrigt andet at tænke på i denne tid med agentsystem og

deslige. Den tidligere leder af Slagteriernes Forskningsinstitut, Niels-Henrik Hansen havde i tale og skrift rettet hårde anklager mod kvaliteten af dansk svinekød. Til Politiken 16/11 1976 havde han bl.a. erklæret, at meget dansk svinekød var af »abnorm« kvalitet selv om forædlingsindustrien sørgede for at sminke og dermed eliminere det meste. Det var ærekrænkende udtalelser over for de danske svineproducenter. Dermed havde Niels-Henrik Hansen tilsidesat ethvert skyldigt loyalitetshensyn over for sin tidligere arbejdsgiver præciserede ESS-FOOD's advokat, landsretssagfører Ernst Hartwig. Hvis Niels-Henrik Hansen ikke trak dem tilbage, ville han blive stævnet. Da Niels-Henrik Hansen nægtede dette, gik sagen til retten.

Ved Københavns Byret 17/3 1978 blev Niels-Henrik Hansens udtalelser erklæret døde og magtesløse. Retten ville dog ikke gøre ham ansvarlig for den måde, hvorpå nyhedssultne journalister havde fordøjet en del af hans udtalelser. Endvidere fandt retten, at de påklagede citater fra bogen »Mad — er ikke bare mad« ikke havde samme karakter som udtalelser til pressen. Derfor blev kun en enkelt af disse citater kendt ubeføjede.

ESS-FOOD får engelsk filial

På næste fællesmøde 16/12 drøftede man udfaldet af mødet med DBC 8 dage tidligere. Tragikomisk forestilling, mente nogle. En skandale, mente en anden. Nu går vi i gang selv derovre, fastslog formanden. Filialen skulle hedde »ESS-FOOD UK Ltd.«. Den skulle overtage tre sæt opgaver, som hidtil havde påhvilet DAP: salgspromotion, teknisk service gennem 10 rejseinspektører og forbindelsen til agenterne. Ordre fra 1. håndskøbere på mellemstykker og udskæringer (»cuts«) skulle gå hertil. Fersk og frosset

Takket være stærkt stigende omsætning ved 2. verdenskrigs begyndelse kunne Danish Bacon Company udvide sit i forvejen omfattende net af salgsafdelinger. D.B.C.'s velorganiserede distributionsnet med mange filialer fik afgørende betydning for firmaets konsolidering under verdenskrigen, hvor restriktioner i lastbilkørslen kunne give store vanskeligheder.

kød skulle sælges via ESS-FOOD Fresh Meat UK i Grimsby. Endelig hørte containertransporten også ind under firmaet. Lederen skulle være Svend Bernsen. Stadig ville man dog opretholde samarbejdet med mejerierne omkring DAP. Agenterne ville 12/1 1977 blive orienteret om deres forhold under det nye system. Om kort tid ville deres provisionsforhold i øvrigt blive taget op til fornyet overvejelse.

I Conduit Street No. 11 kunne ESS-FOOD da 18/4 1977 åbne sin engelske filial og 5/9 samme år overtog det salget af

Danepaks produkter. Desuden vedtog Danepaks bestyrelse en større udvidelse af virksomheden, så produktionen blev mere end fordoblet. Agenterne fik ved et møde 17/5 1977 besked om den nye situation. Havde de egen grossistafdeling, kunne de dog fortsat sælge Danepaks produkter.

D'herrer behøvede ikke at være bange for konkurrencen fra Hollands side, betegnede Esp Sørensen. Dersteds leverede de kun tunge svin og kunne kun afse 6-700 t bacon om ugen til det engelske marked.

Forståeligt nok jublede agenterne ikke over den nye ordning. Vi burde have orienteret dem noget før, mente Kr. Bonfeld på ESS-FOOD's bestyrelsesmøde 26/5 1977. Forståeligt at de fortørnedes over at miste 6-7 mio kr i fortjeneste, lød Svend Bernsens vurdering.

DB & EC's forretningsudvalg mødtes endnu engang om DBC-ESS-FOOD-sagen 26/11 1977. Esp Sørensen præciserede her, at Danepak skulle koncentrere sig om den omkostningsbelastede skive-skæring samt om produktionen af »joints« (baconstege). DBC skulle til gengæld overtage de vakuumpakkede udskæringer. Bonfeld ville gerne vide, om man helt ville se væk fra at bruge andre landes bacon. Der fandtes et større marked for billige varer af eksempelvis hollandsk oprindelse. Kun hvis det gavner os, svarede Esp Sørensen. DBC burde koncentrere sig om at sælge og lade Danepak om at fabrikere, tilføjede Dyrlov Madsen.

Og så var tiden inde til en ny drøftelse med agenterne 12/12 1977 for at borttage den dårlige stemning fra 17/5, et møde Esp Sørensen mindedes uden større glæde. Denne gang var stemningen positiv, mente formanden, især da man stillede agenterne i udsigt, at de ved siden af det traditionelle salg af baconsider også skulle forhandle store udskæringer af samme vare, i fald ESS-FOOD tog denne produktion op. Tilbage stod nu kun at få udarbejdet en ny kontrakt til afløsning af den gamle fra 1956. På et nyt møde 3/2 1978 kom man da overens om »terms and conditions«. Fra 1/5 samme år ville ESS-FOOD selv sætte noteringen i England med henblik på offentliggørelse i London hver torsdag kl. 10. Desuden fik man en aftale med DB & EC's bestyrelse om at overtage dets aktier i DBC til lidt over pari.

Det skulle nu vise sig om Danepak og ESS-FOOD UK Ltd. var fremtiden.

Nok en strukturdrøftelse

Esp Sørensen havde engang i efteråret 1976 været på et slagterikursus på Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed (LOK). Kursuslederen Per Sørensen havde da gennem nogle figurer anskueliggjort, at 62 ensartede andels-slagterier bedre kunne samarbejde end et mindre antal uensartede slagterifusioner. For at undgå den slags kalamiteter skulle man gå fra de uens figurer til en sluttet cirkel, det store nationale fællesskab. Huskede formanden også Per Sørensens advarsel: at endte vi i denne cirkel, risikerede vi at falde i søvn, lød da N.O. Philipsens let ironiske spørgsmål.

Det viste sig nu, at Esp Sørensen især tænkte på et samarbejde om salget af forældede varer på kontinentet. Problemet lå her især i distribution og køling. Ved at være fælles herom kunne man bygge kølekæder helt frem til detaileddet. Vedrørende salget af råvarer og halvfabrikata var ESS-FOOD i konkurrence med slagterierne. Da man her kun konkurrerede på prisen, ikke kvaliteten, kunne man få en bedre pris gennem et større fællesskab. Afsætningen af oksekød var også noget, som ESS-FOOD nu interesserede sig for. Mange købere af svinekød ville også have oksekød med i pakken, og da kunne ESS-FOOD trække på såvel Meatcut eller enkelte Damexco-slagterier.

Ja, det har vi bemærket, replicerede Gunnar Pedersen, Herning. Lige for næsen af alle vi andre har ESS-FOOD kapret sig monopol på oksekød til Norge. N.O. Philipsen mente, at det fortsat burde være det fælles foretagende DAT-Schaubs opgave at sælge okse- og kalvekød. De fleste kunne dog blive enige om netop denne sektor trængte til rationalisering og den måtte gerne omfatte Oxexport (Fællesmøde 2/12 1976).

Påny tog Esp Sørensen strukturproble-

met op på fællesmødet 24/2 1977. På et Kollekolle-kursus, hvor FDB's planlægningsfolk havde holdt foredrag, havde han til sin store uro erfaret, at man dér var kommet tæt ind på livet af forbrugerne. De store multinationale kæder kunne nu tilbyde detaileddet et program, der også inkluderede leveringsfunktionen. Han spurgte derefter sig selv og andre, hvorledes andelsbevægelsen skulle være placeret for at være et led, man fortsat regnede med. Peder Sørensen fandt der her var tale om en vertikal integration modsat andelsbevægelsens normale samarbejde på det horisontale plan. Derfor var det helt konsekvent at gå ind for det vertikale princip og køre det helt igennem til butikkerne. Bang Nielsen mente, at konkurrencen på hjemmemarkedet var et langt mere påtrængende problem. Her var mange penge i klemme. Der burde nedsættes et udvalg til at se på forholdene. Efter formandens opfattelse skulle ESS-FOOD ikke gå ind i dette problem, for så blev der først ballade.

Men da man nåede frem til generalforsamlingen i ESS-FOOD 4/3 1977, havde han fået mere mod på opgaven. De store kæder spillede slagterierne ud mod hinanden, derfor måtte vi holde dem stangen ved at handle gennem en central salgsorganisation. Under DAT-Schaub kunne man således oprette en særlig hjemmemarkedsafdeling. Pilegaard Larsen ville hilse et sådant arrangement velkommen, Riisager fra hjemmemarkeds-slagteriet Hobro mente derimod, at problemet lå i den politisk fastsatte saltningsprocent på 52%. Derigennem ønskede man at fradrage 90 øre pr kg for de ikke-saltningsegnede. Det fik blot slagterierne til at beholde disse svin for dernæst at kaste dem på hjemmemarkedet til en pris, der måske lå 70 øre under det normale niveau. N.O. Philipsen og Vagn Skovsen var enige om, at ESS-FOOD

skulle have ladet oksekødet ligge. Direktør Albertsen, Wenbo, var enig med formanden i, at slagterikonkurrencen på hjemmemarkedet nu var meget hård, men i stedet for at plante det, skulle man lade det vokse selv.

Her som ved det forudgående delegeretmøde savnedes to markante stemmer. Politikeren Bastholm Jensen og tænkeren Otto Lawaetz trak sig tilbage fra Fællesbestyrelsen. Esp Sørensen ramte hovedet på sømmet, da han karakteriserede sidstnævnte som slagteriernes ankermand og som den, der suverænt formåede at tænke tingene helt til bunds. Bastholm Jensen blev afløst af formanden for SPF-avlernes forhandlingsudvalg, gårdejer Bent Sloth, »en meget dygtig og effektiv landmand, stor svineproducent og ud over det har han flere lokale tillidserhverv...«, sagde Bastholm Jensen i sin promovering. Lawaetz' efterfølger blev FSA's nye formand, Jens Børsting, forstander for Sydsjællands Landbrugsskole i Lundby. Kr. Bonefeld kom ind i Fællesbestyrelsen på et ledigt landsmandat efter Niels Sandager, Danish Crown. De 3 nye medlemmer i bestyrelsen blev af Otto Lawaetz erindret om Einsteins sætning: »Vil man være et respekteret medlem af en fåreflok, skal man selv være et får«.

Den uheldige slagterikonkurrence var emnet for den første diskussion, den nye bestyrelse 27/4 1977 havde af slagteripolitisk karakter. Jagten på den sidste femøre i efterbetaling førte til helt utålelige forhold, betonede Esp Sørensen. I stedet skulle landet deles op i 6 slagteriregioner (Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, Fyn og 4 jyske), bundet sammen foroven gennem et nationalt holdingselskab. Hidtil havde han været imod tanken om et »Slagteriet Danmark«, men nu var der behov for et bedre fællesskab, der bl.a. kunne fordele eksporten, hjemmemarkedet og råvarene til konserverindustrien.

Tanken vandt ikke udelt bifald. Mest enig var nok Jens Børsting, FSA, specielt vedr. hjemmemarkedet. Nu måtte de ledende på Axelborg fortælle andelshaverne, at økonomisk udgligning var fremtiden. Bonefeld var ikke stemt herfor; det ville ikke spore lederne nok. En lovlige stor mundfuld, det her, erklærede N.O. Philipsen. I hvert fald burde det først drøftes i det politiske forum, Fællesbestyrelsen. Vi har ikke de folk, der kan lede sådant et foretagende. Sporene skræmte, tænk bare på Galt Ox-Holding, DANA etc. Hjemmemarkedet var i det hele taget noget overvurderet, mente Philipsen, og heri fik han støtte fra Viggo Nielsen, Bjerringbro. Det var nok bedst at revidere de uheldige protokollater, de store fusioner fik trumfet igennem i 1974, erklærede Nielsen.

Trods den lidt kølige modtagelse rejste formanden også spørgsmålet i ESS-FOOD's bestyrelse 5/5 1977, denne gang på basis af et større notat. Her skelnede man mellem I) kortsigtede mål og II) langsigtede. De første kunne atter opdeles i I a: En styrkelse af ESS-FOODs stilling gennem 60% afleveringspligt, monopol på råvarer, udvidet ret til at pulje, alle slagterier repræsenteret i bestyrelsen og fælles investeringsplanlægning. I b: var den »rationelle løsning«: alle svinene skulle afleveres og tilbagekøbes, alle med i bestyrelsen og fælles planlægning. II: de langsigtede mål var det tidligere omtalte regionsforslag. Her havde den 19 mands store fællesbestyrelse hals- og håndsret over produktion og afsætning. Regionerne skulle kun sørge for områdets forsyning samt eksportere charcuterivarer og konserver.

Vi er begyndt bagfra med at samle produktionen, erklærede Esp Sørensen. Var man begyndt med afsætningen, var det lettere at blive enige. De fleste bestyrelsesmedlemmer tog meget forsigtigt på forslagene. Lad os vente lidt, var tonen.

Kun Thomas Kræmmer var entusiastisk. Forslaget var godt og vel gennemtænkt og kastede nyt lys over mange sammenhænge. Et nationalt slagteriselskab ville han dog ikke sige ja til på en studs. Nu skulle forslaget op på et nyt fællesmøde, erklærede formanden.

Det skete også 26/5 1977. Bastholm åbnede diskussionen med et modforslag: Kunne man ikke begynde med en bundpris under hjemmemarkedet? Desuden kunne han tilslutte sig ideen om at pulje, fordi fordelingsgrundlaget saltningssegne- de — ikke-saltningssegne- de ikke var rigtigt. N.O. Philipsen var fortsat skeptisk. Højst var der 50-60 øre mere pr kg at hente på hjemmemarkedet. Slagterierne skulle have råderum ved siden af ESS-FOOD, ellers faldt alle i søvn. Flere indlæg talte dog for forslag I a som en rimelig mellemløsning, men konsekvenserne skulle dog først klarlægges nærmere. Bent Sloth mente, at hvis man ikke ved at danne 4 store regioner kunne adskille de produktionsøkonomiske resultater, kunne man lige så godt slå det hele sammen straks.

Til næste fællesmøde 14/7 1977 var det Esp Sørensen'ske strukturforslag sat op med fordele og ulemper. Ejv. Poulsen, NV, var første taler. Hans slagteri ville helst sælge svinene selv. Kun hvis ESS-FOOD kunne gøre det bedre, fik Axelborg svinene. N.O. Philipsen ville fortsat aflevere de saltningssegne- de svin, men så heller ikke mere. Bonefeld ville kun aflevere 52%, ikke 60%, da hjemmemarkedet stadig var slagteriernes bedste afsætningsområde. Jamen kæderne kan let spille bold med os, påpegede Esp Sørensen og Marius Jacobsen, Fåborg. Vi må være realistiske nu, sagde Vagn Skovsen. Hvis flertallet er imod Slagteriet Danmark, er tanken dødfødt. Men Tulip var ikke på forhånd mod tanken. Til nærmere overvejelse havde han den idé, at man

frivilligt lagde et efterbetalingsniveau på 40-50 øre. Jens Børsting mente, at mellemløsningen hverken var fugl eller fisk, og at 50% eller 60% aflevering heller ikke hjalp. ESS-FOOD skulle have større beføjelser, såsom ret til at pulje på langs. Men det var svært for FSA at binde sig for 60% aflevering, da de sidste 40% ikke gav nok til terminen.

De fleste gik altså ind for en større samling omkring ESS-FOOD, konkluderede Esp Sørensen. Nu skulle forskningsinstituttet lave de nødvendige kapacitetsundersøgelser, og imens voksede frøet lige så stille i jorden.

Et første skud på strukturplanten viste sig på næste fællesmøde 27/10 1977. Flere slagterier havde ønsket sortiments- og leveringsbestemmelserne ændret for at undgå, at slagterierne med de bedste svin paradoksalt nok fik et lavere udbytte pr gris her end slagterier med ringere gennemsnitskvalitet og dermed lavere udgifter end råvarekøbet. I gennemsnit afleverede slagterierne 52% af svinene, men procenten varierede fra 35,2 til 67,7. Ved at aflevere 68% eller andelen af svin med produktpræmie på de bedste slagterier, kunne man helt undgå en forskelsbehandling.

Ved sidste møde havde formanden erklæret, at nu var man færdige med at snakke struktur, påpegede Ejev. Poulsen, NV. Husk det nu, Esp Sørensen, for ellers kan vi ikke længere støtte dig, lød det advarende. Vi taler ikke om struktur, men om et retfærdigere afleveringssystem, svarede formanden. Thomas Kræmmer ville gerne erindre ESS-FOODs ledelse om de mange dispositionsmuligheder, der lå upåagtede hen i 1974-reglerne. Esp Sørensen ville også inddrage spørgsmålet om sortimentsbestemmelserne i drøftelsen, specielt slagteriernes ret til at eksportere udskæringer (»joints«) op til 3 kg. Han ville gerne tilbage til 1 kg-bestem-

melsen. Det kan vi da ikke drøfte som et isoleret anliggende, mente Skov Thomsen, Tulip. Enden på det blev da også, at man nedsatte et 5-mandsudvalg under Kr. Bonefeld til at se nærmere på sortimentsbestemmelserne. Derefter kom turen til leveringsbestemmelserne.

På bestyrelsesmødet 5/1 1978 vendte udvalget imidlertid tilbage med indstilling om, at alt forblev ved det gamle. Kun 4 selskaber eksporterede skiveskåret bacon til England, og det androg ca 100 t om ugen. Et enkelt medlem af udvalget (Børge Kjeldsen) afgav dog dissens. Udvalget havde hverken spurgt Per eller Poul om nogen ting og havde desuden opfattet sit kommissorium for snævert!

Nu støtte til konservesindustrien

De næste par måneder talte man ikke »struktur« eller »grundlov« (1974-reglerne) i de ledende slagteribestyrelser. Dollarkursens nedgang tvang imidlertid en holdningsændring igennem i spørgsmålet om tilskud til konservesindustrien. Det blev da Jens Børsting, som på fællesmødet 25/4 1978 først rejste problemet i konkret form, idet han foreslog, at man ydede industrien et rentefrit lån på 10 mio kr. Forslaget vandt dog ikke genklang. Det er jo blot sygekassehjælp, erklærede Marius Jacobsen. Derimod var der større tilslutning til Esp Sørensens tanke om at levere industrien 120.000 skinker om ugen til fast pris, f.eks. med en rabat på 50 øre pr kg. Pengene skulle skaffes ved at pålignе slagterierne en afgift på 3 øre pr kg slagtet vægt. Dette forslag gik glat igennem forretningsudvalg og bestyrelser og blev uden større diskussion vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling 14/6 1978.

Spørgsmålet var nu, om den positive stemning ville holde sig, når man kom til

pkt. 7 på dagsordenen: et forslag om udbyttedeling. Af rådhedsbeløbet skulle slagterierne indbetale 60% til fælles efterbetaling. De resterende 40% skulle fordeles med 25 til afskrivning og henlæggelse, de 15 kunne f.eks. bruges til ekstra efterbetaling. Det var oprindeligt Thomas Kræmmers idé, fremført på fællesmødet 6/4 1978. »Heri ligger en rigtig andelstanke...«, mente han. Da også andre så positivt på idéen, blev økonomichefen, Wilhelm Tiedemann, bedt om at regne forslaget igennem.

På næste fællesmøde 1/6 1978 faldt stadig venlige ord om idéen. Det blev dog nok svært at få det halet i land på en generalforsamling, fordi de fleste indtog en dobbeltstilling og først tænkte på sit eget selskab og først derefter på fællesskabet, ytrede formanden. Ethvert udspil herfra blev gransket til sidste komma i håbet om at finde smuthuller, man kunne tjene penge på. Men slagterikonkurrencen var hård: »EF skuffede kolossalt på forædlingsområdet, men omsætning var nødvendig for at betale investeringerne. Derfor kamp på prisen og dermed på kvaliteten«. Esp Sørensens pessimisme viste sig at være såre velbegrundet. Den ekstraordinære generalforsamling afviste ganske vist ikke forslaget, men da kun én – Bast-

holm Jensen – omtalte det i positive vendinger, var det dermed taget af bordet. Ved en senere lejlighed, hvor man i branchudvalget drøftede ESS-FOOD's organisatoriske svagheder, udtrykte formanden i et par sætninger nogle erfaringer, man næsten kunne kalde »Esp Sørensens lov«. »Det er først, når vi har ødelagt noget, at vi kan enes om at være fælles om det. Det er livets vilkår...«.

Oksekød og landbrugspolitik

Inden året var omme, havde Esp Sørensen lidt nok et nederlag – men også vundet en sejr. Sidstnævnte karakteristik refererer til den omstændighed, at det her lykkedes ham at få centraliseret andelslagteriernes eksport af kalve- og oksekød. Ifølge et kvalificeret skøn ville produktion og afsætning af de to varer udgøre følgende størrelser i 1978, se nedenstående oversigt.

Da Esp Sørensen fremlagde sagen på et fællesmøde 16/11 1978, oplyste han, at der nu forelå et internt protokollat over levering af okse- og kalvekød gennem en ny afdeling i ESS-FOOD. I denne anledning havde funktionærerne i den hidtidige oksekødsafdeling i fællesfirmaet DAT-Schaub fået tilbud om ansættelse i tilsva-

Produktion og afsætning af okse- og kalvekød 1978

Virksomhedsgruppe	Produktion - i tons	- heraf til hjemme- marked - i tons	- heraf til eksport - i tons -	
DAMEXCO-slagterierne	93.300	43.300	50.000	(34,5%)
Aalborg Eksportslagteri	13.200	2.700	10.500	(7,3%)
Oxexport-slagterierne	29.100	8.800	20.300	(14,0%)
Private slagterier	82.000	18.000	64.000	(44,2%)
§2-slagterihuse	12.000	12.000	0	
Ialt	229.600	84.800	144.800	(100,0%)

Note: Af Damexco-slagteriernes eksportandel gik de 56% via eksportørfirmaer, de 44% for egen regning.

rende stillinger i ESS-FOOD. I England, Tyskland og Frankrig skulle eksporten gå via ESS-FOODs datterselskaber, i Italien via et nyt firma ESS-FOOD-SCHAUB. Stadig måtte Damexco-slagterierne dog sælge til hjemmemarkedet og desuden eksportere mærkevarer, men ellers var det europæiske marked ESS-FOOD's domæne. Oversøisk var der derimod frit spil. Snarest muligt skulle der gennemføres en klassifikation af eksportvarerne.

Vagn Skovsen oplyste i denne forbindelse, at DAT-Schaub havde næsten halvdelen af kalvekødseksporten til Italiens, selv om 30 firmaer p.t. var engageret heri. Det var efter formandens opfattelse såre lykkeligt, hvis FSA og NV købte Oxexports kreaturslagteri i Slagelse. Nu manglede man at få købt denne uheldige sammenfiltring af generelle landbrugsorganisationer og private interesser ud af Holstebro kreaturslagteri. Hvad havde Landbo- og Husmandsforeningerne også med slagterivirksomhed at bestille, spurgte formanden og de fleste andre.

Og Esp Sørensen forfulgte denne tankegang, da han på delegeretmødet 1/3 1979 skosede Landboforeningerne for — deres sædvane utro — at have været »yderst passive« i spørgsmålet om samlingen af okse- og kalvekødseksporten. Og Husmandsforeningerne havde på deres side været »underligt sure og usaglige«. Hvad lignede nu det? Det bragte H.O.A. Kjeldsen på talerstolen. Jeg bryder mig ikke om Esp Sørensens facon, tilstod han, men skulle der være rivegilde, ville han ikke holde sig tilbage. Hvorfor havde man ikke talt med Oxexport? Oksekød var ikke på samme måde som kalvekød integreret i centralsalget. ESS-FOOD's regnskaber skulle også være mere gennemsigtige, hvis det skulle være muligt at skelne mellem økonomien i svinekød og i oksekød. Vi har størst ansvar for Damexco-slagterierne og må derfor

tage ét skridt ad gangen, svarede Esp Sørensen. Men Kjeldsen havde på samme delegeretmøde også adresseret bebrejdende ord til et par store slagteriselskaber (Tulip og JAKA-gruppen), som efter hans opfattelse svigtede fællesskabets sag ved at sige nej til at gå med ind i samarbejde om konserveseksporten til USA. Inden vi lader Skovsen svare Kjeldsen herpå, må vi først have klarlagt det noget spegede spil, der førte til den omhandlede situation.

I oktober 1978 blev Danmark af de amerikanske verterinærmyndigheder erklæret for et M & K-frit land. Den tanke var da opstået, at man kunne danne en salgsforening for konserver til USA. Så langt så godt, sagde de fleste involverede. Men i løbet af november 1978 opstod en ny situation, da FSA's Jens Børsting og Thomas Kræmmer foreslog Esp Sørensen at lade fællesskabet overtage DAK's opskæringsfabrik i New Jersey, USA, »DAK FOOD Inc.«. FSA havde da 51% af aktiekapitalen i DAK, Wenbo, NV og ØK/Plumrose resten, men følte efterhånden engagementet ret trykkende, også fordi ØK/Plumrose syntes at have tabt troen på konserverindustriens fremtidsmuligheder. Prisen for DAK FOOD var 15 mio kr. Sagen hastede, fordi DAK havde et konkurrerende tilbud på hånden fra det amerikanske firma »Blue Birds«. Nu foreslog Esp Sørensen spørgsmålet løst gennem tredobbelt beslutning om 1) sortimentsaftale, 2) køb af DAK FOOD og 3) oprettelse af en salgsforening foreløbig bestående af DAK FOOD, JAKAs og Tulips salgsorganisationer under navnet »ESS-FOOD USA« og med Georg Jensen som direktør. Senere kunne skinkesalget fra Nr. Sundby, Expo-Fyn, Danish Crown og måske også Plumrose forhåbentlig kobles på. På produktionssiden burde samarbejdet etableres ved at pakkearbejdet centraliseredes på enten Tulip

eller JAKA, men det var endnu ikke drøftet officielt. ESS-FOOD's bestyrelse var ret positivt stemt over for idéen, men enkelte ville prioritere konservessalgforeningen højere end fabrikskøbet. Det var også betænkeligt, at Georg Jensen både skulle være leder af nævnte salgsorganisation og JAKA.

På fællesbestyrelsens møde 16/11 kom yderligere skepsis til orde. Det er nok sådan, at fællesskabet skal betale DAKs 15 mio i underskud, ytrede Østerbye Andersen, Expo-Fyn. Skov Thomsen, Tulip, ville godt have tid til at tænke over sagen, og Erik Platz, Danish Crown, ville gerne se nogle tal, inden han tog stilling.

Det var oprindeligt meningen, at sagen skulle have været behandlet på en ekstraordinær generalforsamling i ESS-FOOD 21/12 1978, men det blev der intet ud af. Det hele revnede nemlig med et brag på et fællesmøde 14/12. Her lagde Jens Børsting først nogle tal frem om DAK FOOD, men derefter blev de atter inddraget, og så gik det løs. N.O. Philipsen vendte sig »på det stærkeste« mod den måde, sagen havde været grebet an på. Hvad lignede det at føre forhandlinger med JAKAs direktør uden først at spørge de implicerede slagteriledere? Forslaget indebar reelt, at de skulle aflevere JAKA. Vi er imod, hører I! Vi stjæler skam ikke JAKA fra nogen, svarede Bastholm Jensen, sekundet af Thomas Kræmmer. Det er mit ansvar, det her, præciserede Esp Sørensen. Georg Jensen er vor største kunde af USA-eksporten, og derfor gik jeg til ham. Det er gået for hurtigt, mente Vagn Skovsen. Vi har ikke nået at få sagen drøftet med vore bestyrelser. Her præciserede formanden, at Tulip nok havde udtalt sig positivt om en salgsforening, men dog mente at skulle have noget for sit salgsapparat i USA. Peder Sørensen, ØAS, fastslog, at før man kunne tale om fabrikskøb, måtte salgsforeningen være en

realitet. Den fastsatte tidsfrist – dags dato kl. 18 – kunne han (=JAKA) ikke bøje sig for. Esp Sørensen ville dog ikke gå med til endnu engang at bede DAK om en fornyet frist. Jens Børsting ville nok tale salgsforening m.m., men ville først vide, om man ville købe DAK FOOD. Omvendt ville Philipsen kun tale om en salgsforening, omfattende Tulip, JAKA, Danish Crown og Celebrity. Landboforeningernes Hartvig Dehn og Bent Sloth gik stærkt ind for et køb. Disse 15 mio betyder jo intet, hvis vi blot kunne få en afsætningsmulighed for en øget produktion, erklærede sidstnævnte. Lad DAK og ESS-FOOD bære risikoen ved en forlænget tidsfrist, foreslog Erik Platz. Så har vi tid til at overveje sagen nøjere. Nej, svarede formanden. Løbet er kørt, og DAK FOOD sælges til anden side. Senere vil man nok sige, at man skulle have købt fabrikken. Derefter forlod Philipsen og Skovsen mødet, og generalforsamlingen 21/12 blev aflyst.

Tilbage til delegeretmødet 1/3 1979.

Skovsen besvarede her H.O.A. Kjeldsens kritik med at berette, at Tulip tidligere havde drøftet tanken om at oprette en opskæringsfabrik i USA, men atter opgivet den. Der herskede imidlertid fuld enighed om sortiments- og leveringsreglerne til en konserves-salgsforening, men derimod var enkelte imod at købe DAK FOOD. Vi var under et stærkt tidspres, sagde formanden. Sagen måtte nu vente. »Jeg kan jo også rende mig lovligt mange stavere i livet...«, erklærede han.

England og Japan i skarp konkurrence

Det forudgående afsnit om den markeds-mæssige udvikling 1973-75 fik overskriften »På vej mod Japan«. Her blev det vist, hvorledes Salgsforeningens (ESS-FOOD's) eksport af udskæringer fra en

beskeden begyndelse i 1973 hurtigt voksede til hundreder af tons i 1974 for dernæst i 1975 at løbe op i tusinder. Forlænger vi perspektivet frem til 1978, er vi oppe på 15.000 t, men ærgerligt nok for slagteribranchens førende Japanekspert Dyrlov Madsen og hans medarbejdere, var ESS-FOOD's andel på ét år faldet fra 4/5 til 2/3. Som tidligere påpeget, betalte Japan mere for midterstykker end England. Derfor havde ESS-FOOD problemer med at skaffe Danepak råvarer nok. Ofte måtte man gå ud på markedet for at købe fremmedvarer. Det lykkedes da også at fremskaffe de nødvendige midterstykker, hvorved eksporten af halvfabrikata til England steg fra 27.000 t i 1975 til 47.000 t i 1978. Derimod faldt eksporten af baconsider i samme periode fra 231.865 l/t eller 43,6%. Den engelske hjemmeproduktion lå stadig på 46%; til gengæld gik Hollands andel op fra 3,7 til 6,7%. Da Holland kun eksporterede mellemstykker og det til lave priser end de danske, kunne det med tiden blive en ubehagelig konkurrent for Danmark. Normalt regnede man med, at dansk bacon i detailledet kunne bære en overpris på ca. £ 40 pr l/t. Ved højere overpriser gik kvalitetsfordelen fløjten.

De hollandske midterstykker stammede fra tungere grise end de danske baconsvin og var derfor ikke så egnede til produktion af skiveskåret bacon, sagde danske slagterifolk. Men de kunne dog ikke helt sige hus forbi: Produktionen af tunge danske svin var i begyndelsen af 1976 nået ud over forsøgsstadiet. Der blev nu produceret ca. 4.500 stk. svin om ugen hovedsagelig på Wenbo, Syd, Celebrity og NV. De 2.500 fik ESS-FOOD, og de blev herefter markedsført på prøve til baconpriser til Tyskland, Italien, Norge, Japan og den danske konservesindustri. Danepak var dog ikke særlig glad for den slags midterstykker; de gav færre skiver i poserne, og så var husmødrene util-

fredse. Signalet til producenterne — 30 øre p. kg — skulle da også tydes som en klar advarsel mod at lave for mange af den slags grise. Soeksporten var også udsat for svingninger, når der spekuleredes i ESS-FOOD's ugenoteringer, men det hørte op, da man fra oktober 1976 gik over til frie markedspriser.

Oksekødseksporten fik ESS-FOOD også stigende andel i, efterhånden som Damexco-slagterierne brugte Axelborg som salgsorganisation. Italien var her det største marked med 61% af eksporten. Af den samlede tilførsel til det danske marked aftog Damexco-slagterierne 2/5, men fik til gengæld langt de fleste direkte fra leverandørerne uden den omvej ad markedspladsen, som ellers har været en tradition i dansk kreaturhandel. Meatcut A/S, resterne af ESS-FOOD's industriforetagende GALT-OX-HOLDING, blev også ledet ind i en positiv udvikling, da ESS-FOOD-bestyrelsens forretningsudvalg i februar 1977 selv overtog ledelsen. Stemningen blev i det hele taget bedre på Axelborg, da de ugentlige slagtetotal begyndte at lægge prognoserne bag sig. Det lyser ud af Esp Sørensens forord til disse års slagteristatistik. Måske lå der dog vanskeligheder forude, skrev han i 1978-statistikken.

Med forsigtig indkørsel-signalet hejst over Axelborgs komandopost kunne de danske landmænd med sig selv afgøre, om de turde fortsætte med at investere kraftigt i svineproduktionen — på basis af en rente, der nærmede sig de 20%. I det første afsnit vil vi da se, hvorledes producenterne og deres kommercielle og organisatoriske forland håndterede denne situation.

DANSKE SLAGTERIER I SPLID MED

SIG SELV 1979-1983

Det lånefinansierede landbrug

I anden halvdel af 1970'erne moderniserede de danske landmænd årligt deres bedrifter for 5-6 mia kr, de fleste lånte penge. I 1978-79 investeredes således 3 mia i avlsbygninger, og heraf var knap halvdelen svinestalde. Ikke mindre end 3/4 af staldinvesteringerne skete i Jylland, hvor i øvrigt 2/3 af landmændene boede. Med de store investeringer steg rentebyrden tilsvarende, og da renteniveauet voksede 2-3% fra 1977 til 1980, fordobledes netto-renteudgifterne fra 3,4 mia til 7 mia kr. Bruttofaktorindkomsten steg derimod kun fra 13,4 til 15 mia, først og fremmest fordi priserne på driftsmidler steg 23% mod kun en fremgang på 13% i produktionspriserne. På to år faldt nettoindkomsten pr bedrift med ca. 30.000 kr. En landmand havde i 1980 godt 20.000 kr i nettoindtægt fra sit brug.

Ved arbejde uden for bedriften kom familieindtægten op på 67.000 eller godt og vel 1/2 af det, en faglært arbejder i provinsen tjente.

I denne situation måtte en heltidslandbruger lånefinansiere mere end halvdelen af sit privatforbrug. I alt måtte han låne

godt 100.000 om året for at klare dagen og vejen. Det måtte føre til et stigende antal fallitter jfr. nedenstående oversigt:

Selv om disse tal langt fra er hele sandheden om landbrugets økonomiske tilstand i gældskrisens værste år 1979-81, giver de dog et fingerpeg om den krisestemning, der da beherskede især de unge og yngre heltidslandmænd (husdyrbrugere). Man følte sig rent ud forrådt. Regering og folketing var stærkt interesseret i en stigende landbrugsproduktion og -eksport, men gjorde ikke tilstrækkeligt for at skabe de økonomiske forudsætninger herfor. Heller ikke erhvervets egne ledere gik ram forbi. De havde i årevis opmuntret til stigende produktion, men tog for sent fat om kriseproblematikken.

Så vidt krisebevægelserne, først og fremmest LR-80 og til en vis grad Landsforeningen af danske svineproducenter.

I den anden ende af skalaen befandt sig planteavlsbrugere med meget lavere renteudgifter, og de trivedes rimeligt godt. Mellem de to yderpoler fandtes da det store flertal af landmænd, de fleste husdyrbrugere, som havde lagt et fornuftigt budget for deres produktion. De fleste af dem overlevede gældskrisen, men følte nok, at kriselovgivningens snarere var en række redningsaktioner for kriserammede kolleger end dybtgående tiltag med det formål at tilvejebringe en bedre økonomi for erhvervet som helhed. Inden man var klar til at gå ind i en politisk dialog om de fundamentale betingelser for en rentabel landbrugsproduktion i overskudslagrenes slagskygge, lettedes krisetrykket som følge af bedre priser og lavere renteudgif-

År	Kundgjorte tvangsauktioner	Konkurs-erklæringer
1979	159	8
1980	592	70
1981	1.607	68
1982	1.452	?
1983	966	?

Nøgletal for landbrugsudviklingen 1979-1983

Sagsforhold	1979	1983	
Antal landbrugsbedrifter	117.000	95.000	
Landbrugsbefolkningens andel af totalbefolkningen			
Fast medhjælp	16.500	17.000	
Antal traktorer	184.700	160.711	(1984)
Antal mejetærskere	39.313	35.439	(1984)
Antal korntørringsanlæg	39.600	38.032	(1982)
Antal foderblandingsanlæg	10.512	11.274	(1982)
Antal aut. fodringsanlæg til svin	3.413	5.582	(1982)
Antal malkekøer	1.871.000	1.003.000	
Antal svin	9.342.000	9.253.000	

ter – og tidspunktet for en gældsreform var igen forpasset.

Trods gældskrise og anden form for modgang fortsatte erhvervet imidlertid sin udvikling frem mod det specialiserede landbrug, hvad ovenstående tal klart viser:

Færre og specialiserede bedrifter med stærkt mekaniserede driftsformer inde som ude – det er signalement af dansk landbrug i firsernes begyndelse. Indenfor i de mekaniske stalde findes færre malkekøer og flere svin, og ejeren er blevet yngre. Vest for Storebælt holder landmændene 2-3 gange så meget hornkvæg som deres kolleger øst herfor, hvorimod svine og da især sobestanden er jævner fordelt. I 1967 havde mere end 3/4 af bedrifterne både kvæg og svin, i 1983 mindre end 1/3. Selv om de øgede høstudbytter pr ha mere end opvejer tilbagegangen i korn- og grovfoderarealerne, har den indenlandske forsyning med korn- og foderstoffer ikke kunnet holde trit med stigningen i husdyrtallet, først og fremmest svineholdet. Importerede fodermidler dækker nu 1/4 af forsyningen mod kun 1/7 i 1970'ernes begyndelse. Eksempelvis er importen af proteinfodermidler næsten fordoblet i denne periode.

Produktionsøkonomien i svineholdet

Under overskriften »Fremtiden« skrev slagteriernes daværende formand Esp Sørensen en artikel i »Produktion« nr. 8/1981 om svineproduktionens fremtidsudsigter. Han gav her et noget mistrøstigt billede af situationen: »Regnskabsresultaterne fortæller, at kun de begunstigede kan få indtægter og udgifter til at stemme sammen. Resten må arbejde uden løn og forsøge at øge gælden for at kunne leve...«, hed det bl.a. i artiklen. Som det senere skal blive vist, havde han et bud, oven i købet et landbrugspolitisk, på en radikal ændring af de grundlæggende produktionsbetingelser.

Det lidt bistre blik fra en formand i korrekt organisationspåklædning blev tre numre senere i samme blad afløst af et forsigtigt smil fra en yngre topfigur i tweedjakke og tvangsfri slips & skjortekombination.

Han underskrev sig Bent Sloth og kaldte sin artikel »Avlsarbejdets betydning«. Nu skulle produktionens tyngdepunkt forskydes fra det lange, slanke landrace-svin til en krydsningskombination af Dansk Landrace, Yorkshire og så et 3.

svin, enten af Duroc – eller Hampshire-racen. Landracesvinet var alt for dyrt at producere. Det krævede meget foder og gav omvendt for lidt fra sig igen i form af daglig tilvækst. Kun en begrænset del af produktionen behøvede nu at være af baconkvalitet. Nye forarbejdnings- og afsætningsmuligheder gjorde det muligt at afsætte en stigende del af produktionen som opskæringer af fersk svinekød. Avlsarbejdet blev ikke mindre vigtigt af den grund, fortsatte Bent Sloth. Her skulle fremstilles de orner og de krydsningssøer, som de almindelige svineavlere skulle basere deres produktion på.

Her som ved andre lejligheder gik Bent Sloth i en stor bue uden om det kor af forarmede producenter, der i gældskrisens år alene påberåbte sig støtte fra det offentlige. »Skal vi producere svin?« lød hans spørgsmål i »Produktion« nr. 8/1980 og besvarede det – naturligvis – med et sikkert ja. Billigere og større produktion under rationelle driftsformer var hans opskrift. På længere sigt tegnede afsætningsmulighederne sig ret optimistiske. Det måtte da være i producenternes og samfundets fælles interesse at bevare dansk landbrug som eksporterhverv, lød hans konklusion.

Svineproducenterne havde i høj grad behov for opmuntring i disse år. I den årlige publikation fra Jordbrugsøkonomisk Institut »Regnskabsresultater fra danske landbrug i året ...« kunne man læse, at svineproduktionen sammen med det specialiserede planteavlbrug ikke længere var førende i spørgsmålet om aflønning pr time. Den rolle var nu overgået til det specialiserede kvægbrug. Priserne gav ikke dækning for de stigende produktionsomkostninger. Da prisen på slagtesvin derefter steg 25% for regnskabsåret 1981-82, voksede bruttoudbyttet ikke tilsvarende på grund af en produktionsnedgang.

Næste års beretning var heller ikke stemt optimistisk, hvad angik udbyttet fra svineholdet. Det var ganske vist steget 9%, men det skyldtes alene en produktionsudvidelse, ikke højere priser. De var tværtimod gået 2% ned.

En anden publikation fra Jordbrugsøkonomisk Institut gav imidlertid Bent Sloth ret i den vurdering, han havde givet af svineproduktionens udviklingsmuligheder. »Hvad koster det at producere svinekød?«, lød titlen på Dorthe Errebo Pedersens undersøgelse, publiceret som rapport nr. 12 (1983). Hun fastslog her, at gode produktionsregnskaber hos svinene var afgørende forudsætninger for en bedre økonomi. 3-racekrydsninger sænkede produktionsomkostningerne 16% i forhold til svin af dansk landrace. Producenten med 3-racekrydsningen fik 3-4 grise mere pr årssø end naboen med rene landracedyr, og det betød en reduktion på 15% pr produceret 25 kgs gris. Da krydsningssvinene også voksede hurtigere, reduceredes behovet for stipladser med 18%. Blev de leveret stivis i stedet for enkeltvis levering over 4 uger, var der en yderligere besparelse at hente på 1%. Yderligere 1-2% kunne indtjenes ved at fravænne smågrisene fra soen efter 4 uger i stedet for 7. Ud fra en bestand på 110 årssøer med tilhørende produktion af slagterisvin udviste nettoresultatet en forbedring på 350.000 kr om året.

Det lød lovende, men som det blev pointeret flere gange i rapporten, byggede kalkulen på de gældende pris- og afregningsforhold, hvorefter lette og kødfulde svin opnåede den højeste pris. Hvorledes ville en overgang til en helt ny type slagterisvin påvirke afsætningsforholdene, lød da spørgsmålet. Bent Sloth mente som allerede refereret, at en velovervejet og styret krydsningsproduktion ikke frembød nogen risiko.

I en brevveksling med Landsforenin-

gen af danske Svineproducenter februar 1979 pointerede Esp Sørensen imidlertid, at da 1/2 af produktionen solgtes til England (og heraf de 2/3 som baconsider), kunne man ikke eksperimentere alt for meget med Duroc- og Hampshire-krydsninger. Overprisen var afhængig af forhold som god kødfylde, ensartethed og god kropsform. De to »farvede« racer gav tungere forpart, kortere krop og dermed ringere opskæringsøkonomi. Når Duroc- og Hampshireavlere kunne prale af så gode resultater, var det, »fordi krydsnings-svinene ved afregning og til eksport er kommet i for godt selskab...«, mente formanden (ESS 8/2 1979).

Et nyt brev fra Landsforeningen 9/6 1979 fik dog Esp Sørensen til at foreslå landsnoteringen hævet 30 øre. Landsforeningen havde krævet 40 øre. Der var efter dens opfattelse ingen mening i at samle i lade til velbeslåede slagterier eller for den sags skyld ESS-FOOD nu, hvor så mange producenter var i nød. Esp Sørensen og andre havde jo selv opfordret landmændene til frejdigt at producere videre, og så kunne man da ikke bare lade dem i stikken.

Præmier — men på hvad?

ESS-FOOD og slagterierne havde dog stort besvær med at få indtægter og udgifter til at stemme overens.

Gennem produktionspræmien ville man opmuntre landmændene til at levere baconsvin, men dermed blev råvaren ofte for dyr.

Det var i øvrigt slagterier med stor afleveringsprocent (op til 65%), der holdt ESS-FOOD oppe. Slagterier med lille aflevering (35%) leverede kun de dyre svin. Efter en række beregninger fra statistikchefen Flemming Lønbæk Jensen og hans medarbejdere ændrede man 30/6 1980 klassificerings- og afregningssystemet,

således at der nu var to produktpræmier: 1. 70 øre pr kg i vægtintervallet 57-65,5 kg (P1-svin«) og 2. 20 øre pr kg i vægtintervallet 66-68 kg (senere hævet til 69,5 kg) (»P2-svin«). Det 10 øres pointstillæg/-fradrag havde nu en kødprocent på 53 som basis. For overhovedet at få produktpræmie skulle kødprocenten være 52, fra 2/3 1981 dog 53%. Gang på gang ændredes disse talstørrelser for at skabe den rette balance i produktionen. Til sidst opgav man præmieringen til fordel for en ren vægtbetaling pr 15/2 1982.

Sideløbende med noterings- og klassifikationsmeddelelserne fik de danske svineproducenter også en række andre signaler ovenfra, ikke mindst fra Landsudvalget for Svineavl og -produktion under Bent Sloths producentorienterede ledelse. I 1982 iværksatte man en kampagne for at få 2 fravænnede grise mere pr årssso. Selv om enkelte nåede op på 20, var gennemsnittet ikke højere end 14. To grise mere ville have dækningsbidraget pr årssso med 500 kr. Gennem krydsningsproduktion med 2-3 racer opnåede man mindst 3 grise mere pr årssso. Kunne man i stedet for at fravænne smågrisene efter 7 uger nå ned i nærheden af 4 uger, steg fortjensten pr årssso med yderligere 350 kr. Endelig kunne man undgå et større tab ved Morbus Aujeszkyi ved at få sygdommen udryddet, og til det formål stillede Brancheudvalget i januar 1983 et beløb på 10 mio kr til rådighed til sanering af sygdomsramte besætninger. Stod man alligevel over for at skulle udskifte en større del af besætningen eller eventuelt begynde som svineproducent, stod man sig ved at gå over til SPF-grise. Det gav et bedre dækningsbidrag, bl.a. ved at afstedkomme 0,3 gris mere pr årssso.

Det er meget godt med alle disse gode råd, kunne en svineproducent svare, men mit slagteri kræver for stor del af kagen til sin egen mund. De moderniserer og udvi-

der hele tiden fabrikken, og derved får vi før lidt i efterbetaling. Var der mon noget om snakken?

Færre og større slagterier

I de første år efter Danmarks indtræden i EF syntes slagteristrukturen fastlåst på godt 20 selskaber, der spændte fra gigantterne FSA og Tulip med næsten 1,5 mio svin om året til Rudkøbings og Samsø femcifrede tal som i købstadslagteriernes epoke.

En ny fusionsbølge opstod imidlertid i 1980'ernes begyndelse: Expo-Fyn (28/3 1980) Øst Jyske (1/3 1981), Sundby-Wenbo og Royal Dane-Quality (begge 1/10 1985) og Vestjyske Slagterier (1/4 1986). Desuden har Tulip indkorporeret Expo-Fyn (1/1 1985) og Danish Crown (1/10

1986) således at der i foråret 1987 kun er 9 slagteriselskaber tilbage.

Vender vi os fra det aktuelle perspektiv til en ikke alt for fjern fortid, tegner udviklingen sig således, se nedenstående. Der blev i disse år investeret store kapitaler i slagteriernes modernisering.

Ved Fællesbestyrelsens møde 2/10 1980 behandlede man således låneansøgninger til Lønmodtagernes Dyrtidsfond fra 9 selskaber på ialt 97,5 mio kr. Ansøgningerne spændte fra 5 til 16 mio. Desuden udlåntes store summer fra Finansieringsfonden af 1963 samt en nydannelse: Landbrugets Kapitalformidlingsselskab. Ved den slags lejligheder lod Esp Sørensen gerne en bemærkning falde om det ønskelige i at få mere styr på disse investeringer. Bestyrelsesmedlemmerne fra de pågældende slagterier fandt dog investeringerne abso-

Modtagelsen af svin på danske slagterier 1979 og 1983

Slagteriselskaber	1979		Nuværende navn	1983	
	stk.	%		stk.	%
FSA	1.596.486	12,2		1.611.139	12,1
Tulip	1.495.463	11,5		1.780.983	12,1
ØAS	1.127.712	8,6	Øst Jyske	1.850.941	12,6
Expo-Fyn	1.052.589	8,1		1.124.440	7,6
Wenbo	919.241	7,0		1.059.143	7,2
Struer-Hurup-Lemvig	749.980	5,7		1.041.219	7,1
NV	771.517	5,9		1.127.857	7,7
Herning-Skjern	678.588	5,2	Quality	750.157	5,1
Danish Crown	662.553	5,1		839.558	5,7
Skive-Viborg-Morsø	679.653	5,2	Jutland	723.741	4,9
Nr. Sundby	627.560	4,8	Sundby	682.908	4,6
Syd	556.831	4,3		742.394	5,0
Celebrity	507.015	3,9		600.378	4,1
Bjerringbro-Års	479.671	3,7	fusioneret med ØAS 1/3 1981		
Thisted-Fjerritslev	357.423	2,7		391.727	2,7
Royal Dane	331.571	2,5		327.030	2,2
Rønne	242.470	1,9	fusioneret med NV 1/10 1984		
Skærbæk	143.053	1,1		7.249	0,1
Silkeborg	37.030	0,3		39.648	0,3
Samsø	34.043	0,3	Overtaget 1/1 1983 af Øst Jyske		
Ialt	13.050.439			14.700.512	

lut nødvendige, om man skulle bevare konkurrenceevnen.

I et par tilfælde kom det ellers så hårdt prøvede fællesskab slagterierne til undsætning. Da Celebrity, Danish Crown og Syd i 1980 ville købe Skærbæk Eksportslagteri fra Holstebro (Royal Dane), fik de i fællesskab et lån på 4 mio kr fra 1968-fonden. Desuden støttede man samme år leverandørernes køb af Herning Svineslagteri ved at overtage halvdelen af aktiekapitalen, en aktiepost tilhørende ØK på 1 mio kr til 18 mio. Den anden tilhørte det engelske selskab CWS. Ved at betale 2 kr pr gris over 12 år skulle leverandørerne selv kunne blive medejere af det gamle aktieslagteri.

De nye forhold i slagteriernes verden nødvendiggjorde, at man fik en ny standardvedtægt i 1980. Nu kunne kreaturleverandører også blive andelshavere. Bindingsperioden var nu kun 3 år, og der var ovenikøbet røster fremme om at gøre den endnu kortere. Gik man ud fra et selskab, kunne man ikke komme ind igen uden at betale et vist beløb. Andelshaverne skulle heller ikke længere hæfte for gælden. Bankerne så nu på andre forhold, når de vurderede kreditsikkerheden, såsom bindingsperiodens længde.

Som modvægt mod almindelighederne i det ovenfor gengivne kunne det være på sin plads ganske kort at skitsere et enkelt slagteris udvikling i disse år. Direktør Hakon Hansen, Thisted-Fjerritslev har villigst stillet nogle notater til rådighed herfor. Fusionsdrøftelserne begyndte i 1975-76, da Thisted havde forhandlet sig frem til en aftale med Wenbo, men det blev udskudt på en generalforsamling. Nr. Sundby virkede ikke særlig attraktivt, da det havde ført en hård personalepolitik over for Nibe og Løgstør. I denne situation kom Fjerritslev ind som en fusionsmulighed, og efter to generalforsamlinger i Fjerritslev og én i Thisted var

fusionen en kendsgerning 1/10 1978. Ifølge fusionsaftalen skulle slagtingerne fortsætte i Fjerritslev til 2/10 1980, men da slagtekæden her var slidt helt ned – og Thisted hverken havde kapacitet eller kølefaciliteter i tilstrækkeligt omfang – tegnede fremtiden noget usikker.

I denne situation valgte bestyrelsen at omdanne Fjerritslev til en opskæringsfabrik, og det gav arbejde til 40-50 mand mere end på slagteriets tid. Slagtingen blev centraliseret på Thisted, hvor slagtegangen i 1982-83 blev fuldstændig moderniseret med ny køletunnel, tarmrenseri mv. til ialt 35 mio kr. Desuden investeredes i foråret 1985 ca. 10 mio på et opskæringsbånd til 54 personer. Efter Hakon Hansens opfattelse var det til stor gavn for udviklingen, at man fik en god fratrædelsesaftale med direktøren i Fjerritslev, J. Callisen, som blev på virksomheden til sit 70. år. Dér rører Hakon Hansen ved et ømt punkt i mange slagterifusioner, gennemførte som mislykkede. Foreningen af Direktører ved Danske Eksportslagterier arbejdede naturligvis energisk på at sikre et medlem i mulig udstrækning, når vedkommende ved en fusionering fik det gyldne eller skulle man i erindring om branchens karakter snarere sige det blodige håndtryk.

Målet var at tilsikre en afskediget direktør en fratrædelsessum i 8 år, svarende til en slagteriarbejders løn. Fællesbestyrelsen mente dog ikke, at man kunne bestemme dette ovenfra. Flere gav da også udtryk for, at man lokalt havde sikret noget bedre betingelser end en arbejderløn.

Ikke alene direktører, men også funktionærer og arbejdere kunne miste deres job, i fald deres virksomhed blev nedlagt. Som det blev vist ovenfor, kunne det imidlertid også føre til udvidede beskæftigelsesmuligheder, i fald der skete en fusionering med omdannelse af virksomhe-

den til følge. Som tidligere påpeget, ligger her en stor og jomfruelig arbejdsmark og venter på det lokahistoriske initiativ.

Samarbejde med mejerierne — via FDB

Ved Fællesbestyrelsens møde 17/5 1979 drøftede man på Kr. Bonefelds opfordring nok engang strukturen. Forslagsstilleren ville gerne kombinere stordriftens fordele og det lille selskabs manøvredegytighed; Esp Sørensen tænkte mest på økonomisk udligning, men Bent Sloth ville dog gerne se en sådan nedfældet på papiret, før han tog stilling.

Formanden havde tidligere nævnt en ordning på 4-6 regioner. Det uddybede Dyrlov Madsen nærmere ved at foreslå, at regionerne blev bundet sammen i et nationalt selskab. Uden at krænke det lokale selvstyre skulle man herfra koordinere de forskellige afsætningsområder og desuden rationalisere salget på hjemmemarkedet for at nedbringe distributionsomkostningerne. De sjællandske slagterier kunne f.eks. have deres ø som et naturligt forsyningsområde. Da man på et efterfølgende møde i ESS-FOOD 31/5 1979 drøftede denne idé, udbrød Erik M. Platz fra Danish Crown: Så må de skam betale for Københavnsmonopolet! Endemålet måtte være Slagteriet Danmark, mente han.

Det var da tanken at tage en bredere drøftelse af spørgsmålet på et udvidet formands- og direktørmøde 14/6 1979, oplyste Esp Sørensen på Fællesbestyrelsens møde 7/6. Han kunne desuden meddele, at der var ved at ske store koncentrationer i grossistledet. Her var opbygget et net af råvareterminaler, og nu kom turen til hjemmemarkedet. Dermed stod man over for 3-4 store købere, der efter behag kunne spille slagterierne ud mod hinanden.

Det større møde 14/6 1979 stod imidlertid lige så delt over for regionsidéen som de to bestyrelser. Bastholm Jensen ville hellere agitere for et styrket ESS-FOOD, ovenikøbet udvidet med et Japanmonopol, end diskutere regioner. De måtte i givet fald vokse op nedefra, et synspunkt, Vagn Skovsen delte. Esp Sørensen svarede hertil, at han ville begynde med at koordinere slagteriernes investeringer, dernæst hjemmemarkedet og først da eksporten. Med enkelte nuancer fandt hans idéer genklang hos en række talere, fortrinsvis fra baconslagterierne. Marus Jacobsen, Fåborg, og Riber, NV, understregede, at landbruget gerne skulle være i stand til at beherske afsætningen helt frem til butikkerne. De nye giganter på levnedsmiddelmarkedet var en alvorlig trussel mod landbruget, mente Jacobsen. Det var også Esp Sørensens opfattelse. Nu måtte mødedeltagerne gå hjem og grunde over de forslag til regionsopdeling, afdelingschef Øyvind Hoen havde fremlagt.

De mere eller mindre forblommede hentydninger til nye grossistgiganter refererede til den kendsgerning, at supermarkedets uophørlige fremtrængen i detailledet nu var ved at blive fulgt op af en reduktion af kolonialgrossisternes antal fra 250 til 100. Kun tre af dem var dog i superklassen: FDB, Brdr. Justesen og Lund & Rasmussen. Og bag de to sidstnævnte anedes skyggen af endnu større giganter inden for levnedsmiddel- og nydelsesindustrien. Lad os her kalde dem Øl & Tobak.

Et var de fælles om: idéen om at forsende og fordele, »distribuerer« som det hedder på nudansk, deres varer gennem særlige lagre »terminaler«. Her var FDB gået i spidsen med at fordele store dele af varesortimentet gennem sådanne terminaler, først for almindelige kolonialvarer, fra januar 1980 også ferske varer som

brød, mælk, frugt og grønt gennem en »ferskvarerterminal« i Odense. I efteråret 1977 havde Fællesforeningen indgået en aftale med den største fusion i den danske mejeriverden, Mejeriselskabet Danmark (MD) om levering af mælkeprodukter til landets brugser, »Danmælk-aftalerne« (i kraft pr 1/4 1978). En anden stor mejerifusion Øernes Konsummælk-Selskab (ØKS) afslog at gå ind i dette samarbejde og fandt da i stedet sammen med De samvirkende danske Købmandsforeninger om en konkurrerende aftale, sådan som det bl.a. er skildret i Svend Winther Kristensen: »Kampen om mælken« (1986). FDB ville gerne videreudbygge sit net af ferskvarerterminaler, men det kostede flere penge, end man mente at kunne afse til formålet. Derfor gik man i forhandling med MD om et samarbejde herom, og snart blev FSA som en af Fællesforeningens største kødleverandører medinddraget. Da FSA i forvejen havde et samarbejde med naboen NV, faldt det naturligt at få dette slagteri med på idéen.

I august 1979 forelå da et forslag til en rammeaftale for et sådant samarbejde. De tre parter skulle i henhold til en rammeaftale indgå en overenskomst om at oprette Hjemmemarkedsselskabet Danmark (HD) og herigennem distribuere et bredt sortiment af ferskvarer andetsteds. FDB sikrede sig eneretten til levering af salater, margarine, frugt og grøntsager i fersk som dybfrossen tilstand og havde første bud, når sekundvarer skulle købes. MD skulle levere mælkeprodukter samt smør, og FSA havde eneret på at forsyne FDB med kød. For producerede kødvarer skulle FDB (fabrikken i Viby) og FSA dele sortimentet efter særlig specifikation. For ikke at tirre den øvrige handelsverden unødigt skulle FDB dog ikke stå som medstifter af HD. Det måtte først røbes efter en periode på 3-5 år. Der skulle med tiden bygges 8 terminaler med en capaci-

tet på 750 mio kg eller dobbelt så meget som brugsernes omsætning. De to første i Århus og Glostrup på tilsammen 12.-17.000 m² skulle her fungere som forsøgs-terminaler.

FSA's forhandlere Jens Børsting og Thomas Kræmner blev efterhånden klar over, at FSA ikke magtede denne opgave alene. De søgte da kontakt med Esp Sørensen, og 24/8 holdt denne da et møde med alle grupper bag HD-tanken. Han fandt idéen glimrende, men så dog den vanskelighed, der lå i, at FDB kun sad på 23% af omsætningen af købmandsvarer. Hvorhen ville resten mon gå, om HD blev en realitet? De fleste i Fællesbestyrelsen var enige med formanden i, at tanken burde fremmes.

Vagn Skovsen og Bonefeld ville dog si-ge fra, om den — som Esp Sørensen ønskede det — blev koblet sammen med så vidtgående ting som regionsdannelse og økonomisk udligning. Resultatet blev, at man indkaldte til ekstraordinært delegeretmøde 6/9 1979 (ASF 23/8 1979).

Her fremlagde Esp Sørensen da »idéerne om et andelsselskab til at varetage landets dagligvareforsyning«. Mejerier og slagterier skulle her på delebasis bygge et antal landbrugsegnede ferskvarerterminaler, placeret tæt ved MD's mælketappecentraler. Udgifterne hertil var af størrelsesordenen 2-400 mio kr, men forude lokkede også op mod halvdelen af en omsætning på 16-17 mia kr. For at undgå uheldig konkurrence måtte det følges op af et regionalt samarbejde og udligning. Af en samlet kødomsætning på 10 mia i 1978 fik landbruget ikke engang halvdelen. Ved at sætte sig på distributionen ville andelen vokse betragteligt, idet man både skulle forsyne FDB og den private handel. Tiden var knap, men chancerne store, mente han.

Erik Platz fra Danish Crown var første taler. Vi har fået for lidt tid til at overveje

sagen, mente han. Der var alt for mange uafklarede problemer. Formanden overdramatiserede faren ved, at FDB og de private selv byggede terminaler. Humlen ved det var nok, at formanden nok så meget tænkte på sine gamle mærkesager som på terminaler. Ej heller fandt Platz det tilstrækkeligt, at mejerierne alene var repræsenteret gennem MD. Lokalt havde man således mejeriselskabet VEKOFA. Hartvig Dehn fra Landboforeningerne bakkede derimod varmt idéen op. Landbrugsrådets præsidium havde 3/9 sagt god herfor, men hele landbruget måtte være med. Rent politisk ville erhvervet også have god nytte af at stå sammen om hjemmemarkedet.

De efterfølgende indlæg gav i varierende form udtryk for den usikkerhed, Platz nærede over for idéen. N.O. Philipsen karakteriserede et skete som usikker sagsforberedelse. Ikke ét stykke papir havde de delegerede fået herom. Når Esp Sørensen kombinerede terminaltanken med regionsdannelse og økonomisk udligning, blev det hele lidt urealistisk. Det var dog godt, at formanden havde bedt om de delegeredes meninger herom. »Det skulle glæde mig, hvis du for en gangs skyld også vil rette dig lidt efter disse...«, sluttede han. Hvis vi om et år alligevel har et Slagteriselskab Danmark, kunne vi så ikke spare de 400 mio kr til terminalerne, ville Syds næstformand, Erik Nissen, vide. Enkelte sagde dog god for idéen, især Thomas Kræmmer. Og hvis vi ikke laver økonomisk udligning – i virkeligheden andelstankens naturlige forlængelse – begår vi økonomisk selvmord, lød hans vurdering. Sagen blev derefter udsat til et nyt delegeretmøde 12/10.

Terminaler i en agurketid

I mellemtiden begyndte landbrugspressen at propagandere kraftigt for termina-

lerne. Andelsbladet, som 2/8 1979 havde kaldt et presseforlydende om et terminal-samarbejde FSB/FSA/MD for »agurketidsterminaler«, slog helt om. Dansk landbrug var det eneste i verden, som kunne løse sådan en opgave: at forsyne hele landet med ferskvarer og samtidig undgå tabgivende konkurrence.

Bag Axelborgs skærmende mure drøftedes projektet også livligt, bl.a. på et fællesmøde mellem Fællesbestyrelsen og ESS-FOOD's bestyrelse 14/9. Her blev for- og imod-synspunkterne trukket klarere op end 6/9. Vagn Skovsen spurgte, om man behøvede at kombinere terminaler og økonomisk udligning. Hvis svaret var et nej, måtte udligningen afklares først. Og kunne vi så ikke bare nøjes med en udligning for hjemmemarkedet, spurgte Kr. Bonefeld. Platz var positivt stemt for terminaler, men nægtede pure at handle under tidspres. Hvis folkene i FDB var tilstrækkelig sultne, ville de nok vente. Over for disse betænkeligheder påpegede Esp Sørensen, at slagterierne i stigende grad udviste store forskelle, og at det hastede med at få udlignet disse. Et redskab hertil var et neutralt, non-profitabelt terminal-selskab, en marketingsfunktion, som kom med tilbud til alle. Kræmmer støttede formanden ved at hævde, at det ikke ville blive dyrere at distribuere fra en terminal, tværtimod. Ingen går altså imod terminaler, konkluderede Esp Sørensen. Nu skulle der nedsættes to udvalg: et om hjemmemarkedsterminaler med Thomas Kræmmer som formand og ét om økonomisk udligning under Peder Sørensen, ØAS.

Den 2/10 1979 forelå rapporten fra de to udvalg. Terminaludvalget fandt som ventet idéen forholdsvis uproblematisk. Alle varer skulle føres under et fællesmærke, og prisen på primærvarerne skulle fastsættes af mejerier og slagterier. HD lagde så oven i bakken kostprisen for den

relevante service og distribution. Udgifterne hertil ville i begyndelsen være 0,92 kr pr kg; senere når markedsandelen var nået op på 50% ca. 41 øre. Til sammenligning kunne nævnes, at gennemsnitsomkostningerne ved gammeldags dør-til-dør-distribution ville være 58 øre pr kg. Kapitalbehovet ville pr terminal á 9.000 m² være 34,5 mio kr.

Over for denne enstemmighed måtte formanden for udvalget angående udbyttedeling, Peder Sørensen, bekende, at stemmerne i hans udvalg stod 3-3. Halvdelen gik ind for en terminalløsning, den anden halvdel foreslog bedre salgsfunktioner *uden* terminaler. Udvalget havde nok udformet et forslag til fordeling af 50% af nettorådighedsbeløbet eller 4,5 øre pr kg og dertil en hjemmemarkedsaftale, men som modstandergruppens talsmand, Gert Haurum, udtrykte det, havde forslaget ikke en chance. Der var overhovedet ingen besparelse at hente ved en terminalløsning, lød argumentet. Slagteriernes vareandel kom ned under 10%, da fersk kød af hensyn til omkostningerne måtte føres uden om terminalerne. Desuden ville man ved en terminalløsning splitte detailhandelen, og resultatet ville måske blive, at de store kæder i stedet ville føre udenlandske varer. I stedet burde man lave en hjemmemarkedsaftale uden økonomisk udligning, evt. hjemmemarkedsselskab *med* udligning.

På et fællesmøde 4/10 1979 kom rapporter til en første drøftelse. Gert Haurum fastslog her, at når økonomisk udligning var sat op som en forudsætning for terminalerne, kunne idéen ikke realiseres, da der herskede uenighed om det første. En absolut betingelse for at tale udligning var, at virksomhederne brugte et ensartet pris- og faktureringsystem, kombineret med EDB-revision, kvalitetskontrol m.v. Frivillighed var for ham nøgleordet. Det er ren blasfemi at bruge sådan et ord, ud-

brød Thomas Kræmmer. Femten år i branchen havde lært ham noget andet. Esp Sørensen ville ikke vide af revision og kontrol. Regionerne med 50%, senere 100% udligning var målet. Da flertallet trods alt syntes stemt for en terminalløsning, lød Esp Sørensens konklusion: at man foreslog delegeretmødet at bygge terminalerne sammen med mejerierne. De slagterier, der sagde ja hertil, måtte da gå ind for økonomisk udligning efter hans model.

Et ja til terminaler

På delegeretmødet 12/10 1979 fik Esp Sørensen efter en længere diskussion sit forslag om oprettelse af et landsomfattende terminalselskab og 50% udbyttedeling vedtaget med stemmerne 103-26-13. Meningerne var dog stærkt delte. I den ene ende af skalaen stod nejsigerne Syd, Skive og Struer-Hurup, i den anden det store, tavse flertal, som Bent Sloth meldte sig som talsmand for. Det ville koste producenterne dyrt at stå uden for terminalopbygningen, erklærede han. Der savnes ikke flere oplysninger. Alle ved god besked, det viser indlæggene. Det afgørende er om lederne kan og vil samarbejde, fastslog Andelsbladet 8/11 1979.

Et referat af et møde i Fællesbestyrelsen samme dag viser imidlertid, at de færreste vidste nok til at træffe en så vidtgående beslutning. Vagn Skovsen følte sig presset af Landboforeningernes terminalkampagne, men ville alligevel have mere tid til at drøfte sagen i Tulips bestyrelse.

I begyndelsen af december tilgik der imidlertid slagterierne et cirkulære, dateret 3/12 1979, hvoraf det fremgik, at FSA og MD samme dag havde stiftet Hjemmemarkedsselskabet Danmark. Det var sket for i sidste øjeblik at forhindre FDB i selv at bygge terminaler. Esp Sørensen

havde søndag 2/12 holdt et møde med FSAs og MDs ledende mænd, og da aftalt det fornødne. Det var gået lidt hurtigt her på det sidste, indrømmede han på et fællesmøde 20/12, men det var nødvendigt at give klar besked til handelen: Ferskvarterminaler er landbrugets sag!

Terminaldebatten gik stadig videre. Vagn Skovsen var da inde på, at man skulle regulere hjemmemarkedet gennem en særlig prisordning. Hvad så med eksporten, indvendte formanden. Nu ville han i stedet komme med forslag til et nationalt selskab. Det skete også på Fællesbestyrelsens møde 17/1 1980, men her var det Dyrlov Madsen, som til medlemmernes uskrømte begejstring førte ordet. Man havde åbenbart savnet hans stemme i den hidtidige terminaldiskussion. Han fremlagde nu en organisationsplan for Forenede Danske Slagterier (FDS). Den var bygget op med en vis skelen til opbygningen af det svenske slagteriforbund. Herved skulle man kunne kombinere det lokale initiativ og ansvar med en centralledelse: repræsentantskab, bestyrelse og diverse udvalg, der koordinerede større investeringer, produktion og afsætning.

Som allerede antydte var mødedeltagerne positivt stemte over for denne idé. Kr. Bonefeld understregede dog, at Syd nu var indkørt og nu stod overfor at skulle høste frugterne heraf. Skulle der ske nogen form for udligning, måtte der foruden foretages en statusopgørelse. Det fremkaldte ironiske kommentarer fra flere sider om Syds egocentriske selvforherligelse. Konklusionen var imidlertid, at planen skulle forelægges et formands- og direktørmøde 23/1 1980.

Esp Sørensen indledte på dette møde strukturdrøftelsen med at erindre om 12/10 1979-vedtagelsen om terminaler, regioner og 50% udligning. En del slagterier foretrak dog et nationalt slagterisam-

arbejde fremfor udbyttedeling og derfor forslaget om Forenede Danske Slagterier. Dyrlov Madsen fremlagde da forslaget herom og betonedede herunder, at man herigennem kunne løse en række påtrængende problemer såsom hjemmemarkedet, investeringsplanlægning, kvalitetsforbedringer og markedspleje. Man kunne eksempelvis have fået meget mere ud af »boomt« i 1978-79 på det japanske marked, om det i tide var blevet monopoliseret.

Rækkefølgen er dog stadig 12/10 1979-forslaget og FDS, understregede Esp Sørensen, inden ordet blev givet fri. Det viste sig da også, at de fleste var enige i denne prioritering. Vagn Skovsen kunne nok se de positive træk ved FDS, men kendsgerningerne var, at ikke alle ville gå med hertil.

Kun Bonefeld ytrede sig positivt om FDS-idéen, men notabene realiseret i flere tempi. Altså står vi fast på 12/10 1979-vedtagelsen, konkluderede formanden. Han havde også andre ting på programmet.

En krise midt i en opgangstid

På dagsordenen for ovennævnte møde stod som nr. 4 »Investeringsstoppet«. Efter en nedskrivning af den danske krone med 5% i december 1979 besluttede regeringen at inddrage 800 mio af landbrugets devalueringsevinst gennem en ekstra grundværdiafgift på landbrugsjord. Da landbruget trods intense forhandlinger ikke fik »særskatten« afskaffet, kun reduceret, førte det til voldsom uro i landbruger kredse med traktordemonstrationer m.m. Desuden proklamerede Landbrugsrådet et generalt stop for landbrugsinvesteringer. Det udlagde Esp Sørensen således, at det kun drejede sig om fremtidige, ikke igangværende investeringer. Han kunne til nød gå med til et in-

vesteringsstop, men over for et leveringsstop ville han sige fra. Gjorde man det, ville arbejdersiden bare lukke for strømmen, og så gik det hele i stå.

Som sin kollega, mejeriformanden Ejvind Madsen, følte Esp Sørensen fra kriseforhandlingernes begyndelse, at Landboforeningerne og Husmandsforeningerne udviste en beklagelig mangel på hensyntagen til de to brancher slagterier og mejerier. Omvendt opfattede H.O.A. Kjeldsen og Chr. Sørensen de to brancheformænd – og da især Esp Sørensen – som landbrugspolitiske afvigere, der ikke undså sig for at markere særstandpunkter midt i et vigtigt møde med regeringen. Det kunne bagefter føre til voldsomme opgør, hvor Esp Sørensen gik til modangreb ved at kritisere forhandlingsgruppens (»krisestabens«) sammensætning. Efter hans skøn havde de to sekretariatschefer fra Landboforeningerne (Jørgen Skovbæk) og Husmandsforeningerne (Jørgen Pedersen) intet dér at bestille. De var funktionærer, ikke folkevalgte, og kunne derfor ikke udtale sig politisk.

Også om krisepolitikens indhold var der dyb uenighed. Esp Sørensen mente f.eks. at der ingen grund var til at true med et investeringsstop, for landbruget havde ingen grund til at investere i tider som disse. Han nærede heller ikke større tiltro til de krisetiltag, man efter månedlange forhandlinger fik gennemført forår og sommer 1980.

På delegeretmødet 6/3 1980 tog Esp Sørensen da også kraftigt til orde mod den førte politik, mest dog rettet mod regeringen og dens »ualmindelig dårlige rådgivere«. Landbrugets påståede formuer fandtes ikke i realværdier, der kunne realiseres, men kun på papiret. Gældssanering i sædvanlig forstand var kun lapperier. Renten skulle nedbringes i en sådan grad, at produktionen kunne videreføres. Og her afsløredes for den opmærksomme

tilhører en principiel forskel på det syn på landbrugets gældskrise, som slagterierne anlagde og så de generelle organisationers opfattelse. Hvor sidstnævnte, ikke mindst af hensyn til den LR-80-oppisjede opinion, måtte koncentrere sine anstrengelser om at redde de mest forgældede i landmændenes kreds, ville slagteriernes ledelse med Esp Sørensen i spidsen nok så meget støtte den solide masse af kvalificerede producenter. Det var *produktionen*, der havde førsteprioritet, ikke landmændene.

Derfor var det Esp Sørensen meget om at gøre, at landbrugets ønskeseddel til regeringen ved et møde med denne 24/10 1980 ved siden af de sædvanlige punkter om gældssanering og rentetilskud indeholdt krav om driftskreditter i størrelsesordenen 5-7 mia kr i form af en finansiering på 300 kr pr gris og 50 øre pr liter mælk til overkommelige renter. Det ville regeringen dog ikke høre tale om, berettede Esp Sørensen på et fællesmøde 30/10 1980. De fleste støttede formanden i forsøget på at få statslige driftskreditter. Kun de overlevelsesduelige skal støttes, erklærede Bent Sloth. Landbrugsrådets Kjeld Ejler havde her fostret den plan, at landbruget ved en kombination af statslige og organisationsmæssige garantier selv kunne hjemtage lån til 6-800 mio kr til afløsning af grovvaregæld og andre former for løse forpligtelser. Mejerier og slagterier skulle hver garantere med 20 mio kr. Det må da være statens opgave og ikke vor, erklærede Esp Sørensen. Det var Vagn Skovsen enig med ham i, hvori- mod Kr. Bonefeld hellere ville have højere EF-priser. Så stiger produktionen for meget, mente formanden. Nej, vi skal se på omkostningssiden. Sikringsfonden kom til sidst til verden derved, at grovvarereselskaberne ydede en garanti på 150 mio og staten det samme. Slagteriernes endelige nej faldt ved et fællesmøde 5/2

1981, efter at man ved et forudgående møde 22/12 1980 havde haft en længere drøftelse af forliget mellem regeringen og landbruget 18/12. Branchens krav om 5-7 mia i driftskreditter blev her kun delvis imødekommet gennem en ordning med »re-finansiering« via 11% kurstabslån («K-lån») på 1,3 mia kr til delvis finansiering af udvidelserne af besætningerne siden 1977. Kun folk helt ude i tovene får hjælp, den almindelige produktion slet intet, bemærkede Skovgaard Kristensen, NV.

Om at købe sine egne grise

Selv om Esp Sørensen i stigende grad interesserede sig for landbrugspolitiske spørgsmål, glemte han i kriseårene 1980-81 ikke de slagteripolitiske problemstillinger. På et udvidet formands- og direktørmøde 31/7 1980 hed pkt. 3 »Regionalt samarbejde og samarbejde mellem regionerne«. Slagterierne var i stigende grad blevet opmærksomme på samarbejdsmulighederne. I juni 1980 indgik FSA og NV en 25-års samarbejdsaftale. Samtidig købte Danish Crown, Celebrity og Syd Skærbæk og etablerede i den anledning et regionalt samvirke, hed det i formandens redegørelse. Nu var det på tide at realisere aftalen af 12/10 1979, især ordningen med 50% udligning. Det ville give en neutral forsyning af hjemmemarkedet, en bedre koordinering af produktionen og gøre det naturligt at give ESS-FOOD monopol på råvareeksporten, sluttede han.

Tilhængerne af Esp Sørensens planer spændte fra 50% udligning (NV og FSA) til 100% (Wenbo). Modstanderne: Tulip, Syd og Celebrity ville derimod intet vide af centralistiske tiltag af den art. Vi kan ikke sige nej til terminaler, for vi ved intet om dem, erklærede Vagn Skovsen.

Kollegaen i Syd, Kr. Bonefeld, opfattede det nærmest som en grænsekrænkel-

se, at den ene af de to forsøgsterminaler skulle placeres i Tyrstrup nord for Christiansfeld. Kunne man ikke undgå Slagteriselskabet Danmark, so oder so, da skulle man begynde med det straks.

Det løste ikke det påtrængende problem om den »usunde konkurrence« på hjemmemarkedet. Ved direktørforeningens mellemkomst fik man da pr 15/3 1981 etableret et sindrigt system af pris- og rabataftaler. Omend direktørerne med hånden på Bibelen svor, at de ville holde aftalerne ville de dog blive brudt, spæde Thomas Kræmmer. Men foreløbig søgte man at udbygge systemet gennem vide-regående ordninger.

Ved et 2-dages eksportseminar på Kollerkolle ved Furesøen 1-2/4 1981 indgik man en aftale om at gå ind for en afleverings- og tilbagekøbsordning på 60% af de slagtede svin, en idé, som oprindeligt blev lanceret i strukturrapporten fra 1969 (se ovenfor s. 187). Aftalen fik en fastere udformning på ESS-FOODs bestyrelsesmøde 9/4, men undergik en række ændringer efter en høringsrunde. Særlig spørgsmålet om afregningsprisen gav anledning til debat. Slagterier som Struer-Hurup og Tulip var fra starten opmærksomme på, at det kunne komme til at koste en del penge, fordi deres råvarer blev dyrere. Men da det gik til et godt og fælles formål: Markedspleje og -rømning, kunne man nok affinde sig hermed. Når alt kom til alt var det også direktørforeningens forslag, ikke Esp Sørensens!

Snart begyndte Tulip imidlertid at ængstes over perspektiverne for dens virksomhed i denne ordning. Hvor stor en aktie ville ESS-FOOD mon have i forædlingsindustriens udvikling de næste 5 år? Og i hvilken retning gik den? Det var vel ikke økonomisk udligning ad bagdøren det her? Det måtte Esp Sørensen bestemt afvise.

Hensigten var i første række at skabe

»en sundere prisudvikling på hjemmemarkedet«. I stedet for at sælge til bedst opnåelige pris var der skabt et fast prisunderlag under markedet (ESS 7/5 1981). Samarbejdet syntes også styrket ved at hjemmemarkedsaftalen pr 1/7 1981 også omfattede charcuterivarer samt okse- og kalvekød.

På terminalområdet var der i mellemtiden sket den udvikling, at FSA og NV havde ophævet deres 25-årsaftale, og FSA bad derfor 18/3 1981 Esp Sørensen om at lade »fællesskabet« overtage slagteriets andelskapital i HD med tilhørende rettigheder og forpligtelser. Fællesbestyrelsen var villig til at acceptere dette med Esp Sørensen som kontaktmand til HD. Kr. Bonefeld bemærkede dog, at man her tog tingene i den forkerte rækkefølge. Samarbejdet kom først, derefter terminalerne (ASF 19/3 1981). Dermed nedsatte man et særligt terminaludvalg, som afgav betænkning i begyndelse af juli. Udvalgets løsningsforslag nr. 3: at »Fællesskabet« og MD stod som ejere af terminalerne fik her enstemmig tilslutning. Vagn Skovsen gjorde dog ophævelser over en konstateret merudgift på 0,8 mio kr. Esp Sørensen beroligede imidlertid gemytterne ved at påpege, at »Fællesskabet« råde over 43 mio kr i Fond for Andelssvine-slagterier og Privatslagterier.

De møjsommeligt tilvejebragte hjemmemarkedsaftaler viste sig snart at være behæftet med store problemer. Monopoltilsynet og Monopolrådet ville ikke acceptere et system med konkrete minimumspriser og helt faste bonus- og rabatsatser. Da Damexco og Oxexport ikke havde monopol på oksekød, og da der eksisterede store kvalitetsforskelle i charcuteri-sektoren, måtte man på et ekstraordinært delegeretmøde 18/9 1981 lægge oksekødsaftalen lidt til side og ændre charcuterordningen til en aftale om ensartet salgspolitik med specificerede rabatsat-

ser. Ved samme lejlighed vedtog man en række justeringer af 60%-afleveringsordningen. NVs repræsentanter ville dog gerne have noget at vide om FSAs aftaler med FDB, men det afslog Esp Sørensen og Thomas Kræmmer. Man skulle ikke sådan grave i fortiden, erklærede formanden.

60%-tilbagekøbsordningen viste sig snart at være umulig at praktisere. ESS-FOOD fik ikke rådighed over flere svin, snarere tværtimod, og så at sige hele forædlingsindustrien vændede sig over de alt for høje råvarepriser. Til sidst blev det Tulip for broget. I et brev af 15/10 1981 sagde man helt fra, da ordningen kostede virksomheden 5 mio kr om året. I første omgang nøjedes man med at afbøde nogle af de utilsigtede virkninger, men da det ikke hjalp, tabte Esp Sørensen tålmodigheden og foreslog da ordningen ophævet pr 31/1 1982. Et samstemmende »ja« hilste denne beslutning (ESS 14/1 1982). Efter nogen diskussion blev den påståede overprisbetaling på 8,3 mio kr tilbagebetalt slagterierne.

Esp Sørensen og selvejet

I referaterne fra slagteriernes møder på Axelborg 1981 optager det landbrugspolitiske stof stedse mere plads. Kort fortalt var Esp Sørensen draget i ledning mod de generelle organisationer, først og fremmest Landboforeningerne, fordi de efter hans opfattelse ikke håndterede landbrugsgets gældskrise rigtigt. Han ville først og fremmest erstatte gældssanering med tvangsakkorder.

Dernæst skulle kriseramte men dog overlevelsedygtige landmænd have mulighed for at få en del af deres gæld afløst af offentlige lån. De havde her mulighed for at vælge mellem en konjunkturreguleret rente, begyndende med 4% eller en fast rente på 4% mod at långiveren ved et

senere salg af ejendommen fik »en forholdsmæssig andel af den konstaterede tilvækst«.

Også på skattelovgivningen havde Esp Sørensen et bud: Kommune- og amtskatter på jord kunne enten afskaffes — som LR-80 og Landboforeningerne krævede det — eller konjunkturreguleres. Forslagene tog sigte på at få en højere indkomst og en lavere formue, præciserede formanden. Vil vi have en billig rente, må vi sige farvel til en del af inflationsgevinsten. Med undtagelse af Vagn Skovsen og Svend Erik Sørensen var bestyrelsen enige om, at forslagene lød fornuftige, men at de først måtte bearbejdes nærmere.

Næste udspil fra Esp Sørensen var et offentligt, en leder i »Produktion« under overskriften »Sikringsfond og leveringsstop«. Her gik han skarpt i rette med Landboforeningerne og Husmandsforeningerne, som gennem deres ugeaviser forsøgte at bilde landmændene ind, at mejerier og slagterier havde svigtet forslaget om sikringsfond og ikke ville forhandle om et leveringsstop. Men det var jo ikke let at tage stilling til den slags indslag, når de to organisationer med deres formænd og funktionærer førte forhandlinger med regeringen. Derfor var det bedst, om man udskiftede de to funktionærer med slagteriernes og mejeriernes formænd.

Med sin artikel havde Esp Sørensen afgørende brudt med det første omend uskrevne bud for landbrugsorganisationer: »Storvask skal foregå i bryggeriset, ikke på torvet«. Dermed var den strid åbnet, der var medvirkende til hans fald ved delegeretmødet i marts 1983. Her er kun plads til at forfølge de mest markante udfald i denne duel mellem de generelle organisationer og de store brancher mejerier og slagterier. Det lykkedes ret hurtigt Esp Sørensen at få stemt Husmandsfore-

ningerne mildere med at tone rent flag ved en tale på LR-80-mødet på Himmelbjerget 2/8 1981 og gennem artikel i »Produktion« nr. 8, 1981 under overskriften »Fremtiden«.

Landbruget burde ikke holde for hårdt på selvejet. God indtjening var bedre end en fremtidig inflationsgevinst. Det var ikke gælden, men produktionen, der var interessant. Som han så det, delte de store fonde på arbejdsmarkedet denne opfattelse. De ville gerne have produktion og ikke papir bag deres opsparede formuer. På Fællesbestyrelsens møde 18/8 1981 fik Esp Sørensen påny opbakning fra de fleste, men stadig med Vagn Skovsen og Sven Erik Sørensen som markante undtagelser. Hvad er selvejet værd, hvis man skal på tvangsauktion, spurgte Bent Sloth, og Jens Aage Rasmussen, ØAS, ville gerne vide, hvilken frihed man egentlig havde. Debatten tog til i styrke ud på efteråret 1981, selv om der også blev givet udtryk for enighed. Det kom bl.a. til orde over for Esp Sørensens tanker om »andelsobligationer« som en mulighed for at slippe ud af gældsklemmen. Til gengæld spidsedes situationen til, da han åbenlyst foretrak Socialdemokratiets forslag om at sætte fondsmidler ind i et indeksreguleret lån for Venstres og Konservatives tanker om at støde en del af den forfaldne gæld ud i mørket. De lokale landboforeninger sendte nu afbud på afbud til Esp Sørensen som taler ved deres møder, en begivenhedsrække, som Landboforeningernes organ Landsbladet ikke netop overså.

På delegeretmødet 4/3 1982 understregede Esp Sørensen endnu engang sin despekt for loven for landbrugsorganisationer, nemlig dens 2. bud: »Det er kun Landboforeningerne og Husmandsforeningerne, der må tale politik«. Han gav her åbent tilsagn om at gå ind i forhandlinger om et helt nyt finansieringsgrund-

lag for landbruget, en åbning, som landbrugsminister Bjørn Westh satte begge skuldre i for at gøre endnu bredere. Og i TV-Avisen samme aften kunne lænestolsopinionen i de tusind hjem se og høre slagteriformanden udtale, at landbruget og Landbrugsrådet var enige om at give afkald på en del af værditilvæksten. Både her og i et interview i Radioavisen samme dag kritiserede han de borgelige partier for deres manglende forhandlingsvilje over for de nye signaler i landbrugspolitikken.

Til gengæld fik Esp Sørensen fuld opbakning på et fællesmøde 21/3 1982. Alle fandt »hetzen« mod formanden i Landsbladet meget skuffende. Dog ville flere tilråde formanden at holde en lav profil i diskussionen om en jordbank. Esp Sørensen præciserede da, at han selv foretrak andelsobligationer for en jordbank. Hartvig Dehn måtte som Landboforeningernes repræsentant tage imod mange bebrejdelser over Landboforeningernes stædige uvilje.

Men Landboforeningerne trak her det længste strå. Ifølge Jørgen Pedersens fremstilling i »Træk af Husmandsforeningens historie« (1986) sprang H.O.A. Kjeldsen i sidste øjeblik fra en nøjsommeligt opnået enighed i krisestaben om at videreføre forhandlingerne med regeringen om jordbankforslaget. Løsningen blev i stedet en buket af traditionelle støteloze med gældssanering og negativ indkomstskat som de dominerende træk. Og da folketingsvalget i september bragte regeringen Poul Schlüter til magten, hed landbrugsministeren ikke længere Bjørn West, men Niels Anker Kofoed. Hans sympati for Esp Sørensen og de synspunkter, denne stod for, kunne med letthed være på et meget lille sted. Det måtte stå ham klart, at Esp Sørensen ikke for enhver pris ville slippe markedsmarkedskræfterne løs.

Det politiske og det kommercielle går hver sin vej

På det tidligere nævnte delegeretmøde 4/3 1982 kunne Esp Sørensen i sin beretning oplyse, Tyrstrup-terminalen gik i gang i den følgende uge. Blev det en succes, var den ene af de to forudsætninger for en videre udbygning af nettet skaffet til veje. Den anden var det nødvendige samarbejdsarrangement, og her lå det nok lidt tungere. Ved en strukturdrøftelse 18/8 1981 havde man fået nedsat et 5-mandsvedtægtsudvalg, som skulle prøve på at vurdere de organisatoriske konsekvenser af den fortsatte fusionering. Resultatet af disse drøftelser forelå på Fællesbestyrelsens møde 27/5 1982 i form af et forslag til vedtægter for »De samvirkende Slagterier« (DDS). Organerne var her delegeretforsamlingen, bestyrelsen (folkevalgte repræsentanter for alle slagterier plus to direktører), et branch udvalg (formændene samt repræsentanter for de generelle organisationer) og en salgsforening (direktørerne). Bestyrelsen skulle bl.a. styre og koordinere avlen, eksporten og økonomien inklusive noteringsfastsættelsen. Efter kort debat vedtog man udkastet, som derefter skulle behandles på et ekstraordinært delegeretmøde 25/11 1982.

Esp Sørensen ytrede sig ikke i denne debat. Kræfterne skulle åbenbart gemmes til en efterfølgende diskussion om et fælles forslag fra mejerier og slagterier til ændrede vedtægter for Landbrugsrådet, hvorefter den politiske ledelse af rådet blev overdraget til et midlertidigt forhandlingsudvalg, bestående af de 4 formænd for Landboforeningerne, Husmandsforeningerne, slagterierne og mejerierne. Et alternativt forslag gik ud på at omdanne Landbrugsrådet til en paraplyorganisation uden foruddelegeret forhandlingsret.

Fællesbestyrelsens medlemmer udviste her begyndende tegn på træthed over for Esp Sørensens forsøg på at reformere landbrugspolitikens mål og midler. Det var vist klogere at få afholdt en bebudet konference med de implicerede parter, mente nogle. Vagn Skovsen ville dog på forhånd tilsige formanden sin støtte til at få Landbrugsrådet omdannet som angivet i førstnævnte forslag.

Til gengæld måtte Vagn Skovsen sige fra over for vedtægtsforslaget, da det i ændret skikkelse kom til behandling på Fællesbestyrelsens møde 27/7 1982. Nu var Salgsforeningen ikke længere et »selvstændigt retssubjekt«, som det hedder i juraens sprogbrug, men blot et udvalg under DDS' bestyrelse. Der måtte tages højde for den situation, at der ikke var 100% identitet mellem medlemsskaren i bestyrelsen og i salgsforeningsudvalget. Kun ved at være medlem af *begge* organisationer kunne man få repræsentation i de to bestyrelser. Efter et kort ordskifte blev vedtægtsudvalget bedt om at genoverveje spørgsmålet.

Stadig var det dog svært at nå frem til noget endeligt. Den 9/11 1982 fik ESS-FOOD's bestyrelse at vide, at nu var man gået over til en tostrengt løsning med skarpt adskilte organisationer. Den politiske kontrol i ESS-FOOD skulle udøves af et repræsentantskab (alle formændene), og omvendt skulle den kommercielle rådgivning af DDS' bestyrelse udøves af to direktører. På et fællesmøde 7/10 var de nye vedtægter for ESS-FOOD oppe til en første drøftelse. Hvis slagteriet dirigerede 30% af de modtagne svin om ad ESS-FOOD, kunne det blive medlem af repræsentantskab og bestyrelse, men da procentsatserne her svingede fra 101,99 (!) for Celebrity til 43,33% for Tulip kunne alle være med, i hvert fald for øjeblikket. Hartvig Dehn, bakket op af Husmandsforeningernes Holger Vesterager,

beklagede, at de generelle organisationer for fremtiden kun ville være repræsenteret i repræsentantskabet, ikke i den direktørdominerede bestyrelse. Dermed forsvandt lidt af kontravægten mod direktørernes kommercielle egotrip. Thomas Kræmmer troede ikke, det blev nemmere at administrere et ESS-FOOD med et politisk repræsentantskab og en kommerciel bestyrelse med 16 direktører omkring bordet. De ville blot tænke på at få gode fiduser med hjem, ikke at give noget fra sig godvilligt. Så hellere et kommercielt og selvstændigt ESS-FOOD.

På et ekstraordinært delegeretmøde i De samvirkende danske Andelsslagterier og en ekstraordinær generalforsamling i ESS-FOOD 25/11 1982 drøftede man de nye vedtægtsforslag. Førstnævnte skulle nu hedde »Danske Slagterier« og styres af en delegeretforsamling (ét medlem = én stemme), en bestyrelse (formændene eller stedfortræderne samt yderligere 1 á 2 medlemmer, valgt af delegeretforsamlingen efter bestyrelsens indstilling) og en direktion. I forhold til 1968-vedtægterne (se ovenfor s. 183) havde formålsparagraffen undergået få, men ret betydningsfulde ændringer. Pkt. 2.1 sagde nu, at man ikke alene skulle søge at fremme kvaliteten, men også *produktiviteten* af de danske avlsdyr. Et nyt pkt. 2.8 åbnede mulighed for at yde finansiel støtte til medlemmer, der uforskyldt led tab ved udbrud af husdyrsygdomme. Forårets ubehagelige M & K-udbrud sad stadig i blodet! Den oprindelige § 2, stk. 9, sagde, at man i samarbejde med andre landbrugsorganisationer skulle fremme andelsidéen og arbejde for at få den bedst mulige økonomi i landbruget. I en ny § 2, stk. 10, var andelsidéen strøget og sætningen om landbrugsøkonomien forsynet med tilføjelsen »og husdyrproduktionen i særdeleshed«.

Endnu en tilføjelse (§ 2, stk. 11) gav

Danske Slagterier ret til at afstikke retningslinier for fastsættelse af landsnotering og afregningspriser.

Efter frokost gik man til ekstraordinær generalforsamling i ESS-FOOD. Her var vedtægtsudvalget efter grundige overvejelser nået frem til at foreslå, at man bibeholdt generalforsamlingen, men gjorde stemmeretten afhængig af omsætningen ved ESS-FOOD, ikke som hidtil produktionen, og at man ved valget af bestyrelsesmedlemmer som allerede antydet forlod valgkredsopdelingen til fordel for direkte formandsrepræsentation, hvis man som minimum lod 30% af omsætningen gå over ESS-FOOD. Direktørernes plads var herefter at finde i en nyskabelse, »Produktions- og Eksportudvalget«. Erik Platz sagde straks, at han ville have vedtagelsen udskudt et stykke tid. Alt for mange ting stod uklare. De fleste gav ham ret; Vagn Skovsen med den tilføjelse, at Tulip sandsynligvis ville melde sig ud med virkning fra 1/10 1983, da man nu var ved at forædle hele sin produktion. Det betød dog på ingen måde priskrig med ESS-FOOD, understregede han. Det er den indbyrdes danske konkurrence, der som oftest forhindrer os i at få bedre priser, præciserede formanden. Selv om debatten forbavtede ham lidt, ville han ikke gå imod en udsættelse. Og det blev da også resultatet.

Esp Sørensens fald

Ved slagterifolkets møder 25/11 1982 kom Esp Sørensen med mange udtalelser om den aktuelle situation, landbrugs- som slagteripolitisk, men ferskvareterminalerne blev ikke nævnt. Men bag kulisserne gik bølgerne desto højere om dette projekt, hvor farven på rekordtid var falmet fra vårgrønt til det gråeste vintergrå.

På Fællesbestyrelsens møde 27/7 1982 gennemgik økonomichef W. Tiedemann

terminalerne Slagelses og Tyrstrups regnskaber. Omkostningerne beløb sig til 52,7 mio kr. Heraf skulle de 24,5 mio deles mellem FDB, MD og slagterierne med 1/3 til hver, hvortil kom 0,7 mio som et »udviklingsprojekt«. Slagteriernes andel var da 8,2 mio kr. Efter Esp Sørensens opfattelse havde slagterierne aftalt at ville betale deres part, og det blev altså 8,2 mio. En del heraf kunne afvikles i takt med leverancerne, og resten måtte afskrives over branchen. Det har jeg ikke sagt ja til, udbrød Vagn Skovsen. Det kan da ikke være rigtigt at afskrive så store beløb straks efter igangsættelsen. Erik Platz ville derimod aktivere halvdelen af de 8,2 mio kr og betragte resten som forsøgsudgifter. Det var et forsøgsarbejde til gavn for fællesskabet. Det var Kr. Bonefeld enig med ham i, men hverken Skovsen eller N.O. Philipsen lod sig overbevise om projektets fremtidsmuligheder. Lad os straks sælge det til MD, foreslog Tulips formand. Jens Aage Rasmussen, Erik Platz og Bent Sloth var dog imod dette, da projektet med tiden kunne blive en god forretning. Om to år kunne vi sælge det hele og få vore udgifter dækket, erklærede Esp Sørensen. Det ville være en falliterklæring at stoppe nu. Den vil blive endnu større, om vi kører linjen ud, replacerede Vagn Skovsen. Efter endnu et ordskifte erklærede formanden, at de 8,2 mio nu ville blive aktiveret. Efter forsøgsperiodens afslutning ville man så tage stilling til, hvorledes udgifterne skulle afholdes.

Det reviderede budget for 1981-82 viste en underbalance på 41,2 mio kr, oplyste W. Tiedemann på ESS-FOOD's bestyrelsesmøde 12/8 1982. Flere spurgte efter nyt fra terminalfronten, men formanden svarede, at der ikke var meget at fortælle. Man havde nok at gøre med at få tingene til at glide. Erik Møller, Tulip, mente dog, at de implicerede slagterier – for Tyr-

strups vedkommende Danish Crown, Syd og Celebrity – havde krav på at få ansvaret fastere placeret. Hertil ytrede Esp Sørensen, at de opgivne tal refererede til den værst tænkelige situation. Slagelse ville komme til at gå bedre. »Der var en oplagt sundhed i terminaldistributionen, men det er en svaghed, at vi ikke er fælles om det...«, erklærede han.

Og terminalerne kørte videre, mens de implicerede parter med uro i sindet ventede på næste opgørelse. Den forelå på Fællesbestyrelsens møde 10/2 1983 i form af regnskaber for 1981-82. Esp Sørensen ville helst ikke have papiret delt omkring, men da N.O. Philipsen insisterede herpå, kom det på bordet. Det viste sig nu, at MD havde taget et lån på 25 mio i de bygninger, slagterierne regnede som deres ejendom. Tiedemann oplyste hertil, at MD havde finansieret saldoen på 10,9 mio, så pengene stod som selskabets tilgodehavende. De partsfordelte udgifter i 1982-83 ville blive på 49,5 mio og heraf var slagteriernes andel 16,5 mio. Vagn Skovsen karakteriserede det som intet mindre end en katastrofe, at MD sådan havde sat sig på bygningerne. Stillet over for disse tal måtte Esp Sørensen da erkende, at de kom bag på ham. Han havde ikke vidst besked, før budgettet blev præsenteret før et par måneder siden.

Hverken FSA eller Tyrstrup-leverandørerne Danish Crown, Syd og Celebrity ville pålignes så store omkostninger, som der her var tale om. Esp Sørensen var også af den opfattelse, at der aldrig ville gå så meget kød gennem terminalerne, at det kunne bære omkostninger af den størrelse. Svend Madsen, FSA, ville helst sælge slagteriernes part til MD. Vi er periodisk bundet i 2 år, præciserede formanden. Nej, nu må vi ud af det med æren i behold, erklærede Skovsen. Bent Sloth fandt det tragisk, at landbruget ikke kunne samarbejde bedre. Da man tog ter-

Formanden (Jens Esp Sørensen th) og næstformanden (Kr. Bonefeld) overvejer situationen efter at Esp Sørensen ikke er blevet genvalgt på delegeretmødet 1983. Foto: Ib Glaser.

minalsagen op, var der jo i slagteriernes kreds et flertal for at få etableret et bedre samarbejde på hjemmemarkedet gennem en fælled økonomi. Som terminalbruger ville Kr. Bonefeld gerne gøre opmærksom på, at FDB hverken overholdt aftalens ånd eller bogstav. Og MD havde uhindret fået lov til at opbygge en fin og dyr terminaladministration. Fik man ikke kappet de største grene af dette træ, ville det vokse ind i himlen. Skive meldte nu fra, kort og godt, sagde N.O. Philipsen. Der stod ikke terminaler på deres penge. Aftalen må derfor siges op. Her måtte Platz pointere, at der var ingen anden adresse på gælden end slagterierne. Det bekræf-

tede formanden, men mente dog, man kunne blive fri for at levere kød.

Diskussionen bølgede fortsat frem og tilbage om aftalens egentlige indhold, om ansvaret og om de ting, man kunne gøre i den aktuelle situation. Esp Sørensen holdt hele tiden på, at »fællesskabet« skulle betale. Men havde han dog aldrig sagt ja til at adskille terminalprojekt og fællesskab! Til sidst enedes man om at forhandle med MD og FDB om at få udgifterne beskåret.

På fællesmødet 24/2 1983 redegjorde Esp Sørensen specielt for det afsnit i beretningen til det kommende delegeretmøde, som refererede til terminalsagen. Det havde nu vist sig, at omkostningsberegningen ikke var delt i overensstemmelse med den oprindelige aftale, men det lod sig ikke helt rekonstruere nu, hvor flere af de ledende mænd i såvel FDB som FSA var ude af billedet. I stedet havde han bedt FDB om en forhandling om omkostningernes rette fordeling. Det ville dog nok tage 2-3 måneder at nå til en afklaring. Det kan vi ikke vente på, udbrød Erik Platz og fik her støtte af Kr. Bonefeld. Sidstnævnte gjorde her opmærksom på, at Tyrstrup-leverandørerne allerede 28/11 1982 havde omdresseret alle ekstra udgifter udover de »normale« distributionsomkostninger til »fællesskabet«. Erik Platz afsluttede da drøftelsen med at konkludere, at sagen kunne vente til 8 dage efter delegeretmødet 3/3 1983.

Og så ventede alle i spænding på delegeretmødet. Den nye Fællesbestyrelse for Danske Slagterier skulle træde i virksomhed lige efter mødet, og i henhold til vedtægternes § 7, stk. 2, kunne bestyrelsen indstille 1 å 2 supplerende medlemmer til valg på dette. På Fællesmødet 20/1 1983 foreslog Bent Sloth da, at man indstillede Esp Sørensen til valg. Det vedtog man da også enstemmigt, og Esp Sørensen takkede for indstillingen, som blev anført på

dagsordenen. Kl. 8 om morgenen 3/3 1983 samledes Fællesbestyrelsen da en sidste gang inden mødet med de delegerede, men ifølge referatet var alt stadig normalt. To afgående medlemmer Viggo Nielsen, Bjerringbro, og Poul Jensen, FSA, sagde tak for godt samarbejde i de forløbne år, og Esp Sørensen takkede såvel dem som blev, som dem der gik. Og så vandrede man ned i salen på Hotel 3 Falke.

Luften var her ladet med elektricitet. De sidste dage før delegeretmødet havde telefontrådene til og fra slagteriernes ledende mænd glødet. En historisk lyttecentral kunne da have fastholdt sætninger som: Vil vi genvælge Esp Sørensen? Der er tabt millioner på terminalprojektet, og Landboforeningerne vil hellere se hans hæl end tå efter den megen diskussion, der har været om landbrugspolitikken! Og hvis Esp bliver som formand, vil hans samlingsprogram stå i vejen for den decentrale struktur, flere ønsker. Enkelte ringede også til formanden for at gøre ham opmærksom på, at hans valg ikke var sikret på forhånd. Han mente dog nok, han skulle få stemningen svunget over på sin side, når først han stod på talerstolen. Mødet gik i gang med velkomst, mindeord (bl.a. om en af terminalprojektets arkitekter, den forhenværende formand for FDB Gunnar Skov Andersen), valg af stemmetællere, og valg af dirigent (Kr. Bonefeld). Esp Sørensen aflagde sin beretning og gjorde da særlig meget ud af forholdene på hjemmemarkedet. Her havde man siden 1962 søgt at få begrænset konkurrencen mellem slagterierne, men uden held. Den meget om diskuterede hjemmemarkedsaftale pr 1/10 1981 var også slået fejl. Terminalprojektet måtte også ses i denne sammenhæng. Oprindeligt havde det været koblet sammen med tanken om et regionalt samarbejde mellem slagterierne, men det

havde man ikke ønsket frem. Derpå fulgte det ene uheld efter det andet: FDB's indre krise, den uheldige partsfordeling af udgifterne, M & K netop som Tyrstrup indledte sin indkøringsperiode osv. Men terminalerne stod dér og ventede på at blive brugt efter deres bestemmelse.

Formanden sluttede sin beretning med at fortælle, at spørgsmålet om Landbrugsraadets forhandlingsdelegation nu var løst. Om det var en god ting, kunne man ikke vide. Den havde ikke været i funktion. Den nye regering var landbrugspolitisk vandret i forgængernes fodspor og derudover var intet sket.

I den efterfølgende forhandling fik først Niels Anker Kofoed, derefter H.O.A. Kjeldsen ordet. Det var holdt i generelle vendinger, som Kjeldsen selv sagde. Men så kom et bestyrelsesmedlem fra Wenbo, P.A. Kirketerp. Han bebrejdede ledelsen, at den ikke kunne samarbejde. Det var småtingene, ikke de store linjer, der åbenbart hindrede dette. Nogle personer stod i vejen for hinanden. Var det ikke en idé at vaske tavlen ren? »Historien vil dømme os der sad i bestyrelserne«, erklærede næste taler, Ole Hesselholdt fra ØAS. Ved at handle enkeltvis ville det være alles krig mod alle. Bent Sloth gik i rette med de to slagterier, der var på vej ud af samarbejdet: Tulip og NV. Hvad var det egentlig, de var utilfredse med? Fra Syd kom den kommentar fra Gert Haurum, at formandens optimisme vedrørende terminalernes fremtid var helt ubegrundet. Det var bedst og billigst at komme ud af den affære her og nu. Knud Munk Nielsen fra Herning/Skjern tog derimod fat om nælden. Man havde i telefonen talt meget om et formandsskifte, da dette ville lette overgangen til et liberaliseret samarbejde omkring ESS-FOOD. NV og Struer-Hurup lå på denne linje. Han vidste ikke, om man skulle have en ny formand, men i hvert fald skulle

man have én, der gik ind for et styrket ESS-FOOD. Formændene fra NV og Tulip erklærede, at deres motiver skam var af bedste og reneste slags. Esp Sørensen rundede diskussionen af med et par kraftfuldt førte riposteringer. Hvorfor Tulip absolut ville ud af ESS-FOOD, kunne han ikke forstå. Deres problem kunne sagtens løses inden for de hidtidige rammer.

De næste punkter på dagsordenen: et forslag om særhjælp til Expo-Fyn (afvist), og udvalgsberetninger gav ikke anledning til større debat. Dermed var man fremme ved pkt. 7 om bestyrelsens indstilling om valg af Esp Sørensen til Fællesbestyrelsen. Lad referatet tale:

»*Dirigenten:* Andelsslagteriernes Fællesbestyrelse indstiller gårdejer J. Esp Sørensen til valg på et suppleringsmandat. Afstemningen foregår skriftligt. Ønsker nogen ordet? Det er ikke tilfældet«. Resultatet blev 67-jastemmer, 91-nejstemmer og 4 stemmer var blanke. Dermed var suppleringsmandatet bortfaldet, konstaterede Bonefeld. Esp Sørensen kommenterede ganske kort det skete og fortsatte: »Det er kun eet hensyn, jeg vil bede delegeretforsamlingen om at vise mig: Vil I lade være med på nogen måde at takke mig for noget som helst. Afstemningen har vist, at den tak kan jeg undvære«. Under pkt. 10 »Eventuelt« omgik Bent Sloth dog denne henstilling, da han på Wenbos vegne takkede Esp Sørensen for det store arbejde, han havde lagt i formandshvervet. Når han både havde tilhængere og modstandere, skyldtes det nok, at han faktisk havde nogle synspunkter.

Dermed var 8 års formandsvirke brat afsluttet. Endnu henstod at holde generalforsamling i ESS-FOOD, men beretningen herom hører hjemme i de efterfølgende kapitler om den markeds-mæssige udvikling 1979-83.

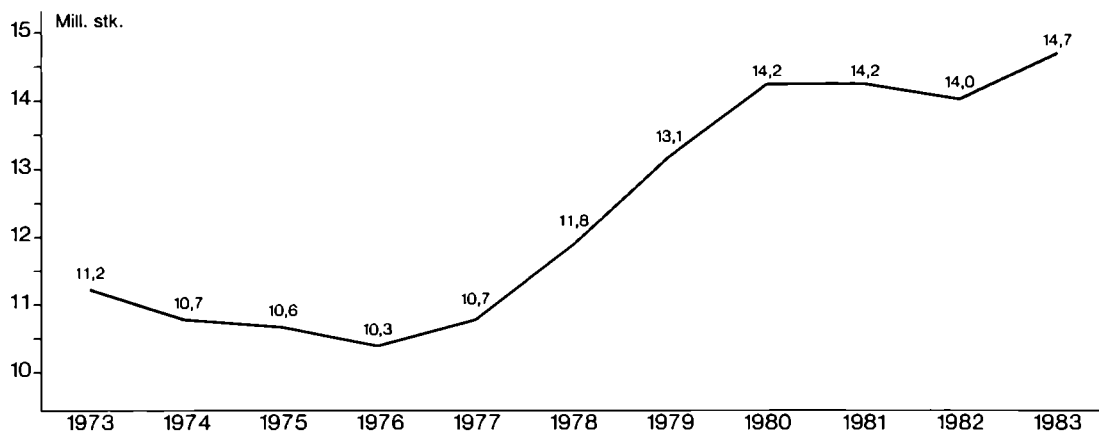
Rekordstor eksport af svinekød

Som det tydeligt fremgår af tabellerne bagest i bogen satte produktionen og eksporten af svinekød nye rekorder i årene efter 1978.

Udviklingen i slagtingen fremgår af følgende oversigt.

Sammenlignet med den tilsvarende oversigt for årene 1973 og 1978 (se ovenfor s. 256) viser tallene en kraftig fremgang, men notabene begrænset til udskæringer, konserver og charcuterivarer. Målt i værdi var den traditionelle baconeksport tæt ved at blive forvist til en 3. plads, samtidig med at udskæringer og konserver

Udviklingen i slagtingen

Alle årene er omregnet til 365 dage.

Slagtingen omfatter modtagelsen af svin på de traditionelle eksportslagterier. Undtaget er således slagtingen ved offentlige slagtehus og private slagtermestre, hjemmeslagtinger m.v.

Eksporten afspejler også denne fremgang, jfr. følgende tal:

Eksporten af dansk svinekød 1979 og 1983

Art	1979				1983			
	Mængde		Værdi		Mængde		Værdi	
	i tons	i %	i 1000 kr	i %	i tons	i %	i 1000 kr	i %
Sokød ¹	44.472	6,54	386.214	4,42	34.971	4,34	415.024	2,81
Bacon og baconudskæringer	213.230	31,37	2.753.023	31,52	188.653	23,40	3.602.915	24,42
Svin, ferske og frosne	13.640	2,01	128.128	1,47	4.380	0,54	52.955	0,36
Udskæringer	193.131	28,41	2.878.754	32,96	289.447	35,90	5.673.387	38,44
Biprodukter	65.514	9,64	396.096	4,54	101.193	12,55	693.818	4,70
Konserver	124.637	18,33	1.772.478	20,29	152.953	18,97	3.494.940	23,68
Charcuterivarer	25.174	3,70	419.415	4,80	34.679	4,30	824.332	5,59
Ialt	679.798	100,00	8.734.108 ²⁾	100,00	806.276	100,00	14.757.371 ²⁾	100,00

Noter¹⁾: Inkl. levende svin og søer.

Noter²⁾: Ekskl. FEOGA-udbetalingen. De udgjorde i 1979 ca. 841 mio kr, i 1983 ca. 676 mio kr.

kappes om at vise størst fremgang. Fordelt på lande er der derimod kun sket få ændringer. Målt i værdi tager EF stadig henimod 3/4. Japans andel er faldet fra 10,2% til 6,2% hvorimod USA's er gået op fra 8,4% til 12,1%.

Priserne har det meste af perioden vist opadgående tendens, men i slutningen af 1982 vendte udviklingen. Baconnoteringen i England var i gennemsnit for 1979 (1. sortering) £ 1.165 pr l/t og i 1983 £ 1.370. Vendepunkterne lå her i slutningen af 1979 — fra £ 1.180 til 1.240 og præcis to år senere med en opgang fra £ 1.268 til 1.490. I begge tilfælde lå den engelske notering henved £ 40 lavere, men de danske baconfolk derovre blev aldrig trætte af at påpege, at der som regel blev ydet store prisnedslag, discounts, på engelsk bacon.

Normalt var det dog den hollandske konkurrence, og ikke den engelske, der bekymrede danskerne mest. Hollandske midterstykker kunne sælges til 2-3 kr pr kg under danske, og kvaliteten var blevet betragteligt hævet. Til gengæld klagedes der tit over for tunge og dårligt tilskårne danske midterstykker. Danepak havde ellers udvidet kapaciteten i Thetford 1979-80 fra 700 til 1.200 t udskåret bacon pr uge, men det kneb ofte med at skaffe nok af gode råvarer. Desuden skulle firmaet også konkurrere med andre udskæringsvirksomheder inden for den danske sektor. Efterhånden var der kun en halv snes baconagenter tilbage, men det var til gengæld store firmaer, i de fleste tilfælde med egen grossist- og udskæringsafdeling. Et firma som DBC, som var ved at gennemgå en kraftig strukturrationalisering, havde i 1980 ca. 35% af den danske baconimport og 24% af grossistsalget. Stocks & Sons tilsvarende antal var henholdsvis 25% og 10%.

Her som i England fulgte de danske baconsælgere spændt udviklingen på et marked, der viste udpræget vigende ten-

denser. Kun i to ud af ti engelske hjem vankede der bacon om morgenen. Husmoderen havde simpelthen ikke tid her til, når arbejdet uden for hjemmet skulle passes. Og bacon, specielt dansk, var ved at blive en dyr artikel. Gør vi nu nok for at sælge vort bacon, f.eks. ved at se på forholdet pris: mængde, ville N.O. Philipsen gerne vide på Fællesbestyrelsens møde 13/11 1980.

Dyrløv Madsen kunne da oplyse, at man i lang tid havde holdt samme pris for om muligt at genvinde en del af det tabte marked. Vi må fortsat konkurrere på kvaliteten, ikke prisen, betonedes Svend Bernsen gentagne gange. Et af de største problemer var, at grossisten ikke kunne holde en rimelig økonomi i opskæringen, også på grund af, at bruttoavancen i detailledet lå på 25-40% og ikke som tidligere anslået 26% i gennemsnit.

Endnu mere udpræget end i den foregående periode var det Japan, som fremstod som et alternativ til det engelske marked. I foråret 1979 opskar ESS-FOOD ca. 80.000 midterstykker om ugen, og størsteparten gik til Japan i form af specialudskæringer. ESS-FOOD arbejdede her på basis af 3-5 langtidskontrakter, men det opfattedes dog som et stort fremskridt, da man 1/12 1979 kunne etablere sit eget salgskontor i Tokyo. At kontorets åbning faldt sammen med et midlertidigt omend uofficielt stop for importen af svinekød havde ingen kunnet forudse. Den danske udenrigsminister Kjeld Olesen såvel som den danske udenrigstjeneste gjorde en stor indsats for at komme den danske eksport til undsætning, men først da lagrene af svinekød nogle måneder senere var reduceret betydeligt, åbnedes der atter for importen.

Det kneb dog lidt med at komme i gang igen. I august ansloges det, at eksporten fra Danmark i 1980 lå 22% under de tilsvarende tal for 1979. Hver uge afsendtes

I slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne gennemførte Slagteriernes Forskningsinstitut en række undersøgelser med henblik på at forbedre transporten af baconboller fra slagteri til eksporthavn. Transporten havde i årenes løb ændret sig fra almindelige jernbanevogne over lukkede hvidmalede vogne til isolerede og iskølede vogne. Landevejstransporten udviklede sig samtidig fra åbne ladvogne, eventuelt isoleret med halm-måtter, til lukkede lastbiler med kølemaskiner. Men forholdene var langt fra tilfredsstillende. Undersøgelserne havde som mål en transportform, der sikrede varerne den fornødne lave temperatur og overflødiggjorde de hyppige omladninger. I 1961 blev der nedsat et containerudvalg og i 1962 afgik de første forsøgscontainere fra slagterierne i Rødning, Gråsten, Hadsten og Grindsted til DBC's filialer i Liverpool, Manchester og Rotherham. I begyndelsen af 1962 besluttede man, at den fremtidige bacontransport skulle foregå med kølede containere på specialbyggede containerskibe på ruten Esbjerg-Grimsby. Forhandlinger med D.F.D.S. resulterede i bygning af specialskibet M/S Somerset, der gennem to porte i agterskibet kunne lastes med 113 containere, ca. 1.100 tons bacon. Ikke meget set i relation til konventionelle eksportskibe, men med anderledes effektive muligheder for lastning og losning. Den 17. januar 1967 stod M/S Somerset ud af Esbjerg havn med den første ladning baconcontainere til det engelske marked. Den 13. maj 1975 kunne man fejre afskibningen af containere nr. 150.000. Ved samme lejlighed fejrede man 100-året for Det Forenede Dampskibs Selskabs første afgang fra statshavnen i Esbjerg, og 10-året for introduktionen af de såkaldte roll on/off planer. Der var mange mennesker til frokost på M/S Dana Regina den dag. Foto: Ib Glaser.

da 100.000 mellemstykker, de 70.000 på korttidskontrakt med 4 store handelshuse og resten på »spekulation«. Det lykkedes dog snart at få aftaler i stand om levering af et helt års produktion med fabrikker og markedet for fersk kød (henholdsvis 80 og 20%) med prisaftaler, der fornyedes hver 3. - 6. måned. Udover de opskårne mellemstykker leveredes nakker, mørbrad samt udbenede skinker og bove. Med en dansk importandel i 1979 på 31% leveredes 1,2 mio svin til Japan.

Til dette formål havde ESS-FOOD såvel som de andre Japaneksportører udviklet en specielt tilpasset udskæringsteknologi. I begyndelsen af 1979 havde man også fået udviklet en sådan for udskæringer til EF, men indtil videre lå priserne 1 kr pr kg under det japanske niveau. Det harmede her ESS-FOOD at kunne konstatere, at visse slagterier til sidstkommende kopierede de udarbejdede koder med tilhørende produktionsbeskrivelser for alle mulige udskæringer. Det mest ærgerlige var dog, at man alligevel ikke brugte dem helt rigtigt!

ESS-FOOD og slagterierne var følgelig ude i hård indbyrdes konkurrence på adskillige eksportmarkeder. Alene af den grund havde slagterierne et godt øje til ESS-FOOD's pulje, når den gik over de 180 mio kr, man tidligere havde fundet passende. Det vakte derfor lidt opsigt, da det i juli 1980, midt under gældskrisen, blev oplyst, at ESS-FOOD på 8 måneder havde opsamlet en ekstrakapital på 78 mio kr. Ikke alene slagterierne, men også producenterne kunne mageligt bruge disse penge. Axelborg ville dog nødtigt begynde at udlodde af denne fond lige nu, hvor man havde bundet 20 mio heraf i et voksende fryselager. Det forventedes jo stadig af ESS-FOOD, at den udøvende markedspleje, f.eks. ved at sælge tusinder af tons til Polen 1980-81. Eksportkreditrå-

det gav nok 95% garanti for beløbet, men ESS-FOOD måtte selv gennem et bankkonsortium skaffe den nødvendige kapital til veje.

Desuden var det ESS-FOOD, som spillede hovedrollen ved privat oplagring. I slutningen af august 1980 var situationen da den, at ESS-FOODs pulje på få uger var reduceret fra 285 til 228 mio kr. Den nette sum af 550 mio kr var bundet i lager, og hertil svarede en trækingsret i danske og udenlandske banker på godt 600 mio kr. Kreditværdigheden fordrede her en pulje på halvdelen af dette beløb. Bestyrelsen gik da på sit møde 25/9 1980 med til at provenuet fra 3 øresafgiften til konservesstøttefonden fra 1978 (se ovenfor s. 270). For fremtiden gik i ESS-FOODs kasse. En månedstid senere måtte landsnoteringen desuden nedsættes med 30 øre, da puljen nu var reduceret til 198 mio kr. Desuden øgedes presset mod EF for at få bedre priser.

Der gik hver dag 19-20 mio kr ud og ind af ESS-FOOD's kasse. En del hidrørte fra salget af okse- og kalvekød. Pr 19/3 1979 havde man efter anmodning fra Damexcoslagterierne oprettet en salgsforening for disse varer inden for ESS-FOOD's rammer. Tulip og Syd stod dog indtil videre uden for dette samarbejde. Af en samlet omsætning på 6,5 mia kr i 1979 hidrørte de 525 mio fra kødsektoren.

ESS-FOOD var fortsat en sværvægter inden for dansk slagteriekspport. Mere end halvdelen af svinene solgtes stadig via Axelborg, og med det frie køb på slagterierne, »fremmedvarer«, kom andelen næsten op på 2/3. Men på foråret 1981, da gældskrisen føltes knap så trykkende, fandte man atter nyt håb til fremtiden. På det japanske marked havde man i de sidste måneder oplevet en udvikling, der på nudansk slet og ret måtte betegnes som et boom.

Ernæringsdebatten og i særdeleshed den voldsomme diskussion om medicinalanvendelsen i den animalske hviddyrproduktion i slutningen af 1970'erne inspirerede i 1978 multikunstneren Michael Witte til plakaten, som han her viser frem. De samvirkende danske andelssvineslagterier og eksportorganisationen ESS-FOOD mente at plakats påstand om de penicillinstruttende danske svin truede vitale eksportinteresser og fik ved Århus Fogedret nedlagt forbud mod plakaten. Michael Witte blev ved en efterfølgende retssag ved Vestre Landsret idømt en bøde til slagterierne på 10.000 kroner. Appelsagen ved højesteret i 1980 gik imidlertid slagterierne og ESS-FOOD imod. Fem ud af rettens syv dommere mente, at plakaten var et kunstnerisk udtryk i den offentlige debat, og tillagde hensynet til den offentlige debat om et vægtigt samfundsansliggende så stor betydning, at slagteriernes krav om fortsat forbud mod plakaten blev afvist. Nordisk pressefoto.

Slagterikonflikt, Mund- og klovesyge m.m.

Den 22/4 udbrød imidlertid den 3 uger lange strejke blandt landets slagteriarbejdere. Det skabte i første omgang en akut mangel på bacon og først i slutningen af juni var forsyningssituationen atter i nogenlunde balance. England var godt på vej til at blive et sælgers marked, og det gjorde ikke uro-

en blandt agenterne mindre. I dagene 29/6 - 2/7 1981 holdt man derfor et større møde med dem i Manchester. De ville gerne have større sikkerhed end det år, aftalen sikrede dem, og de ville gerne have højere provision end 1,35%. Det ville Esp Sørensen dog ikke gå med til, eftersom det blot øgede kædernes appetit på selv at komme til fadet. ESS-FOOD havde ikke råd til at miste agenterne og dens grossistfunktion. Et

grossistled kostede 20%, oplyste Kr. Bonefeld, men det var nødvendigt for at fange de små kunder. DBC tog sig derimod af de små købmænd. Esp Sørensen så med fortrøstning fremtiden i møde, berettede han på Fællesbestyrelsens møde 13/7 1981. Agenternes nye formand, Lew Wright, tog sit formandskab meget seriøst. Vi kan ikke undvære agenterne, lød den fælles vurdering.

De næste måneder oplevede man da den ene noteringsopgang efter den anden. Svend Bernsen var dog ikke helt tryk ved situationen. Da man sidst havde oplevet en sådan opgang - i 1973 -, gik baconforbruget ned fra 12.000 til 10.000 l/t pr uge. Og hvis de høje priser på det japanske marked holdt sig, ville det blive svært at skaffe bacon nok. Derved ville Holland få mulighed for at udnytte de opståede huller. Og hvis USA og Canada en dag presede Danmark ud af Japan, kunne vi atter få hårdt brug for det engelske marked.

ESS-FOOD havde også grund til klage. Modsat hensigten bevirkede 60%-afleveringen (se ovenfor s. 287 f) i sammenhæng med faldende slagtetal, at organisationen ikke fik råvarer nok. Der blev kun 44% til ESS-FOODs disposition med godt 50% i normale tider. Til gengæld oplevede man, at slagterierne solgte deres overskud af mellemstykker i Købbyen til alt for lave priser. Alle drog da et lettelsens suk, da ordningen ophævedes med udgangen af januar 1982. Til gengæld viste en stigning på 30-40 øre i slagteriernes efterbetaling for oktoberåret 1980-81, at de havde haft et godt år. ESS-FOOD's ledelse søgte i denne situation at vinde gehør for et Japansmonopol, men forståeligt nok ville slagterierne ikke godvilligt afstå et givtigt marked. ESS-FOOD måtte da nøjes med de 2/3, organisationen havde i 1981. Det gik dog helt godt endda med en gevinst på 73 mio kr i samme oktoberår plus 21 mio kr fra 3-øresfonden.

De første uger af 1982 begyndte med et svagt baconmarked og en noteringsnedgang på £ 80. Februar var som sædvanlig en stille måned, og et stigende pres fra hollandske (og belgiske) midterstykker mærkedes overalt i branchen. Puljen måtte da holde noteringen oppe, og i midten af marts var ESS-FOOD'S driftskapital på 275 mio kr næsten reduceret med 100 mio kr. Den 18/3 kl. 13.45 kom da den alarmerende meddelelse fra Veterinærdirektøren personlig: Det 3 dage gamle tilfælde af kvægsyge i en besætning i Brenderup var desværre Mund- og klovsyge, type O. Besætningen blev straks slået ned, og i en radius på 10 km rundt om gården var der etableret afspærringsdistrikt uden dog at ramme leverancerne til Svendborg Svineslagteri og Nyborg Kreaturslagteri. Snart forelå en bekendtgørelse fra Landbrugsministeriet, hvorefter det var forbudt at afholde auktioner eller markeder på Fyn, og der måtte ikke transporteres dyr væk fra øen, undtagen de var bestemt for slagteriet i Kolding. Varer afsendt til Japan efter 25/2 måtte dirigeres hjem igen, og det var mange på grund af stor ordreindgang de sidste par måneder. USA stoppede straks for danske slagteriprodukter bortset fra konserves. Selv det tyske og det engelske marked var i farezonen nogle få dage. Masser af varer måtte genopskæres til andet formål, og det kostede ESS-FOOD 7-10 kr pr kg. Og stadig rapporteredes om nye M & K tilfælde, men trods pres fra mange forskellige sider nægtede man hele tiden at gå med til vaccinerings. I så fald ville USA og Japan straks have tilbagekaldt sin godkendelse af Danmark som et M & K frit land, og så var skaden da først sket. Trods nok et tilfælde på Fyn holdt man fast i de forebyggende foranstaltninger, der bl.a. forbød de fynske slagterier at slagte til eksport i en flere uger lang periode efter et konstateret udbrud. Til gengæld holdt man i fællesskab de fynske virksomheder skadesløse

for de opståede tab, bl.a. gennem en kraftig nedsættelse af landsnoteringen. Japan ville tidligst lukke op igen for dansk svinekød 1/2 år efter sidst konstaterede udbrud, og indtil da måtte produkterne sælges andetsteds.

I de første uger blev store kvanta lagt på frysehus, men de forsvandt snart. På det engelske marked registreredes en tilbagegang på 2%, men det var langt mindre end frygtet. I de 30 uger, M & K-sygen hærgede i første runde, påførtes slagterierne en ekstraudgift på 41 mio kr.

I England var imidlertid ved at ske en udvikling, som bekymrede ulige mere end M & K og andre forbigående problemer. I maj lanceredes med brask og bram et nyt fremstød for britisk fremstillede varer. Eksempelvis skulle de bedste kvaliteter af britisk bacon nu markedsføres under fællesmærket »British Charter Quality Bacon«. Cirka 70% af produktionen kunne få lov til at føre dette mærke, støttet af en omfattende TV-reklame efteråret 1982.

Det gav Svend Bernsen og hans stab den nødvendige baggrund for at foreslå ESS-FOOD hjemme i København et omfattende program for ændret markedsføring af dansk bacon. Det indebar et kvalitetsforbedrende arbejde og en omdirigering af salget fra baconsider til mellemstykker og cuts samt vakuumpakket, opskåret bacon. Det mest vidtgående af reformtankerne blev imidlertid kun fremført bag lukkede døre: Baconagenterne skulle siges op og erstattes af Svend Bernsens organisation.

Selv om disse tanker var blevet luftet i al fortrolighed i henved et års tid, blev de først kendt i en bredere kreds, da Svend Bernsen på et fællesmøde 7/10 1982 lagde planerne på bordet. Her gentog Bernsen tidligere fremførte tanker mod agentfirmaerne. Som grossister solgte de fremmed bacon, og de brugte en del af provisionen til at sætte prisen ned over for detaillisterne. Det fik de øvrige grossererere til at vende

sig mod andre mærker. Kæderne ville nu helst handle direkte med ESS-FOOD UK, da agenterne ikke i tilstrækkeligt omfang kunne yde dem service og støtte dem i markedsføringen.

Nu skulle der i stedet opereres med ens priser og med mængderabatter, hvis man købte mere end én af de store containere. Desuden kunne tidsbegrænsede bonusordninger komme på tale kombineret med det salg fremmende arbejde. De store kæder Tesco, Asda, Sainsbury, Allied m.fl. ville da få omtrent samme status som de store grossister. I 1981 aftog kæderne 11,7% af dansk bacon mod 38,8% til agenternes egne grossistafdelinger og 25,4 til andre grossister.

Svend Bernsen havde drøftet planen med Lew Wright og andre fra Stocks Lovell. Der var man indstillet på, at der skulle ske ændringer, men bad dog ESS-FOOD om at vente lidt hermed. Kunne man f.eks. ikke tænke sig et trekantsamarbejde ESS-FOOD - DBC og Stocks Lovell uden for kædesalget? Bernsen mente dog ikke, at man kunne tvinge andre grossister til at købe hos konkurrenterne. At lade de danske slagterier gå direkte til kæden, ville han på det kraftigste advare imod.

Esp Sørensen var ikke begejstret ved tanken om, at han allerede den næste dag skulle give agenterne deres opsigelse med det nødvendige 1 års varsel. På den anden side var han blevet overbevist om dispositionens berettigelse. N. O. Philipsen var heller ikke stolt ved situationen. Man ville givet få nogle af agenterne som fjender. Ej heller var Bent Sloth jublende glad ved tanken, men hvis tidspunktet var det rette, så o.k. Og det blev da konklusionen.

Danske slagterifolk tænkte i efteråret 1982 nok en del på det engelske marked og dets fremtidsmuligheder, men endnu mere på det japanske. Hvornår ville M & K-forbudet mon blive ophævet? Det var flere hundrede mio kr, som her stod på

højkant. Netop som man troede, tiden her til var ved at være inde, udbrød et nyt tilfælde i Fraugde på Fyn. Dermed var det japanske og det amerikanske marked for fersk svinekød lukket mange måneder frem i tiden. For at gøre ondt værre gik Englandsprisen samtidigt £ 80 ned. ESS-FOOD's ledelse betegnede på bestyrelsesmødet 20/1 1983 begyndelsen af det nye år som den værste situation i mands minde. Senest havde en havnearbejderstrejke i Esbjerg voldt containertransporten store problemer. Alt tegnede mørkt, og den manglende koordinering af afsætningen gjorde det ikke lettere. Det forlød oven i købet, at EF-kommissionen overvejede at begrænse svineproduktionen. Det harmede derfor Dyrlov Madsen ekstra stærkt at se sin organisation blive hængt ud i »Effektiv landbrug« for bureaukreati og alt for høje administrationsomkostninger. Den megen uro i slagteriverdenen kunne let få bankerne til at begrænse kreditten, påpe-

gede han på bestyrelsesmødet 10/2 1983. Alle disse fortrædeligheder sammen med Tulips, NVs og Struer-Hurups udmeldelse pr 30/9 1983 gjorde ikke stemningen lysere, da slagteriernes delegerede samledes til delegeretmøde og generalforsamling 3/3 1983. Vi har allerede set, hvorledes man løste den slagteripolitiske krise ved at styre formanden. Dermed var det også givet, at Esp Sørensen også måtte gå som ESS-FOOD's formand. Debatten efter formandens beretning blev den korteste i slagterihistorien. Erik Platz fik dog sagt tak til Esp Sørensen, og Husmandsforeningernes Holger Vesterager udtrykte som sin opfattelse, at det skete ikke var andelsbevægelsen værdig. Når en enig bestyrelse indstillede Esp Sørensen, burde man have stået ved sit ord (underforstået: været solidarisk med formanden). Esp Sørensens største problem var nok, at han i sin tænkning var nogle år forud for andre, erklærede Holger Vesterager.

SAMMENFATNING AF

HOVEDAFSNIT II

I første delperiode »På EF-økonomiens betingelser 1973-978« vises det, hvorledes forventningerne til garanteret høje EF-priser i en vis forstand satte strukturudviklingen i stå. Dons Christensens bekymringer over svineproduktionens udviklingsmuligheder viste sig at være berettigede. Trods den kraftige prisopgang syntes svineholdet ikke rigtig lønnende, da de voldsomt stigende udgifter til foder og energi reducerede fortjenesten betragteligt. Dermed blev avlsfaktorer som daglig tilvækst og foderforbrug pr kg tilvækst kritiske størrelser. Her faldt Dansk Landrace igen-

nem i forhold til krydsningskombinationer. Indtil videre kunne dog kun Yorkshire komme på tale som krydsningsrace. I denne situation veg landmændene tilbage fra at udvide svineproduktionen.

De nye slagterifusioner kom herved i klemme med nogle investeringer som forudsatte en stigende produktion for at kunne forrente sig. Et kraftigt fald i dollarkursen ramte desuden en virksomhed som Tulip særlig hårdt, fordi en stor del af produktionen blev solgt til USA. De eftertragtede afsætningsmuligheder i det udvidede EF for opskæringer af forskellige art levede hel-

ler ikke op til de nærede forventninger. Oprindeligt var Tulip nok mest indstillet på at stå uden for Salgsforeningen og fik her støtte fra et tilkaldt ekspertudvalg under professor Thorkil Kristensen, som med held ivrede for en magtdeling mellem Axelborg og medlemsslagterierne. Gennem nogle særlige protokollater fra 1974 fik slagterierne derved del i Salgsforeningens hidtidige monopol på salg af bacon og søer.

I 1975 blev Dons Christensen afløst som slagterileder af J. Esp Sørensen, formand for slagteriernes arbejdsgiverforening.

Som sin forgænger så han klart, at skulle Axelborg bevare sin ledende rolle, måtte tidligere tiders »organisationstvang« erstatte af et samarbejde på frivilligt grundlag. I stedet for at udkonkurrere hinanden måtte slagterierne tilpasse sig en fælles målsætning på afsætningsområdet. Hvad det ene slagteri herved fik af fordele frem for et andet, måtte det delvis afgive til fællesskabet til senere omfordeling. Det lykkedes da også i 1978 at få dannet en salgsforening for okse- og kalvekød. Et projekt om at få lavet en salgsforening for konserver til USA gik derimod i vasken. Parternes interesser var her for divergerende.

Næste delperiode bærer overskriften »Danske slagterier i splid med sig selv 1978-1983«. Nu begyndte svineproduktionen at stige, og der investeredes mange penge i moderne svinestalde med tilhørende udstyr. Da en økonomisk krise bragte renten op omkring 20%, kunne disse investeringer ikke svare regning. Hundreder

af landmænd måtte da gå fra deres gårde.

Slagterierne søgte på deres side at redde sig ud af omkostningsklemmen ved yderligere sammenlægninger. På kort tid blev tyve selskaber til ti. De nye storforetagender havde på kort sigt imidlertid ikke råd til at gå ind i markedsplejende ordninger, som Salgsforeningen, fra 1975 benævnt som ESS-FOOD, hidtil havde stået for. På hjemmemarkedet søgte man dog 1980-1981 at få etableret et system af frivillige prisaftaler, men det mislykkedes stort set. Til gengæld fik man pr 1/1 1984 moderniseret afsætningen på det engelske marked, ved at ESS-FOOD overtog baconagenternes tidligere opgaver.

I sin søgen efter effektive midler til at fremme samarbejdet mente Esp Sørensen at have fundet en udvej gennem det net af ferskvareterminaler, FDB fra 1979 prøvede at få opbygget i samarbejde med mejerier og slagterier. Trods nogen skepsis blev der også oprettet to terminaler i Slagelse og Tyrstrup, men da den politiske styring ikke blev fulgt op af en økonomisk, måtte Esp Sørensen ikke alene se slagterierne trække sig ud af samarbejdet, men også lide den tort ikke at blive genvalgt som slagteriernes formand 1983. Medvirkende hertil var også den landbrugspolitiske modstand, hans ideer om utraditionelle tiltag mod den grasserende landbrugskrise havde vakt i vide kredse. »Princippet Esp Sørensen« om samarbejde frem for virksomhedspolitisk enegang havde ikke kunnet overleve mødet med markedsøkonomiens barske vilkår.

BRUDDET MED HISTORIEN

1983-1987

Som det blev vist ovenfor, begyndte året 1983 under de dårligst tænkelige omstændigheder: Mund- og klovsyge, terminalsagens sammenbrud, prisnedgang, afsætningsvanskeligheder, udmeldelser af ESS-FOOD osv. Det følte som historien om Ægyptens syv plager gentog sig. Kun massemedierne havde kronede dage med alle de historier, som nærmest skrev sig selv. Og når man i dag læser om slagteriernes »rædselsperiode« januar-juli 1983, får man indtrykket af, at slagteriverdenens undergang var nær. Det var den jo ikke, kan vi se i dag. Men at der ved den lejlighed blev ryddet op i de historiske magasiner, kan ikke nægtes.

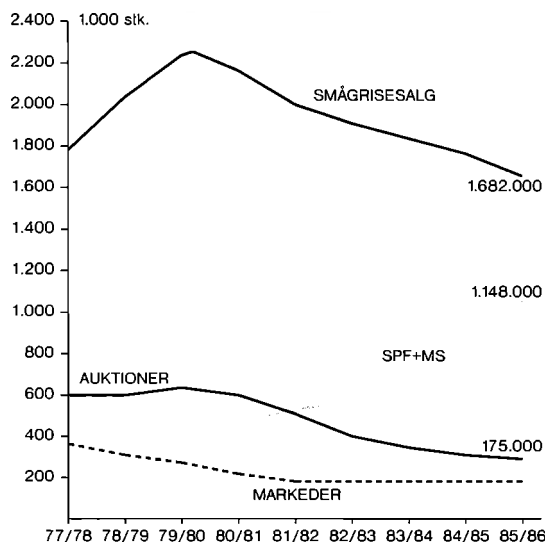
Men når landets svineproducenter ikke sad og læste i Andelsbladet eller Landsbladet, evt. Jyllands-Posten, om ledernes sidste fadæser, arbejdede de trøstigt videre i stalden. Foderblandingsanlægget afleverede sin ration af svinefoder i de mængder og til de tider, det var blevet programmeret til. Og grisene åd heraf, som de var sultne til. Hvad de efter endt afsætning afleverede i den anden ende, var det udmugningsanlæggets sag at tage sig af. Hvor ajlen og gyllen så endte henne — ja se det er en anden historie, som ikke skal skrives her.

Svineproducenten eller hans medhjælper, hvis en sådan kunne skaffes for penge, havde i den fuldt mekaniserede bedrift først og fremmest til opgave at holde maskineriet i gang. Hvis man rådede over sin egen EDB-terminal, var man naturligvis i nøje forbindelse med svineproduktionskontorerne.

Udover at passe sine maskiner og sit

EDB-anlæg skulle producenten naturligvis holde et vågent øje med sine dyr, selv om der naturligvis ikke blev tid til at klø dem alle sammen bag ørerne. I Danske Slagteriers nye meddelelsesblad »ds nyt« kunne svineproducenten læse mange artikler om farerne ved Aujeszky's sygdom. Lod man imidlertid sin besætning sære kunne man få støtte hertil fra slagterierne. I stedet for de udrensede svin skulle man da købe dyr fra en besætning, der var godkendt af Landsudvalget for Svin. Problemet var blot, at produktion af SPF-smågrise slet ikke holdt trit med efterspørgslen. Men at SPF-systemet var på fremmarch, ses af følgende oversigt.

Omsætning af smågrise

I alt 3.005.000 smågrise blev omsat gennem de 4 anførte omsætningskanaler. Det er en stigning på 8,1%. SPF/MS-omsætningen er øget med 24%, medens smågrisesalgformen er uændret og auktionernes omsætning er steget med 6%. Omsætningen via markeder er forsvindende lille.

Folk uden for SPF-systemets palisade-omkransede verden hævdede ganske vist, at SPF-grisene ikke var sundere end andre. Se bare på de mange reinfektioner, sagde de. Og at lungesyge *var* et problem for SPF-producenterne, erkendte de også selv. Uanset partibetegnelsen kunne svineproducenterne dog være enige om én ting: at krydsningsproduktion skulle der til. Resultaterne fra forsøg i Sdr. Omme sagde klart, at krydsningerne LY, YH og YD gav de bedste frugtbarhedsresultater pr årsso. For slagterisvin gav YHH den bedste produktionsøkonomi. Det økonomiske synspunkt dominerede overalt. Pr 1/10 1982 blev de økonomiske avlsmål strammet i erkendelse af, at foderforbruget pr kg tilvækst var selve den afgørende faktor bag en rentabel svineproduktion.

I de farvestrålende årsberetninger fra Landsudvalget for Svin har i årenes løb stået uendelig meget om grisenes trivsel som produktionsdyr betragtet. Derfor studser man også, når man i beretningen for 1985 støder på overskriften »Miljø« ved siden af de sædvanlige rubrikker om avl, kunstig sædooverføring m.v. I 1985-beretningen leder det hurtigt over i det vigtige spørgsmål om grisenes sundhed og velvære — i 1986 er »svineproducenternes helbred« rykket i forgrunden. Et rundspørge hos næsten 5.000 svineproducenter har her afsløret, at 1/2 af de adspurgte udviste overfølsomhedsreaktioner over for livet i svinestalden. Miljøet er nu en sag for alle.

På vej mod én fusion?

Siden det store spring fremad i svineproduktionen 1978-80 — fra godt 10 til godt 14 mio stk — har tallene låst sig fast på dette niveau. Når sobestanden tilmed har været svagt vigende i disse år, må produktiviteten være gået kraftigt i vejret. Med de store udvidelser og moderniseringer in mente, slagterierne har gennemgået i 1980'ernes

første halvdel, kan det vist konstateres, at kapaciteten så rigeligt dækker svineproduktionen. Som eksempler på slagterimoderniseringer og -udvidelser kan f.eks. nævnes Wenbos og Sundbys fælles overtagelse af ESS-FOOD's opskæringsfabrik for oksekød, Meatcut A/S i Ålborg, foråret 1985. Dermed var signalet givet til den efterfølgende fusionering af de to selskaber pr 1/10 samme år under navnet Sundby-Wenbo med 11,8% af slagtingerne og dermed landets 3. største slagteriselskab efter Tulip og Øst Jyske. Hverken Sundby-Wenbos eller Vestjyske slagteriers fusion gav dog anledning til større omtale. Anderledes stillede tingene sig unægtelig, da Tulip pr 31/12 1984 ved døgnets begyndelse overtog Expo-Fyn. Fusionsaftalen er et omfangsrigt dokument i 17 paragraffer, opstillet af to topjurister. Her er såvist ingen indledende bekendelse til andelsideen eller endnu højere principper, kun nøgne kendsgerninger efter forretningsjuraens blyantspidsede sprogbrug. Parterne, som det udtrykkes, kender ikke blot hinandens vedtægter, men også regnskaberne for de sidste 3 år. Heraf fremgår, at Expo-Fyn bl.a. har en gæld på 60 mio til to pengeinstitutter. Den overtager Tulip, mod at Expo-Fyn 1/9-30/9 tilbageholder 80 kr pr leveret svin. Beløbet indgår i et driftsfond på maks. 30 mio kr som en del af Expo-Fyns ansvarlige kapital. Om 15 år kan pengene evt betales tilbage over mindst 5 år. Hvis en leverandør i stedet vil have sin driftsfondandel udbetalt 31/3 1985, må han til gengæld tåle en ekstraordinær reduktion i afregningen i årene 1984-85 — 1986-87 på hhv 20, 20 og 10 øre pr kg. Da Expo-Fyn har tjent langt mindre end Tulip, skal alle dets leverandører i 1984-85 (9 mdr) og 1985-86 tåle en reduktion på hhv 25 og 20 øre pr kg. Desuden bliver der ikke tale om efterbetaling for 1984, medmindre beløbet overstiger 37,8 mio kr. Hvis Expo-Fyns driftsresultat for 1984 er mindre end 35,8 mio, del-

tager dets leverandører dog ikke i Tulips særlige henlæggelse (»øremærkning«).

Til grund for alt dette lå den nøgne kendsgerning, at Tulips egenkapital var ca. 150 mio kr større end Expo-Fyns. Derfor måtte der ske en udligning på ialt 82 mio + indkøringsomkostninger. Expo-Fyns historiske bo kan ikke gøres op på det foreliggende grundlag, men det fremgår tydeligt af fusionens regnskaber, at dens egenkapital fra starten var helt utilstrækkelig og desuden mest bestod i ejendoms-værdier. Da selskabet desuden tabte 27 mio om året de første 4 år, var det i sommeren 1984 på fallittens rand. Fusionen med Tulip blev da redningen, men de fynske leverandører kom til at betale herfor. Intet tyder dog på, at Tulip stillede ublu krav. Og hvilket andet alternativ havde de hårdt prøvede fynboer?

Salgsforeningen bliver en forretning

I Expo-Fyns regnskab for 1984 indgår det som et led i forklaringen på det dårlige resultat, at man ikke kunne komme overens med ESS-FOOD om ændrede leverings- og sortimentsbestemmelser. Derfor trak man sig ud af samarbejdet med endelig virkning fra 1/4 1984. Med denne udmeldelse kom ESS-FOOD's medlemstal ned på 11, således, at kredsen derefter bestod af Bornholm (pr 1/10 1984 fusioneret med NV og dermed udtrådt af ESS-FOOD), FSA, Danish Crown, Celebrity, Østjyske, Quality, Royal Dane, Silkeborg, Thisted, Sundby og Wenbo.

Esp Sørensen var jo som formand for fællesbestyrelsen også ESS-FOOD's førstemand. Da Erik Platz efter mange underhåndsforhandlinger blev hans efterfølger, havde Danske Slagterier og ESS-FOOD fået løst en del af ledelsesproblemet. Bent Sloth blev samtidig næstformand i Danske Slagterier og ved første bestyrelsesmøde i

den nye ESS-FOOD-bestyrelse også valgt som næstformand her. Kr. Bonefeld var oprindeligt også kandidat, men trak sig, da Erik Platz gik ind for Bent Sloth. ESS-FOOD's bestyrelse stod i forår og sommer over for det vanskelige problem at liberalisere 1974-bestemmelserne præcis så meget, at Tulip, NV og andre potentielle udbrydere alligevel ønskede at forblive, medens de foreningstro selskaber på deres side stadig opfattede ESS-FOOD som *deres* salgforening. Trods opgavens sværhedsgrad blev der lagt et stort arbejde i at finde en mulig fællesnævner, såsom en udligning af provenuet fra Englandssalget, kombineret med en 40% afleveringsordning, men da udbrydergruppen principielt ville have ESS-FOOD omdannet til et rent kommercielt foretagende, lykkedes det ikke at få genoprettet enheden.

Pr 1/1 var der således 6 danske udbydere på det engelske baconmarked. ESS-FOOD's bestyrelse fastsatte nu sine egne afregningspriser. Sammen med prisoplysningen fra de 5 udbydere ville Landsnoteringsudvalget da sætte landsnoteringen.

På det engelske marked skete der i øvrigt den ændring, at ESS-FOOD (UK) GROUP Ltd. blev en paraplyorganisation for de 6 afdelinger. Desuden overtog ESS-FOOD de engelske aktier i DBC.

I de omtalte drøftelser deltog også konsulentfirmaet T. Bak-Jensen A/S. Det skyldtes især et ønske fra Landsforeningen af danske Svineproducenter, som mente, at friske øjne bedre end trætte kunne finde en vej ud af strukturklemmen. I marts 1984 forelå da også en rapport »Perspektiver for den danske svinekødssektor«, men da den var holdt i ret generelle vendinger, fik den ikke samme betydning som Thorkil Kristensen-udvalgets tilsvarende rapport (se ovenfor s. 238 ff).

Inden for den nye organisation Danske Slagterier fik man ret hurtigt etableret et godt samarbejde. Stemningen lettedes

især, da Erik Platz og Dyrlov Madsen efter forhandlinger med MD og FDB fik slagterierne lempet ud af terminal sagen mod yderligere at lægge 16 mio kr på bordet. Dermed kom tabet op på 30,9 mio kr.

Danske Slagterier skulle for fremtiden koordinere den danske prispolitik, gøre reklame for produkterne og desuden øge såvel producenternes som forbrugernes interesse i at få dansk svinekød bragt op på så højt et niveau som vel muligt. Da Erik Platz foretrak arbejdet i ESS-FOOD frem for Danske Slagterier, blev han på delegeretmødet 1/3 1984 afløst af et formandskab på to: Vagn Skovsen som talsmand for de 6 ESS-FOOD-udbrydere og Bent Sloth som ESS-FOOD-slagteriernes mand på Axelborg. Den administrerende direktør var Dyrlov Madsen, idet han ved opdelingen af det oprindelige Axelborg-fællesskab valgte denne post, hvorefter Børge Kjeldsen blev direktør for ESS-FOOD.

Dyrlov Madsens funktionstid i den nye stilling blev imidlertid kun 1 år, idet han pr 1/4 1985 på opfordring blev direktør i J. Lauritzen Holding. Hans efterfølger blev direktøren for Slagteriernes Forskningsinstitut A. Toft Fensvig. På delegeretmødet 7/3 1985 meddelte Vagn Skovsen, at han nu gik ud af formandskabet. Han begrundede sin afgang med, at én formand sagtens kunne koordinere arbejdet, nu hvor slagterierne var ledt ind i smult vande. Desuden havde han rigeligt at se til i forvejen som formand for landets største slagterifusion. En løsning med to formænd kunne ifølge sagens natur kun være en midlertidig løsning. Dermed var Bent

Sloth formand for Danske Slagterier. På Ess-Food siden skete der samtidig den ændring, at man opgav den sidste rest af organisatorisk virksomhed som salgforening, og i stedet blev et rent kommercielt selskab.

Dermed stod de forskellige slagteri-grupperinger principielt lige over for de markedsmæssige muligheder, der måtte vise sig. Det var de oversøiske markeder, alle vendte sig imod efter åbningen af Japan 1/9 1983 og USA 1/1 1984. Beregnet efter værdi gik i 1984 og 1985 godt 1/5 til USA og knap 1/6 til Japan, men da Japan kun fik 1/10 af mængden betyder det, at man her fik særdeles gode priser for sine varer. Selvom tallene endnu ikke foreligger for 1986, kan dog fastslås, at denne linje nu er brudt, og at det engelske marked derigenem har fået fornyet aktualitet. Spørgsmålet er da, om de mange udbydere kan forene fri konkurrence med en vis koordinering af udbuddet.

I denne situation må en fællesbranchorganisation som Danske Slagterier naturligvis udvise en strikte neutralitet i eksportanliggende. De hidtil foreliggende årsberetninger vidner da også om, at Bent Sloth som formand har forsøgt at anvise nye veje for samarbejdet. Andelssagen har i Bent Sloth en meget sikker støtte.

Han fremlagde således på delegeretmødet 6/3 1986 en række debatoplæg om så forskellige forhold som landsnoteringen og tilgangen til erhvervet. Kan der ud fra disse forsøg på nytænkning opstå en bedre forståelse af de fælles problemer, man ikke blot kan eksportere sig ud af?

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Systemet Dons Christensen

I forbindelse med andelsslagteriernes 75-års jubilæum udtalte formanden, proprietær Johs. Dons Christensen, at de næste 25 år godt kunne blive ret problematiske.

Skulle han have konkretiseret sin jubilæumsuro nærmere, ville han nok først og fremmest have peget på den betrængte afsætningsituation. Det europæiske markeds opdeling i to blokke: De Seks eller Rom-unionen (1957) og De Syv eller Frihandelsområdet EFTA (1960) skar nærmest dansk landbrugseksport midt over. Mejerivarer og slagteriprodukter – og det var langt den største part – gik traditionelt til De Syv, kvæget og kødet til De Seks.

Da kvægproducenterne i kraft af deres nære alliance med Landboforeningerne og Husmandsforeningerne traditionelt har haft uforholdsmæssig stor indflydelse på dansk landbrugspolitik, blev deres krav om dansk tilslutning til De Seks, EF som det nu hedder, bestemmende for dansk markedspolitik.

Denne udviklingstendens måtte af mange grunde forurolige en Dons Christensen. Gennem 75 år havde man, bortset fra et par påtvungne pauser, bygget dansk slagteriproduktion på afsætning til det engelske baconmarked. Landbrugspolitiske eksperimenter her kunne let blive kostbare. Situationen var selvfølgelig en anden, om England også ønskede at komme i EF. Det gjorde derfor Dons Christensens betænkeligheder mindre, da dette viste sig at være tilfældet. Udsigten til på en gang at få høje foderpriser og frie

flæskepriser huede ham dog ikke. Det frie udbud på markedsøkonomiske vilkår var efter hans opfattelse en anakronisme i en verden med overskud af landbrugsvarer. I snævert samarbejde med de to Axelborg-direktører H. Behnke og P. J. Svare lykkedes det imidlertid Dons Christensen at fastholde de bundne afsætningsformer gennem 1960'erne og et godt stykke ind i 1970'erne. Forholdet til det engelske marked blev reguleret gennem en aftale om markedsdeling mellem baconleverandørerne, i første række Danmark og England. De to parter vurderede nok resultatet vidt forskelligt. Dons Christensen mente, at den danske eksportfremgang dermed havde fået det blå stempel, England var antagelig nok så optaget af, at der herved var sat bom for en yderligere dansk ekspansion. Det skulle da også vise sig, at mens Danmark i slutningen af 1960'erne virkede som en art natvægter på baconmarkedet, satte England sig lige så stille på det ekstra kvantum, markedet trods al skepsis kunne tage. 1930'ernes erfaringer om den positive virkning af et styret (begrænset) udbrud passede ikke rigtig på situationen i 1960'erne.

Vender vi tilbage til 75-års jubilæet i 1962, kunne Dons Christensens bekymringer over en usikker fremtid også føres tilbage til en anden opbrudsfaktor. Slagterianlæggene var ved at være slidt op, og produktionsomkostningerne steg med foruroligende hast. Rationalisering var driftsøkonomiens svar herpå.

I Dyrlov Madsen havde slagteriverdenen fået sig en rationaliseringsekspert af første rang, og med et bredt vue ud over

de danske købstadsslagterier kunne man alene på basis af anlæggenes størrelse straks udpege et større antal emner for sammenlægninger. I mange tilfælde lignede en del af anlægget dog ikke en typisk slagtegang med grisehyl i den ene ende og tavse baconboller i den anden.

Her var tale om deciderede fabriksbygninger, hvor der fremstilledes konserver og andre forædlede produkter. På en af disse blandingsvirksomheder, Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri, hed direktøren siden 1945 P. B. Johansen, og hans vision om en fremtid for danske slagterier tog sig helt anderledes ud end Dons Christensens. For slagteriformanden var konserverindustrien til lignende ved et reservemarked, hvis opgave var at aftage den ringeste del af svineproduktionen. Da råvareprisen blev bestemt af det gode baconmarked i England, måtte konserverindustrien gennem en kvantumsrabat have støtte til at udøve denne markedsstabiliserende funktion.

For Johansen og hans kolleger på andre konservervirksomheder stillede sagen sig nærmest omvendt. Konserverfabrikationen eller med et finere ord *forædlingen* var for dem fremtiden. Alle markedsundersøgelser tydede på, at bacon i den traditionelle form ikke havde fremtiden for sig. Skiveskåret bacon, pakket i lufttætte plastikposer, var derimod en sikker investering. Det ville Johansen gerne lave i Vejle, men kom her i konkurrence med Salgsforeningens eget firma i England, Danepak i Selby (købt 1960). Johansen fik dog ikke medhold i sin påstand om, at Salgsforeningen og de enkelte slagterier ikke havde ens vilkår.

Slagteriformandens strategi eller »Systemet Dons Christensen« havde tre andre hovedelementer: For det første skulle primærproduktionen ved hjælp af svinekort låses fast på de godt 10 mio, den var nået op på i 1960'ernes begyndelse. Det afviste

Landboforeningerne og Husmandsforeningerne imidlertid, og i 1965 blev tanken endelig opgivet. For det andet skulle slagteristrukturen som allerede antydnet forenkles stærkt, hvorefter de nye fusioner skulle hægtes sammen foroven af en stærk centralorganisation.

Formanden for slagteridirektørenes forening, Niels Hjorth, Grindsted, brugte imidlertid sin stilling som formand for det nedsatte strukturudvalg til at forhale programmet. Det var først, da hovedparten af de sjællandske slagterier i 1968 selv etablerede den første slagterifusion, FSA, at der kom skred i strukturudviklingen. Dermed var det princip knæsat, som blev afgørende for den senere udvikling: at fusioner vokser op nedefra og ikke plantes fra oven. Endelig for det tredje og sidste: Hjemmemarkedsprisen skulle holdes oppe gennem et reguleret udbud. Det var ganske vist ikke Salgsforeningens bord, men alligevel fik Dons Christensen tilslutning til tanken om pr 24/3 1969 at etablere et system af minimumspriser på hjemmemarkedet. I de godt to år, det eksisterede, tjente slagterierne gode penge herpå og må derfor nok betegnes som det mest vellykkede element i »Systemet Dons Christensen«.

Princippet Esp Sørensen

Dons Christensen var slagteriernes formand til marts 1975, hvor helbreddet bød ham at holde op. Kampen om at blive hans efterfølger stod da mellem venstrepolitikerens Niels Anker Kofoed og formanden for De danske Andelsslagteriernes Arbejdsgiverforening J. Esp Sørensen, til lige næstformand i Nr. Sundby. Sidstnævnte blev valgt, mest fordi Niels Anker Kofoed ikke ville lægge politikken på hyliden til fordel for formandsposten i slagterierne.

I sine sidste år som slagteriformand op-

levede Dons Christensen da at se Danmark blive medlem af EF. Priserne på svinekød gik som forventet og ønsket stærkt op, men det fik følgeskab af foder og energi, uden at der dog her er tale om et årsag-virkningsforhold. Følgelig turde landmændene ikke investere i en større svineproduktion, og da kom slagterierne i knibe netop i en situation, hvor en stigende produktion ellers skulle have forrentet de iværksatte moderniseringer og udbygninger. I forvejen havde specielt forædlingsvirksomhederne regnet med en stigende afsætning af udskæringer såvel til EF som til oversøiske markeder som Japan og USA. Kun Japan levede her op til forventningerne.

Det blev da nødvendigt for slagterierne at få del i Salgsforeningens monopol på England og dermed få skabt lige konkurrencevilkår over for Axelborg. Priserne skulle nu afregnes efter hvert marked for sig og ikke gennem en udligning i en pulje. Et tilkaldt ekspertudvalg under professor Thorkil Kristensen kom da »oprørerne« til hjælp ved at gå ind for en skarpere opdeling af Axelborgs opgaver og ved at få begrænset Salgsforeningens rolle til at være en fælles salgscentral, ganske vist stadig med monopol på de centrale dele af Englandssalget (baconsider og udskæringer over 3 kg, jfr. 1974-protokollaterne). Esp Sørensen ville i denne situation udvikle fællesskabet, konkretiseret gennem 4-6 regioner, der atter blev ledet af en fællesbestyrelse.

Med baconslagterierne som eneste undtagelse afviste slagteriselskaberne dette program. Det ville have beskåret deres råderum og desuden have fordyret råvarerne. Efter lange og trange forhandlinger måtte Esp Sørensen da konstatere, at den traditionelle forhandlingsvej var lukket. Han forsøgte da at få tanken om et større fællesskab koblet sammen med oprettelsen af en salgsforening for kon-

serveres på det amerikanske marked, men det glippede i sidste øjeblik, mest fordi et enkelt selskab, DAK, skulle spille en ledende rolle heri.

I slutningen af 1970'erne dukkede tanken op om landbrugsejede ferskvarereminaler som et middel til at få en større del af salgsindtægterne fra hjemmemarkedet. Uheldigvis for idéen og for Esp Sørensen personlig kom slagterierne imidlertid helt skævt ind på dette projekt, også fordi terminalparterne FDB og Mejeriselskabet Danmark havde sikret sig først.

Esp Sørensen engagerede sig nok politisk, men ikke økonomisk i planlægningen, og resultatet blev millionudgifter uden udsigt til modsvarende fortjeneste. Da Esp Sørensen i forvejen var gået med i et landbrugspolitisk opgør med de generelle landbrugsorganisationer, blev det slagterierne for meget, og han mistede formandsposten ved delegeretmødet 1983.

Producenterne som en 3. faktor

I det foregående har svineproducenterne ført en lidt anonym tilværelse. Selv om såvel Systemet Dons Christensen som Princippet Esp Sørensen påberåbte sig at være udformet alene med tanke på producenterens ve og vel, har den enkelte producent nok haft svært ved altid at kunne se sin fordel i de opstillede mål og deres forudsætninger.

I 1960'erne skulle de absolut levere bedre kødsvin, og det betød højere produktionsomkostninger. De skulle også gå ind for slagterifusioner, fordi det betød lavere omkostninger og dermed bedre slagteriøkonomi. Fusionslysten var dog ikke stor i begyndelsen, hvad enten det skyldes lokalpatriotiske forestillinger eller usikkerhed over for en ukendt fremtid som leverandør til et fjerntbeliggende storslagteri.

I dansk landbrugs top nyder man også andet end svinekød og mejeriprodukter. Fra højre tager Danske Slagteriers direktør A. Toft Fensvig, Slagteriernes formand Bent Sloth og daværende landbrugsminister Niels Anker Kofoed - yderst til venstre - for sig af dansk øl og dyrekølle. Anledningen er Danske Slagteriers eksportfremstød på den tyske fødevarermesse Grüne Woche januar 1986. Foto: Ib Glaser.

Med professor Hjalmar Clausens Mari-botale 1970 om krydsningsproduktionens muligheder begyndte producenterne at vejre morgenluft. Man kunne nu få rådighed over et avlsmateriale, som gennem bedre udnyttelse af foderet end landracen gav en bedre produktionsøkonomi. SPF-systemets muligheder for at løfte avlsdyrene ud af smittevejene for en række svinesygdomme gjorde det også muligt at forbedre produktionsøkonomien på afgørende vis. Med sin centrale placering i SPF-arbejdet og senere som en initiativrig formand for Landsudvalget for Svin har Bent Sloth inden for organisationernes rammer øvet stor indflydelse til gavn for producenterne. Ganske vist har man i noteringsfastsættelsen fortsat skullet balancere mellem hensynet til (bacon) markedet og til producenterne, men det forekommer, som om den sidstnævnte er

kommet mere i forgrunden de senere år. Produktionen af tungere dyr end baconsvinet er et oplagt eksempel herpå. Det må Danepak ofte sande, når det skal forvandle den slags mellemstykker til konkurrencedygtigt baconafskæringer. Produktionsøkonomiske overvejelser står også i forgrunden, når en slagteriledelse mødes med andelshavernes repræsentanter, det være sig i bestyrelse eller repræsentantskab. Så langt slagterihistorien rækker, har det umiddelbare hensyn til landmændenes ve og vel tørnet sammen med langsigtede overvejelser om slagteriets konsolidering og udbygning. Et moderne storslagteri er nok andelshavernes ejendom, men hensynet til de tusind ansatte og til den investerede (lånte) kapital sætter en grænse for udnyttelsen af den kollektive ejendomsret. Slagteriet er blevet en institution i sig selv. Da produkter-

ne under EF-vilkår i hvert fald foreløbig skal sælges på et frit marked, måske oven i købet i skarp konkurrence med nabo-slagteriet, må produktionsøkonomiske hensyn i et vist omfang vige for slagteri-økonomiske.

Ville man hertil indvende, at de to sæt interesser vil være sammenfaldende i en andelsvirksomhed, kan man i forbindelse med større investeringer i en forædlingsvirksomhed stille modspørgsmålet: Får svineproducenterne da en betaling, der svarer til en rimelig forrentning af den bundne kapital? Var det trods alt ikke en bedre forretning for landmanden, hvis slagteriet nøjedes med at fremstille råvarer og så lod andre om at videreforædle denne? Omvendt kan det nævnes, at netop forædlingsindustrien har gjort det muligt at sælge en større produktion af svinekød.

I indledningen blev sigtet med nærværende undersøgelse præciseret til at være en analyse af samtalen i den 3-leddede slagteristruktur: producent-slagteri-landsorganisation. Hvor samspillet mellem de to første led er karakteriseret ved at være en snæver økonomisk relation mellem to samarbejdspartnere, er forholdet til organisationen et led højere oppe i strukturen udtryk for en historisk betinget aftale. På et givet tidspunkt i udviklingen var aftalen udtryk for et interessesammenfald. Organisationen havde en funktionel plads i strukturen. Salgsforeningen af 1950 er et typisk udtryk herfor. Både Dons Christensen og Esp Sørensen besluttede sig, hver på sin måde, på at fastholde Salgsforeningen i dens oprindelige rolle, slagteriernes eneste eksportør af letsaltet og fersk svinekød. Da slagterierne voksede, og produktionen tilsvarende blev større og mere varieret, blev det stedse mere vigtigt for slagterierne at skabe overensstemmelse mellem produktion og afsætning. Produkterne var på forhånd

programmeret til at skulle aftage et bestemt dækningsbidrag til virksomhedens drift. Derfor var det for meget af et chancespil at overlade det til salgsforeningen at afsætte varerne til den pris, der passede ind i dennes specielle mønster.

Virksomhederne havde simpelthen ikke råd til at sætte »fællesskabet« eller »helhedens tarv« højere end hensynet til egen virksomhed. Ledelsen stod alene til ansvar over for egne andelshavere og ikke producenterne landet over. Dette modsætningsforhold kunne først ophæves, hvis presset eller magtsproget ovenfra var stærkt nok til at få hensynet til virksomheden til at vige.

Dons Christensen havde omstændighederne og tildels et politisk system i ryggen, da han gennem en økonomisk orienteret argumentation søgte at fastholde organisationens ledende stilling. Esp Sørensen havde ikke samme held med at referere til en påstået sum af fælles værdiforestillinger eller holdninger. Måske har den producentorienterede Bent Sloth en mulighed for at bruge Danske Slagterier som organisatorisk referenceramme, den dag markedsøkonomien igen måtte blive afløst af en politisk ordning med produktions- og salgskvotering.

Denne bog handler om andelslagteriernes 100 års jubilæum. Danmarkshistorien kan ikke opvise mange eksempler på økonomiske systemer, der gennem en så lang periode har været i stand til at tilpasse sig så mange ændringer som netop dette. Det er for øjeblikket inde i en langvarig omstillingsproces, hvis udfald det ikke tilfalder en historiker at spå om. Så meget kan dog siges, at producenterne her kommer til at spille en stor rolle. Den tid er forbi, hvor organisationerne og deres ledere kunne hævde, at de bedre end andre vidste, hvad der tjente medlemmernes tarv. Græsrodder og organisationer har det med at vokse hver sin vej.

»Det var en fornøjelse at se, hvor Thøger Stisens julegris trivedes dag for dag. I bævrende flommer lå flæsket den hen ad siderne eller skød frem som poser mellem orerne, og de små søvninge øjne forsvandt bogstaveligt i fedt som et par indbagte mandler i dej, der er i færd med at løftes. Men det var også helt ukristeligt, som det svinebæst kunne æde. Ingen andre end sig selv betroede konen til at fodre den, og hendes forplejning var noget, der havde både art og skik.

...
Sådan gik dagene til ind under jul.

Da antog begivenhederne en for fedtklumpen såre uheldig vending.«

(Fra Jeppe Aakjær: Mens Polsen koger. Trykt første gang i novellesamlingen Vadmelsfolk, (1900). Billedet er fra en hjemmeslagning på Ringsted-egnen omkring 1970. Midtsjællands lokalhistoriske arkiv, Ringsted).

REGISTER

Sidetal i kursiv henviser til illustrationer.

- Aabenraa Andels-Svineslagteri 99, 106, 130
 Aalborg Eksporthandlersforening, A/S 163
 Aars og Omegns Andels-slagteri 82, 149
 Agrarforeningen 19, 27, 42
 Agricold A/S 134, 172, 260
 Alberti, P. A. 84
 Albertsen, P. 215, 223, 268
 Albrechtsen, A. 175
 Allied 302
 Andelsbanken 176
 Andelsbladet 150, 283, 305
 Andelselskabet Odense offentlige Slagtehus og Eksporthandlersforening 32, 33, 37
 Andelsudvalget 59
 Andelsslagteriernes Arbejdsgiverforening 253
 Andelsslagteriernes Fond af 1968 182
 Andelsslagteriernes Fælleskontor 43, 53, 61, 63
 Andelsslagteriernes Konservereksport DANA 121
 Andelsslagteritidende 43
 Andersen, Aksel 181, 189
 Andersen, Anders 147, 148, 149, 150, 151, 225, 249
 Andersen, Gunnar Skov 294
 Andersen, Verner 148, 163
 Andersen, V. Østerbye 247, 252, 273
 Andersen-Rosendal, F. 37
 Andreassen-Forsing, N. P. 123
 Ankerstjerne, H. J. 14, 69
 Ankjær, H. 59
 Arentsen, O. A. 137, 139
 Asda 302
 Axelsen Drejer, A. 91, 106
 Baconkontrollen 178
 Bacon Consultative Council, The 125
 Bacon Packers Limited 261
 Baconrådet 125, 127
 Bagge, O. F. 212, 214
 Bak-Jensen A/S, T. 307
 Baunsgaard, Hilmar 184
 Behnke, H. 121, 127, 146, 168, 169, 176, 207, 217, 309
 Bernsen, Svend 260, 266, 267, 297, 301, 302
 Bjerre, P. 43, 44
 Block-Petersen, H. 171
 Bogense Andelssvineslagteri 190
 Bojsen, Ejvind 77
 Bojsen, Emil 19, 21, 65, 66, 67, 71
 Bojsen, Frede 63
 Bojsen, Peter 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 27, 28, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 53, 63, 65, 66, 83, 198
 Bojsen, Poul 252
 Boisen-Møller, Jutta 19
 Bonefeld, Kr. 264, 267, 270, 282, 285, 286, 287, 292, 293, 293, 294, 295, 301, 307, 308
 Boyskov, Fa. 116
 Bondstandens Sparekasse 176
 Brancheafdelingen 244
 Brancheudvalget 251
 Broge, Hans 14, 66, 69
 Busk, Jens 34, 41
 Bylderup Bov 235
 Byriell, Marius 123
 Børsting, Jens 268, 269, 270, 272, 273, 282
 Callisen, Jørgen 171, 280
 Celebrity 273, 274, 280, 287, 291, 293, 307
 Christensen, H. C. 222
 Christensen, J. Dons 94, 95, 116, 126, 127, 135, 136, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 161, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 189, 192, 205, 207, 208, 209, 211, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 225, 227, 228, 236, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 252, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 303, 304, 309, 310, 311, 313
 Christensen, Vagn 214
 Clausen Christensen, H. 140, 172, 174
 Clausen, Hjalmar 152, 161, 192, 312
 Creemers, O. 66, 69
 C.W.S. 123, 189, 261, 264, 280
 DAK 107, 115, 272, 311
 Dalum Landbrugsskole 145
 Damgaard, P. 172, 214, 216, 217, 223
 DANA 269
 Danepak 136, 146, 172, 179, 189, 215, 223, 262, 265, 266, 267, 274, 297
 Danish Bacon Agency 59, 61
 Danish Bacon Board 122
 Danish Bacon Company 61, 118, 122, 154, 189, 205, 233, 241, 242, 246, 247, 261, 262, 262, 263, 263, 264, 266, 297, 301, 302, 307
 Danish Bacon Packers 122, 146
 Danish Crown, Kolding 243, 246, 247, 248, 249, 250, 254, 263, 268, 272, 273, 279, 280, 281, 282, 287, 293, 307
 Dansk Andels Ægexport 63
 Dansk Arbejdsgiverforening 47, 48
 Dansk Bacon & Eksport Company (DB & EC) 263, 265, 267
 Dansk Eksportør- og Kødgrossistforening (»Århus Foreningen«) 131
 Dansk Landbrugs Kreatursalgforening 116
 Dansk Kødekonstruktør Co., A/S 115
 Dansk Slagteriarbejderforbund 44, 46, 47, 79
 Danske Andelsslagteriernes Tarmsalg 61, 115
 Danske Mejeriers Fællesorganisation 116, 134
 Danske Slagteriernes Kødeeksport (DAMEXCO) 116, 288
 Danske Slagterier 291, 292, 294, 307, 308
 DAP 241, 242, 247, 264, 265, 266
 DAT 116, 154, 213
 DAT-Schaub 267, 268, 271
 De Danske Andelsslagteriernes Sammenslutning om Arbejdsforhold 47
 De Danske Blodfabrikker 87
 De Danske Mejerierforeningers Mælkeeksport 74
 De Danske Svineslagterier 14, 35, 41
 de Gaulle, Charles 138
 Dehn, Hartvig 273, 283, 290, 291
 Denny, James 181
 De samvirkende danske Andelssvineslagterier 44, 73, 79, 101, 119, 182, 253, 290
 Denny Holding Ltd., D.M. 182
 Denny & Sons, Ltd, Henry 181
 Dessau, Martin 41
 D.F.D.S. 9, 16, 44, 45, 45, 46, 182, 298
 Dyrbye, E. 174
 Ebbesen, O. 88, 165, 166
 E.F. 114, 126, 192, 212, 230, 253, 309
 E.F.T.A. 134, 143, 309
 Ejler, Kjeld 145, 286
 Eksportkreditrådet 299
 Eksporthandlersforeningens Brancheudvalg 251
 Eksporthandlersforeningens Salgsforening 112, 116, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 147,

- 151, 152, 153, 154, 155, 162, 168, 171, 173, 176, 177, 179, 180, 181, 188, 198, 200, 201, 205, 207, 208, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 225, 233, 236, 238, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 258, 259, 260, 261, 273, 304, 313
- Eksportørernes Landsforening 116
- Emborg, Chr. 167
- Emborg Productions 134
- Engberg, Jens 74
- Eriksen, K. 141
- Eriksen, Niels 219
- Esbjerg Andels-Slagteri 29, 109, 124
- ESS-FOOD 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 281, 287, 288, 291, 292, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 307, 308
- ESS-FOOD UK Ltd. 265, 302
- ESS-FOOD Fresh Meat UK 266
- ESS-FOOD (UK) Group 307
- ESS-FOOD, SCHAUB 272
- ESS-FOOD USA 272
- Estrup, H. F. H. 72
- Estrup, J. B. S. 72
- EXPO-FYN 247, 252, 273, 279, 295, 306, 307
- Faaborg Andels-Svine-slagteri 29, 32
- Faber, Harald 52
- Factory-Holding 127, 184
- Fallesen, Jørgen 163, 189, 218, 254
- FDB 268, 281, 282, 283, 288, 292, 294, 295, 304, 308, 311
- Fensvig, A. Toft 308, 312
- FEOGA-fond 234
- Finansieringsfonden af 1963 197, 260, 279
- Fitch Lovell Limited 262
- Fjord, N. J. 9
- Fond for Andelssvineslagterier og Privatslagterier 288
- Fonden af 1968 184
- Foreningen af jyske Landboforeninger 15, 27, 66
- Foreningen af direktører ved Danske Eksportslagterier 138, 280
- Forsøgslaboratoriet 152
- Forsøgsornestationen Hatting 193
- Frederik, Kong IX 141
- Frederikshavn Eksportslagteri 63
- Frederikshavn Andels-Slagteri 162
- Frederikssund Andels-Svineslagteri 150
- FSA, Forenede Sjællandske Andelsslagterier 163, 182, 196, 197, 215, 225, 234, 234, 243, 251, 256, 259, 260, 269, 272, 279, 284, 287, 288, 294, 310
- Funch-Thomsen, Theodor 65
- Fyns Stifts Dyrslægeforening 195
- Fyns Stifts Smågrisesalg 195
- Fællesbestyrelsen 46, 119, 135, 137, 139, 142, 143, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 174, 175, 183, 187, 188, 189, 193, 194, 214, 215, 217, 218, 219, 224, 236, 252, 253, 254, 264, 268, 269, 279, 282, 283, 288, 289, 291, 292, 293, 301
- Gaden, H. H. 167
- Galt-Ox-Holding A/S 172, 173, 188, 189, 217, 269, 274
- Ginge, Johs. 14
- Graasten 235
- Gregersen, G. 127
- Grimstrup, Peder 201
- Grue-Sørensen, S. 140, 175, 183, 238
- »Grønhøj« 160, 194
- Hafnias Skinkekogeri 107
- Hansen, A. 17, 39, 39, 43, 63
- Hansen, A. N. 13
- Hansen, Bjarne 145
- Hansen, Charles 59, 61, 61
- Hansen, Egon Th. 234
- Hansen, H. 65
- Hansen, Haakon 247, 280
- Hansen, J. Axel 173, 175, 176
- Hansen, Niels-Henrik 265
- Hansens slagteri på Christianshavn 42
- Hartmann, Valdemar 80
- Hartwig, Ernst 265
- Hastrup, Georg 71
- Haurum, Gert 214, 215, 220, 223, 241, 244, 248, 250, 284, 295
- Heede, Søren 238
- Helmer 167
- Herning Svineslagteri 280
- Hesselholdt, Ole 295
- Heyman, Philip W. 13, 14, 15, 16, 34, 35, 36, 38, 42, 43, 66
- Heymans slagteri, Assens 32
- Heymans slagteri, Hjørring 14
- Heymans slagteri, Varde 28
- Hjemmemarkedsselskabet Danmark (HD) 282, 284, 288
- Hjorth, Niels 116, 141, 138, 142, 153, 154, 171, 173, 174, 176, 178, 187, 188, 207, 214, 215, 310
- Hjørring-Andels-Svineslagteri 162
- Hoen, Øyvind 281
- Hohwy, G. 167
- Holbæk Amts Landboforening 30
- Holm, K. H. 144, 217, 242
- Holstebro Svineslagteri 23, 131
- Horsens Andels-Svineslagteri 7, 20, 22, 23, 25, 27, 39, 53, 58, 64, 70, 72, 72, 73, 74, 81, 83, 89, 105
- Horsens Landboforening 66, 77
- Horsens Landbosparekasse 75
- Horsens Landbrugsforening 17, 19, 20, 22, 23, 201
- Horsens ny Landbrugs-selskab 17, 22, 65
- Horsens Svineslagteris Eksportforening 62
- Houlberg A/S, S. 134, 154, 174
- Hudecentralen 115
- Hudson & Sons, Matthew 261
- Husmandsforeninger, De danske 101, 116, 120, 128, 130, 143, 147, 149, 224, 263, 272, 286, 289, 291, 303, 309, 310
- »Husmandshjemmet« 148, 151, 248
- Høgsbro, Sv. 59
- Jacobsen, Eli Th. 172, 254
- Jacobsen, F. S. 107, 131, 211, 263
- Jacobsen, Karl Aage 102
- Jacobsen, Marius 269, 270, 281
- JAKA 107, 115, 140, 272, 273
- Jensen, A. Karlskov 152, 165, 166, 198, 233, 234
- Jensen, Flemming Lønæk 278
- Jensen, Georg 273
- Jensen, K. Bastholm 218, 242, 247, 248, 252, 253, 254, 268, 269, 271, 281
- Jensen, N. Arnth 173
- Jensen, Nydam 142, 182, 193
- Jensen, Poul 294
- Jensen, S. P. 150
- Jensen, Sofus 189
- Jensen, Vagn 140, 171
- Jensen-Sønderup, J. O. 220, 242, 248, 253, 263
- Jeppesen, Rs. P. 160
- Jordbrugsøkonomisk Institut 277
- Johansen, F. 172
- Johansen, P. B. 116, 152, 165, 166, 198, 200, 223, 225, 232, 233, 234, 238, 241, 242, 243, 246, 247, 258, 259, 310
- Johansen, Rasmus 65
- Johnsrud, J. 181
- Jul, Mogens 196
- Just, Flemming 131
- Justesen, Fa. Brdr. 281
- Jysk-Fynsk Eksportforening 45

- Jørgensen, Erik Juul 238
 Jørgensen, Robert 168
 Jørgensen, Peter 148, 149, 150, 151, 174
 Kaufmann, Henrik 107
 Khrusjtjov, Nikita 145, 147
 Kirk, Jens 149
 Kirketerp, P. A. 295
 Kjeldsen, Børge 152, 247, 249, 270, 308
 Kjeldsen, H. O. A. 272, 273, 286, 290, 295
 Kjær, Erik 250
 Kjær, Jacob 165
 Kjær, Magnus 14, 36, 42
 Københavns Svineslagteri 13
 Knudsen, Harald 161
 Knudsen, Poul Thisted 234
 Knudsen, Søren 187, 201
 Kofoed, Niels Anker 253, 254, 256, 290, 295, 310, 312
 Kollekolle 287
 Kongens Hus Mindepark 194
 Koopmann, J. D. 14, 28, 34, 35, 36, 36, 41, 42, 76
 Koopmann, Haderslev 181
 Koopmann, Lemvig 55
 Koopmann, Næstved 181
 Koopmann, Odense 181
 Koopmann, Silkeborg 28, 181, 182
 Koopmann, Ålborg 26
 Korsgaard, Niels 147
 Krag, J. O. 184
 Kristiansen, Erling 144
 Kristensen, Thorkil 238, 241, 243, 304, 307, 311
 Kristensen, Svend Winther 282
 Kristensen, E. Skovgaard 287
 Krumke, Fa. 131
 Kræmmer, Thomas 163, 172, 184, 207, 234, 242, 243, 246, 248, 250, 252, 255, 269, 270, 271, 272, 273, 282, 283, 287, 288, 291
 Københavns Flæskehal 52
 Kødbyen 134, 147, 171, 175, 217, 301
 Kødindustriens Fabrikantforening 121
 Kødkonservesfabrikkernes Eksportsammenslutning 121, 133
 Køge Andels, Svineslagteri 30
 Ladefoged, L. Nielsen & Co., Ltd. 261
 Landboforeninger, De danske 9, 95, 101, 116, 120, 128, 130, 143, 146, 149, 150, 194, 224, 238, 242, 272, 283, 284, 286, 289, 290, 309, 310
 Landbohøjskolen 8, 72, 101
 Landbrugernes Sammenslutning («L.S.«) 78
 Landbrugsministeriet 27, 48, 52, 102, 129, 144, 147, 152, 153, 172, 173, 207, 216
 Landbrugsministeriets Baconudvalg 121, 124
 Landsbladet 248, 289, 290, 305
 Landbrugsraadet 130, 286, 290, 295
 Landbrugets Afsætningsudvalg 128
 Landbrugets Afsætningsråd 129
 Landbrugets Dispositionsfond 136, 176, 177
 Landbrugets Kapitalformidlingselskab 279
 Landbrugets Oplysningskontor 122
 Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed (LOK) 267
 Landsforeningen af Danske Svineproducenter 275, 307
 Landhusholdningsselskabet 9, 16, 42, 44
 Landmændenes Andels-Eksportslagteri i Nakskov 32
 Landøkonomisk Driftsbureau 196
 Landøkonomisk Forsøgslaboratorium 9
 Landsudvalget for Svin 101, 120, 160, 194, 228, 278, 305, 306
 Larsen, A. Pilegaard 146, 149, 168, 176, 220, 238, 242, 246, 268
 Lauridsen, Aage 189
 Lauritsen, Christian 65
 Lauritzen Holding, J. 308
 Laursen, Aage 184
 Lawaetz, Otto 163, 172, 207, 209, 211, 215, 216, 217, 218, 220, 234, 243, 248, 250, 251, 264, 265, 268
 Lendrop, C. L. 70, 71
 Levy, Hermann 66, 69
 Levy, Zacharias Isaac 66
 London Provision Exchange 112, 207
 Lovell & Christmas Ltd. 261, 262
 Lundgaards Eksport Co., Iver 116
 Løgstør Andels-Svineslagteri 81, 137
 Madsen, Alf. 78, 82
 Madsen, Carl 73
 Madsen, Ejvind 286
 Madsen, Hans Harck 213
 Madsen, M. 79
 Madsen, Sven Dyrlov 95, 174, 176, 188, 209, 216, 217, 218, 219, 237, 247, 252, 255, 262, 263, 264, 267, 281, 285, 297, 303, 308, 309
 Madsen, Svend 293
 Masnedssund Andelssvineslagteri 164
 Meatcut, A/S 135, 172, 197, 247, 260, 267, 306
 Mehlsen, J. 167
 Meilvang, Frederik 141
 Mejeriselskabet Danmark (MD) 282, 284, 285, 292, 293, 294, 308, 311
 Møllerup, Viggo 151
 Moltesen, P. A. 168
 Monopoltilsynet 137, 147, 179, 180, 181, 212, 215, 216, 288
 Monopolrådet 288
 Munch, Peter 123
 Møller, Arne 201
 Møller, Erik 73, 292
 Møller, St. Leth 141
 NAFA 87, 89
 Nielsen, Anton M. 148
 Nielsen, Chr. 254
 Nielsen, Frede 23, 65
 Nielsen, H. Bang 216, 263, 264, 268
 Nielsen, H. K. 252
 Nielsen, Knud Munk 295
 Nielsen, Martinus 78
 Nielsen, Th. Herborg 238, 242, 244
 Nielsen, Viggo 294, 269
 Nissen, Erik 283
 Norcold 260
 Nor meat 131, 263
 Nyborg, Henning 165, 166, 198, 199, 201
 Nørgaard, Chr. Thorsen 167
 Nørgaard, Holger Jr. 167
 Nørgaard, P. 23, 25, 26, 38, 39, 40, 43
 Odder Andels-Svineslagteri 162
 Odense Andelssvineslagteri 162
 Olesen, Kjeld 297
 Overgaard, A. 254
 Oxexport 116, 172, 189, 217, 267, 272, 288
 Pedersen, Dorthe Errebo 277
 Pedersen, Gunnar 267
 Pedersen, Jørgen 286, 290
 Philipsen, Johan 127, 145, 151, 171, 187, 189, 209, 216, 217, 223, 241, 243, 244, 246
 Philipsen, N. O. 220, 248, 250, 252, 253, 264, 267, 268, 269, 273, 283, 292, 293, 297, 302
 Planlægningsudvalget 153, 154, 155, 173, 174, 187, 188, 189, 219
 Platz, Erik 273, 281, 282, 283, 292, 293, 294, 303, 307

318 REGISTER

- Plumrose 107, 152, 154, 172, 187, 250, 272
 Poulsen, Ejv. 254, 264, 265, 269, 270
 Poulsen, Severin 23
 Poulsen, Vald. 141
 Privatslagteriernes Organisation 120
 Produktions- og Eksportudvalget 292
 »Produktion« 276, 277, 289
 Quality Herning/Skjern Slagterier 295
 Randers Andels Svineslagteri 63, 141
 Rasmussen, Arne 238, 242
 Rasmussen, Ingemann 122, 144, 145, 169
 Rasmussen, Jens Aage 289, 292
 Riber, E. 281
 Riisager, P. 154, 179, 250, 268
 Ringsted Andels-Svineslagteri 62
 Robinson, Bruce 146
 Rom-unionen 309
 Royal Dane, Quality 279, 280, 307
 Rudkøbing 279
 Rødning Andels-Slagteri 156
 Sainsbury 302
 Sandager, Niels 249, 254, 263, 268
 Schaub & Co. 89, 115, 116, 154, 213
 Schlüter, Poul 290
 Schou, R. 48
 Segelcke, Th. R. 8
 Seidenfaden, Dan 254
 Sikringsfonden 286
 Silkeborg 307
 Silkeborg Andels-Svineslagteri 248
 Simonsen, Møller 154
 Skanderborg Landboforening 27
 Skensved, J. H. N. 56
 Skive Jutland 260
 Skouby, Knud 211, 259, 264
 Skovbæk, Jørgen 286
 Skovsen, Vagn 95, 163, 174, 218, 220, 223, 234, 243, 246, 247, 248, 252, 253, 254, 268, 269, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 302, 307, 308
 Skærbæk Eksportslagteri 280
 Slagelse Andels Svineslagteri 83
 Slagteriernes Forskningsinstitut 119, 130, 133, 143, 161, 175, 194, 195, 196, 202, 265, 308
 Slagteriernes Fællesindkøbsforening 119
 Slagteriregion NORDVEST 197, 234, 274, 287, 288, 303, 307
 Slagteriselskabet SUNDBY/WENBO 279, 306, 307
 Slagteriselskabet WENBO A.M.B.A. 274, 287
 Slagteriskolen 119, 200
 Sloth, Bent 95, 268, 269, 273, 276, 277, 278, 281, 284, 286, 289, 292, 293, 312
 Smitt, Olaf 172, 175, 178, 244, 253
 Smørmærkeforeningen 51
 Soames, Christopher 144
 Statens Husdyrbrugsudvalg 101
 Staun, H. 176
 Steff-Houlberg 171, 172, 188, 189
 Stisen, Mads P. 140
 Stribolt, Oscar 123
 Struer Andels-Svineslagteri 139
 Struer-Hurup Andels Svineslagteri 284, 287, 303
 Stocks & Son, Joseph 261, 262, 297, 302
 Strukturrationaliseringsudvalget 114
 Stæhr, L. 165
 SVA 247
 Svare, P. J. 138, 144, 178, 217, 309
 Svendborg Svineslagteri 32, 301
 Svendsen, Olga 123
 Svineafgiftsfonden 128, 173
 SYD. Slagteriregion 244, 247, 248, 250, 274, 280, 285, 287, 293, 295, 299
 Sydsjællands Landbrugs-skole 268
 Sydøstjyske 197
 Søltøft, Christian 65
 Sørensen, Anton 175
 Sørensen, Chr. 263, 264, 286
 Sørensen, H. Krogh 142, 205, 207, 246, 247, 265
 Sørensen, J. Esp 94, 95, 250, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 293, 294, 295, 300, 302, 303, 304, 307, 310, 311, 313
 Sørensen, Peder 246, 268, 283, 284
 Sørensen, Per 238, 267
 Sørensen, Svend Erik 289
 Sørensen-Saksager, J. 57
 Tavlebakkegård 194
 Tesco 302
 Theilmann, J. 47
 Thisted Andels-Svineslagteri 117
 Thomsen, A. S. 247
 Thomsen, Sv. Aage Skov 234, 270, 273
 Thomson & Co., F. H. 184
 Thisted 307
 Thisted Andels-Svineslagteri 117
 Thisted/Fjerritslev 280
 Thyssen, Aage 193
 Tiedemann, Wilhelm 271, 292, 293
 Tietgen, C. F. 34, 37, 41
 Tirsgaard, A. 247
 Trautmann, C. 123, 167
 Trautmann, Erik 246, 247, 248, 261, 264, 265
 Tutien, Fr. 37, 38, 41
 TULIP Slagterierne a.m.b.a. 121, 165, 198, 201, 215, 217, 223, 225, 232, 233, 234, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 256, 258, 269, 270, 272, 279, 284, 287, 291, 295, 299, 303, 304, 306, 307
 Tutton & Company Ltd, W. H. 261
 Tutzon Ltd. 261
 Tvede, O. 91
 Tønder Andels-Slagteri 106
 Udenrigsministeriet 126, 127, 207
 Ugeskrift for Landmænd 7, 19
 Unileverfirmaet Walls 136
 Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri 121, 225, 310
 VEKOFA 283
 Venstres Landbrugsforening 23
 Vesterager, Holger 291, 303
 Vestbo, Emanuel 194, 151
 Vestjyske Slagterier 279
 Watson, W. G. 59
 Weihrauch, M. 189, 223
 Westh, Bjørn 290
 Wilhelmsen, C. P. 167
 Witte, Michael 300
 Wright, Lewis W. 262, 301, 302
 Yding, N. 167
 Zakariassen, Jens 172
 ØAS 233, 246, 263, 273, 283, 306, 307
 Øernes Konsummælk Selskab (ØKS) 282
 ØK 272, 280
 Østjyden 74, 89
 Østsvendsyssel Andels-Svineslagteri 56, 119, 155

DANSKE SLAGTERIER

Landsnoteringen 1962-85 (kr pr kg)

	A	A1	A1 ekstra	KSA klasse 01/02	KSA klasse 03	52% kød og der- over produkt- præm.	52% kød og der- over ej produkt- præm.	53% kød og der- over
1963	4,06							
1964	4,49							
1965	4,08							
1966	4,78							
1967	4,56							
1968	4,37	4,63 ²⁾						
1969	4,94 ¹⁾	5,24						
1970	5,29	5,79						
1971	4,77	5,07						
1972	5,01	5,31						
1973	7,65	7,86	8,36 ³⁾					
1974	6,62	7,45	7,65					
1975				8,47 ⁴⁾	8,17 ⁴⁾			
1976				9,60	9,30			
1977				9,33	9,03	9,55 ⁵⁾	9,12 ⁵⁾	
1978						9,94	9,52	
1979						9,45	9,05	
1980						10,36	9,77	
1981						12,12 ⁶⁾	11,53 ⁶⁾	
1982						13,30	12,84	
1983								12,76 ⁷⁾
1984								14,95
1985								13,78

¹⁾ fra 1969 inkl. devalueringsgodtgørelse.

²⁾ første gang noteret 19/9 1968.

³⁾ første gang noteret 14/5 1973.

⁴⁾ KSA-klassificering påbegyndt 3/3 1975.

⁵⁾ klassificering efter kødprocent påbegyndt 28/2 1977.

⁶⁾ nu 53% kød eller derover

⁷⁾ gennemsnitlig notering for alle svin med 53% kød eller mere.

DANSKE SLAGTERIER

Prisforholdene i de enkelte afsætningsled for det kvalitetsmæssige til enhver tid bedste svin

		Kvalitetsmæssige bedste klassifikation	Notering for dansk bacon i London (sh pr cwt)	Afregningspris for bacon (kr pr kg)	Afregningstillæg (kr pr kg)	Landsnotering for bedste kvalitet (kr pr kg)
1962			258/8	4,57		
1963			279/ --	4,75	0,16	4,06
1964		A	297/7	5,19	0,10	4,49
1965			282/9	4,83	0,06	4,08
1966			323/2	5,60	0,05	4,78
1967			320/3	5,42	0,10	4,56
1968			334/4	5,26	0,25	4,63
1969		A	348/4	5,77	0,16	5,24
1970			370/ --	6,32	0,09	5,79
1971			357 ¹⁾	5,88	0,23	5,07
1972			416	6,31		5,31
1973		A1 ekstra	10,14			8,36
1974			697	9,49		7,65
1975		KSA-klasse 01/02	835	10,95		8,47
1976			972			9,60
1977			979			9,55
1978		52% kød og derover, produktpræmie	1089			9,94
1979			1165			9,45
1980			1243			10,36
1981			1296			12,12
1982			1433			13,30
1983		53% kød og derover	1373			12,76
1984			1500			14,95
1985			1453			13,78

¹⁾ fra 1971 opgjort i £ pr l/t.

Kilde: Danske Slagteriers statistik 1962-85.

DANSKE SLAGTERIER

Eksport af svin og svinekødsprodukter (- konserves og slagteriaffald)
til markedsområderne 1962-84 (mio kr)

	»De seks« Aktuelle EF- medlemmer ¹⁾		»De syv« Aktuelle EFTA-med- lemmer ²⁾		Andre lande	Totalværdi af svine- eksport	Totalværdi af landbrugs- eksport	Svineeksport i % af land- brugseksport
1962		112		1406	94	1612	5410	29,8
1963		229		1506	91	1826	5964	30,6
1964		180		1712	156	2048	6242	32,8
1965		211		1652	219	2082	6613	31,5
1966		223		1963	116	2302	6854	33,6
1967		167		1878	118	2163	6597	32,8
1968		207		1728	137	2072	6525	31,8
1969		222		1801	106	2129	6892	30,9
1970		215		1945	142	2302	7222	31,9
1971		218	1877	1877	188	2283	7622	30,3
1972		216	2086	2086	158	2460	8223	29,9
1973	806	2950	2314	170	109	3229	10331	31,3
1974	669	2881	2443	231	108	3220	11599	27,8
1975	793	3497	2940	236	352	4085	13231	30,9
1976	970	3450	2707	227	326	4003	13567	29,5
1977	1095	3280	2367	183	389	3852	14610	26,4
1978	1243	3956	2846	133	625	4714	16981	27,8
1979	1742	4817	3270	196	1012	6025	19026	31,7
1980	2706	6300	3731	138	1009	7447	22686	32,8
1981	2690	6587	3955	101	2403	9091	26591	34,2
1982	4457	8976	4508	53	587	9616	31273	30,7
1983	4339	8437	4120	124	1130	9691	32035	30,3
1984	2741	6728	3992	110	3647	10485	35555	29,5

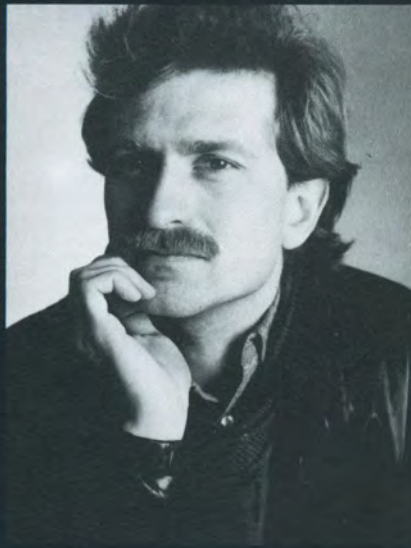
Kilde: Landbrugseksporten, udgivet af Landbrugets Afsætningsudvalg 1966-84.

Noter: ¹Fra 1973 inkl. Storbritannien og Irland; fra 1981 inkl. Grækenland

²EFTA inkl. Finland; fra 1971 inkl. Island; fra 1973 ekskl. Storbritannien

Jacob B. Jensen f. 1944, mag. art. i historie fra Århus Universitet 1974. Siden 1976 museumsinspektør på Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet, Horsens. Har skrevet tidsskriftartikler om industrihistoriske emner.

Lars Scheving f. 1953, cand. mag. i historie og amerikansk samfundsfag 1986. Siden 1982 arkivar ved Byhistorisk arkiv for Søllerød kommune. Har udgivet artikler om industrihistorikeren Ole Jørgen Rawert (1984), Søllerød under besættelsen (1986), medredaktør af konferencebogen From Scandinavia to America (1987). Har desuden løst free lance opgaver af historisk/marketingmæssig karakter for forskellige erhvervsvirksomheder. Foto: Tove Kurtzweil.